T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI)

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ

Doktora Tezi

Esmeray ALACADAĞLI

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Ruşen KELEŞ

Ankara-2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI)

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Ruşen KELEŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmza**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi : .....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER..... I

KISALTMALAR..... XII

TABLOLAR VE GRAFİKLER..... XV

Tablolar..... XV

Grafikler..... XVIII

GİRİŞ..... 1

I. Çalışmanın Konusu ve Amacı..... 20

II. Çalışmanın Kapsamı, Temel Varsayım ve Hipotezler..... 23

A. Çalışmanın Kapsamı..... 23

B. Temel Varsayım ve Hipotezler..... 25

III. Çalışmanın Yöntemi..... 26

BİRİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ ve ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ UYGULAMALARI

I. TEMEL KAVRAMLAR..... 29

II. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ..... 44

A. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AMAÇLARI ve GELİŞİMİ..... 44

1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AMAÇLARI 44

1.1. Dengeli Kalkınmayı Sağlamak 46

1.2. Kentsel Gelişmeyi Yönlendirme ve Altyapı Yatırımlarında Ekonomik Etkinliğin Sağlanması 48
1.3. Ölçek Ekonomileri; Birarada Olmanın Doğurduğu Ekonomiler 49
1.4. Çevrenin Korunması..... 51

2. OSB'LERİN GELİŞİMİ..... 53
3. DÜNYADAN ÖRNEK OSB UYGULAMALARI..... 59
3.1. Kalundborg Sanayi Bölgesi..... 59
3.2. Jebel Ali Serbest Bölgesi..... 60
B. TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN YASAL DAYANAKLARI, KURULUŞU ve MEVCUT DURUMU..... 62
1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİN YASAL DAYANAKLARI 62
1.1. Kalkınma Planları..... 62
1.2. Yıllık Programlar..... 68
1.3. Yasalar..... 69
1.3.1. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa..... 69
1.3.2. 933 Sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Yasa..... 70
1.3.3. 1164 sayılı Arsa Ofisi Yasası..... 70
1.3.4. Organize Sanayi Bölgeleri Yasası..... 71
1.3.5. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve

Destekleme İdaresi Başkanlığı Kuruluş Yasası ... 72

1.3.6. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası..... 72

1.3.7. Endüstri Bölgeleri Yasası..... 73

2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AŞAMALARI..... 73

2.1. İlk Başvuru 74

2.2. Kuruluş Yeri Seçimi..... 75

2. 3.Girişimci Kurulun Oluşturulması..... 78

2.4. Kuruluş Protokolünün Hazırlanması..... 78

2.5. Bakanlar Kurulu Kararı ve Yatırım Programına Konulması..... 79

2.6. İmar Planının Yapılması ve Uygulama Projelerinin Hazırlanması..... 80

2.7. OSB Yapım Aşaması, Arsa Tahsisleri..... 82

2.8. Bölgelerin İşletmeye Açılması, Kredi Borçlarının Ödenmesi..... 84

3. KURUMSAL YAPI..... 85

3.1. Girişimci Kurul..... 85

3.2. Yönetim Kurulu..... 86

3.3. Denetim Kurulu..... 87

3.4. Bölge Müdürlüğü..... 88

4. MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI 89

4.1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN MEVCUT DURUMU..... 89

4.1.1. OSB'nin Nicel Dağılımı..... 90

4.1.2. Bölgesel Dağılımı..... 95

4.1.3. Sektörlere Göre Dağılım..... 100

4.1.4. Arıtma Tesisleri..... 102

4.2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN SORUNLARI. 104

4.2.1. Hukuki Düzenleme Eksikliği..... 105

4.2.2. Yönetsel Boşluklar..... 106

4.2.3. Ekonomik ve Doğal Kaynakların Kullanımı..... 108

4.2.4. Siyasi Tercihler..... 111

C. OSB'LERİNİN EKONOMİK VE ÇEVRESEL AÇIDAN ÖNEMİ..... 112

III. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ..... 114

A. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİNİ UYGULAMA GEREKLERİ..... 114

1. Uluslararası Zorunluluklar..... 115

1.1. Çevre Bilincinin Gelişimi..... 115

1.2. Küreselleşme..... 121

1.2.1.Küresel Çevre Sorunları..... 122

1.2.2. Küreselleşme ve Sürdürülebilir Gelişme..... 125
1.2.3. Küreselleşme, Yönetim Anlayışında Değişim ve Çevre Yönetim Sistemleri 128
1.3. Çevreyle İlgili Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler..... 134
1.3.1. Uluslararası Konferanslar 134
1.3.2. Uluslararası Sözleşmeler 143
1.3.3. GATT ve Dünya Ticareti 148
1.3.4. Avrupa Birliği Mevzuatı 150
1.4. Yeşil Tüketici ve İşletmelerin Sorumlulukları 161

2. Ulusal Zorunluluklar 163
2.1. OSB'lerinin Mevcut Durumu ve Çevre Sorunları..... 163
2.2. Yasal Zorunluluklar 170
2.2.1. Yasalar 170
2.2.2. Kalkınma Planları 174
2.2.3. AB Mevzuat Uyumu ve Gümrük Birliği 176
2.2.4. Eylem Planları 179

B. DEVLETİN SORUMLULUĞUNA GENEL BAKIŞ..... 181
1. Devletin Uluslararası Sorumluluğu 183
2. Devletin Çevre Korunmasına İlişkin Sorumluğu 183
3. AB'ne Uyum Çerçevesinde Sorumluluklar 185

C. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ VE
OSB'LERDE UYGULANAN ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ.. 187
1. Çevre Yönetim Sistemlerinin Gelişimi 187
2. OSB'lerde Uygulanan Çevre Yönetim Sistemleri..... 193
2.1. IS0 14000 194
2.1.1. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Ölçünlerinin Özellikleri 196
2.1.2. ISO 14000 Serisi Ölçünleri..... 196
2.1.3. ISO 14000 Uygulama Koşulları ve Çevre Yönetim Sistemi Modeli..... 198
2.2. EMAS Çevre Yönetimi ve Denetim Sistemi..... 201
2.2.1. EMAS'ın Özellikleri..... 204
2.2.2. EMAS Uygulama Koşulları ve Katılım..... 205
2.2.3. EMAS - ISO 14000 Karşılaştırması..... 207
2.3. BS 7750 Çevre Yönetim Sistemi Standardı..... 208
2.4. Üçlü Sorumluluk İlkesi 210
2.4.1. Üçlü Sorumluluk Uygulama Kuralları..... 210
2.4.2. Üçlü Sorumluluk Hedefleri..... 211
2.4.3. Üçlü Sorumluluk'a Katılma ve Uygulama Süreci..... 212
3. ÇYS Ölçünlerinin Yararları..... 213

İKİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ ALAN ARAŞTIRMASI

I. ALAN ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN BİLGİLER..... 214

A. Alan Araştırmasının Amacı..... 214

B. Alan Araştırmasının Varsayımı ve Hipotezleri..... 215

C. Alan Araştırmasının Kapsamı..... 217

1. Araştırmanın Evreni..... 217

2. Araştırmanın Alanı..... 217

2.1. Ankara Birinci Organize Sanayi Bölgesi..... 224

2.2. Gaziantep I.OSB..... 227

D. Araştırmada İzlenen Yol ve Veri Toplama Teknikleri..... 231

1. Veri Toplama Aracı..... 231

2. Uygulama..... 232

2.1. Uygulama Zamanı..... 235

2.2. Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler..... 236

E. Bulguların Değerlendirilmesinde İzlenen Yol..... 238

II. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI ve BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 240

A. Alan Araştırmasına Katılanlar..... 240

1. Katılan Firmalar..... 240
2. Soru Kağıdını Yanıtlayanlar..... 243
B. Firma, Üretim Bilgileri ve Kuruluşların Konumları..... 244
1. Firma Bilgileri..... 244
1.1. İşletmelerin Kuruluş Yılları..... 244
1.2. İşçi Sayıları..... 245
1.3. Üretimin Sunulduğu Pazarlar..... 246
2. Üretim Bilgileri..... 247
2.1. Sektörel Dağılım..... 247
2.2. Kullanılan Üretim Teknolojileri, Yöntemleri ve Öncelikler..... 249
2.3. Üretimde Kullanılan Su, Enerji Kaynakları ve Öncelikler..... 254
2.3.1. İşletmelerce Kullanılan Su Miktarları, Kaynakları ve Kullanım Amaçları..... 254
2.3.2. İşletmelerce Kullanılan Enerji, Yakıt Miktarları, Kaynakları ve Kullanım Amaçları 259
3. Sınai Kuruluşların Konumlanması..... 266
C. Atık Yönetimi Bilgileri..... 267
1. Ön Arıtma Gerekleri ve Türleri..... 268
2. İşletmelerdeki Arıtma Tesisleri..... 272
3. İşletmelerdeki Atık Miktarları, Türleri ve Sektörlere Dağılımı..... 273
3.1. İşletmelerdeki Atıklar..... 273

3.2. Evsel ve Endüstriyel Atık Miktarları ve İşletmelere Dağılımı 274
3.3. Endüstriyel Atıklar..... 275
3.3.1. Endüstriyel Atıkların Sektörlere Dağılımı..... 275
3.3.2. Endüstriyel Atıkların Türleri ve Miktarları..... 276
3.4. Tehlikeli Atıklar..... 278
4. Atıkların Deşarjı ve Yapılan Ölçümler..... 280
4.1. Atıkların Deşarj Yerleri..... 280
4.2. Yapılan Ölçümler..... 281
4.2.1. Baca Gazı Ölçümleri..... 282
4.2.2. Atıksu Ölçümleri..... 283
5. Atıkların Geri Kazanımı ve Kullanımı..... 286

D. İşletmelerde Çevre Yönetimi..... 290
1. İşletmelerde ÇED Uygulaması..... 291
2. İşletmelerin Sahip Oldukları Belgeler..... 292
3. İşletmelerde ÇYS uygulaması..... 297
4. Çevre Dostu Teknolojilerin Varlığı..... 298
5. Ürün Etiketlerinde Çevresel Boyutlar..... 298
6. Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma 300
7. Çevre Yönetim Sistemlerinin Pazar Açısından Önemi ... 301
8. Çevresel Gösterge Eksikliğinde Yaşanan Sorunlar..... 302

E. İşletmelerin Görüşleri..... 303

1. OSB'nin Kuruluş Amacı ve Amaçların Gerçekleştirilmesi 304
2. OSB'nde "Çevre Yönetimi" Gerektiren Nedenler..... 310
3. Yasal Düzenlemelerin Sorumlulukların Yerine Getirilmesi ve Uygulamanın Gerçekleştirilmesindeki Rolü 313

F. OSB Uygulamasında Taraf Olan Kurumlarla Yapılan Görüşmeler ve Sonuçları..... 317

1. OSB'nin Kuruluş Amaçları ve Amaçların Gerçekleşmesi 317
2. OSB'nde Çevre Yönetiminin Gerekliliği..... 322
3. Merkez/Yerel Yönetim/OSB Yönetimi/Oda Olarak OSB Konusunda, Çevre Yönetimine Yönelik Olarak Yapılanlar 324
4. OSB'nin Yaşam Kalitesinin Yükselmesinde, Kent Planlamasında Rolü 326
5. OSB'nde Çevresel Açıdan Bütünsel Bir Yönetim Anlayışının Uygulamaya Sokulmasının Önündeki Engeller..... 328

G. Bulguların Değerlendirilmesi..... 330

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 343

ULAŞILAN SONUÇLAR VE HİPOTEZLERLE İLİŞKİŞİ..... 366

ÖNERİLER..... 381

ÖZET..... 386

SUMMARY..... 389

KAYNAKÇA..... 393

EKLER..... 414

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşmiş Devletleri
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
ADEPT	Accession-oriented Dutch European Proficiency Training
AEP	Akdeniz Eylem Planı
AID	Yardım Fonu
AR-GE	Araştırma Geliştirme
ASKİ	Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi
A.Ş.	Anonim Şirket
ATAUM	Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi
ATO	Ankara Ticaret Odası
Bknz.	Bakınız
BMAEK	Bileşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CERES	Coalition for Environmentally Responsible Economies Çevreye Karşı Sorumlu Gruplar Koalisyonu
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
CO.P.S.E.E.	Permanent Conference of Engineers of Southeastern Europe Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Mühendisleri Sürekli Konferansı
ÇYS	Çevre Yönetim Sistemleri
DB	Dünya Bankası
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EB	Endüstri Bölgesi
EGİAD	Ege Genç İş Adamları Derneği

EMAS	Environmental Management Audıt Scheme (Çevresel Yönetim ve Denetim Programı)
EC	European Community (Avrupa Topluluğu)
EEC	European Economic Community (Avrupa Ekonomik Topluluğu)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IBRD	Uluslarası İmar ve Kalkınma Bankası
İDÇS	İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
IMF	İnternational Monetary Found - Uluslararası Para fonu
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KALDER	Kalite Derneği
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Başkanlığı
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MTA	Maden Tetkik Arama
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
OJ	Official Journal (AB Resmi Gazetesi)
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
R.G.	Resmi Gazete
SÇD	Stratejik Çevresel Değerlendirme
TBD	Türk Belediyecilik Derneği
TÇV	Türkiye Çevre Vakfı
TKSD	Türk Kimya Sanayicileri Derneği
TKY	Toplam Kalite Yönetimi
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜMAŞ	Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhitlik A.Ş.

TTEA	Ticaret Teknik Engeller Anlaşması
TOBB	Türkiye Odalar Borsalar Birliği
UÇEP	Ulusal Çevre Eylem Planı
UÇYÖ	Uluslararası Yönetim Ölçünleri
UNEP	United Nations Environment Programme
	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNIDO	United Nations Industrial Devolepment Organazation
	Birleşmiş Milletler Sınai Gelişme Örgütü
UNDP	United Nations Devolepment Programme
	Birleşmiş Milletler Gelişme Programı

TABLOLAR VE GRAFİKLER

TABLOLAR

Tablo 1	Ülkelere ve Temel Alınan Ölçütlere Göre KOBİ Tanımı	43
Tablo 2	Türkiyedeki KOBİ Tanımları	43
Tablo 3	Avrupa Birliği KOBİ Tanımları	44
Tablo 4	Ortalama Arazi Kullanım Yüzdeleri	82
Tablo 5	Organize Sanayi Bölgelerin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı / Haziran 2003	94
Tablo 6	Biten ve Devam Eden OSB'nin Sayı ve Büyüklerinin Bölgelere Göre Dağılımı	98
Tablo 7	OSB'ndeki Yerbölümü, Üretimdeki Firma Sayıları ve İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı	99
Tablo 8	Organize Sanayi Bölgelerinde Üretime Geçen İşletmelerin Sektörel Dağılımı	101
Tablo 10	Ankara I.OSB Sektörel Dağılım	227
Tablo 11	Gaziantep I.OSB Sektörel Dağılım	228
Tablo 12	Ankara ve Gaziantep OSB'nde Anketi Yanıtlayanlar	243
Tablo 13	Ankara ve Gaziantep OSB İşletmelerinin Kuruluş Yılları	244
Tablo 14	Ankara ve Gaziantep I.OSB'ndeki İşçi Sayıları	245
Tablo 15	Yurtiçi-Yurtdışında Ürünlerini Pazarlayan İşletme Sayıları	246
Tablo 16	Ankara ve Gaziantep 1. OSB'deki işletmelerin Sektörel Dağılımı	248
Tablo 17	İşletmelerin Kullandığı Üretim Teknolojisinin Yılı	249
Tablo 18	Kullanılan Üretim Teknolojisi ve Alternatif Teknolojilerin Varlığı	250
Tablo 19	Teknoloji Değişikliği Öncelikleri	251
Tablo 20	Üretim Yöntemi Değişikliği Bilgileri	252
Tablo 21	Üretim Yöntemi Değişikliği Nedenleri	253

Tablo 22 İşletmelerce Kullanılan Su Miktarları 255
Tablo 23 Evsel Endüstriyel Amaçlı Su Kullanımı 255
Tablo 24 Amaçlarına Göre Su Kullanımı Karşılaştırma Tablosu.. 256
Tablo 25 Evsel / Endüstriyel Su Kaynakları 257
Tablo 26 Endüstriyel Amaçlı Su Kullanımı Öncelik Sıralaması ... 258
Tablo 27 İşletmelerin Elektrik Kullanım Miktarları 260
Tablo 28 İşletmelerin Yakıt Kullanım Miktarları 260
Tablo 29 Cinslerine Göre Yakıt Kullanımı 261
Tablo 30 Yakıt Seçiminin Yapıldığı Yer 262
Tablo 31 Yakıt Seçiminde Öncelik Kriterleri 263
Tablo 32 Ürünlerin Başka İşletmelerce Hammadde Olarak Kullanımı 267
Tablo 33 Birbirlerinin Ürünlerini Hammadde Olarak Kullanan İşletmeler 267
Tablo 34 Üretimde Ön Arıtma Gerekliliği 268
Tablo 35 Yapılacak Arıtmanın Niteliği 270
Tablo 36 Arıtma Tesisi Bilgileri 272
Tablo 37 Evsel / Endüstriyel Atıklar 273
Tablo 38.a Evsel / Endüstriyel Atık Miktarlarının İşletmelere Dağılımı –Ankara 274
Tablo 38.b Evsel / Endüstriyel Atık Miktarlarının İşletmelere Dağılımı –Gaziantep 274
Tablo 39 Endüstriyel Atık Miktarları ve Türleri 277
Tablo 40 Baca Gazı Ölçümü Verileri 282
Tablo 41 Atıksu Ölçümleri 285
Tablo 42 Atıkların Başka Bir Sanayi Tarafından Kullanımı 288
Tablo 43 Atıkları Kullanan İşletmelerin Konumları 289
Tablo 44 ÇED Bilgileri 291
Tablo 45 İşletmelerin Sahip Olduğu Belgeler 293
Tablo 46.a İşletmelerin Sahip Olduğu Belgelerin Yıllara Dağılımı -Ankara 295

Tablo 46.b İşletmelerin Sahip Olduğu Belgelerin Yıllara Dağılımı -Gaziantep 296
Tablo 47 Ürün Etiketlerindeki Çevresel Bilgiler 299
Tablo 48 Sektörel Olarak Yeşil Ürün / Çevre Etiketi Gereği 300
Tablo 49 Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma 300
Tablo 50 Çevre Yönetim Sistemleri ve Pazar Açısından Önemi.. 301
Tablo 51 Çevresel Gösterge Eksikliğinde Sorun Yaşanması..... 302
Tablo 52 Görüşler Bölümündeki Soruların Yanıtlama Yüzdeleri.. 304
Tablo 53 OSB'nin Amaçları 305
Tablo 54 OSB'nin Amaçlarının Gerçekleşmesi 308
Tablo 55 OSB'lerde Çevre Yönetimi Uygulama Gerekleri 311
Tablo 56 OSB Uygulamasındaki Yasal Düzenlemeler 314
Tablo 57 OSB'nde Yasal Sorumlulukların Yerine Getirilmesi 315
Tablo 58 Kurum/Kuruluşlara Göre OSB'nin Amaçları 318
Tablo 59 OSB'nin Amaçlarının Gerçekleşmeme Nedenleri 321
Tablo 60 OSB'nde Çevre Yönetim Sistemini Gerektiren Nedenler 323
Tablo 61 Çevre Yönetim Sisteminin Kapsamı 323
Tablo 62 Görev ve Sorumlulukların Yerine Getirilmesinde Yasaların Rolü 325
Tablo 63 OSB'nin Yaşam Kalitesi ve Kent Planlamasındaki Rolü 326
Tablo 64 Bütünsel Bir Yönetim Anlayışının Önündeki Engeller .. 328

GRAFİKLER

Grafik 1	Yapımına Başlanan OSB'nin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı	91
Grafik 2	Biten OSB'nin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı	92
Grafik 3	Yapımı Biten OBS'nin Büyüklüklerinin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı	93
Grafik 4	Biten OSB'nin Bölgelere Göre Dağılımı	97
Grafik 5	Biten OSB'nin Büyüklüklerinin Bölgelere Dağılımı	97
Grafik 6	Biten ve Devam Eden OSB Büyüklüklerinin Bölgelere Dağılımı	98
Grafik 7	Mevcut Atıksu Arıtma Tesislerinin Bölgelere Dağılımı..	103
Grafik 8	Mevcut ve Yapımı Süren Atıksu Arıtma Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı	104
Grafik 9	İhracat Yapan İşletmelerin Sektörel Dağılımı	247
Grafik 10	İşletmelerin Sektörel Dağılımları	249
Grafik 11	Üretim Yönteminde Değişiklik Bilgileri	253
Grafik 12	Ekonomik Faktörler	263
Grafik 13	Az Atıklı Olması	264
Grafik 14	Kirletici Etkisinin Azlığı	265
Grafik 15	Temininde Kolaylık	266
Grafik 16	Endüstriyel Atıkların Sektörlere Dağılımı	276
Grafik 17	Endüstriyel Atıkları Olan İşletme Sayıları	277
Grafik 18	Tehlikeli Atıkları Olan İşletmeler	278
Grafik 19	Tehlikeli Atıklara Uygulanan İşlemler	279
Grafik 20	Atıkların Deşarj Yerleri	281
Grafik 21	Baca Gazı Ölçüm Sıklığı	283
Grafik 22	Atıksu Ölçüm Sıklığı	286
Grafik 23	İşletmelerde Geri Kazanım Sistemleri	287
Grafik 24	ÇED Yaptıran İşletmeler	292
Grafik 25	Çevre Dostu Teknoloji	298
Grafik 26	Çevre Etiketi Yeşil Ürün Gerekliliği	299

Grafik 27 Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma 301
Grafik 28 ÇYS ve Pazar Açısından Önemi 302
Grafik 29 Çevresel Gösterge Eksikliğinde Sorun Yaşanması 303
Grafik 30 Görüş Bildirenlerin Sektörlere Dağılımı 304
Grafik 31 OSB'nin Amaçlarının Gerçekleşmesi 309
Grafik 32 OSB Uygulamasında Yasal Düzenlemeler 314
Grafik 33 Yasal Sorumlulukların Yerine Getirilmesi 316

GİRİŞ

İnsanlık tarihi incelendiğinde, insanın bu tarihin her döneminde doğanın zenginliklerinden yararlanarak gelişmeyi ve daha ileri uygarlıklara ulaşmayı amaçladığı görülmektedir.[1] Bir yönüyle kıtlığa karşı meydan okumayı, sistemli bir savaşı gerektiren bu amacının gerçekleşmesinde, aynı zamanda yaşam alanı olan çevre, onun en büyük destekçisidir.[2] Ancak insanlığın yarattığı tüm bu olumlu gelişmeler doğanın, bazen cömertçe, bazen de -ne yazık ki - acımasızca kullanımı ile sağlanmıştır.

İnsanoğlu ateşi kullanmaktan başlayarak buhar makinesini bulmuş, elektrik üretmiş, sanayileşmiş, kentler, imparatorluklar, devletler kurmuştur. Önce yaşamak için üretmiştir. Tüketemediğini değiştirirken bunun sağladığı ekonomik ve siyasi güçle tanışmış ve "tüketim amacıyla üretim"den "üretim amacıyla tüketim"e geçmiştir.[3]

Sanayileşme, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için gelişmenin, gönence ulaşmanın ve artan gereksinimleri karşılamanın yoludur. [4] Bu nedenle 1760'larda İngiltere'de başlayan sanayi devrimi çok geçmeden tüm dünyayı etkisi altına almış ve bütün ülkeler farklı dönemlerde ve boyutlarda da olsa böyle bir sürecin içine girmiştir. "Dünyanın her tarafında yoksulluğa karşı standart tepki, dünya pazarına daha çok mal ve hizmet üretmek şeklinde"[5] olmuştur.

Sanayi devrimi öncesinde küçük ölçekli atölyelerde az miktarlarda yapılan üretim, buharlı makinelerin sanayide kullanılmasıyla yerini büyük ölçekli

---

[1] Akın İlkin, Erdoğan Alkin, **Çevre Sorunları**, TOBB Yay., No:203, Ankara, 1991, s.1.
[2] Cihan Dura, "Çevre Sorunları ve Ekonomi", **Çevre Üzerine**, TÇSV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1991, s.68.
[3] **a.k**., s.84.
[4] Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **Ortak Geleceğimiz,** TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1989, s.281
[5] Richard J.Barnet, Jhon Cavanagh, **Küresel Düşler İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çev. Gülden Şen), Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, s.229.

fabrikalarda yapılan kitle üretimine bırakmıştır.[6] Üretimdeki bu artış, toplumsal örgütlenme, ekonomik ve siyasal yapılarda büyük değişimlere yol açmıştır. 19. yüzyıldan itibaren küçük tesislerin yerini alan büyük fabrikalar yeni enerji merkezleri etrafında toplanmış ve giderek yaygınlaşan demiryollarının geçtiği bölgeleri de yeni sanayi merkezlerine dönüştürmüştür.[7] Böylelikle fabrikaların yakınında sanayi kapitalizminin simgesi olan işçi kentleri doğmuştur.[8]

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve sanayileşmenin bir yan ürünü olan "sanayi kentinin" [9] ana öğeleri Mumford'a göre; fabrika, demiryolu ve bakımsız konuttan oluşmaktadır. Dumanı, kömürü, hangarları ve depolarıyla kent merkezine giren demiryolu, kendisini izleyen fabrikalarla kent alanının büyük bir kısmını kaplamakta, havayı ve suyu hızla kirletip, tepeler oluşturan artık maddelerle kenti bir savaş alanına çevirmektedir.[10]

Birbirleriyle iç içe geçmiş ve birbirlerine bağımlı olarak yürüyen ve doğalında bir sıradüzen içinde çalışan yerkürenin düzeni, insanoğlunun koşullarını değiştirmeyi amaçlayan müdahaleleri ile değişmektedir.[11] Sanayileşme çabaları ile yapılan müdahaleler de sistemin doğal akışını değiştirmiş, olumlu ya da olumsuz etkilemiştir. Çünkü sınai üretim, doğadan alınan hammaddeyi işleyerek ürün durumuna getirdikten sonra onu atık bırakacak şekilde tüketmek sistemine dayalı olarak çalışmaktadır.[12] Bu açıdan, çevre bozulmasına, "üretim ve tüketimin yan etkisi, hatta yan ürünüdür"[13] denilmektedir.

Çevreyi tüm politikaların ayrılmaz bir parçası yapan bu sürecin kuramsal temellerini oluştururken yapılacak değerlendirme, neyin belirleyici olduğuna göre farklılaşabilir. Bazı araştırmacılar, dünyadaki değişmeleri "ekonomi

---

[6] Nazif Kuyucaklı, **İktisadi Olaylar Tarihi**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1990, s.44-49
[7] Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.81.
[8] Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 4. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s.21.
[9] Ruşen Keleş, **a.g.e.** ,s.21.
[10] Kurşat Bumin, **a.g.e**, s.83'de anılıyor.
[11] Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.163-164.
[12] Akın İlkin, Erdoğan Alkin,(1991), **a.g.e**., s.2.
[13] Cihan Dura, (1991),**a.g.m.,** s.73.

temelinde yaklaşım" ile irdelerken, bazıları bu irdelemeyi "ideoloji temelinde yaklaşım" ile yapmaktadırlar. Bazı toplumbilimciler ise bu süreci "bütünleşik yaklaşım"la değerlendirmenin daha doğru olacağını varsaymaktadırlar.

"Ekonomi temelinde yaklaşım"ı baz alan araştırmacılara göre, ekonomi her olayda, ulusların başarı ve başarısızlığında belirleyicidir.[14] Bu yaklaşım, ekonomik paradigmaların ortaçağdan beri, her biri ekonominin başat sektörünü tanımlayan, üç ayrı uğraktan geçtiğini varsaymaktadır. "Birinci paradigmada, tarım ve hammadde çıkarılması ekonomiye egemen iken, İkincide, sanayi ve dayanıklı mallar ayrıcalıklı konumu işgal eder. Üçüncü ve günümüzdeki paradigmada ise, hizmet sağlama ve enformasyon maniplasyonu ekonomik üretimin en önemli unsurudur."[15]

Sanayi devrimi süreci bu üç aşamanın, modernleşme ya da sanayileşme diye adlandırılan ikincisini oluşturmaktadır. Sanayi devrimi öncesinde, "elde edilen kazançları eninde sonunda tüketecek bir büyüme meydana gelirken, tarihte ilk kez, ekonomi ve bilgi sürekli bir yatırım ve teknolojik yenilik akımını sağlayacak bir hızla gelişmektedir."[16] Sanayileşme yolunda ilerleyen Avrupa'nın ulusal zenginlikleri ve toplam dünya üretimi içindeki payları hızla artmakta, ekonomik ve doğal kaynakları sürekli büyümektedir.[17]

Sanayi devrimi sonrasında sermaye, -daha yüksek kar elde etmek amacıyla- geleneksel ekonomilere nüfuz ederek dönüşüme uğratmış ve meta üretiminin gelişimini ve değişimini hızlandırarak,[18] üretim odağını ulus -devletin sınırları içinden kurtarıp, bütün dünyaya yaymıştır.[19] Bu süreçte, bazı toplumlar, merkezde, değişimi belirleyen olarak yer alırken, bazıları merkezin çevresinde değişime uyum sağlamaya çalışmışlardır. Merkezde yer alan ve değişimi

---

[14] **a.k.,** s. XVII-XVIII.
[15] Micheal Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk,** (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2001, s.293.
[16] Paul Kennedy, **a.g.e**., s.172'de anılıyor.
[17] **a.k**., s.174-176.
[18] Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s.11.
[19] Michael Manley, "Adam Smith Haklıymış" , **Yüzyılın Sonu,** (Çev. Belkis Dişbudak) Yay. No:411, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, s.210.

belirleyenler, teknoloji ve sermaye birikimine sahip ülkelerdir. Doğal olarak bunlar, ekonomik açıdan güçlü ve gönence ulaşmış toplumlardır.[20]

Tümü dünyanın kuzey yarımküresinde yer alan gelişmiş ülkeler, geçtiğimiz birkaç yüzyıl boyunca dünya kaynaklarını işlemişler, sanayi devriminin ve uluslararası ticaretin tek sahipleri olarak bugünkü ayrıcalıklı konumlarına gelmişlerdir.[21] Artan üretime ve dış ticarete paralel olarak genişleyen dünya pazarında yer almanın kuralları ve uluslararası işbölümü bu ülkelerce belirlenmiş, dünya ekonomik sisteminin sağlıklı işlemesi için gereken yapılar da bu ülkelerce oluşturulmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Dünya Bankası dünya pazarında yer almanın ve uluslararası işbölümünün kurallarını uygulamak ve izlemek üzere kurulmuştur.

Bu kurumlardan IMF'nin amacı; "uluslararası ticaretin yayılmasına ve dengeli büyümesine yardımcı olmak",[22] GATT'ın amacı; "daha serbest bir dünya ticareti için başta gümrük vergileri olmak üzere varolan engelleri ortadan kaldırmak",[23] Dünya Bankasının amacı ise; "üretim ve altyapı yatırımları için kredi sağlamak ve bu yolla ekonomik kalkınmaya destek olmak"[24] olarak tanımlanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası barış ve güvenliği korumak, devletler arasında işbirliğini gerçekleştirmek için kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM), kuruluş amaçlarından biri de ekonomik alanda uluslararası işbirliğini sağlamaktır.[25] Bu çerçevede BM bünyesinde, Birleşmiş Milletler Sınai Gelişme Örgütü (UNIDO), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı (UNCTAD),

---

[20] Folker Frobel, Jurgen Heinrichs, Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler**, (Çev. Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s.17-19.
[21] Can Hamamcı, "Çevrenin Uluslararası Boyutları" , **İnsan Çevre Toplum,** Yayına Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.285.
[22] Wayne Ellwood, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu,** (Çev. Betül Dilan Genç), Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27.
[23] Çelik Auroba, " Ticaret ve Çevre Politikaları" , **GATT ve Çevre**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1995, s. 23.
[24] Wayne Ellwood, **a.g.e.,** s. 29-30.
[25] Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika**, Üçüncü Baskı, A.Ü. S.B.F. ve B.Y.Y.O. Basımevi, Ankara, 1985, s. 537-544.

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) gibi ekonomik büyüme ve gelişmeye yardımcı olacak kurumlar oluşturulmuştur.[26] Benzer şekilde bölgesel bir örgütlenme olan "Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü" OECD, 1960 yılında, Batılı sanayi ülkelerince, kalkınma çabalarını yaygınlaştırmak ve kaynakları daha iyi kullanmak amacı ile genel bir ekonomi politikasının oluşturulabileceği bir merkez olarak kurulmuştur.[27]

"Gelişmenin nimetlerinden yararlanma eşit olmamakla birlikte, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan dünya, ekonomik büyüme ve zenginleşme açısından hiç küçümsenmeyecek bir performans ortaya koymuştur."[28] Bu süreçte, "ticari, mali ve sınai sermaye", faaliyet alanını giderek genişletmiş, ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılmış, küreselleşmiştir. Küresel ekonomide yüksek teknolojinin baş döndüren bir hızla gelişmesi ve giderek artan bir ulusal rekabet temelinde gelişen bir yapısal değişim yaşanmaktadır.[29] Bu değişim sonucunda, dünya ekonomisinde farklı ölçeklerde ortak pazarlar ve çok uluslu şirketler belirleyici olan yeni aktörlerdir. Ancak rekabet kültürünün egemen olduğu bu ekonomi anlayışı, "insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılayacak derecede bol olmayan yeni bir kıt kaynak oluşmasına neden olmuştur ki bu da kaliteli çevredir."[30]

Çevre kirliliğine ekonomik bakışla yaklaşanlara göre, bu olay kısaca, "stok halinde bulunan üretken zenginlik" diye tanımlanan sermayenin bir bileşeni olan doğal sermaye stoklarının tükenmesidir.[31] Varolan kaynakların etkili ve verimli kullanılmaması ve "klasik ekonominin sadece insan eliyle üretilen sermayeyi dikkate alarak hareket etmesi"[32] sonucu, doğal sermayenin

---

[26] Can Hamamcı, **(**1992), **a.g.m.,** s.287.
[27] **a.k**.,s.290; Ayşegül Kaplan,(1997), **a.g.e**., s.143.
[28] Gencay Şaylan, "Değişim ve Yolsuzluk", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, s. 3, TODAİE Yay., Ankara, Eylül 1995, s.9.
[29] Numan Kurtulmuş, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.125-128.
[30] Cihan Dura, (1991),**a.g.m.**, s.69.
[31] Mahir Fisunoğlu, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi" **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1999, s. 13.
[32]Orhan Uslu, "Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri", **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1998, s.48.

taşıma kapasitesi aşılmıştır. Doğal sermaye olmadan da diğer sermaye bileşenlerinin[33] sürdürülebilirliği olanaklı değildir.[34] Çünkü artık bir ekonominin sürdürülebilirliği için gerekli olan sabit sermaye miktarını elde tutmak olanaksızlaşmıştır. Hep niceliksel olarak gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik büyümeye, artık nitel bir özellik de katılması gereği gündeme getirilmektedir.[35] Dünya nüfusundaki önlenemeyen artış, hızlı kentleşme, ozon tabakasında incelme, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik ve tropik ormanlarda azalma gibi sonuçları ile doğal kaynakların kendini yenileme sınırlarının önüne geçen, onları sorumsuzca tüketen ve çevreyi hesaba katmayan ekonomik büyüme tutkusunun yerini, artık ekolojik büyümenin alması gerektiği ileri sürülmektedir. Kaynakları sorumsuzca tüketen ekonomik eylemlerin GSMH'nın artı bölümüne değil eksi bölümüne yazılması gerektiğine dikkat çekilmektedir.[36]

Ekonomik büyüme tutkusunun yarattığı sorunları yine ekonominin çözeceğine inananlar, "rekabetin türevi olarak somutlaşan ve bu konuda üstünlük sağlamaya koşullanan, olabildiğince kaliteli bir malı düşük maliyetle üreterek malın pazar payını korumaya çalışan bir ekonomi anlayışı"[37] yerine, "doğal sermayenin sağladığı yararların çevresel bozulmanın neden olduğu maliyetlerle tartılarak değerlendirildiği"[38] ve çevre elemanlarının, elde edilmeleri çaba gerektirmediği ve gereksinimlere oranla bol miktarda bulundukları düşüncesiyle "serbest mal" olarak nitelenmediği[39], "ekonominin ekolojik çerçeve içinde değerlendirildiği"[40] yaklaşımları öngörmektedirler.

Bu yaklaşıma koşut olarak, ekolojinin ekonomi ile bağlantısı, ekonomik sorunların temelindeki kıtlık olgusuna dayanılarak kurulmaktadır. Ekonomik

---

[33] Sermaye; doğal sermaye, insan sermayesi ve insan eliyle üretilen sermayeden oluşur. Ayrıntılar için bknz. Mahir Fisunoğlu, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi".
[34] Mahir Fisunoğlu, **a.g.m.** , s.14.
[35] Ayşegül Kaplan , **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Özkan Matbaacılık, Ankara, 1997, s.51.
[36] Mine Kışlalıoğlu, Fikret Berkes, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994,s.315-316.
[37] Erdinç Yazıcı "Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler", **Gazi Ünv. İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 3 Sayı 3, Ankara, 2001, s.24.
[38] Orhan Uslu, (1998), **a.g.m.** , s.49.
[39] Cihan Dura, (1991),**a.g.m.,** s.69.
[40] Orhan Uslu, (1998), **a.g.m.** , s.48.

faaliyet, kıtlığa karşı bir meydan okuma, sistemli bir savaş ise; bugün gelinen noktada da kaliteli çevre kıt bulunan ve sunumu isteminden az olan ekonomik bir mal haline gelmiştir. Her kıt malın bir bedeli olduğuna göre çevrenin de bir fiyatı olmalı, fiyatlar çevre kirletme maliyetlerini de içermelidir. İyi işleyen bir fiyat mekanizması içinde çevre sorunları önlenecek, çevre kirliliği denetlenecektir. [41]

Sonuç olarak, olaya ekonomik açıdan yaklaşan ve sistemin pazar ekonomisine dayalı olarak çalışmasının gerekliliğini savunanlara göre; insan gönencinin artırılmasında önemli rol oynayan ekonomik faaliyetler ve teknoloji, amaçlarına ve tanımlanmasındaki temel ilkelere uygun[42] bir biçimde kullanılırsa çevrenin korunması sağlanacak, çevre kirlenmesi önlenecektir.

Sorunu "ideoloji temelinde yaklaşım" ile açıklamaya çalışanlar; yaşanan ekolojik problemlerin teknoloji veya sanayiin kaçınılmaz sonuçları olmayıp, "insanı olduğu kadar doğayı da üretimin bir girdisi ve kar maksimizasyonu için sömürülecek bir meta olarak gören kapitalist sistemden kaynaklandığını"[43] ileri sürmektedirler. Bu açıdan; 18. ve 19. yüzyıldaki bilimsel çalışmalarla desteklenen ve ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarda büyük değişmelere yol açan sanayi devrimi, gerçekte -kapitalist üretim biçiminin özellikleri olarak tanımlanan- kitlesel üretim, fabrika sistemi, ücretli emek, sermaye birikimi ve teknoloji üzerinde odaklanmıştır.

Batı Avrupa'nın merkeziyetçi monarşileri 17. yüzyıldan itibaren rekabetçi bir iç pazar yaratarak dış ticaretin bütünleşmesini gerçekleştirmişler [44] ve sanayi devriminin gerçekleştiği Avrupa'da küresel ekonominin doğmasına yol

---

[41] Cihan Dura, **a.g.m.**, s.69, 71, 88.

[42] Ekonomi; kıt kaynakların nasıl kullanılacağı, nasıl üretim yapılacağı ve bu üretimin nasıl bölüştürüleceği ile ilgili iken, teknoloji; doğal kaynakları insan gereksinimleri için en uygun biçimde kullanma yöntem ve sanatıdır. Ayrıntılar için bknz. Güneş Gürseler, "Ekonomi, Ekoloji ve Türkiye", **Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu Tebliğleri,** İstanbul Marmara Rotary Kulüp Yay., İstanbul, 1991, s.15.

[43] Göksel N.Demir., Metin Duran, Ethem Torunoğlu,"Marksist Ekoloji Anlayışı", **Marksizm ve Ekoloji**, (Der. Göksel N.Demir vd.), Öteki Matbaası, Ankara, 2000, s.190.

[44] Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, İletişim Yayınları, (Çev. Sevgi İneç), İstanbul, 2002, s.18

açmışlardır. Bu sistem, önce Batının ekonomik hayatını istila etmiş, daha sonra gezegenin kalanını buna uymaya zorlamıştır.

Dünya ülkelerini zorlayan ve içine almayan çalışan olgu, Max Weber'in çıkış noktasını, temel felsefesini (kâr arama, bunun için amaçsızca çalışma ve zevki için para harcamama, sağlanan karın önemli, bir kısmını yeniden üretime yatırma gibi özellikleri nedeniyle) Protestan ahlak öğretisine dayandırdığı kapitalizmdir. [45] Amaç daha çok üretmek, daha çok kâr elde etmek, pazarı genişletmek, bir an önce gönence ulaşmaktır. Bu amaca ulaşmada rehber olan öğreti ise, Adam Smith'in "değeri yaratanın emek olduğunu kabul etmekle birlikte, bireylerin özel mülkiyet temelinde kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırken toplumun çıkarına da yararlı olacağını varsayan" öğretisidir. Smith'e göre piyasadaki denge sermayenin en çok verim sağlayacağı doğal düzen içinde gizli bir el tarafından gerçekleştirilecektir.[46]

Yaşanan bunalımlar, -1929 ekonomik bunalımı, 1973 petrol bunalımı gibi- aktörlerde ve işbölümünde bazı değişimlere yol açmak dışında, kapitalizmin, üretim artışı ve pazar genişlemesine dayalı amacını değiştirmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanan devletin düzenleyici olarak rol aldığı "Keynesyen Karma Ekonomik Politikalar" piyasadaki "düzenleyici gizli el"in devlet olması dışında[47] akan şerit tipi[48] de denilen kitle üretimi ve tüketim artışına dayalı Fordist üretim anlayışına[49] bir müdahalesi olmamıştır.

Kuramsal çerçevesi Keynes tarafından ortaya konulan ve hem ekonomik hem de politik yaşamı yeniden düzenleyen bu yapılanma sürecinde[50] ekonomiyi çalıştırmak için hükümetlere aktif müdahale ve korumacı politikalar

[45] Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu** (Çev. Zeynep Aruoba), İkinci Baskı, Hil Yayınevi, İstanbul, 1997, s.42.
[46] Orhan Hancerlioğlu, **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitapevi, 1970, İstanbul, s.324-325 ; Orhan Türkdoğan, **Sanayi Sosyolojisi, Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Töre Devlet Yay., 1981, s.68.
[47] Gencay Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981, s.46.
[48] Orhan Hançerlioğlu, **a.g.e**., s.334-335.
[49] Erdinç Yazıcı, (2001), **a.g.m**., s.27.
[50] Gencay Şaylan, (1995), **a.g.m.** , s.9.

önerilmektedir. Böylece canlanacak taleple işletmelerin yatırıma başlayacağını ve üretimin artacağını savunulmaktadır. Sürecin değerlendirmesini ideoloji temelinde yapanlara göre; getirilen düzenlemelerle kurtarılan aslında kapitalizmdir.[51] IMF, IBRD, GATT gibi Bretton Woods kurumları da savaşın yıkımından ve bunalımdan yeni çıkmış dünyaya ekonomik istikrar kazandırmak, küresel ekonomiyi yönetmek ve eşgüdümlemek amacıyla oluşturulmuştur. Çünkü, pazarın daraldığı her dönemin sonrasında kapitalizm yeni bir bunalıma girmektedir.

1970'lerin başına kadar süren bu dönemde sermayenin geniş, hızlı, canlı birikim temelinde gelişmesi ve uluslararası nitelik kazanma eğilimi, varolan Keynesci ekonomik yapı ve ekonomi politikalarıyla çelişince, dünya yeni bir ekonomik bunalıma girecektir. Kapitalizme göre, 1974'te başlayan bu bunalımın çözümü, sermayenin yeryüzünün bütününde engelsiz dolaşımını ve kâr oranlarının artmasını sağlayacak yeni bir işbölümündedir. Bunu sağlayabilmek için; "liberalizm herkese yararlıdır, bütünleşmeyi sağlayacak serbest piyasadır bu gelişme kaçınılamazdır", düşüncelerinin benimsetilmesine çalışmakta, küreselleşmenin bunu gerçekleştireceği ileri sürülmektedir.[52]

Refah devletinin tasfiyesini ya da büyük ölçekte daraltılmasını öngören; devletin küçülmesi, özelleştirme, yönetişim (governance) önerileri günümüzün yükselen değerleridir. Gelişmiş, zengin ülkelerin yönetimleri ve bu ülkelerdeki güçlü, uluslararası finansman kurumları bütün olanaklarını kullanarak sözü edilen önerilerin ve yöntemlerin dünyanın her yerinde yaygın uygulama alanı bulmasını zorlamaktadırlar. Ayrıca, dünya kapitalist sisteminin işleyişini belirleyen IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi uluslarüstü merkezi karar alma kurumları da aynı yöntemlerin kararlı savunuculuğunu yapmaktadırlar.[53]

---

[51] Wayne Ellwood, (2002), **a.g.e.,** s. 26-31.
[52] Sungur Savran, "Dünyadaki Değişimler ve Türkiyenin Sorunları", **Gelişme Stratejileri Workshop,** TMMOB Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 1996, s.10-11.
[53] Gencay Şaylan, "Değişim ve Yolsuzluk", s.8-9.

Ancak bu dönüşüm sürecinde, tüm dünyada kirlenen su, hava, tükenen ormanlar ve biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, artan yoksulluk ekonomik büyümenin sadece nicel bir olgu olmadığını, nitel öğeleri de içermesi gerektiğini, aksi halde yaşam kalitesinin düşeceğini de toplumlara göstermiştir. Bu nedenle bu dönemde, "çevresel bozulmayla ilgili kavrayış ve anlayışlar, gerek ulusal, gerekse küresel düzeyde çarpıcı biçimde güçlenmektedir.[54] Bu eğilimin bir sonucu olarak, dünya ticaretinin üçte ikisinden fazlasını gerçekleştiren Amerika, Japonya ve AB ülkelerinde güçlü, etkili, kapsamlı ve giderek kısıtlayıcı çevre politikaları oluşması ve uyarlama süreci ön plana çıkmaktadır.[55] Bu kapsamda; ABD'de 1970 yılında yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Yasası ile federal projeler için çevresel etki değerlendirilmesi (ÇED) zorunlu hale getirilmiş,[56] çevre kirliliğinin başlıca sorumlusu olarak gösterilen sanayi temsilcilerince CERES ilkeleri hazırlanmış,[57] Sürdürülebilir Kalkınma İş Bildirisi[58] gibi bildiriler kabul edilmiş, işletmelerin çevresel performanslarını iyileştirmeleri için yol göstermeyi ve çevre yönetim sistemlerini desteklemeyi amaçlayan Küresel Çevre Yönetimi Girişimi gibi gönüllü kuruluşlar kurulmuştur.[59] 1987 öncesinde çevre ile ilgili politikalara ekonomi politikaları çerçevesinde yer veren Avrupa Topluluğu, 1987 Avrupa Tek Senedi ile çevreyi ayrı bir politika alanı olarak düzenlemiş ve üye ülkelere Topluluğun çevre konusunda getireceği düzenlemelere uymaları zorunluluğunu getirmiştir.[60] 1992 Maastricht ve 1997 Amsterdam Antlaşmaları ile kurucu antlaşmalara, "çevrenin bütününü dikkate alan ve korunmasının güçlendirilmesini amaçlayan sürdürülebilir gelişme ilkesi eklenmiş,"[61] çevre korunması ve sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için

---

[54] Çelik Auroba, " Ticaret ve Çevre Politikaları" , **GATT ve Çevre**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1995, s. 18.
[55] **a.k.,** , s. 18.
[56] Çevre Bakanlığı, **2. Çevre Şurası Çalışma Belgesi**, 28 Şubat-2 Mart 1994 İstanbul, Çevre Bakanlığı Yay.,Ankara, 1994, s.124. (*Bakanlığın şimdiki adı; Çevre ve Orman Bakanlığı'dır.)
[57] Scott J. Callan, Janet M. Thomas, "Environmental Economics and Management", **ADEPT Training Program 4-24 November 2001 Course Element 25**, International Agricultural Centre - Wageningen,The Netherlands, 2001, s.27-28.
[58] Ayrıntılar için bknz., http://www.iccwbo.org./Commissions/Environment/charter.htm, (25. 05.2000)
[59] http://:gemi.org (21.10.2000)
[60] Firuz Demir Yaşamış, **Avrupa Birliği, Türkiye ve Çevre**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Uygulama ve Araştırma Merkezi 21. Dönem Uzmanlık Eğitimi Ders Notları, Ankara, 2001, s.5.
[61] DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, DTM Yayınları, Ankara,1999, s.44-56.

alınacak tüm önlemlerin, AB politika ve uygulamalarıyla bütünleştirilmesi kabul edilmiştir.[62]

Dünyanın kuzey yarıküresinde yer alan, sanayi devriminin ve uluslararası ticaretin tek sahipleri olarak bugünkü ayrıcalıklı konumlarına gelen gelişmiş ülkelerde,[63] sanayiden kaynaklanan çevre kirliliğine karşı oluşan toplumsal muhalefet, bu ülkeleri çevre dostu teknoloji, üretim yöntemleri ve ürünler geliştirmek ve uygulamak zorunda bırakmıştır. Ancak bu durum üretilen malların fiyatlarını artırmış, ulusal veya uluslararası pazarda çevre korumaya yönelik önlem almayanları avantajlı duruma geçirerek rekabet edebilirlik açısından gelişmiş ülkelerin pazar kaybına yol açmıştır. İleri teknolojiye sahip ve uluslararası mal, para ve kaynak akımını denetleyen bu ülkeler açısından, sermayenin genişlemesine engel olan bu durumun, ideolojik altyapısı hazırlanarak değiştirilmesi gerekmektedir. Sürecin ideolojik açıdan değerlendirmesini yapanlarca bu neden, çevre koruma konusundaki uluslararası işbirliğinin de temelini oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile; "çevre koruma konusundaki uluslararası işbirliğinin temelinde sanayileşmiş ülkelerin, dünya pazarlarındaki rekabet koşullarını eşitleme çabaları yatmaktadır. Gerek OECD'nin ve gerekse Avrupa Birliği'nin uluslararası düzeyde çevre politikası oluşturulması için bu denli istekli ve ısrarlı olmaları bunun en iyi kanıtıdır."[64] Kısaca;"Ulusal çevre politikalarının uluslararası düzeydeki ekonomik sonuçları, çevre politikalarının uluslararası duruma getirilmesinin önemli bir nedenidir."[65] Bir yandan çok taraflı, ikili, bölgesel ya da dünya geneline yönelik olarak sözleşme, protokol ve bildirgeler hazırlanırken, bir yandan da BM, Avrupa Konseyi, OECD, AB, AGİK, Dünya Bankası, GATT gibi uluslararası kuruluşlar bünyelerinde çevre konuları ile ilgili ayrı örgütleri bu nedenle oluşturmuşlardır. Dünya genelinde, tüm ülkeler BM kaynaklı düzenlemelerin nesnesi olmuşlardır.[66]

---

[62] Firuz Demir Yaşamış, **a.g.k**., s.7.
[63] Can Hamamcı,(1992), **a.g.m**., s.285.
[64] **a.k**., s.189.
[65] Ayşegül Kaplan**, (**1997), **a.g.e.**, s.100.
[66] Birgül Ayman Güler vd, **Çöp Hizmetleri Yönetimi**, TODAİE Yayınları, No:302, Ankara, 2001, s.9-10.

Süreci ideolojik açıdan değerlendirenlere göre; dünyayı ortak politikalara yöneltmede öncülük yapan Brundtland Raporu, 1986 GATT Raundu öncesinde ve sonrasında serbest pazarın sürdürülebilmesi için alınan kararların gerekçelerini oluşturmak üzere BM'nce hazırlanmıştır. 1987 öncesinde çevre ile ilgili politikalara ekonomi politikaları çerçevesinde yer veren AB de, 1987 Avrupa Tek Senedi ile çevreyi ayrı bir politika alanı olarak düzenlemiştir. [67]

1990 sonrasında tüm dünya "Sürdürülebilir Kalkınma"ya koşullandırılmıştır. "Sürdürülebilir kalkınma stratejisi kavramı ile çevresel stratejiler, kalkınma stratejisi kavramı içine yerleştirilmiştir. Bu yaklaşım, konunun, teknik boyutları aşarak başlıca politika alanı haline getirilmesine olanak vermiştir. Küreselleşme ve ortak geleceğe ilişkin kaygı kavramları, uluslararası düzeyde hukuki temellere dayanan çalışmaların meşrulaştırıcı araçları olarak iş görmektedir."[68]

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında dünya gündeminde ağırlıklı olarak yer alan çevre sorunu, strateji ve politikaları uluslararası kuruşlarca geliştirilen ve bunların, ulusal hükümetler tarafından uygulanması yönünde kapsamlı çalışma ve baskılar yapılan temel konulardan biridir.[69] "Yeni küreselleşme" olarak adlandırılan bu eğilimin ana konusu ise çevredir.[70]Çevre sorununun tanımı ve çözümleri, "uluslararası standartlar"(ölçünler) nitelendirmesi ile, tüm ülkeler için geçerli durum ve hedefler olarak ortaya konmaktadır. Uluslararası ölçünler, çevre sorunlarının büyük bölümünün kaynaklandığı gelişmiş ülkeler temel alınarak belirlenmektedir. Böylece, sorunun çözümü için gerekli yaklaşım, teknoloji ve yatırım tekniğinin alınacağı kaynak da belirlenmektedir.[71]

Dünyadaki bu değişimi ideoloji temelinde değerlendirenler; 1970'li yıllarda işletmelerin strateji belirlerken hiç dikkate almadıkları bir olgu olan çevre

[67] Wayne Ellwood, (2002), **a.g.e.,** (Kitabın bütünü); Birgül Ayman Güler vd, **a.g.e.**, s.9-10.
[68] Birgül Ayman Güler vd, (2001), **a.g.e.**, s.9.
[69] **a.k.**, s.9.
[70] Ayşegül Kaplan,(1997), **a.g.e.**, s.26.
[71] Birgül Ayman Güler vd, **a.g.e.**, s.9.

korumanın yerini, 1980'ler ve 1990'larla birlikte, işletmelerin çevreye yoğun ilgilerinin almasının altındaki temel nedenin aynı olduğunu –bunun baskın olan ve onları zorlayan rekabet kültüründen kaynaklandığını- ileri sürmektedirler.

Onlara göre; "Gerçekte çevreyi korumak amacı olmayan bu ilginin sonuçlarının çevreye yararı olmayacaktır. Çünkü kapitalist sistemde önemli olan sermaye birikimi ve pazarı genişletmek olduğundan, gerçek ve zorunlu gereksinimler için üretim yerine gittikçe büyüyen sermayeyi ve yatırımları çalışır tutacak yapay gereksinimler için üretim yapılmaktadır. Bu nedenle, uygulanacak çevre koruma politikaları, ekonomik, siyasal yeniden yapılandırma programları, doğayı lavabo (atıkların boşaltılması) ve musluk (hammadde kullanımı) olarak daha kolay kullanılabilir hale getirecek ve yapay gereksinimler için üretime devam edilecektir."[72]

İşletmelerin, iş dünyasının çevre yönetimini kendilerine rekabet avantajı kazandıracak stratejik bir araç olarak görmeye başlayarak hazırladıkları bildirilerin, koydukları kuralların çevreye değil, diğer ülkelerin pazar payını daraltmaya faydası olacağı da ileri sürülen görüşler arasındadır. Çünkü "bu durum, dünya ülkelerinin büyük bölümünü oluşturan gelişmekte olan ülkeleri de belli sınırlar içine sokmakta ve hareket alanlarını daraltmaktadır."[73]

Dikkat çekilen diğer bir nokta ise; "ileri teknolojiye sahip ve uluslararası mal, para ve kaynak akımını denetlemekte olan sanayileşmiş ülkeler ve çokuluslu şirketlerin karlarını en üst düzeye çıkarmak

Sürece bütünsel olarak yaklaşan bir kısım toplumbilimcilerse; üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olduğu planlı ekonomilerde de çevre sorunlarının olduğunu belirterek, sorunlardan üretim araçları sahipliğinin bireylerde olduğu ekonomik sistemin sorumlu tutulamayacağını savunmaktadırlar. Farklı ekonomik ve toplumsal sistemlerin çevrenin bozulması olgusuyla karşı karşıya bulunmalarını insanbilimci Margaret Mead şu sözlerle anlatmaktadır.

[72] James O'Conner, "Sürdürülebilir Kapitalizm Mümkün mü" **Marksizm ve Ekoloji,** Der. Göksel N.Demir vd.), Öteki Matbaası, Ankara, 2000, s.2.3
[73] Birgül Ayman Güler vd, (2001), **a.g.e.**, s.10.

"Kapitalizm de, sosyalizm de, komünizm de, çevreyi korumada aynı ölçüde beceriksizlerdir."[74] Bu toplumbilimciler, ekonominin ve ideolojinin belirleyiciliğini yadsımadan; "dünyadaki değişimleri tek bir nedene bağlamak yerine, bulunulan coğrafya, sahip olunan doğal kaynaklar, toplumsal dogmalar, inançlar gibi birçok etkenin de ülkelerin konumunu belirlediği ve gücünü etkilediğini ileri sürmenin" [75] ve süreci "bütünsel yaklaşımla" değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağını ileri sürmektedirler.

Bütünsel yaklaşımı savunanlara göre; çevreye verilen zararın gelişmenin sürekliliğini tehdit ettiği ve çevreyi korumanın gerekliliği tartışmasız tüm sistemlerde genel kabul görmektedir. Genel kabul gören bir diğer konu ise (Keynes, serbest piyasa ya da merkezi planlamayı savunan tüm ekonomistlerce) ekonomik büyümenin sağaltıcı gücüdür.[76] "Birçok ekonomiste göre de, bu sorunları kolayca çözecek araçlar da ekonomik gelişmede saklıdır"[77] denilmektedir.

Uluslararası örgütlerin bu süreçteki rolünü değerlendirirken; "mevcut sistem, çevre açısından yarattığı olumsuzlukların yanısıra bu örgütlerin eylemlerinin dünyada olumlu sonuçlar da doğurduğu yadsınmamalı" demektedirler. Bu çerçevede, BM, DB, OECD, DTÖ gibi uluslararası örgütlerin kuruluşu ve yönetiminin gelişmiş ülkelerce yapıldığının herkesçe bilinen bir gerçek olduğu belirtilerek; "bu örgütlerin eşgüdümünde gerçekleştirilen uluslararası konferansların, sözleşmelerin ve hatta 1970'li yıllarda düşünsel temelde başlayarak gelişen ve tüm dünyayı saran karşı çıktılar ile yurttaş inisiyatiflerinin kapitalist sistemi geliştirmede, araç olduğu savlarında gerçeklik payı olabileceği"[78] de kabul edilmektedir. Ekolojik kapitalizm veya çevre dostu kapitalizm söylemleri ile bazı gerçeklerin çarpıtıldığını da yadsımamaktadırlar. Bununla birlikte "dünyadaki son gelişmelerin, kapitalist ekonomik modelin

[74] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara,1993, s.141.
[75] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,** (Çev. Birtane Karnakçı), İş Bankası Yay., 5. Baskı, Ankara, 1994, s.XVII-XVIII.
[76] Wayne Ellwood, (2002), **a.g.e**., s.83.
[77] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e.,** s.449.
[78] Ayşegül Kaplan, (1997), **a.g.e**.,s.65-66.

ortadan kalkacağına ilişkin herhangi bir belirti taşımadığına ve bu durumda hâlâ sistemi değiştirme düşüncesinde ısrar etmenin ve bu nedenle her türlü düzeltim çabalarını reddetmenin, yer yüzündeki yaşamın giderek kötüleşmesi sonucuna katkıda bulunacağı"[79]nın da gözden kaçırılmaması gerektiğine dikkat çekmektedirler. istedikleri uluslararası rekabet pazarı, Kuzey Güney arasındaki uçurumları kaldırmak yerine derinleştirme ve çelişkileri artırmaya yaramakta[80] oluşudur.

Bu noktada; "küreselleşmenin dünya pazarını serbest bir ticaret alanına dönüştürmek konusundaki ısrarı, başroldeki aktörlerin, çevreye ancak, kazanç sağladığı oranda ilgi duymaları"[81], dünyada uygulanan ekonomik siyasal politikalarla zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımının yoksullar aleyhine sürekli olarak bozulması, (1960'ta dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan beşte birinin geliri en yoksul ülkelerde yaşayan beşte birinin gelirinden 30 kat fazla iken bu oran1997'de 74'e bir olmuştur)[82] Rio Zirvesi gibi zirvelerde kabul edilen ve gelişmiş ülkelere mali yükümlülükler getiren kurallara (sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunmasına yönelik çalışmaların uygulanması için gelişmiş ülkelerin GSMH'nın %7'sini ayırmaları gibi) birkaç ülkenin dışındaki ülkelerin uymaması[83], dünyanın en zengin ülkesi ve sistemin işleyişinde baş aktör olan ve Fukuyama, Kissinger, Friedman gibi yazarlarca küreselleşmenin aslında onun kültürel değerlerini ve yaşam tarzını benimsemek olduğunu ileri sürdüğü ABD'nin bu konulardaki sınırlamalara -Kyoto Protokolü gibi protokollere- uymaktaki isteksizliği, çevre konusunda ciddi bir geri dönüşü sergileyen Doha Konferansı'nda çevre-ticaret konusunda yapılan düzenlemeler ve buna benzer örnekler, savların geçerliliğini ortaya koyacak kanıtlar olarak verilmektedir.

Sonuç olarak süreci ideoloji temelinde değerlendirenlere göre; modernleşme ve sanayileşme süreçleri, toplumsal alanın tüm unsurlarını

[79] **a.k.**, s.65-67.
[80] Can Hamamcı, (1992),**a.g.m.,** s.285.
[81] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan,(2003), **a.g.e**.,s.71.
[82] Wayne Ellwood, (2002),**a.g.e**., s.89.
[83] **a.k**.,s.52.

dönüşüme uğratmış ve yeniden tanımlamıştır. Bu süreçte toplumun kendisi de, yavaş yavaş insan ilişkilerini ve insan doğasını bile dönüştürme noktasına kadar sanayileşmiştir.[84] Sürekli üretim ve pazar genişletmeye dayanan ve dönemsel olarak girilen bunalımları yeni yapılanmalarla aşan bu tarihsel dönemde, "büyüyen dünya ekonomisi içinde, teknoloji ve sermaye birikimini elinde bulunduranların belirleyici olduğu uluslararası işbölümünde, karşılıklı bağımlılık, çevre ülkeleri aleyhine eşitsiz bir şekilde artmıştır."[85]

Ayrıca, ülkelerin çevre çabalarının, farklı ticaret politikalarının yükünün, gelişmekte olan ülkelere aktarılmayacağı, hiçbir ülkenin kendi çevre sorunlarını başka ülkelerin zararına çözemeyeceği ya da yüzüstü bırakamayacağının [86] 1972 Stockholm Konferansı'nda karara bağlandığına dikkat çekilmektedir. Yine "bu Konferansın uluslararası alanda ve uluslararası topluluğun tümünü kapsamaya yönelik ilk ve önemli bir adım" [87] olduğu ve olumlu çabalara yol açtığı ve bunun tüm çevrelerde genel kabul gördüğü vurgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" adlı Rapor'un "sürdürülebilir kalkınma" olarak adlandırdığı ve çevresel açıdan da kabul edilebilir yeni bir ekonomik büyüme çağrısının[88] da, 1992 Rio Zirvesi'nde (BM Çevre ve Kalkınma Konferansı), çevrenin duyarlı yönetimi bakımından ulusların ekonomi ve çevre faaliyetlerini birarada yönlendirecek bir dizi ilkenin benimsenmesini sağlayan bir diğer önemli adım olduğu[89] belirtilmektedir. Devletler, kirlilikten görülen zararların tazmini, bu konuda uluslararası düzenlemeler geliştirmek için işbirliği yapılması gibi ilkeleri, bu Konferans sonrasında benimsemişlerdir. Ayrıca, sürekli ve dengeli gelişme

---

[84] M.Hardt, A.Negri, (2001), **a.g.e**., s.297

[85] Folker Frobel, Jurgen Heinrichs, Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler**, (Çev. Yılmaz Öner), Belge Yay., İstanbul, 1982, s.17.

[86]Ruşen Keleş, "Çevre Sorunlarının Ekonomik Boyutları", **Çevre Sorunlarının Çözümlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Kaynak Sağlama Simpozyumu,** 6 Temmuz 1983, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yay., A.Ü.B.Y.Y.O. Basımevi, 1984, Ankara, s.10.

[87] Can Hamamcı, (1992), "Çevrenin Uluslararası Boyutları" , s.287.

[88] Michael Keating, **Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Önder Matbaası, Ankara, s.10-11.

[89] Barçın Ağca, "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" <<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-7/kalkinmazirvesi.htm)>> (23. 3.2003

ile uyumlu ekonomik politikaların desteklenmesi; varolan ve çevre bozulmasına, ülkelerin gelişme düzeyi arasındaki dengesizliğin artmasına yol açan üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi; çevrenin tüm politikalar ve karar verme sistemleri ile bütünleşmesi; kaynakların zarar görmemesi ve korunması için çevresel etki değerlendirilmesi yapılması da bu Konferans'a kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.[90]

Bu açıdan, Batılı sanayi ülkelerince genel bir ekonomi politikası oluşturmak üzere kurulan OECD'nin, "ekonomik büyüme çevreyi önemsememek için gerekçe olamaz, önleyici politikalarla çevre sorunları ortaya çıkmadan önlenebilir, ekonomik büyüme ile çevrenin geliştirilmesi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır"[91] ilkelerinin ve "kirleten öder" ilkesinin[92] benimsenmesine katkıları da unutulmamalıdır.

Süreci bütünsel yaklaşım temelinde değerlendirenlere göre de; "Günümüzde uluslararası ticaret ile çevre politikaları ilişkisi artmış ve yoğun bir ilgi odağı haline gelmiştir. Çevre ile ilgili kurallar ve gelişmeler, kaynak kullanımı konusundaki uluslararası düzenlemeler, piyasaya dayalı yönlendirme çabaları ve ölçünler, bir yandan uluslararası ticaretin, bir yandan da uluslararası ticaretle ilgili görüşme tartışma ve anlaşmaların önde gelen parçaları olmuşlardır. [93] Ancak, 1986 yılında Uruguay'da yapılan GATT toplantısında, varolan ticaret engellerini azaltmak üzerine yapılan pazarlıklar ve 1992'de Rio'da yapılan Çevre Konferansında çevrenin korunmasında bütün dünya ülkelerine düşen görevler üzerinde yapılan tartışmalar sonucu; yerel ölçünlerin değişken olabileceği uluslararası ticarette, hem alıcılar hem de satıcılar için ürün ve hizmetlerde uluslararası geçerliğe sahip ölçünler oluşturulması açısından önemli ve olumlu bir adımdır. Bu çalışmalar sonrasında ISO tarafından hazırlanan ISO 14000 Çevre Yönetim Ölçünleri; çevre yönetim sisteminin kurulmasını, sınai işletmelerin, kuruluşların işlemlerinin kontrol edilmesini

[90] Çevre Bakanlığı, **BM Çevre ve Kalkınma Konferansı**, ÇB Yayını, Ankara, s.10-69
[91] Can Hamamcı, "Çevrenin Uluslararası Boyutları" , s.291.
[92] Ayşegül Kaplan**, (**1997), **a.g.e.,**s.144.
[93] Çelik Auroba, " Ticaret ve Çevre Politikaları", s. 18.

sağlamakta ve sürekli gelişmeyi hedeflemenin yanında, çevre gerekliliklerini ve kurallarını da kapsamaktadır.[94]

Dünya sistemi içinde hiçbir ülkenin bu sistemdeki değişimlerin dışında kalamadığı dikkate alındığında; genelde dünya konjüktüründeki gelişmelerden başlayarak ülke politikalarına ve yerelde uygulamaya uzanan bir yol süreci yönlendirmektedir. Öte yandan sınai üretim ve ürünlerin doğal kaynak tabanı üzerindeki etkisinin; hammadde aranması, çıkartılması, onlardan ürünler elde edilmesi, enerji tüketilmesi, atık çıkarılması, uzaklaştırılması, tüketiciler tarafından ürünlerin kullanılması veya atılması boyunca devam eden[95] bir süreç olduğu da gözönüne alındığında; sürecin, ekonomik ve toplumsal gereklilikler doğrultusunda, sanayiin yerleşeceği mekanın belirlenmesinden başlayarak, bütünleşik politikalara dayalı olarak yürütülmesi gerektiğini ileri sürenlerin, süreci daha sağlıklı değerlendirdiği düşünülmektedir. Çünkü süreci değerlendirirken olaylara bütünsel temelde yaklaşan araştırmacılar, toplumbilimciler; birbirine sıkı sıkıya geçmiş sistemlerin doğal döngüyü sürdürdüğü bir dünyada oluşan değişimlere, tek bir açıdan -ekonomik veya ideolojik- bakmanın eksik tanımlamalara ve olumlu pek çok gelişmenin yadsınmasına yol açacağını farkındadırlar.

Neden-sonuç ilişkisini kurmaktaki ayrılıklar, insan faaliyetlerinin çevre üzerinde olumsuz ve bazen de geriye dönülmez etkileri olduğu ve doğanın taşıma kapasitesinin aşıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Günümüzde "yaşanabilen bir dünya" kavramı artık insanların gündeminde ilk sırayı almaktadır. Çünkü "...insanoğlunun doğaya karşı bağımsızlığını artırmak, ekonomik ve toplumsal gönence ulaşmak için yaptığı eylemler küresel bir problem -çevre kirliliği- olarak karşısına çıkmıştır."[96] Su çevrimi, atmosferin bileşimi, atıkların çözünümü ve besin çevrimi, ekinlerin polenlenmesi, türlerin

---

[94] İge Tavmergan, "ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri: Uygulama Aşamaları ve Uygulayanlara Sağladığı Faydalar", //www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan98/ iso14000. htm, (29.12.2002).
[95] Ortak Geleceğimiz, s.284.
[96] Halil Uçar, "Global Yapılaşmada Çevre Faktörü", **Ekonomik Büyüme ve Çevre Koruması İnceleme Yarışması**, YASED Yayınları, no:39, 1991, s. 41.

hassas iç etkileşimi, bütün bunlar tehlike altındadır.[97] Bugün gelinen noktada önemli olan, dünyada pek çok ülkede uygulanan piyasa ekonomilerindeki piyasa araçları veya planlı ekonomilerdeki planlama yöntemlerinden faydalanılarak doğal kaynakları tüketmeden dünya ekonomik sisteminin nasıl sürdürülebileceğidir.

Güçlü ekonomi, çevrenin iyileştirilmesinin ön koşuludur. Bu koşul ise, sanayinin, ekonomik, toplumsal, mekansal, çevresel, bilimsel tüm faktörleri dikkate alarak planlanması ile sağlanabilir. Sanayi, mekansal, toplumsal, ekonomik gerekleri dikkate alarak ve gelişmiş teknolojileri kullanarak sebep olduğu sorunları çözebileceği gibi, kendi yaratmadığı sorunların çözümünü de sağlayabilir. Bu noktada sınai kuruluşların üzerinde yer alacakları mekanın doğru seçimi çok önemlidir. Çünkü yanlış yer seçimi altyapıdan yoksun sağlıksız kentleşme ve bölgesel gelişmelere yol açarak ekonomik kaynakların kötü kullanılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, coğrafya ve iklim koşulları açısından uygun olmayan arazi kullanımı, toprak, hava, su kirliliklerine neden olarak doğal kaynaklarının bozulmasına, kirlenmesine ve kaybına yol açabilmektedir.[98] Yaşam ve çevre kalitesini sağlamak için, sanayiin teknolojik ve bilimsel anlamda geliştirilmesi ve doğal kaynak tabanının sürekliliğini sağlayacak araçların daha etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Organize sanayi bölgeleri bu amacı gerçekleştirebilecek araçlardan biridir.

Dünyanın her yerinde artan çevre koruması uygulamaları ve kirlilik kaygıları, organizasyonlar üzerinde (faaliyetlerinin çevreye etkileri ve önlem almaları konusunda), her geçen gün toplum tarafından geliştirilerek artan bir baskıya yol açmaktadır. Bu baskılar sonucunda çevre yönetim sistemlerine ilişkin uluslararası ölçünler, işletmelerin ve sınai kuruluşların örgütlü olarak birarada yer aldığı organize sanayi bölgelerinin de gündemine girmiştir.[99] Bu çerçevede çevre korumayı sağlamak ve çevresel maliyetleri düşürmek üzere, bu bölgelerde çevre yönetim sistemleri uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır.

---

[97] Wayne Ellwood,(2002) **a.g.e**., s. 84.
[98] TOBB, **Çevre Kurulu Raporu**, TOBB Yay., Ankara, 1993, s.138.
[99] Ayrıntılar için bknz. AB EMAS Tüzüğü.

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Türk ekonomisinin tarihsel gelişme süreci, değişik dönemler için kullanılan adlarla belli zaman aralıklarına bölünmektedir. Ancak değişik dönemlere göre adlandırılsa da bütün dönemlerde izlenen ekonomi politikasının ana çizgileri hep aynı kalmıştır.[100] Bu politikada ara malları yatırımları kamu sektörünce gerçekleştirilirken, "özel girişim her dönemde desteklenmiş ve kamu kesimi her zaman özel kesimin destekçisi sayılmıştır."[101] Genelde, ekonomik uygulamaların temel çizgisi batı liberalizmi paralelinde oluşturulmuştur.[102] Türkiye, 1945'lerden itibaren, dış politikasında izlediği görece tarafsız, ekonomik ilişkilerinde sağladığı göreli özerklikten çıkıp kapitalist sistem içinde yerini almış ve bu nedenle bu sistemin merkezlerinin belirlediği uluslararası işbölümünün koşullarına uyan bir ülke konumuna gelmiştir.[103] Bu çerçevede bu sistemin BM, GATT, OECD, Dünya Bankası, NATO v.d. gibi ekonomik, politik kurumlarına girilmiştir. Ayrıca Türkiye dünyadaki birçok ülkeyi etkisi altına alan bir diğer uluslararası etkileşimin, bölgesel işbirliği ve bütünleşme girişiminin de etkisi altındadır. AB'ne aday ülke olarak strateji ve politikalarını bu konudaki AB düzenlemelerine ve ölçünlerine uygun olarak yapmak zorundadır.[104]

Türkiye gelişmekte olan ülkeler içinde yer alan ve sanayileşmenin önemini kavrayarak ekonomik ve toplumsal gelişmesini bu temel üzerine oturtan bir ülkedir. Yaşadığı ekonomik, toplumsal tüm bunalımlara karşın bu alanda küçümsenmeyecek bir gelişme de göstermiştir. Ancak, sanayileşmenin toplumsal ve mekansal boyutunu ihmal etmesi sonucunda, 1950'lerden bu yana hızlanan sanayileşme çabalarının yol açtığı kentleşme ve çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü ülkeler ülke koşullarını dikkate almayan ve bütünü planlamadan uzak sanayi politikaları ile sanayileşemedikleri gibi, bir plana dayanmadan kurulan sanayi kuruluşlarının yol açtığı -ve ekonomik ve

---

[100] Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 19. Basım, İstanbul, 1999, s.424.
[101] **a.k.,** s.424.
[102] **a.k.,** s.352'de aktarılıyor.
[103] Folker Fröbel, Heinrichs, Jürgen Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (**Çev. Yılmaz Öner), Belge Yay., No:15, 1982, İstanbul, s.221 (Kitap ekinde yer alan M.Sönmez'in çalışması)
[104] Birgül Ayman Güler vd., **(**2001), **a.g.e. ,** s.11.

toplumsal gelişmeyi engelleyen- yeni sorunlar yaşayabilmektedirler. Ülkemizde de bu anlamda bir politika ve plana dayanmadan, ülke genelinde belirli bölgelerde yoğunlaşan sanayi yerleşmeleri, bölgelerarası dengesizliğin artmasına, sağlıksız ve çarpık kentleşmeye yol açmıştır.

Dünyadaki örneklerine benzer biçimde ülkemizde de organize sanayi bölgeleri, başlangıçta, sanayii geliştirmek, düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, ekonomik gönence daha az maliyetle ulaşmak, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak gibi amaçlarla ve kamu yönetimince tasarlanarak kurulmuşlardır. Zaman içinde, dünyada gelişen çevre duyarlılığının da bir yansıması olarak, organize sanayi bölgelerinin kuruluş amaçlarına çevresel sorumluluklar eklenmiş, çevreyi korumak ve çevre kirlenmesini önlemek üzere de bu bölgeler kurulmaya başlanmıştır. Özellikle son yıllarda, ülkemizde de, organize sanayi bölgeleri sanayideki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümüne yönelik bir araç olarak planlanmakta ve uygulamaya sokulmaktadır.

Ülkemizdeki organize sanayi uygulaması incelendiğinde, planlı dönem öncesinde başlayan ve planlı döneme geçişle birlikte (1960'lı yıllarda) yaygınlaşarak artan bir uygulamanın olduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye'de 1980'li yıllar sonrasında organize sanayi bölgesi kurulmasında bir artış olduğu görülmektedir. İstihdam yaratmadaki gücü ve ülkeyi yönetenlerce izlenen (politik bir yatırım olarak) "her il'e bir organize sanayi bölgesi" politikası sonucunda organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi sitesi kurulmasına yönelik taleplerin ve girişimlerin 1990'larda daha da büyüdüğü izlenmektedir. Ancak organize sanayi bölgesi (ve küçük sanayi sitesi) yapımındaki artışa karşın, sanayiden kaynaklanan çevre sorunlarında, nüfusun belli kent merkezlerinde yoğunlaşmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarında bir azalma gözlenmemektedir.

Organize sanayi bölgeleri uygulaması, mekanın rasyonel kullanılması, sanayi işletmelerini biraraya toplayarak ekonomik getiri oluşturması, maliyet

etkililiği sağlaması, sanayi kuruluşları arasında iletişim, teknoloji ve bilgi değişimini kolaylaştırması, çevre sorunlarının ve düzensiz kentleşmenin önüne geçmesi açısından önemli bir araçtır. Ancak, araçların amaca uygun olarak kullanıldıkları ölçüde hedefe ulaşma ve başarılı olma şansları olabileceği de gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.

Çevresel değerlerin ve doğal kaynaklarımızın korunması, yaşam kalitesinin sağlanması, gelişmenin, gönence ulaşmanın, çağdaş toplum olmanın vazgeçilmez koşullarındandır. Ayrıca, 21. yy'da uluslararası ekonomik, toplumsal ilişkilerde, çevresel değerlerin korunmasına yönelik ölçünleri sağlamadan üretilen mal ve hizmetin pazara getirilmesi ve dünya pazarlarına girebilme şansı, taraf olduğumuz uluslararası düzenlemeler ve kamuoyunun da baskısıyla giderek ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle, dünyada, artan bir oranda uygulanmaya başlanan, "organize sanayi bölgelerinde çevre yönetim sistemi uygulaması"nın -ki bu uygulama ile temiz bir çevre teşvik edilirken, aynı zamanda iş dünyasının, iş hacminin ve ticaretin de büyümesi amaçlanmaktadır- ülkemiz organize sanayi bölgelerinde de uygulamaya sokulması "olmazsa olmaz" bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Organize sanayi bölgelerinin kuruluş amaçları, bu amaçların gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar ve varolan kısıtlamalar ile organize sanayi bölgelerinde çevresel değerlerin korunmasını sağlayacak ve evrensel olarak kabul gören bütünleşik bir çevre yönetim sisteminin var olup olmadığını, varolan uygulamaların çevresel değerlerin korunmasında, bu bölgelerin kuruluş amaçlarına ulaşmasında oynadığı rolü, konu alan bu çalışma ile:

1)Organize sanayi bölgelerinin genelde kuruluş amaçlarını, özelde "çevrenin korunması, çevre sorunlarının giderilmesi" amaçlarını, ne ölçüde gerçekleştirilebildiği sorgulanmakta,

2)Ülkemiz organize sanayi bölgelerinde, dünyada çevre yönetimine yönelik olarak uygulanan "Çevre Yönetim Sistemleri"nin var olup olmadığı araştırılmakta ve bu sistemlerin uygulanabilirlikleri tartışılmakta,

3)Organize sanayi bölgelerinde ancak çevre yönetim sistemleri uygulanması ile bu kuruluşların; çevresel değerlerin korunması, ekonomik gelişmeye katkıda bulunma, planlı ve dengeli sanayileşmeyi sağlama gibi, temel varoluş amaçlarını gerçekleştirilebileceği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

II. ÇALIŞMANIN KAPSAMI, TEMEL VARSAYIM VE HİPOTEZLERİ

A.Çalışmanın Kapsamı

Giriş ve Sonuç bölümleriyle birlikte dört bölümden oluşan tezimizin Giriş Bölümünde; çalışmanın kuramsal çerçevesi ortaya konmakta, konusu, amacı tanıtılmakta, çalışmanın hipotez ve varsayımları[105]sıralanmakta, araştırma konusunu incelerken izlenen yöntem açıklanmaktadır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde, organize sanayi bölgeleri ve çevre yönetim sistemleri kavramsal olarak tanımlanmakta, kuruluş amaçları, yasal dayanakları incelenmekte, ekonomik ve çevresel açıdan önemi tanımlanmaktadır. Yine bu bölümde, ülkemizdeki organize sanayi bölgelerinin mevcut durumu, gelişimi, kurumsal yapıları, sorunları irdelenmekte ve organize sanayi bölgelerinde uygulanan çevre yönetim sistemleri incelenmektedir. Çevre yönetim sistemleri açısından ülkemizdeki mevcut durum ortaya konmakta, bu sistemleri uygulamak için ulusal ve uluslararası zorunlulukların neler olduğu belirlenmektedir.

İkinci Bölümde; Gaziantep ve Ankara Organize Sanayi Bölgeleri olarak seçilen iki örnek uygulama incelenmektedir. Ayrıca ülkemizdeki ve bu bölgelerdeki konunun tarafları olan, sanayi kuruluşları ile görüşmeler yapılarak, özelde iki bölgede genelde ülkemizde, çevre yönetim sistemlerinin ne ölçüde uygulandığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan alan araştırması sonucu

[105] Hipotez ve varsayım ile ayrıntılı bilgi için bknz., Birsen Gökçe. **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yay., Ankara, 1992, s.55-59.

uygulama örneklerinden sağlanan verilerle, hipotezlerimizin sınanarak değerlendirilmesi ve kuramsal olarak oluşturduğumuz çerçevenin, literatür taramasıyla ulaştığımız verilerin desteklenmesi beklenilmekte ve bilimsel olarak daha kabul edilebilir sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır.

Sonuç Bölümünde; iki bölümde yer alan, kuramı ve uygulamayı kapsayan çalışmalardan sağlanan bilgilerin ışığında genel bir değerlendirme yapılmakta, Giriş ve alan araştırması verilerinin yer aldığı bölümlerde öne sürülen hipotezlerimizin doğrulanıp doğrulanmadığı tartışılarak genellemelere varılmaya çalışılmaktadır.

Çevresel değerleri ve doğal kaynakları korumak, yaşam kalitesini sağlanmak; gelişmenin, gönence ulaşmanın, çağdaş toplum olmanın vazgeçilmez koşullarındandır. Diğer taraftan, uluslararası ekonomik ve toplumsal ilişkilerde, çevresel değerlerin korunmasına yönelik varolan ölçünleri sağlamadan üretilen mal ve hizmetlere talep giderek azalmaktadır. Bunun da ötesinde, dünyadaki genel eğilim ve varolan koşullar, çevresel ölçünleri sağlamadan üretilen mal ve hizmetlerin süreç içinde talebinin olmayacağını göstermektedir. Bugün, uluslararası alanda gelinen noktada, “çevresel sorumluluk” anlayışı ve “bütünleşik çevre yönetimi” uygulaması “kalite” kadar önemli bir rekabet unsurudur.

Bu çalışma ile; “Çevresel değerlerin korunmasına yönelik ölçünleri sağlamadan üretilen mal ve hizmetin pazara sunulmasının mümkün olamayacağı varsayımına dayanarak, OSB’lerde çevre yönetim sistemi kurulmasının, çevresel değerlerimizin korunmasının yanısıra ülkenin gelişmesi ve gönence kavuşması için de olmazsa olmaz olduğu” sonucuna ulaşma hedeflenmektedir.

Çalışmanın varılacak sonuçları; ekonomik ve toplumsal bütün politikalarda çevre faktörünün dikkate alınması zorunluluğunu vurgulaması; savunduğu ve benimsenmesini sağlamaya çalıştığı anlayış ve karar veren,

denetleyen, uygulayan ve bir şekilde süreç içinde yer alan tarafların görüşlerini yansıtan verileri içermesi nedeni ile önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, organize sanayi bölgelerinde çevre yönetim sistemlerini inceleyen tezin, bu konuda bilgi edinmeye gereksinim duyanlara kaynak oluşturması ve uygulamanın yaygınlaştırılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

B. Temel Varsayım ve Hipotezler

Toplumsal gelişme ve gönence, çevresel sorumluluk anlayışının gereklerini yerine getirerek daha kolay ulaşılabilir. Organize sanayi bölgelerinin varoluş amaçlarına bakıldığında, doğal olarak bu kuruluşlardan da bu anlayışa uygun olarak yapılanmaları ve çalışmaları beklenmektedir. Ancak, organize sanayi bölgelerinin ülkemizdeki durumu ve uygulamalarına bakıldığında, bu bölgelerin bu beklentileri karşılamaktan ve varoluş amaçlarını gerçekleştirmekten çok uzak olduğu görülmektedir. Bu varsayımdan yola çıkarak başlatılan çalışmada:

1) Organize sanayi bölgeleri başlangıçtaki kuruluş amaçları olan, sanayinin bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağılması ile sınai gelişmeyi sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek ve kentlerin düzenli gelişmesine destek olmak ve bu yolla kaynakları etkin ve verimli kullanmak, hedeflerine ulaşamamışlardır.

2) Var olan yasal düzenlemelerle organize sanayi bölgelerinde çevrenin korunmasına yönelik bir yönetim sisteminin kurulması ve çevresel değerlerin korunmasına yönelik kurumsallaşma sağlanamamıştır.

3) OSB'nde atık yönetimine yönelik olarak yapılan ve çevre kirlenmesini önleyebilecek çalışmalar yetersizdir. Bu konuda varolan uygulamalar; bilimsellikten, bir sistematikten uzak, bireysel bilgilere dayanılarak ve iyi niyet ölçüsünde gerçekleştirilmeye çalışılan uygulamalardır.

4) Uygulanma amaçlarından biri de çevrenin korunması olan OSB, bu amaçlarını gerçekleştirememişlerdir. Bunun da ötesinde organize sanayi bölgeleri, korumakla sorumlu olduğu çevresel değerlere, doğal kaynaklara doğrudan kendileri zarar vermektedirler.

5) Mevcut durumda organize sanayi bölgeleri çevreyi kirletmeye devam etmekte olup, çok kısa sürede organize sanayi bölgelerinde uluslararası ölçünlerde bir çevre yönetim sistemi kurulmazsa, buralarda üretilen mal ve hizmetin uluslararası piyasalara sunum ve rekabet şansı olamayacaktır,

hipotezlerimizin geçerliliği doğrulanmaya, organize sanayi bölgelerinde çevre yönetim sistemleri uygulamasının organize sanayi bölgesinin amaçlarına ulaşmasında en önemli araç olduğu ve bu uygulamanın ülkemizin gönence ulaşmasına da katkı sağlayacağı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

III.Çalışmanın Yöntemi

Bir çalışmada hipotezlerin ortaya konmasında ya da doğrulanmasında farklı yöntemlerle elde edilen veriler kullanılmaktadır. Amaçlara göre farklılaşan yöntemlerle elde edilen veri türleri birincil ve ikincil veri olarak sınıflandırılırken diğer bir sınıflama da nicel ve nitel verilerin birbirlerinden ayrılmasıyla yapılmaktadır.

Birincil veri görgül araştırmalarla elde edilen verilerdir. İkincil veriler ise yayınlanmış kaynaklardan ve diğer bilimsel çalışmalardan sağlanır. Nicel veriler nesnel, sayısal ölçümler gerektirirken, nitel veriler, soyut olup ölçülebilmeleri daha güçtür. Bazen bir süreci tanımlamada tek bir veri türü yeterli görülürken, bazen ikisini bir arada kullanmak tercih edilmektedir.

Bu tez çalışması yapılırken, kuram uygulamayla desteklenmiş ve veriye ulaşmada, verilerin değerlendirilmesinde, hem literatür taraması hem de alan araştırmasını içeren bir yöntem izlenmiştir. Amaç, yapılan çalışma ile geçerlilik ve güvenirlilik düzeyi yüksek verilere ulaşmaktır. Bu nedenle, ikincil verilerin

yanı sıra birincil kaynaklardan elde edilecek verilere gereksinim duyulmuştur. Bu verilere ulaşmak için de alan araştırması yapılmasına karar verilmiştir. Alan araştırmasında elde edilen nitel ve nicel verilerle yapı ve işleyişi daha iyi değerlendirilebilmek, ikincil verilerle ulaşılan bilgileri daha sağlıklı açıklayabilmenin mümkün olacağı düşünülmüştür.

Çalışma konusunun gerektirdiği ilgili kuramsal, yönetsel, tüzel verileri toplarken kuramsal temellere dayanmaktadır. Kuramsal çerçeve oluşturulurken ülkedeki uygulama, dünyadaki gelişmelere koşut olarak literatür taramasıyla elde edilen verilerden yararlanılarak incelenmiştir. Uygulama örnekleri ile sahaya inilmiş, sürecin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda ise, literatür taraması ile ulaşılan veriler ve alan araştırması verileri kullanılmıştır. Kuramsal çerçeveyi çizerken, olguları tanımlayıp neden-sonuç ilişkisini kurarken ekonomik ya da ideolojik yaklaşım yerine, diğer etkenlerle birlikte ekonomi ve ideolojinin de etkilerini dikkate alan bütünsel yaklaşım tercih edilmiştir. Bu çerçevede ekonominin belirleyiciliği yadsınmamış, ancak, bulunulan coğrafya, kültürel değerler, toplumsal dogmalar gibi özelliklerle şekillenen ideoloji de yok sayılmadan, ülkenin dünya sisteminin bir parçası olduğu dikkate alınmıştır. Bu kapsamda dünyadaki gelişim, uygulama ve yaklaşımlara yer verilerek ülkemizdeki süreç, uygulama tanımlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle kuramsal olarak, organize sanayi bölgeleri ve çevre yönetim sistemi kavramlarının kapsamı, yüklendiği işlev, yasal konumu, amaçlarının neler olduğu tanımlanmıştır. Organize sanayi bölgeleri ve çevre yönetim sistemi ilişkisinin kurulması sonrasında, bir sistematikten uzak ve bilimselliğe dayanmayan uygulamaların, hedeflenen amaçlara ulaşmayı sağlamada da yetersiz kalacağı savı irdelenmiştir. Kuramsal yaklaşımımızın ve ileri sürdüğümüz önermelerin, uygulamada da geçerliliğini koruduğunu gösterebilen özelliklere sahip örnekler olduğu düşünülerek iki örnek organize sanayi bölgesi seçilmiştir. Bu örnek organize sanayi bölgelerinde gerçekleştirilen alan araştırmasından ve bu uygulamanın çeşitli aşamalarında taraf olan, katılan aktörlerle yapılan görüşmelerden toplanan verilerin

değerlendirilmesi ile, hipotezlerimizin ne ölçüde geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasında kullanılan veriler, bilgilerden; organize sanayi bölgeleri kavramı, gelişim süreci, ülkemizdeki durum, sorunlar, çevre yönetim sistemlerine yönelik bilgiler ve örnek olarak seçilen iki organize sanayi bölgesine ait ilk veriler literatür taraması ile sağlanmıştır. Sonuçların ve sürecin değerlendirmesinde ise literatür taramasının yanısıra alan araştırması verileri kullanılmıştır. Bu çerçevede konunun taraflarının organize sanayi bölgeleri uygulaması ve çevre yönetim sistemi ile ilgili düşüncelerinin alınmasında ve örnek olarak seçilen iki organize sanayi bölgesine ait verilerin toplanmasında, yerinde gözlem, mülakat ile hazırlanan soru kağıdının yanıtlanması tekniklerinden -duruma göre değişmek üzere- biri veya hepsi uygulanmıştır. Elde edilen veriler çizelgelere aktarılarak, uygulamanın genel bir değerlendirmesini yapmak için kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ ve ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ UYGULAMALARI

I. TEMEL KAVRAMLAR

İnsanoğlu temel gereksinimleri ve toplumsal gönenci için doğal kaynaklara bağımlıdır. Tarihsel ve coğrafi açıdan bakıldığında bir yerleşimin, bulunduğu yerde konuşlanmasının nedenlerinden biri orada bulunan kaynakların varlığıdır. Öte yandan, yerleşimlerin doğal kaynaklar üzerinde kanıtlanmış, görülebilir, ölçülebilir etkileri ve baskıları vardır. Buna bir de kentleşme, sanayileşme gibi süreçlerin bir plana dayanmadan gerçekleştirilmesi eklenince, kaynakların bozulması ve çevre kirliliği artmıştır. Böylece, yaşam için değer taşıyan, toplum hayatının temelini oluşturan toplumsal ve çevresel değerlerin yitirilmesi ile yüz yüze gelinmiştir.[106] Ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlayan eylemlerin ekolojik sorunlara neden oluşu ve sınır tanımazlığıyla tanışan ülkeler, (özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ve gelişmiş ülkelerden başlayarak) çevrenin korunması için teknik, teknolojik, siyasal, yönetsel önlemler almaya başlamışlardır. Gelinen nokta, bir yerleşimde yaşamsal kritik noktaya gelmeden kaynakların zamanında, yerinde ve gerektiği kadar kullanılmalarını, sorunları oluştuğu noktalarda çözmeyi, önlem almayı, kısaca çevre yönetimini ve politikalarını zorunlu kılmıştır.

Bir yönüyle çevre sorunlarına yol açan sanayileşme, diğer taraftan getirdiği makineleşmenin üretim yapılarında, ekonomik ve politik düzende oluşturduğu değişikliklerle mekansal yapıyı örgütlenme anlamında da etkilemiştir. Sanayi kuruluşlarının belli merkezlere toplanmasıyla sanayi alanları ve bu alanların çevresinde işgücünün yığılmasıyla sanayi kentleri ortaya çıkmış ya da varolan kentler sanayi kentine dönüşmüştür. Sermayenin ve mal akımlarının giderek ülke sınırları dışına çıktığı küreselleşme ise kente , sanayi alanlarına yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu süreç kenti, yöre ve bölgenin bir

[106]Zerrin Yener, Kumru Arapkirlioğlu, **Küçük ve Orta Ölçekli Belediyeler İçin Çevre Yönetimi El Kitabı**, Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı Eğitim Projesi, Ankara, 1997, s.12-13.

parçası olarak ülke bütünündeki gelişmelere katkı sağlayan bir birim olarak algılamak yerine diğer kent ve yörelerle yarışan ve dünya üzerinde rekabet gücü kazanmaya çalışan birimler olarak tanımlamaktadır.[107] Sanayi alanları, yeni teknolojileri ve ürünleri sağlayacak teknoparkları içinde barındıran ve "ürünü daha elverişli koşullarda üreterek ticari ve mali ayrıcalıklarla uluslararası pazara sunmanın tüm olanaklarını ve rekabet avantajları sunan serbest bölgelere"[108] dönüşmektedir. Değişen dünyada değişimin çerçevesi konulan kurallar, kullanılan araç ve yöntemler, kavramlarla çizilmekte ve tanımlanmaktadır.

Yönetim: Yönetim, evrensel bir süreç, toplumsal yaşam kadar eski bir sanat ve gelişmekte olan bir bilimdir. Süreç olarak yönetim, bir takım faaliyet ve fonksiyonları; sanat olarak yönetim, bir uygulamayı; bilim olarak yönetim de sistematik ve bilimsel bir bilgi topluluğunu ifade eder.[109] Yönetim kavramı en geniş anlamda, amaçların etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, bir insan grubunda işbirliği ve eşgüdüm sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümünü ifade eder.[110]

Sistem: Oscar Lange, ayırt edici özellikleriyle gelip başkalarını etkileyen ve başkalarından etkilenen, kısaca biri diğerinin girdi ve çıktısı olabilecek şekilde etkileşen nesnelere sistem adını vermektedir.[111] Türk Dil Kurumu sözlüğünde sistem; "yol, yöntem, dizge, bilimsel bir bütün veya öğreti getirebilecek biçimde birbirine bağlı ilkeler topluluğu" olarak tanımlanmaktadır.[112] Meydan Larousse da sistemi aynı şekilde tanımlamaktadır.[113] Bu tanımlamalardan yola çıkarak, sistemi kısaca, birbirleriyle karşılıklı ilişkiye giren öğelerin oluşturduğu karmaşık bir bütün,

---

[107] Ayda Eraydın, "Gelişmenin Mekansal Boyutu ve Kentleşmenin Değişen Dinamikleri", **Gelişme Stratejileri Workshop,** TMMOB Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 1996, s.84.
[108] Folker Frobel vd**., a.g.e**., s.85.
[109] Atilla Baransel, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, Cilt 1, Fatih Matbaası, İstanbul, 1979, S.25.
[110] Selma Karatepe, "Türkiye'de Yönetim-Yurttaş İlişkisi ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar" **Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri**, Cilt 1, TODAİE Yay., Ankara 1995, s.192.
[111] Oscar Lange, **Wholes and Parts, A General Theory of System Behaviour** (Çev. E. Lepa), Pergandon Press, Warsawa, 1965, s.47.
[112] Türk Dil Kurumu, **Resimli Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 1977, Ankara, s.512.
[113] Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, 18.Cilt, Sabah Yayınları, s.133.

birleştiricileri birbirlerinden ayrı ve bağımsız düşünülmeyeceği için de içsel bağımlılıkla nitelenen bir karmaşa olarak tanımlayabiliriz.[114]

Sistemik Yaklaşım: Sistem kavramına dayanan sistemik yaklaşım ise, "Araştırma evrenini bir sistem varsayarsak bu sistemin öğeleri ile, sistemin tümü ve öğeler arası ilişkileri birlikte inceleyen yöntem" olarak tanımlanmaktadır.[115] Bu yaklaşımın amacı, sistemi, bütünü ve karmaşıklığı ve kendine özgü dinamiği içinde belirleyebilmektir. [116]

Sistem yaklaşımı, tüm sistemlerin, somut ve belli bir birleştirici öğeler ağı; somut ve belli bir yapı ile; sistemle sistem dışı çevre arasındaki ilişkilerden oluştuklarını varsaymaktadır. Sistem yaklaşımının bilimsel değeri, değişik disiplinlerin yardımıyla dünyayı incelemesi, dışımızda var olanı nesnel şekilde yansıtması ve temeldeki süreçleri oldukları gibi gösterebilmesinden kaynaklanmaktadır. Doğa ve toplum olgularının gerçeklere uygun şekilde algılanmalarını sağlayan bu yaklaşım, kuramın genel ilkelerini somut durumlara uygulayarak, incelenen olgu ve süreçlerin ilk bakışta gözden kaçabilecek yönlerini de ortaya çıkarır.[117]

Sistem yaklaşımını temel inceleme konumuz olan çevre ve çevre yönetimi açısından da önemli kılan değişik disiplinlere dayanması ve bütünleşik bakış açısıdır. Çünkü çevre kavramı da doğası gereği birçok bilim dalını ilgilendirmekte disiplinlerarası özellikler taşımaktadır. Son derece basit ve kolay anlaşılabilir gibi görünen bu kavramın ayrıntılarına inildikçe karmaşıklığı ve sınırlarının çizilmesinin ne denli güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Çevre gibi sınırları güçlükle belirlenebilen, bilim dalları arası yaklaşıma gerek duyan bir alanda, inceleme konusunu bütünlük özeliklerini yitirmeden ele almak, ancak sistemik yaklaşım ile olanaklıdır.[118]

---

[114] Kurthan Fişek, **Yönetim Bilimi**, A.Ü. Basımevi , Ankara 1975, s.21.
[115] Nesrin Algan, **Bölgesel Çevre Yönetiminde Model Arayışları: Akdeniz**, Çevre Bakanlığı Yayınları, No:8, Ankara, 1995, s.79.
[116] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993. s.35
[117] Kurthan Fişek, (1975),**a.g.e**., s.21-22.
[118] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**., s.19,36.

Çevre: Çevre, bir kuruluşun faaliyetlerini içinde yürüttüğü, hava, su, toprak, tabii kaynaklar, bitki topluluğu, hayvan topluluğu, insanlar ve bunlar arasındaki ilişkileri de içine alan ortamdır.Genel bir tanımla çevre; "insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süreç içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı" olarak tanımlanmaktadır.[119] Tanıma baktığımızda "çevre kavramının tüm yeryüzünü ve birden çok bilim dalını ilgilendirdiğini" görmekteyiz.[120]

Çevre Yönetimi: Çevrenin, yeryüzünün tümünü ve birden çok bilim dalını ilgilendiriyor olması, çevre yönetiminde de, aynı felsefe ile davranarak, onun içerdiği tüm karmaşık unsurları çözümleyerek bütüncül bir sistem olarak tasarlayacak ve eyleme yönelik bir şekilde planlayacak, modeller geliştirme zorunluluğunun temel gerekçelerini oluşturmaktadır.[121] Bu çerçevede "Çevre Yönetimi" kavramı; çevre politika, program ve stratejilerinin uygulama aracı olarak nitelendirilebilir.[122] Bununla, "tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaları, doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, gerek kamusal, gerekse özel kesimde, elverişli bir iletişimin, planlama, eşgüdüm ve denetim sisteminin oluşturulması ve bu sistemi çalıştırarak bir örgütün kurulması" anlatılmaktadır.[123] Bu anlatım çok taraflı ilişkiler sistemi içinde işbirliği ve dayanışmayı sağlayacak bir anlayışla oluşturulan bir yönetim modelinin, çevresel değerlerin korunması, sürekliliğin sağlanması ve ortak somut eylemlerin hayata geçirilmesi açısından gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Çevre Yönetim Sistemi: Çevre ile ilgili sorunların çözümünde model oluştururken gerçekte sorgulanan, kendine özgü bütünlüğü, karmaşıklığı ve dinamiği içinde bir sistemin tasarlanması, biçimlendirilmesi, sistemi oluşturan

[119] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**.,s.21-36.
[120] Nesrin Algan, (1995), **a.g.e**., s.98.
[121] **a.k.,** s.98.
[122] **a.k.**, s.20.
[123] Ruşen Keleş, **a.g.e**., s.215.

bütün öğelerin birbiriyle karşılıklı etkileşimlerinin yanı sıra, bu öğelerle bütün arasındaki ilişkileri ortaya koymayı olanaklı kılan bir sistemin araştırma evreninde var oluşu ya da yokluğudur.

Bu çerçevede; "Çevre Yönetim Sistemi" kavramı, çevresel döngülerin yeryüzünün bütününü etkilediği gerçeği temelinde, bu konuda birbiriyle ilişkili bütün öğeleri ve bu öğelerin birbiriyle etkileşimlerinin geleceğe yönelik olası sonuçları için gereken çözümlemeleri de içinde barındırmaktadır. Sistemik yaklaşımın bir gereği olarak tüm aktörleri dikkate alan "sistem yaklaşımı" ve bu yaklaşımın anahtar kelimeleri olan, "karmaşıklık ve bütünsellik" çerçevesinde çözümler, tüm aktörleri dikkate alarak ortaya konulmakta ve planlama buna göre yapılmaktadır.[124]

Öte yandan, Çevre Yönetim Sistemi (ÇYS); genel yönetim sisteminin, çevre politikasının geliştirilmesi, uygulanması, başarıya ulaştırılması, gözden geçirilmesi ve sürdürülmesi amacı güden,[125] bu amaçla oluşturulacak kuruluşların yapısı, planlama ve denetim faaliyetleri, sorumluluklar, uygulamalar, usuller ve işlemleri de içeren bir parçasıdır.

Yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası düzeyde çevre sorunsalının çözümünde oluşturulacak yönetim modellerinin, bu yaklaşımı -sistem yaklaşımı- benimsemeleri ve uygulamaları ölçüsünde orada çevre yönetim sisteminin varlığından söz etmek olasıdır.

Çevre Duyarlı Planlama: İnsan ve çevresi arasındaki ilişkinin her iki yönde de yararlarının artırılmasını, zararlara yol açılmamasını, bu ilişkinin karşılıklı olarak yarara dönüştürülmesini hedefler ve gelişmeyi bütünleşik yaklaşımla ele alır. Bir başka ifade ile ; "varolan veya önerilen yerleşim alanı, arazi kullanımlarını tümünde yaşam kaynaklarının, çevresel değerlerin

[124] Nesrin Algan, **a.g.e**.,(1995), s.81.
[125] TSE, **TS-ISO 14000 Broşürü**, TSE Yayınları, Ankara, 1997, S.16.

korunmasına, yerleşim dinamizmini yitirmeden, toplumsal, ekonomik gelişmeye erişilmesine olanak veren ve buna özendiren planlamadır."[126]

Çevresel Etki Değerlendirmesi: Herhangi bir ekonomik kuruluşun çevresi üzerinde yaratacağı doğrudan veya dolaylı, uzun ya da kısa dönemli, parasal nitelikte olan ya da olmayan, ölçülebilir ya da ölçülemeyen tüm etkilerin nesnel olarak değerlendirilmesine yarayan araştırma yöntemidir.[127] Bazılarına göre ise; bir proje ile ilgili karar alınmadan önce ve bu proje için karar alınmasında ve projenin tüm aşamalarında ve sonrasında esas olmak üzere, bilimsel yöntem ve tekniklerle çevreye olan etkilerin tahmin edilmesi, olumsuz etkilerin önlenmesi, bu etkilerin ve alınan önlemlerin izlenerek denetlenmesi sürecidir.[128] Çevresel etki değerlendirmesinde (ÇED), ekonomik toplumsal çevrenin yanı sıra fiziksel ve biyolojik tüm değerlerin hesaba katılması[129] yani konuya bütünleşik yaklaşılması önem taşımaktadır.

Çevre Politikası: Politika, belli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin benimsenen ilkelerin bütünüdür.[130] Çevre politikası ise, çok geniş bir açıdan bakılarak ,herkesin iyilik ve mutluluğu için çevrenin korunmasını sağlayacak önlemlerin belirlenmesi ya da insanoğlunun yaşamının temellerini oluşturacak esasların saptanması şeklinde açıklanabilir.[131] Çevre politikası ülkelere göre kısmen farklılaşmakla birlikte temel olarak; "bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması, toplumun sahip bulunduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi, çevre politikalarının getirdiği yükün paylaşılmasında toplumsal adaletin sağlanmasını"[132] amaçlamaktadır.

---

[126] Ayşe Öznur Özer, Kumru Arapkiroğlu, Cemalettin Erol, **Plancı Gözüyle Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yay., Ankara, 1996, s.50.
[127] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**.,s.143.
[128] Ayşe Öznur Özer vd., (1996,) **a.g.e**.,s.10.
[129] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**.,s.143.
[130] **a.k.**, s.239.
[131] Aydın Aybay, "Çevre ve Hukuk", **İnsan Çevre Toplum,** Yayına Hazırlayan Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.215.
[132] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**.,s.239-240.

Çevre Ekonomisi: Çevre ile ekonominin ilişkisi başlıca; çevre değerlerinin korunması ve iyileştirilmesi için yapılan harcamalar ve çevreye verilmiş zararların giderilmesi için ekonominin katlanmak zorunda olduğu harcamalar olarak, iki noktada ortaya çıkmaktadır.[133]

Çevre ekonomisine göre; üretim yapısı, boyutları, özellikle büyümenin artış hızı ve bununla birlikte varılmış bulunan tüketim düzeyi, tüketim alışkanlıkları, çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır.[134] Üretilen mal ve hizmetlerin dolaşımını en çoğa çıkarmak pahasına çevre kaynakları yok edilmektedir ve toplu tüketime konu olan çevre mallarına bir değer biçilmelidir.[135] Çevre Ekonomisinde çevre kalitesi temel bir gereksinim olup, doğal kaynakların toplumsal maliyeti ve yararı, fiyatlar sistemi içine dahil edilmektedir.[136]

Sürdürülebilir Gelişme: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporunda sürdürülebilir gelişme; "gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeden bugünün gereksinimlerinin karşılanması"[137] olarak tanımlanmaktadır. Zengin yoksul tüm ülkeler için önerilen sürdürülebilir gelişmenin tanımı, iki önemli unsuru içermektedir. Bunlardan birincisi, niteliksel ekonomik büyüme, ikincisi ise zaman ve mekan boyutuna sahip adil bir paylaşım sistemidir.[138]

Çevreye Duyarlı İşletmecilik: Yeşil işletmecilik de denilen bu işletmecilik yaklaşımında, işletmeler; çevreyi, çevre değerlerini karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak dikkate almakta, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı en aza indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinerek, ürünlerinin tasarımı, paketlemesi, üretim süreçlerini bunu sağlamak

---

[133]. **a.k.**,,s.130.
[134]Çelik Auroba , "Çevre Ekonomisi,Gelişme Ekonomisi" , **İnsan,Çevre Toplum**, İmge Kitabevi , Ankara, 1992 , s.135.
[135]Koray Başol , Faysal Gökalp, "Ekonomi ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış", **Çevre Kirliliği ve Kontrolü, 1.Uluslararası Çevre Sempozyumu Bildirileri,** Cilt 2, Ege Üniversitesi Yay., İzmir, 1992, s.808.
[136]Cihan Dura, (1991), **a.g.m.**, s.69-70.
[137] Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **a.g.e.,** s.71.
[138] Ayşegül Kaplan ,**(**1997), **a.g.e**., s.164.

üzere değiştirmekte, çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalamaktadır. Bu çerçevede çevre duyarlı işletme de; "şirket bilançolarının doğanın bilançosundan ayrı tutulamayacağını" farkeden ve sürdürülebilir gelişmeyi geleceğin ekonomik gerçeği olarak görerek, toplumsal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getirmeye çalışan işletmelerdir.[139]

Toplumsal Sorumluluk: Geçmişte**,** toplumsal sorumluluk **"**kuruluşların ekonomik faaliyetlerinin bu konuyla ilgili tarafların çıkarlarına zarar verilmeden yönetilmesi" [140] olarak tanımlanan bir kavramdır. Ancak günümüzde bu kavrama, onarımcı ve önleyici çevre politikaları çerçevesinde, "çevreyi kirletmemek için önlem almak, kirletilmişse temizlemek ve onu korumaya yönelik yapılanları destekleme[141] ye yönelik sorumluluklar da eklenmiştir. Bu paralelde kuruluşların kararları, amaçları, faaliyetlerinden etkilenen ve onları etkileyen toplumsal paydaşlar arasında çevreye de yer verilmektedir. Çevreyle ilgili toplumsal sorumluluk kriterleri olarak; "çevre ile ilgili sorumluluklarının farkında olmak, doğal kaynakları bozulmasına yol açmadan kullanmak, çevre dostu ürün ve üretim süreçleri kullanmak, çevre yararına çalışan gruplarla işbirliği yapmak, ekonomik, toplumsal, ekolojik amaçlara eşit derecede önem vermek,"[142] gibi kriterlere yer verilmektedir.

Ekolojik Rekabet:**:** Ekolojide rekabet, iki veya daha fazla organizmadan her birinin yaşamı için gerekli kaynağı ele geçirmeye çalışması anlamına gelmektedir. Eğer eldeki kaynak, rakip organizmaların tümüne yetecek kadar bol değilse ekolojik rekabetin etkisi, populasyon artışlarının kısıtlanması şeklinde görülür.[143] İnsanoğlunun üretim ve tüketim faaliyeti sonucu, gereksinimlerini karşılayacak kadar bol olmayan bir kıt kaynak (kaliteli çevre)

---

[139] Patrick Carson, Julia Moulden, **Green is Gold: Busıness Talking to Business About the Environmental Revolution,** Harper Business, Toronto, 1991,s.175.
[140] Ömer Dinçer, Yahya Fidan, **İşletme Yönetimine Giriş,** 3. Baskı, Beta Basım ve Yayım, Dağıtım A.Ş. ,1997, s.65.
[141] Ömer Dinçer, Yahya Fidan,(1997), **a.g.e.,** s.67.
[142] Esra Nemli, (2000), **a.g.e.,** s.76'da anılıyor.
[143] Zerrin Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2003, s.10-11.

oluşmasıyla üretim, tüketim ve değişime kısıtlamalar getirilmiş, kurallara bağlanmıştır. Dünyada yaşanan çevre sorunları, artan çevre kirliliğine çözüm olarak ortaya çıkan yeşil devrim sonucu, daha yeşil ve temiz ürünler üreterek pazara giren ülkeler ve şirketlerin yeşil ürünlerinin, pazarda diğerleri ile aynı koşullarda yer almasını sağlamak ve rekabet koşullarını eşitlemek üzere getirilen kriterlerle, bu kriterleri sağlayamayanların kaynakları kullanımları ve piyasada yer almaları engellenmektedir.

Ekolojik Kapitalizm: İçeriği henüz tam anlamıyla doldurulamamakla birlikte ekolojik kapitalizm, kapitalist ekonomi ile ekolojik düzeltimleri uzlaştıracağını savlamaktadır. Bu çerçevede piyasa ekonomisinin rekabet koşullarını koruyarak çevre ile uyumlu hale getirilmesi ve etkin çevre yasaları ile çevrenin korunması, getirilen düzenlemelerin toplumsal olarak güçsüz gruplara yönelik olması, gelir ve servet vergisi alınması önerilmektedir.[144]

Sanayi Bölgesi: Sınai kuruluşların çeşitli nedenlerle bir araya toplanması ile oluşan yerleşmelerle ilgili çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Oluşturulmalarına yol açan ekonomik, teknik, fiziki, yerel gereksinimlerdeki farklılık bu yerleşmelerin farklı karakterde geliştirilip tanımlanmalarına yol açmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki uygulamaları bütün ayrıntıları ile ele alıp gruplandırmak söz konusu olmamakla birlikte, bir kavram birlikteliği sağlamak açısından bu konuda yapılan bazı ortak tanımlamalar da bulunmaktadır. Tek tek sınai işletmelerin meydana getirdiği her çeşit "kompleks" için en çok kullanılan terim, "Sanayi Bölgesi" terimidir. Sanayi bölgesi, üzerinde sürdürülen sınai faaliyetlerin diğer faaliyetlere hakim olduğu arazi parçası olarak tanımlanabilir. Bu şekilde tanımlandığında; her çeşit sınai kompleks bu tanımın içine girmekte, ancak planlama şekline göre "sanayi bölgesi"nin bir çeşidini oluşturmaktadır. (Organize sanayi bölgeleri gibi)[145]

---

[144] Ayşegül Kaplan ,**(**1997), **a.g.e**., s.64-65.
[145] Esen Onat,**Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları**, TOBB Yay., Ankara,1969, s.14.

Organize Sanayi Bölgesi (OSB): Sanayi bölgelerinin bir plana göre geliştirilmeye başlanması sonucunda ortaya çıkan "Organize Sanayi Bölgesi" ile ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Kentbilim Terimleri Sözlüğünde OSB, "Örgütlü İşleyim Bölgesi" olarak adlandırılarak, "işleyimin etkinliğini ve kentte düzenli yerleşmeyi sağlamak amacıyla işleyim kuruluşlarının ulaşım, kentsel toprak, enerji, yakıt su, işlenmemiş özdek gibi altyapı ve gereksinimleriyle ilgili kolaylıkları birarada bulunduran, özel olarak tasarlanan ve düzentasarlarda yer verilen bölge türü"[146] olarak tanımlanmaktadır.

Bir diğer tanıma göre, "Organize sanayi bölgesi, ekonomik bir ölçek içinde gruplanmış fabrika yerleşim birimlerinin, ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, kantin, banka, ilk yardım gibi genel gereksinimlerini giderebilecek biçimde donatılmış, teknik ve ortak hizmetlerin de sağlandığı uygun bir alan üzerinde yer almalarıdır." [147]

Birleşmiş Milletler Örgütü'nce yapılan ve uluslararası alanda çok kabul görmüş bir tanımda ise OSB, "birbiri ile uyumlu üretim yapan, küçük, orta ölçekli sanayi kuruluşlarının, planlı bir alanda ve ortak alt yapı hizmetlerinden yararlanacak şeklide standart fabrika binaları içinde toplanmalarıdır."[148] şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tanımda birkaç nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, OSB'de yerleşecek endüstrilerin "birbiriyle uyumlu üretim" yapmaları gereğidir. İkincisi, buralarda yerleşecek sanayilerin "küçük ve orta ölçekli" olmalarıdır. Yani ağır sanayi ve kompleks kuruluşlar bu bölgelerde yer almamaktadır. Üçüncü nokta,

---

[146] Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Mart 1998, s.103-104.
[147] UNIDO, **Guideliens For The Establishment of Industrial Estates in Devoloping Countries**, New York, 1978, s.5-6.
[148] Asuman Çezik-Ayda Eraydın, **Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981),** DPT Yayınları No:1839, Ankara, 1982, s.1.

"sanayiin planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak" şekilde yerleştirilmeleridir. [149]

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında kabul edilen tanımına göre OSB, "ağır sanayi ve kompleksleri dışında, küçük ve orta ölçekli imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri için, sınırları tasdikli çıplak arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilerek, sosyal kurumlarla donatıldıktan sonra, planlı bir şekilde ve belirli standartlar dahilinde sanayi için tahsis edebilir ve işletebilir hale getirilerek organize edilmiş sanayi bölgesidir."[150] Burada "organize" kelimesi, sanayinin organizasyonu ile ilgili olmayıp tanımdan da anlaşılacağı gibi sanayinin kurulmasına uygun koşulları sağlamak üzere "bölge"nin organizesini ifade etmektedir. (Sanayinin organizasyonu ise aslında farklı bir konudur.)

15.04.2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, OSB Yasası'nda ise OSB; "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli altyapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp, planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgelerini ifade eder"[151] olarak tanımlanmıştır.

OSB'nin işlevselliğini artıran ve ona farklı sorumluluklar yükleyen bu tanımlamaya göre; OSB, birbiriyle uyumlu üretim yapan, küçük, orta ölçekli sanayi kuruluşlarını, planlı bir alanda ortak altyapı hizmetlerinden yararlanmak üzere barındırması yanında:

---

[149] İskenderun OSB Müteşebbüs Teşekkülleri, **İskenderun OSB Müteşebbüs Teşekkülleri Tarafından, OSB Özel İhtisas Komisyonu'na Sunulan OSB Hakkında Rapor**, Ankara, Kasım 1990, s.2.

[150] Canan Güler ve diğerleri, **OSB Durum Tespit Raporu,** DPT Yay., Ankara 1990, s.39.

[151] Resmi Gazete, 15 Nisan 2000 tarih ve 24021 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Md. Yay., Ankara, 2000.

- Kentleşmeyi ve sanayileşmeyi yönlendirmek,
- İmalat sanayisinin gelişimini sağlamak,
- Çevre sorunlarını önlemek,
- Bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak,
- Teknoparklar oluşturmak,

amaçlarının da gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Sanayi bölgesinin farklı şekilde adlandırılmasına örnek olarak alınabilecek ve bir sanayi bölgesi olan, "endüstri bölgeleri" nin ülkemizdeki uygulamasına bakıldığında, ülke gereksinimleri öne sürülerek bu bölgelere daha farklı işlevler yüklenilmiştir. Endüstri Bölgeleri Yasası'nda "Ülkeye sermaye girişini artırmanın hedeflendiği" vurgulanarak, "yatırımları teşvik etmek, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişinin artışını sağlamak üzere endüstri bölgelerinin kurulması, yönetim ve işletilmesine dair esaslar" düzenlenmektedir.

Bu Yasa'da endüstri bölgeleri; "ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak, üretim ve istihdamı artırmak, yatırımları teşvik etmek ve yabancı sermaye girişini artırmak üzere oluşturulan bölgeler"[152] olarak tanımlanmaktadır.

Serbest Bölgeler: Sanayicilere gümrük vergi ve harçlarından, gelir vergilerinden bağışıklıkların sağlandığı; şirketlere elde ettikleri karları yurtdışına transfer olanakları ile mali ayrıcalıklar tanıyan; ulaşım hizmetlerinde kolaylıklar ile kiralama ya da satış yoluyla her tür altyapısı yapılmış belli ölçünlerde fabrika binaları sunan; ucuz ve nitelikli işgücüne sahip olan yerlerde yurtdışı pazar için üretim yapmak üzere kurulan bölgelerdir.[153]

[152] Resmi Gazete, 19.01.2002 tarih, 14645 sayılı.
[153] Ayrıntılar için bknz. UNİDO, Technical Assistance Available From UNIDO in Connection With The Planning, Establishment and Operation of İndustrial Free Zones As Incentives For The Promotion of Export –Oriented Industries, November,1971

Dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak gelişmiş ülkelerce rekabet üstünlüğü sağlamak ve karı artırmak üzere yoğun biçimde kullanılan bir sanayi bölgesidir. Bu ülkelerce imalat sanayiin; yatırım, üretim ve ulaşım maliyetlerinde avantajlar sunan, ucuz ve nitelikli işgücüne sahip gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sonucu 1970 sonrasında dünyada sayıları hızla artmıştır.[154]

Teknoparklar: Teknoparkların asıl amacı, fikir, bilgi birikimi ve maddi olanak sahiplerinin bir araya gelmesini sağlayarak, buluştan başlayan ve "ekonomik değeri olan pazarlanabilir bir ürüne" giden iş zincirinin zamanını azaltarak kalkınmayı hızlandırmaktır. Yeni fikir ve buluş sahiplerinin başarılı olmalarına yardım edebilen, çok uygun bir çalışma ortamı oluşturan veya kendini kanıtlamış büyük şirketler ile küçük şirket ve girişimcilerin ulusal sınırları aşabilecek güzel bir yaşam ve yerleşimde bir araya gelmelerini temin eden sistem bir teknopark faaliyetidir.[155]

26.6.2001 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası"nda, Teknoloji Geliştirme Bölgesi; "yüksek/ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya ileri teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitüsünün olanaklarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri ve bu yolla bölgenin kalkınmasına katkıda bulundukları, aynı üniversite, ileri teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitü alanı içinde veya yakınında akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği siteyi veya bu özelliklere sahip teknoparkı "[156] ifade etmektedir.

Küçük Sanayi Siteleri: Değişik iş kollarında üretim ve onarım yapacak olan küçük sanayicilerin, uğraşları gereği ihtiyaç duydukları bütün işlevleri yerine getirmeye olanak bulabilecekleri ve sağlıklı çevre koşullarında verimli olabilecekleri, kent imar planlarına uygun olarak seçilen araziler üzerinde

[154] Fulker Frobel ,Otto Kreye, (1982), **a.g.e**., s.22, 100-101.
[155] EGİAD, **21.Yüzyıl Yaşam Tarzı İçinde Modern Teknoloji Parkları ve İnkübatörler**,Güven Ofset, İzmir,1994, s.2-3.
[156] Resmi Gazete, 26.62001 tarih ve 24454 sayılı (4691 sayılı Kanun).

planlanan her türlü altyapı, üstyapı tesisleri ile inşa edilen küçük sanayi işletmeleri topluluğudur.[157]

Küçük sanayi siteleri, özel beceri isteyen bazı malları üretmeleri, iş veriminin ve rekabetin artmasını sağlamaları, onarımdan üretime, üretimden seri üretime, başka bir deyişle onarımdan küçük ve orta sanayie geçişlere olanak vermeleri, büyük sanayi işletmelerine yan sanayi olarak yardımcı olmaları nedeniyle önem kazanmaktadırlar.[158]

Bu nedenler dikkate alındığında küçük sanayi sitelerinin fiziki düzeninin, küçük girişimcilerin kendi aralarında birleşerek imalat sanayiine geçebilmelerine olanak verecek şekilde planlanmaları ve siteye geleceğin küçük bir sanayi sitesi kimliğinin verilmesi önem kazanmaktadır.[159]

Ayrıca, bu sitelerin, doğal kaynakların kullanımı ve çevre ile doğrudan ilişkileri gözardı edilmeden dünyada ve ülkemizde bu konuda alınan kararların ışığında planlanmaları ve projelendirilmeleri gerekmektedir.[160]

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) : Ülkemizde imalat sanayiinde yer alan işletmelerin büyük çoğunluğu "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler"(KOBİ)[161] olduğundan, KOBİ'lerden ne anlaşıldığını belirtmek gerekir.KOBİ tanımı genel olarak iki ana kriterler grubu çerçevesinde yapılmaktadır: Nitel kriterler ve nicel kriterler. Nicel kriterler; işletmede istihdam edilen personel sayısı, toplam yatırılan sermaye, makine-teçhizat tutarı, satış miktarı gibi öğeleri kapsamaktadır. Nitel kriterler ise, işletme yöneticisinin işletmenin sahibi oluşu (bağımsızlık unsuru), işletmenin faaliyet gösterdiği iş

---

[157] M.Can Eryılmaz, "Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlanması ve KOSGEB", **Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu**, Haziran 1996, Norm Ajans, Ankara 1996, s.41.

[158] İnci Özgür, "Türkiye'de Sanayi Altyapısında Devletin Rolü", **Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu**, Haziran 1996, Norm Ajans, Ankara 1996, s.23.

[159] Esen Onat, (1969), **a.g.e.**,s.16.

[160] M.Can Eryılmaz, **a.g.m**., s.42.

[161] DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Bilim ve Teknoloji Raporu**, DPT Yayınları. Ankara 1994, s.67.

kolunda küçük bir yere sahip olması gibi kriterlerdir.[162] Dünyada bazı ülkelerin KOBİ tanımları Tablo-1'de verilmektedir.

Tablo 1 : Ülkelere ve Temel Alınan Ölçütlere Göre KOBİ Tanımı

Tanım İçin Temel Alınan Ölçütler			
Ülkeler	**İşçi Sayısı**	**Yatırılan Sermaye**	**Satış Miktarı**
ABD Küçük Orta	 x < 100 100 < x < 500	x < 1 milyon USD	
Almanya Küçük Orta	 x < 50 50 < x < 500		x < 2 milyon DM x <25 milyon DM
İngiltere Küçük	 x < 200		

Kaynak : DPT, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.83.

Ülkemizde ise, KOSGEB, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı gibi kuruluşlarca yapılmış farklı tanımlar vardır.(Tablo 2)

Tablo 2 :Türkiyedeki KOBİ Tanımları[163]

Kurum Adı	**İşçi Sayısı**	**Makine Teçhizat Tutarı**
KOSGEB Küçük Orta	 1-50 51-150	
Dış Ticaret Müsteşarlığı Küçük Orta	 1-50 51-200	X (2 Milyon Dolar)
Hazine Müsteşarlığı KOBi	1-150	

Kaynak : DPT, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu, s.83

[162] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları. Ankara 2000, s.82.

[163] Halil Sarıaslan, **Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Boy İşletmeler,** TOBB Yayınları, Ankara, 1996, s.5 ; DPT, **Sanayi Politikaları ÖİK Raporu**, DPT Yay. Ankara, 2000, s.83.

Uyum çalışmalarını yürüttüğümüz AB'nin üye ülkeler için tavsiye ettiği tanımda ise, bağımsızlık ayrı bir kriter olarak yer almakta olup işletmeler, çok küçük; küçük; orta diye sınıflandırılmıştır.

Tablo 3 : Avrupa Birliği KOBİ Tanımları

Avrupa Birliği	**İşçi Sayısı**	**Ciro**	**Yıllık Bilanço**	**Bağımsızlık** [164]
Çok Küçük (Mikro)	x < 10			Büyük işletme veya diğer işletmelerin KOBİ' lerdeki hissesi %25 den az olmalı
Küçük	x < 50	x < 7 milyon Euro	x < 5 milyon Euro	
Orta	50-250	x < 40 milyon Euro	x < 27 milyon Euro	

Kaynak : DPT, Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s.84

II. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ

A. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AMAÇLARI VE GELİŞİMİ

1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AMAÇLARI

Sanayi devriminin yarattığı toplumsal, ekonomik hareketlilikler ve ilerleme; kıt kaynak olan kent toprağına talebi artırmış, atıkları ile olumsuzluklar yaratarak, kentsel altyapıda baskılar doğurmuştur. Bu durum, gelişmiş ülkeleri, sanayi, konut, ticaret gibi temel sektörlere karşı yeni politikalar geliştirmeye zorlamıştır. Kıt kaynak olan toprak, bu sektörlerin artan talepleri karşısında, kapsamlı planlar çerçevesinde alt parçalara bölünerek ve iyileştirilerek yeni örgütlenmeler çerçevesinde bu sektörlere sunulmaya başlanmıştır. [165]

İkinci Dünya Savaşı sonunda, "Sanayi Bölgeleri"nin geliştirilmesi yönündeki anlayış; organize sanayi bölgesi ve sanayi parkı kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Batı'da geliştirilip uygulamaya konulan OSB'lerle bir plana dayalı

[164] Bağımsız İşletmelerle ilgili ayrıntılı açıklama için bknz. Sekizinci BYKP Sanayi ÖİK Raporu, s.84.

[165] Leman Akdoğan vd., **Türkiye'de ve Dünyada Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları**, TOBB Yay., No:311, Ankara 1983, s.9.

yüksek verimle çalışan bir sınai topluluk yaratılabilmesi amaçlanmıştır. [166]

İlk örnekleri, sanayicilerin altyapılı arsa gereksinimlerinin karşılanması yoluyla, özel sektörün kâr etmesini sağlamak amacıyla kurulan sanayi bölgelerinin kuruluş amaçları zamanla farklılaşarak genişlemiştir.[167]

Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı ile başlayan dönem, organize sanayi bölgesi (OSB) uygulaması açısından bir milat olarak kabul edilebilir. Zira bu dönem ile birlikte uygulama tüm dünyada yaygınlaşmış ve başlangıç amacından oldukça farklı bir biçimde geliştirilmeye başlanmıştır.[168]

Organize sanayi bölgeleri, genelde, sanayiin gelişmesini sağlayan; sınai kuruluşları modernleştiren; verimliliği yükselten, maliyetleri azaltan, dolayısıyla karı artıran ve ürünün kalitesini yükselten önemli bir sanayileşme aracı veya yöntemi olarak uygulanmaktadır. Bunun ötesinde, gelişmiş ülkelerin çoğunda, organize sanayi bölgeleri, sanayiin özellikle kalabalık şehir merkezlerinden daha uygun alanlara yönlendirilmesini sağlamak amacıyla bir devlet politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

Sanayi bölgelerinin, sitelerinin kurulması, denetlenmesi, çeşitli kuruluşlarla ilişkilerinin, eşgüdümünün sağlanması, kredilendirilmesi ülkemizde de devletin sorumluluğundadır. Devlet bu konuda Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirlenen hedefler, politikalar çerçevesinde yol gösterici, özendirici, yönlendirici, denetleyici olarak görev yapmaktadır.[169]

Bu çerçevede OSB genelde kamu erki tarafından tasarlanırken; bölgelerarası gelişmişlik farkları, kentleşme, altyapı hizmetlerinde ekonomik etkinliğin sağlanması, çevre kirliliği, ölçek ekonomileri gibi ekonomik ve toplumsal birçok veri, etken, gözönünde bulundurulmaktadır. Oluşturulmalarına

---

[166] Esen Onat, (1969), **a.g.e**., s.10.
[167] DPT, (2000), **a.g.e**., s.98.
[168] Ayda Eraydın, Asuman Çezik,(1982), **a.g.e**., s.9.
[169] Sanayi Bakanlığı, **Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri**, Norm Ajans, Ankara, 1996, s.11-32.

yol açan etkenleri ve işlevleri dikkate alarak OSB'nin kuruluş amaçlarını aşağıdaki başlıklar altında sıralanabilir.

1.1. Dengeli Kalkınmayı Sağlamak

"Bir ülkenin kalkınması ve refah düzeyinin yükselmesi, toplumun değişen ve gelişen ihtiyaçlarını karşılayacak üretim birimlerinin artması ve gelişmesi ile doğru orantılıdır."[170]

"Temel amacı toplumların ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlamak, refah düzeyini yükseltmek olan kalkınma"[171], ülkelerin büyüme ve güç elde etme isteklerinin bir sonucu olarak yapısal değişiklikler gerektiren bir kavramdır. Sanayi ise, kalkınmanın itici gücüdür. Hatta azgelişmiş ülkelerde sanayileşme kalkınma ile özdeştir.[172]

Bir düzenden, plandan yoksun sanayileşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri sanayi işletmelerinin belli merkezlerde toplanarak bölgelerarası bir dengesizliğin oluşmasıdır. Bölgelerarası dengesizlik ise üç önemli olumsuz sonuca yol açmaktadır:

İlk olarak, sanayinin belli merkezlerde yoğunlaşması ile çarpık kentleşme, aşırı nüfus yığılması ve çevre kirliliği gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İkincisi, gelişmemiş bölgelerde zaten cılız olan sermayenin bölge dışına göç etmesinden dolayı yeterince sanayi yatırımı yapılamamakta ve bölgede işsiz nüfus oranı artmaktadır.

---

[170] Mustafa Keten, **Sanayileşme Hareketinde Küçük Sanayinin Yeri ve Önemi**, ATO Yayınları, No:2, Ankara 1974, s.7.

[171]Bazılarınca kalkınma olarak kullanılan bu kavram yerine gelişme kavramının kullanılması bizim de seçimimiz olmakla birlikte, alıntılarda ve sadece ekonomik büyümeyi içeren konumları vurgulamada bazen kalkınma kavramı da kullanılmıştır.

[172]Maurice F. Strong, "Environment and The Economic Growth. Can They be Reconciled?" **Business Quarter**, Spring 1988, s.32-36.

Üçüncüsü, bölgenin cazibesini yitirmesinin doğal sonucu olarak, bölgeye dışardan kaynak giriş olanağını azaltmaktadır. [173]

Dengeli kalkınma ile sanayiin belli merkezlerde yığılmasının önüne geçilmesi ve geri kalmış bölgelerin sanayi bakımından geliştirilmesi öngörülmektedir. Sanayi yatırımlarının istenen bölgelere yöneltilmesi bölgesel dengeli gelişmeyi sağlamaktadır.[174] Ekonomik yaşamda, kamu kesiminin önemli rol oynadığı ülkelerde, ekonomik kamu girişimleri, geri kalmış bölgelere kolaylıkla yöneltilebilir. Örneğin; İtalyanlar, bir yasa ile, kamu ekonomik girişimlerini, yatırımlarının % 40'ını güney bölgelerinde yapmaya zorlamış; Norveç'te devlet, çelik sanayiini kuzeyde kurmuş, Fransa'da devlet, sahibi olduğu otomobil sanayisini az gelişmiş bölgelere taşımıştır. İngiltere, geri kalmış yörelere taşınacak ya da buralarda yeni kurulacak sanayilerin, ilk kuruluş giderlerinin bir kısmını kendi üzerine almaktadır. Türkiye'de de geri kalmış bölgeleri kalkındırmak için bir dizi özendirme önlemleri alınmıştır.[175]

Tek başına küçük sanayi işletmeleri, toplumun sürekli artan ve değişen ihtiyaçlarını karşılayacak, kalkınmalarını sağlayacak güce sahip olmamakla birlikte, Türkiye gibi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri, daha çok orta ve küçük işletmelere dayandığından söz konusu ülkelerin kalkınması da, bu işletmelerin geliştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu noktada OSB, orta ve küçük ölçekteki sanayi işletmelerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli bir ortam hazırlamaktadır.[176]

Organize sanayi bölgelerinin, yatırımcı işletmelere ucuz arsa, hazır altyapı, ulaşım kolaylıkları ve haberleşme imkanları sağlama özelliği, organize sanayi bölgelerinin, "bölgesel gelişme" ve "sanayinin yaygınlaştırılması" politikasında uygun bir araç olarak kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerde bölge planları, sanayinin ülke içindeki

[173]Güneş Berberoğlu, "Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisi ve Sanayisine Katkısı", **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.3, S.2, Eskişehir 1985, s.201.
[174] DPT,(2000), **a.g.e.,** Sekizinci BYKP OİK Raporu, s.99.
[175] Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 4.Basım, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s.243-244.
[176] Mahmut Özdemir, **Türkiye'de OSB**, TOBB Yay.,Yayın No:155, Ankara, 1990, s.13.

dağılımını düzenlemek, daha dengeli bir kalkınmayı mümkün kılacak yeni pazarlar, ticari merkezlerle, nüfus kabul eden merkezler yaratmak ve çağımızın sosyal ve kültürel etkilerinin kırsal yerlerde yaşayan insanlara da ulaştırılmasını sağlamak amaçlarına yöneliktir.[177]

Özetle, bugünün modern ekonomilerinde organize sanayi bölgeleri, bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlayabilen önemli araç olarak kabul edilmektedir.[178]

1.2. Kentsel Gelişmeyi Yönlendirme ve Altyapı Yatırımlarında Ekonomik Etkinliğin Sağlanması

Organize sanayi bölgelerinde yer alan kuruluşlar pek çok bakımdan kentten kopamayan, daha çok orta boy işletmeler olup, kent merkezlerine bağımlıdırlar. Kentin çok yakınında veya içinde yer almak zorunda olan bu işletmeler, çevrelerinde düzensiz yerleşmelere neden olmakta giderek kent altyapısının kapasitesini zorlamaktadır.[179]

Örgütlü (organize) sanayi bölgeleri, daha çok, anakentlerde, yani kentler içinde, sanayi kuruluşlarının düzenli yerleşmesini ve bu yoldan sanayileşmenin desteklenmesini amaçlar.[180] Ayrıca hızlı ve yoğun değişmelere sahne olan yerleşim merkezlerinde, kentleşmeyi yönlendirmek ve sanayi faaliyetlerinin düzenli gelişmesini sağlamak amacıyla, organize sanayi bölgesi uygulamalarına gidilmektedir. Çünkü sanayi merkezlerinin şehirlerin gelişme istikametini belirleyen çekici güçlere sahip olduğu bilinmektedir.[181]

Tek olarak yer seçerken şehirden kopamayan sanayiler, topluca ele alındığında kendi dışsal ekonomilerini yaratabilmekte ve merkezi şehirden belli oranda kopabilmektedir. Çünkü, sanayi bölgeleri planlaması, kentlerin istenen gelişme alanlarında buradan faydalananların konut, eğitim, kültür gereksinimleri

---

[177] TÜMAŞ, **Çanakkale Organize Sanayi Bölgesi Fizibilite Etüdü**, Yayımlanmamış Rapor, Ankara Kasım 1990, s.2.8-10.
[178] Muhammet Tatar, **Organize Sanayi Bölgeleri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2001, s.9.
[179] TÜMAS, (1990), **a.g.e** ., s.2-12.
[180] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e**., s.279.
[181] Asuman Çezik, Ayda Eraydın, (1982), **a.g.e**., s.53.

gözönünde bulundurularak yapılmaktadır.[182] Sanayi işletmelerinin bu şekilde yönlendirilmesi suretiyle, bu sanayilerin büyük istihdam olanaklarından da yararlanılmakta, bu noktada organize sanayi bölgeleri kent yapısının istenen yöne doğru biçimlendirilmesinde cazibe merkezi olarak kullanılmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek açısından önemli olan OSB, sanayi birimlerinin topluca yer aldığı alanlarda daha kolay ve ucuz üretim yapmalarını ve daha düşük maliyetle altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak bakımından da büyük olanaklar sunmaktadır.[183]

Sanayi kuruluşları, tek tek ayrı ayrı yerlerde açıldığında, herbiri için altyapı, sosyal tesis, enerji ve benzeri temel hizmetlerin ayrı sağlanmaya çalışılması, maliyeti artıran, verimliliği azaltan bir husustur. Oysa tek tek yapıldığında ekonomik olmayan bu hizmetler, OSB'nde birlikte geliştirilmekte, maliyetler düştüğünden dolayı verimlilik artmakta ve yeni yatırımlar için daha çekici olanaklar sunulmuş olmaktadır.[184]

Ayrı ayrı alınan parsellerde arazi bedelinin altyapı bedelini geçmesine karşın, organize sanayi bölgelerinde arazi için harcanan para altyapı giderlerinden beşte bir oranda daha düşük olmaktadır.[185] Bu ise, organize sanayi bölgelerinde yeşil alan, park, sosyal tesis ve diğer ortak kullanımlar için yeterli alanın ayrılmasını da kolaylaştırmaktadır.[186]

1.3. Ölçek Ekonomileri; Birarada Olmanın Doğurduğu Ekonomiler

Sanayi kuruluşlarının yer seçiminde belirleyici olan bir diğer önemli nokta da firmaları yığılmaya yönelten faktörlerdir. Çağımızda yığılma ekonomileri giderek yer seçimini belirleyen en önemli etmendir. Birarada olmanın doğurduğu

---

[182] TÜMAŞ, (1990), **a.g.e**., s.2-12.
[183] Asuman Çezik, Ayda Eraydın, (1982), **a.g.e**., s.53 ; DPT, **Sekizinci BYKP ÖİK Raporu,** s.99.
[184] Mahmut Özdemir, (1990), **a.g.e.,** s.10.
[185] Muhammet Tatar, (2001), **a.g.e.,** s.9.
[186] TÜMAŞ, (1990), **a.g.e.,** s.2,11.

bu ekonomiler: ölçek, konum (lokasyon) ve kentleşme ekonomileri olarak üç başlık altında toplanmaktadır.

Ölçek ekonomileri firma düzeyinde ortaya çıkan ve üretim miktarının artması ile birim maliyetlerin azalmasının sağlandığı ekonomilerdir.[187] Bu ekonomiler uzmanlaşmayı ve işbölümünü kolaylaştırarak üretimi artırmanın, üretim kapasitesinin tam olarak kullanılmasını sağlamanın yanı sıra, daha kolay ve ucuz girdi ele edilmesine de yardımcı olurlar.

Konum ekonomileri firmaların belirli bir mekana birlikte yerleşmeleri durumunda ortaya çıkan dışsal ekonomilerdir. Ürünleri ile birbirini besleyen, üretimlerinde birbirleriyle ileri , geri ilişkileri olan yani birbirlerinin ürünlerini ara mal olarak kullanan firmaların bir arada bulunması, bu tür girdilerin ulaşım maliyetlerini asgariye indirir.[188] Birlikte konumlandırılma firmaların aynı uzmanlaşmış işgücü pazarlarını, pazarlama kanallarını ve üretim hizmetlerini kullanmalarını sağlamaktadır.

Kentleşme ekonomileri, kentlerin sundukları fiziksel ve sosyal altyapının firmalara sağladığı dışsal ekonomilerdir. Bunların başında sanayinin gelişmesi için kaçınılmaz olan kentsel ulaşım ve kamu hizmetleri gelir. Kent yönetimi tarafından gerçekleştirilen altyapı yatırımları; sermaye birikim sürecine yatırım faaliyeti kanalıyla doğrudan kaynak aktarmanın yanı sıra, sermaye birikiminin artmasını sağlayarak sınai üretime de önemli ölçüde olumlu katkıda bulunur. Çünkü devlet, sınai mülkiyet sahibi adına altyapı kurulmasını finanse ederek onun maliyetini azaltmakta[189] dolayısıyla bireyin karını artırmaktadır. Kentleşme ekonomileri devlet eliyle kentsel olanakların OSB' ne sunulması sonucu ortaya çıkmaktadır.

---

[187] **a.k**., s.2,13., Waller Isard'dan aktarılıyor.
[188] Muhammet Tatar, 2001, **a.g.e. ,** s.12.: TÜMAŞ,1990, **a.g.e**., s.2,13.
[189] Birgül Ayman Güler, **Yerel Yönetimlere Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, TODAİE Yay, Ankara, 1992, s.25-230.

Kentlerin sunduğu temel dışsal ekonomiler bununla da sınırlı kalmamaktadır. Kentteki konut stoku, kentsel fiziksel altyapı, eğitim kurumları, araştırma laboratuvarları, hastaneler, parklar, kültürel kurumlar v.b. gibi unsurlar da bu bağlamda sayılabilir. Bu olanaklardan yararlanılması için, organize sanayi bölgelerinin ya büyük kentlerin yakınında ve günlük ulaşılabilirlik mesafesi içinde olması veya bazı organize sanayi bölgelerinde olduğu gibi bu ekonomileri kendisinin yaratacağı boyutlarda planlanması gerekmektedir.[190]

Organize sanayi bölgeleri içinde yer alan sanayiler çoğunlukla orta büyüklükte sanayiler olup; daha çok birbirlerinin kullandıkları ara malları veya doğrudan tüketiciye sunulacak malları üreten ve bu nedenle hem birbirlerine hem de pazara yakınlığın ortadan kaldıracağı ulaşım maliyetinin öneminin büyük olduğu birimlerdir. Bu nedenle, yığılma ekonomilerinin –özellikle konum ve kentleşme ekonomilerinin- varlığı ve etkinlik düzeyi bu firmalar için hayati önemdedir. Kısaca, orta büyüklükteki firmalar için yığılma ekonomileri yer seçiminde gözönünde tutulması gereken temel faktör olup; OSB, dışsal ekonomilerden yararlanmayı sağlayan bir arazi kullanım türü olarak özellikle orta büyüklükteki firmaların yararına bir uygulamadır ve amaçlanandır.

1. 4. Çevrenin Korunması

Toplumsal gelişmenin bir ekolojik boyutu olduğu ve herşeyin doğada ve doğayla birlikte sağlam temellere oturması gerektiği, günümüzde yadsınamaz bir gerçektir.

Kentleşme ve sanayileşme, toplumun ekonomik ve toplumsal gelişmesine katkıda bulunan olumlu etmenleri kentlerde toplamakla birlikte, hava ve su kirlenmesi, gürültü, sanayi ve yapım etkinlikleri için toprağın aşırı derecede kullanılması gibi çevre üzerindeki olumsuz sonuçları da artırmaktadır.[191]

---

[190] TÜMAŞ, (1990), **a.g.e. ,** s.2,13.
[191] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e. ,** s.445.

Sınai işletmelerin bir plan ve program yapılmadan başlangıçta kent merkezlerinde yerleşmesiyle, yerleşim alanlarında çevre düzenini[192] ve sağlığını bozan etkiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yerleşme merkezlerindeki altyapı toplumun gereksinimlerini karşılayamazken, sanayi için ek ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve olanaksızlıklar nedeniyle, kurulan işletmeler bir çok altyapı hizmetinden yoksun ve ekonomik olmayan şekilde çalışmak zorunda kalmışlardır.[193]

Plansız ve düzensiz bir biçimde gelişmekte olan sanayi bölgeleri giderek çevredeki halk için, kirli ve çirkin görünüşlerinin yanı sıra çıkardıkları duman pislik, koku gibi olumsuzluklarıyla "toplumun yararına fakat toplumdan uzak olması gereken bir unsur" olarak istenmeyen komşu ilan edilmiştir.[194]

İnsanların sanayi kuruluşlarının kendi yerleşim merkezlerinin içinde veya yakınında kurulmasına karşı çıkmaları, sadece ekonomik açıdan değil, mekan düzenlenmesi, çevre sağlığının korunması açısından da sanayi bölgelerinin kurulmasını zorunluluk haline getirmiştir.

Bir ülkede sanayileşme ile birlikte yeni "Ekonomik Mekansal Sistem" oluşuyorsa, doğal olarak bu sisteme bağlı olarak, toplumsal yapı hem üretim, hem de coğrafyaya bağlı yeni biçimler alacak ve yeni "Toplumsal Mekansal Sistemler" oluşacaktır. Yeni "Toplumsal Mekansal Sistemin" sağlam temellere oturtulabilmesi içinse bütüncül[195] yaklaşabilmek ve planlama aracını sağlıklı kullanabilmek gerekmektedir. Aksi halde, toplumun temel nitelikteki dönüşümlerini, çevre-doğa ilişkisini kurabilecek şekilde planlamak, yönetmek olanaklı olmayacaktır.

Bu nedenle; kentleşme – sanayileşme ilişkilerini düzenlemede önemli bir araç olarak kullanmak üzere planlanan organize sanayi bölgelerinin, sanayi

---

[192] Mahmut Özdemir, 1990, **a.g.e.** , s.12.
[193] Ertuğrul Karaoğuz, **Mersin Ekinci Organize Sanayi Bölgesi Yer Seçimi ve Proje Fizibilite Ön Raporu** (Yayınlanmamış), Temmuz 1996, s.18.
[194] Esen Onat,(1969), **a.g.e.** , s.10-11.
[195] Çetin Göksu, "Bir Toplumsal-Çevresel Planlama Modeli Olarak Kümelenmiş Kentsel Sistemler", **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler**, CO.P.İ.S.E.E. Sempozyum, 14-16 Nisan 1982, TUBİTAK Matbaası, Ankara, s.5.

birimlerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilmek için; sanayi birimlerinin topluca yer aldığı alanlarda[196] ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak, kent planlamasına uygun olarak ve kentten yeşil bantlarla ayrılan özel bölgelerde yerleştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir.[197] "Bu durum organize sanayi bölgelerinde kurulacak işletmelerin fiziki bakımdan sıkıca denetlenmelerini ve bölgede, bölgenin estetik değerinin ve çevre güzelliğinin korunması amacı ile yüksek standartlar uygulanmasını" [198] kolaylaştırmaktadır.

Çevresine kir, zararlı gaz, koku ve duman yayarak çevre kalitesini büyük ölçüde etkileyen sanayi kuruluşlarının; altyapısı tamamlanmış, düzenli gelişmelerine imkan veren rezerv alanlarına sahip, kirlenme ve atıklarının kontrol altına alındığı OSB'ne taşınmaları ile, kent içinde ve çevresinde çevre kalitesinin büyük ölçüde artırılmasını sağlayıcı bir etken olması[199], çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması beklenilmektedir.

2. OSB'LERİN GELİŞİMİ

1800'lü yıllardan günümüze kadar toplumlar, bilim ve teknolojinin yardımıyla, gönenç düzeylerini artırmak için, hızı giderek artan bir sanayileşme yarışına girmişlerdir. Bu yarış bazı yerleşim merkezlerinde sınai işletmelerin hızla artmasına, düzensiz, plansız kendiliğinden oluşan ilk "sanayi bölgelerinin" ortaya çıkmasına yol açmıştır.[200]

19. yüzyıl başlarında plansız olarak gelişen ve Kuzey Amerika'da tekstil imalathanelerinin bir arada kurulması sonucunda meydana gelen fiziki yerleşmeler, kendiliğinden gelişen sanayi bölgelerinin ilk örnekleridir. [201]

---

[196] Asuman Çezik Ayda Eraydın, (1982), **a.g.e.,** s.53.
[197] Muhammet Tatar, (2001), **a.g.e.,** s.11.
[198] Esen Onat, (1969), **a.g.e.,** s.10.
[199] TÜMAŞ, (1990), **a.g.e.,** s.2.16.
[200] Atilla Bağrıaçık, "Başka Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Küçük ve Orta Boy Firmalar", **Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Sorunları Uluslararası Sempozyumu,** İstanbul, İSO Yay., s.158.
[201] Esen Onat, **Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları**, TOBB; Ankara 1969, s.9.

OSB uygulamasının başlangıcı 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır.[202] Sanayi devriminin yarattığı sosyal ve ekonomik hareketlilikler ve ilerlemelerin mekana yansıması sonucunda özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 19. yüzyılın sonlarına doğru konut, sanayi, ticaret gibi temel sektörler konusunda yeni politikalar geliştirilmiştir. [203]

1885 yılında Kuzey Amerika'da ekonomik kalkınma ile ilgili olarak hazırlanan bir rapor, "Sanayi Bölgesi" fikrini ortaya atmakta ve bunu "sınai kalkınma için bir araç" olarak görmektedir.

Nitekim 19. yüzyılın son yarısında İngiliz ekonomistleri de Kuzey Amerika'daki meslektaşları ile aynı görüşü benimseyerek, 1896 yılında Manchester şehri yakınında "Trafford Park" adıyla kurdukları sanayi bölgesi ile "ilk planlı sanayi bölgesi" uygulamasını gerçekleştirmişlerdir.

"Sanayi Bölgesi" fikrinin ilk ortaya atıldığı Amerika'da ise uygulamalar daha geç ancak daha ileri bir anlayışla yapılarak daha çabuk benimsenmiştir. 1905 ve 1909 yıllarında özel girişimciler tarafından Chicago'da gerçekleştirilen "Central Manufactoring" ve "Clearing" adlı bölgeler modern sanayi bölgelerinin ilk örneklerini teşkil etmektedir.[204]

Toplum yararına ancak toplumdan uzak olması gerektiğine inanılan sanayii barındıran bu bölgelerin topluma mal edilmesi kolay olmamıştır. Bu durum, ancak, onun sadece ekonomik bakımdan değil, fakat fiziki yönden de yeni bir anlayışla düzenlenmesi, konuşlandığı bölgenin çevresel değerlerini de koruyarak estetik biçim ve donanıma kavuşmasıyla gerçekleşmiştir.

---

[202] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No:2529, DİK:545, Ankara, 2000, s. 98.
[203] Leman Akdoğan vd., **Türkiye'de ve Dünyada Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları**, TOBB, Yayın No:311, Ankara, 1983, s.9.
[204] Esen Onat, (1969), **a.g.e. ,** s. 9.

Dünyadaki gelişimine baktığımızda; OSB'nin başlangıçta yalnızca sanayicilerin altyapılı arsa ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan özel sektör tarafından kar etmek amacıyla gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz.

OSB açısından İkinci Dünya savaşı ile başlayan dönem bir milat olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu tarihten sonra OSB, gelişmiş ülkelerde teşvik tedbiri olarak kullanılmaya başlamıştır.[205]

Sanayi bölgesinin yüksek ölçünlerle işletilebilecek şekilde planlanmaya başlanması sonucunda, "Organize Sanayi Bölgeleri" kavramı doğmuştur. Büyük yatırımlar yapılarak inşa edilen OSB, burada çalışanlara iyi geçim imkanları sağlamanın yanı sıra fiziki yönden yol, su, kanalizasyon, enerji ve benzeri altyapı tesislerinin sanayinin kullanımına sunulmasına olanak vermiş, toplumsal, ekonomik düzen içinde önemli işlevler üstlenmeye başlamıştır.[206]

1970'li yıllar sonrasında dünya ekonomisindeki gelişmeler paralelinde imalat sanayiin giderek artan bir hızla gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sonucu bu sanayi bölgelerinin dünya pazarları için üretim, teknoloji geliştirme ve ürünü pazarlamak amaçları ile yaygın olarak kullanıldıkları görülmektedir.[207] Bu yıllarda gelişmiş ülkeler öncülüğünde gelişmekte olan ülkelerde serbest bölgeler, dünya pazarları için üretim yapan sanayi alanları hızla artmıştır. Gerçekte bu artışta gelişmiş ülkelerde güçlenen nimbizm[208] de etken olmuştur.

Sanayi üretim ölçeğinde değişmeler, üretim için en uygun koşullarda ve göreli olarak ucuz fiyatlarla üretim yapabilecek mekanlara sanayilerin aktarılması uluslararası yeni işbölümünün bir sonucudur. Üretimin uluslararasılaştığı bu süreçte; temel özelliği esneklik olan üretim teknolojisi ile

---

[205] Mahmut Özdemir, (1990), **a.g.e. ,** s.7

[206] **a.k.,** s.6

[207] Folker Fröbel, Jürgen Heinrichs, Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (**Çev Öner Yılmaz), Belge Yayınları, No:15, 1982, s.22-93.

[208]NİMBY; "Not In My Back Yard" arka bahçemde bile olmasın anlamındaki bu deyiş gelişmiş ülkelerdeki insanların çevresel kriterleri sağlasa bile atık ve artıkları reddetme sendromunu anlatmaktadır. Ayrıntılar için bknz. Zerrin Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2003, s.12.

sanayi bölgeleri de değişen üretim istemlerini karşılayacak, farklılık yaratacak ürünleri geliştirecek ve pazara ulaştıracak şekilde dönüşmektedir.[209]

Ancak bir yandan aşırı üretim öte yandan kirlilik ihracı, tüm dünyadaki doğal kaynak tabanını yok olma noktasına taşımıştır. Esnek üretim sistemine uygun olarak gelişen dünya ticaretinde, yüksek kalitede ürün ile rekabet avantajı elde etme isteğinin yanısıra gelişen ülkelerde çevre kirliliğine oluşan toplumsal muhalefet sonucu, çevre korunması ile ilgili önlemler, yasal düzenlemeler ve kurumsallaşmalar artmaya başlamıştır.

ABD'de 1970 yılında yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Kanunu ile federal projeler için çevresel etki değerlendirilmesi (ÇED) zorunlu hale getirilmiş, 1972'de bu konudaki ilk uluslararası konferans olan Stockholm Konferansı Stockholm Bildirisi yayınlanmıştır. Daha sonra gerçekleştirilen pek çok konferans sonrasında yapılan uluslararası, ulusal düzenlemelerle **her alan ve** seviyede çevresel hak ve sorumluluklar tanımlanmış, çevre koruma, çevre yönetimi, ÇED uygulamaları izleyen yıllarda Avrupa'da ve Dünya 'da pek çok sanayileşmiş ülkede uygulanmaya başlanmıştır.[210]

Küreselleşen ekonomiye koşut küreselleşen çevre sorunları küresel çözümleri beraberinde getirmiştir. "Küresel düşün yerel ölçekte uygula" temelinde bu dönemde OSB'nin çevre korunmasında, kirliliğinin önlenmesinde araç olarak kullanımı ve bu bölgelerde çevre yönetimi uygulamaları artmıştır.AB ülkelerinde 1996 yılında 476 EMAS (AB Çevre Yönetim Sistemi) uygulayıcısı varken bu sayı 2002'de 3.797'ye yükselmiştir. (AB'nde en fazla EMAS uygulayıcısı işletme –2.414 uygulayıcı- Almanya'da bulunmaktadır.)[211]

---

[209] Ayda Eraydın, "Gelişmenin Mekansal Boyutu ve Kentleşmenin değişen Dinamikleri", **Gelişme Stratejileri Workshop,** TMMOB Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 1996, s.88-91.

[210] Çevre Bakanlığı, **2. Çevre Şurası Çalışma Belgesi**, 28 Şubat-2 Mart 1994 İstanbul, Çevre Bakanlığı Yay.,Ankara, 1994, s.124. (*Bakanlığın şimdiki adı; Çevre ve Orman Bakanlığı'dır.)

[211] Ayrıntılar için bknz.
.<http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/participate/sites_en.htm> (17.7.2003)

Ülkemizdeki gelişime baktığımızda, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan beri, belli dönemlerde ve belli alandakiler devlet eliyle olmak üzere, özel sektör de bu amaçla teşvik edilerek, sanayi yatırımları yapılmıştır. Sanayi kuruluşlarının hemen hepsi büyük kentlerde kurulmuş ya da kuruldukları kasabaları kısa sürede büyükçe kent durumuna getirmişlerdir.[212] Dünyanın çeşitli yerlerinde olduğu gibi, ülkemizde de sınai faaliyetlerinin artması, genellikle sınai potansiyele sahip büyük şehirlerde bazı zorlamalara neden olmuştur.[213]

Türkiye'nin hızlı kentleşmeyi ve gecikmeli de olsa sanayileşmeyi yaşamaya başladığı ilk yıllarda, özel kesim sanayilerinin çoğunlukla kentleri diğer yerleşmelere bağlayan yollar üzerinde yer seçtiğini ve çevrelerinde gecekondu bölgelerinin oluşmasını özendirerek işgücü sağlanmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu durum, kentlerin çevresinde düzensiz oluşumlara, saçaklanmalara yol açmıştır.[214] Yerleşme merkezlerinde varolan altyapı olanakları toplumun ihtiyaçlarını dahi karşılayamazken, sanayi için gereken ek ihtiyaçlar bardağı taşırmıştır. Diğer taraftan, varolan olanaksızlıkların doğal bir sonucu olarak, kurulan işletmeler birçok altyapı hizmetinden yoksun ve ekonomik olmayan bir şekilde çalışmak durumunda kalmışlardır.[215]

Bunun sonucunda, büyük kentler, varolan altyapının aşırı yüklenmesi[216] ve altyapı yetersizliği sonucunda, dünyada gelişmiş ülkeleri tehdit altına alan çevre sorunları ile karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla, kentlerde sağlıksız koşullarda gelişmiş olan sanayi kuruluşlarının ve yerleştikleri mekanın

---

[212] Esmeray Alacadağlı, **Sanayileşen Türkiye ve Çevre Kirliliği**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 1997, Ankara, s.101-102
[213] Esen Onat, (1969), **a.g.e.,** s.11
[214] Habitat II, **Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı**, Haziran 1996, s.63.
[215] Esen Onat, (1969), **a.g.e**., s.11.
[216] Can Eryılmaz, "Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlaması ve KOSGEB", **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Siteleri ve OSB Sempozyumu**, 4 Haziran 1996 Norm Ajans, 1996, s.41.

yaşanabilir kılınması amacı, 1960'lardan sonra devlet bünyesinde kurumsallaşma çalışmalarını[217] ve önlemler alma gereğini gündeme getirmiştir.

Ülkemizde OSB; sanayinin azgelişmiş bölgelere değin yaygınlaştırılması, dağınık ve düzensiz sanayi kuruluşlarının planlı bir yerleşme düzeni içinde toplulaştırması, şeklinde batı ülkelerinde geliştirilen iki amaca hizmet etmeyi hedef alan, fiziki anlamda bir sanayii teşvik önlemi olarak uygulamaya konulmuştur. Planlı dönemin başında sanayinin teşviki için getirilen bir dizi önlem paketi içinde fiziki bir unsur olarak organize sanayi bölgeleri de yer almaktadır. Diğer bir deyişle, bir taraftan özel sanayie vergi ve gümrük indirimi ve muafiyetleri, düşük faizli ve uzun vadeli krediler, ithalat kolaylıkları, kur garantileri gibi mali teşvikler uygulanırken, diğer taraftan da OSB yoluyla sanayi kuruluşu için planlı ve altyapısı hazır alanlar sağlanması yönünde fiziki teşvik önlemleri uygulanması öngörülmüştür.[218]

Gerçekte, Bursa'da bir "Organize Sanayi Bölgesi" kurulması için Bursa Sanayi Odası tarafından girişimde bulunulması, bu amaçla ABD'nin AID yardım fonundan bir Amerikan firmasına 1962 yılında bir fizibilite raporu hazırlatılması, sanayi bölgesi kurma girişimlerinin planlı dönemden önce başladığının bir göstergesidir. Ancak konunun planlı bir teşvik çerçevesi içinde görülerek, yaygınlaştırılmaya çalışılması, kalkınma planlarında yer alan politikalarla olmuştur.[219] 1962'de başlayıp, 1966'da tamamlanan Bursa OSB ile başlayan sürecin, Manisa, Konya, Bartın, Ankara gibi illerimizle devam ederek diğer illerimizde de OSB kurulmasının planlanmasıyla ülke genelinde "Organize Sanayi Bölgeleri" kavramı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Günümüzde büyük yatırımlar yapılarak inşa edilen organize sanayi bölgeleri, içinde çalışanlara iyi bir geçim ve toplum gelirlerinin önemli bir kısmını sağlamanın[220] yanısıra, sanayiin her türlü zararlı etkisini yok edebilecek teknik

[217] **a.k**., s-41.
[218] Asuman Yücel, (1986), **a.g.e**., s.235
[219] Asuman Yücel, (1986), **a.g.e**., s.238.
[220] Esen Onat, (1969), **a.g.e.**, s.10.

donanımı ve ölçünleri ile, çevresel değerlerin korunmasını ve çalışanlarının eğitimini de gerçekleştirebilmektedir.

Ayrıca OSB'nin, dünya ölçeğindeki uygulamaları ve ülkemiz dahil farklı ülke deneyimleri dikkate alındığında; "sanayinin geliştirilmesi, desteklenmesi, kentlerde sanayi gelişiminin kontrol edilmesi, sanayi bölgelerinin istenen bölgelere yönlendirilmesi yoluyla"[221] sanayi politikalarının uygulanmasında, bölgesel dengeli gelişmenin sağlanmasında, çevrenin korunmasında etkili bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

3.DÜNYADAN ÖRNEK OSB UYGULAMALARI

3.1.Kalundborg Sanayi Bölgesi

Danimarka'daki Kalundborg Sanayi Bölgesi, sanayi uyumu ve çevre dostu uygulamalarıyla organize sanayi bölgelerinin bilinen en iyi örneğidir. Bölge Kalundborg'un yaklaşık 75 mil doğusunda, Danimarka sahilinde bulunan küçük bir sanayi bölgesidir. 1970'lerde hazırlanan bir yönetmelik çerçevesinde başlatılan çalışmalarla Bölgede sanayiler arasındaki uyum sağlanmıştır.

Yönetmelik amaçlarına ulaşmaya çalışan sanayiler, temiz suyu daha verimli kullanıp atık maddeleri geri kazandıklarında maliyetleri düşmüştür. Öte yandan, madde ve enerji alışverişine dayalı yerleşim ile büyük ve küçük sanayiler birbirlerinin yan ürünlerini ve atıklarını kullanma olanağı elde etmişlerdir. Sanayiler arasındaki uyum özellikle büyük ve küçük sanayiler arasında gelişmiştir. Kalundborg sistemini oluşturan sanayiler arasında; balık çiftliği, Danimarka'nın en büyük rafinelerinden biri, çimento fabrikası, bir alçıtaşı levha imalatçısı, çiçek üreten birkaç sera, atık işleme tesisi ilaç endüstrisi, bir kömür santrali ve bölgesel ısıtma tesisi (Kalundborg şehri için) bulunmaktadır.[222] Burada, bölgeye ısı sağlayan bir buhar tesisi çalışmakta, çimento

[221] DPT, **Sanayi Politikaları, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu**, DPT Yayın No:2529 ÖİK:545, DPT Yayınları, Ankara, 2000, s.1.
[222]Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü Life Programı, **Türkiye'de Organize Sanayi Bölgelerinde Çevre Yönetim Sisteminin Kurulması Proje Kitapçığı**, 20 Haziran 2000, İstanbul, s.5.

fabrikasının atıkları alçıtaşı levha imalatçasına gitmekte, imalat sürecinde ortaya çıkan fazla ısı, seraları ısıtmak için kullanılmakta, enerji santralinde çıkan atık ısı ve buhar ilaç üreticisi tarafından kullanılmaktadır. Buradan çıkan organik yağ ise yöredeki çiftçilere gübre elde edebilmesi amacıyla verilmekte ve köyün atıkları işlenerek seralar gübrelenmektedir. Rafineri sülfürik asit üreticisine sülfür yan ürünlerini sağlamakta, seralara ise sıcak su vermektedir. Böylelikle hiç atık olmayan kapalı bir üretim sistemi doğmaktadır.[223] Ana ilgi noktası madde verilen Kalundborg OSB modeli, işçi eğitimi ve güvenliği gibi diğer işbirliği yapılabilecek konularda sınırlı kaldığı için eleştirilmektedir.[224]

3.2. Jebel Ali Serbest Bölgesi

1985 yılında Dubai'de kurulan Jebel Ali serbest bölgesi[225], her sektörden firmaların ticaret, üretim ve depolama faaliyetlerini sürdürebilecekleri 100 km² alana kurulu dev bir sanayi bölgesidir. Dünyanın insan eli ile yapılmış en büyük limanının kenarında, Dubai uluslararası hava alanına 30 dakika mesafededir. Jebel Ali Bölgesi dünyanın ilk ISO 9001/2000 sertifikasına sahip ve en hızlı büyüyen serbest bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. 1995 yılında bölgede 793 şirket bulunmakta iken bugün Bölgede 2.400 firma faaliyet göstermektedir.[226] Bölge dünya ölçünlerinin üzerinde destek ve dağıtım kapasitesine sahiptir. Yanında yer alan Ortadoğunun en büyük limanı sayesinde her türlü malın taşınmasında şirketlere son derece rekabetçi fiyatlar sunmaktadır. Serbest bölgelerin sağladığı; ucuz enerji, haberleşme, nitelikli ve ucuz iş gücüne erişim kolaylığı ve diğer olanaklar ile, Bölge, dünya pazarına üretim yapan şirketlerin gözdesidir. Colgate Palmolive, Unilever, Daimler Chrysler, Mitsubishi, Caterpillar Logistics, Goodyear, Hitachi, 3M, BASF, BP, Casio, Citizen, L'oreal burada yer alan çok uluslu şirketlerden bazılarıdır. Bu şirketlerin yanında binlerce KOBI'de bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir.[227]

---

[223] Esra Nemli, (2001), **a.g.e.,** s.169.
[224] Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü Life Programı, **a.g.e.** , s.5.
[225] Dünya pazarı için fabrikaların yer aldığı sanayi bölgeleri.
[226] 19 Nisan 2004 verisi; http://www.ishad.org.tr/faaliyet.asp?i=55.
[227] Çok uzun yıllar şirketler için gelir vergisi, kişisel gelir vergisi veya çalışanlar için herhangi bir vergi olmayışı avantajları. Ayrıntılar için bknz. http://www.expertiseglobal.com/tr/ ; http://www.khaleejtimes.co.ae/handbook/employment.htm;

Dubai Serbest Bölgesi (Technology, Electronic Commerce and Media Free Zone-TECOM), Dubai Internet Merkezi, Dubai Medya Merkezi ve Bilgi Köyü olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Dubai Internet Merkezi, Dubai hükümetince, teknoloji konusunda yatırım planı olan girişimcileri çekebilmek amacıyla serbest ticaret bölgesinde kurulmuş ilk bilgi teknolojileri ve haberleşme merkezidir. Birleşik Arap Emirlikleri bölgesinin bilgi teknolojileri ve iletişim merkezi konumunda olup, Mısır'dan Hindistan'a, Güney Afrika'dan üçüncü dünya ülkelerine kadar olan bölgeyi, ticaret anlamında hedef almaktadır.[228]

Bölgede bilgi üreterek işgücünü geliştirmek ve yeni fırsatlarla ekonominin büyümesini hızlandıracak, canlı ve birbirine bağlı bir öğrenim topluluğu yaratmak amacı ile kurulan Bilgi Köyü (Knowledge Village); bilgiyi yaratmak ve yaymak isteyen çeşitli kuruluşlara eksiksiz bir altyapı ve ortam sunmaktadır. Bunlar arasında lisans ve lisansüstü eğitim sağlayan elektronik öğrenme enstitüleri, araştırma ve geliştirme kuruluşları, kurumsal eğitim enstitüleri, bilim ve teknoloji enstitüleri, sertifika ve test kuruluşları, bir medya akademisi, bir geliştirme merkezi sayılabilir.

Dubai Internet Merkezi'nin oldukça yakınındaki, Dubai Medya merkezi, dünyada medya yeteneği, yaratıcılık ve girişimcilik için anahtar merkezlerden biridir. Merkez, medya firmalarını büyümeleri, gelişmeleri için teşvik etmekte ve Dubai ile çevre pazarlarındaki firmaların bu konudaki gereksinimlerini karşılamaları için gerekli tüm altyapıyı sağlamaktadır.

Dünyanın en büyük sanayi bölgesi olan Jebel Ali Serbest Bölgesi çevresel riskleri azaltma yönünde de önemli çalışmalar yapmış örnek bir bölgedir. Daha önce belirtildiği gibi, Jebel Ali Bölgesi dünyanın ilk ISO 9001/2000 sertifikasına sahip olan serbest bölgesidir. Bölge yönetimi sağlık ve güvenlik standartlarıyla bölgedeki çevre kontrolünün gerekliliklerini içeren bir

[228]http://www.expertiseglobal.com/tr/show.asp?p=contact/inc_about_us_tr.htm&p2=EGME/inc_tecom_tr.htm&p3=EGME/inc_first_step_tr.htm(22.11.2003)

rehber geliştirmiş olup, bu konuyla ilgili bir İşletme Kontrol Birimi kurmuştur. Birim aynı zamanda bölgedeki çevresel değerlendirmeleri yaparak kendine ait olan laboratuvarda hava ve atıksu arıtma tesislerinin kalitesini incelemektedir. Atıksu arıtma tesislerinin işletmesi bu birimin sorumluluğu altında olmakla beraber, şirketler kendi sanayi atıklarını arıtmaktan sorumludur. Bölgede daha temiz üretim ve geri dönüşüm olanakları olan şirketlere yönelik olarak teşvik olanakları bulunmaktadır.[229]

B.TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN YASAL DAYANAKLARI, KURULUŞU ve MEVCUT DURUMU

1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN YASAL DAYANAKLARI

Organize sanayi bölgesi kurulmasına yönelik özel bir yasa (4562 sayılı) 12.04.2000 tarihinde çıkarılmıştır. Bununla birlikte, bu Yasa'dan önce var olan birçok düzenleme OSB kurulmasının tüzel zeminini oluşturmuştur. Bunların başında tüzel nitelikleri dolayısıyla kalkınma planları gelmektedir.

1.1. Kalkınma Planları

Kalkınma planları 3067 sayılı Yasa[230] gereği, Bakanlar Kurulunca kabul edilip imzalandıktan sonra TBMM'nin onaylaması ile yürürlüğe girerler. Bu planlar, ülkemizin ekonomik, toplumsal, kültürel genel politikalarının belirlendiği planlar olup, kamu kesimi için bağlayıcı, özel sektör için yönlendiricidirler. Kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri için de politikalar belirlenmektedir.

Organize sanayi bölgeleri düşünce olarak planlı dönemden önce ortaya çıkmış olmalarına karşın, konunun planlı bir teşvik çerçevesi içinde ele alınmaları ve bu yönde yaygınlaştırılmaya çalışılmaları, kalkınma planlarında yer alan politikalarla olmuştur. [231]

---

[229]<<http://www.khaleejtimes.co.ae/handbook/employment.htm; http://www.khaleejtimes.co.ae/handbook/settingup.htm>> (26.11.2003)

[230]DPT," Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun", **Devlet Planlama Teşkilatı İle İlgili Mevzuat,** DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.108-105.

[231] TÜMAŞ, (1990), **a.g.e.,** s.2.21.

Organize sanayi bölgeleri hakkındaki ilk politikalar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Birinci Plan'da "organize sanayi bölgesi" terimi yer almamakta bu amaçla "sanayi sitesi" ve "sanayi bölgesi" terimleri kullanılmaktadır. Plan'da ".....kalkınma hamlesinin sosyal amaçlarının gerçekleşmesi için; gelir grupları ve bölgeler arasında denge kurulması ...." hedefleri öngörülmüştür. Devlet; sanayide verimliliği artırmak ve bölgelerarası dengeli gelişmeyi sağlamak, sermayenin geri kalmış yörelerden kaçmasını önlemek için gerekli önlemleri alacak, özel sektöre ucuz kuruluş yeri, vergi indirimleri, teşvikler, krediler sağlayacaktır. [232]

Bu yaklaşım, Devletin organize sanayi bölgeleri politikasının temelini oluşturmuş, halen yürütülmekte olan OSB politikaları da dünden bugüne pek fazla değişikliğe uğramadan bu ana ilkeler çerçevesinde sürdürülmüştür.

İkinci Plan Birinciye göre sanayinin teşvikine ve organize sanayi bölgelerine (Plan, organize yerine düzenli ya da sanayi sahası kavramını kullanıyor) daha fazla ağırlık vermiştir. Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği ve Sanayi Kredisi Fonu Yönetmeliği bu Plan döneminde yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Planın farklı başlıklar altında yer alan bölümlerinde özet olarak; "...Sınai tesislerin gelişmelerini sağlayabilmek için şehir dışında her türlü altyapıya sahip sanayi sahaları düzenlenecek..., ...özel sektörün sanayi yatırımlarını bu bölgelere yapmaları için teşvik unsurları artırılacak, bu amaçla özel kredi imkanları, vergi indirimleri, bütün alt yapının hazırlandığı düzenli sanayi bölgeleri ve buralarda ucuz enerji olanakları sağlanacak, geliştirilme gücü olan kaynaklar tanıtılacak, yatırım yapanlara rehberlik yapılacaktır...". [233] denilmektedir.

---

[232] DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Ankara Ocak 1963, Başbakanlık Devlet Matbaası, s.48, 58, 206, 494.
[233] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,** Ankara 1967, Başbakanlık Devlet Matbaası, s. 374,269-270,117-118.

Üçüncü Plan, organize sanayi bölgelerine Birinci ve İkinci Planlardan daha farklı bir işlev yüklemektedir. Bu Plan'da organize sanayi bölgelerinden bölgesel gelişme aracı olarak beklentilerin yerini kentsel mekanların ve sanayileşmenin düzenlenmesine yönelik beklentiler almış ve OSB'nin bu işlevleri öne çıkarılmıştır.

"...Kent ve kır ölçeğinde ana yerleşme dokusunun kalkınmaya uyumunun sağlanması...,....kamu sanayi yatırımlarının ve organize sanayi bölgelerinin çevresinde belediye disiplinin kurulması..., ...şehre göç eden nüfusun istihdamı ve şehir yaşantısına uyumunu sağlamada sanayi planları ve kent arasında ilişki kurulması...,...hafif endüstriyi toplayacak organize sanayi bölgelerinin ekonomik gelişme potansiyeli gösteren şehirlerde sanayileşmeyi düzenleyici araç olarak kullanılacağı...,[234] bu işlevlerin vurgulandığı ifadelerdir.

Dördüncü Plan'da ; "...Organize sanayi sitelerinin, sınaileşme çabalarında yatay ya da dikey bütünleşmeyi sağlayıcı bir anlayışla kurulmaları..." ilkesi benimsenerek "bu bölgeler bölgesel gelişme amaçlarına hizmet edecek sanayi kompleksi türündeki ağır sanayi tesisleri ve yan sanayilerinden oluşan kapsamlı sanayi yerleşmeleri ile bütünleştirilecektir..." denmektedir.[235] Bu dönemde bölgesel gelişme konularına yeniden öncelik verilmesine paralel olarak, azgelişmiş bölgelerin sanayi yatırımları ile desteklenmeleri ön plana çıkmış, ancak Plan stratejileri belirlenirken, organize sanayi bölgeleri bunun araçlarından biri olarak düşünülmemiştir.[236]

Beşinci Plan'da, organize sanayi bölgelerine daha fazla önem verilmiştir. Bu çerçevede organize sanayi bölgeleri için ek teşviklerin sağlanacağı belirtilerek, yeni bir kavram, uygulama olarak "ihtisaslaşmış organize sanayi bölgeleri"ne yer verilmiş, bu konuda çalışmalara başlanılması hedeflenerek, konut, yer seçimi, yan sanayi konularında yeni politikalar öngörülmüştür.[237]

---

[234] DPT, **Yeni Stratejisi ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.1003-1004, 855.
[235] DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983),** Ankara, 1979, s.277.
[236] Mahmut Özdemir, (1990), **a.g.e.**, s.18.
[237] Muhammet Tatar, (2001), **a.g.e.**, s. 21.

"...Organize Sanayi bölgelerine ek teşvik uygulanacağını, yatırımların yurt çapına dengeli dağıtımının sağlanmasının hedeflendiğini, ancak organize sanayi bölgelerinin sanayi potansiyeli ve ulaşım olanakları yüksek yerleşim merkezlerinde kurulacağını, bu bölgelerin çevreye çekmesi muhtemel yan sanayi ve konut alanlarını da gözönüne alarak bütünleşik bir yaklaşımla ele alınacağını, buralarda tamamlayıcı olarak küçük sanayi sitelerinin kurulmasının teşvik edileceğini..."[238] ilke olarak benimseyen Planın "Kentleşme" bölümünde:

"Organize Sanayi bölgeleri, şehirlerde sanayinin planlı yerleşmesine, şehrin düzenli gelişmesine ve çevre sağlığına katkıda bulunacak şekilde desteklenecektir" denilerek ilk kez OSB'nin çevre koruma işlevine yer verilmektedir.[239]

Bu dönemin belirgin bir özelliği de başlayan ve biten OSB'ndeki artıştır. Yapımına başlanan 14 OSB'nin yanısıra toplam 10 adet OSB tamamlanmıştır.

Altıncı Plan'da daha önceki plana benzer yaklaşımlar söz konusudur.

"...Organize sanayi bölgelerinin çevrelerinde oluşabilecek konut, yan sanayi gibi unsurlar planlama aşamasında dikkate alınacak..., ...bu bölgelerde tamamlayıcı faaliyetlerin yer alacağı küçük sanayi sitelerinin kurulması desteklenecek..., çalışanlar için hizmet içi eğitim merkezleri kurulacak, sanayinin bölgeler arasında dengeli gelişimi ve sınai gelişmenin teşviki amacıyla organize sanayi bölgeleri yapımına devam edilecek, bu bölgeler seçilirken bölge gelişme şemaları dikkate alınacak..."[240] bu planın ilkelerindendir.

[238] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Yayın no: 1974, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1985, s. 32, 163-165.
[239] **a.k**., s.203.
[240] DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın no: 2714 Başbakanlık Basımevi, Ankara 1989, s.315-318.

Devlet bu Planda başlangıçtaki "sanayiin bölgeler arasında dengeli dağılımının sağlanmasında araç olarak organize sanayi bölgelerini kullanma temel politikasına, daha da fazla bel bağlamış görünmektedir."[241]

Planda ayrıca "...organize sanayi bölgelerinin, düzenli şehirleşmenin sağlanmasına imkan veren bir araç olarak kullanmasına önem verileceği..." ifade edilerek "...imkan olan yerlerde, durumlarda, kurulacak teknoparklar ile organik bağlar oluşturmalarının teşvik edileceği..." vurgulanmıştır.[242]

Yedinci Planın; "Sanayileşme Yaklaşımı" başlığı altında; "Mevcut tesislerin organize sanayi bölgelerine taşınması özendirilecek, doluluk oranı düşük organize sanayi bölgeleri olan yerlerde, buraların dışına yapılacak sanayi yatırımları zorunlu haller dışında desteklenmeyecektir" denilmektedir. Planın, "Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama" başlığı altında da "özel sektör yatırımlarını seçilecek bölgesel gelişme merkezlerine yönlendirmede, düzenli kentsel gelişme ve endüstriyel faaliyetler için dışsal ekonomiler sağlamada olumlu özelliklerine sahip organize sanayi bölgelerinden azami ölçüde yararlanılacağı..., Kalkınmada Öncelikli Yörelerde inşaatı devam eden OSB'nin süratle bitirilerek ihtisaslaşmalarının sağlanacağı..., normal ve gelişmiş bölgelerimizde ihtisaslaşmış OSB kurma faaliyetlerinin hızlandırılacağı ve Ar-Ge faaliyetleri, üniversite-sanayi işbirliğinin artırılacağı.."[243] ifade edilmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "Temel Amaç, İlke ve Politikalar" başlığı altında, "Sanayinin, teknoloji üreten, Ar-Ge'ye önem veren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığı ve tercihlerini gözeten, yerel kaynakları harekete geçiren, nitelikli işgücü kullanan, özgün tasarım ve marka yaratabilen bir yapıya kavuşturulacağı" hedefleri paralelinde "Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesi, teknoloji düzeyi ve ürün kalitesinin artırılması, bilgiye erişimin kolaylaştırılması, ... ana-yan sanayi

[241] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e**., s. 279.
[242] DPT,(1989) **a.g.e.,** (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı), s. 358.
[243] DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** Ankara, 1995, s. 69,177.

bütünleşmesi ve ortak pazarlama örgütlerinin yaygınlaştırılması..”nın destekleneceği belirtilmektedir.

“Kentsel ve Kırsal Altyapı -Yerleşme Şehirleşme” başlığı altında amaç, ilke, politikaları belirlerken; yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan OSB’nin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterileceği, kentsel gelişmeyi olumlu etkilemek amacıyla orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirileceği, OSB’de orta büyüklükteki sanayi için arsalar üretileceği, orta-büyük ölçekli sanayilerin bütünleştirileceği “İleri Teknoloji OSB ve Teknokentler” oluşturulacağı, OSB’nde atıkların geri kazanılması ve çevreye zararlarının giderilmesi için kurulacak tesislerin destekleneceği ifade edilmektedir.

Sekizinci Plan’da, OSB’nde yer alacak sanayilerin “orta-büyük” ölçeklerde olmasına yönelik bir yaklaşımla, bunların içinde yer alacağı kentleri oluşturmak hedeflenmekte, OSB’nin kent düzenleme aracı olarak rolü ön plana çıkarılmaktadır. OSB’nde atıkların geri kazanımı ve çevrenin korunması bu Planın temel ilkeleri ve hedefleri içinde yer almaktadır.

KOBİ’lerin geliştirilmesine yönelik politikalar, Sekizinci Plan’da ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir. Burada, “...ana-yan sanayi bütünleşmesi, teknoloji düzeyi ve ürün kalitesinin sağlanması, ...yerel kaynakların harekete geçirilmesi...” gibi OSB için belirlenen hedeflerle örtüşen hedefler belirlenmiştir.

Planın “Bölgesel Gelişme, Hedef ve Politikalar” bölümünde; “Yeni sanayi odaklarının gelişmesinde önemli işlev gören OSB ve KSS uygulamalarına ilave olarak orta boy işletmelerin yaygınlaştırılmaları için “Örnek Sanayi Siteleri” uygulaması başlatılacaktır” denilmektedir. Bu bölümde; yerel sanayi odaklarının, küresel ekonomi ve rekabet anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilerek, belli sektörlerde uzman ve kendi alanında bütünleşmiş KOBİ’leri

içeren küçük ve orta boy kentlerin dünya ekonomisindeki önemi vurgulanmaktadır.[244]

1.2. Yıllık Programlar

Yıllık programlar kalkınma planlarının uygulanması ve gerçekleşmeleri izlemek amacıyla oluşturulmaktadır.[245] Kalkınma Planlarında olduğu gibi yıllık programlarda da organize sanayi bölgelerine önemli ölçüde yer verilmekte ve her yıl alınacak önlemler belirtilmektedir. Son yirmi yıllık dönemin programları incelendiğinde; organize sanayi bölgesi uygulaması konusundaki gelişmeleri izlemenin yanı sıra, bu bölgelere yıldan yıla ne ölçüde ağırlık verildiği de görülebilmektedir.

1980'li yılların programlarına bakıldığında; her yıl organize sanayi bölgelerinin karşılaştığı sorunlara değinilmesi yanında, mevzuatla ilgili eksikliklerin, OSB'nin organizasyon, yönetim ve işletilmesinde yaşanan sorunların giderilmesi için alınması gereken önlemlerin de öngörüldüğü görülmektedir. Ayrıca programlarda çevre korumaya, yeşil alana yönelik olarak öneriler getirilmekte, gerek olduğunda durum saptamaları yapılmakta, uygulamanın finansal boyutlarında yaşanan sorunların çözüm yolları ortaya konulmaktadır.

1990 yılı programlarında da benzer şekilde; mevcut durum, varsa sorunlar ortaya konmakta, OSB için alınacak tedbirlere yer verilmekte, planlarda belirlenen hedefler, ilkeler doğrultusunda yapılacaklar ve gerçekleşenlerle ilgili bilgi verilmektedir. 1996 yılı programında OSB'nin kuruluş ve işletilmesindeki aksaklıkları gidermek için yeni bir kanun tasarısı hazırlanacağı ifade edilmektedir. Programlarda tamamlanan, planlanan OSB ile ilgili açıklamaların yanında, OSB'nin bölgelere göre nicel dağılımı, büyüklükleri ile ilgili bilgilerde yer almaktadır.[246]

---

[244] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),** Ankara, 2000, s.225-226,171,124-125,56-64.
[245] DPT, "933sayılı, Kalkınma Planlarının Uygulanmasına Dair Kanun", **Devlet Planlama Teşkilatı İle İlgili Mevzuat,** DPT Yay., Ankara, 1996, s.104-105.
[246] DPT, 1980-2000 yılı yatırım programları.

1.3. Yasalar

Organize sanayi bölgesi kurulmasına yönelik özel bir yasa "4562 No'lu Organize Sanayi Bölgesi Kanunu" 12.04.2000 tarihinde çıkarılmıştır. Ancak, bu Yasa'dan önce ya da sonra çıkarılmış olup, bugün yürürlükte olan ve OSB ile ilgili temel düzenlemeler getiren başka yasalar da bulunmaktadır.

1.3.1. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa

Bu Yasa'nın 2. maddesinin a bendinde Sanayi Bakanlığı'nın görevinin, "...günün şartlarına ve teknolojinin gereklerine göre ülkenin sanayi politikasının belirlenmesine, sanayinin geliştirilmesine ve yönlendirilmesine ait tedbirlerin hazırlanmasına yardımcı olmak, kalkınma planları ilke ve hedeflerine göre düzenleyip, yönetmek, ilgili kuruluşlar arasında işbirliğini sağlamak..." olduğu belirtilmiş, d bendinde ise; "sanayi bölge ve siteleri kurulmasına izin vermek, bu kuruluşları desteklemek, denetlemek, bu konularda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve gerekli mevzuatı hazırlamak, küçük sanayi ve el sanatları ile ilgili her türlü araştırma, geliştirme ve koordinasyon hizmetlerini yürütmek, organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ile ilgili bütün faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak"[247] olarak sanayi bölgeleri ile ilgili görevleri düzenlenmiştir.

Yukarıdaki maddeden anlaşıldığına göre, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, organize sanayi bölgelerinin kuruluşuna izin vermeye yetkili ve bu bölgeleri desteklemek, denetlemek, aralarında eşgüdüm sağlamakla görevli, kamu kuruluşudur.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bu konudaki görevleri, Bakanlığın Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. Bu Genel Müdürlük; organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerini imar planlarına uygun olarak planlamak, alt ve üstyapılarını kredi ile desteklemek, inşaatlarını denetlemek, ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde plan

[247] Resmi Gazete; 18.1.1985 tarih, 18639 sayılı.

hedeflerine paralel düzenlemeleri yapmak, koordine etmek, yer seçiminin yapılması, arsa bedelinin ödenmesini sağlamak.."[248] la görevlidir.

1.3.2. 933 Sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Yasa

Bu Yasanın 2.maddesi (c) bendi; sanayi bölgelerinin oluşturulması, düzenlenmesi ve bu amaçla gerektirdiğinde arazi kamulaştırılmasının, "Bakanlar Kurulu Kararı" ile yapılabileceğini hükme bağlamaktadır.[249]

1.3.3. 1164 sayılı Arsa Ofisi Yasası

Organize Sanayi Bölgelerinin kurulacağı arsa ve arazinin sağlanması bu Yasanın 2. ve 9. maddelerine dayanılarak yapılmaktadır. 1969 yılında bu Yasa ile kurulan Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş amacı da, Yasanın 1. maddesinde, "...konut, sanayi, turizm bölgeleri ve kamu tesisleri için arazi sağlamak..." olarak belirlenmiştir. 2. madde Genel Müdürlüğün; "Konut, sanayi ve turizm bölgeleri ve.. ..ve tesisleri için anlaşma, devir, satınalma yoluyla ve benzeri şekillerde arsa sağlamaya", 9. madde ise "...özel ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları varsa üstündeki bina ve tesisleri..."[250] bağlı bulunduğu Bakanlık kanalı (başlangıçta Bayındırlık ve İskan Bakanlığı şu an Maliye Bakanlığı) kamulaştırmaya yetkili olduğunu hükme bağlamaktadır.

Kamulaştırma, 2942 sayılı Kamulaştırma Yasası hükümlerine göre yapılmakta ve Arsa Ofisi "...Ülke sathında il ve ilçelerde organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri için önceden belirlenen programa göre kamulaştırma çalışmalarını sürdürmektedir. Sanayi teşebbüsleri, yıllık programlarda yer alması ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının uygun görmesi halinde..." [251] Ofis'in faaliyet programına alınmaktadır. Ofis tarafından sanayi

---

[248] Mahmut Özdemir, (1990), **a.g.e**., s.39.
[249] Resmi Gazete, 11 Ağustos 1967 tarih ve 12671 sayılı; DPT, **DPT İle İlgili Mevzuat**, DPT Yay., Ankara, 1996, s.105.
[250] Güray Açıl, "Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ve Belediyeler", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, (Mayıs 1992), Ankara, 1992, s. 33-34.
[251] **a.k.**, s. 35.

sitesi kurulmak üzere 1991 yılı sonu rakamlarıyla toplam 7.148,08 hektar arazi kamulaştırılmıştır.

1.3.4. Organize Sanayi Bölgeleri Yasası

Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca, OSB uygulamasına bir disiplin getirmek, bu konuda yaşanan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla hazırlanan bu Yasa, 15.04.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yasa yürürlüğe girene kadar OSB'nin kuruluş ve çalışma esasları başta sözü edilen üç Yasa ve bu konuda çıkarılan yönetmeliklerle sağlanmıştır. Bu yönetmelikler, yürürlüğe konulma tarihi itibarı ile; 1967 tarihli Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği,[252] Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği ve Yer Seçimi Yönetmeliği"dir.[253] Bu yönetmeliklerden ilk ikisi 1982 yılında "Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği" nin çıkarılmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

OSB Yasası ve uygulama yönetmelikleri çıkarılana kadar, OSB'nin kuruluş ve yer seçimleri yürürlükte olan son iki yönetmeliğe göre gerçekleştirilmiştir. OSB Yer Seçimi Yönetmeliği 1997 yılında çıkarılmıştır.[254]

OSB'nin kuruluş, işletilmesi, görevleri ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler getiren OSB Yasası'nın amaç maddesinde; "Bu Kanun'un amacı organize sanayi bölgelerinin kuruluş, yapım ve işletilmesi esaslarını düzenlemektir." denilmekte, 5.maddesinde OSB'nin "...kamu yararı gerekçesiyle adına kamulaştırma yapabilen veya yaptırabilen özel hukuk tüzel kişiliği..." olduğu ifade edilmekte ve kamu yararı kararının OSB girişimci kurulunun başvurusu üzerine Bakanlıkça verileceği hükme bağlanmaktadır.

Yasa'nın 4. maddesi, OSB kuruluş maddesi olup, OSB'nin, "...Yer Seçimi Yönetmeliğine göre uygun görülen yerlerde Bakanlığın onayı ile kurulacağı...'

[252] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e**., s. 184.
[253] Muhammet Tatar,(2001), **a.g.e**., s. 41.
[254]Resmi Gazete, 28.6.1997 tarih, 23033 sayılı.

hükme bağlanmaktadır. Bu maddede OSB'nin yer seçiminin nasıl yapılacağı, nasıl tüzel kişilik kazanacağı, OSB dışı ve içinde kalan alanların planlanmasının nasıl ve kimler tarafından yapılacağı, seçilen OSB yerinin mülkiyetinin hangi esaslara göre edinileceği, ile ilgili hükümler yer almaktadır. Yasa'nın 26. maddesinde getirilen bir düzenleme ile özel hukuk tüzel kişileri ve gerçek kişilere OSB kurma hakkı verilmektedir.[255]

Yasada bir yıl içinde çıkarılacağı öngörülen uygulama yönetmeliklerinden, "Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği", 21 Mayıs 2001 tarih ve 24408 sayılı, "OSB Uygulama Yönetmeliği" ise, 1 Nisan 2002 tarih 24713 sayılı Resmi Gazetelerde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[256] OSB'nin kuruluş, işleyiş ve yer seçimine yönelik kurallar ve aşamalar bu yönetmeliklerde düzenlenmiştir.

1.3.5. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kuruluş Yasası

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın Kuruluş Yasası'nda, Başkanlığın görevleri arasında,"...teknoloji merkezleri, teknoparklar vb. birimlerin kurulmasını sağlama...", "..küçük ve orta ölçekli sanayii genel sanayi politikalarına göre rehabilite, reorganize ve entegre etmek...", "...küçük ve orta ölçekli sanayi ile ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamak..", "..KSS ve OSB'de yer alan işletmelerin rehabilitasyonu ve ortak yararlarına yönelik hizmetler vermek." yer almaktadır.[257]

1.3.6. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası:

26 Haziran 2001 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren Yasa ile, "...üniversite ve üretim sektörlerinin işbirliğini sağlayarak, ülke sanayiin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması amacıyla teknolojik bilgi üretmek, ..küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ve ileri

[255] Resmi Gazete, 15.04.2000 tarih, 24021 sayılı, s. 1-10.
[256] Resmi Gazete, 21 Mayıs 2001 tarih, 24408 sayılı, 1.4.2002 tarih 24713 sayılı.
[257] Resmi Gazete, 20 Nisan1990 tarih ve 20498 sayılı.

teknolojilere uyumunu sağlamak, ...teknoloji yoğun alanlarda yatırım olanakları yaratmak..."[258] gibi amaçlarla "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri-Teknoparklar" kurulmasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Yasa ile; yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandırmayı amaçlayan bu bölgelerin kuruluşu, arazi kullanımı, uygulamaları için OSB'ndekine benzer yapılar oluşturulmakta, ayrıcalıklar tanınmaktadır.

1.3.7. Endüstri Bölgeleri Yasası

Yabancı sermayeye tanıdığı ayrıcalıklarla üzerinde çok tartışılan ve tepkilere yol açan "Endüstri Bölgeleri Yasası" ile; Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası'nda olduğu gibi "...yabancı sermayeyi teşvik etmek,... yabancı sermaye girişini artırılmasını sağlamak üzere endüstri bölgelerinin kurulması, yönetim ve işletilmesine ilişkin esaslar..., ...izin ve teşvikler..."[259] düzenlenmektedir. Bu Yasa çerçevesinde, Başbakanlık Müsteşarı'nın başkanlığında çeşitli bakanlık temsilcileri ve TOBB temsilcisinden oluşan Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulu'na endüstri bölgeleri kurulacak yerleri belirleme, mevcut OSB'nin bazılarının endüstri bölgesine dönüştürülmesini önerme, endüstri bölgesi kurulması istenilen yerlerde eğer OSB varsa bunları endüstri bölgesi ilan etme gibi yetkiler tanınmıştır. Uygulanması için yönetmelik çıkarılması gereken bu Yasa; ÇED raporu hazırlama ve değerlendirme için getirdiği kurallar, yer tetkiki kararından muafiyet, teşviklerin kullanılma biçimi, kamulaştırmaya yönelik destekler ve OSB'ne yönelik düzenleme yetkileri ile karmaşaya ve çevresel değerler üzerinde olumsuzluklara yol açacak gibi görünmektedir.

2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KURULUŞ AŞAMALARI

OSB'nin kuruluş işlemlerinin, inşaat ve işletmesinin hangi yetkili kurum ve kuruluşların yönetiminde yapılacağı ve bu çerçevede izlenen yöntemler, ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin; OSB, ABD'de kar amaçlı özel kuruluşlar tarafından yönetilmektedir. Hollanda, Belçika ve İtalya'da ise yerel yönetimler, sanayi ve ticaret odalarının birlikte kurdukları kuruluşlar tarafından yürütülmektedir.

[258] Resmi Gazete, 26.06.2001 tarih, 24454 sayılı.
[259] Resmi Gazete, 19 Ocak 2002 tarih, 24645 sayılı, s. 5-6.

OSB Yasası çıkarılmadan önce, ülkemizde OSB'nin kuruluşu, Kalkınma Planları, Sanayi Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Yasa gibi daha genel düzenlemelere ve bu kapsamda çıkarılan yönetmeliklere göre yapılmaktadır. Bu konuda temel düzenleme olan OSB Yasası'nın Mayıs 2001'de yürürlüğe girmesiyle, bölgelerin kuruluşu bu Yasa ve uygulama yönetmeliklerinin amir hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. OSB Yasası öncesinde OSB'nin kuruluşu ve yönetimi, devlet-özel sektör birlikte gerçekleştirirken, OSB Yasası ile Devletin bu konudaki yetkileri sınırlandırılarak, OSB yönetimine kamulaştırmadan denetime uzanan çok geniş yetkiler tanınmıştır.

OSB Yasası ve uygulama yönetmeliklerinin (1.4.2002 tarih 24713 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan OSB Uygulama Yönetmeliği ve 21.5.2001 tarih 24408 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan OSB Yer Seçimi Yönetmeliği) ilgili hükümleri çerçevesinde bir OSB aşağıdaki aşamalardan geçtikten sonra kurulabilmektedir.

2.1. İlk Başvuru:

OSB kurmak isteyen kurum ve kuruluşlar, Sanayi Bakanlığı'nca oluşturulan formata uygun ve bu Bakanlıkça istenilen bilgileri içeren ve OSB kuruluş amacını ve o yöre için önemini açıklayan bir rapor, "OSB Gerekçe Raporu", hazırlarlar. Rapor, Valiliğin onayı alındıktan sonra Bakanlığa sunulur. OSB kurulmasına yönelik olarak yapılan bu başvuru, Bakanlık'ça da uygun görülürse yer seçimi yapılmak üzere değerlendirmeye alınır. [260]

Bu başvuru yapılırken; bölgeye ait genel yerleşme planı, olabilirlik, keşif ve maliyetle ilgili bilgileri içeren rapor, OSB planı ve iş programı, OSB kurulmasına yönelik karar örneği gibi bilgilerin eklenmesi gerekmektedir.[261] Yer

[260] Resmi Gazete,1.4.2002 tarih, 24713 sayılı, "OSB Uygulama Yönetmeliği", s.140.
[261] Muhammet Tatar, **"OSB",** Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 1999, Ankara, s.48.

seçiminin sonuçlandırılmasına kadar olan tüm işlemler, OSB kuruluşuna katılan kurum ve kuruluşlar tarafından, Valilik kanalıyla yürütülür. [262]

2.2. Kuruluş Yeri Seçimi

OSB gerekçe raporunun Bakanlık tarafından uygun görülmesinin ardından yer seçimi çalışmalarına başlanır.Girişimcilerin üzerinde durması gereken en önemli konulardan biri, kurulması planlanan bir işletmenin kuruluş yerinin seçimidir. Çünkü hatalı bir seçim kararı batık maliyete dönüşebilmekte[263], ülke kaynaklarının heba edilmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle "organize sanayi bölgesi olabilirlik çalışması"nın başlıca amaçlarından biri, Bölgenin kuruluş yerini doğru şekilde belirlemektir.

Bu çalışmada, kuruluş yerinde arazi sağlanabilirliği, alternatif arazi fiyatları, ulaşım imkanları, altyapı getirme kolaylık ve güçlükleri, altyapının alternatif maliyetleri, zemin yapısı ve jeolojik incelemeleri, arazinin eğimi ve gerekiyorsa düzeltme maliyeti, yörenin toplumsal, ekonomik gelişme durumu ve olanakları, işgücü miktarı gibi konuların irdelenmesi gerekir. Bundan başka, olabilirlik raporlarında fabrika bina projelerinin, hizmet alan ve binaları ile sosyal tesislerin ve model projelerinin ve bunların inşaat maliyetlerinin yer alması gerekmektedir. Raporun sonunda ise OSB'nin toplam proje maliyeti ile zamanlaması yer alır.

OSB'nin yer seçiminde uyulması gereken kurallar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yayımlanan "OSB Yer Seçimi Yönetmeliği" ile düzenlenmiştir. Yönetmeliğe göre, önce OSB kurulacak yerin incelenmesi ile ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Sanayi Bakanlığınca yapılan veya yaptırılan "İnceleme" aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

-İlin/İlçenin genel bir değerlendirmesi,

-Eşik analizleri,[264]

---

[262] Resmi Gazete, 1.4.2002 tarih, 24713 sayılı, s.140.
[263] Muhammet Tatar,(2001) **a.g.e.,** s.50.
[264] Eşik Analizi; Hangi tür kullanımların hangi yoğunlukta olduğunu belirlemek üzere bu kullanımları üst üste çakıştırılarak yapılan bir arazi kullanım ön değerlendirmesidir. Bu konuda bu geleneksel yaklaşımın yanısıra doğanın taşıma kapasitesini de dikkate alan çevresel

-Alternatif alanların değerlendirilmesi,

-Sonuç.

İlin/ilçenin genel değerlendirilmesinde, ilgili valilik/kaymakamlık veya yerel otoritelerden sağlanan bilgiler kullanılır. Bu bilgilerin içinde, OSB yapılacak bölgenin coğrafi konumu; doğal, jeolojik, toplumsal yapısı; arazi kullanımı; kültürel, tarihsel ve doğal varlıkları; kentleşme ve planlama kararları; ekonomik yapısı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Toplanan bu bilgilerle OSB kurulacak yerin ayrıntılı bir değerlendirilmesi yapılır. Daha sonra değişik kurum ve kuruluşlardan, (Yönetmelikte tek tek sayılan; Köy Hizmetleri, Orman, DSİ, Bayındırlık, Çevre, MTA gibi kuruluşlar) elde edilen bilgi ve belgelerin (1, 2, 3. sınıf tarım alanları, sulama alanları, sit alanları, yollar, havaalanı, askeri alanlar, turizm merkezleri vb.) büyük ölçekli topografik haritalar üzerinde çeşitli bilgilerin üst üste çakıştırılarak OSB kurulacak alternatif alanlar belirlenir.

Bu belirleme yapılırken; arazinin eğimi ve zemininin yapılaşmaya elverişli olması, yerleşim alanları, hava kalitesi, su kaynakları, flora, fauna, tarım arazileri, kültür ve tabiat varlıkları, sit alanları ve sulak alanları olumsuz etkilememesi, varsa çevre düzeni planına uygun olması gibi konuların göz önünde bulunması gerekmektedir. (OSB Yer Seçimi Yönetmeliği md.15)

Bakanlık, Yönetmelikte yer alan esaslar çerçevesinde önce eşik analizi haritasındaki (1/100.000 ölçekli) veriler ışığında alternatif alanları belirler, bunları yerinde inceler. Kurulması planlanan OSB için alternatif olabilecek alanlar için daha büyük ölçekli (1/25.000) eşik analizi yapılır.

Alternatif alanların özellikleri Yönetmeliğin 20. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu özelliklere göre yapılan değerlendirmeden sonra, en uygun bir veya birkaç alan raporun sonunda OSB yeri olarak önerilir. Yönetmelikte belirtilen kriterlere uygun OSB kurulacak bir alan bulunmamışsa, bu durum da gerekçeleriyle raporda belirtilir.

---

yaklaşım da uygulanmaktadır. Ayrıntılar için bknz. Kumru Arapkiroğlu vd., Plancı Gözüyle Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi, s.52-54.

OSB Yasası ile, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine OSB kurulmasına yönelik olarak verilen hak (md.26) çerçevesinde, bu kişilerce belirlenen yerin uygunluk değerlendirmesi de aynı şekilde Bakanlıkça yapılır.

Önerilen OSB alanının uygun olması durumunda, Yönetmelikte bir listesi verilen kuruluş temsilcilerinin katılımıyla oluşan "Yer Seçimi Komisyonu" belirlenen tarihte toplanır. Bakanlık, gerek görürse Komisyonun üye kapsamını genişletebilir. Önerilen OSB alanlarının uygun bulunmaması durumunda,"Yer Seçimi Komisyonu" toplanmaz. (md.22-23)

Komisyonda, OSB yeri seçimi oybirliği ile yapılır ve seçilen OSB yeri duyurulur. Seçilen OSB yeri için alınması gereken görüşlerin alınması, uzmanlık (ihtisas) organize sanayi bölgesi ise, ÇED olumlu belgesinin sağlanması sonrasında Bakanlık son değerlendirmesini yapar ve OSB yeri kesinleştirilerek yatırım programında yer alması için teklifte bulunulur.[265]

Yer seçimi kesinleşmemiş OSB'nin kuruluş işlemleri yapılmaz ve yatırım programına teklif edilmez. Yer seçiminin kesinleşmesinden sonra, OSB sınırları dışında kalan alanların planlaması, Sanayi ve Bayındırlık bakanlıklarının birlikte belirlediği kurallar çerçevesinde ve en geç bir yıl içinde, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediye tarafından yapılır.

OSB sınırları içinde yapılacak mevzii imar ve yer bölümleme (parselasyon) planları ve değişiklikleri OSB tarafından Uygulama Yönetmeliğine uygun olarak hazırlanır ve Bakanlığın onayı ve İl İdare Kurulu kararı ile yürürlüğe girer. Bu planlara göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinler OSB'nce verilir, denetlenir.

Yer seçiminin hazine veya kamu kurumlarına ya da özel mülkiyete ait arazilerden yapılması durumuna göre ve yürürlükteki yasalarda (Kamu İhale

[265] Resmi Gazete, 21.5.2001 tarih, 24408 sayılı, "OSB Yer Seçimi Yönetmeliği", s.15-23.

Yasası ve Kamulaştırma Yasası) satın alma ve kamulaştırmaya yönelik varolan kurallar çerçevesinde rayiç bedele göre satın alması veya devri yapılır.[266]

2. 3.Girişimci Kurulun Oluşturulması

OSB kuruluşunu gerçekleştirmek üzere gerekli kararları, önlemleri almak, her türlü çalışmaları yapmak amacıyla girişimci kurulun -müteşebbis heyet- oluşturulması gerekmektedir.

Girişimci Kurul, OSB'nin oluşumuna katılan kurum ve kuruluşların -yerel yönetimler, sanayi ve ticaret odaları, kooperatif ve dernekler gibi- üyeleri arasından yetkili organlarınca seçilen, -on birden az olmamak koşuluyla- en fazla on beş asıl, on beş yedek üyeden oluşur. Bakanlığın onayı ile kuruluşu gerçekleşir. Girişimci Kurul en az dördü kendi içinden olmak üzere, beş asıl beş yedek üye seçerek "yönetim kurulunu", iki asıl ve iki yedek üye seçerek "denetim kurulunu" oluşturur. OSB Bölge Müdürünü Girişimci Kurul atar. [267]

OSB Kanunu 5.maddesine göre; OSB, kamu yararı gerekçesiyle kamulaştırma yapabilen veya yaptırabilen bir özel hukuk tüzel kişiliğidir ve bu tüzel kişiliği yönetim kurulu temsil eder.

2.4. Kuruluş Protokolünün Hazırlanması

OSB yerinin kesinleşmesinden sonra, Girişimci Kurulca "kuruluş protokolü" hazırlanır. Organize sanayi bölgesi, il özel idaresi, OSB'nin içinde yer aldığı yerel yönetim, sanayi-ticaret oda ve dernek temsilcilerinin imzaları ile Valinin olumlu görüşünü içeren kuruluş protokolünün, Bakanlık tarafından onaylanması ve sicil kaydının yapılması sonrasında tüzel kişilik kazanır.

Kuruluş protokolü; OSB yeri, OSB'nin oluşumuna katılan kurucu ortaklar, katılma payları, OSB'nin organlarında görev alan üyeler ve bunlardan temsil ve borçlandırmaya yetkili olanlar, katılımcıların temel nitelikleri ve çalışma alanları,

[266] Resmi Gazete, 1.4.2002 tarih, 24713 sayılı, s.140; R.G., 15.4.2000 tarih, 24021 sayılı, s.2.
[267] 1.4.2002 tarih, 24713 sayılı Resmi Gazete, s.141-145.

yürürlük koşulları, gerekli imzalar, valilik ve Bakanlık onayı gibi belge ve bilgileri içerir.

Bakanlık ve OSB'nde birer örneği bulunan kuruluş protokolü, (sicil numarası aynı kalmak üzere) OSB kuruluşuna katılan kurum ve kuruluşlarda bir değişiklik olduğunda yeniden düzenlenir.[268]

2.5. Bakanlar Kurulu Kararı ve Yatırım Programına Konulması

Yer seçiminin kesinleşmesi sonrasında, OSB'nin faaliyete geçebilmesi için gerekli olan diğer bir aşama, "Bakanlar Kurulu Kararı'nın alınması ve OSB' nin "Yatırım Programına Konulması"dır. Bakanlar Kurulu Kararı çıkmış Bölgenin, o yılın yatırım programına alınması için Bakanlık DPT'na öneride bulunur. DPT'nın uygun görüş vermesi ve önerinin kabul edilmesiyle, proje yatırım programına alınır. Bakanlık ile Girişimci Kurul temsilcileri arasında gerekli bilgileri, hususları içeren protokolün, noter huzurunda imzalanmasıyla Bölgenin finansmanına yönelik süreç başlar. OSB için ayrılan miktar bankaya yatırılır ve önceden belirlenen bir zaman dilimi içinde ve kurallar çerçevesinde Girişimci kurula ödenir.

OSB kurulmasının bu aşamasında arazi edinilmesi, yatırım kararının alınması, kredi kullandırılmasındaki kriterler ve yaklaşım, uygulamaya etkileri açısından önemlidir. Çünkü OSB Yasasına göre; OSB kurulacak arazinin edinilmesinde, istenildiği takdirde, Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ve belediye kanalıyla kamulaştırma yapılabildiği gibi, OSB yetkili organları da kamulaştırma yapabilmektedirler. Bu çerçevede OSB tüzel kişiliğini kazandıktan sonra OSB yönetimi, kurulacak alanlarla ilgili yerbölümünü içeren bir harita ile Bakanlığa başvurduğunda, "Kamu Yararı Kararı ve Kamulaştırma" yetkisine sahip olmaktadır.

OSB kurulmasını sağlayacak yatırım kararının, Kalkınma Plan ve Programında yer alan ilke ve önlemler doğrultusunda; ekonomik, sosyal,

[268] **a.k**., s.141,142.

kentsel, bölgesel gelişme potansiyellerinin desteklenmesine yönelik hedefler gözardı edilmeden, sanayi politikalarında belirlenen ilkeler, hammadde, pazar koşulları, çevresel koşullar dikkate alınarak verilmesi gerekmektedir.[269]

Öte yandan, OSB Uygulama Yönetmeliğinde getirilen düzenlemeler çerçevesinde OSB, bulunduğu yöre ve faaliyet alanına göre değişebilen karşılanma kriterleri çerçevesinde; projenin keşif tutarından genel idari giderlere, arsa bedeline, altyapı giderlerine, kamulaştırma bedellerine çeşitli konularda Bakanlıktan kredi talebinde bulunabilmektedir. Krediler Bakanlıkça hazırlanan tip sözleşmelere uygun olarak kullandırılmakta ve amaca uygun olarak kullanımı yine Bakanlıkça denetlenmektedir.

Kredi kullanımında "bioteknoloji ve temiz enerji teknolojileri" faaliyetleri, öncelik hakkına sahip olanlar arasında yer almakta olup, bunlara arsa kredisi de verilmektedir. Organize sanayi bölgeleri, OSB Yasası ve OSB Uygulama Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde, ihtiyaç duymaları durumunda başka iç ve dış kaynaklardan da kredi kullanabilmektedirler. [270]

2.6. İmar Planının Yapılması ve Uygulama Projelerinin Hazırlanması

Daha önce OSB yeri seçiminde değinildiği gibi, OSB sınırları dışında kalan alanların planlaması, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediye tarafından yapılır. OSB sınırları içinde yapılacak mevzii imar ve yer bölümleme planları ve değişiklikleri ise OSB tarafından hazırlanır ve Bakanlığın onayı ve İl İdare Kurulu kararı ile yürürlüğe girer.

OSB imar planı ve projeleri, 3194 sayılı İmar Yasası ve uygulama yönetmeliklerinde tanımlanan uzmanlarca ve belirlenen ilkeler dikkate alınarak hazırlanır. Bu imar planında; OSB'nin özelliği ve gelecekteki gereksinimleri gözönüne alınarak ve Bakanlık tarafından hazırlanan imar planı teknik

[269] Canan Güler, **OSB Yatırım Kararı, Yer Seçimi, İmar Planı Hazırlama Usul ve Esasları**, DPT, Ankara, Nisan 1992, s.1.
[270] Resmi Gazete, 1.4.2002 tarih, 24713 sayılı, s.165-167.

şartnamesine uygun olarak; sanayi yer bölümleri, sosyal, idari ve teknik donatı alanları, arıtma alanı, sağlık koruma bandı, yeşil alanlar gibi bazı arazi kullanım kararları oluşturulur. Bu planlara göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinler OSB'nce verilir, denetlenir.

DPT uzmanlarınca önerilen ve bölge alanlarının imar planları hazırlanırken genel ve özel olarak dikkate alınması gereken planlama ilkeleri, ölçütlerinden bazıları şunlardır:

- Yeşil alanların gereken ölçütlere uygun olarak ayrılması, yer bölümü büyüklüklerinin etraflarında yeşil bant oluşturulabilecek şekilde belirlenmesi,
- Arıtma tesisleri için uygun yerlerin ayrılması,
- Aynı sanayi türlerinin aynı bölgelerde yer alması ve gürültü ile ilgili düzenlemelere uyulması.[271]

Bölge içinde inşa edilecek tüm alt ve üst yapılar, Bölge Yönetimince onanan uygulama projeleri dahilinde yapılırlar. Uygulama projeleri; konum planı, bina planları, bina kesitleri, bina görünüşleri, tesis hakkında özel bilgileri içermektedir. OSB alanı içinde fabrika parselleri, yollar, park yerleri, yeşil alanlar, altyapı ve hizmet binaları ile sosyal tesislerin yerleri önceden yapılan ve Bakanlığa sunulan plana uygun şekilde araziye uygulanır.

Türkiye Odalar Birliği'nin geliştirdiği ölçünlere göre, ortalama arazi kullanma kıstasları aşağıdaki tabloya göre olmalıdır. Bu ölçünler tavsiye niteliğindedir. Bu açıdan, bölgeden bölgeye çok değişiklikler göstermekte ve uygulamada endüstri yer bölümleri lehine bir yoğunlaşma görülmektedir.[272]

---

[271] Canan Güler, (1992), **a.g.e**., s.9-10

[272] Asuman Yücel, "Türkiye'de OSB Uygulaması", **İçişleri Bakanlığı APK Planlama Kurs Notları**, İçişleri Bk.Yay.Yayın No:416, Ankara, 1986, s.245 ; Fatma Eker, Melih Erksoy, **Kent Planlamada Standartlar**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 1980, s.199-219.

TABLO 4: Ortalama Arazi Kullanım Yüzdeleri

Arazi Kullanım Tipi	**%**
Yollar ve Kaldırımlar	12.0
Altyapı	2.0
Hizmet Binaları	2.0
Ardiye ve Depolar	1.0
Yeşil Alanlar	5.0
Endüstri Yer Bölümleri	78.0
Toplam Alan	**100.00**

Kaynak: Asuman Yücel [273]

2. 7. OSB Yapım Aşaması, Arsa Tahsisleri

Bölgelerin yapımı çok uzun süreler almaktadır. Gecikmeler parasal nedenlerden kaynaklanabildiği gibi, yapım işini yüklenenlerin savsaklamasından da kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle, parasal olanakların sağlanması ve işin yerine getirilmesinin denetiminin etkin olarak yapılması önemlidir.[274]

Bakanlık kanalıyla kredi kullanan OSB'nin; altyapı, sosyal hizmet tesisleri ve proje ihaleleri (ihale komisyonu teşkil edilmesinden başlayarak ihale ile ilgili bütün işlemler), OSB Yasası (md.23) ve Uygulama Yönetmeliği'nin amir hükümleri çerçevesinde, Bakanlığın gözetimi ve denetiminde ve belirlediği esaslara göre, OSB Yönetimince yürütülmektedir. İhalelerin ne şekilde yapılacağı, komisyonların teşkili, hakedişlerin düzenlenmesi ve onaylanması ile ilgili esaslar Nisan 2002 de yürürlüğe giren OSB Uygulama Yönetmeliğinde[275] ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Yukarıda sözü edilen krediden faydalanmayan OSB'nde ihale işlemlerinin yürütülmesi, sonuçlandırılması Girişimci Kurulun yetki ve

[273] Asuman Yücel, "Organize Sanayi Bölgeleri", **İçişleri Bakanlığı İl Planlama ve Koordinasyon Müdürleri ile APK ve İl Planlama Uzmanları Kurs Notları,** Sevinç Matbaası, Ankara,1986, s.245
[274] Muhammet Tatar, (2001)**a.g.e.,** s.62.
[275] Resmi Gazete, 1.4.2002 tarih ve 24713 sayılı, "Uygulama Yönetmeliği", s.177-180.

sorumluluğundadır. Ancak Bakanlık gerekli gördüğü hallerde veya şikayet üzerine OSB'nin her türlü hesap ve işlemlerini denetlemeye ve gerektiğinde önlem almaya yetkilidir. [276] (OSB Yasası md.23).

OSB Uygulama Yönetmeliğinde imar planları yapılması, onayı, değişiklikleri (md.55,59,60), yapıların projelendirilmesi, işletilmesi (md.56), imar planına göre arazi kullanımı, projelerin ruhsatlandırılması (md.68,69), ruhsat süresi (md.72), arsa tahsisi ve tahsis sözleşmesi koşulları (md.95), inşaata başlama ve bitirme süreleri (md.99), alt yapı tesisleri kurma (md.104-118), kredilendirme (md.83-89), ihale esasları (md.119-134) gibi konularda oldukça ayrıntılı düzenlemeler söz konusudur.[277] Ayrıca, OSB'nin elektrik, doğal gaz, içme ve kullanma suyu, hertür ulaşım, haberleşme ihtiyaçlarının karşılanması; altyapı ve atık su arıtma, genel hizmet, sosyal tesislerinin, çevre yönetim sisteminin kurulması yetkileri OSB yönetimine verilmiş ve bu ihtiyaçların OSB tesislerinden karşılanması zorunluluğu getirilmiştir.

Belirlenen koşullara uygun olarak yapımı tamamlanan OSB'nin kesin kabulünü Bakanlık yapar. OSB Kanunu'nun 26. maddesine göre gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulacak olan özel OSB de aynı usul ve esaslara kurulurlar. Ancak özel organize sanayi bölgeleri kamulaştırma yapamazlar ve bölgenin kuruluşuyla ilgili her tür harcamayı kendileri karşılarlar. OSB'ni kuracak gerçek ve tüzel kişilerin yaptığı/yaptırdığı bölge ile ilgili her tür plan proje ilgili kuruluşların ve Bakanlığın onayına tabidir.

OSB'deki arsa tahsisleri, OSB Uygulama Yönetmeliği'nde belirlenen esaslara göre, Girişimci Kurul tarafından yapılır. Katılımcılara tahsis edilen arsa hiçbir şekilde tahsis amacı dışında kullanılmaz. Bu konuda spekülasyon amacıyla yapılan işlemlerle ilgili olarak Bakanlık, yaptırım uygulamaya ve önlem almaya yetkilidir.

[276] Resmi Gazete, "OSB Kanunu", s.7-8.
[277] Resmi Gazete,1.4.2002 tarih, 24713 sayılı, s.154-180.

Sanayiciler aldıkları yerbölümünde, Yönetmelikte belirlenen süre içinde (bir yıl), gerçekleştireceği tesislerin projelerini OSB Yönetimine onaylatarak inşaatına başlamak ve 36 ay içinde inşaatı tamamlayarak tesisi işletmeye açmak zorundadırlar.[278] OSB Yönetimi, alınan arsaların belirlenen sürede amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak üzere, gereken önlemi almaya ve tahsis edilen parsellerin tapu kayıtlarına tesis işletmeye geçene kadar "vefa hakkı" şerhi koydurmaya yetkilidir.

2.8. Bölgelerin İşletmeye Açılması, Kredi Borçlarının Ödenmesi

OSB oluşumuna katılan kuruluşların katılma payları dışında, OSB kurmak için gereken katkıyı sağlamak üzere Bakanlık tarafından verilen kredinin geri ödeme koşulları, Bakanlıkça belirlenir. OSB yönetimi, katılımcılarından aldığı arsa tahsis, satış bedelleri ile, belirlenen geri ödeme planına göre kredinin geri ödemesini yapar.

Bölge içinde kurulan tesisler sanayiciler tarafından bitirildikten sonra, bu tesislerin, işyeri açma ve çalıştırma ile ilgili yasa ve yönetmeliklerde yer alan bilgi ve belgelerinin tamamlanması ve ilgili kuruluşlarca onaylanması gerekir. Kuruluş protokolünde tanımlanan işletmelerden üretime geçtiğini, işyeri açma izni ve işletme belgesi alarak belgeleyen işletmelerin sayısı, bölgede kurulacak işletmelerin sayısının 1/3 üne ulaştığında, işletme sahipleri, üye sayısının yarısından fazla olmamak koşuluyla Girişimci Kurulda temsil hakkını kazanırlar.

Bölgede kurulacak olan tüm işletmelerin 2/3 sinin, gerekli izin belgelerini alarak üretime geçtiklerini belgelendirmesi veya kredi kullanarak kuruluşunu gerçekleştiren Bölgenin kredi borcunun tamamen ödendiğinin belgelenmesi durumunda, ilk genel kurul toplantısının yapılması gerekir. Genel kurulda yönetim ve denetim kurulu üyelerinin seçilmesiyle, girişimci heyetin ve mevcut yönetim kurulu, denetim kurulunun görevleri sona erer.[279] Bu şekilde, bir "organize sanayi bölgesi kuruluş süreci" tamamlanmış olur.

[278] Resmi Gazete, Uygulama Yönetmeliği, 163-177.
[279] Resmi Gazete, OSB Kanunu ve OSB Uygulama Yönetmeliği.

3. KURUMSAL YAPI

Organize sanayi bölgelerinin kurumsal yapısı, OSB Yasası ve Uygulama Yönetmeliği yürürlüğe girene kadar, “Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği” ile, yine bu Bakanlıkça kabul edilen “Tip İç Yönetmeliği”ne göre oluşturulmuştur. Nisan 2000’de OSB Yasası, Nisan 2002’de OSB Uygulama Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ile, artık bu yapılanma OSB Yasası ve Uygulama Yönetmeliği’ne göre yapılmaktadır. Bu mevzuat çerçevesinde OSB’nin organları; Girişimci Kurul (işletme aşamasında genel kurul), Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu, Bölge Müdürlüğü’dür.

3.1. Girişimci Kurul

Girişimci Kurul, yatırım programına alınan bir bölgenin kuruluş sorumluluğunu üstlenecek olan organı, projenin yürütücüsü, sahibidir. Kuruluş aşamasında OSB’nin en üst organıdır.

OSB Yasasının 7., Uygulama Yönetmeliğinin 12. maddesine göre Girişimci Kurul; Bakanlıkça yer seçimi onaylanan OSB’nin oluşumuna katılan kurum ve kuruluşların yetkili organlarının üyeleri arasından belirlediği temsilcilerden oluşmaktadır. Kurulun üye sayısı, en az; on bir asıl on bir yedek üye, en fazla; on beş asıl on beş yedek üye olabilir. Katılan kurum ve kuruluşların Girişimci Kurulda temsil edilecekleri üye sayısı, katılım oranlarına bağlıdır. Kurul üyeleri iki yıllığına seçilir ve üyelikleri görev statülerindeki durumun devamına bağlıdır. (temsil ettikleri kurum ve kuruluştaki görevleri sona erdiğinde, üyelikleri de sona erer.)

Girişimci kurul ilk toplantısında bir başkan bir de başkan yardımcısı seçer. (Kurul başkanının vali olması durumunda, OSB kuruluş protokolünü imzalamaya yetkili kurum ve kuruluşlardan kamu temsilcisi olmayan bir katılımcıyı başkan yardımcısı seçer.) Kurul, en az üç ayda bir salt çoğunlukla toplanır, mevcudun salt çoğunluğuyla karar alır. Bölgede kurulacak olan işletmelerin 2/3 sinin üretime geçmesi veya Bölgenin kredi borcunun tamamen ödenmesi durumunda, ilk genel kurulun toplanarak, yönetim ve denetim kurulu

üyelerini seçmesiyle, Girişimci Kurulun görevi sona erer ve Genel Kurul oluşturulur.

Yasa ve yönetmelikte Girişimci Kurulun başlıca görevleri;**"**OSB'nin kuruluş amacını gerçekleştirmek için gerekli karar ve önlemleri almak; OSB'nin kuruluş gerekçe raporunu hazırlamak ve yer seçim raporunda belirtilen çalışmaları yapmak; Bölge Yönetim ve Denetim Kurullarını oluşturmak, Bölge Müdürünü atamak; Yönetim ve Denetim Kurulu çalışmalarını ve hesaplarını ibra etmek; OSB'ne ait para ve diğer kaynakları kuruluş amaçlarına uygun kullanmak; arsa tahsisi yapmak; Bölge Yönetim Kurulu ve Bölge Müdürü tarafından yerine getirilen görevlerle ilgili olarak, idari, mali, teknik vb konularda katılımcılar ve yönetim arasında doğabilecek uyuşmazlıklar, hakkında karar vermek; Bölgenin gelişmesi için her türlü tedbiri almak, planlamak; yasa, yönetmelikler, kuruluş protokolü ve benzeri düzenlemelerle verilen görevleri yapmak; Bakanlığa karşı yüklenimlerini (taahhütlerini), sorumluluklarını yerine getirmek"[280] olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi, OSB uygulamasında çok önemli yetkiler verilen Girişimci Kurul, kredi karşılığı OSB'ni planlamadan inşa etme, altyapısını yaptırma; sanayici taleplerini değerlendirme, sanayi tür ve ölçeklerine karar verme; yer bölümlerini satma, bölgeyi işletme ve yönetme; bölge içi eşgüdüm ve denetleme görevini yapma ve kredinin geriye ödenmesini üstlenme gibi temel işlevlerle donatılmıştır.

3.2. Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulu, Girişimci Kurul tarafından seçilir. Kurulda beş asil, beş yedek üye yer almakta olup, OSB mevzuatına göre üyelerin en az dördünün Girişimci Kurul üyeleri arasından seçilmesi gerekir. Beşinci üye Bölge Müdürü olabilir. Kurul üyeleri iki yıllığına seçilir. Ayda en az iki kez ve salt çoğunlukla toplanır.

[280] Resmi Gazete, OSB Kanunu s.3 ve OSB Uygulama Yönetmeliği, s.142-145.

OSB'ni temsile ve borçlandırmaya yetkili olan Yönetim Kurulunun başlıca görevleri; Girişimci Kurul kararları çerçevesinde OSB'ni yönetmek, yıllık faaliyet raporunu hazırlayarak Kurula sunmak, arsa tahsis ve taleplerini sonuçlandırmak, bütçeyi, kesin hesap ve bilançoyu hazırlamak, ortak gider katılım paylarını belirleyerek Kurula sunmak, sosyal masraflar ile ortak giderlerin bölgedeki işletmeler adına gerçekleşmesini yapmak, miktarını ve ödeme şeklini belirlemek, Bölgeye ait gayrı menkullerin kira bedelini tespit etmek, ortak alanlara yapılacak sosyal tesisleri projelendirmek, Kurulun belirlediği ilkeler doğrultusunda ruhsat ve izinleri vermek, denetlemektir.OSB tüzel kişiliği, Yönetim Kurulu tarafından temsil edilmektedir.

3.3. Denetim Kurulu

OSBnin bir açıdan kooperatif oluşumuna benzediği, ayrıca OSB'nin kuruluş ve işleyişinin oldukça yüksek maliyetlerle gerçekleştiği ve OSB yönetiminin görev alanı ile ilgili olarak yaptırımları uygulama yetkisiyle donatıldığı dikkate alınarak, Girişimci Kurula bağlı, bir Denetim Kurulu oluşturulmuştur.

Denetim Kurulu, Girişimci Kurulun kendi üyeleri arasından seçeceği iki asil, iki yedek üyeden oluşur. Denetim Kurulu üyeleri iki yıl için seçilir. Kurul, en az üç ayda bir yaptığı denetimlerle OSB'nin eylem ve işlemlerini, bütçenin sarf ve uygulamasını denetler, OSB katılımcılarının OSB yönetimi ile ilgili şikayetlerini inceler, sonuçlarını hazırladıkları raporlarla Girişimci heyete bildirir. Denetim Kurulu, OSB yönetiminin OSB Yasası ve uygulama yönetmelikleri esaslarına uygun davranmalarını sağlamakla görevlidir.[281] Bu çerçevede, Denetim Kurulu üyeleri, görevleri çerçevesinde işlerin yürütülmesinde gördükleri aksaklıkları, yürürlükteki mevzuata aykırı hareket edenleri, Girişimci Kurula bildirmekle yükümlüdürler.[282] Yürürlükte olan mevzuata aykırı davranışları yapanların Girişimci kurul içinde olmaları durumunda, Bakanlığa bu durumu bildirmek de Denetim Kurulunun yükümlülükleri arasındadır.

---

[281] **a.g.e.,** Resmi Gazete, OSB Kanunu s.4 ; OSB Uygulama Yönetmeliği, s.147-148.

[282] **a.g.e.,** Resmi Gazete, OSB Kanunu, s.4 ; OSB Uygulama Yönetmeliği, s.147-148; Muhammet Tatar,(2001), **a.g.e**., s.72.

3.4. Bölge Müdürlüğü

Bölge Müdürlüğü, bölge müdürü ve yeteri kadar idari ve teknik personelden oluşmaktadır. Müdürlüğün örgüt şeması, çalışacak personelin nitelikleri ve sayısı Girişimci kurulun önerisi ve Bakanlığın onayı ile oluşturulur ve değiştirilir.

OSB Uygulama Yönetmeliğinde, OSB'nde görevlendirilecek bölge müdürünün ve diğer personelin nitelikleri, sayıları ve görevlendirilmesi ile ilgili hususlar, ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Bölge Müdürü inşaat döneminde Girişimci Kurul, işletme döneminde ise Genel Kurulca atanır ve görevden alınır. Bölgede çalışan diğer personel ise, Bölge Müdürünün önerisi ve Yönetim Kurulunun kararı ile atanır ve görevden alınır.

Bölge Müdürü, OSB mevzuatı çerçevesinde ve Girişimci Kurul ve Yönetim Kurulunun kararları ve emirleri doğrultusunda, OSB'nin yönetiminden sorumludur.

Bölge müdürünün görevi inşaat döneminde daha çok; inşaat ve tesisata ilişkin işleri denetlemek, işlerin hazırlanan programlara uygun olarak yürümesini sağlamak, planların ayrıntılarına uygun olarak teknik işlerle ilgili şartnamelerin hazırlanmasını sağlamak gibi, inşaata dayalı plan ve programları uygulamak, işlerin yürütülmesi için gereken eşgüdümü sağlamaktır. OSB kuruluşu tamamlanarak işletme dönemine geçildiğinde görevi; Bölgedeki sanayicilerin yararlanacağı çeşitli hizmetleri yerine getirecek bir bölge yönetimi kadrosunu oluşturarak idari ve mali işleri yürütmek; yol, elektrik, su, kanalizasyon ve drenaj, telefon, teleks hizmetleri ile sanayici ve işçilere yönelik olarak eğitim hizmeti verilmesini, Bölgenin yürürlükteki mevzuata uygun faaliyetlerini gerçekleştirmesi için gerekli denetimleri yapmak, Bölgenin güvenliğini, onarımını

ve diğer zorunlu hizmetleri sağlamak, OSB Uygulama Yönetmeliği hükümlerini uygulamak gibi sorumlulukları içermektedir.[283]

4. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

4.1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN MEVCUT DURUMU

Türkiye'de OSB sanayinin az gelişmiş bölgelere doğru yaygınlaştırılması ile dağınık ve düzensiz sanayi kuruluşlarının planlı bir yerleşme düzeni içinde toplulaştırılması şeklindeki iki amaca da hizmet etmeyi amaçlayan bir sanayi teşvik önlemi olarak uygulamaya konulmuştur.[284]

Daha önce değinildiği gibi; 1961 yılında Hükümet tarafından yaptırılan incelemeler sonucunda hazırlanan bir rapor, "Organize Sanayi Bölgeleri"nin Türk Sanayiine sağlayacağı faydalara işaret etmekte ve örnek olarak Bursa'da bir "Pilot Organize Sanayi Bölgesi" kurulmasını önermektedir.[285] Nitekim, 1962 yılında Bursa'da ilk OSB kurulur. Bölge, altyapı inşaatının tamamlanmasından birkaç yıl içinde %70 oranında dolar. Sanayi bölgesi uygulamasının sonuçları hakkında güven verici, iyi bir örnek olan Bursa'dan sonra, 1964 yılından itibaren Manisa, Konya, Bartın ve Ankara'dan başlayarak OSB kurulması planlanır ve uygulama yayılmaya başlar.[286]

1961 yılında başlatılan bu uygulama çerçevesinde, Sanayi Bakanlığı 2004 yılı verilerine göre, 18.137 ha alan üzerinde toplam 76 OSB kurulmuştur. Bu projeler için 2004 yılı fiyatlarıyla toplam 1.205 Trilyon TL tutarında kredi kullandırılmıştır. Bu rakamlara Bakanlık kredisi kullanmadan yapılan OSB dahil değildir. Bakanlık kredisi kullanmadan yapılan OSB ve sınai işletmeler ile ilgili olarak, DİE'nce imalat sanayi işyerleri ve çevre, atık konusunda yapılan istatistiklerden elde edilen veriler dışında bir veri bulunmamaktadır.

---

[283] Resmi Gazete, OSB Yasası, s.4 ve OSB Uygulama Yönetmeliği, s.148-154; TÜMAŞ, a.g.e., s.6.6.
[284] TÜMAŞ, **a.g.e.,** s.2.20.
[285] Esen Onat, **a.g.e**.,(1969), s.12
[286] Mahmut Özdemir, **a.g.e.**, s.15

2004 yılı Yatırım Programında; 9.633 Hektar büyüklüğünde 46 tane devam eden, bir tane inceleme (etüd) projesi, biri kamulaştırma safhasında 1.058 hektar büyüklüğünde 7 yeni proje ile, bir tane Noksan Kalan İşler Projesi ve bir tane Doğal Gaz Temini ve Yol Kaplama Projesi olmak üzere, 10.691 ha büyüklüğünde toplam 57 adet Organize Sanayi Bölgesi Projesi yer almaktadır.[287]

Biten ve devam eden organize sanayi bölgelerinin büyüklüğü 50 hektar ile 1850 hektar arasında değişmekte olup, bazı yerlerdeki OSB "İhtisas Sanayi Bölgeleri" olarak planlanmıştır. Bunlar: "Deri, Besi, Plastik, Kimya, Mermer, Haddeciler, Tekstil Boyahaneleri, Boya ve Vernik, Gıda, Sera, Otomotiv Yan Sanayi, Makine ve İmalat" organize sanayi bölgeleri gibi bölgelerdir.[288]

Ülkemizde, OSB'ne gelişmeden, kentleşmeye, çevre yönetimine ve toplumsal politikalara değin, bu konudaki ülke politikalarının, hedeflerinin gerçekleştirilmesinde etkin rol oynaması beklentisiyle, ilgili mevzuatla sorumluluklar yüklenmiştir. Bu nedenle, OSB'nin, mevcut durumlarının çeşitli yönlerden incelenmesi, konumuzla ilgili doğru saptamalar yapabilmek, öneriler geliştirebilmek açısından yararlı olacaktır.

4.1.1. OSB'nin Nicel Dağılımı

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının konuyla ilgili Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonrası sağlanan veriler ve yararlanılan diğer kaynaklara göre: 2004 yılı Nisan ayı rakamlarıyla tamamlanan ve yapımı süren OSB sayısı 133'tür. 17 OSB'nde arıtma tesisi kurularak işletmeye alınmış, altı OSB ise belediyenin arıtma tesisine bağlanmıştır. Farklı aşamalarda (inşaat, proje gibi) olmak üzere, dokuz arıtma tesisinin ise, yapımı sürdürülmektedir. [289]

Bakanlık yetkililerince verilen bilgilere göre; başlangıçtan 2004 yılı Nisan ayına kadar, OSB kurulması amacıyla hazırlanan toplam proje sayısı (arıtma

[287] http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1868 (26.4.2004)
[288] Sanayi Bakanlığı Verileri (Ocak 2004 yılı istatistikleri) Ek-1 ve Görüşme Notları
[289] **a.k. ;** http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1869 (26.4.2004)

projeleri hariç) 289'dur. Şu an, bunlardan, 142 tanesi (Biten ve devam eden OSB'ne, bir tane inceleme ve sekiz tane kamulaştırma aşamasındaki OSB projeleri de eklenince bu rakam elde ediliyor.) gerçekleşebilmiştir. Diğerleri kaynak yetersizliği veya olabilirlik çalışmaları dikkate alınarak yatırım programından çıkarılmıştır. 1962-2004 yılları arası biten OSB sayısına, halen farklı aşamalarda devam edenleri de ekleyerek ulaşılan sayı esas alınarak (yani toplam 142 rakamı) bir hesaplama yapılırsa, OSB gerçekleşme yüzdesi % 50'dir. Ancak, devam edenleri dikkate almadan, sadece biten OSB sayısını (76 tane) dikkate alarak hesaplama yapıldığında bu oran %27'ye düşmektedir.

OSB'nin başlama ve bitirilişlerinin Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine göre dağılımına bakıldığında, en fazla projenin Yedinci Plan döneminde başladığı, Sekizinci Plan döneminde ise bitirildiği görülmektedir. (Bknz.Grafik 1-2, Tablo-5) [290]

Grafik 1: Yapımına Başlanan OSB'nin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı

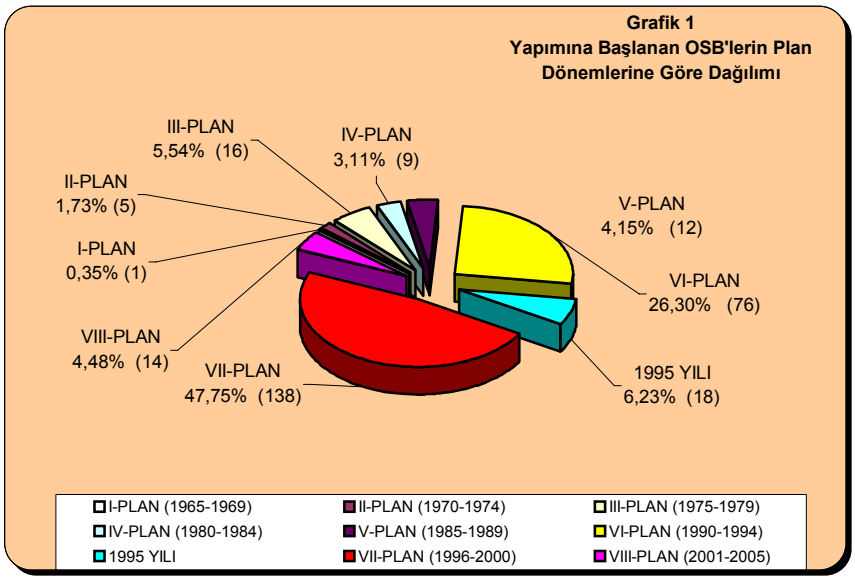

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri

[290] Bu bölümde yer alan tablo ve grafikler Sanayi Bakanlığı verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Sekizinci Plan döneminin ilk yılında bitirilen proje sayısı 14 olup, tüm plan dönemlerinde yıllar itibariyle bu kadar fazla sayıda bir gerçekleşme bulunmamaktadır. Gerçekte bu yüksek gerçekleşmenin temel nedeni, daha önce başlanan projelerin bu yılda tamamlanmasıdır. (Ayrıntılar için bknz. Ek-1) Biten 76 OSB'nin kapsadığı alan 18.137 hektardır.

Yapımı planlanan OSB sayısı ile gerçekleşen OSB sayıları esas alınarak bir değerlendirme yapıldığında; Birinci Plan dönemi dışında, planlanan ve gerçekleşen OSB oranlarının oldukça düşük olduğunu görülmektedir. (Tablo-5) İlk Plan ve henüz bitmeyen Sekizinci Plan dönemi dışında, OSB'nin Plan dönemleri içinde gerçekleşme oranı %20,1'dir. Yani planlanan, yatırım programına alınanların, sadece beşte biri gerçekleştirilebilmiştir. Sekizinci plan döneminde yapımına başlanan OSB'lerden, henüz tamamlanan olmayıp, bu dönemdeki %179'luk gerçekleşme oranı daha önce yapımına başlanmış OSB'nin bitmesinden kaynaklanmaktadır. (Bknz. Tablo 5)

Grafik 2: Biten OSB'nin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı

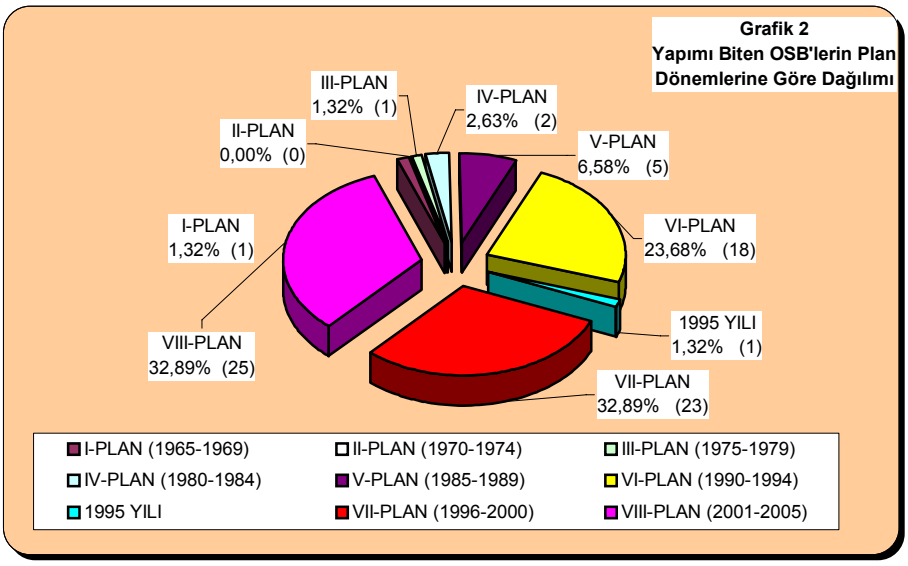

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri

İlk beş plan döneminde, yani 1962-1989 yılları arasında, sadece 1840 hektar büyüklüğünde 9 tane OSB bitirilmişken, 1990-2004 yılları arasında 16.297 hektar büyüklüğünde 67 tane OSB bitirilmiştir. (Tablo-5, Ek-1, Grafik-3) Altıncı

Plandan sonra OSB yapımında büyük bir artış söz konusudur. İlk beş plan döneminde biten OSB'nin, toplam biten OSB'ne oranı % 7 iken, Altıncı Plandan sonra bu oran % 89'a yükselmektedir.

En uzun sürede bitirilen bölge, 1976 yılında yapımına başlanarak, 26 yılda tamamlanan Kars OSB'dir. 1997 yılında yapımına başlanan Denizli-Çardak OSB ise bir yıl içinde tamamlanmıştır. Bütün bölgelerin ortalama tamamlanma süresi, 11.1 yıldır.

Tamamlanan 76 OSB'deki toplam işletme sayısı 50.075 olup, bunların 11.477 tanesi faaliyete geçmiştir. Üretime geçen bu işletmelerde 553.924 işçi çalışmaktadır.[291]

Grafik 3: Yapımı Biten OBS'nin Büyüklüklerinin Plan Dönemlerine Göre Dağılımı

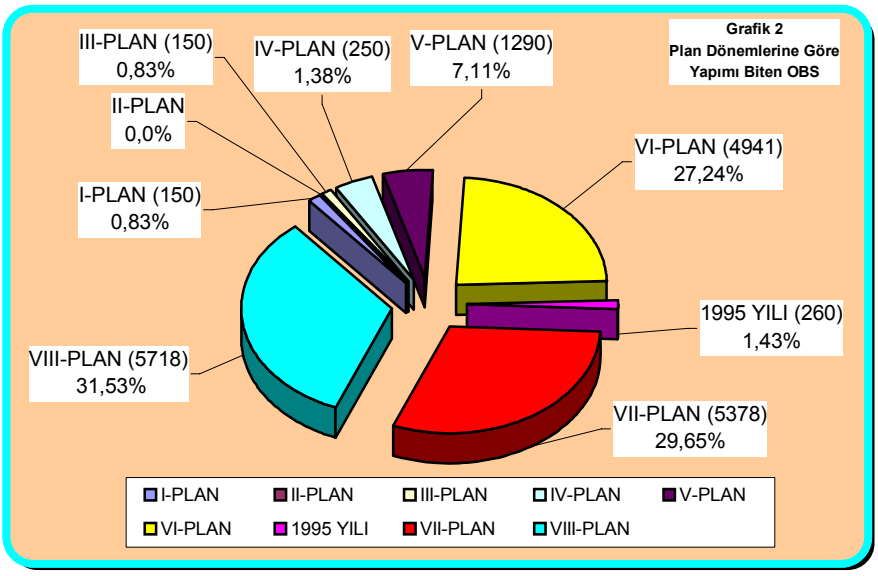

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

Tamamlanan 76 tane bölgenin doluluk oranları incelendiğinde; (toplam yerbölümü ve tahsis edilen yerbölümü sayısı dikkate alınarak değerlendirme yapıldığında) ülke genelinde tamamlanmış OSB'nin % 87.2'sinin dolu olduğu

[291] Sanayi Bakanlığı Biten OSB Personel ve İstihdam Verileri (Nisan 2004).

sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değerlendirme toplam işletme ile üretime geçen işletme sayısı esas alınarak yapıldığında, oran % 22'ye düşmektedir.[292] Bir başka ifadeyle, 2004 Nisan ayı itibariyle OSB'lerdeki işletmelerden üretime geçen, faal olan, mevcudun dörtte birinden azdır.

Tablo 5 : ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİN PLAN DÖNEMLERİNE GÖRE DAĞILIMI / MAYIS 2004

BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMLERİ VE YILLARI		BAŞLAYAN		BİTEN		GERÇEKLEŞME ORANI
		OSB ADEDİ	ALAN (HA)	OSB ADEDİ	ALAN (HA)	Başlayan/Biten
I	**1965-1969**	**1***	**150**	**1**	**150**	100%
II	**1970-1974**	**5**	**760**	**-**	**-**	-
	1970	-	-	-	-	
	1971	3	560	-	-	
	1972	-	-	-	-	
	1973	1	100	-	-	
	1974	1	100	-	-	
III	**1975-1979**	**16**	**4.646**	**1**	**150**	6,25%
	1975	1	440	1	150	
	1976	5	1.396	-	-	
	1977	7	2.170	-	-	
	1978	2	450	-	-	
	1979	1	190	-	-	
IV	**1980-1984**	**9**	**2.036**	**2**	**250**	22,22%
	1980	1	600	1	150	
	1981	2	385	-	-	
	1982	2	220	1	100	
	1983	2	420	-	-	
	1984	2	411	-	-	
V	**1985-1989**	**12**	**2.846**	**5**	**1.290**	41,66%
	1985	5	880	-	-	
	1986	3	780	-	-	
	1987	3	986	4	1.030	
	1988	1	200	1	260	
	1989	-	-	-	-	
VI	**1990-1994**	**76**	**17.814**	**18**	**4.941**	23,68%
	1990	11	3.168	4	1.280	

[292] **a.k.**

	1991	25	5.461	1	400	
	1992	5	894	2	830	
	1993	16	2.489	5	760	
	1994	19	5.802	6	1.671	
1995 PROGRAMI		**18**	**2.925**	**1**	**260**	5,60%
VII	**1996-2000**	**138**	**22.068**	**23**	**5.378**	16,66%
	1996	17	3.245	3	220	
	1997	51	15.623	7	1.243	
	1998	35	2.690	1	500	
	1999	11	300	7	1.385	
	2000	24	210	5	2.030	
VIII	**2001-2005**	**14**	**1.382**	**25**	**5.718**	179%
	2001	5	324	14	3.720	
	2002	2	-	5	993	
	2003	-	-	6	1005	
	2004	7	1058	-	-	
	2005	-	-	-	-	
TOPLAM		**289**	**54.627**	**76**	**18.137**	
* Proje 1962'de başlamış ve 1966'da bitmiştir.						

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

4.1.2. Bölgesel Dağılımı

Tamamlanan OSB'ni bölgesel dağılımları ve büyüklükleri açısından karşılaştırıldığında, Tablo 6 ve 7'deki verilere ulaşılmaktadır.[293]

Sayısal olarak OSB'nin bölgelere dağılımına bakıldığında; toplam 16 OSB ile İç Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bunu 13 OSB ile Karadeniz ve 12 OSB ile Marmara izlemektedir. 1999 yılına kadar Ege, İç Anadolu, Marmara şeklinde olan bu sıralama[294] son dört yılda yapımı tamamlanan OSB ile değişmiştir. 2003 yılında tamamlanan altı OSB'nin de eklenmesiyle sıralamada İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri ilk iki sıraya yerleşmiştir. Ege Bölgesi bu sıralamada 11 OSB ile dördüncü sırada yer alırken

[293]Sanayi Bakanlığı Verileri, Tablolar Ek 1 ve 4'te sunulan veriler kullanılarak yapılmıştır.
[294],Ali Yonca, "Organize sanayi Bölgelerinin Bölgesel açıdan Analizi", **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, Habitat II,** İstanbul, 4 Haziran 1996, s.7; Muhammet Tatar, (2001) **a.g.e.,** s.81.

onu, 10 OSB ile Akdeniz Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri yedişer OSB ile son sırayı paylaşmaktadır. (Bknz.Tablo -6)

Konuya OSB büyüklükleri açısından bakıldığında, sıralama aşağıdaki biçimi almaktadır: İç Anadolu (4.018 ha), Marmara, Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu (Tablo-6, Grafik-5) Sayı olarak ikinci sırada yer alan Karadeniz Bölgesi, büyüklük olarak ancak altıncı sırada yer alabilmektedir.

OSB'nin büyüklükleri açısından ilk dört sırada bulunan ve 2003 yılına kadar sayı olarak da ilk dört sırada yer alan İç Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nin payı, tamamlanmış OSB sayıları açısından (Toplam 49) % 64,5 (Grafik-4), büyüklükler yönünden % 74'tür. (Grafik-5). Bu verilere bakıldığında OSB'nin bu dört bölgede yoğunlaşmış olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin tamamlanmış OSB'ni ülkedeki toplam OSB'ne oranladığımızda bulduğumuz % 18.4 değeri (Grafik-4, Tablo-6) ise, bizi Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporunda da yer alan bir değerlendirmeye ulaştırmaktadır:

"OSB, bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi, bölgesel dengeli gelişmenin sağlanmasına yönelik bir araç olarak düşünülmüş, ama bu hedefini pek gerçekleştirememiştir."[295] Hali hazırda yapımı devam eden OSB bitirildiğinde bu oranın değişmeyeceği hatta %18.0'e düşecek olması da OSB'ne yüklenen bu işlevin sadece düşünsel bazda kalarak gerçekleşmediğinin bir diğer göstergesidir.

[295] DPT, Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, **a.g.e.,** s.100.

Grafik 4 : Biten OSB'nin Bölgelere Göre Dağılımı

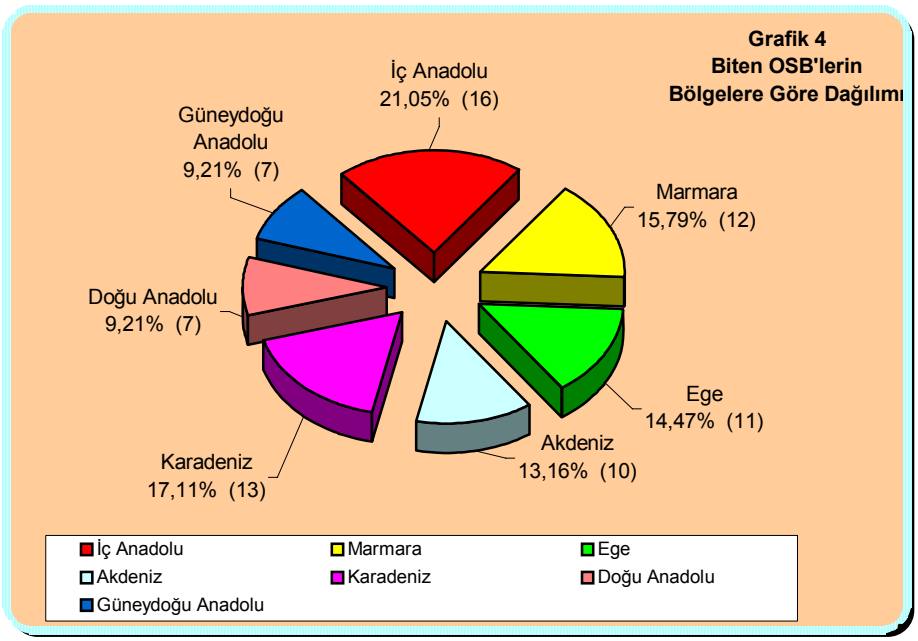

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

Grafik 5 : Biten OSB'nin Büyüklüklerinin Bölgelere Göre Dağılımı

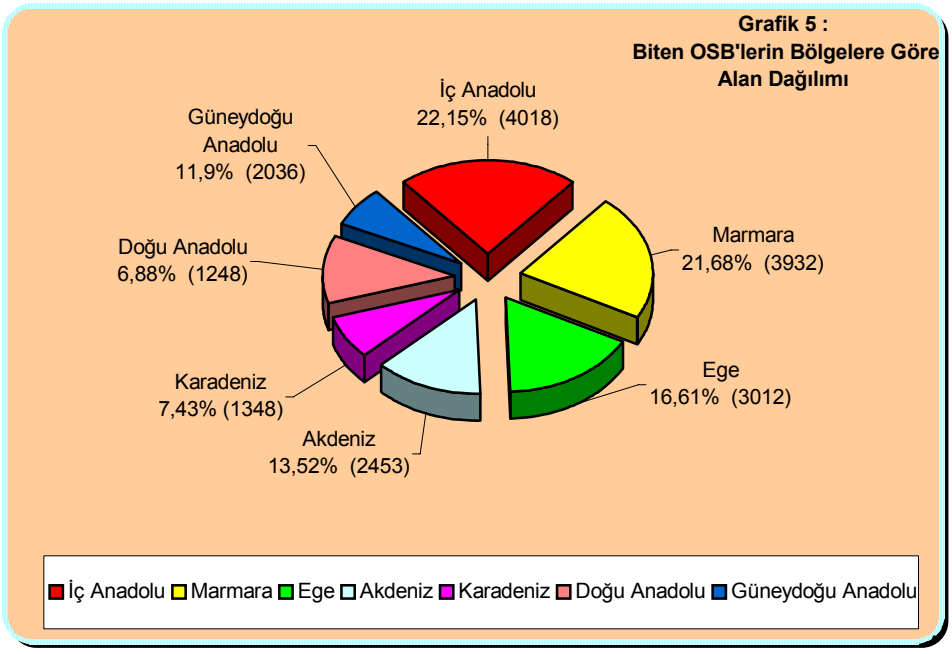

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

Tablo 6 : Biten ve Devam Eden OSB'nin Sayı ve Büyüklerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge Adı	2003 Sonu İtibariyle Biten Projeler				2004 Yılı Yatırım Programındaki Projeler			
	Sayı	Sayı %	Alan	Alan%	Sayı	Sayı %	Alan	Alan%
İç Anadolu	16	21,05	4018	22,15	7	12,28	1878	17,57
Marmara	12	15,79	3932	21,68	11	19,30	2027	18,96
Ege	11	14,47	3012	16,61	11	19,30	2050	19,18
Akdeniz	10	13,16	2453	13,52	3	5,26	510	4,77
Karadeniz	13	17,11	1348	7,43	15	26,32	2703	25,28
Güneydoğu Anadolu	7	9,21	2126	11,72	5	8,77	823	7,70
Doğu Anadolu	7	9,21	1248	6,88	5	8,77	700	6,55
Toplam	**76**	**100**	**18137**	**100**	**57**	**100**	**10691**	**100**

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

Grafik 6 : Biten ve Devam Eden OSB Büyüklüklerinin Bölgelere Dağılımı

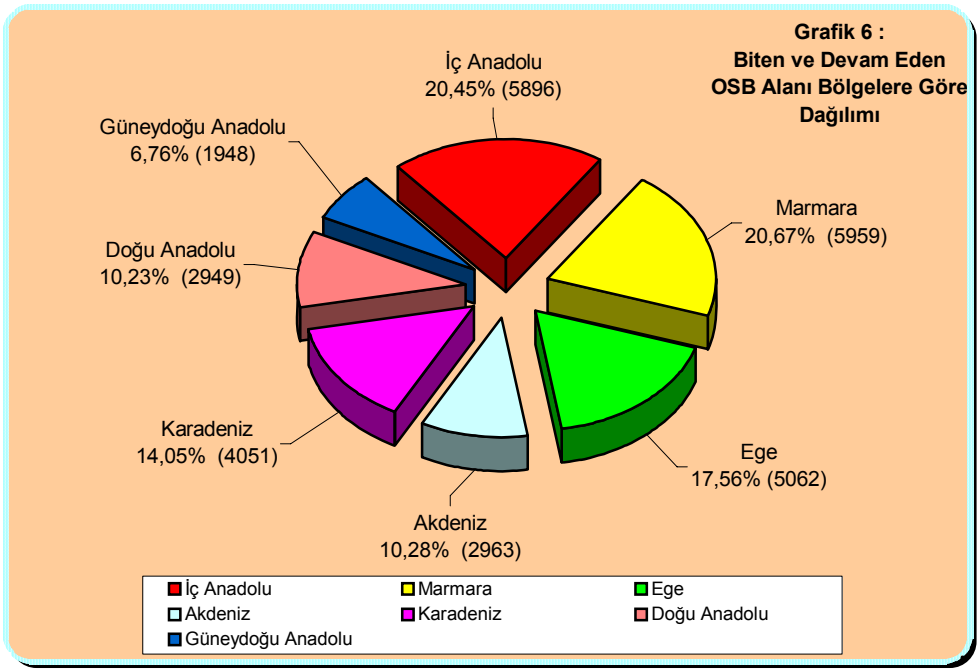

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri

Tablo 7: OSB'ndeki Yerbölümü, Üretimdeki Firma Sayıları ve İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge Adı	OSB Alanı	OSB Yerbölüm Sayısı	Toplam İşletme Sayısı	Üretime Geçen İşletme	İşletme Ruhsatı Olan	GSM Ruhsatı Olan	Mevcut İstihdam
Marmara	3932	2067	33340	18921	746	667	243876
Ege	3012	1787	1656	1200	517	283	74192
Akdeniz	2453	1040	814	411	40	81	26940
İç Anadolu	4018	14773	12387	7454	5792	5762	119743
Güneydoğu Anadolu	2126	1245	1000	714	110	331	66220
Doğu Anadolu	1248	703	354	274	118	19	7693
Karadeniz	1348	847	524	375	155	76	15260
Toplam	**18137**	**22462***[296]	**50075**	**29349***	**7478**	**7219**	**553924**

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri

Organize Sanayi Bölgelerinin sahip oldukları sanayi parselleri açısından sıralanmaları şöyledir: İç Anadolu, Ege, Marmara, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Karadeniz (Tablo-7). Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sanayi parseli açısından dördüncü sıraya yükselmesi ilgi çekicidir. Bu durumun Gaziantep'teki sanayi potansiyelinden kaynaklandığı, Ek-1'deki verilere bakıldığında kolayca anlaşılabilir. Gaziantep bu bölgede mevcut yedi OSB'nden üçüne ve toplam 2126 hektar sanayi alanından, 1300 hektarına sahip bulunmaktadır. (Bknz. Ek-1)

[296] Sanayi Bakanlığı Yerbölümü, Üretim, İstihdam Verileri'ni toplarken bazı ön kabullere göre verilerin bir kısmını toplama dahil etmemiştir. Burada da üretimdeki mevcut tesis ve yerbölümü sayısı verilirken Bakanlık İstanbul İkitelli ve Dudullu'nun listedeki yer bölümü ve tesis sayılarını (kooperatif yer bölümü ve faal görünüp henüz faal olmadıkları gibi nedenlerle) toplamı yaparken açıklama getirerek dikkate almamıştır. Bu nedenle toplam üretime geçen tesis sayısı **29349** değil **11477,** yer bölümü sayısı **22462** değil **22306** olarak verilmiştir. Bu iki bölgenin rakamları toplamdan çıkarıldığında aynı sonuçlar elde edilmektedir.

Tahsis edilen yer bölümlerinde üretime geçen tesisler açısından bir sıralama yapıldığında ise, 6.788 işletmeyle birinci olan İç Anadolu Bölgesini, 1.214 işletme ile Marmara Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 687 işletme ile Ege'den sonra dördüncüdür.[297]

İç Anadolu Bölgesinde mevcut 13 ilden ikisinde, Güneydoğu Anadolu'da mevcut dokuz ilden beşinde henüz bitmiş OSB bulunmamaktadır. (Bknz. Ek-1) Mevcut ve programda olanlar dikkate alındığında[298] Konya'nın İç Anadolu Bölgesi'nde önemli bir merkez olacağı ve onu başkent Ankara'nın izleyeceği ortaya çıkmaktadır.[299] Bu bölgede en fazla OSB, üçer tane ile Ankara ve Konya'da bulunmakta iken Kayseri OSB 600 hektar alanla en büyük alana sahip OSB'dir. (Bknz. Ek-1)

4.1.3. Sektörlere Göre Dağılım

Organize Sanayi Bölgelerinde bulunan işletmeler çeşitli sektörlerde üretim yapmaktadırlar. Bu bölgelerde üretime geçen işletmelerin sektörlere göre dağılımı Tablo-9'da sunulmaktadır. Tablo-9 incelendiğinde görüleceği gibi; 2003 Haziran ayı itibariyle OSB'nde 30 sektörde 11.075 kuruluş üretim yapmaktadır. En fazla 1.241 kuruluşla dokuma ve giyim sanayi sektöründe üretim yapılmakta ve bu sektörün toplam içindeki oranı % 11,21'e tekabül etmektedir.

Toplam içindeki oranı % 5'ten fazla olan; gıda, dokuma ve giyim, madeni eşya, elektriksiz makine, demir ve çelik sanayileri ile karayolları taşıtları imalat sanayii sektörlerinde faaliyette bulunan 4.783 işletme, % 43,2'lik bir paya sahiptir. Toplam içinde %24,97 oranında diğer sanayi kollarında faaliyet gösteren 2765 tesisi de ilave ettiğimizde % 56,8 oranında toplam 6.292 tesis ise 26 sektöre dağılmıştır. Bu ise, önceki yıllarda yapılan bir çalışmada ileri sürülen

[297] Bu rakamlar 11.477 işletme sayısına göredir.
[298] Sanayi Bakanlığı Verileri; http://www.sanayi.gov.tr. (5.4.2004)
[299] Bknz.Ek-1, Biten OSB Yerbölümü, Üretim, İstihdam Bilgileri, Sanayi Bakanlığı, Nisan 2004; Sanayi Bakanlığı Devam Eden OSB Yerbölümü, Üretim, İstihdam Bilgileri Nisan 2004

Tablo 8: ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÜRETİME GEÇEN İŞLETMELERİN SEKTÖREL DAĞILIMI **(Kaynak :**Sanayi Bakanlığı Verileri, 2003)

SIRA NO	S E K T Ö R A D I	TESİS SAYI	DAĞILIM (%)
1	GIDA SANAYİ	813	7,34
2	İÇKİ SANAYİ	2	0,02
3	TÜTÜN VE TÜTÜN MAMÜLLERİ SANAYİ	6	0,05
4	DOKUMA VE GİYİM SANAYİ	1241	11,21
5	ORMAN SANAYİ	364	3,29
6	KAĞIT SANAYİ	93	0,84
7	BASIM SANAYİ	210	1,90
8	DERİ VE DERİ MAMÜLLERİ SANAYİ	305	2,75
9	LASTİK SANAYİ	146	1,32
10	PLASTİK SANAYİ	499	4,51
11	KİMYA SANAYİ	450	4,06
12	PETROKİMYA SANAYİ	33	0,30
13	PETROL ÜRÜNLERİ SANAYİ	79	0,71
14	GÜBRE SANAYİ	15	0,14
15	ÇİMENTO SANAYİ	109	0,98
16	PİŞMİŞ KİL VE ÇİMENTO GEREÇLERİ SANAYİ	186	1,68
17	CAM SANAYİ	76	0,69
18	DEMİR VE ÇELİK SANAYİ	843	7,61
19	DEMİR DIŞI METALLER SANAYİ	128	1,16
20	MADENİ EŞYA SANAYİ	882	7,96
21	ELEKTRİKSİZ MAKİNALAR SANAYİ	1004	9,07
22	TARIM ALET VE MAKİNALARI İMALAT SANAYİ	118	1,07
23	MESLEK, BİLİM, ÖLÇÜ,KONTROL VE OPTİK İMALATI	44	0,40
24	ELEKTRİKLİ MAKİNALAR SANAYİ	380	3,43
25	ELEKTRONİK SANAYİ	87	0,79
26	KARAYOLU TAŞITLARI İMALAT SANAYİ	166	1,50
27	DEMİRYOLU TAŞITLARI İMALAT SANAYİ	3	0,03
28	GEMİ İNŞA SANAYİ	5	0,05
29	UÇAK İMALAT SANAYİ	23	0,21
30	DİĞER	2765	24,97
	TOPLAM	11075	100

sektörlere göre dağılımda toplulaşma savının[300] aksine bir eğilimi, sektörlere göre yaygınlaşma olduğunu göstermektedir. Sektörel anlamda bu yaygınlaşma ve parçalanma, çevre yönetim sistemi açısından atık kompozisyonları ve sistem kurulacak işletme sayısında da artışı beraberinde getirmektedir.

4.1.4 Arıtma Tesisleri

Nisan 2004'te halihazırda mevcut 76 OSB'den 17'sinde arıtma tesisi bulunmaktadır. Altı OSB ise belediyenin atık arıtma sistemine bağlanmıştır. 17 arıtma tesisinden ikisi dışındakiler işletmeye alınmıştır.17 arıtma tesisinden yedisi Manisa ve Bursa'da ikişer, İzmir'de üç tane olmak üzere üç ilde yer almaktadır. Bitmiş 76 organize sanayi bölgesi, 56 ile dağılmış iken, belediye arıtma tesisine bağlananlar da dahil toplam 23 atıksu arıtma tesisi 13 ile dağılmış olarak faaliyet göstermektedir. 43 ilde ise arıtma tesisi bulunmamaktadır. İnşaatı devam eden dokuz arıtma tesisi tamamlandığında yedi ilde daha arıtma tesisi devreye girerek toplam arıtma tesisi sayısı 32 olacaktır. Proje halindekiler de dahil edilse bile ülke genelinde OSB olan (56 il) illerin yarısından fazlasında (projeler tamamlanınca 20 ilde arıtma tesisi olacak) %64,3'ünde, arıtma tesisi bulunmamaktadır

OSB'nde arıtma tesisleri 1990'lar sonrasında kurulmuş olup, ilk arıtma tesisi İstanbul-Tuzla OSB'de 1992 yılında faaliyete geçmiştir. Onu 1993 yılında İzmir-Menemen Organize Deri Sanayi Bölgesi, İzmir Atatürk OSB arıtma tesisleri izlemişlerdir.[301]

1980 sonrasında yapımına başlanarak 1990'larda bitirilen İzmir-Menemen Organize Deri Sanayi Bölgesi, İzmir Atatürk OSB, İstanbul Tuzla Organize Deri Sanayi Bölgesi[302] çevreyle uyumlu planlanan ve atıksu arıtma tesisleri yapılarak hizmete sunulan bölgelerin[303] ilk örnekleridir. Varolan on yedi arıtma tesisisinden ikisine sahip Manisa OSB'nde diğerlerinde olduğu gibi

[300] Muhammet Tatar, (2001), **a.g.e**., s. 112.
[301] DİE, Yayınlanmamış Veriler, Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır.
[302] Ek 2, Başlama ve bitiriliş yılları verilmektedir.
[303] HABİTAT II, Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Haziran 1996, İstanbul, s.64.

"yapıldığında arıtma tesisi yokken 1991 yılından sonra arıtma tesisi yapılmıştır."[304]

Grafik 7 Mevcut Atıksu Arıtma Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı

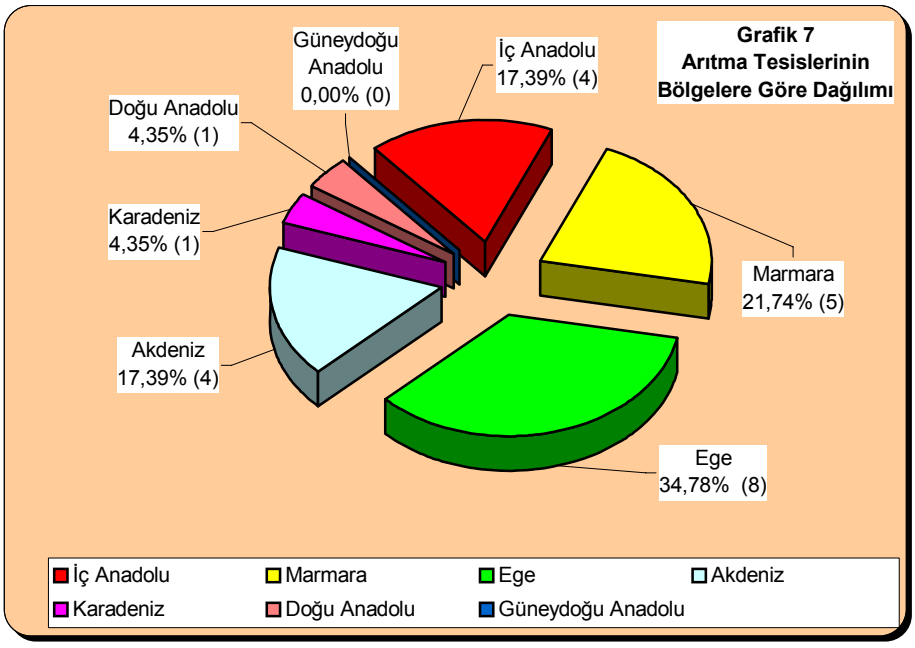

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2004

Grafik-7'de mevcut arıtma tesislerinin sayısı ve bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir. Grafikten de görüleceği gibi en fazla arıtma tesisi Ege bölgesinde olup onu Marmara, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi izlemektedir.Yapımı devam edenler tamamlandığında arıtma tesisi açısından Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu'nun önüne geçecektir. (Bknz. Grafik-8) Ancak mevcut ve proje halindeki toplam OSB sayısını gözönüne alındığında, proje halindeki arıtma tesisleri tamamlansa bile, bu sayının yeterli olduğunu söyleme olanağı bulunmamaktadır.

DİE'nce toplam 55 OSB'nde atıksularla ilgili yapılan bir çalışmanın verileri de bu yetersizliği açıkça ortaya koymaktadır. Bu verilere göre; 42 OSB'de atıksu arıtımı yapılmamaktadır. Arıtma yapılan 13 OSB'nin beş tanesinde tüm işletmeler atıksularını arıtırken sekiz tanesinde kismen arıtma

[304] **a.k.**, s.64.

yapılmaktadır. 42 OSB'nin arıtılmayan 340.406.651 m^3 suyunun 4.958.544 ^{m3} 'ü şehir kanalizasyonuna, geri, kalanı çevreye deşarj edilmektedir. Yine DİE'ce yapılan bir çalışmaya göre 46 OSB'nin evsel katı atık miktarı 2.678.415, endüstriyel katı atık miktarı ise 103.975 ton/yıldır.[305]

Grafik 8. Mevcut ve Yapımı Süren Atıksu Arıtma Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı

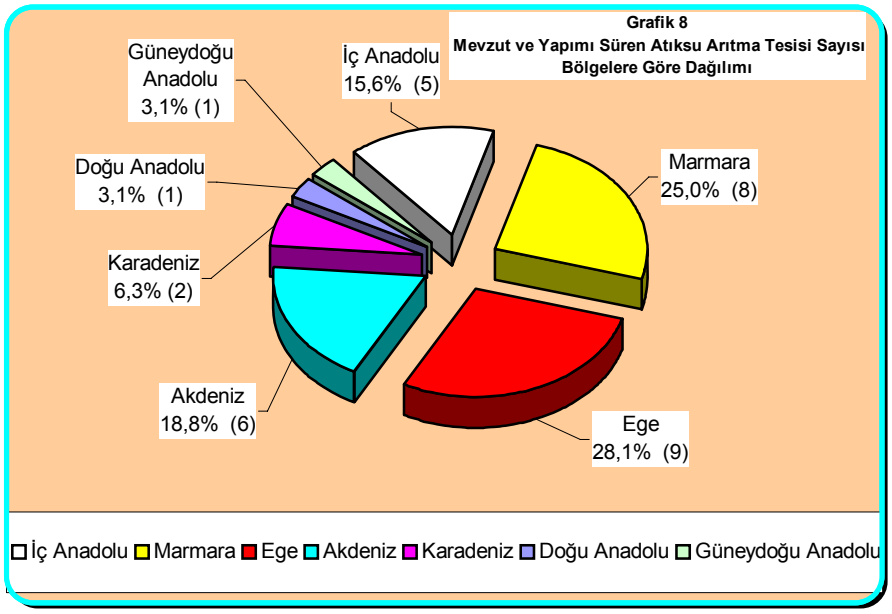

Kaynak: Sanayi Bakanlığı Verileri

4.2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN SORUNLARI

Ülkemizde düzenli bir sanayi yapısının oluşmasına, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına, kentlerin planlı gelişimine[306], çevrenin korunmasına katkı sağlaması planlanan OSB kuruluş aşamasından başlayarak, faaliyete geçişlerine kadar birçok sorunla karşılaşmakta ve bazı açılardan da kendileri sorunlara yol açmaktadırlar.

Toplam kırk yılı aşkın OSB uygulamasına baktığımızda; bu sorunların da etkisiyle OSB'nin, sanayii teşvik ederek bölgelerarası dengeli gelişme ve mekan

[305] DİE, Yayınlanmamış Veriler, Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır. EK 5
[306] DPT, (2001), **a.g.e**., Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s.100.; 10/6 Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, s.141-144

düzenleme amaçlarının gerçekleştirilmesine pek fazla katkıda bulunamadıkları, kurulmuş ve işletilmekte olan OSB'nin daha çok gelişmiş bölgelerde yoğunlaştıkları, proje evresindeki OSB yatırımlarının toplam sayısının yüksek olmasına karşın fiilen faaliyete geçmiş olanların oranının çok düşük olduğu görülmektedir.[307] Konuyla ilgili araştırma yapanların yanısıra kalkınma planları, meclis araştırma komisyonu raporlarında bu sorunların kaynağı olarak; kent planlaması uygulamaları ile OSB'nin yer seçim ve planlama aşamaları arasındaki kopukluk, hukuki düzenleme yetersizliği ve kaynakların atıl kalmasına, savurganca kullanılmasına neden olan siyasi tercihler gibi nedenler gösterilmektedir.[308]

Organize Sanayi Bölgeleri uygulamasında yaşanan sorunlar, yapılan literatür taraması ve bu konuda ilgili kesimlerle yapılan görüşmeler de dikkate alınarak; hukuksal, yönetsel, siyasal, ekonomik ve çevresel kaynak kullanımından doğan sorunlar başlıkları altında irdelenebilir.

4.2.1. Hukuki Düzenleme Eksikliği

OSB ile ilgili en büyük sorun olarak, Nisan 2000'de çıkarılan OSB Kanununa kadar, bu bölgelerin kurulmasına ve işletilmesine yönelik temel bir yasal dayanağın olmayışı gösterilmektedir. Bu yaklaşımdakilere göre;yıllarca bir tüzel kişiliği olmadan, çeşitli yasalardan alınan yetkilere dayanılarak OSB kurulmuş ve işletilmiştir. "Tüzel kişilikten yoksun olma yapılan işlemlerin yürütülmesini yavaşlatmış, mali ve hukuki sorumluluğun yüklenmesinde, vergi ve harçlarla ilgili muafiyetlerden yararlanılmasında, hukuksal uyuşmazlıkların izlenmesinde, OSB organlarının yetki ve sorumluluklarının kullanımında, arsa alımlarında, kamulaştırmada karmaşa yaşanmasına yol açmıştır."[309]

Temel yasal düzenleme olmadan kullanılan yönetmelikler, (Tip İç Talimatname, OSB Fonu Sarf Esasları, Satış Vaadi İle Taksitli Satış Sözleşmesi gibi) yönetsel buyrukların yerine getirilmemesi durumunda, cezai yaptırım

[307] Asuman Yücel, **a.g.e.,** s.1, Sanayi Bakanlığı verileri Ek 1, Ek 2, Ek 4
[308] DPT, Sanayi Politikaları ÖİK, **a.g.e.,** s. 100
[309] Mahmut Özdemir, (1990)**a.ge.**, s. 53

uygulanmasını, denetimin amacına ulaşmasını engellemiştir. Yapı mevzuatı eksikliğinden, arsa dağıtımında ve satışlarında yapılan yanlış uygulamalara, yaptırım uygulanamamış, kamulaştırma yetkisinden yoksun OSB organları temel işlevini yerine getirme gerekçesini (kamu yararı) kullanamaz hale gelmiştir. [310]

2000'de çıkarılan OSB Kanunu'nda OSB, kamu tüzel kişiliğine sahip, kamulaştırma yapabilen bir kurum olarak düzenlenmiştir. Bu Yasa'nın, yer seçimi ile ilgili uygulama yönetmeliği Mayıs 2001'de çıkarılırken, asıl uygulamayı düzenleyen OSB Uygulama Yönetmeliği Nisan 2002'de çıkarılabilmiştir.

Yasanın yürürlüğe girişi açısından dört, uygulama yönetmeliği açısından iki yıllık bir uygulamanın, çok uzun bir süredir varolan sorunların çözümüne ne ölçüde katkı sağladığının değerlendirmesi, iki bölgede yapılan alan araştırması verileri de dikkate alınarak daha sonra yapılacaktır.

4.2.2. Yönetsel Boşluklar

Nisan 2000'e kadar temel bir yasadan yoksun olma, yönetim işlevinin, planlamadan örgütlenmeye, denetime, eşgüdüme, yerine getiriliş biçimini de etkilemiş, aksaklıklara ve sorunlara yol açmıştır.

OSB'nin kurulmasında gelişme potansiyeli ve talep dengelemesinin doğru bir şekilde belirlenerek önceliklerin belirlenmesi, kurulacak OSB'den bölge ve kent planlaması açısından beklenen yararların elde edilmesi[311] iyi bir eşgüdüm ve planlama gerektirmektedir. Bu işlevler, OSB'de yer alacak sanayi işletmelerinin en etkili biçimde üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeleri, yer seçiminde rasyonelliğin sağlanması, ilgili sektörler arası etkin işbirliği yapılması için de gereklidir.

[310] DPT, **a.g.e.,** Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s.100-101.
[311] TÜMAŞ, **a.g.e**, s. 2.18.

Bu durum ise, OSB'nin görev ve sorumlulukları açıkça düzenlenmiş, iyi bir örgüt yapısına ve yönetime sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. OSB organları, Nisan 2000 tarihine kadar, farklı yasalara dayanarak ve net bir biçimde düzenlenmemiş yetkileri kullanarak sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Bu da uygulamada, OSB ile ilgili resmi ya da özel pek çok kuruluş arasında etkin bir eşgüdüm sağlanamamasına, gereksiz yere bürokrasinin artmasına, karmaşaya ve işlemlerin yavaş yürümesine yol açmıştır.

Öte yandan, OSB Yasası yürürlüğe girene kadar, Girişimci Kurul, hukuki statüye de sahip değildir. Bu da, yönetsel sorunlar doğuran ve işlemlerin yavaş yürümesine yol açan bir nedendir. Çünkü, hukuki statüden yoksunluk, yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede; OSB ile ilgili işlemlerin izlenmesi ve zamanında yapılması, bölgeye sahip çıkılması, yapılan tahsislerin zamanında kullanılması, kuruluştan işletme evresine kadar geçen süreçte çeşitli kurum ve kuruluşlarla eşgüdümün rahatça yapılması sağlanamamıştır.[312]

OSB; ilk adımın yerel kuruluşlarca atılmasından sonra, Bakanlar Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, DPT, DSİ vb. kuruluşların birlikte gerçekleştirdikleri işlemlerin sonucu olarak işletme evresine gelmektedir.[313] Girişimcinin seçmiş olduğu yerin onanmasında olduğu gibi, işletmelerin üretime geçebilmeleri için gereken izinlerin verilmesinde de tek bir süreç, yetkili kurum bulunmamaktadır. Hukuki statü eksikliği yanında bu çok başlılık da doğal olarak birçok aksamanın yanı sıra, tüm izinler alınmadan işletmelerin faaliyete geçmelerine yol açmaktadır.[314]

---

[312] Mahmut Özdemir, (1990), **a.g.e**., s. 54 ; DPT, **a.g.e.,** Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s.100-103.
[313] Mahmut Özdemir, age, s. 54
[314] A.Öznur Özer, Nuran Talu vd.,'Sanayi Kuruluşlarına Verilen İzin Belgelerinde Mevzuat Karmaşası ve Çevre Sorunlarıyla İlişkisi', **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler**, CO.P.I.I.S.E.E Sempozyumu 14-16 Nisan1982, Ankara, s.1-4.

Yönetimi aksatan bir diğer husus, Bakanlık, Girişimci Kurul ve Yüklenici arasında yaşanan sorunlardır. Ayrıca geçmişte, Girişimci Kurul, Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu ve Bölge Müdürlüğünün görev, yetki ve sorumluluklarının bir esasa bağlanmamasından doğan bir yetki kargaşası da yaşanmıştır.[315] Yasaya değin, Girişimci Kurulun görevinin ne zaman biteceğine dair herhangi bir mevzuat hükmü bulunmaması bir başka sorun alanı olmuş ve OSB'nin işletilmesine geçildiğinde yönetim kargaşası ortaya çıkarmıştır.[316]

Sonuçta, yeni yasal düzenlemelerin yapıldığı son zamanlara kadar organize sanayi bölgeleri, yönetsel açıdan, son derece karmaşık,denetimsiz ve eşgüdüm yokluğundan oluşmuş bir sorun yumağı olarak görünmektedir.

4.2.3. Ekonomik ve Doğal Kaynakların Kullanımı

OSB kurulmasında, ekonomik ve doğal kaynakların etkili ve verimli bir biçimde kullanılmamasından kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. Kaynakların akılcı kullanılmamasının bir sonucu da çevre kirlenmesidir.

1950'ler sonrasında sınai işletmelerin artışında, devlet sanayileri yanında, "küçük üreticilerin gelişmesi ya da ticarette sağlanan birikimden sanayie geçiş sık rastlanan bir yoldur."[317] Bu durumda oluşturulan orta veya büyük ölçekli sanayi kuruluşları kentin yakın çevresinde toplanmakta ve çektiği ucuz emekle gecekondu kuşaklarını da beraberinde getirmektedir. Bu duruma bir başka açıdan baktığımızda; sanayi tesisleri, altyapı kolaylıkları, ulaşım ucuzluğu nedeniyle düz ve verimli tarım arazileri üzerine kurulmakta, kapladığı alan itibariyle verdikleri zararın yanında, çeşitli atıklarıyla tarım arazilerini kirletmektedir.[318]

Sanayi kuruluşlarının ve OSBnin büyük bir çoğunluğu verimli tarım arazileri üzerine kurulmuş, yanlış yer seçimiyle kentleşmeyi de olumsuz

[315] Muhammet Tatar, **a.g.e**., 125.
[316] OSB Yönetimi, Sanayi Bakanlığı, Sanayi Odaları Temsilcileri Görüşme Notları, 2003.
[317] Yeni Türkiye, Habitat II Özel Sayısı,s.45
[318] DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi, DPT Yayınları, s.94

etkilemiştir.[319] Bu bölgeler için tahsis edilen 17.999 hektar arazinin %62 si (yaklaşık 11.196 ha), tarıma elverişli I-IV. sınıf topraklar üzerinde bulunmaktadır.[320]

Türkiye'de 1950'ler sonrasında, sanayileşme ve kentleşme gereksinimleri yüzünden, yılda en az 25.000 ha. tarım toprağı yitip gitmektedir.[321]

Ülkemizde OSB büyük bir çoğunlukla, devlet desteği ile kurulmakta ve işletilmektedir. OSB kurulması planlanırken ve yatırım kararı alınırken ekonomik anlamda olabilirlik analizleri yapılması ve gerçekleşme olasılığı olmayan projeler üretilmemesi gerekir. Sanayi Bakanlığı verilerine göre planlanan 289 OSB'den şu ana kadar 76 tanesi gerçekleşebilmiştir. Burada desteğin, ödeneklerin yetersiz oluşu temel bir sorundur. Bu gerçek dikkate alınmadan ve inşaatı süren OSB tamamlanmadan, yeni OSB kurulması kararları, kaynak yetersizliğini büyütmekte ve yatırımların gerçekleşmesini geciktirmekte ya da tamamlanamamasına yol açmaktadır. Bu durum, kaynak kullanımında etkililiği ve ussallığı ortadan kaldırmaktadır.[322]

Ayrıca kaynakların etkin kullanımı açısından, OSB kurulurken birbirini tamamlayan sanayilerin -ana-yan sanayi bütünleşmesini sağlayacak şekilde- bir arada olmasının gerekliliği dikkate alınarak planlama yapılması gerekmektedir.[323] Birbirlerini hammadde, ara ürün ve ana ürünleri ile besleyen OSB ve KSS'lerin birlikte planlaması ve projelendirilmesi doğal kaynaklar üzerinde baskıyı azaltmanın yanı sıra, ekonomik verimlilik açısından da son derece önemli bir konudur. [324] OSB kurulurken bu konuya gereken önem verilmemesi, bu yaklaşımın benimsenmesinde geç kalınması, OSB'nin gereksiz

[319] TBMM, **10/6 sayılı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, S. Sayısı 700, Ankara, 1994, s.58
[320] TÇV, **Türkiyenin Çevre Sorunları, 95**, TÇV Yayını, Önder Matbaası, 1995, Ankara, s. 353; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi ÖİK Raporu, s.94
[321] Ruşen Keleş, Kentleşme ve Toprak Politikaları, s.17
[322] DPT, Sanayi Politikaları ÖİK, s.102
[323] TÜBİTAK, **OSB'de Çevre Sorunları ve Çözümleri Projesi Tanıtım Toplantısı**, Kasım 1994, Ankara, s.23
[324] M.Can Eryılmaz, "Kentsel Yerleşim Dokusu İcinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlaması ve KOSGEB", **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu,** 4 Haziran 1996, İstanbul, s.42-43.

yatırımlar yapmasına, işletme giderlerinin, atıklarının, kirletici unsurlarının artmasına yol açmaktadır.

OSB için önemli diğer sorun alanı, OSB yapmak üzere doğal kaynakların seçimi ve kullanımındaki yanlışlıklar nedeniyle oluşmuştur. OSB'nde 3.000 m^2 den 70.000 m^2 ye kadar arsalar bulunmakta ve bu arsalar kar amacı güdülmeden sanayiciye intikal ettirilmektedir.[325] Sanayi arsalarının bu şekilde kamu iyeliğinden çıkarılarak sanayiciye satılmasının kentin planlı gelişmesi ve arsa politikası açısından sakıncaları vardır.[326]

Yatırım kararı verilirken, yer seçimi yapılırken, çevresel etkilerin bilimsel ölçütlere uygun olarak değerlendirilmemesi, yeterli inceleme yapılmaması bu konularda yaşanan sorunların bir başka nedenidir.[327] Eksik verilerle ihaleye çıkılması, kaynakların yanlış yatırımlara kullanılmasına, yatırımda aksamalara yol açmaktadır. OSB kurulması için kullanılan yöntemlerde netlik olmaması, ya da izlenecek yolun sistematik olarak ve sağlıklı bir biçimde oluşturulamaması sonucunda, olabilirlik çalışmaları kuruluş yeri tahsisinden sonra yapılmakta, bu nedenle altyapı çalışmalarında, enerji, su sağlanmasında sorunlar yaşanmaktadır.

Tüketilmemesi ve korunması gereken çevresel değerlere karşı duyarlı olan derneklerin ve vakıfların temsilcilerine "Yer Seçimi Komisyonları"da temsil ve söz hakkı verilmemesinden dolayı çevre kirliliğine karşı duyarlı yörelerde bile OSB kurulabilmektedir.

Kuruluş maliyetini yükselteceği düşüncesiyle, başlangıçta OSB'de arıtma tesisleri kurulmamasının getirdiği maliyet ise, gerçekte çevresel değerler açısından geri dönüşümü olmayan yüksek maliyetli bir seçimdir.

---

[325] ISO Dergisi, "Organize Sanayi Bölgeleri", ISO Yayın Kurulu, Sayı 25, Güzel Sanatlar Matbaası, Şubat 1995, s.54.
[326] Ruşen Keleş (1997),**a.g.e.,**s.184
[327] İnci Özgüç, **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu,** Habitat II 4 Haziran 1996, s.22-24

OSB planlanırken, imar projeleri hazırlanırken, ülkenin ekonomik, toplumsal, doğal kaynaklarının korunması ve rasyonel kullanımı açısından, OSB ile imar projeleri arasında uyum sağlanmasının ihmal edilmesi ise, OSB'nin içi ve çevresinin planlanmamasına yol açmaktadır.[328]

OSB'nin çevresinde konut ve sanayi alanları oluşacağı düşünülerek, olaya çok yönlü yaklaşılması gerekirken, bu yapılmadığından, OSB kuruluşu, kent altyapısı, tarım, turizm, orman ve çevre kaynakları üzerinde baskı oluşturmaktadır.

4.2.4. Siyasi Tercihler

Seçici bir yatırım politikası gerektiren OSB uygulamasının, ülkemizde hakim olan siyasi kültürün bir gereği ve "her il için bir OSB" anlayışı ile yapılan siyasi baskılar sonucunda, gereksinim ve istem esasına göre yapılamaması önemli bir sorun alanıdır. Bu durum OSB'nin kuruluş amaçlarından olan salt sanayileşme potansiyeline sahip yerlerde OSB kurulması[329] amacının gerçekleşememesine neden olmuştur.

Türlü yollarla kamu otoritesi üzerinde baskılar oluşturularak, çok sayıda OSB kararnamesi çıkarılmıştır. Bu ise denetleme görevinin aksamasına, yapım sürelerinin uzamasına, maliyet artışlarına yol açmış ve kredilerin geri ödenmesinde sorunlar doğurmuştur. Ayrıca, siyasi tercihlerle Kars OSB'nde olduğu gibi, boş OSB yaratılarak ülke kaynakları heba edilmiştir.[330]

Oysa, ekonomik, toplumsal, çevresel önemi düşünüldüğünde; "OSB yatırım kararı ve yer seçiminin siyasi baskılardan arındırılarak sanayi gelişimi öngörülen alanlarda yapılması ve o bölgeye yönelik sanayici yatırım taleplerinin varlığının dikkate alınması gerekmektedir." [331]

---

[328] Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, **Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II,** Haziran 1996, s.137.
[329] Mahmut Özdemir, **a.g.e**., 56.
[330] DPT, **a.g,e** .,Sanayi Politikaları ÖİK, s.102.
[331] TOBB, **a.g.e**, s.53-55.

Daha önce vurgulandığı üzere; ülkemizde, düzenli bir sanayi yapısı oluşturulması, sanayi taleplerinin bu yapı içine çekilmesi ve bu yapı doğrultusunda yönlendirilmesi için gereken altyapı eksik olup, uzun yıllar boyunca yasal düzenleme boşluğu da söz konusudur. Yeni düzenlemelerin sorun alanlarının ortadan kaldırılmasına ne ölçüde katkıda bulunacağını değerlendirmek içinse uygulamanın izlenmesi ve uygulamadan gelen verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

C. OSB'LERİNİN EKONOMİK VE ÇEVRESEL AÇIDAN ÖNEMİ

Kuruluş amaçlarına uygun olarak gerçekleştirilen OSB'nin ekonomik açıdan getirilerinin pek çok dayanağı vardır.

Öncelikle "OSB'ne yapılan yatırımlar gerçekte sanayie katkıda bulunma amacını gütmektedir. Tek tek işletmeler tarafından yapıldığında ekonomik olmayan bir biçimde işlemeye mahkum hizmetlerin"[332] OSB idaresi tarafından yapılması, ortak altyapı ve arsa kullanılarak ülke kaynaklarının verimli kullanımını sağlaması, toplumsal maliyeti ve ürün maliyetini azaltarak yatırım sermayesini artırmaktadır. Bu durumun ekonomik getirisinin önemi yadsınamaz.

OSB'de yer alan sanayilerin; ürünleri ile birbirlerini destekleyerek hammadde ve ulaşım maliyetlerini asgariye indirmesi[333], üretim zincirinde birbirini tamamlamanın yeni ürün, yöntem ve hizmetleri geliştirmesi, aynı dağıtım kanallarının kullanılması veya ortak dağıtım kanalları oluşturabilme olanaklarının sağladığı rekabet avantajının[334] ekonomik faydaları da önemlidir. Bu durumun atık miktarında yarattığı azalmanın, ekonomiye ve çevresel değerlerin korunmasına katkısı da tartışılmaz. Çünkü doğal sermayenin etkin kullanımı insan eliyle üretilen sermaye ve insan sermayesinin de etkin kullanımını sağlamaktadır..

---

[332] Esen Onat,(1969), **a.g,e.,** s. 20
[333] TÜMAŞ, **a.g,e.**, s. 2.13.
[334] DPT, **a.g,e**.,Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s. 92.

Günümüzdeki ekonomik gelişme sınai gelişme ile birlikte yürümekte olup, sınai yatırımların bölgeler arasındaki dağılımı büyük önem taşımaktadır. Geri kalmış bölgelere sınai yatırım yapılması sonucu o bölgeye gelen düşük faizli ve uzun vadeli sermaye, orada mevcut sanayi potansiyelinin kullanılmasını sağlamakta, istihdam olanağı yaratmakta, metropoliten bölgelere göçü önleyerek kıt kaynakların verimli kullanımına yol açmaktadır.[335]

Uluslararası rekabete açık, yan sanayi ve ilgili sanayilerin bir arada bulunması ve bu sanayi yapısına destek oluşturacak sanayiler, bilgi birikimi ve altyapı, sanayi kümelerinin oluşumunu sağlamakta, böyle bir sanayi yapısı da belirli bir ürün ya da ürünler grubunda rekabet avantajı oluşturmaktadır.[336]

Çevresel açıdan baktığımızda; OSB uygulaması, kent planlama kavramına uygun bir biçimde sanayi kuruluşlarının kentin dışında, kentten yeşil bantlarla ayrılan özel bölgelerde yerleştirilmesini[337] sağlamakta, bu ise müşterek arıtma tesisleri kurma ve kullanma kolaylığına, atık miktarının en aza indirilmesine, atık denetiminin kolaylaşmasına yol açmaktadır.

Yapılan doğru seçimler sonucu sınai kuruluşları biraraya toplayan OSB, sunduğu altyapı ve hizmet olanakları ile sağlıklı kentleşme ve bölgesel gelişmeyi destekleyen bir araçtır. Sanayiin düzenli gelişmesine olanak tanıyan rezerv alanlara sahip, altyapısı tamamlanmış, kirletici unsur ve atıkların kontrol altına alındığı OSB uygulamaları, kent içinde ve çevresinde çevre kalitesinin artırılmasını sağlamaktadırlar.[338]

Dünyanın her yerinde artan çevre koruması uygulamaları ve kirlilik kaygıları, organizasyonlar üzerinde (faaliyetlerinin çevreye etkileri ve önlem almaları konusunda), her geçen gün toplum, ürünlerin sunulduğu Pazar, tüketiciler ve rakip firmalar tarafından artan bir baskıya yol açmaktadır. OSB'leri

[335] TÜMAŞ, **a.g,e**., 2.7-2.9.
[336] DPT, **a.g,e.**, Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s. 97.
[337] İnci Özgüç, **a.g,e.**, s. 22
[338] TÜMAŞ, **a.g,e.,** s. 2.16.

bu baskıları giderecek uluslararası ölçünleri, ÇYS'ni uygulamak izleyebilmek ve denetleyebilmek için en uygun ölçekte alan ve araçlardır.[339]

Genelde amaçlarına uygun oluşturulan ve uygulanan OSB, (yani ülke ve dünyadaki gelişmelere koşut olarak ekonomik ve toplumsal talepleri sağlamak üzere) ekonomik, toplumsal, mekansal, çevresel, bilimsel tüm faktörleri dikkate alarak yapılan bir planlama sonucu yerleştirildiği için; sanayinin, sebep olduğu sorunları çözebileceği gibi, kendi yaratmadığı sorunların çözümünü de sağlayabilmektedir.

III. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ

A. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİNİ UYGULAMA GEREKLERİ

Sanayi toplumuna geçişte izlenen sanayileşme stratejisinin niteliğine göre, kent de yeniden biçimlenmeye başlar.[340] Toplumsal gelişmenin bir ekolojik boyutunun olduğu ve her şeyin doğada ve doğayla birlikte sağlam temellere oturması gerektiği günümüzde yadsınamaz bir gerçektir.

Bir yerleşimin bulunduğu noktada konumlanmasının nedenlerinden biri orada bulunan kaynakların varlığıdır. İnsanın temel gereksinimleri açısından önem taşıyan su, hava, toprak gibi kaynaklar, üretime doğrudan etkileri nedeniyle yerleşimler açısından da önemlidir. Öte yandan, yerleşimlerin doğal kaynaklar üzerinde ispatlanmış, görülebilir ve ölçülebilir etkileri ve baskıları vardır. Çünkü, toplumların gönençlerini en çoğa çıkarma çabalarında ulaştığı teknolojik düzey, insanlara küçük alanlarda yoğunlaşma olanağı yanında, bu küçük alanlarda büyük miktarlarda organik, inorganik madde kullanma olanağını da sağlamaktadır.[341] Bu etkileri azaltmanın ve sorunlara zamanında müdahale etmenin birinci yolu sorunları oluştuğu noktada çözümlemek, ikinci yolu ise henüz oluşmadan önlemler almaktır. Sorunları oluştuğu noktalarda çözmek ve

[339] Ayrıntılar için bknz. AB EMAS Tüzüğü
[340] Yeni Türkiye, Habitat II Özel Sayısı, Medya Hizmetleri Yayını, Ankara, (Mart- Nisan)1996, s. 45.
[341] Hasan Ertürk, "Sürdürülebilr Kentler", **Yeni Türkiye, Habitat Özel Sayısı**, Yıl 2, Sayı 8, Mart- Nisan 1996, Medya Hizmetleri Yay., Ankara, 1996,s.174.

henüz oluşmadan önlemler almak, özellikle yerel boyutta kaynakların yönetimi ile ilgili stratejilerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Bir yerleşimde kritik yaşamsal noktaya gelinmeden, kaynakların zamanında, yerinde ve gerektiği kadar kullanılmalarını sağlamak zorunludur. Dolayısıyla, her yerleşim kendi çevresel özelliklerini öğrenmeli, kaynaklarının gelecek için yeterliliğini, hassasiyetlerini bilmeli, onları dış etkenlerden korumak için gerekli önlemleri almalıdır. Bu önlemlerin alınabilmesi için bir yönetim planının oluşturulması[342] ve sistemik bir anlayışla olaylara yaklaşan bir çevre yönetim sisteminin uygulanması gerekmektedir.

OSB'nde çevre yönetimi zorunlu kılan uluslararası ve ulusal düzenlemeler, sınırlamalar, gereklilikler de söz konusudur. Bu konuda yaşanan sorunların ve yaşam kalitesini artırmak için doğal kaynakları tüketmeden gelişme isteğinin bir sonucu olan bu düzenleme ve gereklilikler "Uluslararası ve Ulusal Zorunluluklar" başlıkları altında incelenebilir.

1. Uluslararası Zorunluluklar

1. 1. Çevre Bilincinin Gelişimi

20. yüzyılda sınai üretim 50 kat artmış olup bunun % 80'i 1950'den bu yana olmuştur.[343] Sanayileşmeye paralel olarak artan çevre sorunları, çevre sorunlarına ilgiyi de artırmıştır. Çevrenin kirlenmesi bu kirlilikten rahatsız olan, etkilenen farklı kesimlerden insanları harekete geçirmiştir. Çevreci akımlar çağdaş biçimleriyle her ne kadar son 20-25 yılda örgütlü olarak ortaya çıkmışlarsa da, dayandıkları değerler insanlık tarihinin her zaman sahip oldukları değerlerdir.[344]

İngiltere'de 1865'li yıllarda yeşilliğin ve ortak malların korunması amacıyla bir dernek kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) de

---

[342] Zerrin Yener, Kumru Arapkiroğlu, **Küçük ve Orta Ölçekli Belediyeler İçin Çevre Yönetimi El Kitabı**, TBD ve Konrad Adauner Vakfı Eğitim Projesi, Ankara,1997, s.12-14.
[343] TOBB, **Çevre Kurulu Raporu**, TOBB Yayını,1993, Ankara, s.21.
[344] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e.**, s.173.

Sierra Club, Audubon Society, Izaak Walton League gibi gönüllü kuruluşların çıkışı aynı tarihe rastlamaktadır. Ancak, 1960'lardan sonra gelişen çevrecilik akımı, çok daha geniş kapsamlıdır ve bunda hem geleneksel korumacılığın izleri, hem de halk sağlığı kaygılarının büyük payı vardır.[345]

Toplumlarda çevre bilincinin oluşmasına büyük katkısı olan, "çağdaş çevrecilik akımı", toplumda her türlü çatışmayı reddeden, ahenge, dengeye ve barış içinde birlikte yaşamaya dayanan bir kavramdır. Bugün siyaset bilimi kuramında uzlaşmanın yerini geniş ölçüde çatışma almakla birlikte, çevrecilik akımının kökeninde, toplumsal birlik ve beraberlik, uluslar arasında kardeşlik gibi yüce, insancıl değerler vardır.[346]

Çevreciliğin yeni boyutlar kazanmasına etki yapan önemli bir etken de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, DDT, pestisitler, yapay gübreler, plastik maddeler gibi malların üretiminin artmasıdır. ABD'de Audubon Society'nin üye sayısı 1966'da 45.000 iken 1975'te 321.000'e, aynı dönemde Sierra Club'ünün üye sayısı ise, 35.000'den 147.000'e yükselmiştir Sanayileşmenin sonuçlarının Batı toplumlarında yarattığı sorunlardan çevreci akımların yararlandığı söylenebilir. 1960'ların sonlarındaki öğrenci hareketleri de Avrupa'da barışçı akımların gelişmesine yol açmıştır. [347]

Çevre bilincinin 1960'lar sonrasında gelişmesinde aydınların da önemli bir rolü vardır. Çünkü insan yaşamına egemen olan pratiklerin doğurduğu sonuçların yanısıra, kimi düşünsel çalışmalar ve 1960'larda yayınlanan bazı yapıtlar[348], toplumsal bilincin oluşumunda ve çevre değerlerinin önemli bir çevre etkeni olarak stratejik kararlarda dikkate alınmasında etkili olmuşlardır.

1962'de yayımlanan, bitki ve hayvanları zararlılardan korumak için kullanılan kimyasal maddelerin (pestisitler) çevrede sınırsız bir biçimde artışı ile,

---

[345] Meral Dinçer, **Çevre Gönüllü Kuruluşları**, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1996, s.66.
[346] Ruşen Keleş, "Çevre ve Siyaset", **a.g.e.,** s.153.
[347] **a.k**., s.151.
[348] **a.k.**., s.170.

insan sağlığı ve hayvan türlerini tehdit ettiğini ve çevrenin bu kirlenmeleri karşılama kapasitesinin aşıldığını ortaya koyan "Silent Spring" (Sesiz Bahar) bunlardan biridir.[349]

Paul Erlich'in 1968'de yayınlanan "Nüfus Bombası" (Population Bomb), isimli kitabında insan nüfusu, kaynakların tahribi ve çevre arasındaki ilişkiler incelenmektedir.

İngiltere'de yayımlanmış olan ve "Ekolojistin Yaşam Şablonu" (The Ecologist's Blueprint for Survival) isimli yayında, İngiliz toplumunun geleceğini sağlıklı bir temele oturtabilmek için ayrıntılı bir izlence sunulmakta; yaşam kalitesinin yükseltilmesi için insanla doğa arasında ve insanların kendi aralarında uyum sağlamalarının zorunlu olduğu belirtilmektedir.[350]

1968 yılında kurulan ve çevre sorunlarının çağdaş toplumun geleceğini tehlikeye soktuğu görüşünü paylaşan sanayici, iş adamı, bilim adamı, ekonomist, eğitimci, devlet görevlilerinden oluşan Roma Kulübü'nce, çevrenin kalkınma ile ilişkilerini inceleyen ve geleceğe ilişkin kestirimler içeren bir araştırma yaptırılmıştır. "Büyümenin Sınırları" (Limits to Growth) adıyla yayımlanarak Dünya Kamuoyuna sunulan araştırma; çevrenin insanlığın geleceği için önemini vurgulayarak; Dünya nüfusunda, sanayileşmede, doğal kaynak tüketiminde, çevre kirlenmesinde o dönemdeki büyüme eğilimi devam ederse, ekonomik büyümenin 100 yıl içinde sınıra dayanacağını ileri sürmektedir. Araştırmaya göre; ekonomik ve ekolojik dengenin kurulabilmesi için büyüme eğiliminin değiştirilmesi gerekmektedir. "Sıfır Büyüme" diye bilinen önerisi ile eleştrilere yol açan Yapıt ve 1976 yılında yayımlanan ve onun devamı niteliğinde olup benzer yaklaşımlar içeren 2. Rapor, tüm eleştirilere karşın, Dünya kamuoyunda, çevreci akımların güç kazanmasına büyük etki yapmışlardır.[351]

---

[349] http: iisd.ca rio+5 timeline sdtimeline.htm (11.11.2003).
[350] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**., s.172-179.
[351] **a.k**., s.177.

1973'te yayımlanan "Small is Beautiful" (Küçük Güzeldir) adlı çalışmada Schumacher, çağın en önemli yanlışlarından birinin, üretim sorununa çözülmüş gözüyle bakılması olduğunu belirtmektedir. Schumacher'e göre, yoksullukla savaşan bölgelerde ekonomik kalkınma ancak "orta ölçekli teknoloji" ile sağlanabilir. Bu teknolojinin uygulanması için, emek yoğun ve küçük ölçekli kuruluşlar uygundur. Üretim ve tüketim düzenleri, evrenin yasalarına uymayan bir ölçekte, karmaşıklıkta ve yıkıcılıkta sürüp gittikçe çevre kirlenmesine karşı verilen savaşta başarılı olunamaz.[352]

Çevre bilincinin oluşması açısından önemli olan bir başka çalışma da, 1983 yılında BM tarafından, dönemin Norveç Başbakanı Brundtland başkanlığında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanarak "Ortak Geleceğimiz" adıyla 1987'de yayımlanan rapordur. Rapor, çevre ve ekonomi ile ilgili sorunların birbirinden bağımsız düşünülemeyeceğini ileri sürmekte, ekonomi politikalarının ekolojik sınırlar dikkate alınarak oluşturulması gerektiğini vurgulamakta ve tüm ihtiyaçları doğal kaynakları koruyacak biçimde karşılamak üzere "sürdürülebilir kalkınma stratejisi"ni önermektedir.

Dünyada çevre sorunlarına artan ilgi beraberinde, "çevreyi" hava ile özdeş ve "çevre sorunlarını" hava kirlenmesinden ibaret sayan görüşlerin (ki bu görüşler halkın yanısıra bürokrasi ve bilim çevrelerinde de kabul görmektedir) değişmesine ve bütünü görmekten uzak dar çevre anlayışının yerini daha geniş tanımlara bırakmasına yol açmıştır.[353]

Ekolojinin Batı ülkelerinde toplumsal bir hareket olarak önem kazanması da 1960'lı yıllar sonrasına rastlamaktadır.[354] 1960'lı yılların sonuna kadar kamuoyunun yoğun ilgi ve dikkatlerinden uzak daha çok doğa bilimciler, ekonomistler ve felsefecilerce "doğa-insan ilişkisinin nasıl olması gerektiği ve

[352] Fritz Schumacher, **Küçük Güzeldir**, (Çev.Osman Deniztekin), 3. Baskı, Cep Kitapları, İstanbul,1995, s.9-10, 220.
[353] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**., s.127.
[354] **a.k.**., s.169.

doğa koruma temelinde" yapılan tartışmalar 1970'lerde içerik değiştirmeye başlamıştır.[355]

Çevre bilincinin ve çevre duyarlılığının gelişimine uluslararası alanda yapılan çalışmalar, konferansların da büyük katkısı olmuştur. Çevre sorunlarına çözüm bulmak için uluslararası işbirliği gereği, daha doğrusu, çevre sorunlarının üstesinden gelmenin tüm dünyanın görevi olduğu ilk defa 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansında dile getirilmiştir. Bu Konferans, yalnız çevre sorunlarına bakış açısında yenilik getirmekle kalmamış, sorunların üstesinden gelebilmek için uluslararası işbirliği gerekliliğini vurgulayarak, sorunun kurumsal yönüne de dikkatleri çekmeyi başarmıştır.[356]

Bu Konferanstan yirmi yıl sonra, 3-14 Haziran 1992'de yapılan Rio Konferansı sonrasında yayınlanan Bildirge (Rio Deklarasyonu), insanın çevreyi kullanma hakkını ve sorumluluğunu tanımlamıştır. Tüm dünyada çevre konusundaki yaklaşımları ve kurumsallaşmayı etkileyen bu Zirvenin sonunda; hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, BM kuruluşlarının ve bağımsız sektörlerin yapması gereken faaliyetleri tanımlayan ve Gündem 21 diye adlandırılan bir eylem planı, zirveye katılan devletlerce onaylanan "Orman Prensipleri" ve imzaya açılan, "İklim Değişikliği" ve "Biyolojik Çeşitlilik" Sözleşmeleri ortaya çıkmıştır.[357]

Genellikle sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan ve örgütlere, işletmelere çevresel performanslarını geliştirmeleri konusunda yol göstermeyi amaçlayan dokümanların da çevreye bakışın değişmesine ve çevre bilincinin gelişmesine katkısı büyüktür. Çevreyle ilgili hazırlanan (sektörel, ulusal, uluslararası düzeylerde) bu bildiriler, yasal yaptırımlar içermemekle birlikte; işletmeler açısından iyi niyet göstergeleri olmakta, çevre ilgili birşeyler yapmaya karar veren işletmelere yol göstermekte, halihazırda çevre programları olanların

[355] Ayşegül Kaplan, (1997), **a.g.e**., s.2.
[356] Can Hamamcı, "Çevrenin Uluslararası Boyutları", **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.287-289
[357] Michael Keating, **Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Önder Matbaası, 1995, Ankara, s.10-17.

yeni eğilimleri izleyebilmesini, iyi uygulamaları benimsemesini ve kendini çevreye adamış bir grubun parçası olmasını sağlamakta, toplumun sanayinin çevre konusunda istekliliğine güvenmesine yardımcı olmaktadır.[358]

Çevreyle ilgili bildirilerin en eskilerinden biri, farklı grupların bir araya gelmesiyle 1989 yılında kurulan Çevreye Karşı Sorumlu Gruplar Koalisyonu'nca (Coalition for Environmentally Responsible Economies-CERES) hazırlanan ve 1989 yılında kamuoyuna ilan edilen CERES ilkeleridir. Bildiri, sağlıklı bir çevre ve sağlıklı bir ekonomi arasındaki ilişkiyi vurgulayarak, işletmeleri çevreye karşı sorumlu davranmaya teşvik eden on ilkeden oluşmaktadır. [359] Bu ilkeleri kabul ederek Bildiriyi imzalayan işletmeler, çevre konusunda elde ettikleri ilerlemeyi yılda bir kez hazırladıkları raporla halka duyurmaktadırlar.[360]

Bir diğer bildiri ise, Sürdürülebilir Kalkınma İş Bildirisi'dir. Çevre kirliliğinin başlıca sorumlusu olarak gösterilen sanayici temsilcilerinin yer aldığı Uluslararası Ticaret Odası'nca (International Chamber of Commerce-ICC) kabul edilerek 2. Dünya Çevre Yönetimi Üzerine Sanayi Konferansı'nda ilan edilen Bildiri; Dünyadaki işletmeleri, çevresel performanslarını iyileştirmeleri için teşvik etmeyi; onlara çevre yönetimi konusunda yol göstermeyi ve kendi politika ve programlarını geliştirmelerine yardım etmeyi; iş dünyasının çevresel sorumluluklarını ciddiye aldığını hükümetlere ve halka kanıtlamayı, amaçlamaktadır.[361] Uluslararası Ticaret Odası'nca hazırlanan bir başka belge, Uluslararası Çevresel Reklam Tüzüğü'dür. Bu konuda varolan ulusal, uluslararası yasal çatıyla bütünleşmek, pazarda etik olarak yüksek ölçünler oluşturmak amaçlanarak oluşturulan ve çevresel reklamın kriterlerini, işletmelerin bu konudaki sorumluluklarını ortaya koyan bu belge, yaygın olarak kabul görmektedir.[362]

---

[358] Esra Nemli,(2000), **a.g.e**. ,s.78-79.
[359] Marian Prokop, **Yeşil Yönetim**, (Çev. Serpil Ural), TÇV Yayınları, Ankara, 1994, s.46.
[360] İsmail Gökdayı, **Çevrenin Geleceği**, TÇV Yay.,Önder Matbaası, Ankara, 1997, s. 235; http://www.ceres.org/organizations/companies/index.html (13.5.2003)
[361] http//www.iccwbo.org/home/environment_and_energy/charter.asps (11.7.2003)
[362] http//www.iccwbo.org/home/statements_rules/rules2001/ code_of_environmental advertising.asp (11.7.2003)

Aynı yıllarda, çevre, sağlık ve güvenlik alanında mükemmelliği yakalamaya çalışan, kendi alanında önde giden 21 şirket bir araya gelerek Küresel Çevre Yönetimi Girişimini (Environmental Management Initiative) oluşturmuşlardır. Girişim, çevre, sağlık ve güvenlik yönetimi ve sürdürülebilir gelişme konularında örnek olmak ve liderlik etmeyi amaçlamaktadır.[363]

Özellikle 1970'ler sonrasında artan çevre sorunlarına koşut olarak toplumsal, politik, ahlaki açılardan çevreci hareketin güç kazanması, tüm dünyada, ekonomiyi, iş dünyasını, işletmeleri de etkilemiş çevreye karşı duyarlı olmaya yöneltmiştir.

1.2. Küreselleşme

Küreselleşme, bazılarına göre dünya ekonomisini bir bütün olmaya yönelten ekonomik bir süreçtir.[364] Bu çerçevede sermaye hareketleri başta olmak üzere üretim, teknoloji ve ticaret uluslarüstü bir nitelik kazanmaktadır. Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan küresel ekonomik sistemin temelinde:

-Yatırımların coğrafi sınırları aşan bir nitelik kazanması ile yatırımcıların dünyanın her tarafında yatırım yapabilmeleri,

-Sanayinin küresel gelişimi ve rekabetin küresel düzeye çıkması,

-Bilgi teknolojisindeki gelişmeler ile uzaklıkların ortadan kalkması,

-Küresel düşünen ve küresel ölçekte doyum bekleyen insanlar, tüketiciler diye sınıflanabilen dört etken bulunmaktadır.[365]

Küreselleşme sonucunda, ulus-devlet artık her dilediğini serbestçe yapabilen bir siyasal birim olmaktan çıkmaktadır.[366] Küreselleşme, işlevsel karşılıklı bağımlılığı ve uluslararası dayanışma ve kaynaşmayı dünya politikalarının temel eğilimi haline getirmektedir. Ticarette engeller yok olmakta,

---

[363] http://:gemi.org (21.10.2000)
[364] Ayşegül Kaplan, (1997),**a.g.e.**, s.23
[365] Zeynep Düren, **2000'li Yıllarda Yönetim**, Alfa Basın ve Dağıtım, İstanbul, Şubat, 2000, s.53-54
[366] Ruşen Keleş , "Küreselleşme ve Yerel Yönetimler" ,**Cevat Geray'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001, s.563-575.

malların sınırlar arasında serbest dolaşımı hızlanmaktadır. Dünya ekonomisini oluşturan ülkeler giderek daha çok birbirine bağımlı hale gelmektedir.[367]

Her şeyden önce, sanayi, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler dünya toplumlarını ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerden birbirine bağlamış, birbirinden etkilenir duruma getirmiştir. Gelişen bilgi teknolojileri sayesinde dünyada, benzer tüketim kalıpları, yaşam biçimleri ortaya çıkmış -hatta değer yargıları oluşmuş- ve tekdüzeleşme yönünde bir eğilim oluşmuştur.[368] İkinci olarak, serbest piyasa sistemi nedeniyle, gelişmiş- azgelişmiş tüm ülkeler karşılıklı bağımlılık içine girmişlerdir. Yerel ya da bölgesel düzeyde yaşanan çevre sorunlarının sonuçlarından tüm dünya etkilenebilmektedir.

Bugün gelinen noktada, yalnızca barış ve gönenç için değil, artık insanlığın yaşamını tehdit eder boyuta gelen, küreselleşen çevre sorunları için de, küresel düzeyde işbirliği yapılması gerekmektedir. Günümüzde dünyanın karşı karşıya bulunduğu ekonomik, ekolojik, siyasal sorunların ancak küresel düzeyde çözülebileceği[369] dikkate alındığında; hiçbir devletin ulusötesi toplumun teknolojik ve ekonomik gerçekleri karşısında mutlak egemenliğe dayanan bağımsızlığını ve özerkliğini koruması mümkün görünmemektedir.[370]

1.2.1.Küresel Çevre Sorunları,

Çevre sorunlarının temelinde insanın doğa ile ilişkilerinde cahil ve bencilce davranması ve doğaya acımasızca müdahale etmesi gerçeği yatmaktadır. Çünkü insanoğlu, tarım toplumuna geçiş ve kentlerin ortaya çıkışından başlayarak 1970'li yıllara kadar olan dönemde, her türlü gelişimini, gönencini, en ufak bir gelecek kaygısı duymadan doğanın sağladığı kaynakları, zenginlikleri kullanarak elde etmiştir.

---

[367] Çelik Auroba, (1995), **a.g.m.**, , s.18.
[368] Serdar Yanık, "Ekonomik Bütünleşmeler ve Küreselleşme", **Gümrük Dergisi**, Yıl 3, Sayı 10, Eylül 1994, s.4.
[369] Ayşegül Kaplan, (1997),**a.g.e.**, s.25.
[370] **a.k.**, s.26.

Açıktır ki insanoğlunun edimleri sonucu oluşan çevre sorunları, çok eskiden de vardı. Ama sorun bugün nicelik ve nitelik olarak çevre zararlarının bambaşka boyutlara ulaşmasıdır. Günümüzde sistem sadece çeşitli kısımları itibarı ile değil bütünüyle tehdit altındadır.[371] Çünkü doğal kaynaklara artan talep, son iki yüzyıldır kaynakların daha yoğun olarak sömürülmesine yol açmıştır.

1973, 1979 petrol krizleri, Hindistan Bhopal Bölgesindeki Pestisit Fabrikasında ikibinden fazla kişinin ölümüne yol açan sızıntı, Çernobil Nükleer Santralinde patlama, ozon tabakasının incelmesi, İsviçre'de Sandoz Kimya Tesislerinden Ren Nehri'ne boşalan kimyasallarla milyonlarca balığın ve içme suyu ve besin kirlenmesi ve eksikliği sonucu çoğu çocuk yılda 6 milyon kişinin ölmesi gibi olaylar 21. yüzyılın son çeyreğindeki çevresel felaketlerden sadece birkaçıdır. Küresel çevre sorunları aslında tek tek ortaya çıkan çevre zararlarının bir toplamı olarak da ifade edilebilir. Ekosistemde olumsuz değişime neden olma boyutları ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, sanayileşmiş ülkelerin küresel çevre sorunlarının oluşmasındaki payları da büyüktür.[372]

Günümüzde küresel çevre sorunları denilince;ozon tabakasının incelmesi,küresel iklim değişikliği, tropik ormanların yok olması, nükleer kirlenmeler, nüfus artışı[373], hava, su, toprak kirlenmesi, biyolojik çeşitlilikte azalma ve biyolojik güvenlik. konuları gündeme gelmektedir:[374]

Bu sorunlardan biri olan ve güneş ışığının zararlı etkilerine karşı canlıları koruyan ve atmosferdeki sıcaklığı düzenleyen ozon gazındaki %1'lik bir azalma, tüm dünyada deri kanserinde %4'lük artışa neden olmaktadır. 1986 Ekiminde bir uyduya monte edilmiş aygıtlar, ozon tabakasının Güney Kutbu üstünde keşfedilen delikte % 50'ye varan bir ozon azalmasını göstermektedir ve tehlike çok büyüktür. Bu olay sonucu kloroflorokarbonların (CFC) başlıca üreticisi olan

[371] Paul Kennedy, (1995), **a.g.e.,** s.123.
[372] Ayşegül Kaplan, (1997), **a.g.e.** ,s.41-42.
[373] Mahir Fisunoğlu, "Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre", **Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı**, 13-14 Kasım 1997, Ankara:Türkiye Çevre Vakfı Yayını, s.58-60.
[374] Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.65.

ABD, kimya sanayicilerinin tüm lobisine rağmen spreylerde CFC kullanımını yasaklamayı başarmıştır.[375] Dünyada ise CFC kullanımı 1987'de imzaya açılan Montreal Protokolü ile sınırlandırılmış, 1990 Temmuz'unda Londra'da yapılan konferansla CFC'ın üretimi ve kullanımından vazgeçilmiştir.[376]

Bir diğer önemli sorun, üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu atmosferde biriken gazların, sera etkisi nedeniyle yeryüzünün ısınmasına, küresel iklim değişikliğine yol açmalarıdır. Sera gazlarının, özellikle karbondioksitin artışıyla dünyanın ısınması sonucunda kutuplardaki buzulların erimesiyle kıyısal bölgeler sular altında kalacaktır.[377]

Küresel iklim değişikliği ile yakından ilgili bir başka sorun ise tropik ormanların yavaş yavaş yok olmasıdır.[378] Dünyadaki tropik ormanların yarısı kesilme, yakılma gibi sebeplerle, son ikiyüz yılda kaybolmuştur. Oysa dünya yüzeyinin %7'sini kaplayan tropik ormanlar, yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinin % 80'nini barındırdıkları, dünyanın yağmur dengesini düzenledikleri ve atmosfere oksijen sağladıkları için dünyamız için çok değerlidir.[379] Gerçekte sadece tropik ormanlar değil, tarımsal genişleme, aşırı otlatma, sürdürülebilir olmayan kerestecilik ve yangın kontrol sistemlerinin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı dünyanın her yerindeki ormanlar tehdit altındadır.

Üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan tehlikeli atıklar, sürdürülebilir olmayan tüketim sonucu hızla artan çöpler ve katı atıklar yanında, nükleer faaliyetlerden doğan radyoaktif atıklar da dünyamızın sınırlarını zorlamakta, insan sağlığı ve çevreyi tehdit etmektedir. Artan atıklara karşın pek çok ülkenin bu sorunun üstesinden gelecek tecrübeye sahip bulunmaması ayrı bir sorun alanıdır.[380]

---

[375] Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, **a.g.e.**, s.71-73.
[376] Ayşegül Kaplan,(1997), **a.g.e**. , s.43
[377] Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, (1993),**a.g.e**.,s.70; Ayşegül Kaplan, **a.k**., s.44-46
[378] Ayşegül Kaplan, **a.g.e.,** s.47.
[379] Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, **a.g.e. ,** s.73-74
[380] Michael Keatıng, **Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Ankara, 1995, s.82-89

Nüfus artışı, dünya kaynakları üzerinde sürekli baskı yaratan diğer bir küresel sorundur. Yeni doğan her çocuk yaşamak için yiyecek, su, barınak gibi temel maddelere ihtiyaç duymaktadır. Bugün gelişmekte olan ülke nüfuslarının yaklaşık beşte biri kaynakların yetersizliğinden dolayı eksik beslenme sorunu ile karşı karşıyadır.[381]

Küresel çevre sorunları, ülkeleri dünyanın geleceği ile ilgili acil ve radikal önlemler ve kararlar almaya, işbirliği ile yeni düzenlemeler ve çevreyi yönetecek yapılar oluşturmaya zorunlu kılmaktadır. Yeni küreselleşme diye adlandırılan eğilimin ana konusu ise "çevre"dir. Çevre sorunları bir yandan uzlaşma eğilimlerini güçlendirirken diğer yandan da yumuşatılmaya çalışılan Kuzey-Güney karşıtlığını daha da artırma tehlikesi taşımaktadır.[382] Ancak yaşanan sorunlar, insanın doğa ile ilişkilerini farklı anlayışla yeni baştan kurmadığı takdirde; güzel yüzü "refah devleti", çirkin yüzü "doğanın geri dönülemez biçimde tükenmesi ve çevre sorunları" olan madalyonun, güzel yüzünün de yok olacağını ortaya koymaktadır.[383]

1.2.2. Küreselleşme ve Sürdürülebilir Gelişme

Küreselleşme ile ilgili bölümde, küreselleşmenin dünyayı ekonomik, işlevsel olarak karşılıklı bağımlı kılan, uluslararası dayanışma ve kaynaşmayı dünya politikalarının temel eğilimi haline getiren, dünya ekonomisini bir bütün olmaya yönelten bir süreç olduğundan söz edilmişti. Bu süreç sonunda anamal merkezileşirken yarattığı kirlilik yayılmıştır. Bir başka deyişle bu süreçle ulaşılan "kalkınma"dan[384] yararlanan sınırlı sayıda ülkeye karşılık, yaratılan çevre sorunlarından tüm dünya payına düşeni almıştır. Tüketim odaklı ekonomik büyüme ve küresel çevre sorunlarına çözüm arayışları ise, "sürdürülebilir gelişme" kavramını; ekonomik ve ekolojik kapasiteyi dengelemek ve uzlaşmalarını sağlamak üzere dünya gündemine oturmuştur.

---

[381] Mahir Fisunoğlu, (1998), **a.g.m**., s.58.
[382] Ayşegül Kaplan, (1997), **a.g.e**., s.26.
[383] Julian Saurin, "Global Environmental Degradation, Modernity and Environmental Knowledge", in Rio Unravelling the Consequences (ed. C. Thomas), 1994,s.46-64.
[384] Burada bu kavram özellikle, ekonomik büyümeyi çağrıştırması için (kavramın nitelikten yoksun oluşu ve niceliksel özelliği nedeniyle) kullanılmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma[385], Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nunca hazırlanan Ortak Geleceğimiz adlı Raporda ;"Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetenek ve olanaklarını kısıtlamaksızın bugünkü ihtiyaçların karşılanması." şeklinde tanımlanmaktadır.[386]

Aslında, 1970'lerde Bölge Bilimcisi Isard; ekonomi-ekoloji ilişkisini kurarak, bu durumun planlama kararlarına yansıtılması gereğini ve iki sistemi birleştirmenin gerçek yaşama da uygun olduğunu vurgulamıştır.[387] Adını sürdürülebilir kalkınma olarak koymasa da Isard'ın bu yaklaşımı, "Ortak Geleceğimiz Raporu"nda ekonomi ve ekolojiyi karar vermede birleştirerek, çevreyi tüm politikalarla bütünleştirmenin tüm dünyada benimsenip, uygulamaya sokulmasını amaçlayan ve "sürdürülebilir kalkınma" olarak ifade edilen, anlayışın ta kendisidir.[388]

"Kalkınmada sürdürülebilirliğin, genel olarak ekonomik , toplumsal ve ekolojik olmak üzere birbiriyle ilişkili üç boyuta sahip olduğu kabul edilmektedir. Ekolojik sürdürülebilirlik ile kalkınma arasındaki ilişki yaşamsal önemdedir."[389] Çünkü sürdürülebilirlik kavramı, çoğunlukla ekonomik anlamda algılanmakta ve "sürdürülebilir kalkınmadan sürdürülebilir büyüme" anlaşılmaktadır. Oysa amaç sürdürülebilir gelişme olmalıdır. Bunun sağlanması ise ekonomiyi ekolojik çerçeveler içine yerleştirmekle mümkün olacaktır.[390] Bu ilişkinin kurulmasında, marjinal ekonomik büyüme ile marjinal ekolojik kaynak kullanımının birlikte

---

[385] Bu kullanım, kavramı dünya gündemine sokan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun ifadesidir.

[386] TÇV, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **Ortak Geleceğimiz**,(Çev. Belkis Çorakçı), Ankara, 1987,s.73.

[387] W. Isard, **Ecologic-Economic Analysis for Regional Development**, The Free Press, New York, 1972, s.XV

[388] Bu görüş, bölge gelişmesi ve bölge planlaması kapsamında, A.Öznur Özer vd. tarafından yazılan bir makalede de dile getirilmektedir. Ayrıntılar için bknz.; "Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre, Planlama ve Çevresel Etki Değerlendirmesi", **Kalkınma, Çevre, Planlama ve Çevresel Etki Değerlendirmesi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yay., Ankara, 1996.

[389] Ahmet Saltık, "Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi", **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1998, s.27

[390].Orhan Uslu, "Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri", **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1998, s.43-44

algılanması temel düşünce olarak alındığında[391] orada kalkınma yerine gelişmeden söz etmek gerekir.

Sürdürülebilir gelişme, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde "sürekli ve dengeli gelişme" olarak adlandırılmakta ve amacı ; "Çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da gözönünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanması..."olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama süreklilik ve gelişmeyi temel almakta, sürdürülebilirliği, niceliksel bir ekonomik büyüme yerine niteliksel ekonomik gelişme üzerine kurmaktadır.

Sürdürülebilir gelişme, 1980'li yıllardan başlayarak tüm dünyada çevre politikalarının belirleyicisi olmakla birlikte, etki alanı yalnızca çevre ile sınırlı kalmamış, ekonomik ve toplumsal gelişme anlayışlarıyla da bütünleştirilmiştir. [392] Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik, doğal sermaye stokumuzu sağlam bir biçimde korumak demektir. Çevresel açıdan sürdürülebilirlik, doğal kaynak stoklarını tüketmemek, atık havuzlarını tehlikeye atmamaktır. Toplumsal açıdan sürdürülebilirlik ise, insana (bazıları insan sermayesi demekte) yapılan yatırımın (eğitim, sağlık ve diğer toplumsal hizmetler) devam ettirilmesini gerektirmektedir.[393]

Bir yandan yaşam kalitesini sürdürebilir biçimde iyileştirmek, diğer yandan yüksek düzeyde ekonomik hayatı garantiye alarak ekonomik tabanı ve onun yaratacağı canlılığı genişletmek gibi birbiriyle çelişen iki amacın uzlaşmasını sağlayacak olan sürdürülebilir tüketimdir.[394] Bunu uygulamaya geçirmek ise, yaşam kalitesi için tehdit oluşturan bugünkü tüketim biçimlerinden, -yani fosil yakıtları, doğal kaynakları hesapsızca kullanan ve

---

[391] **a.k**., s.43
[392] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, (2003), **a.g.e**., s.2.
[393] Nufus ve Hayat Kalitesi Bağımsız Komisyonu, **Geleceğe Özen**, (çev. Belkis Çorakçı Dişbudak),TÇV Yayınları, Ankara, 1997, s.81.
[394] **a.k.**. , 63.

tüketmeden üreten yaşam biçiminden- düzeylerinden vazgeçmek, seçimlerimizi yeniden yapmak demektir.

Sürdürülebilir gelişme; kalkınmaya ilişkin bütün ekonomik, finansal, ticari, tarımsal ve endüstriyel politikaların, büyümeyi, ekonomik, toplumsal ve politik açılardan sürdürülebilir kılmak amacıyla uyumlaştırıldığı, iş dünyası ve toplumun doğal çevre ile uyum içinde yaşamaya çalıştığı bir süreçtir.[395] Sürdürülebilir gelişme, herkesin temel gereksinimlerini karşılama ve herkesin daha iyi bir yaşam beklentisini giderme fırsatını sağlamalıdır.[396] Bu açıdan bakıldığında, sürdürülebilir gelişmenin ancak uluslararası işbirliğiyle, ortak çıkarlar adına kabul edilmiş, gözetme, geliştirme ve yönetme rejimleriyle sağlanabileceği ortaya çıkmaktadır.[397] Bu durum ise, ulusal düzeydeki "kamu malları" kavramından küresel düzeydeki "ortak mallar" kavramına geçişi, bugüne kadar diğer politikalarda olduğu gibi çevre politikalarında da baş aktör olan ulusal devletlerin yerini büyük ölçüde uluslararası işbirliğini sağlayacak örgütlerin almasını gerekli kılmaktadır.[398]

Diğer taraftan, sürdürülebilir gelişme bir büyüme oranına dayanmaktadır. Bu oran yenilenebilir kaynaklar için yenilenebilme, yenilenemeyen kaynaklar için ise kullanım oranıdır. Her iki durumda da kaynak dağılımı sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bu kaynak dağılımının piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülemeyeceği gözönüne alınırsa, planlama, kaçınılmaz olarak tek çözüm yolu olmaktadır.[399]

1.2.3. Küreselleşme, Yönetim Anlayışında Değişim ve Çevre Yönetim Sistemleri

20.yüzyılda en temel olgu, uluslararası ilişkilerde yaşanan en büyük değişiklik, küreselleşmedir ve bütün devletler bu akıntının içine

[395] Esra Nemli, (2000), **a.g.e.,** s.65.
[396] Ruşen Keleş, Can Hamamcı,(1993), **a.g.e.,** s.139
[397] Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **Ortak Geleceğimiz**, Brundtland Raporu, Oxford University Press, TÇU Yay. Ankara, 1987, s.25-349.
[398] Ayşegül Kaplan, (1997),**a.g.e.,** s.25.
[399] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e**., s.139-140.

sürüklenmişlerdir.[400] Kimilerine göre dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma süreci, kimilerine göre dünya burjuvazisinin yeni ideolojisi olan küreselleşme toplumsal tüm yapıları etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönüşüm yönetim anlayışı ve yapılarını da etkilemiş, yönetimde yapısal, ideolojik ve teknolojik değişikliklere yol açmıştır.[401] Çünkü her yönetim biçimi bir üretim sistemini, üretim sistemleri de o dönemin ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere geliştirilmektedir.

1930'lu yıllarda Taylor'un düşüncesinin[402] uygulamaya geçirilmesinin bir sonucu olan Fordist Üretim, 1970'lerde; ekonomik büyümenin yavaşlaması, talepte daralma, kar oranlarını düşmesi gibi sorunların sonucu, yerini yeni bir üretim rejimine bırakmaktadır. 1980'ler sonrasında dünya ekonomisinde "imalat" temelinden "hizmet" temeline, "ulusal" temelden "küresel" temele, "geniş kapsamlı kamusal yükümlülükler" anlayışından "sınırlı kamusal yükümlülükler" anlayışına doğru bir kayış dikkati çekmektedir.[403] Geliştirilen ekonomik model; mal ve para hareketlerini serbestleştirip ekonomileri tamamen piyasanın işlerliğine bırakırken, devletin ekonomideki rolünü azaltmakta, kamu işletmelerini özelleştirmektedir.[404] Öngörülen ekonomik modeli gerçekleştirmek üzere Fordizmin kesin hatlarla belirlenmiş üretim sistemi yerine; üretim süreçlerinde, işgücünün örgütlenmesinde, piyasa koşullarında esneklik ilkeleri üzerine kurulan esnek bir üretim sistemi, "Post-Fordist üretim sistemi" geçmektedir.[405]

---

[400] Server Tanilli, "Kapitalizm ve Küreselleşme" ,**Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Ekim 2000 , s.6.

[401] Ayşegül Kaplan, Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Vakfı yay. No:18, Ankara,1997, **a.g.e**. s.23

[402] Taylor verimliliği artırmak için üretim sürecindeki işlerin parçalanmasını, basitleştirilmesini ve daha sonra bir plan dahilinde birleştirilmesini önermektedir. Fordizm bu ilkeleri kullanarak zaman kaybını en aza indiren ve seri üretimi sağlayan bant sistemini kurmuştur.Ayrıntılar için bknz. David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, (Çev.Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

[403] Cahit Tutum, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma**, TESAV Yay., No:3, Nurol Matbaası, Ankara, 1994, s.27

[404] Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara,1995, s.60-62,129-131.

[405] David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, (Çev.Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s. 148-164

Üretimde esneklik; işletmelerin yoğun teknoloji geliştirme çabalarının, üretimin küreselleşmesinin, ürünlerin uluslararası pazarlarda pazarlanmasının, üretimin daha ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere kaydırılmasının, yoğunlaşan rekabet koşullarında farklı istemlere göre farklılaşan ürünler üretebilecek hız ve değişimi sağlamanın gerekli koşuludur. Bu gelişmelere koşut olarak yönetim anlayışlarında da değişmelere, organizasyonlarda yeniden yapılanmalara yol açmakta ve yönetimde yeni akımlar ortaya çıkmaktadır.[406] Üretimdeki esnekliklerin hızlı değişimlere neden olması sonucu yönetim açısından çağımıza "Hızlı Değişim Çağı" denilmektedir. Değişimi başarabilmenin sırrı değişimi iyi yönetmekten geçmektedir.[407] Bu noktada işletmeler için üretim sistemlerini esnekleştirmek üzere "yalın üretim" diye adlandırılan bir sistem önerilirken, bu gelişmeleri karşılayabilecek bir yönetim sistemi olarak da "toplam kalite yönetimi" önerilmektedir.

Yalın üretim;1940'lı yıllarda Japonya'da sınai işletmelerde Toyota öncülüğünde uygulanan ve "tam zamanında üretim" diye adlandırılan üretim sisteminin Amerikan ekonomik ve toplumsal yapısına uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Esnek bir örgütlenme ile çalışanları işletme amaçları doğrultusunda yönlendirerek; tüm kaynakları en etkili biçimde kullanmayı, maliyetleri düşürüp kaliteyi artırmayı, sıfır hata ile üretmeyi, çalışanların yanısıra yan sanayilerin bir takım çalışması içinde bu çabalara katılımını, müşterilerin istemlerini anında karşılamayı amaçlamaktadır.[408]

Toplam kalite yönetimi ise, organizasyonlarda insan, sistem, yönetim ve ürün kalitesinin bir arada ve sürekli olarak geliştirilmesini amaçlayan bir yönetim felsefesidir.[409] Hem iç hem de dış pazarlarda yaşanan yoğun rekabet ortamında

---

[406] Hüseyin Özgen, Murat Türk,"Öğrenen Organizasyon Sistemi ve Bir Öğrenen Organizasyon Modeli" **Amme İdare Dergisi**, Cilt 29 Sayı 2, Ankara, Haziran 1996, s.71.
[407] Coşkun Aktan, **Değişim ve Yeni Global Yönetim**, MESS Yay., İstanbul, 1997, s.3-7.
[408] Ayperi Serdaroğlu Okur, **Yalın Üretim**, Söz Yayınları, Yönetim Dizisi 1, İstanbul,1997, s.27-30.
[409] Coşkun Aktan, "Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması ve Yerel Yönetimlerde Toplam Kalite Yönetimini Uygulanması",**Türk İdare Dergisi**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Yıl 70 Sayı: 419, Ankara,1998, s.83

müşterilerine yüksek kaliteli, düşük maliyetli ürünleri en hızlı sunabilen işletmeler kazançlı olmaktadır.

Küreselleşme uluslararası rekabette üstünlük sağlamak için her alanda yenilikler ortaya koyma ve mükemmel hizmet sunma gereksinimini artırmıştır.[410] Bu durum işletmelerin yanısıra hizmet sektörünü de, yönetimde mükemmeli arayan, sorunları çözmede hızlı, yeniliklere açık, hizmet ürettiği kesimin taleplerine göre kolay şekillenebilen mükemmel organizasyonlara yöneltmiştir. Bu çerçevede üretimin her aşamasında ve tüm faaliyetlerinde, belirlenen ölçünleri koruma, geliştirme, iyileştirme ve kaliteyi amaçlayan yalın üretim anlayışı kriterlerine benzer kriterleri içeren toplam kalite yönetimi anlayışı yine, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ve Japonya'dan başlayarak tüm dünyaya yayılmıştır.[411]Günümüzde yüksek rekabet gücüne sahip olabilmenin başlıca koşullarından birinin "Toplam Kalite Yönetimi" (TKY) felsefesini benimsemek ve uygulamak[412] olduğuna inanılmaktadır.

Gelişmenin asıl amacı insan yaşamının iyileştirilmesidir. Bu amacı o toplum insanlarının gereksinimleri için kurulan örgütler gerçekleştirecektir.[413] Bu açıdan bilginin baş döndürücü artışı ve ona koşut olarak gelişen bilgi teknolojileri, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini hızlandıran[414] ve bilginin üretimini ve iletimini sağlayacak örgütlenmeleri zorlayan bir olgudur.

Bilişim teknolojisi; yönetimde hız, çabukluk, ekonomiklik ve böylelikle maliyet etkililiğini sağlamıştır. Veri otomasyonu ve elektronik iletişimde teknik ve örgütlenme açısından elde edilen büyük ilerlemeler, bilişim teknolojisi ile kamu

---

[410] Mike Johnson, **Gelecek Binyılda Yönetim,** Sabah Kitapları,İstanbul,1996, s.3.
[411] Masaaki İmai, **Kaizen**, Kalder Yayınları, İstanbul, 1997, s.3-6.
[412] Nursel Öztürk, "Toplam Kalite Yönetiminde Motivasyon, Eğitim ve Katılımın Önemi", **Verimlilik Dergisi**, Özel Sayı, MPM Yay. Ankara, 1993, s.61.
[413] Ömer Peker, "Yönetimi Geliştirme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 3, TODAİE Yayınları, Ankara, 1989, s.3.
[414] Türksel Kaya Bensghır, **Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s.11.

yönetimi arasında daha sıkı işbirliği yapılmasını da zorunlu kılmıştır.[415] Bilgiye değer veren, kullanmasını bilen ve bilgi üretebilen bilgi toplumu[416] ve küreselleşme bir araya geldiğinde, ulusal pazarların gittikçe artan bir hızda birleşmesini sağlamış, gelişen bilgi teknolojileri sayesinde, benzer tüketim kalıpları ve yaşam biçimleri ile tekdüzeleşmeye yöneltmiştir.[417] Bu durum ise gelecekte başarılı olmak isteyen şirketleri mevcut pazar koşulları içinde sıkışıp kalmamak için bugünden stratejilerini belirleyerek kendi geleceklerini kendilerinin yaratmalarını ve geleceği planlamalarını ve rekabet üstü olmaya zorlamaktadır.[418] Öğrenerek kendini yenileyen, bilgi işleyen, değişmek ve değişen koşullara uyum sağlamak için öğrenmeyi ilke edinen işletmeler benimsedikleri anlayışlardan farklı anlayışlara yönelmekte yeni üretim faktörleri ve felsefeleri benimsemektedirler.[419]

Giderek yoğunlaşan rekabet ortamında 1980'lerden beri yönetim düşüncesini etkileyen mükemmeli arayış, bilgi toplumu, küreselleşme, toplam kalite felsefesi gibi yaklaşımlar; işletmelerin ekolojik açıdan çevreye ilgi duymasına, çevre koruması konusunda bilgilenmesi ve yönetmek için çalışmalar yapmasına da katkı sağlamıştır.

Geçmişte "çevre" denildiğinde işletmeler için ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik çevre söz konusu iken[420] üretimin gerçekleştiği mekan, hammaddenin sağlandığı kaynak ve yaşam alanı olarak çevre de işletme çevresine dahil edilmiştir. İşletmeler işletim çevresinin genel çevrenin bir parçası olduğunun ve ekolojik gerekliliklerin yönetim kavramı dışında tutulamayacağının farkına varmışlardır. Bu farkına varışta giderek çıtayı yükselten rekabet kültürünün yanında dünyada süregelen değişimlerin, çevreci akımların, uluslararası konferanslarda çevre konusunda alınan tavsiye kararı

[415]Firuz Demir Yaşamış," Kamu Yönetimi Kuramında ve Uygulamasında Yeni Gelişmeler; Administration'dan Management'e, **Türk İdare Dergisi**, İçişleri Bakanlığı Yay. Yıl 70, Sayı: 421, Ankara,1998, s.15-16.
[416] Türksel Kaya Bensghır, **a.g.e**.,s.11.
[417] Esra Nemli, (2000),**a.g.e**.,s.18.
[418] Edward De Bono, **Rekabetüstü**, (Çev. Oya Özel), Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 1996, s.86.
[419] Hüseyin Özgen, Murat Türk,**a.g.e.**, s.73
[420] Esra Nemli, (2000),**a.g.e.**,s. 69

niteliğindeki (ancak giderek bağlayıcı hükümlere kadar varan) kararların, bunların uygulanmasında rol alan hem ulusal hem de uluslararası yeni kurumsallaşmaların ve yapılan düzenlemelerin de rolü büyüktür.[421] "Dünya ekonomisi içindeki sonuncu yeni gerçeklik ulus ötesi ekolojinin doğuşudur."[422]

Dünyada sürdürülebilir gelişme anlayışının yerleşmesi ve çevre bilincinin artmasıyla kaynakların verimli kullanımı, atıkların en aza indirilmesi, geri dönüştürülmesi, çevre dostu tasarım gibi uygulamalar ön plana çıkmaktadır. İşletme yöneticileri ekosistem üzerinde fazla baskı yaratmadan şirketlerini ekonomik anlamda başarıya götürecek yeni bilgilere, modellere gereksinim duymaktadırlar. Bu gereksinim, işletmenin faaliyetlerinin çevrede yol açtığı etkileri en aza indiren ve çevrenin işletme üzerindeki etkilerini de dikkate alan çabaları kapsayan çevre yönetim sistemlerini uygulamaya sokmuştur.

Çevreye duyarlı işletmecilik; sadece işletme çevresini değil**,** tüm bileşenleriyle ekolojik açıdan da çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak dikkate alan, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı en aza indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen, iş yapma biçimlerinde radikal değişikler yapmayı göze alabilen işletmelerin benimsediği bir anlayıştır. Bu değişimin gerisindeki en önemli kavram ise sürdürülebilir gelişmedir.[423]

Süreç içinde küreselleşme ve kalite gibi doğal çevrenin korunması da işletmeler için önemli bir meydan okuma haline gelmiştir.1990'ların başından beri çevre; işletmelerin karşılıklı ilişkide bulunduğu genel çevrenin bir parçası ve stratejik kararlarda ele alınması gereken bir unsuru olarak görülmektedir.[424]

Sonuç olarak, onarımcıdan önleyici politikalara doğru giden ve çevrenin siyasallaşarak bağımsız politika alanı olmasına yol açan bu süreç, teknolojik gelişmeden yapısal değişikliğe kadar birçok dönüşümü de beraberinde

---

[421] Nuran Talu, "Çevre" ,**Yeni Türkiye Gündemi**, Sayı 8, Mart-Nisan 1996, s.236.
[422] Peter F. Drucker, **Yeni Gerçekler**, (Çev. Birtane Karanakçı),4.Baskı, Tisamat Basım Sanayii, Ankara, 1994, s.135
[423] Esra Nemli**,**(2000),**a.g.e.**,s. 69.
[424] **a.k.,** s.15.

getirmiştir. Çevre sorunlarına parçacıl yaklaşımdan bütünleşik yaklaşıma geçiş, çevre yönetimde de bu yaklaşıma uygun yapılanmalara yol açmıştır. Günümüzde çevre tüm politikalarla bütünleştirilmekte ve tüm sektörlerde çevre değerlerine dikkat eden düzenlemeler yapılmakta, yapılar kurulmaktadır. Çevre Yönetimi Ölçünleri, OSB'lerde Çevre Yönetim Sistemleri, Çevre Duyarlı Planlama, Eko Endüstri uygulamaları bunlardan bazılarıdır.

1.3.Çevreyle İlgili Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

1.3.1. Uluslararası Konferanslar

Uluslararası konferansların dünyada çevre bilincinin ve çevre duyarlılığının artmasına katkıları yanında, bu sorunların çözümü için uluslararası işbirliği sağlanmasına, uluslararası ve ulusal düzeyde kurumsallaşmalara ve yasal belgelerin hazırlanmasına da katkıları olmuştur. Bu çerçevede, "çevre sorunlarının üstesinden gelmenin tüm dünyanın görevi olduğu"nun ilk defa dile getirildiği 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı; çevre sorunlarına bakış açısında getirdiği yeniliğin yanı sıra, sorunların üstesinden gelebilmek için önerdiği uluslararası işbirliği ile, sorunun kurumsal yönüne de dikkatleri çekmeyi başarmıştır.[425]

Konferans sonunda yayınlanan Bildirgenin ikinci maddesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesini tüm insanların esenliğinin ve ekonomik gelişmenin temel öğesi saymakta ve bunu hükümetlerin görevi olarak görmektedir. Yedinci maddede çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesinde toplumların, girişimcilerin, vatandaşların sorumlulukları olduklarına dikkat çekilerek, her seviyedeki kişi, kuruluşun üstüne düşeni yapması öngörülmektedir. Bu konudaki sorumlulukların yerine getirilmesinde işbirliği ve dayanışmanın önemi bu maddenin yanısıra ilkeler başlığı altında yer alan 24. maddede de vurgulanmaktadır.[426] Stockholm Konferansının önemli sonuçlarından biri de "...her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevre koruma kararlarına katılma hakkı olduğu..."dur. (madde 1)

---

[425] Can Hamamcı, (1992), **a.g.m.**, s.287-289.
[426] Stockholm Deklarasyonu 2, 7, 24. maddeleri; Nesrin Algan, **a.g.e**., s.11; Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993),**a.g.e**., s.154.

Stockholm'deki İnsan Çevresi Konferansının hemen ardından (1972'de) Birleşmiş Milletler Örgütü, doğrudan çevre ile ilgili çalışmalarını yürütmekten sorumlu Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nı (UNEP) kurmuştur. UNEP, çevre sorunlarının giderilmesi ve çevre sağlığı konularının geliştirilmesi için, kendisine bağlı Çevre Fonu'nu kullanarak, teknik yardım, araştırma, eğitim çalışmaları yapmaktadır.[427] UNEP'in 1973 Haziran ayında yapılan ilk toplantısında "azami sosyal, ekonomik, çevresel yararlar elde etmek, çevresel etkileri değerlendirebilmek açısından; doğal kaynaklar ve kalkınma planlarında bütünsel yaklaşımı desteklemek, teşvik etmek" örgütün amaçlarından biri olarak belirlenmiştir.[428] 1974 yılında UNEP tarafından uluslararası düzeyde deniz kirliliğini önlemeye yönelik olarak başlatılan Bölgesel Denizler Programı'nda da; çevre sorunları, çevre kirlenmesi ile çevresel değerlerin zarara uğramasının nedenleri, yalnız deniz ortamını ilgilendiren boyutu ile ele alınmamakta, deniz ve kıyıların tüm toplumsal ve ekonomik kesimlerle olan ilişkileri gözönünde tutularak değerlendirilmektedir. [429]

Stockholm Deklarasyonu'nda yer alan, "çevreyi planlamak, yönetmek ve kontrol etmenin uygun ulusal kuruluşlara verilmesi..."[430] ilkesi çerçevesinde de; 1970'ler sonrasında birçok ülkede çevre yönetimi için kurumsallaşmalara gidildiği görülür.[431]

Bu yılların geçerli yöneltileri "kirleten öder" ilkesi çerçevesindeki "onarımcı" politikalardır. Ancak 80'li yıllarda kirleten öder ilkesi yerini hem ulusal

---

[427] Ruşen Keleş, 1997), **a.g.e**., s.452.
[428] Nesrin Algan, (1995), **a.g.e.**, s.12.
[429] Gülin Egeli, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1996, s.20.
[430] Stockholm Deklarasyonu Md.17.
[431] Stockholm Konferansı, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, çevre ile ilgili düzenlemeleri, anlayışı ve uygulamayı büyük ölçüde etkileyen bir dönüm noktasıdır. UNEP'in yönlendirici etkisiyle ,1980'li yıllardan itibaren çevrenin evrensel değerlerin bir bütünü olarak ele alınması ve kalkınma politikaları ile bütünleştirilmesi gereği, her seviyede kabul görmeye başlamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre ilk kez, ayrı bir bölüm olarak yer almış, bu konuda kurumsallaşma gereği vurgulanmıştır. 1978'de bu kurumsal yapı, Müsteşarlık olarak kurulmuş, 1991'de ise Çevre Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Ayrıntılar için bknz. Ruşen Keleş, Can Hamamcı,(1993), **a.g.e.**

hem de uluslararası düzeyde, "önleme" ilkesine bırakacak[432] ve önleyici politikalar çevre yönetimine damgasını vurarak onu yeniden yapılanmaya zorlayacaktır.

Kuşkusuz bu süreci hızlandıran en önemli etmenlerden biri de BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yayınlandığı (Ortak Geleceğimiz) Brundtland Raporu'dur. Ortak Geleceğimiz raporunun temel söylemi olan "Sürdürülebilir Kalkınma", önleme ilkesine dayanmakta ve bunu tüm dünyaya açıklamaktadır.[433] Ortak Geleceğimiz raporunun temel önerilerinden birisi; çok taraflılığa yeni bir boyut getirilmesi ve bu amaçla küresel düzeyde çevre ile ekonomik kalkınmanın bütünleştirilmesini sağlayacak, bölgesel ve küresel düzeyde toplantılar düzenlenmesidir. 3-14 Haziran 1992'de Rio'da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın amacı, "tüm ülkelerde sürdürebilir ve çevre ile uyumlu ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek üzere yürütülen çalışmalar kapsamında, çevre bozulmasını durdurmak ve geri çevirmek, bunun için stratejiler, önlemler hazırlamak"tır.[434]

Rio Konferansı sonrasında yayınlanan Bildirge'de (Rio Deklarasyonu), insanın çevreyi kullanma hakkını ve sorumluluğunu tanımlanmaktadır. Zirveye katılan 179 ülkenin hükümet ve devlet başkanlarınca onaylanan bu Bildirge'de, çevre ve kalkınma konularında küresel düzeyde çevre yaklaşımını etkileyecek ve çevre yönetimine biçim verecek yirmi yedi ilke yer almıştır.[435]

Bu ilkeler; insanların sağlıklı yaşam hakkı, kalkınma hakkı, çevreyi koruyarak kalkınma, işbirliği, bilgi alışverişi, mevzuat oluşturma, sorumluluklar, katılım, çevresel etki değerlendirmesi, ihtiyatlılık ilkesi gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca bu ilkelerde; başta çevre ve ekonomi olmak üzere tüm alanlarda, bütüncül, sistemik yaklaşım ve çevrenin tüm politikalara uyarlanması

[432] Ayşegül Kaplan, "Çevre Koruma Yöneltileri ve Araçları" **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,** Cilt 7, Sayı 3, Ankara 1998, s.70.
[433] Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **Ortak Geleceğimiz**, TÇV Yayını, Oxford University Press, s.74-94.
[434] Nesrin Algan, (1995),**a.g.e**., s.13-14.
[435] Michael Keating, (1995), **a.g.e.**, s.10-17.

ile ilgili hükümler, uluslararası ve ulusal düzeydeki ilişkilere yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse; Bildirge'nin 4 ncü maddesinde "kalkınmanın, çevreyi koruyarak olacağı belirtilmekte" ve "sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için, çevre koruma kalkınma sürecinin bütünleyici bir parçası olmalıdır" denilmektedir. ÇED'in çevreye önemli nitelikte zarar verecek faaliyetler için yapılacağı (md.17), maliyetlerin kirletene ödetileceği ve uluslararası boyutu olduğu (md.16), çevreye ciddi tehditlerin bulunması halinde belirsizliklerin önlem alınmasını erteleyecek bir neden olarak kullanılamayacağı, (md.15), ulusal ve uluslararası boyutta olumsuz çevresel etkiler ve kirlenme için devletlerin sorumlulukları ve tazmin yükümlülüğü olduğu, (md. 13), atık yönetimi için etkili işbirliği gereği ve sürdürülebilir gelişme için ise ekonomik işbirliğinin sağlanması (md.12), önemli düzenlemelerden bazılarıdır.[436]

Tüm dünyada çevre konusundaki yaklaşımları ve kurumsallaşmayı etkileyen bu Zirvenin diğer çıktıları; zirveye katılan devletlerce onaylanan "Orman Prensipleri" ve imzaya açılan, "İklim Değişikliği" ve "Biyolojik Çeşitlilik" sözleşmeleri ve eylem planıdır.[437] Bu zirve sonunda ortaya çıkan ve Gündem 21 diye adlandırılan eylem planı, hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, BM kuruluşlarının ve bağımsız sektörlerin yapması gereken faaliyetleri tanımlayan bir plandır.[438]

Gündem 21, öncelikle, gelişme ve çevre konularının birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamakta ve Rio Bildirgesinde yer alan ilkelerin nasıl hayata geçirileceğini ortaya koymaktadır. Konferans Sekreteri Maurice Strong'a göre; "Gündem 21, bugüne kadar kelime kelime hükümetler tarafından geliştirilen ve kabul edilen en geniş kapsamlı uluslararası programdır.[439]

---

[436] Esmeray Alacadağlı, Rio Konferansı, Habitat I ve II'nin Kentsel, Bölgesel Gelişme Politikaları ve Çevre Politikalarına Etkileri, **AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Kent Çevre Anabilim Dalı Doktora Programı Sunum Ödevi**, 1999, s. 6-10.
[437] Michael Keating, (1995), **a.g.e.**, s.11.
[438] Esmeray Alacadağlı, "Rio Konferansı, Habitat I ....Politikalarına Etkileri", s.8.
[439] ÇB, **Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı** (UNCED), ÇB Yayınları, Ankara, 1993, s.14.

Gündem 21, “Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma İçin Kaynakların Korunması ve Yönetimi; Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Mekanizmaları” başlıklı dört temel bölümden oluşmaktadır.

Gündem 21’in “Sosyal ve Ekonomik Boyutlar” bölümünde;

-Uluslararası ticarette engellerin kaldırılması,

-Çevre ve kalkınma gereksinimlerine cevap verecek biçimde ticaretin liberizasyonu ve ticaret ve çevrenin birbirini destekler hale getirilmesi,

- Sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu ekonomik politikaların desteklenmesi;

-Çevreye zarar veren üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi,

-Çevresel risklerin azaltılması, bu çerçevede enerji ve sanayi sektörlerinde çevresel açıdan duyarlı teknolojilerin kullanılması,

-Katı atık bertarafının iyileştirilmesi, karar verme süreçlerinde çevre ve ekonomiye bütünsel yaklaşılması gibi önerilere yer verilmiştir.

“Kalkınma İçin Kaynakların Korunması” bölümünde ise;

-Enerji, çevre ve ekonomi politikalarının bütünleştirilmesi, enerji verimliliği ve emisyonlar için yeni standartların geliştirilmesi, yeni teknoloji kullanımı,

-Verimli üretim ve tüketim için özel sektörle birlikte amaçların belirlendiği ulusal planlama,

-Su kirliliğinin önlenmesi ve tüm kaynaklar için “kirleten öder” ilkesinin uygulanması,

-ÇED, risk değerlendirme, risk yönetimi, temiz teknolojilerin kullanımı ve teşviki,

-Atıkların en aza indirilmesi, dönüştürülmesi, arıtma tesislerinin kurulması, atıkların çevreye bertarafı ve yönetimi için ilkeler, yer almıştır.

Bu ilkelerin, önerilerin hayata geçirilmesinde kendisine rol verilen gruplardan biri de işletmeler, sanayi ve iş dünyasıdır. Gündem 21’in 28. maddesinde “işletme ve endüstri, bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli role sahiptir” denilerek “girişimcilerin, özellikle küçük ve orta büyüklükteki girişimcilerin kaynak veriminin artırılmasında, çevresel risklerin azaltılmasında

önemli rol oynayabilecekleri" belirtilmekte, bu konuda hükümetle birlikte yapılması gerekenler (yasal düzenleme, teşvikler gibi) tanımlanmaktadır.

Gündem 21 ile getirilen kurumsal düzenlemeler çerçevesinde; Gündem 21'in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanmasını incelemek ve Rio Konferansının etkin bir biçimde izlenmesini sağlamak, çevre ve kalkınma konularının bütünleştirilmesi için işbirliğini artırmak ve hükümetler arası karar verme kapasitesini rasyonalize etmek üzere Sürekli ve Dengeli Kalkınma Komisyonu kurulmuştur.[440] SKK, Gündem 21'in uygulamasına siyasal açıdan önderlik eden bir komisyondur.[441]

Gündem 21'de uluslararası işbirliği kapsamında, çalışmaları etkin kılmak üzere UNEP, UNDP, UNCTAD gibi BM kuruluşlarının yükümlülükleri belirlenmiş, hükümetlere kendi Ulusal Gündem 21'lerini hazırlamaları önerilmiştir.[442] Gündem 21'in uygulamaya konulması ulusal eylem planları ile gerçekleştiğinden ülkelerin bir çoğu Rio Konferansını izleyen bir yıl içinde eylem planlarını kabinelerinde onaylatarak uygulamaya sokmuşlardır. (Kanada, Japonya, Hollanda gibi) [443] Hazırlanan Gündem 21'lerde ulusal düzeyde çevreyle ilgili tüm aktörlerin çevre yönetimi içinde yer almasını amaçlayan ve bütünsel yaklaşım anlayışını benimseyen düzenlemeler, eylemler, yöneltiler yer almıştır. Bu Zirve sonrasında, ülkemiz de, Ulusal ve Yerel Gündem 21'lerini hazırlamıştır.[444]

Rio'dan beş yıl sonra, 23-27 Haziran 1997'de BM Genel Kurulunun özel bir oturumunda Rio kararları ve Gündem 21'in uygulanması konusundaki gelişmeleri gözden geçirmek üzere "Earth Summit, Rio+5" zirvesi yapılmıştır.

---

[440] ÇB,(1993), Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, **a.g.e**., s.2.
[441] Küresel Yönetim Komisyonu, **Küresel Komşuluk**, (Çev.B.Ç.Dişbudak), TÇV Yay., Ankara, 1996, s.173.
[442] ÇB, **a.g.e**., s.15-93.
[443] Nuran Talu, "Çevre", **Yeni Türkiye Gündemi**, Sayı 8, Ankara, Mart-Nisan 1996, s.237.
[444] Bu boyutta bir eylem planının uygulanması hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde idari, hukuki, ekonomik ve sosyal açılardan yeni kurumsallaşmalara ihtiyaç doğurmuş ve bu belgenin oluşturulmasında çok ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ayrıntılar için bknz. Nuran Talu **a.g.m.** Türkiye, Zirve'de imzaya açılan sözleşmelerden Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini 1996 yılında, İklim Değişikliği Sözleşmesini ise 2004 yılında (24 Mayıs) ayında imzalamıştır.

Zirvede Rio'dan beri çevre koşullarının bozulmaya devam ettiği, sera etkisinin arttığı, kimyasal kirlenme ve katı atıkların artışının sürdüğü hükümetler tarafından kabul edildi. Bu oturumda ayrıca UNEP'in daha etkin rol üstlenmesi, bunun için yeterli fon sağlanması düşüncesi benimsendi. SKK'nun 1998-2002 çalışma programı belirlenerek bir sonraki toplantı tarihi olarak 2002 yılı benimsendi. [445]

2000 yılında ise, BM'in kuruluşundan başlayarak üstlendiği görevler konusunda genel bir durum değerlendirmesinin yapıldığı ve yeni bir yüzyılda BM'in rolünün güçlendirilmesine yönelik hedef ve ilkelerin belirlendiği "Binyıl (Milenyum) Zirvesi" olarak adlandırılan[446] bir Zirve yapılmıştır. Binyıl Zirvesi BM'in yeni dünya düzenindeki rolünü tanımlamaya çalışmıştır. Zirvede yayınlanan Bildirge'ye göre; Dünyanın en evrensel ve temsil gücü en yüksek örgütü olarak Birleşmiş Milletler bu konuda merkezi bir rol oynamalıdır.

BM Binyıl Zirvesi'nin üzerinde önemle durduğu bir konu da;

-Ortak gezegenimizin bozulması ve tahrip edilmesi ile mücadele önceliklerinin gereklerini yerine getirmek,

-Bretton Woods Kurumları, Dünya Ticaret Örgütü ve diğer çok taraflı kuruluşlar arasında daha geniş politika uyumu ve daha iyi işbirliği sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler'in etkinliği ve rolünün artırılmasıdır.[447]

BM'in Binyıl Zirvesi sonrasında 9-13 Kasım 2001 tarihlerinde Doha'da yapılan Dünya Ticaret Örgütü'nün IV. Bakanlar Konferansı'nın (Doha Konferansı), çevre açısından en dikkat çeken etkisi, çok taraflı çevre sözleşmeleriyle Dünya Ticaret Örgütü kuralları arasındaki etkileşimin incelenerek belirlenmesidir.[448]

---

[445] Esra Nemli,(2000), **a.g.e**., s.46; http//www.un.org/ecosodev/geninfo/sustdev/es5final.htm

[446] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003**,** s.38.

[447] Daha fazla bilgi için bknz http://www.belgenet.com/arsiv/binyilzirve_02.html.

[448] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, (2003)**, a.g.e.**, s.49.

18-22 Mart 2002'de Monterrey'de yapılan "Uluslararası Gelişmenin Finansmanı Konferansı" ise, gelişmiş ülkelerin BM Binyıl Zirvesi'nde alınan kararların doğurduğu sorumlulukları ne ölçüde yerine getirdiklerinin sorgulandığı ve 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerine yön vermeyi amaçlayan bir belgenin, "Monterrey Oydaşması", kabul edildiği bir diğer önemli konferanstır. Konferans'ta, ülkelerin ekonomik gelişme öncelikleri ve çevre krizlerinin yaşanmaması için sorumlulukları tartışılmıştır.(ancak bu konudaki yaptırımlarla ilgili somut önlemler alınamamıştır).[449] Oydaşma Metninin tümünde, serbest ticaretin geliştirilmesinin, gelişmenin finansmanında en önemli kaynağı oluşturduğu, serbest piyasa sisteminin ulusal ve uluslararası kaynakları harekete geçirici bir düzen olduğu, küresel ticaretin en önemli aktörü olan yabancı sermayeyi çekmek için iç pazarı çekici hale getirecek önlemlerin alınması ve iyi yönetişime (good governance) gereksinme duyulduğu anlayışı egemendir.[450] Ayrıca çevrenin korunması, yoksulluğun giderilmesi, gelişmenin sağlanması için serbest ticaretin geliştirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.[451]

Ticaretin serbestleştirilmesinin, gelişmenin en önemli akçal kaynağı olduğu anlayışı, Konferansta en somut biçimde, Dünya Ticaret Örgütü Genel Müdürü tarafından yapılan konuşmada, "ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasının küresel düzeyde 2.8 trilyon dolarlık bir gelir artışına neden olacağı ve bununda 2015 yılında 320 milyon insanın yoksulluktan kurtulması sağlayacağı" yolundaki iddiayla dile getirilmiştir.[452]

Çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmaların değerlendirilebilmesi için, Rio'nun 10. yılına denk gelen 2002 yılında (26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında) Johannesburg'ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi yapılmıştır.[453]

---

[449] http://www.un.org/esa/sustdev/documents/Monterrey_Consensus.htm, (24.11.2003)
[450] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, **a.g.e.**, s.55.
[451] Ayrıntılar için bknz. http://www.un.org/esa/sustdev/documents/Monterrey_Consensus.htm
[452] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan,(2003), **a.g.e.**, s.55.
[453] Türkiye, bu zirve için bir ülke raporu (Ulusal Rapor) hazırlamıştır. Ulusal Rapor'da ülkemiz açısından önem taşıyan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinin; yönetişim, yoksulluğun ortadan kaldırılması, iş dünyası ve sanayi, bilgi ve iletişim, biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim değişikliği ile ilişkileri irdelenmiştir. Raporda bu alanlarda sağlanılan başarılar ve sorun

Johannesburg Zirvesi sonunda iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ulusal, bölgesel ve küresel ölçeklerde eylem önerileri sunan Uygulama Planı, diğeri ise devlet ve hükümet başkanları tarafından kabul edilen Siyasi Bildiri'dir.[454] Uygulama Planı, 10 başlık altında 153 maddeden oluşmaktadır. Bu başlıkların üçü; sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve tooplumsal kalkınmanın doğal kaynak temeline göre korunması ve yönetilmesi ile ilgilidir. Bu başlıklar altında çevreyi koruyacak, kirlenmesini önleyecek önlemler yer almaktadır. Bu çerçevede yenilebilir enerji kaynakları kullanımı, çevre dostu teknoloji, emisyonların azaltılması, hava kirliliğinin önlenmesi için Kyoto Protokolü'nün onaylanması, kimyasalların kullanımı ve üretiminin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması gibi öneriler getirilmiştir.[455]

Siyasi Bildiri, ülkelerin Uygulama Planı konusundaki kararlılıklarını ortaya koymakta, çevrenin korunması için yükümlülüklerin altını çizmektedir. Zirvede iş dünyası ile ortaklık kurulması ve iş dünyasının zirve gündemindeki konulara yaklaşımının öğrenilmesi, çevre korunmasına katkıların sağlanmasını amaçlayan bir toplantı yapılmıştır.

Zirvede, "en iyi uygulama"yı yapan ülkeler tanıtılmıştır (Türkiye'nin Yerel Gündem 21 uygulaması, seçilen " en iyi uygulama"lar arasında yer almıştır).[456]

Johannesburg Zirvesi'nde ve çıktılarında, Rio, Binyıl, Doha ve Monterrey'de getirilen kuralların, ilkelerin benimsendiği vurgulanarak, tüm ilgili kesimlerden, bu zirve ve konferansların belgelerinde yer alan sorumluluklarını yerine getirmesinin beklendiği belirtilmiştir. Johannesburg belgelerinde, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi doğal

---

alanları ortaya konulmuş, çözüme yönelik olarak yapılması gerekenlerle ilgili öneriler sunulmuştur.Ayrıntılar için; ÇB,UNDP,**Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu**, Ankara, 2002, s.9-10

[454] http://www.cevreorman.gov.tr/rio10/zirvededokuman/zirvesonuc.htm (20.10.2003)

[455] http://www.Johannesburgsummit.org .(11.2.2003)

[456] http://www.cevreorman.gov.tr/rio10/zirvededokuman/zirvesonuc.htm.

kaynakların sürdürülebilirliği gibi konularda Rio Bildirgesine; çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, sürdürülebilir gelişme ilkelerinin ülke politikaları ve programlarıyla bütünleştirmek ve çevresel kaynakların kaybını geriletmek, gelişme için küresel bir ortaklık geliştirmek gibi konularda Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi'ne[457]; çevre sözleşmeleri ve ticaret kuralları arasındaki etkileşimin incelenmesi ve çevresel ürünlerin pazara girişinin kolaylaştırılması konularında "DTÖ Doha Bakanlar Bildirisi"ne ve gelişmiş ülkelerin sorumlulukları ile ilgili olarak da Monterrey'de yapılan "Uluslararası Gelişmenin Finansı Konferansı" na gönderme yapılmaktadır.[458]

Johannesburg Zirvesi'nden sonra 10-14 Eylül tarihleri arasında Cancun'da DTÖ V. Bakanlar Konferansı yapılmıştır. Ancak bu Konferans gelişmiş (G8) ve gelişmekte (G21 ve Çin) olan ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.[459]

1.3.2.Uluslararası Sözleşmeler

Ülkeleri, sanayileşme çabalarını sürdürürken çevre yönetimi için gereken kurumsallaşmaları, yasal düzenlemeleri yapmaya zorlayan, çevrenin korunması ve yönetimi ile ilgili sorumluluklar yükleyen birçok uluslararası sözleşme vardır. Ülkemiz çevre koruma ile ilgili otuz sekiz uluslararası sözleşme, on beş ikili anlaşmaya taraf olmuş, yirmi dokuz bildirgeyi imzalamıştır.[460] Bu sözleşmelerden sınai kuruluşlara, devletlere çevre konusunda sorumluluk yükleyen bazılarına ve getirdikleri düzenlemelere aşağıda kısaca yer verilmektedir.

23 Kasım 1972'de BM'ce hazırlanan ve BM Eğitim, Bilim, Kültür Örgütü Genel Konferansı'nda kabul edilen "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının

---

[457] BM'in "Binyıl Genel Kurulu" olarak düzenlenen 55. Genel Kurulu'nda kabul edilen Bildirge.Tüm metin için bknz. http://www.belgenet.com/arsiv/binyilzirve_02.html

[458] Ayrıntılar için bknz. United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Devolepment.

[459] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, (2003)**, a.g.e.**, s.77.

[460] ÇB, **Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Düzeltilmiş İkinci Baskı, DPT Yayınları, Ankara,1999, s.10.; Anayasa'nın 90. maddesine göre usulüne göre onaylanmış uluslararası antlaşmalar kanun gücündedir.

Korunmasına Dair Sözleşme" bunlardan biridir. Sözleşme; "...tükenme tehdidi altında olan hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği, evrensel değeri olan doğal sitleri, belirlenmiş doğal alanları..." dünya doğal mirası olarak tanımlayıp, bu mirasın korunmasında devletin sorumluluklarını düzenlemektedir. (md. 4 ve 5)[461]

BM İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi'nin ilgili hükümleri dikkate alınarak hazırlanan bir sözleşme de "Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi" ve "Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü"dür. [462] Bu sözleşme ve protokolde yer alan hükümler uyarınca taraf olan devletler "...ozon tabakasında değişikliğe yol açan veya açabilecek insan faaliyetlerinden kaynaklanan olumsuz etkilere karşı insan sağlığını ve çevreyi korumak için gerekli önlemleri alacaklardır" (md.2). Devletler; protokolün ikinci maddesinde düzenlenen kontrol önlemleri çerçevesinde Sözleşme ekinde sıralanan maddelerin üretimi ve tüketimi ile ilgili belirlenen sınırlamalara uymayı, taraf olmayan ülkelerle yapılan ticarette konulan sınırlamaları dikkate almayı ve yerine getirmedeki yükümlülüklerini kabul etmektedirler. (md. 4)

Stockholm Konferansı ilkelerini temel alarak düzenlenen bir sözleşme de Basel Sözleşmesi olarak bilinen "Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme" dir. Sözleşme, devletlerin insan sağlığı ve çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olduklarını ve uluslararası hukuk uyarınca sorumlu olduklarını vurgulayarak;

-Tehlikeli atıkların veya diğer atıkların çevreyle uyumlu yönetimi, çevreyi ve insanları bu atıkların olumsuz etkilerinden koruyacak tüm önlemlerin alınması (md. 2)

-Hertür atık oluşumunun en aza indirilmesi ve bu atıkların çevreyle uyumlu yönetimi için bertaraf tesisleri yapılması (md. 4)

---

[461] Bu Sözleşmeye ülkemiz Şubat 1983'te taraf olmuştur. Ayrıntılar için bknz. Ç.B. (şu an Çevre ve Orman Bakanlığı), **Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler,** ÇB Yay., Ankara,1998, s. 49-51.

[462] Türkiye'nin Eylül 1990'da onayladığı bu sözleşme ile ilgili ayrıntılar için bknz. ÇB, (1998) **a.g.e.**, s.313-349.

-Çevreyle uyumlu yönetilemeyecek atıkların ihracat /ithalatının önlenmesi (md. 4), tüm atıkların çevreyle uyumlu yönetimi için uluslararası işbirliği yapılması ve bu konudaki teknik standart ve uygulamalar arasında uyum sağlanması,

-Çevreyle uyumlu az atık üreten teknoloji geliştirilmesi, uygulamaya sokulması, varolanların iyileştirilmesine yönelik olarak düzenlemeler getirilmektedir. (md.10)

Sözleşme ekinde, tehlikeli atık olarak kontrol edilecek atık türleri ve işlemlerle ilgili listeler yer almaktadır. Bu atık türleri ve işlemlerden bir çoğu sınai işletmelerin faaliyetleri ve atıkları içerisinde yer almaktadır. Bu Sözleşme çerçevesinde oluşturulan ve 15. maddede çalışma ilkeleri düzenlenen "Taraflar Konferansı" sözleşmenin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlayacaktır (md. 15).[463]

Barselona Sözleşmesi ise, Stockholm'deki Çevre Konferansının hemen ardından BM bünyesinde kurulan UNEP'in başlattığı Akdeniz Eylem Planı'nın (AEP) yasal boyutunu oluşturan ve onu uygulamaya sokan sözleşmedir. Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin hükümet temsilcilerinin katıldığı toplantının ardından "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi ve ek Protokoller" kabul edilmiş, AEP yürürlüğe girmiştir. Barselona Sözleşmesi, AEP'na taraf olan ülkelere Sözleşme ve eki protokollerde yapılan düzenlemelerle; işbirliği (md.4,11), kirlenmenin önlenmesi (md. 5,6,7,8), önlem alma (md. 4), tazmin etmeye (md.12) yönelik olarak yükümlülükler getirmektedir.[464]

1994'te Karadeniz'e kıyısı olan altı devlet arasında Bükreş'te imzalanarak 1994'te yürürlüğe giren Bükreş Sözleşmesi ve eki protokoller ise, Karadeniz'in kara, deniz, petrolden kaynaklanan kirlenmesinin önlenmesine yönelik

[463] **a.k.** s. 387, 391-394'deki Sözleşme metninden özetlenmiştir. Türkiye, bu Sözleşmeyi 15 Mayıs 1994'te onaylamıştır.
[464] Türkiye bu Sözleşme'nin de taraflarından biridir. Ayrıntılar için bknz. **a.k.,"**Türkiye'nin Çevre Konusu....", s.14-15.

düzenlemeler getirmektedir[465]. Sözleşmeye göre; taraflar Karadeniz'in (kaynağı neresi olursa olsun) bu sözleşme ekinde yer alan maddelerle, (ağır metaller, organik bileşikler, ait ve bazlar, patojen mikroorganizmalar, toksik maddeler vd.) kirletilmesini önleyeceklerdir (md VI, Ek). Sözleşme tarafları; kirlenmenin etkenlerini, boyutlarını, ekolojik sisteme etkilerini belirlemek; kirlenmeyi izlemek; gerekli bilimsel kriterler, uygulamaya yönelik kurallar ve uyulacak ölçünler konusunda uyumu sağlamak üzere işbirliği yapacaklardır. (md. XV) Devletler, sözleşme ve eki protokollerdeki düzenlemeleri yerine getirmekle yükümlüdürler. (Md. XVI)

1992 Rio Konferansı'nda imzaya açılan ve 1994 yılında yürürlüğe giren İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) 187 ülke ve AB'nin taraf olduğu, sera gazlarının atmosferdeki birikimlerini, insanların iklim sistemi üzerindeki etkilerini en aza indirerek çevreye zarar vermeyecek bir düzeyde tutmayı amaçlayan bir antlaşmadır.[466] İDÇS bünyesinde 3 grup ülke tanımlanmıştır. Bunlardan EK-I'de OECD ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan eski Doğu Bloku ülkeleri (toplam 40 ülke), EK-II'de sadece zengin OECD ülkeleri (AB, Kuzey Amerika, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda; toplam 23 ülke), EK-I Dışı Ülkeler diye nitelenen üçüncü grupta ise EK-I dışında kalan ve Sözleşme'ye taraf olmayan beş ülke dışındaki bütün Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler yer almaktadır. (toplam147 ülke) EK-I ülkeleri, seragazı salımlarının azaltılması konusunda uygulanacak politikalar ve alınacak önlemler için öncü rol oynamakla; EK-II ülkeleri, Sözleşme sebebiyle ortaya çıkacak yeni yükümlülüklerin mali kaynaklarını karşılamakla, EK-I Dışı Ülkeler ise iklim değişikliği konusunda gelişmiş ülkelerle işbirliği yapmakla yükümlüdür.

---

[465] Türkiye bu Sözleşmeyi 1994 yılında onaylamıştır. Ayrıntılar için bknz. E. Alacadağlı, Denizlerin Hukuk Yoluyla Korunması, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Doktora Programı Seminer Ödevi, Ankara, 1999, s.9.

[466] Türkiye'ye, BM İDÇS'nin hazırlanması sırasında hem Ek-I hem de Ek-II ülkeleri arasında yer verilmiştir. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, uzun yıllar boyunca yürütülen müzakereler sonucunda, 2001 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Türkiye'ye, adı Ek-II listesinden silinerek, "özgün koşulları dikkate alınarak" diğer ülkelerden farklı bir konumda Ek-I listesinde yer verilmiştir. Bu karar, 21 Ekim 2003 tarih ve 25266 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4990 sayılı Yasayla iç hukukumuza yansıtılmıştır. 24.5.2004 tarihinde Sözleşme'nin TBMM tarafından onaylanmasıyla Türkiye taraflardan biri olmuştur.

Sözleşme 1992 yılında oluşturulduğunda, ilk somut adım olarak, Ek-I ülkelerinin seragazı salımlarının ayrı ayrı veya ortak olarak 1990 yılı seviyesine çekilmesi öngörülmüştür.[467] Sözleşme'nin nihai amacına ulaşmak için ikinci adım olarak 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü, 2008-2012 yılları arasında Ek-I ülkelerinin sera gazı salımlarının 1990 yılı seviyesinin %5.2 altına çekilmesini öngörmektedir.[468]

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nca (BMAEK) İnsan ve Çevre Konferansı'nın ilgili hükümlerini dikkate alarak hava kirleticilerinin uzun menzilli taşınmalarının doğuracağı çevre kirliliğinin önüne geçmek, çevreye, ekosistemlere vereceği zararı önlemek üzere "Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi" hazırlanmıştır. Bu Sözleşme ile, devletlerin faaliyetleriyle ulusal sınırların ötesindeki çevrenin kirletilmesi ve bozulmasındaki sorumlulukları ortaya konulmuştur. 16 Mart 1983'te yürürlüğe giren bu Sözleşme kapsamında; Avrupa'da Hava Kirleticilerinin Aktarılmalarının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin İşbirliği Programı (EMEP) ve bunun uzun vadeli finansmanına dair bir protokol hazırlanmıştır.[469]

1991'de imzaya açılan Sınıraşan Çevresel Etki Sözleşmesi, 1992 tarihli Sınai Kazaların Sınıraşan Etkileri ve Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Mekanizmasına Katılım Sözleşmeleri BMAEK şemsiyesi altında yürütülen ve taraf olan ülkelerin getirilen düzenlemelere uymasını gerektiren uluslararası çevre antlaşmalarından bazılarıdır.

---

[467] Ancak 1990-2000 yılları arasında, OECD ülkelerinde (BM İDÇS EK-II Tarafları) sera gazı salımları 1990 yılına göre % 8 artmıştır. Ek-I üyesi Doğu Bloku ülkelerinin seragazı salımlarında ise, %40'a varan azalmalar elde edilmiştir. Aynı yıllarda, ABD'nin seragazı salımları %14 artmış, Çin'de ise %5-10 arasında azalma sağlanmıştır. Ayrıntılar için bknz. **<<**http://www.biyologlardernegi.org.tr/modules.php? name=News&file=article&sid=141>> (25.5.2004)

[468] Kyoto Protokolü, ABD'nin olumsuz tavrı ve Rusya Federasyonu'nun kararsızlığı sebebiyle yürürlüğe girememektedir. Ayrıntılar için bknz.Murat Türkeş, "İklim Değişikliği:Türkiye-İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi İlişkileri ve İklim Değişikliği Politikaları" <<http//vizyon23.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/ paneller/raporlar/son/EK-7pdf>>

[469] Türkiye, bu Sözleşme çerçevesinde hazırlanan protokole ve EMEP'e 1985 yılında dahil olmuştur. Ayrıntılar için bknz. Ç.B., **a.g.e.**

1.3.3. GATT ve Dünya Ticareti

Hukuki olarak uluslararası sözleşme kapsamına giren GATT'ı dünya ticareti ve ekonomisinin, çevresel değerlerin korunması ve yönetimindeki belirleyici etkisi nedeniyle ayrıca incelemek daha doğru olacaktır.

Dünya ekonomisi en göze çarpan ifadesini dünya ticaretinde bulmaktadır. Kapitalist dünya ekonomi sistemi çerçevesinde tek tek ulusal ekonomilerde meydana gelen yapısal değişiklikler aslında hep birbirine bağımlıdır.[470] Günümüzde gelişmekte olan pek çok ülkede "ihracata dayalı sanayileşme" stratejileri güç kazanmakta ve uluslararası sermaye hareketleri alışılmadık boyutlarda büyümektedir.[471] Dünya piyasasının işgüçlerine ve üretim merkezlerine karşı getirdiği ekonomik zorlamalar, firmaları üretimlerini dünyaya yayılacak biçimde yeniden örgütlenmeye itmektedir.[472]

BM tarafından uluslararası ticareti korumacılıktan arındırmak ve yeni bir dünya ticaret düzeni kurmak amacıyla oluşturulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947 yılında imzalanarak 1948 yılında yürürlüğe girmiştir.[473] Anlaşmanın temel amacı, daha serbest bir dünya ticaretinin sağlamak ve bunun için, başta gümrük vergileri olmak üzere varolan engelleri ortadan kaldırmaktır. [474] 1986-93 Uruguay Round müzakereleri de dahil olmak üzere, toplam sekiz müzakereyi ve 120'nin üzerinde taraf ülkeyi kapsayan bir süreç sonrasında Marakeş'te 1994 yılında taraf ülkelerce imzalanan nihai senet ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ – WTO ; World Trade Organization) kurulmuş ve GATT kurumsallaşmıştır. Türkiye uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacını taşıyan bu sürece 1950 yılında katılmıştır.[475] "Bir yandan bir anlaşma öte yandan bir kırım niteliği olan GATT bünyesinde gerçekleştirilen

---

[470] Folker Fröbel Heinrichs,Jürgen Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler**, Belge Yayınları, Çev.Yılmaz Öner , İstanbul, Mart 1982, s.17.
[471] Çelik Auroba, "Ticaret ve Çevre Politikaları", **GATT ve Çevre**, TÇV Yay. Ankara ,1995, s.18.
[472] Folker Fröbel Heinrichs, Jürgen,Otto Kreye, **a.g.e.**, s.23.
[473] Gülün Egeli, "Gümrük Birliğinin Türk Çevre Politikasına Etkileri", **Çevre Yönünden Gümrük Birliği ve Türkiye**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1996, s.56.
[474] Çelik Auroba, **a.g.m.**, s.23.
[475] Sıtkı Yürekli, "GATT ve Çevre İlişkisi Üzerine Fikri Mülkiyet Hakları ve Çevre Koruması Bağlamında Bir Değerlendirme", **GATT ve Çevre**, TÇV Yayınları, Ankara ,1995, s.23.

görüşmelerde, özellikle gümrük tarifelerinin düşürülmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır."[476]

GATT'ın başlıca hedefi daha serbest bir dünya ticareti olduğundan kuruluşundan bu yana temel amacı dışındaki konulardan uzak kalmaya özen göstermiştir. GATT'ın çevre açısından ilk önemli davranışı, 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı'ndan kısa bir süre önce, bir "Çevre Kuralları ve Önlemleri ve Uluslararası Ticaret" çalışma grubu kurmasıdır. Ancak bu grubun kuruluşundan sonra bir kenara bırakılması ve ilk toplantısını ancak (çevre konusundaki duyarlılık ve baskıların yüksek düzeylere tırmanmasından sonra)1991 yılında gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir.[477]

GATT'ın Marakeş Nihai Senedi metninin genelinde çevrenin korunmasına yönelik olarak kriterlerin belirlendiği ve taraf ülkelerin yükümlülük aldıkları ayrıntılı bir düzenleme yoktur.[478] Çevrenin korunmasına ilişkin en önemli vurgu, DTÖ kuruluş anlaşmasına ait ilk kısımda yapılmaktadır.[479] Ancak son yıllarda, bu konudaki hızlı gelişme ve değişmelere koşut olarak pek çok başka kurum gibi GATT'da çevre ve ticaret eksenine çekilmeye başlanmıştır.[480]

Uruguay görüşmeleri nihai senedini oluşturan çok sayıda anlaşma arasında konumuz açısından (TTEA) Ticaret Teknik Engeller Anlaşması oldukça önemlidir. 1970'li yıllarda yaşanan önemli krizin ardından giderek artan biçimde dünya ticaret sahnesinde etkili olan teknik engeller; daha çok sağlık, kalite gibi ölçünler ve bu ölçünlerle ilgili kontrol ve test etme yöntemleri gibi unsurlardan oluşmakta, bunlarla ilgili gerek ulusal gerekse uluslararası kriter ve norm geliştirme faaliyetleri baş döndürücü bir hızla artmaktadır. Özellikle son yıllarda, çevre korunması ve politikaları ile ilgili standartlar, kısıtlamalar, kriterler, söz konusu kümenin ağırlıklı bir parçasını oluşturmaya başlamıştır. Diğer konularda olduğu gibi çevre ölçünleri açısından da GATT "bir uluslararası

[476] Çelik Auroba, **a.g.m.**, s.23.
[477] **a.k**., s.25-26.
[478] **a.k**., s.23.
[479] Resmi Gazete, 25.2.1995 tarih ve 22213 Mükerrer Sayı, s.2
[480] Çelik Auroba, **a.g.m**., s.23.

ölçünler oluşturma, kabul ve uygulama yaklaşımına" sıcak bakmaktadır. TTEA'sına göre üye ülkeler ilke olarak ölçünlerini ve test yöntemlerini uluslararası ölçünlere uygun olarak geliştirmekle yükümlüdürler. Böyle bir yaklaşımın ticaret sırasında ortaya çıkacak ihtilafları en uygun biçimde halledeceği düşünülmektedir.[481] Bu durumda GATT tarafından yönetilip yönlendirilen dünya ticaret sistemi giderek daha yüksek ölçüde, ticarette tarife dışı engeller üzerinde yoğunlaşmaktadır.[482]

1.3.4. Avrupa Birliği Mevzuatı

Avrupa Topluluğu'nu (şuan AB) kuran antlaşmalar incelendiğinde; gerek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran 1951 tarihli Paris Antlaşması'nda ve gerekse Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda, çevre politikasına ve çevrenin korunmasına ilişkin doğrudan herhangi bir hükmün yer almadığı görülmektedir.[483] Çevre sorunları, kurucu antlaşmalarla üye devletlerin yetkisine bırakılmıştır. Ancak artan çevre sorunları Avrupa Topluluğunu, sistemin etkili işleyebilmesi için üye devletlerin yetkisine bırakılan çevre konusunda da ortak bir yaklaşım, dolayısıyla, ortak politika benimsemek zorunda bırakmıştır.[484]

AB'de çevre politikaları 1973 yılında başlayan beşer yıllık "Çevre Eylem Programları" (ÇEP) aracılığı ile yürütülmektedir. Bununla birlikte çevre politikaları, bu konudaki temel hükümlerin ancak, Tek Senet ve 1993' te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında yer alması ile Birincil Topluluk Hukuku'nun[485] bir parçası haline gelmiştir.[486] 1987 öncesinde çevre ile ilgili politikalara ekonomi politikaları çerçevesinde yer veren Avrupa Topluluğu'nda, 1987'de yürürlüğe giren ve kurucu antlaşmalarında değişiklik yapan Avrupa Tek Senedi ile çevre konusu temel bir politika alanı olarak ilk kez yer

---

[481] **a.k**., s.26.
[482] Çelik Auroba, "Ticaret ve Çevre Politikaları", s.18.
[483] Gülün Egeli, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları**, TÇV Yay. Önder Matbaası, Kasım 1996, s.26.
[484] Gülün Egeli, **a.k.**,s.29.
[485] AB'nin Birincil Mevzuatı kurucu antlaşmalar, ekleri ve protokollerinden oluşmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bknz. DTM, **AB ve Türkiye,** DTM Yayınları, Ankara,1999, s.33-34.
[486] DPT, **Çevre Alt Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara,1997, s.26,27.

almıştır.[487] Maastricht Antlaşması ile, politika statüsü kazanan çevre konusunda, Amsterdam Antlaşması ile bir adım daha atılarak sürdürülebilir kalkınma ilkesi eklenmiş, bu ilke Avrupa Birliği'nin amaçlarından biri haline getirilmiştir.

AB devlet ve hükümet başkanlarının oluşturduğu Avrupa Konseyi'nin 1998'de Kardif'te yapılan toplantısında, çevrenin diğer tüm politika alanları ile bütünleştirilmesi kararlaştırılmıştır. 2000 Nice toplantısında da yine ekonomi ve çevre politikalarının bütünleştirilmesi üzerinde durularak bu konu bir rapor ile açıklanmıştır.[488]

Avrupa Topluluğu (şu an AB) Stockholm Konferansı sonrasında, 1973 yılından başlayarak birbirini izleyen altı eylem programı kabul etmiştir. Bu dönemde Topluluğun 200'ü aşkın hukuki metin kabul ederek bir mevzuat meydana getirdiği ve bu şekilde özellikle, atık yönetimi, su ve hava kirliliği gibi alanlarda asgari standartlar koyarak kirlenmeyi sınırlama amacı güttüğü görülmektedir.[489] Günümüzde AB'nce 300'ü tüzük, yönerge gibi bağlayıcı metinler olmak üzere bugüne kadar 400'e yakın düzenleme gerçekleştirilmiştir.[490]

AB'nce ÇEP, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı kullanımı, çevre sorunlarıyla uluslararası düzeyde mücadeleyi sağlamak amacıyla hazırlanmaktadır.[491]

İlk dört ÇEP'te, ağırlıklı olarak, kirliliği azaltmaya yönelik önlemler ve kirlilik ölçünlerinin belirlenmesi, kirliliği kaynağında önleme, doğal kaynakların akılcı kullanımı, kirlilik maliyeti, ÇED, çevre bilincinin geliştirilmesi gibi konular

---

[487] Firuz Demir Yaşamış, **AB ve Türkiye'de Çevre**, ATAUM Temel Eğitim Ders Notları, Ankara, 2000, s.4
[488] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, (2003)**, a.g.e.**, s.197.
[489] Nahit Töre, "AB ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı", **Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı**, 30-31 Mayıs 2002 Kocaeli, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, Haziran 2002, s.125.
[490] Ayşegül Mengi, Nesrin Algan**,** (2003)**,a.g.e.**, s.195.
[491] Gülün Egeli, "Gümrük Birliğinin Türk Çevre Politikasına Etkileri", **Çevre Yönünden Gümrük Birliği ve Türkiye**, TÇV Yay. Önder Matbaası, Kasım 1996, s.50.

üzerinde durulmaktadır. Beşinci ÇEP'nda ise; iklim değişikliği, asitleşme ve hava kalitesi, kentsel çevre, atık yönetimi, doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunması öncelikli alanlar olarak belirlenmiş ve "endüstriyel riskleri" özel alan olarak kabul edilmiştir. Topluluğun tüm politikalarına çevre boyutunun eklenmesi de Beşinci ÇEP'in bir başka önemli konusudur. Bu çerçevede belirlenen alanlardan biri "imalat sanayii"dir.[492] "Sürdürülebilirliliğe Doğru" başlığını taşıyan Beşinci ÇEP, bir yandan 1992-2000 dönemi için bir Avrupa gönüllü eylem stratejisi getirmiş (EMAS gibi), öte yandan tüm kirlenme sebeplerini gözönüne alan bir yaklaşımı ("yatay-horizantal") başlatmıştır.[493]

"Environment 2010: Our Future, Our Choice" Çevre 2010: Geleceğimiz, Seçimimiz adını taşıyan 6.Çevre Eylem Programı, 2001-2010 yıllarını kapsamaktadır. AB 6. Çevre Programı başlangıç metninde, toplumların; ekonomik büyümenin çevresel etkilerini önlemek, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, atıkları yönetmek, daha az girdi ve daha az atıkla daha çok üretmek, eko-verimli yollar izlenmesini sağlamak ve çevresel amaçları karşılayabilmek için çok çalışmaları gerektiği vurgulanmakta ve stratejik yaklaşımı benimseyerek çevresel konuların tüm politika ve sektörlerle bütünleştirilmesi gereğine dikkat çekmektedir.[494] Amaçları karşılayacağı düşünülen "Stratejik Yaklaşım"ın temel bileşenleri:

-Varolan çevre mevzuatını uygulamak,

-Çevresel yaklaşımı diğer ilgili politika alanlarıyla bütünleştirmek,

-Sürdürülebilir üretim ve tüketim modelleri için tüketiciler ve iş dünyasının işbirliğini sağlamak,

-Vatandaşların çevre ile ilgili daha nitelikli bilgilere kolayca ulaşımını sağlamak,

-Arazi kullanımında çevresel etkileri dikkate alan planlama ve yönetim anlayışı [495] olarak belirlenmiştir.

---

[492] Firuz Yaşamış, **a.g.e.**, s.8-9.
[493] Nahit Töre, **a.g.e.** s.125.
[494]Commission of The European Communites, Environment 2010: Our Future, Our Choice, Com(2001)31 final, 2001/0029(COD), Presented by Commission, Brussels, 24.Aralık 2001, s.7-10.
[495] Commission of The European Communites, **a.g.k**., s.3-4.

6. Programın öncelikli alanları, iklim değişikliği; doğa ve biyolojik çeşitlilik; çevre ve sağlık; sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı ve atık yönetimidir.[496] Belirlenen dört öncelikli alandan iklim değişikliği kapsamında; üretim-tüketim ilişkilerinin değiştirilmesi, işletmelerinin sadece cezalandırılmayıp iyi uygulamaları için ödüllendirilmeleri, Kyoto Protokolü gereklerinin uygulanması, sera gazı emisyonlarının %8 azaltılması gibi öneriler getirilmektedir. Topluluk, çevre kirleticilerine karşı izlenmesi düşünülen genel politika yaklaşımını; çevreyi kirleten, insan ve çevre sağlığını olumsuz etkileyen üretim prosesleri yerine, yeni bir bütünsel üretim politikası hazırlamak ve var olan ölçünleri politikalara uyarlamak, riskler hakkında bir kesinlik olmadığı durumlarda önleme yaklaşımını benimsemek olarak belirlemektedir. Program'da belirtildiğine göre, Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol (IPCC) Direktifi bu konularda, endüstriyel sistemlerin etkilerini belirlemekte ve Topluluğa giriş sürecinde kritik ve önemli bir rol oynayacaktır. Bu düzenlemenin tam olarak uygulanabilmesi; "iyi üretim teknikleri" ve "referans-kalite- belgeleri" uyumu ile sağlanacaktır[497] denilmektedir.

6. Programda on maddeden oluşan bir "Çevre Eylem Programı" yer almaktadır. Eylem Programı yürürlükte olan yasaların uygulanabilmesi, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişimi için, stratejik yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulayarak; ekonomik ve sosyal politikalarla çevresel hassasiyetlerin bütünleştirilmesini, iklim değişikliğine neden olan ozon, sera gazlarının yayılımını azaltmak için ölçümler yapılmasını ve emisyonların daha etkin kontrolünün sağlanmasını önermektedir. Ayrıca bu önerilerin gönenç ve büyüme düzeyinde azalma olmaksızın başarılmasını, bunun ise, küresel ekonomik boyuta paralel olarak çevresel eylemlerin de uluslararası düzeyde olmasını sağlayacak yeni yaklaşımlarını gerektirdiğini belirtmektedir.[498]

Programın 2. maddesinde Programın amaçları; sürdürülebilirlik, ekonomi ve çevre bütünleşmesi, sera gazları ve ozonun azaltılması, Kyoto Protokolünün

[496] **a.k.,** s.4-5.
[497] **a.k.,** s.40.
[498] **a.k.,** s.69-71.

onaylanması, atıkların azaltılması, hava, su, toprak kalitesinin sağlanması, üretim ve tüketim kalıplarında değişim, fayda maliyet analizleri, halkın katılımı, bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeler dikkate alınarak Topluluğun çevre politikalarını üretmesi[499] olarak belirlenmiştir.

3.maddede Programın temel yaklaşımı olan; "çevresel amaçları karşılayabilmek için stratejik yaklaşım" çerçevesinde yapılması gereken eylemler yer almaktadır. Bunlardan bazıları:[500]

-Farklı politika alanları için üretilen bütünleşme stratejilerinin etkili bir uygulamaya dönüştürülmesi

-Büyük işletmeler, ortaklıkları ve temsilcilerinin çevresel konularda işbirliğinin sağlanması, bunun için EMAS programının dikkate alınması,

-İşletmelerin sürdürülebilir kalkınma performans raporları yayınlamaları ve geliştirilmeleri için cesaretlendirilmeleri,

-KOBİ'ler için yardım programlarının düzenlenmesi,

-Üretimden tüketime çevresel gereklilikleri hesaba katan yaklaşımların teşvik edilmesi, çevre dostu üretim, yaşam döngüsü duyarlılığının yaygınlaştırılması,

-Daha temiz çevresel amaçları başarmak için gönüllü anlaşmalar ve bağlılıkların cesaretlendirilmesi,

-Ürünlerin çevresel etkileri konusunda tüketicileri bilgilendiren ekolojik etiketlemenin teşviki, yanıltıcı çevre iddialarının önlenmesi,

-Topluluk sorumluluk rejiminin oluşturulması ve çevre sorumluluğu hakkında yasal düzenleme yapılması,

-Çevresel hassasiyetleri gözönüne alarak etkili arazi kullanımının sağlanması, planlama ve yönetimde çevresel konuların dikkate alınmasının desteklenmesi.

Programın 4. maddesinde "İklim Değişikliği Eylemi İçin Öncelikli Alanlar" kapsamında Kyoto Protokolü ve sera gazları ile ilgili ilkelerin yanı sıra sanayide eko-verimlilik uygulamaları ve tekniklerinin teşviki, enerji verimliliği için sınai

[499] **a.k.,** s.71-73.
[500] **a.k.,** s.74-75.

sektörlerle çevresel sözleşmeler yapılması, enerji elde edilmesinde yenilenebilir kaynak kullanımının özendirilmesi ve 2010 yılına kadar bu oranın %12'ye çıkarılması karara bağlanmıştır.[501]

Programda doğal ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynak kullanımı ve atık yönetiminin sürdürülebilirliği için; kimyasallarla ilgili yeni bir yönetim sistemi kurulması, pestisitlerin sürdürülebilir kullanımının sağlanması, aday ülkelerin de bu konuda yönetimlerini geliştirmesi, tehlikeli atıkların deşarjı ve hava kirliliği ile ilgili emisyon tavanlarının gözden geçirilmesi, işletmelerin en iyi uygulama programlarını dikkate alması ve bütünsel üretim politikası yaklaşımını benimsemesi öngörülmektedir. Ayrıca Topluluğun dış politikasına sürdürülebilir gelişme ve çevresel konuların eklenmesi, yabancı yatırım ve ihracat kredilerinde çevresel uygulamaların dikkate alınması, 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin çevre ve kalkınma amaçları ile örtüşen yapının oluşturulması amaçları açıklanmaktadır.[502]

AB mevzuatına bakıldığında; AB'de kalite, çevre, sağlık, ürün güvenliliği alanlarında, yaşanan gelişmelere koşut olarak pek çok yasal düzenlemenin uygulamaya konulduğu görülmektedir. Tehlikeli maddelerin taşınması, atık yönetimi, çevre dostu ürünler için ekolojik etiketleme gibi konularla ilgili direktiflerin yanısıra hava, su, toprak kalitesi ile ilgili pek çok konudaki direktiflerde de sınai işletmeler ve OSB ile ilgili çevresel açıdan sorumluluk doğuran düzenlemeler söz konusudur. AB Mevzuatı içinde yer alan ve genel çerçeveyi belirleyen bu düzenlemelerden bazıları getirdikleri kurallar ve sınırlamalarla, Türkiye'deki uygulamayı ve olması gerekeni değerlendirme açısından önemli görülerek aşağıda açıklanmaktadır.

---

[501] **a.k.**., s.76.

[502] Environment 2010: Our Future, Our Choice, s.77-81 (Programın bütünü incelenerek, çalışmanın konusu ile bağlantılı yerler tarafımızca çevrilmiştir.)

1.3.4.1. Bütünleşik Kirlilik Önleme ve Kontrol Direktifi Integrated Pollution Prevention Control (IPPC)

1984 tarihli ve fabrikaların neden olduğu kirliliği önlemeye yönelik (olaya kirlilikleri izleme olarak yaklaşan) mevcut düzenlemenin yerine, 96/61/EC sayılı Bütünleşik Kirlilik Önleme ve Kontrol Direktifi (IPPC) yürürlüğe konulmuştur. Direktif bu konudaki diğer Topluluk mevzuatı ile uyumlu olarak ve olaya bütünsel yaklaşarak, çevrenin en etkin ve geniş kapsamda korunmasını amaçlamaktadır.[503]. Direktif, endüstri tesislerine bütünleşik çevre lisansı alma zorunluluğu getirmektedir. Söz konusu lisans hava, su, gürültü kirliliği ile ilgili tüm kontrolleri ve atık bertaraf işlemlerini kapsamaktadır. Ayrıca, endüstri tesislerine lisans verilebilmesi için izlenmesi gereken yollar direktifte belirtilmektedir. Getirilen bu sistem ile bir tesise lisans verilirken tüm çevresel etkilerin düşünülmesi ve bu etkileri kapsayan bir izin sürecinin izlenmesi gerekmektedir.

Direktif kirletici vasfı yüksek endüstriyel faaliyetleri kapsamakta (enerji endüstrisi, metal üretim ve işleme, maden sanayii, kimya sanayii, atık yönetimi) ve yeni veya mevcut sayılan tüm sanayi tesislerinin uyması gereken temel yükümlülükleri tanımlamaktadır. Bu temel yükümlülükler endüstriyel atıklar veya diğer atıklardan kaynaklanan su, hava veya toprak kirliliğinin önlenmesi için alınacak bir dizi önlemleri de kapsamaktadır. Bu önlemler; işletme ruhsatı ve izinlerin alınması için temel oluşturmaktadır.[504]

1.3.4.2. Genel Ürün Güvenliği Direktifi

AB'nin bütünsel yönetimi gerçekleştirmeyi amaçlayan yeni yaklaşım direktiflerindendir. 92/59/EEC sayılı Direktif, piyasaya sürülmüş olan tüketim ürünlerinin normal veya öngörülen kullanım koşullarında herhangi bir risk oluşturmamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, üreticilerin sadece

---

[503] TÇV, **AB ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı**,TÇV Yayını , Önder Matbaası, Ankara 2001, s.191-194;
<<http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEX.num.doc&lg=>> ; OJL 257, 10.10.1996.

[504] Kimya Sanayicileri Derneği, **V Ulusal Kimya Sanayi Kongresi Kitabı**, Çevre -Üçlü Sorumluluk Grubu Raporu, Aydoğdu Ofset, İstanbul, s.193; <<http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc? smartapi!celexapi!prod!CELEX.num.doc&lg= >>, OJL 257, 10.101996.

güvenilir ürünleri piyasaya sürmeleri ve ürünlerin riskleri hakkında bilgi vermeleri gerekmektedir. Direktif aynı zamanda üye devletlere piyasada bulunan ürünleri gözetleme ve ciddi risk durumunda bilgilendirme sistemi veya koruma önlemleri kapsamında alınan tedbirlerle ilgili olarak Komisyonu bilgilendirme zorunluluğu da getirmektedir.[505]

Yeni yaklaşımın temel bir ilkesi de mevzuat uyumunu kamu yararına olan temel gereklerle sınırlı tutmaktır. Bu gerekler, özellikle, kullanıcıların sağlık ve emniyetinin korunmasını temel amaç olarak almakta ve bu kapsamda öteki temel gerekleri, malların veya çevrenin korunması gibi konuları kapsamaktadır. Temel gerekler zorunlu olup sadece temel gereklere uygun olan ürünler piyasaya sürülebilmekte ve hizmete sunulabilmektedir.[506]

1.3.4.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi

ÇED, herhangi bir alandaki projelerin uygulanmasına başlanılmadan önce çevreye olası etkileri bakımından sistemli bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. AB, 85/337/EEC[507] ve bunu değiştiren 97/11/EC[508] sayılı direktifler ile ÇED konusunda düzenlemeler getirmiştir. AB'nin bu düzenlemelerinin kapsamı oldukça geniş olup, çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratacak kamu ve özel sektör kaynaklı tüm proje, program, faaliyetleri içermektedir. Direktif ekindeki listede bu düzenlemenin hangi tür projeleri (ham petrol rafineleri, santraller, endüstri kuruluşları, arıtma tesisleri ve diğerleri) kapsadığı belirtilmektedir. Bu projelere, Direktif'te belirlenen hükümler (madde 5 ve 10) çerçevesinde değerlendirilmesi sonrasında, çevreyle ilgili yaratacakları etkilere göre gerekli önlemleri almak koşuluyla onay verilecek veya reddedilecektir.

---

[505] DTM, **Yeni Yaklaşım ve Global Yaklaşım Temelli Direktiflerin Uygulanmasına Dair Rehber** "Guide To The İmplementation Of Directives Based On The New Approach and The Global Approach", AT Resmi Yayın Ofisi, Ankara, 2000, s.2-13.
[506] DTM, **a.k**., s.25-26
[507] OJ, L 175, 5.7.1985.
[508] OJ, L 73, 14.3.1997.

ÇED sürecine, projenin kendisini etkileme olasılığı olma durumunda, başka bir üye devletin katılma hakkı vardır. ÇED vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşların katılımına ve süreci etkilemelerine açıktır (madde 6). Direktif'e göre, üye devletlerin birbirine bilgi vermesi (madde 11) ve uygulama ile ilgili raporlama (madde 2) yapma zorunluluğu vardır. Direktif, Birliğin 25 Şubat 1991 tarihinde imzaladığı "Sınır Ötesi Çerçevede Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Anlaşma"nın getirdiği yükümlülükleri de dikkate alarak,[509] kapsamına giren ve çevreyi etkileyecek işletmeler ile devletler için ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir.

1.3.4.4. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi (Seveso II Direktifi)

Bu direktifin amacı tehlikeli maddelerden kaynaklanan büyük endüstriyel kazaların önlenmesi, bu kazaların insan ve çevre üzerindeki etkilerinin sınırlandırılması, tüm topluluk çerçevesinde üst düzeyde koruma sağlamasıdır. Bu kapsamda Direktif, hem işletme sahipleri hem de yetkili kuruluşlar için kazaların önlenmesi ve etkilerinin sınırlandırılması ile ilgili olarak genel ve özel yükümlülükler getirmektedir. Direktife göre üye ülkeler; işletmelerin kaza önleme politikası oluşturmasını ve bu politikanın uygun şekilde uygulandığını göstermesini sağlamak zorundadır. Ayrıca kuruluşlar şartların değişmesi veya yetkili kuruluş tarafından talep edilmesi halinde, bir emniyet/güvenlik raporu hazırlamak, risk analizi ve risk senaryoları yapmakla yükümlüdür.[510]

1.3.4.5. AB Çevre Etiketi Tüzüğü

Çevreye yönelik "yeşil nokta" ve ürün güvenliği ile ilgili "CE işareti" birer zorunlu uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum pazara ihracat yapan ihracatçıları, ürünlerinde bu açıdan gerekli düzenlemeleri yapmak zorunda bırakmıştır. AB'de uygulanmaya konulan zorunlu uygulamaların yanı sıra pazarlama aracı olarak kullanılabilen gönüllü uygulamalar da vardır. Çevre etiketi bunlardan biridir.[511] AB ülkelerinde çeşitli çevre etiketlerinin oluşturulması

[509] TÇV, (2001), **a.g.e**., s.142.
[510] 96/82/EC sayılı AB Direktifi, OJ, L010, 14.1.1997; Kimya Sanayicileri Derneği, **a.g.e.** , s.193.
[511] Özden Ergün, **Avrupa Birliği Çevre Etiketi**, DTM İGEME Yay., Ankara, 1999, s. Önsöz.

ve yaygınlaştırılması üzerine[512] AB Konseyi'nin 1992 yılında 880 sayılı yönetmeliği ile tüm AB ülkeleri için geçerli olacak AB Çevre Etiketi Sistemi oluşturulmuştur. Oluşturulan sistem ile amaçlanan;

-Çevreye zarar vermeyen ürünlerin tasarımını, üretimini ve pazarlamasını geliştirmek ve bu ürünleri çevre etiketi ile ödüllendirmek,

-Tüketicileri bu ürünlerin çevreye etkileri konusunda bilinçlendirmektir.

AB çevre etiketi edinilmesi zorunlu olmayıp gönüllü bir uygulama olsa da[513] AB'nde ürünün taşıması gereken kriterlerle ilgili beklentiyi ortaya koyması ve ürünün tercih nedenlerini oluşturması açılarından önemli bir uygulamadır.

Avrupa Birliği, bu düzenlemelerin yanısıra yayınladığı bazı belgelerle de, üyelik için aday olan ülkelerin genel olarak yerine getirmesi gereken kriterleri ortaya koymaktadır. Merkezi Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) tam üyelikleri öncesinde, bu ülkelerin Tek Pazarla bütünleştirilmesine yönelik olarak hazırlanan rapor,-Beyaz Belge- bunlardan biridir. Bu Belge'de; rekabet politikası gerekleri, sınai ölçünler, malların uygunluk testleri, mevzuatın uygulanması için gereken kurumsallaşmalar tanımlanmaktadır. Ayrıca izlenilecek yol önerileri ile, getirilen düzenlemelere uymanın getireceği yararlar ortaya konmakta ve bu Belge gerekleri karşılanmadan üyelik aşamasına gelinemeyeceğine dikkat çekilmektedir.[514]

Avrupa Birliği, Haziran 1997'de yayınladığı "Agenda 2000 Daha Geniş ve Güçlü Bir Birlik" başlıklı belge ile Avrupa Birliği'nin (genişleme dahil) gelecekte uygulayacağı politikaları belirlemiştir.[515] Katılmalarıyla birlikte tek pazarın birer parçası olmaya aday ülkelerin üyelik müzakereleri, topluluk müktesebatının uygulanması ilkesine dayanmakta ve aday ülkelerin tam üyelik öncesinde birlik müktesebatına yüksek düzeyde uyum sağlamaları öngörülmektedir. Bu nedenle

[512] AB ülkelerinde geliştirilmiş ve ulusal düzeyde kabul görmüş pek çok ekolojik ürün etiketi vardır. Bunlardan en bilinenleri; Almanya'da Blue Angel; SG Etiketleri; İsveç'in Falcon, Hollanda'nın EKO Kalite Sembolü; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İzlanda'da geçerli SWAN etiketidir.Ayrıntılar için

[513] TÇV, (2001), **a.g.e**., s.137.

[514] DTM,(1999), **a.g.e**., 252.

[515] Nahit Töre, (2002), **a.g.m.**, s.128.

aday ülkelerin birlik müktesebatını üstlenmedeki ilerlemeleri düzenli bir şekilde gözden geçirilecek, AB, üyeleri ile oluşturduğu yapının olumsuz etkilenmemesi için gerekli önlemleri alacaktır.[516] Gündem 2000, aday ülkelerde yapılacak bütün yeni yatırımların AB çevre mevzuatına uyması gerektiğini belirtmektedir. AB mali yardımı da bu koşulun sağlanmasına bağlıdır.[517] Bu kapsamda Tek Pazar içinde çevrenin ve tüketicinin korunmasına yönelik olarak yürürlüğe konulmuş bulunan düzenlemeler ve serbest rekabetin korunmasına ilişkin önlemlerin üye, aday tüm ülkelerce üstlenilmesi beklenilmektedir. Agenda 2000'nde; bir geçiş dönemi söz konusu bile olsa, Tek Pazar'ın düzgün işlemesi için AB'nin gereken hassasiyeti göstereceği ve minimalist bir yaklaşım benimsenmeyeceği ifade edilmektedir.[518]

Sonuç olarak AB'nde çevre ile ilgili düzenlemeler genel çerçeveyi çizen kurucu antlaşmaların yanısıra tüzük, direktif, karar türündeki temel düzenleme araçları ile; bu düzenlemeleri açıklayıcı ya da bunlara temel teşkil edici nitelikteki ilke, tavsiye kararı, görüş şeklinde adlandırılan düzenlemelerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, çevre konusunda üye devletler ile birlikte imzalanan uluslararası sözleşmeler ve protokoller de Topluluğun çevre mevzuatının içinde yer almaktadır.[519] AB'nde işbirliği alanı olarak hiçbir boşluk kalmayacak şekilde ayrıntılı düzenlemelere konu olan çevre konusu, ülkemizin AB'ne üyeliği durumunda ve adaylık sürecinde eksiksiz olarak yönetsel, siyasal ve tüzel düzenlemelerde gerekli uyum çalışmalarının yapılmasını gerektiren bir alandır. Benzer şekilde AB'nin bir diğer işbirliği alanı olan sanayi ve ticaret konusunda da uyum çalışmalarının yapılması ve varolan düzenlemelere uygun davranılması gerekmektedir.

---

[516] DTM, (1999), **a.g.e**., s. 246-256.
[517] Nahit Töre,(2002), **a.g.m.**, s.129.
[518] DTM, (1999), **a.g.e**., s. 257 .
[519] DPT, **Çevre Alt Komisyonu Raporu**, DPT Yay. Ankara,1997, s.26,27; Esmeray Alacadağlı, **AB'ne Uyum Öncesinde Çevre Yönetiminde Sorunlar; Çevre Sağlık Bakanlıkları Çatışma Alanlar**, ATAUM 27. Dönem Temel Eğitim Programı Ödevi, Ankara, 2001, s.13.

1.4.Yeşil Tüketici ve İşletmelerin Sorumlulukları

1960'lardan beri özellikle gelişmiş ülkelerden başlayarak tüketim alışkanlıklarının yol açtığı çevre kirlenmesi, tüketiciler arasında giderek daha fazla endişe konusu haline gelmektedir. Daha çok insan bu endişe ile kendisi ve dünya için doğru olanı yapmaya yönelmektedir. Bu ise faaliyetlerin gerçek ihtiyaçları karşılayacak biçimde sürdürülmesi ve yetinme seviyesine geçilmesidir. Avrupa'daki yeşil hareketin temsilcilerinden Jonathan Perritt savunduğu; "dünyanın ve insanlığın geleceği için gerçek ihtiyaçların yapay isteklerden ayrılması ve yetinme düzeyine geçilmesi" ile kapitalizmin sürekli tüketim baskısına karşı çıkmaktadır.[520]

"Mevcut tüketim hızıyla gelecekte aynı düzeyde bir yaşam kalitesini sürdürebilecek ölçüde kaynağa sahip olabilir miyiz" sorusuna verilen hayır cevabı yeşil tüketici sayısının artmasına yol açmaktadır.[521] Yeşil tüketiciler, yaşam biçimlerine uygun, çevreye karşı sorumlu ürünler kullanmak isteyen, iyi tüketicilerdir. Araştırmalar göstermiştir ki, genel olarak tüketiciler çevreye zarar vermeyen mallar için %10'a kadar fazla fiyat ödemeye razıdırlar.[522]

İş yerlerini yeşil olmaya özendiren üç öğe; pazarlama, toplumsal sorumluluk ve ekonomik değerdir. Çevre konularında sorumlu olmak isteği duyurmak için, pazarlama güçlü bir noktadır. Sayıları giderek artan yeşil tüketiciler işletmeler için geniş bir Pazar oluşturduklarından, ürünün tüm çevresel etkilerini değerlendiren, ekonomik maliyetlerini ekolojik maliyetlerin önüne koymayan kısaca yeşil pazarlamanın tüm gereklerini yerine getiren işletmeler karlarını ve rekabet güçlerini artırmaktadırlar.[523]

1989'da EPA, IBM şirketini ozon tabakasına zarar veren CFC gazı yayanların başta gelenlerinden biri olarak tanımladı. Kamuoyundaki bu olumsuz

---

[520] Jonathan Perritt, **Yeşil Politika**, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1989, s.122-126.
[521] George M. Zinkltan, Les Carlson, "Green Advertising and The Reluctant Consumer", **Journal of Advertising**, Vol 24, Issue 2, June 1995, s.2.
[522] Marian K. Prokop, (1994), **a.g.e**., s.46
[523] George M. Zinkltan, Les Carlson,(1995), **a.g.m.,** s.2-4.

görüntüyü gidermek için IBM 1993'te 100 milyon dolar harcadı. Kamuoyu, bir topluluk içinde yaşayan insanların, edimde bulunmak ve karar vermek, gereken ortak bir yargıya bir oydaşmaya varmak için bilincinde olmadan gösterdikleri çabalara dayanır. İnsanın toplumsal doğasına dayalı ve değer yüklü alanlarda toplumsal uzlaşmanın oluşumunu ve korunmasını garanti altına alan ve kesintisiz devam eden bir süreçtir. Kamuoyu hem toplumsal hem siyasal açıdan çok güçlüdür ve her iki tarafa da baskı uygular.[524] Yasalara karşı gelmek hep çok kolaydır ama çöldeki bedeviler için bile kamuoyuna karşı gelmek imkansızdır.

Diğer taraftan çevre koruma sağlam bir ekonomik yatırımdır.[525] Çevre koruma yatırımları ve önlemleri salt yatırım gereği ortaya çıkaran ve ekonominin toplam yatırım hacmini azaltması nedeniyle makro/mikro dengeler açısından olumsuz etkiler yaratan yatırımlar değildir. Bu yatırımlar sonucu gereken faaliyetler ekonomiye katma değer yaratarak katkı sağlayabileceği gibi sanayi atıklarının yeniden kullanılmasını sağlayan sistemlerle üretime de olumlu etkide bulunmaktadırlar.[526] Bu nedenle çevre konusu, işletmeler tarafından bir tehdit olarak değil, yeni ürünler, yeni pazarlar, yeni süreçler geliştirmeye yarayacak bir fırsat olarak değerlendirmelidir.[527] Çünkü sadece atıkları azaltacak bir geri kazanım programı bile karlı olabilmektedir. Geçmiş yıllarda AT&T şirketi çöplerini uzaklaştırmak için her yıl bir milyon dolardan fazla harcarken, bir geri kazanım programını başlatarak tekrar kazanılabilirlerini satmış ve yılda 365.000 dolar kar etmiştir.[528]

İşletmelerin ekonomik olarak mal ve hizmet üretiminde bulunma ve kaynakları verimli kullanmanın yanı sıra sosyal olarak da sorumlulukları vardır. İşletmenin sosyal sorumluluğu; "Ekonomik faaliyetlerini onunla ilgili tarafların -

---

[524] Elisebeth Noelle-Neuman, Kamuoyu, Çev.Murat Özkök, Dost Kitapevi, Ankara,1998, s.264-265

[525] Marian K. Prokop, **a.g.e**., s.13.

[526]Ayda Eraydın, "Çevre Koruma Politikalarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi", **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler,** CO.P.I.S.E.E Sempozyum 14-16 Nisan 1982, Ankara, 1982, s.6-9. ; Marian K. Prokop, (1994), **a.g.e**.., s. 13.

[527] Esra Nemli,(2000),**a.g.e.**, 117.

[528] Marian K. Prokop,(1994), **a.g.e.**, s. 13.

toplum, tüketiciler, çalışanlar, hissedarlar- hiçbirinin menfaatine zarar vermeden yönetimi" olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler yüklendiği bu sorumluluğun bir gereği olarak hem çevreyi baştan kirletmemeye özen göstermek, hem de kirlenmiş bir çevrenin eski haline dönmesi için çaba sarf etmekle yükümlüdürler.[529] Bu konuda endüstriyel ve tüketim ürünleri üreten ve uzun yıllardır çevre dostu tasarım ve üretim uygulamalarına yer veren 3M şirketinin, "kirliliği kaynağında önleme ve ekonomik amaçlarıyla çelisse bile çevreyi korumak için yapılması gerekenleri yapma" ilkeleri üzerine kurduğu ve tüm çalışanlarının katılımıyla uyguladığı "Pollution Prevention Pays Program" iyi bir örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca, bu program sayesinde şirket üretim birimi başına yarattığı kirliliği yarı yarıya azaltırken, maliyette de 500 milyon dolar azalma sağlamıştır.[530]

2. Ulusal Zorunluluklar

2.1.OSB'lerinin Mevcut Durumu ve Çevre Sorunları

Ülkemizde 1950 yılından itibaren artan sınai üretimle birlikte, işletme sayısında ve büyüklüklerinde ve çevre kirlenmesinde bir artış söz konusudur.

1927 yılında yapılan sanayi sayımında, ülkemizde üretim yapan 65.245 işyerinin, sadece 2052'si 10'dan fazla işçi çalıştıran imalat sanayi işletmesidir. Bu işletmelerdeki sektörel ağırlığı, gıda, tütün, deri tekstil, ağaç ve maden işleme sanayileri oluşturmaktadır.[531] DİE Türkiye İstatistik Yıllığı verilerine göre, 1950 yılında yapılan sanayi sayımında, sanayi işletmelerinin sayısı 32 331, çalışanlarının 335.756'dır. Büyük işletmelerin toplam içindeki payı ise % 3,2 dir. Bu sayılar, 1964 Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre, imalat sanayi işyeri sayısı 160.771, çalışanların sayısı ise 694.472 şeklindedir. İşyeri toplamı içindeki büyük işletmelerin oranı % 18.74 tür. [532]

---

[529] Ömer Dinçer, Yahya Fidan, **İşletme Yönetimine Giriş,** 3. Baskı, Beta Basım ve Yayım, Dağıtım A.Ş. ,1997, s.65-67.
[530] Esra Nemli,(2000),**a.g.e.**, 170.
[531] Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.78-81; Orhan Türkdoğan, **Türkiyenin Sanayileşmesi**, Devlet Yayınları, Ankara,1981,s.456-458.
[532] Esmeray Alacadağlı, **Sanayileşen Türkiye ve Çevre Kirliliği,** TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997, s.10-14.

1960'lı yıllar sonrasında tüketim malları (gıda, içki, dokuma, giyim gibi) üretiminin toplam imalat sanayi içindeki payı azalırken, ara mallarının (kimya, petrokimya, petrol ürünleri gibi) ve yatırım mallarının (madeni eşya, makine, tarım makine ve araçları, elektrikli makineler ve benzerleri) payı artmıştır.[533]

Sanayideki bu değişim, işletme ölçekleri, atık kompozisyonları açısından çevreye farklı etkileri olan ve çevresel planlama gerektiren değişimlerdir.[534] Sınai üretim sürecinde, üretimde bulunan sektöre ve üretim cinsine bağlı olarak kirletici parametreler ve kirlilik özellikleri farklıdır. Bir petrol rafinerisi ile bir un fabrikası aynı kirletici özelliklere sahip değildir.[535]

DİE'ce yapılan 1997 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre imalat sanayi işyeri sayısı 203.546, çalışanların sayısı ise 1.687.298'dir. 2001 Türkiye İstatistik Yıllığı verilerine göre 2000 yılı imalat sanayi işyeri sayısı 196.700, çalışanların sayısı ise 1.527.624'dür.[536]

Bir süreci yansıtan ve rakamlarla ifade ettiğimiz bu durum, ekonomik ve teknolojik değişim dinamiklerinin sonucu olarak ortaya çıkan ve 1980'li yıllardan beri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde yaygınlaşarak varlığını duyuran "küçük ve orta boy işletmeler ile girişimcilik akımının,"[537] (ekonomideki kötüye gidişin bir sonucu olarak 2000 yılındaki küçülme dışında) ülkemizde de genel kabul gördüğünün ve giderek arttığının bir göstergesidir.

İmalat sanayiinde 1-250[538] arası işçi çalıştıran ve OSB uygulamasının temel objesi olan işletmeler 1997 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre,

---

[533] Serdar Şahinkaya, "Sermaye Birikimi, Sınai Birikim ve İmalat Sanayii", **3. İzmir İktisat Kongresi Sektörel Gelişme Stratejileri**, DPT Yayınları, Ankara,1993, s.114.
[534] DPT**, Çevre Sorunları**, **Sanayi İle İlgili Çevre Sorunları Alt Komisyon Raporu**, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 1979, s.12-13.
[535] Füsun Şengül, **Organize Sanayi Bölgelerinde Çevre Sorunları ve Çözümleri Projesi Tanıtım Toplantısı**, 18 Kasım 1994, TOBB Yayınları, Ankara, 1994, s.27.
[536] DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, DİE Yayınları, Ankara, Ağustos 2002, 318-319.
[537] DPT, **Sanayi Politikaları Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı OİK Raporu**, DPT Yayınları, Ankara, 2000, s.85
[538] Ülkemizde kabul gören kriterlere ve bu konulardaki düzenlemelere göre, büyüklükleri açısından bu işletmeler küçük ve orta ölçekli işyerleri olarak tanımlanmaktadır.

imalat sanayiindeki toplam işletme sayısının % 99.5'ini, istihdamın % 63.5'sini, katma değerin % 32.3'ünü oluşturmaktadır.[539] 1997 yılı için bu değerler, 8.BYKP ÖİK Raporunda "işyeri sayısının % 91.5'ini, istihdamın % 46.01'sini, katma değerin % 27.57'sini oluşturmuşlardır"[540] olarak verilmekte, Johannesburg Zirvesi'ne yönelik hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu"nda ise işletme sayısının % 99.5'ini, istihdamın % 54'ünü oluşturuldukları[541] belirtilmektedir.

İmalat sanayiinde işyeri sayısı, istihdam açısından en büyük paya sahip en ilk üç sektör büyüklük sırasıyla, tekstil, makine ve gıdadır. GSMH ve yaratılan katma değer söz konusu olunca kimya sanayi, yaratılan katma değer açısından birinci, GSMH açısından üçüncü sıraya yerleşmektedir. İmalat sanayiinde ihracat payı en büyük sektör de tekstildir. Onu yine makine ve gıda izlemektedir. [542]

Sanayideki gelişmeyle birlikte, ülkemizde etkilediği ve tahrip ettiği alan, canlı, doğal kaynak sayısı giderek artan bazı çevre sorunlarının ortaya çıktığı ve son yıllarda bazı yörelerde bu sorunların yarattığı çevre tahribi ve kirlenmelerin doğal ve insan yaşamının taşımayacağı tehlikeli boyutlara ulaştığı da gözlenmektedir.[543] Bu konuda yapılan çalışmalar bu sorunların, sanayinin büyüklüğünden değil, bilinçsiz bir biçimde planlamasından, daha doğrusu planlama ve yer seçimi hatalarından kaynaklandığını [544] sanayideki gelişme ve değişimlere göre önlem alınmadığını ortaya koymaktadır.

Daha önce OSB'nin kuruluşu, yerleşim yerlerinin seçimi ile ilgili bölümde değinildiği üzere; sanayileşme ile birlikte ekonomik sistemin gereği olarak oluşan yeni toplumsal mekansal sistemlerin, sağlam temellere oturtulabilmesi[545] ve toplumun temel nitelikteki dönüşümlerinin, çevre-doğa ilişkisini kurabilecek

[539] DİE, **1997 Türkiye İstatistik Yıllığı**; DPT, **Sanayi Politikaları ÖİK Raporu**, s.84-85.
[540] DPT, (2000),Sanayi Politikaları Sekizinci ..OİK..**a.g.e**., s.34.
[541] ÇB,UNDP, **Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu 2002**, s. 149.
[542] DPT, (2000)Sanayi Politikaları Sekizinci Beş Yıl...OİK...age, s.28-43
[543] DPT, (1979), **a.g.e.** , Dördüncü Beş Yıllık ..., , 6-9 .
[544] İlkay İzer, **Sanayi ve Çevre Konferansı,** TÇV Yayını, Ankara 1986, 213.
[545] Çetin Göksu, (1982), **a.g.m**, s.5.

şekilde planlaması ve yönetilmesi için, konuya bütünsel(bütünleşik) yaklaşabilmek ve planlama aracını amaca uygun kullanabilmek gerekmektedir.

OSB'leri, "yerleşim ve çevre kirlenmesi konularına disiplin getirilmesi aşırı kentleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesi"[546], "sanayileşmenin çevre sorunlarına yol açmayacak veya bu sorunları en düşük tutacak şekilde gerçekleştirilmesi ve yatırımların yönlendirilmesi amacıyla"[547] ülkemizde de uygulanan bir modeldir. Batılı toplumların aksine, ülkemizde, sanayinin düzenli yerleşmesini ve gelişmesini sağlamak amacıyla oluşturulan OSB veya KSS'lerinde sanayi arsaları yer bölümleri sanayicilere satış yoluyla devredilmektedir. Bu durum kentlerde OSB istemlerini kamçılamakta ve artırmaktadır.[548]

DPT tarafından hazırlanan yer seçimi kriterlerine göre, OSB'nin konumu itibarıyla tarım arazilerini, hava, su, toprak ve canlı kaynaklarını olumsuz etkilememesi gerekir.[549] Ancak, TBMM Araştırma Komisyonu Raporu ve çevreyi koruma ve geliştirmekten sorumlu Çevre ve Orman Bakanlığı'nın saptamaları; OSB'nin yer seçimine gereken özen gösterilmediği için su, toprak, hava, doğal kaynaklarımızın tahrip edildiği yönündedir.[550] OSB'nin yarattığı kirlilik ile ilgili mevcut veriler de bunu doğrulamaktadır. Örnek vermek gerekirse1989'da bir tona yaklaşan balık ölümüne sahne olan Gediz'e Manisa OSB'nin atıkları deşarj edilmektedir. Ergene nehri Çerkezköy OSB'nin tekstil, makine ve diğer sanayi işletmelerinin atıklarıyla kirlenirken, Bursa OSB Nilüfer çayını kirletmektedir. Göllerimiz ve denizlerimiz için de durum pek farklı değildir.[551] Acı Göl, Denizli Çardak OSB'nin, Burdur Gölü, Burdur OSB'nin tehdidi altındadır.[552] Ülkemizdeki akarsuların birçoğu, denizlerimiz, göller, topraklarımız kirlenmiş ve ekolojik taşıma kapasiteleri aşılarak gelişme kapasiteleri ortadan kalkmıştır.

---

[546] TÇV, Türkiye'nin Çevre Sorunları 95, s.353.
[547] TUBİTAK, 1992 Sonuç Raporu 5.i 1993
[548] Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 4. basım, İmge Kitabevi,Ankara, 1997,s.440
[549] DPT, OSB Yatırım Kararı, Yer Seçimi, İmar Planlama ve Esasları, age,s.3
[550] TBMM, 10/6 sayılı Meclis Araştırma Raporu, s.144
[551] DPT, Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi ÖİK Raporu, s.46-48.
[552] Cumhuriyet Gazetesi, 12 Temmuz 2003, s.6

OSB'nin mevcut durumunu anlatırken belirtildiği gibi;1961 yılında başlatılan uygulama çerçevesinde Sanayi Bakanlığı 2004 yılı verilerine göre, 18.137 ha alan üzerinde toplam 76 OSB kurulmuştur. Bu rakamlara Bakanlık kredisi kullanmadan yapılan OSB dahil değildir. 2004 yılı Yatırım Programında; yeralan toplam 57 adet OSB projesinden[553] mevcuttaki eksikliklere karşın sadece ikisi çevre yönetimine yönelik olarak tasarlanmıştır.

Biten ve devam eden Organize Sanayi Bölgelerinin büyüklüğü 50 hektar ile 1850 hektar arasında değişmekte olup, bazı yerlerdeki organize sanayi bölgeleri; deri, besi, plastik, kimya, mermer, haddeciler, tekstil boyahaneleri, boya ve vernik, gıda, sera, otomotiv yan sanayi, makine ve imalat gibi "ihtisas sanayi bölgeleri" olarak planlanmıştır.[554]

Sanayi Bakanlığı'nın 2004 yılı verilerine göre mevcut 76 OSB'de toplam 11.477 işyeri yer almaktadır.[555] Yine Nisan 2003 verileri ile mevcut 358 KSS sitesinde 82.797 işyeri bulunmaktadır. Proje halinde ve devam eden KSS tamamlandığında KSS sayısı 425'e, işyeri sayısı 101.533'e ulaşacaktır.[556] DİE 1997 yılı rakamlarıyla 203.546 olan imalat sanayi işyeri sayısını dikkate aldığımızda bile halen, imalat sanayiinde yer alan işletmelerin % 50'si organize edilememiş ve mekansal düzenlemenin içinde yer almamıştır. OSB ve KSS şeklinde organize edilen işyerlerinin mekansal düzenlenmesinde ise, çevresel etkenler, doğal kaynakların sürekliliği gibi kriterler, bizzat bu işe onay veren, planlayan makamlarca da kabul edildiği üzere, dikkate alınmamıştır.[557]

DİE 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı verilerine göre; imalat sanayiinde faaliyet gösteren toplam 2548 işyerinde yapılan bir araştırma sonucunda, arıtma tesisi olan işyeri sayısı 502 olarak saptanmıştır. Arıtılmaksızın sanayiden atılan atıksu miktarı 727.403.806 m^3 tür. Arıtılarak sanayiden atılan atıksu miktarı

---

[553] <<http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1868 >> (26.4.2004)
[554] Sanayi Bakanlığı Verileri ,Nisan 2004, Ek-1 ve Görüşme Notları
[555] Sanayi Bakanlığı Yerbölümü, Üretim, İstihdamVerileri, Nisan 2004.
[556] Sanayi Bakanlığı Verileri, Nisan 2003.
[557] DPT, Sanayi Politikaları Sekizinci Beş.. OİK, **a.g.e**., s.100; DPT, Sekizinci Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK, Raporu, Çevre, DPT Yay., Ankara, 1994, s.68-69; UÇEP, **a.g.e**., s.40; Görüşme Notları.

149.321.263 m^3 tür. Ön arıtma sonrası atılan 53.885.021 m^3 tür. Bu rakamlara bakıldığında arıtma tesisi olan işyeri sayısı veri toplanan işyerinin beşte biri kadar olup, arıtılarak atılan suyun beş katı su arıtılmadan alıcı ortama bırakılmaktadır. Yine bu istatistiklere göre, bu işyerlerinden sadece 12 tanesinde gelişmiş arıtma tesisi bulunmaktadır ve bu arıtma tesisinde arıtılan toplam atıksu 56.178.715 m^3 tür. Fiziksel, kimyasal, biyolojik her tür arıtma yapılarak atılan su miktarı ise, toplam arıtılan suyun %9,8 idir.[558]

DİE ve Çevre ve Orman Bakanlığı kaynaklarından (katı atıklarla ilgili güncel veriler oldukça sınırlıdır.) sağlanan verilerden, DİE'nce toplam 55 OSB'nde atıklarla ilgili yapılan bir çalışmanın verilerine göre; 46 OSB'nin evsel katı atık miktarı 2.678.415, endüstriyel katı atık miktarı ise 103.975 ton/yıldır.[559] Çevre ve Orman Bakanlığı'nca 31 ilde 762 sanayi kuruluşu ile yapılan bir çalışmada ise bu kuruluşların %45'inin katı atık kirliliği yarattığı saptanmıştır.[560]

Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu"na göre; Türkiye'de imalat sanayii tarafından yılda 13.2 milyon ton atık üretilmektedir. Türkiye'de imalat sanayii üretiminden kaynaklanan atıkların; %41'i metal, %27 gıda, %14 kimya, %5 makine ve diğer, %3 kağıt ve orman, %9 taş toprak, %1 tekstil sektöründen kaynaklanmaktadır. İmalat sanayii atıklarının %57'si bertaraf edilmektedir. Bertaraf edilen atıkların %30'u belediye çöplüklerinde, %70'i ise düzensiz ve denetimsiz olarak uzaklaştırılmaktadır.[561]

Daha önce arıtma tesisileri ile ilgili bölümde değinildiği gibi; varolan 76 OSB'nde belediyenin arıtma sistemine bağlananlar da dahil 23 atıksu arıtma tesisi vardır. 76 OSB 56 ile dağılmış iken, bu illerin 13'ünde atık arıtma tesisi bulunmaktadır. 43 ilde (%76,79) arıtma tesisi bulunmamaktadır. Proje halindekiler dahil edilse bile (o zaman arıtma tesisi sayısı 32 olacak) ülke

[558] DİE, **1997 Türkiye İstatistik Yıllığı**, DİE Yay., 1997, Ankara, s.179
[559] DİE, Yayınlanmamış Veriler, Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır.
[560] Mustafa Şahin, (2000),**a.g.e**., s.86.
[561] ÇB,UNDP, **Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu 2002**, s. 157

genelinde OSB olan illerin çoğunda (36ilde) %64,3'ünde, arıtma tesisi bulunmamaktadır.

OSB'nde arıtma tesisleri 1990'lar sonrasında kurulmuş olup, ilk arıtma tesisi İstanbul-Tuzla OSB'de 1992 yılında faaliyete geçmiştir.[562] OSB'nde sanayi parsellerinin tahsisinde peysaj planlama ve çevre düzenleme projelerinin bulunmasına yönelik uygulamalar da 1990 sonrasında başlamıştır.[563] Bilindiği gibi, ÇED Yönetmeliği 1993 yılında yürürlüğe girmiştir.[564] OSB Kanunu ve Çevre Denetimi gibi yönetmeliklerin yürürlüğe giriş tarihi ise 2000 ve sonrasıdır.

Çevre ile ilgili ölçünlere uyum, yasalarla belirlenen sorumlulukların yerine getirilmesi ve uluslararası ticaret açısından önemli olan ÇYS uygulamalarına 1990 sonrasında başlanmış ve ilk belgelendirme 1991 yılında yapılmıştır.[565] KALDER'den alınan verilere göre ise ilk belgelendirme 1993 yılında yapılmış olup, bu belgelerin biri tekstil diğeri makine imalat sektörüne aittir. Bu listeye göre toplam 135 firmanın ISO 14000 belgesi olup bunun dokuz tanesi Ankara'da faaliyet göstermektedir.[566]

ÇYS uygulamalarını teşvik amacıyla devletçe alınan bazı önlemler vardır. Bunlardan biri olan, "İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kapsamında Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ" ile (DTM'nin 97/5 sayılı) işletmelerin uluslararası pazarlarda çevre, kalite ve insan sağlığına yönelik olarak varolan teknik mevzuata uymalarını sağlamak üzere devlet desteği verilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca akredite edilmiş kurumlardan veya TSE'den, ÇYS, kalite belgeleri veya CE işareti almaları halinde yaptıkları harcamalarının bir kısmı karşılanacaktır (en fazla %50'si).[567]

---

[562] DİE, Yayınlanmamış Veriler, Ocak 2004. Resmi başvuru ile ücreti karşılığı talep edilerek ilgili birimden alınmıştır.
[563] Sanayi Bakanlığı Görüşme Notları, Ekim 2002.
[564] Resmi Gazete, 7.2.1993 tarih ve 21849 sayılı.
[565] ÇB,UNDP, **a.g.e**.,s. 158.
[566] KALDER ISO 14000 Belgeli Firmalar Listesi ,Ekim 2003.
[567] Özden Ergün, **Avrupa Birliği Çevre Etiketi**, DTM İGEME Yay., Ankara,1999, s. 8.

2.2. Yasal Zorunluluklar

2.2.1. Yasalar

1980 sonrasında Türkiye'de de dünyadaki gelişmelere koşut olarak çevre konusundaki yasal düzenlemeler ve kurumsallaşmalar artmıştır. Çevre konusu ilk kez 1982 Anayasası'nda ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir. Organize sanayi bölgelerinde çevre yönetim sistemi kurulmasını gerektiren en temel düzenleme olarak alabileceğimiz bu Anayasa maddesi "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" demekte ve "çevrenin geliştirilmesi, korunması ve çevre kirlenmesinin önlenmesini devlet ve vatandaşların görevi" olarak tanımlamaktadır. [568]

Anayasanın yanı sıra bazı yasalar ve uluslararası anlaşmalar, kalkınma ve eylem planları, bazı programlarda OSB'nde çevre yönetimini gerekli kılan birçok düzenlemeler bulunmaktadır.

Anayasa'nın 90. maddesine göre usulüne göre onaylanmış uluslararası anlaşmalar yasa hükmündedir ve onaylandıktan sonra iç hukukumuzun bir parçası olurlar.[569] Türkiye'nin AB ile ortaklık sürecini başlatan Ankara Anlaşması ve eki protokoller, Gümrük Birliği, GATT, Biyolojik Çesitlilik, Ramsar, Barselona, Bükreş, Basel sözleşmeleri gibi onayladığı pek çok uluslararası sözleşmeler, ikili antlaşmalar artık iç hukukumuzun bir parçasıdır. Bu çerçevede, sözü edilen düzenleyici metinlerde OSB'nde ÇYS kurulmasına yönelik olarak doğrudan veya dolaylı olarak yer alan hükümler; devlete, uygulayıcılara, sanayicilere ve vatandaşlara bu konuda hak ve sorumluluklar yüklemektedir.

1983 yılında kabul edilen Çevre Yasası ile; bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin, bitki ve hayvan varlığı ile doğal, tarihsel zenginliklerin korunması, en uygun şekilde kullanılması, su, toprak, hava kirliliğinin önlenmesi, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması amaçlanmakta ve ekonomik ve

---

[568] Anayasa, **1982 Anayasası**,Yasa Yayınları, İstanbul, Ekim 1982, s.46-47.
[569] **a.k.,** s.66

toplumsal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak yapılacak düzenlemeler ve alınacak önlemler belirlenmektedir.

Çevre Yasası "kirleten öder" ilkesini (md.3, md.28) benimsemekte ve çevre kirliliğine yol açan bazı etkinliklerin yasaklanması, ÇED yapılması, duyarlı bölgelerde "özel çevre koruma alanları" belirlenmesi, tehlikeli kimyasal maddelerin ve atıkların gelişi güzel boşaltımının önlenmesi, kirliliğin azaltılması ve tarafların katılımının sağlanması ile bu konudaki mali araçların kullanımı ve uygulanacak yaptırımlar konularında düzenlemeler getirmektedir.

Çevre Yasası'nın 10. maddesinde; gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmelere ÇED raporu hazırlama zorunluluğu getirilmektedir. ÇED raporu "Çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak, çevre kirlenmesine neden olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınabilecek önlemleri" içerecek şekilde hazırlanacaktır. Yasa'ya göre ÇED'in hangi tip projelerden isteneceği, neleri içereceği, onaylanması gibi hususlar çıkarılacak yönetmelikte düzenlenecektir.

Organize sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin bir çoğu, 1993 yılında yürürlüğe giren Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği ekinde sayılan ve faaliyetleri ile çevreyi olumsuz etkileyerek ÇED yaptırması gereken faaliyetlerde bulunmaktadırlar.[570] 1993 Yönetmeliği 1997 yılında tekrar revize edilmiş, Haziran 2003'te ise yeni yönetmelik çıkarılmıştır.

OSB uygulamalarıyla ilgili temel çerçeveyi çizen, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Yasası'nın 3. maddesine göre OSB, "...sanayiin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çevre sorunlarını önlemek..." ile yükümlüdür.[571]

[570] Resmi Gazete, 7.22.1993 tarih ve 21489 sayılı.
[571] Resmi Gazete, 12.4.2000 Tarih, 24021sayılı ; OSB Yasası,

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin "Altyapı Tesisleri Kurma, Kullanma ve İşletme" ile ilgili bölümünün "Çevre Yönetim Sistemi" başlıklı 107. maddesinde de OSB'nde ÇYS'nin neleri içerdiği ve nasıl oluşturulacağı düzenlenmektedir.Yönetmeliğe göre, OSB ÇYS'ni OSB Yönetim Kurulu hazırlar ve Girişimci Heyetin olumlu görüşünü de alarak uygulamaya sokar.

OSB'nde oluşturulacak ÇYS kapsamında; atık su, atık su altyapı tesisleri, katı atık, gürültü, hava kalitesi, tehlikeli ve tıbbi atık, zararlı kimyasal madde ve ürünlerin yönetimleri ile, bölgenin yangın savunma sistemini kurmak yer almaktadır. Yasa'ya göre OSB Yönetim Kurulu'nun organize sanayi bölgelerindeki çevre problemlerinin çözümü için ilgili kurum ve kuruluşlar ile eşgüdüm içinde çalışması gerekmektedir.

OSB'ndeki ÇYS, OSB'nin koşullarına, ilgili yönetmeliklere ve bölgesel koşullarda olabilecek değişikliklere bağlıdır. Yönetim kurulu tarafından iki yılda bir veya yeni tesislerin kurulması halinde ya da mevcut tesislerin kapasite artırımına gitmesi halinde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yönetmeliğin 107-118. maddelerinde OSB ÇYS'nin kapsamında yer alan atık, hava, su kalitesi ve diğer konularla ilgili uygulanması gereken kurallar düzenlenmiştir.[572]

Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği'nin 15. maddesinde ise organize sanayi bölgesi kurulacak alanın; yerleşim alanlarını, tarım arazilerini, su kaynaklarını, sulak alanları, yaban hayatını, kültür ve tabiat varlıklarını olumsuz yönde etkilemeyen ve varsa çevre düzeni ve nazım plan kararlarına uygun olan yerlerde, ilgili kuruluşların onayı ile belirleneceği düzenlenmektedir.[573] Bu madde de ÇYS oluşturulmasında temel olarak alınabilecek kurallar yer almaktadır.

[572] Resmi Gazete, 1.4.2002 tarih, 24713 sayılı ;OSB Uygulama Yönetmeliği
[573] Resmi Gazete, 21.5.2001 tarih, 24408 sayıl ı; OSB Yer Seçimi Yönetmeliği

1991 yılında yayımlanan Çevre Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 442 sayılı KHK'ye göre Çevre Bakanlığı; çevreyi korumak, çevre kirliliğini önlemek üzere gerekli önlemleri almak, politikaları belirlemek, kurumlar arasında eşgüdümü sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede Bakanlıkça hazırlanan yönetmeliklerden biri olan "Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik; "...kalkınma ve bölge planları dikkate alınarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun ekonomik kararlar ile ekolojik kararların bir arada düşünülmesine olanak tanıyan ve doğal kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak üzere hazırlanacak... Çevre Düzeni Planları'nın hazırlanmasıyla ilgili usul ve esasları belirlemek " amacıyla yapılmıştır..[574] Yönetmelikte Çevre Düzeni Planı, (md. 4); "ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak yapılan konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanım kararlarını belirleyen plan" olarak tanımlanmakta, madde 5'te Kalkınma Planları ve varsa Bölge Plan Kararları esas alınarak çevre düzeni planları yapılır" denilmektedir.

1.5.2003 tarihinde Çevre ve Orman bakanlıklarını birleştiren 4856 sayılı Yasa'da da bu görevler yer almaktadır. Bakanlık bu Yasa ile, özel sektöre görevlerinin bir kısmını yapma yetkisi tanımaktadır.Ayrıca Bakanlık bu görevleri yerine getirmek üzere diğer kamu kurumlarının olanaklarından yaralanabilecek, onlardan hizmet talep edebilecektir.

Çevre Yasası ve Çevre Bakanlığı Kuruluş Kanunu'na dayanılarak hazırlanan "Çevre Denetim Yönetmeliği"nin amacı; "Tesislerin kurulması, faaliyete geçmesi ve üretimin her aşamasından atıkların bertarafına kadar çevrenin korunması için çevre denetiminin usullerini" düzenlemektir. Çevre denetimine tabi kuruluşlar madde 5'te belirtilmektedir. Çevre denetimi; madde 5'de sayılan kuruluşların, Çevre Yasası ve buna dayanılarak çıkarılan yönetmeliklere uygunluğunu sağlamak için ve bu mevzuatın yetkili kıldığı kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm sağlanarak, bilgi toplanması, değerlendirilmesi, ilgililere rapor olarak sunulmasıdır. Yönetmeliğin 6. maddesinde denetime tabi

[574] R.G, 4 .11.2000 tarih, 24220 sayılı.

olan işletmelerin yükümlülükleri tanımlanmaktadır. Bu maddeye göre işletmeler, yıllık tesis içi çevre denetim programları düzenlemek, denetimin sürekli yapılmasını sağlamak, gerekli ölçümleri akredite edilmiş laboratuarlarda yaptırmak, Bakanlık denetim görevlisine denetim için her tür ekipmanı sağlamakla yükümlüdür.

Su kirliliği, hava kalitesi, katı atıklar, tıbbi atıklar, tehlikeli atıklar kontrolü ve tehlikeli kimyasallar ile ilgili yönetmeliklerde de, sınai kuruluşların çevre kirliliğini önleme, doğal kaynakları korumaya yönelik sorumlulukları ve bunların yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlarla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

AB mevzuatına uyum çerçevesinde, 17 Ocak 2002 Tarih ve 24643 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Yasa çerçevesinde; Ürünlerin Piyasa Gözetimi, Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ile Onaylanmış Kuruluşlar, CE Uygunluk İşaretinin Ürüne İliştirilmesine ve Kullanılması hakkında uygulama yönetmelikleri hazırlanmıştır.Bu Yasa ve yönetmelikler; genel ürün güvenliğine ve piyasayı düzenlemeye yönelik olarak ayrıntılı kurallar ve kurum, kuruluşlara bazı yükümlülükler getirmektedir.Yasa ve yönetmeliklere göre kurumlar, test ve belgelendirme faaliyetleri ile, ürünlerin belirlenen ölçünlere uygun ve güvenli olup olmadığına, piyasaya arz, dağıtım ve piyasada yer almasında atıfta bulunan ölçünlere uygun ve güvenli olarak üretilip üretilmediğine yönelik denetimlerini bu kanun ve yönetmelikler hükümlerine göre yapmak zorundadır.[575] Bu düzenlemelerle getirilen hükümler organize sanayi bölgelerinde ÇYS oluşturmaya gerekli ve zorunlu kılmaktadır**.**

2.2.2. Kalkınma Planları

Bilindiği gibi kalkınma planları beş yıllık dönemler için ülkeyle ilgili kestirimlerin yer aldığı planlardır. Kamu kesimi için emredici ve bağlayıcı, özel sektör için ise özendirici ve yönlendiricidir. Bu planlarda III. Beş Yıllık Kalkınma

[575] RG, 17.1.2001 tarih ve 24643 sayılı; Esmeray Alacadağlı, 4703 sayılı Yasa ve Getirdiği Düzenlemeler Semineri Sunum Notları, RSHMB Eğitim Seminerleri, Ankara, 29.1.2002.

Planı'ndan itibaren çevrenin korunması ile ilgili kurallar, öngörüler yer almaktadır. Ayrıca kalkınma planlarında OSB ile ilgili yapılan saptamalarda; OSB'nde çevrenin korunmasına, kirlenmesinin önlenmesine gereken önemin verilmediği belirtilerek bu bölgelerin çevreyle ilgili işlevlerini yerine getirmesi için gerekenler, önlemler de belirtilmektedir. Bu çerçevede ilk kez Beşinci Plan'da; "OSB'nin çevre sağlığına katkıda bulunacak şekilde desteklenmesi"[576] şeklinde bir hüküm yer almıştır. Daha sonraki planlarda OSB'nin bu sorumluluğu ile ilgili düzenlemelere hep yer verilmiştir.

Birinci bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, en son Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; "..sanayinin; çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığı ve tercihlerini gözeten bir yapıya dönüştürüleceği, ..OSB'nde atıkların geri kazanılması ve çevreye zararlarının giderilmesi için kurulacak tesislerin destekleneceği..." ifade edilmekte, OSB'nde atıkların geri kazanımı ve çevrenin korunması, bu planın temel ilkeleri ve amaçları içinde yer almaktadır.[577] Ayrıca, VIII. Plan döneminde:

-AB'ne tam üyelik hedefi doğrultusunda, sınai mevzuat uyumu tamamlanacak, sermaye, teknoloji ve ticari işbirliği imkanları geliştirilecek,

-İmalat sanayiinde, bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere yeni ürün ve teknoloji geliştirme, çevre koruma, KOBİ'lerin gelişmesi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik yatırımların desteklenmesine devam edilecek,

-Sanayide rekabet gücünün artırılması ve ürünlerimizin AB pazarında serbest dolaşımını sağlamak üzere ulusal kalite altyapısı tamamlanacak,

-AB mevzuatı ve DTÖ'nün öngördüğü hükümlerle uyumlu ve hammadde temin aşamasından pazarlama aşamasına kadar, kalite ve hijyen sistemlerinin sanayi tarafından yaygın biçimde uygulanması esas olacak,

-Ülkemizde AB'ye paralel bir ölçünleştirme sistemini oluşturmak üzere gereken, yasa ve diğer düzenlemeler çıkarılacak,

-KOBİ' lerle ilgili mevzuat AB ölçünleri ile uyumlu hale getirilecektir.

---

[576] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989),** DPT Yayınları, Ankara,1985, s. 203.
[577] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2000-2005),** DPT Yayınları, Ankara,2000, s.124-225.

2.2.3. AB Mevzuat Uyumu ve Gümrük Birliği

AB'nce verilen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) çerçevesinde hazırlanan ve AB'ne üye olabilmek için üstlendiğimiz yükümlülükleri içeren Türkiye Ulusal Programı 2000'de; "sanayide, önümüzdeki dönemde bilgi ve teknoloji yoğun nitelikler taşıyan sektörlerin gelişmesi, geleneksel sektörlerin rekabet gücünün artırılması, KOBİ'lerin geliştirilmesi ve girişimciliğin yaygınlaştırılmasının önemine" dikkat çekilmektedir. Bu açıdan "sanayiin; yerel kaynakları harekete geçiren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığını ve tercihlerini gözeten, yüksek nitelikli işgücü kullanan, çağdaş işletmecilik anlayışını uygulayan, Ar-Ge'ye önem veren, teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarlarda yerini alan bir yapıya kavuşturulacağı"belirtilerek, işletmelerde kalite bilinci ve ISO kalite güvence sistemlerinin yaygınlaştırılacağı vurgulanmaktadır.[578]

İlerleme raporlarında yetersiz görülen konuların gerçekleştirilmesine yönelik değişiklik isteklerini içeren 2003 yılı KOB'ni karşılamak üzere hazırlanan 2003 Türkiye Ulusal Programı'nda(UP), "Sanayi Politikaları" başlığı altında; sanayi politikalarının bağımsız bir politika alanı olmadığı, kalite, çevre, teknoloji, KOBİ, rekabet gibi farklı politika alanlarını kesen yatay bir politika alanı olduğu vurgulanarak, bu politikaların amacının artan rekabet koşulları altında sanayinin rekabet gücünü ve verimliliğini artırarak sürdürülebilir büyümeyi sağlamak olduğu belirtilmiştir. 2002 İlerleme Raporu ve 2003 yılı Katılım Ortaklığı belgesine göre KOBİ'lere ilişkin olarak bir eylem planı hazırlanması kısa vadeli öncelikler arasında olduğundan, -henüz resmileşmese de- bu konuda bir eylem programı hazırlanmıştır.[579]

2003 UP'nın "Çevre" başlıklı 22. Bölümünde, "2003 yılı KOB'nde sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin diğer tüm sektörel politikaların tanımlarına ve uygulamalarına bütünleştirilmesinin orta vadeli hedefler arasında" olduğu

[578] ABGS, **Türkiye Ulusal Program**, A.Ü. Basımevi, Ankara, 2001,s.315-316; Resmi Gazete, 24.3.2001 tarih, 24352 sayılı.
[579] Resmi Gazete, 24.7.2003 tarih, 25178 Mükerrer Sayı; Türkiye Ulusal Program 2003, s.545-549.

belirtilmektedir.[580] Bu çerçevede öncelikler listesi hazırlanmıştır. Bu listede, Atık Yönetiminin Etkinleştirilmesi, Endüstriyel Kirlilik ve Risk Yönetimi, ÇED Sürecinin Etkinleştirilmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifine Uyum Sağlanması, Kimyasalların Yönetimi öncelikli alanlar içindedir. Belirlenen öncelik sıralaması kapsamında, Türkiye, bu alanlarda AB mevzuatına uyumu, uygulamaya yönelik kurumsal yapılanmanın gerçekleştirilmesini 2004-2010 arasındaki zaman dilimi içinde gerçekleştireceğine söz vermektedir. Endüstriyel Kirlilik ve Risk Yönetimi çerçevesinde yeni teknolojilere geçiş 2006 sonrası, kirlilik önlemede sektörler için uygulama kılavuzları hazırlanması 2010 olarak belirlenmiştir. Ancak sanayi açısından çevreye daha duyarlı yaklaşımı ve daha etkin yönetimi gerektiren SÇD Direktifine uyum süreci için belirlenen zaman 2006'dır. [581]

Ulusal düzeyde, sınai işletmeler ve OSB açısından çevresel açıdan yasal zorunluluklar doğuran bir diğer önemli olay, AB ile oluşturulan Gümrük Birliği'dir. Malların bir birliğe üye ülkeler arasındaki herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın serbest dolaşımı yoluyla, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, küreselleşen dünya ekonomisinde yer almayı hedefleyen ülkeleri değişik ekonomik entegrasyonlara yöneltmiştir.[582] Gümrük Birliği, "Üyelerinin karşılıklı ticaretleri üzerindeki her türlü engelin kaldırıldığı; birlik dışı ülkelere karşı ortak bir dış tarife ve ithalat rejimi uygulandığı; gümrük gelirlerinin tek bir elde toplanarak önceden saptanmış ölçütler uyarınca paylaşıldığı" bir birliktir.[583] Bunun en önemli ve güncel örneği, günümüzde AB diye tanımlanan ve bizim de içinde gümrük birliği yönüyle yer aldığımız Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur. Topluluğu kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesi "Topluluğun gümrük birliği temeline dayandırılacağını ve bu birliğin tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağını" öngörmektedir.

---

[580] **a.k.** , s.590.
[581] **a.k.**, s.591-640.
[582] Gülün Egeli, (1996), **a.g.m**., s.16.
[583] Ahmet Gökdere, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri**, AÜ Yayınları, Yayın No :2, Ankara, 1991, s.28.

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Topluluğu'na üye olmak üzere başvuruda bulunmuş ve ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini ortaya koyan Ankara Anlaşması'nı 1963 yılında imzalamıştır. 1971 yılında imzalanan Katma Protokolün 1973 yılında yürürlüğe girmesiyle, Türkiye'nin ekonomi politikalarını topluluğunkine yaklaştıran geçiş dönemi başlamış ve 22 yıl olarak belirlenen geçiş döneminin bitmesiyle, öngörülen Gümrük Birliği 1/95 sayılı Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Kararı metni ile oluşturulmuştur.[584] 1/95 sayılı karar gereği Türkiye, Birliğin; malların serbest dolaşımı ve ticaret politikasına, mevzuatına, vergilendirme ve rekabet kurallarına, ticaret ve rekabet politikalarında kaydedilen gelişmelere uymak durumundadır.

Gümrük Birliği Kararı, temelde sanayi ürünlerinin serbest dolaşımını içermekte olup, teknik mevzuat uyumu; Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8-11 inci maddeleri doğrultusunda ticarette teknik engellerin kaldırılmasına yönelik topluluk kararlarını, yani; ölçünleştirme, ölçüm, kalibrasyon, kalite, test ve belgelendirme konusundaki mevzuata uyumu gerektirmektedir. Ülkemizin, bu konuları iç mevzuatına dahil etmesi için gereken süre 1 Ocak 2001'de sona ermiştir.[585] AB'nin Türkiye'nin ihracatında sahip olduğu yer ve gereken koşulları sağlayamamanın önümüze teknik bir engel olarak çıkacağı dikkate alındığında, ülke ekonomisinin ne kadar olumsuz etkileneceği de kolayca anlaşılır. Çünkü Türkiye toplam ihracatının %50'sini AB'ne yapmakta ve bunun %86'sını sınai ürünler oluşturmaktadır.[586] Türkiye ekonomisinde sanayinin sürükleyicisi tekstildir. Tekstil sektörü toplam istihdamın %20'sine, toplam ihracatın%40'ına ve AB'ne ihracatın %65'ine sahiptir. Türkiye Tekstil İşverenleri Sendikası Başkanı, 2001'de sektörün içinde bulunduğu darboğazların tartışıldığı bir toplantıda AB'nin koyduğu kısıtlamaların sektörü batma noktasına getirdiğini söylemektedir.[587] Gazetelerde yer alan bir habere göre, AB, fındıklarımızda alfatoksin çıktığını gerekçe göstererek bu ürünün ihracatını engellemektedir.[588]

---

[584] DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 4.Baskı, Ankara, Ekim 1999, s 316-321.
[585] **a.k.,** s. 358-360.
[586] **a.k.,** s. 445-446.
[587] Erol Manisalı, **Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, 4.Basım, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.36-37.
[588] Akşam Gazetesi, 10.2.2002 tarihli; bölgeler@zaman.com.tr

2.2.4. Eylem Planları

Gündem 21, Rio Bildirgesinde yer alan ilkelerin nasıl hayata geçirileceğini belirleyen bir eylem planıdır. Rio Zirvesi sonrasında diğer ülkeler gibi Türkiye'de kendi ulusal, yerel Gündem 21'lerini hazırlamıştır.

Türkiye Ulusal Gündem 21, ulusal düzeyde, öncelikle ele alınması gereken sorunlara işaret etmekte ve bu konudaki ilkeleri belirlemeye çalışmaktadır. Gelişme ve çevre konularının birlikte ele alınması gerektiği Türkiye Gündem 21'ce de benimsenen bir yaklaşımdır. Türkiye Gündem 21'de belirlenen eylem alanlarından "Sürekli ve Dengeli Gelişme İçin Sanayi ve Enerji" başlıklı eylem alanında;

-Çevre sorunlarının yoğun olduğu bölgelerde su, hammadde ve enerji kullanımı yüksek sanayilerin kurulmasına izin verilmeyeceği, bunların kuruluş yeri seçimlerinin özellikle denetleneceği ve kısıtlanacağı, buralarda yüksek teknolojili sanayilerin kullanılacağı,

-Yeni sanayilerin önceden belirlenmiş ve altyapısı tamamlanmış, arıtma ve atık sistemleri oluşturulmuş, çevrede olumsuz etki yapmayacak yerlerde kurulacağı,

- OSB uygulamasının, özellikle çevre ve sürekli ve dengeli gelişme ilkeleri çerçevesinde planlanarak sürdürüleceği,

-Sanayi yatırımlarının teşvikinde ekonomik ve sosyal kriterlerin yanısıra ve onlarla ayni önemde çevre koruma ilkelerinin esas alınacağı,

-Modern ve çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılmasına, rekabet gücü-çevre koruma dengesinin sağlanmasına özen gösterileceği,

-Sanayie, sektör yerine faaliyet bazında teşvik verilerek çevre ilkelerinin uygulanması ve denetlenmesinin sağlanacağı, kararları yer almaktadır.[589]

OSB'nde, ÇYS uygulanmasına yönelik kurallar içeren bir belge de Ulusal Çevre Eylem Planıdır (UÇEP). UÇEP, sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve toplumsal politikaların yanında, çevreyle ilgili stratejinin geliştirilmesi; çevre ile ilgili yatırım kararlarında önceliklerin belirlenmesi; ilgili

[589] ÇB, **Türkiye Gündem 21**, Türkiye Gündem 21Hazırlanması ve Uygulanması Projesi, ÇB Yay. ,Ankara, Aralık 1997, s.20-22.

kuruluşlar arasında işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve çevre yatırımlarının uluslararası kuruluşlarca desteklenmesinde gereken verileri sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.[590] Planda sanayi kuruluşlarının çevreye olan olumsuz etkileriyle ilgili saptamalar sonrasında bu konuda eylem alanları oluşturulmuştur. Bunlardan konumuzla ilgili:

-Kirlilik ölçümlerinin etkinleştirilmesi,

-Çevre kirlenmesini önleyecek etkili atık yönetimi örgütlenme modellerinin geliştirilmesi ve uygulanması,

-Çevre kirliliğini önleyici, doğal kaynakları koruyucu, çevre dostu teknolojilerin teşviki ve uygulanması,

-ÇED sürecinin etkinleştirilmesi,

-Özel sektörün çevrenin korunması ve geliştirilmesinde etkinliğinin artırılması,

-Çevre ölçünlerinin geliştirilmesi gibi konular yer almıştır.

Bu alanlara yönelik eylemler içinde de:

-Sınai kuruluşlarda enerjinin verimli kullanımı için programların uygulanması,

-Endüstriyel etkinliklerin yoğun olduğu yörelerde kirlilik ölçme ve izleme çalışmalarına işletme sahiplerinin katkıda bulunması,

-Salınımı azaltıcı teknik ve teknoloji kullanan işletmelerin desteklenmesi,

-Eko ambalaj, atıkların en aza indirilmesi, yeniden kullanım ve geri kazanıma önem verilmesi,

-Çevre dostu üretim ve tüketimin desteklenmesi,

- ISO 14000, Ekoteks, Üçlü Sorumluluk İlkeleri'nin kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde yaygınlaştırılması, gibi eylemler yer almaktadır. UÇEP'te belirlenen önceliklere, eylemlere göre bazı proje önerileri de, uygulayıcı tarafları ve bütçeleri ile yer almaktadır. Örneğin "temiz teknolojilerin teşviki" konusundaki projede ilgili taraflar içinde sınai işletmeler de bulunmaktadır.[591]

---

[590] DPT, **Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Düzeltilmiş İkinci Baskı, DPT Yay., Ankara, Şubat 1999, s.i

[591] UÇEP, **a.g.e**. , Ek 1, s. 9-11; Ek-6, s.3-9,

6-8 Kasım 2000'de yapılan IV. Çevre Şurası Sonuç Raporu'nda ise;[592]

- AB'ne üyelik süreci ve GB kararları kapsamında öncelikle çevre koruma amaçlı sanayi yatırımlarının desteklenmesi,

- Fiziki planların ÇED kapsamı içerisinde değerlendirilmesi anlamına gelen SÇD kavramına mevzuatımızda yer verilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması,

- Sanayiden kaynaklanan kirlilikten yerleşimlerin olumsuz etkilenmemesi için OSB'den başlayarak tüm yeni kurulacak sanayi alanları etrafında geniş koruma bantları oluşturulması,

- Sanayide çevresel sorunların en aza indirilmesi, AB uygulamalarına uyum açısından ÇYS'nin (ISO 14000 gibi) yaygınlaştırılmasının desteklenmesi ve teşviki,

- Tehlikeli atık üreten ve bertaraf eden tesislerin yönetim planlarının yapılmasında sanayicilere yardım edilmesi,

- Tehlikeli atık yönetiminde çevresel sorumluluk kavramı oluşturulması,

- OSB dışında sanayi yerleşimine izin vermeyecek yasal düzenlemeler yapılması,

- Sanayi sitelerinin kuruluş aşamasında arıtma tesislerinin projede yer almasının sağlanması gibi kararlar yer almaktadır.

B. DEVLETİN SORUMLULUĞUNA GENEL BAKIŞ

Devlet insanların toplum yaşamında başvurduğu bir örgütlenme biçimidir Var olan iş bölümü içinde hukuk kurallarını koyan, uygulayan, uygulanmasını denetleyen ve uygulamada çıkan sorunları çözen sosyal bir kurumdur. [593]

Anayasa, devleti oluşturan güçlerin yasal kaynağıdır. Anayasanın amacı, devleti hukuka bağlamaktır.[594] Anayasa'nın 2.maddesine göre;"Türkiye Cumhuriyeti,.....sosyal bir hukuk devletidir.[595]

---

[592] Çevre Bakanlığı, **IV. Çevre Şurası Sonuç Raporları**, 6-8 Kasım 2000 İzmir, Ankara, 2000, s. 21-31; 50-52
[593] Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Say Kitap ve Pazarlama 3. Basım İst. 1982,s.1-2.
[594] A.Şeref Gözübüyük , **Anayasa Hukuku**, A.Ü SBF, Sevinç Matbaası, Ankara 1986, s.4-5
[595] Anayasa,(1982), **a.g.e.,** s.2.

Hukuk devleti denilince en genel anlamıyla, "yönetilenlere hukuk güveni sağlayan devlet düzeni" anlaşılmaktadır. Hukuk devleti olmanın birtakım gerekleri vardır. İdare, hukuka bağlıdır. Yasalar Anayasaya uygundur. Temel hak ve özgürlükler güvence altındadır. Sosyal devlet ise yurttaşlarının toplumsal durumlarıyla, gönençleriyle ilgilenen ve onlara asgari bir yaşama biçimi sağlamayı ödev bilen ve bu konuda sorumlulukları olan devlettir.[596]

Günümüzde, sosyal devlet anlayışının güç kazanması, anayasanın amacını genişletmiştir. Anayasalar, yalnız devleti hukuka bağlamakla kalmamışlar, topluma ve bireylere sosyal haklar tanıma amacına da yönelmişlerdir.[597] Anayasa'ya göre Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlettir, hukuk devletidir Bu nedenle devletin, Anayasaya, var olan yasal düzenlemelere uymak, uyulmasını sağlamak yetki ve sorumluluğu ve devlet olmanın gereği olarak, zorunluluğu vardır.

Anayasa'ya göre, Devlet," Ekonomik, sosyal, kültürel, kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini...sağlamak üzere ülke kaynaklarının verimli bir şekilde planlamasını "yapmakla görevlidir (md.166). Ayrıca ;"Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır." (md.168)[598] Bunlara genel olarak "kamu malları" denilmektedir. Devlet elindeki bu malları kamu yararına aykırı olmamak koşuluyla tahsis edebilir. Kamu mallarının korunması için, özel kurallar getirilmiştir. Kamu malına zarar verenler, özel mülke zarar verenlerden daha çok ceza görürler.[599]

Sorumluluk, kısaca, bir yükümlülüğün ihlalini takiben, yükümlü olan devletin hukuki durumunu ifade etmektedir. Devletin bu durumu, ona ihlal sonucunda ortaya çıkan zararı tamir etme yükümlüğünü getirmektedir.[600]

---

[596] Server Tanilli, **a.g.e.**, s.153-155.
[597] Şeref Gözübüyük, **a.g.e.** , s.5.
[598] Anayasa, **a.g.e.,** s.124-125.
[599] A.Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, AÜ SBF, İkinci Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987, s.171-172
[600] Seha Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, A.Ü.Basımevi, Ankara,1979, s.167.

1. Devletin Uluslararası Sorumluluğu

Uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde Devlet, uluslararası bir yükümlülüğünün ihlalini takiben çıkan zararı tamir etmekle yükümlüdür. Tamir, ihlalde bulunan devlet için eski durumun aynen iadesi, bunun mümkün olmaması halinde de bunun karşılığı olacak bir tazminat ödemesini gerektirmektedir.[601] Nitekim bu görüş, pek çok davaya yansıtılmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, Almanya ile Polonya arasındaki "Chorzow Fabrikası" uyuşmazlığında vermiş olduğu kararında, uluslararası bir yükümlülüğün ihlal edilmesinin sonucunda ortaya çıkan zararı tamir etme yükümlülüğünün bir uluslararası hukuk kuralı oluşturduğu belirtmiştir.[602]

Uluslararası hukuk uyarınca devlet sorumluluğundan bahsedebilmek için iki koşul istenmektedir. Bunlar; bir uluslararası hukuk kuralının ihlal edilmesi,ihlalin devlete atfedilmesidir.İhlal durumunda uluslararası sorumluluk doğabilmesi için de bir haksız eylem ve bu haksız eylemin bir uluslararası kişiye yükletilmesi gerekmektedir. Ancak, bundan sonra haksız eylemin bunu yapan kişice düzeltilmesi ve bu kişiye ödettirilmesi söz konusu olabilecektir. [603]

2. Devletin Çevre Korunmasına İlişkin Sorumluğu

Geniş anlamda kullanıldığında "devletin çevre korunmasına ilişkin sorumluluğu", devletin hem uluslararası alanda taşıdığı aktif ve pasif ödevlerin tümünü hem de iç ilişkilerindeki vatandaşların koruyucusu rolünü kapsamaktadır.

Devletler Hukuku, devletin bu alandaki uluslararası sorumluluğunu yerine getirmesi için bir takım yaptırım yöntemleri geliştirmiştir. Öncelikle, devletin bir polis görevi vardır ki, çevre korunmasının uzun dönemli boyutunu oluşturur. Kirlenme önlenemediğinde ve çevre çok yakın ve kaçınılmaz bir tehdit altında olduğunda, devletin kirlenmenin zararlı etkilerini en aza indirmek

---

[601] Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, 4.B., İstanbul, 1989, s.335

[602] Canan Ateş, **Uluslararası Hukukta Denizlerin Kirlenmesi,** Gazi Üniversitesi İİBF, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara,1990, s.179.

[603] Hüseyin Pazarcı, **Avrupa Topluluklarının Uluslararası İlişkileri** (Hukuksal Çerçeve), ATAUM Araştırma Dizisi Yayın No:8, AÜ Basımevi, Ankara, 1991, s.216.

ve tehlikeyi savmak için gerekli olan önlemleri almak, hatta gerektiğinde güç kullanmak, bazı antlaşmalar ve uluslararası gelenek hukuku kuralları uyarınca, hem hakkı hem de sorumluluğudur. Çünkü bazı hallerde ağır bir hasar riskini savmak, zararlı sonucun meydana gelmesini beklemekten daha önemli ve yerindedir[604]

Taraflardan birinin herhangi bir antlaşmanın hükmünü çiğnemesi durumunda, öteki taraflar lehine yaptırımlar ise her somut duruma bağlı olarak, şöyle sıralanmaktadır:

-Antlaşmayı fesih hakkı (tek taraflı)

-Antlaşmanın bazı hükümlerini askıya alma hakkı

-Antlaşmayı uygulamayan tarafın uluslararası sorumluluğunu ileri sürerek zarar-giderim (tazminat isteme hakkı)

-Antlaşmada öngörülen özel bir yaptırım varsa onun uygulanması hakkı.

Yalnız yürütme ve yönetim organlarına bazı davranış yükümlülükleri getiren antlaşma hükümlerinin gerek uluslararası hukuk, gerekse iç hukuk düzeyinde yaptırım uygulanmasını gerektirebilmesi için, yerine getirilmeyen hükümlerin yürütme ve yönetim organlarına çok açık ve kesin görevler verme zorunluluğu vardır.[605]

Çevrenin korunmasıyla ilgili erken önlemlerin alınabilmesine yönelik olarak "ülkeler arası çevre uyarma ve ihbar" alanında bir sorumluluk ölçünü geliştirilmektedir. Örneğin Türkiye'nin de taraf olduğu Barselona Sözleşmesi ve tamamlayıcı protokolleri uyarınca, tarafların çeşitli kaynaklardan boşaltım, kara kökenli kirlenme, acil hallerde doğan deniz kirlenmesini gözleme ve ilgili otoriteleri uyarma ödevleri vardır.Tüm bu önlemler yetersiz kalıp, kirlenme

---

[604] Hüseyin Pazarcı, (1991),a.g.e**., s.216.**

[605] Özden Sav, "Çevre Sorunları Konusunda Uluslararası Antlaşmalar ve Türkiye" , **Çevre Kanununun Uygulanması**, TÇV Yayınları ,Önder Matbaası, Ankara, 1987, s.131.

doğduğunda ve çevre zarar gördüğünde, bu kez onarım ve tazminat yükümlüğü ortaya çıkmaktadır.[606]

Konuya ilişkin belli başlı davalara bakıldığında (ki bunlar arasında Trail Smelter, Gut Dam, Lac Lanoux ve Corfu Channel sayılabilir) devletin çevre kirlenmesinden doğan uluslararası sorumluluğunun iç hukuktaki "kusursuz sorumluluğuna " yaklaştığı sonucuna varılmaktadır. Öte yandan aşırı derecede tehlikeli eylemlerden dolayı da "mutlak sorumluluk" a yaklaşmaktadır.[607]

Devlete yüklenebilen eylemler devlet tüzel kişi olduğundan devlet adına davranan kişiler, organlarca gerçekleştirilir. Devlet adına davranmayan özel kişilerin eylemleri de, özel kişiler gereken önlemleri almadığı durumlarda devletin sorumluluğuna neden olabilmektedir.

Devletin sorumluluğunun doğduğu durumlarda diğer taraf ya da taraflar eylemin sonuçlarının onarılmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımı taraflar arasında ikili görüşmeler yoluyla olabildiği gibi (ki anlaşma yoluyla Hakem Mahkemesi kurup hangi hukuk kurallarının uygulanacağına karar verebilirler, Trail Smelter davasında olduğu gibi) olayı Uluslararası Adalet Divanına da götürebilirler. Uluslararası Adalet Divanı kararları çoğunlukla alınır ve kesindir.Taraflarca uygulanması zorunludur.[608]

3. AB'ne Uyum Çerçevesinde Sorumluluklar

Uluslararası hukukun, devletler için öngördüğü ve geliştirdiği uluslararası sorumluluk, uluslararası örgütlerin doğması ile onlar için de söz konusu olmuştur.

---

[606] Esmeray Alacadağlı, **Uluslararası Çevre Sorunlarının Çözümünde Yargıya Başvurma ve Tazminat Yükümlülüğü**, ATAUM 21. Dönem Uluslararası İlişkiler AB Uzmanlık Programı Ödevi, Ankara, 2001,s.12.
[607] Özden Sav, (1987),**a.g.m.**, s.131.
[608] Seha Meray,(1979), **a.g.e.,** s.226-227.

Bu durumda, AB'nin de uluslararası sorumluluğunun bulunduğu ve öteki uluslararası kişilerin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilme yeteneğine sahip olduğunu düşünmek doğru olacaktır.[609]

AB klasik uluslararası örgütlerden farklı olarak kendi hukuku ile birlikte doğmuştur. AB hukuku federatif karakterdedir ve öngördüğü düzenlemeler Topluluk kurumları, üye devletler ve onların vatandaşları açısından bağlayıcılık ve doğrudan uygulanma özelliklerine sahiptir.[610] AB hukukunun uygulanmasından doğan sorunların çözüm yeri Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'dır.[611] Ancak AB üçüncü bir devlet ile arasındaki uyuşmazlığı, uluslararası konuların hukuksal çözüm yeri olan Uluslararası Adalet Divanına - Divan önünde davalara taraf olma yetkisinin sadece devletlere tanınması nedeni ile- AB üyesi devletler kanalıyla üçüncü devlet ile arasındaki bir uyuşmazlık olarak götürebilir.[612]

Topluluk hukukunun önceliği ilkesi uyarınca, Topluluk hukuku, kendi alanına giren bir konuda ulusal hukukun anayasa hükümleri de dahil olmak üzere bütün düzenlemelerden önce uygulanacaktır.

Doğrudan etki adını alan diğer ilke uyarınca ise, Topluluk hukukunun yeterince açık, kesin ve şartsız hükümleri, kişiler için ulusal mahkemelerde ileri sürülebilecek haklar ve borçlar yaratabilir.

Çevrenin korunması açısından da, öncelik ve doğrudan etki ilkesinin önemli sonuçları bulunduğu açıktır. Bu ilkeler sayesinde, hem bireylerin, hem sivil toplum kuruluşlarının, ulusal mahkemelerde süresi içinde iç hukuka geçirilmemiş veya gerektiği gibi geçirilmemiş Topluluk direktiflerinin uygulanması ve bu direktiflerden kaynaklanan hakların korunması için dava açmaları mümkün kılınmaktadır.[613]

---

609 **a.k.,** s.167.
610 Füsun Arsava , **AB Hukuku**, 27. Dönem Temel Eğitim Programı Ders Notları, Ankara, 2001.
611 Tuğrul Arat, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, ATAUM Yay. Ankara, 1998, s.41
612 Füsun Arsava, **a.g.k**.
613 TÇV, **AB ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı**, TÇV Yay. Önder Matbaası, Ankara, 2001, 83-84.

C. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ VE OSB'LERDE UYGULANAN ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ

1. ÇEVRE YÖNETİM İLİŞKİLERİ ve GELİŞİMİ

İnsan yeryüzünde belirdiğinden bu yana çevresi ile olan ilişkileri değişik aşamalardan geçmiştir. İnsanın evrimine koşut olarak, çevre-insan etkileşimi de baş eğmeden[614], egemen olmaya, tahrip etmeye, korumaya doğru yol almıştır. Bu yol alışta, ekonomik ve toplumsal öncelikleri belirleyen ilkeler doğrultusunda oluşturulan politikalara koşut olarak yönetim sistemleri ve araçları da farklılık göstermiştir.

"Toplumsal süreçlerin nasıl işlediğini ve toplumların nereden gelip nereye gittiklerini kavrayabilmenin yöntemsel ön şartı, ekonomik temelle siyasal, düşünsel, yasal, kültürel çatılar arasındaki ilişkilerin iki yönlü bir nitelik taşıdığını görmektir. Bu ilişkide ekonomik durum belirleyicidir. Ancak bu belirleyicilik son değerlendirmede ortaya çıktığı için, üst yapısal öğeler de tarihsel akışı etkiler ve hatta bu akışın kendi içinde aldığı biçimleri zaman zaman belirlerler." [615]

18. Yüzyılda İngiltere'den başlayarak tüm dünyaya yayılan I.Sanayi Devrimi ile küçük aile işletmeleri yerine fabrikalarda makineli üretime geçişin yaygınlaşması ve tarım işçiliğinden fabrika işçiliğine kayış söz konusudur. Bu yöndeki gelişmenin en önemli sonuçlarından biri kentlerin sayısının ve nüfusunun öngörülmeyen bir biçimde hızla artması olmuştur. Sanayi Devriminin başladığı ve sanayi kapitalizminin hızlı geliştiği İngiltere'de 1685'de 6.000 olan Manchaster'in nüfusu 1851'de 303.382'ye ulaşmış, 1801'de 864.845 kişiyi barındıran Londra ise 1891'de 4.232.118 nüfuslu dev bir kente dönüşmüştür.[616]

Adam Smith'den bu yana geleneksel ekonominin çevreye yaklaşımı "serbest mal" biçimindedir. Bu teoriye göre doğal kaynaklar serbest maldır ve fiyatları oluşmadığı için piyasada alınıp satılamazlar.[617] Friedman'a göre de,

---

[614] Ruşen Keleş, Can Hamamcı,(1993), **a.g.e**., s.39.
[615] Kurthan Fişek, (1975), **a.g.e**., s.29.
[616] Kürşat Bumin, (1990),**a.g.e.,** s.81-82.
[617] Erdoğan Alkin**, İktisat**, İstanbul,1984,s.133.

işletmelerin sadece bir sosyal sorumluluğu vardır; kaynakları kullanmak ve oyunun kuralları içinde kalarak, serbest ve açık rekabete bağlı olarak kârını artıran faaliyetlerde bulunmak Adam Smith'in ünlü "Görünmez Eli" ve Friedman'ın "Özgür Toplumun Özgür İnsanları" ile sonuçta toplumsal gönenç yükselmektedir.[618]

Geleneksel gönenç kavramında, doğal dengenin gözetilmesinden doğan çevre kalitesi elemanı yer almamaktadır ve toplumların daha fazla mal ürettiklerinde daha mutlu olacaklarına inanılmaktadır. Son yıllara kadar geçerliliğini sürdüren geleneksel iktisat kuramı, doğanın ne pahasına olursa olsun işletilmesi üzerine kurulmuş olup, temel çevresel değerlerin (hava, su gibi) üretim sürecinde bir değeri yoktur.[619] Bu nedenle, geleneksel ekonomi politikalarının amacı, çok uzun süre, maksimum miktarda mal ve hizmet tüketimi anlamında gönenç düzeyinin yükseltilmesi olarak anlaşılmış, gönencin bazı asgari niteliklere sahip bir çevre de gerektirdiği düşünülmemiştir.[620]

Yönetim sistemleri toplumsal olarak başat olan ideoloji ve ekonomik sistemleri karşılayacak biçimde oluşturulurlar. Fordist üretim tarzının[621] uygulandığı bu dönem yönetim anlayışında da benzer bir felsefe egemendir. Yönetim düşüncesinde ilk bilimsel yaklaşım olarak kabul edilen ve Fredirick W. Taylor, Henri Fayol, Max Weber'in çalışmalarıyla şekillenen, "geleneksel yönetim anlayışı" insanı sadece ekonomik yönüyle ele almaktadır. Bu yönetim anlayışı, insanı bir makine gibi görerek, seri üretime yönelik yöntemlerle işletmede etkinliği ve pür rasyonelliği sağlamaya çalışmıştır. Kapalı bir sistem olarak, dış çevreyi tamamıyla gözardı etmiştir. (Taylorizm'in sanayie uygulanmasının sonucu Fordist üretim tarzıdır da denilebilir.) Bu yaklaşımın eksikliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan "neoklasik yaklaşım"; insanı ve iş

---

[618] Nergis Schulze,"İşletme Etiği Konusuna Kavramsal Bir Yaklaşım", **Amme İdaresi Dergisi**, 45. Yıl, Sayı 30/4 Aralık 1997, Ankara, s.38
[619] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, (1993), **a.g.e.**, s.41.
[620] Cihan Dura, "Çevre Sorunları ve Ekonomi", **Çevre Üzerine**,TÇV Yay. ,Önder Matbaası, Ankara, 1991, s.68-69.
[621] Ayrıntılar için bknz. David Harvey, (1997), **a.g.e.**

doyumunu ön plana çıkarmış, ancak dış çevre onda da ihmal edilmiş ve işletmeler kapalı bir sistem olarak ele alınmıştır. [622]

Termodinamik kuralları açısından bakılırsa yeryüzü kapalı bir sistemdir ve bu durumda meydana gelebilecek prosesler, maddenin bir biçimden başka bir biçime değiştiği proseslerdir.[623] Bu çevrim düzgün işlediği takdirde kendi kendini destekleyip sürdürebilen güzel, mükemmel bir yaşam döngüsüdür. Ancak ekonomik kalkınma (gelişme değil) ve buna bağlı olarak toplumsal ve kültürel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla daha fazla sanayileşme çabalarının olduğu bir zaman ve mekanda bu süreklilik sağlanamayacaktır.

19. Yüzyılın sonlarına denk gelen II. Sanayi Devrimi, kitlelerin yaşam koşullarında daha hızlı, daha devrimci değişiklikler yapmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, savaş sonrası dünya sınai üretimindeki benzeri hiç görülmemiş büyüme oranıdır. Savaştan zarar gören ekonomilerin toparlanması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, tarımdan sanayie kaymanın sürmesi, sanayileşmenin Üçüncü Dünya'ya da yayılması bu dramatik değişikliğin oluşmasına yardım etmiştir.[624] Yenilenebilir ve yenilenemez nitelikteki tüm doğal kaynakların kapasiteleri, sınırları zorlanarak bozulmuş, çevre değerleri zarar görmüştür. "Çevre sorunları hem ülkeler arasında, hem belli bir ülkenin sınırları içinde makro ve mikro ölçekte ekonomik sonuçlar yaratmışlardır."[625] Yaşanan bu sorunları çözmek, bu tür sorunları tekrar yaşamamak, mevcut ve gelecek nüfusların gereksinimlerini karşılamak için gerekenler, alınacak önlemler çevrenin belirlenen politikalar doğrultusunda yönetilmesini zorunlu kılmıştır.

---

[622] Tamer Koçel, **İşletme Yöneticiliği**, 7. Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul,1999, s.132-166

[623] Paul Kennedy, **21.Yüzyıla Hazırlanırken**, (Çev. Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995, Ankara, s.134.

[624] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), 5. Baskı,Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994, Ankara, s.487.

[625] Ruşen Keleş, "Çevre Sorunlarının Ekonomik Boyutları", **Çevre Sorunlarının Çözümlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Kaynak Sağlama Sempozyumu** 6 Temmuz 1983, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yayınları, A.Ü.B.Y.Y.O. Basımevi, Ankara,1984, s.8.

Bu dönemde ekonomide Keynesyen politikalar uygulanmaktadır (toplumun daha az olanaklara sahip kesimlerini de dikkate alan politikalar).[626] Yönetim düşüncesinde ise "modern yaklaşım" olarak adlandırılan yeni bir görüşün hakim olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın özünü oluşturan sistem yaklaşımı, "Genel Sistem Teorisi"nin sosyal bilimlere uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Genel Sistem Teorisi, her olayı belirli bir çerçeve içinde başka olaylarla ilişkili olarak incelemenin, olayları anlama, tahmin ve kontrol etme açılarından daha başarılı sonuçlar verdiğini ileri sürmektedir.[627] Bu çerçevede organizasyon çeşitli parçalar, süreçler ve amaçlardan oluşan bir bütün olarak ele alınmakta, sistem ve sistemi oluşturan alt sistemler arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Sistem yaklaşımında çevre; örgütün dışında kalan ve performansını etkileyen bütün etkenler olarak tanımlanmakta ve örgütleri ilgilendiren iki tip çevreden söz edilmektedir. Bunlardan biri; tüketiciler, rakipler, satıcılar, finansman kuruluşları, sendikalar vb. gruplardan oluşan iş çevresidir. İkincisi ise; teknolojik, toplumsal, kültürel, ekonomik, hukuki, politik çevre koşullarını içeren genel çevredir.[628]

Sistem yaklaşımının yönetim düşüncesine ve çevreye en büyük katkısı, işletmelerin çevresi ile ilişki içinde olan açık sistemler olarak değerlendirmeye başlanmasıdır. Açık sistemlerde sistemin dengesinin bozulması ve yok olması yönünde entropik eğilimler söz konusudur. Yönetim, dış çevreden alınan bilgi, malzeme, enerji gibi unsurları doğru biçimde kullanıp, süreci olumluya çevirecek önlemler alarak, bu çözülmeyi durdurabilecektir.[629] Hem kaynak olarak üretimin içinde hem de yaşam alanı olarak dış etkenlerden biri olan, ancak yakın zamanlara kadar genel çevre kavramı içinde çevresel etkenlerden biri olarak

---

[626] Şinasi Aksoy, "Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi", **Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri**, II. Cilt, TODAİE Yay. No:262, Aralık 1995, Ankara, s.162.
[627] Hayri Ülgen, **İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması**, 3.Baskı, Şahinkaya Matbaacılık, İstanbul,1997,s.28.
[628] Ömer Dinçer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, 5. Baskı, Beta Yayım Dağıtım A.Ş.,İstanbul, 1998, s.100-115.
[629] Esra Nemli, **Çevreye Duyarlı İşletmecilik ve Türk Sanayiinde Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları**, İSO Yayınları,Yayın No:2000/11, İstanbul, 2000,s.9-10.

alınmayan çevrenin, bu yaklaşımın benimsenmesi ile bilimsel anlamda yönetilmesi süreci de başlamıştır.

1980'li yıllara sonrasında giderek hızlanan dünyanın ekonomik bir bütün olma süreci; ulusal pazarların gittikçe dışa açılarak birleşmelerine ve yatırımların coğrafi sınırları aşan bir nitelik kazanmalarına yol açmıştır. "!970'lerden başlayarak gelişmiş ülkelerce yabancı ülkelerde yapılması mümkün olan her üretim çeşidi o ülkelere kaydırılmaktadır. Bu yıllar ve sonrasında dünya pazarı için üretim yapan serbest bölgelerin ve gelişmiş ülkelerin yurtdışı yatırımlarının sürekli arttığı gözlenmektedir."[630] Ülkeler, çok uluslu şirketler, işgücü ve yatırım maliyetlerinin en aza sağlandığı bu mekanlarda; "bilgi teknolojileri ile sağlanan kontrol ve izleme kolaylığı"[631] ve pazar taleplerine göre oluşturulan küçük ölçekli üretim yapılarını da kullanarak, kârlarını artırmaya, pazarlarını ve ekonomik güçlerini büyütmeye çalışmaktadırlar.

Ekonomik sistemler, çevre sistemleriyle, -insanın oksijen, su, gıda gibi biyolojik ihtiyaçlarını karşılaması- doğrudan tüketimin yanısıra üretim faaliyeti için gerekli kaynakların sağlanması amacıyla karşı karşıya gelirler. Çevre sistemleri, tamamlanma hızları önceden belirli ve sınırlı sistemler olup, bu döngü içinde kaynak üretim hızları da sınırlıdır. O halde, çevre sisteminden kaynak çekme hızını sürekli artırarak büyüyen herhangi bir ekonomik sistem, sonunda, kaçınılmaz olarak çevre sisteminin çökmesine ve kendi kendini yenileme yeteneğini kaybetmesine yol açacaktır.[632] Sorunun merkezinde, işletmelerin kazanç amaçlı faaliyetleri ile doğal ve toplumsal çevrenin çıkarlarının çatışması olgusu vardır. Günümüzde işletme amacıyla ilgili olarak, sadece en çok kar şeklindeki tek boyutlu yaklaşımın geçerliliğini savunmak, yaşanan çevre sorunları sonunda, toplumsal yaşamın gerçekleri ile çatışmakta ve bizzat üretim sürecinin sürmesinde engelleyici rol oynamaktadır. "Bu noktada

---

[630] Fröbel, Folker, Heinrichs, Kreye, Otto, Jürgen, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (**Çev Öner Yılmaz), Belge Yayınları, No:15, 1982, s.68-93.
[631] Türksel Kaya Bensghır,(1996) **a.g.e**.,s.11.
[632] Çelik Aruoba, "Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi", **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitabevi, 1992, Ankara, s.135.

doğal sermaye ile üretim sermayesinin birbirleriyle çatışması değil birbirlerini tamamlaması gerekliliğini ileri süren bir anlayışa; sürdürülebilirlik çizgisine gelinmektedir."[633] Üretimin sunulduğu "Küresel Pazar"da rekabet avantajı elde etmek için; artık kaynakların da etkili ve verimli kullanılması gerekmektedir. Çünkü bugün gelinen noktada ekonomide her düzeyde (ülke, bölge, şirket) kaynakları etkili ve verimli kullanmayı sağlayacak stratejiler, politikalar, bu aktörlere, kaynakların sürdürülebilirliği ve ekosistemin kalitesini yükseltmesi yanında rekabet avantajı da sağlamaktadır.

Çevre yönetimi; dünyada çevre sorunlarının gelişimine koşut olarak ortaya çıkan ve onarımcıdan önleyiciye, önleyiciden bütünleşiğe dönüşen politikalar amaçlayan sürecin uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli sistemin, kurumsallaşmanın oluşturulmasıdır. Bir başka ifadeyle, çevre yönetimi; çevrenin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği için izlenmesi gerekli olan bütünleşik ve sistemik planlama ve uygulama yaklaşımıdır. "Sistemin içinde yer alan her bir boyutun sürdürülebilirliği diğerlerinin de sürdürülebilirliğine bağlıdır."[634]

Ekonomik etkinliklerin sürdürülebilirlik temelinde oluşturulması; üretimde belirlenen ölçünlerde, daha az atıklı ve maliyetli, ancak yüksek kaliteli ürün üretimini sağlayacak "yalın üretim modellerini" yönetimde ise, mükemmellik ve katılımcılık ilkelerini temel alan "toplam kalite yönetimi" anlayışlarının uygulanmasına yol açmıştır.[635]

Ekonomiyi yönlendiren siyasetçi, işletmeci ve bu konuda çalışmalar yapan bilim adamlarına göre; geleneksel ekonominin işletmelerin önüne koyduğu en çok kazanç amacının yerini artık, çok boyutlu yeni bir amaç sistemi almalıdır. Bu yeni sistem; belirlenen yasal çerçeve yanında, işletme yönetimi ile işletme faaliyetlerinden etkilenen işletme içi ve dışı tüm gruplarla diyaloğa dayalı

[633]ÇB, UNDP, **Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu 2002**, MAS AŞ, Ankara, Aralık 2002,s.13.
[634] **a.k**., s.13.
[635] Ayperi Serdaroğlu Okur, (1997), a.g.e., s.27-30.

ve uzlaşma içinde oluşturulmalıdır. Bu zeminin sürekliliğini ve işlevselliğini sağlamak da işletme yöneticiliğinin temel görevleri arasına alınmalıdır.[636]

İşletmelerin çevre üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan yaklaşımlardan biri olan "işletmenin sosyal paydaşları yaklaşımı", işletmenin sosyal paydaşlarını; toplum, tüketiciler, tedarikciler, hükümet, rakipler, çalışanlar ve ortakları olarak tanımlamakta ve doğayı işletme çevresinin bir unsuru olarak ele alarak işletmelerin doğaya zarar veren önemli etkileri olduğunu kabul etmektedir. Bu etkilerin en aza indirilmesi için işletmelerin üretim sistemlerini, ürünlerini, ve atık yönetim süreçlerini yenilemelerinin gerekli olduğunu belirtmektedir.[637] Bunu sağlayacak olan araçlar ise çevre dostu teknolojiler, çevre dostu ürün ölçünleridir.

Bugün gelinen noktada, örgütü etkileyen temel etkenlerden biri olan, ancak yakın zamanlara kadar hiç dikkate alınmayan doğal çevre faktörü de artık genel çevrenin önemli bir parçası olarak kabul edilerek yönetilmekte, hatta rekabette avantaj sağlayan bir etmen olarak kullanılmaktadır.

2. OSB'LERDE UYGULANAN ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ

Yönetim sistemleri, parçalara ayrılma, bölünme eğiliminde olan bir yapıyı bütünleşik hale getirme ve örgütleme eğilimindedirler. Faaliyetlerin tümünü kapsayan böyle bir sistem, faaliyetler arasındaki karşılıklı bağımlılığın[638] ve her kademedeki sorumlulukların daha açık görülmesini sağlamakta ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Çevre yönetim sistemleri, ekonomik büyüme ile çevreye saygıyı birleştiren bir anlayışın ürünü olarak çevreye duyarlı gelişim için uluslararası alanda uygulanmaktadır. İki çevre yönetim sistemi -uluslararası kabul görmüş - yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlar; Avrupa Birliğinde (AB) geliştirilen EMAS

[636] Nergis Schulze, **a.g.m**., s.40-43(Almanya Ekonomi Bak. Müsteşarı, Daimler Benz Yönetim Kurulu Başkanına göre ve Prof.Dr. Ulrich'in yaklaşımları)
[637] Esra Nemli, **a.g.e.**,(2000),s.15.
[638] Esra Nemli, **a.g.e.**, s.125.

(Environmental Management Audit Scheme-Çevresel Yönetim ve Denetim Programı) ve Uluslararası Ölçünler Örgütü tarafından geliştirilen ISO 14000'dir. Bu iki sisteme ek olarak, Kanada Kimya Sanayicileri Derneğince uygulamaya sokulan "Üçlü Sorumluluk İlkesi" ve İngiliz Ölçünler Enstitüsü'nün "British Standard Institute" (BSI) Çevre Yönetim Ölçün Sistemi BS 7750 de birçok ülkede yaygın olarak kullanıldığı için, genel olarak kabul görmüş diğer çevre yönetim sistemleridir.

2.1. IS0 14000

Yönetimde ortaya çıkan Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımı, kamu hizmetlerinin ölçünleştirilmesi ve geliştirilen ölçünlerin yürürlüğe konması açısından kamu yönetimleri üzerinde etkili olmuştur. Bu çerçevede ortaya çıkan ve oldukça dikkat çeken bir ölçün de Uluslararası Standartlar (Ölçünler) Örgütü (ISO) tarafından geliştirilen ISO 14000 Uluslararası Çevre Yönetimi Ölçünü'dür.[639]

Bu ölçün, bu örgüt tarafından geliştirilen diğer Uluslararası Yönetim Ölçünleri gibi, bir süreç ölçünüdür. Uluslararası Çevre Yönetim Ölçünü (UÇYÖ) çevresel kalitenin korunması ve geliştirilmesi yönünde firmalar tarafından yerine getirilmesi gereken gönüllü çevre yönetimi sistemlerini belirlemekte ve ilgililere önermektedir.

UÇYÖ ile ilgili ilk girişim 1992 yılında Rio de Janeiro'da toplanan "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı"nda yapılmıştır. Burada yapılan görüşmeler sonucunda, ISO öncülüğünde, örnek nitelikli bir çevre yönetim sürecinin oluşturulması amacıyla girişimde bulunulması kararlaştırılmıştır.[640] Bu amaçla Konferans sonrasında, bir toplumda yer alan ana sektörler ve halk arasında yeni bir işbirliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan bir bildiri yayınlanmıştır. Bunun üzerine ISO, 1993'de "Çevre Yönetimi" konusunda

[639]Firuz Demir Yaşamış, "Uluslararası Çevre Yönetim Ölçünü, ISO 14000" **Türk İdare Dergisi**, Haziran 1998, sayı 419, Takav Matbaacılık, Ankara, s.8.
[640] **a.k.**, s.18.

çalışacak olan teknik komitesini (TC 207) kurmuştur.[641] ISO'nun eşgüdümünde gerçekleştirilen çalışmalara 50'den fazla ülke katkıda bulunmuştur.

Ölçün geliştirme çalışmaları çerçevesinde teknik çalışma gruplarınca hazırlanan belgeler ISO Genel Kurulu'na sunulmuş ve burada kabul edilen ölçünler kesinleştirilmiştir. ISO 14000 dizisi son şeklini 1996 yaz aylarında yapılan toplantılarda almış ve kesinleştirilen ölçün ISO'ya üye ülkelere duyurulmuştur. Üye ülkeler, bu arada Türkiye de, UÇYÖ'nü uygulamaya koymak için çalışmalar başlatmışlardır.[642]

TC 207'nin hazırladığı ölçünler, ISO 14000 olarak bilinen "Çevre Yönetim Sistemi Ölçünleri"dir ve sanayiden büyük destek görmüştür. Uygulanması zorunlu olmayan ISO 14000 Çevre Yönetimi Ölçünleri kuruluşlar tarafından gönüllü uygulanmaktadır. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Ölçünleri, yürürlükteki çevre mevzuatının yerine kullanılmamaktadır. Ancak bu ölçünler ve oluşturulan Çevre Yönetim Sistemi, (ÇYS) yürürlükteki Çevre Mevzuatının (kanun, yönetmeliklerin vd.) uygulanabilirliğini desteklemektedir.Bu nedenle ISO 14000 serisinde kuruluşların deşarj ve emisyon sınır değerleri yoktur. Ancak, kuruluşun bu konulardaki hedeflerine ne ölçüde ulaştığının değerlendirilmesi vardır. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ;

-Bir ÇYS uygulayan, bu sistemi geliştiren ve sürdüren,

-Kendi çevre politikasının getirdiği yükümlülükleri yerine getireceğine söz veren**,** bu isteğini başkalarına da gösterebilen,

-ÇYS'ni kendi bünyesi dışındaki bir kuruluşa onaylattırmak ve bu konuda belge almak isteyen,

-Kendi isteği ile bu ölçüne uyma konusunda kararlı olan ve bunu açıkça beyan eden, her boyut ve tipteki organizasyona uygulanabilmektedir.[643]

---

[641] TSE, **TS-EN-ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü**, Tisamat Basım Sanayii, 1997, Ankara, s.12.
[642] Firuz Demir Yaşamış, **a.g.m**., (1998), s.8.
[643] <<http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/cyskuruyg.asp >>(17.1.2003); TSE, TS-EN-ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü.

2.1.1. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Ölçünlerinin Özellikleri

Genel bir ölçündür, her tip ve büyüklükte organizasyonlarda ve imalat, ticaret veya hizmet sektörlerinde uygulanabilir.

Önleyici'dir, çevreye verilen zararların oluşmadan önlenmesini hedefler,

Gelişimcidir, performansı iyileştirmeye yöneliktir.

Gönüllülük esasına dayanır. Ancak bir kez sistem kurulursa ölçünün gereklerine uymak zorunludur.

Sistem yaklaşımını temel alır. Kurulan sistem dokümante edilmiş prosedürlerle desteklenmelidir.[644]

2.1.2. ISO 14000 Serisi Ölçünleri:

Çevre Yönetimi Ölçünleri Serisi; yönetim, denetim, hayat boyu değerlendirme, etiketleme gibi konularla ilgili ölçünlerden oluşmaktadır. Bu seride -ISO 14000- yer alan ölçünler ve kapsamları aşağıda kısaca verilmiştir:

TS ISO 14001, Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Özellikler ve Kullanım Kılavuzu; ÇYS uygulayan, uygulamak isteyen işletmeler için gerekli koşulları ortaya koymakta ve bu sistemin amaçlarını, temel bileşenlerini açıklamaktadır. Bu çerçevede ölçünde, sistemi uygulamak için gerekli olan;çevre politikaları, planlama, uygulama ve işletme, denetleme ve düzeltme, yönetimin gözden geçirilmesi gibi; bileşenlerin temel özellikleri ortaya konulmakta, uygulama evreleri, uygulayıcıların sorumlulukları ile ilgili açıklamalar getirilmektedir. ISO 14001, ISO 14000 serisinin denetleme ve belgelendirme için kullanılan tek ölçünüdür.

TS ISO 14004, Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Prensipler, Sistemler ve Destekleyici Teknikler İçin Genel Kılavuz; bu ölçün Eylül 1995 yılında yürürlüğe konmuş olup, 14001 ölçününde geliştirilen ilkelerin uygulanabilirliğine işlerlik kazandırabilmek amacını gütmekte ve ÇYS'nin temel bileşenlerine işaret etmektedir. Ölçün, ÇYS'nin yararlarını açıklamakta,

[644]TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü, <<http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/cysstdoz.asp>> (14.1.2003)

ÇYS'nin ilke ve amaçları, planlanması, uygulanması, ölçme ve değerlendirilmesi, gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi gibi konularla ilgili kuralları ortaya koymaktadır. Ölçün bir ölçüde, daha önce açıklanan ISO 14001 ölçününün genel nitelikli bir yenilemesi olarak düzenlenmiştir.

TS EN ISO 14010 dizisi çevre denetim sisteminin temel ilkelerini ve uygulama yöntemlerini ortaya koymaktadır. Bu amaçla;

"TS EN ISO 14010, Çevre Yönetimi-Çevre Denetim Kılavuzu Genel Prensipleri,. TS EN ISO 14011, Çevre Yönetimi-Çevre Denetim Kılavuzu-Denetim Usulü-Çevre Yönetim Sistemlerinin Denetimi, TS EN ISO 14012, Çevre Yönetimi–Çevre Denetimi İçin Kılavuz-Çevre Denetçilerinin Sahip Olması Gereken Özellikler", adlı üç ölçün bulunmaktadır. Bu ölçünlerde, denetim uygulaması, denetimde uygulanacak yöntemler ve temel ilkeler ortaya konulmakta, denetimi yapacakların sahip olmaları gereken özellikler tanımlanmaktadır. Bu üç ölçünün amacı, ÇYS uygulamasının denetiminde uygulanacak yöntemleri ölçünleştirmektir.

ISO 14000 dizisinde, "ürünlerin ve hizmetlerin çevreye olumlu ve olumsuz etkilerini en iyi şekilde duyurarak, piyasa mekanizması içinde çevreye olan etkilerinin iyileşmesini sağlamayı amaçlayan çevresel etiketleme" nin temel ilkelerini ortaya koymak üzere de iki ölçün bulunmaktadır. Bunlar; " TS ISO 14020, Çevre Yönetimi-Çevreyle İlgili Etiketlemenin Temel Prensipleri ve TS ISO 14021, Çevre Yönetimi-Çevreyle İlgili Etiketleme-Çevreyle İlgili İddiaların Öz beyanı -Terimler ve Tarifler" dir. Çevresel etiketleme ile ilgili yapılacak çalışmaların bir sisteme bağlanması amaçlayan bu ölçünlerle, "çevreye dost ürün" ile ilgili tanımlar, kurallar ortaya konulmuştur.

"TS ISO 14040, Çevre Yönetimi-Hayat Boyu Değerlendirme-Prensipler ve Çerçeve" isimli ölçünde ise; ürünlerin sahip olduğu yaşam döngüsünün – ürünün üretilip kullanıma sunumundan, biyolojik ayrışma ile doğaya döndüğü ana kadar geçen süre- doğa ve çevre üzerinde yarattığı etkileri incelemek ve

doğabilecek tehlikelerin giderilmesini sağlamak amaçlanmış, bu konuda izlenmesi gereken yöntem ortaya konulmuştur.

Bu seride yer alan, "Çevre Yönetimi–Terimler ve Tarifler" başlıklı ISO/DIS 14050 ölçünü çevre yönetimi ile ilgili kavramları tanımlayarak, neleri kapsadığını ortaya koymakta ve uygulamaya yönelik aşamaları açıklamaktadır.

Ürünlerin üretiminde kullanılacak maddelerin, çevre üzerindeki etkileri, "TS ISO 14060, Çevre Yönetimi–Mamullerin Çevre Veçhelerinin Mamul Standartlarına Dahil Edilmesi İle İlgili Kılavuz" da tanımlanarak üretim maddelerinin de çevresel etkileri ölçünleştirmeye, kurallara bağlanmaya çalışılmaktadır. Bu ölçünlerin TSE tarafından çevirisi yapılarak yayımlananları (verilen örnekler) Türk Standartları (TS) olarak belirtilerek kullanılmaktadır.

Sonuç olarak "ISO 14000 Çevre Yönetim Sistem Ölçünleri" serisi, hem işletmeler hem de ürünler için çevre araçlarını içermekte, kuruluşlar tarafından çevresel yönetime yardımcı olacak bir sistem geliştirme ve uygulamada kullanılacak genel bir yaklaşımı ele almaktadır.[645]

2.1.3. ISO 14000 Uygulama Koşulları ve Çevre Yönetim Sistemi Modeli

ISO 14000 serisinin belgelendirme standardı TS EN ISO 14001 olup, uygulama, ÇYS'nin kurulması bu ölçüne göre yapılmaktadır. ISO 14001, kuruluşun ulaşması gereken sayısal hedefleri değil "yönetim metodolojisi"ni, etkin bir ÇYS'nin temel bileşenlerini tanımlamaktadır.

ISO 14001 Ölçününün genel şartı, bir ÇYS kurulması ve bunun sürdürülmesidir. ISO 14004'e göre çevre yönetimi, bir kuruluşun genel yönetim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. TS EN ISO 14001 incelendiğinde, ölçün, beş

[645] <<http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/cysseristandard.asp>> (14.1.2003), TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü; TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Standartları 14001-14060; Firuz Demir Yaşamış, **a.g.e**.,(1998), s.19-31.

ana ilke altında toplanmakta ve buna paralel olarak oluşturulması gereken aşamaları içermektedir.[646]

Birinci İlke; "Yükümlülük Altına Girme ve Politika Belirlenmesi"dir.

Çevre başarısını sağlama konusunda kararlı olan bir işletmenin başlangıç noktası çevre politikasının belirlenmesidir. Bunun için, ÇYS'ni uygulayacak olan kuruluşun üst yönetimi, bir çevre politikası oluşturmalı ve bunun getirdiği sorumlulukları üstlenmeyi kabul ederek çevre yönetim sistemine bağlılık için söz vermelidir. Çevre politikası;"Kuruluşun genel çevre uygulaması ile ilgili niyet ve ilkelerini açıklamak; faaliyet, çevre amaç ve hedeflerine çerçeve teşkil etmek üzere yaptığı beyandır."[647] Çevre politikası açık ve anlaşılabilir olmalı, bunun yanı sıra kuruluşun faaliyet, ürün ve hizmetlerinin çevreyle ilişkisi üzerinde yoğunlaşmalıdır.

İkinci İlke; "Planlama"dır.

ÇYS'ni uygulamak isteyen kuruluşlar, çevre politikasını oluşturduktan sonra üstlendiği yükümlülüklerini nasıl gerçekleştireceğini planlamalıdır. Kuruluşlar, "Planlama" ana başlığı altında; çevre boyutu, yasal koşullar, amaçlar ve hedefler, çevre yönetim programı veya programları hakkında çalışmalar ve çevre politikasını gerçekleştirmek için plan yapmalıdırlar.

Üçüncü İlke; "Uygulama ve İşletme"dir.

Bundan sonraki adım uygulamadır. Kuruluşun, çevre politikasını gerçekleştirmek, amaçlarına ulaşabilmek, etkin bir uygulamada bulunabilmek için, gerekli yetenek ve olanaklarla birlikte bir destek mekanizması geliştirmesi gerekmektedir. ÇYS'ni uygulayacak olan kuruluşlar, sistemi, tüm kuruluşta çalışır ve uygulanabilir bir sistem haline dönüştürürler. Bunu gerçekleştirmek üzere kuruluşlar; organizasyon (yapı), sorumluluk, eğitim, bilinç ve ehliyet, iletişim, çevre yönetim sistemi ile ilgili belgeye bağlama işlemleri ile belge ve

[646]<< http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/.asp >>(22.1.2003);TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü, TS EN ISO 14001, Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Özellikler ve Kullanım Kılavuzu

[647] TSE, TS-ISO 14004 Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Prensipler, Sistemler ve Destekleyici Teknikler İçin Genel Kılavuz, Ankara,1997, s.1

işlem denetimi, acil durum hazırlığı ve bu hallerde yapılması gereken işler hakkında TS EN ISO 14001 standardını karşılayacak çalışmalar yaparlar.

Dördüncü İlke; "Denetim ve Düzeltici Faaliyetler"dir

Bu aşamada kuruluş; çevre uygulamasını ve bu uygulamadaki başarı derecesini ölçmeli, izleyip değerlendirmelidir. Bu çerçevede, ÇYS'ni uygulayacak olan kuruluşların, denetim ve düzeltici faaliyetler kapsamında, neleri denetleyeceğini, faaliyetlerini izleyip nasıl değerlendireceğini belirlemesi gerekmektedir. Bu amaçla kuruluşlar; izleme ve ölçme, ihlaller, düzeltici-önleyici faaliyet, kayıt ve ÇYS iç denetimine yönelik olarak TS EN ISO 14001 ölçününde yer alan kuralları karşılayacak çalışmalar yaparlar. Ölçünde belirlenen kurallara herhangi bir uygunsuzluk durumunda işletmeler düzeltici ve önleyici faaliyetlerde bulunmak zorundadırlar.

Beşinci İlke; "Gözden Geçirme ve Geliştirme"dir.

ÇYS'ni uygulayacak olan kuruluşların üst yönetimleri, sistemin uygunluğunu, yeterliliğini ve etkinliğini sürdürebilmek, uygulamadaki başarı derecesini geliştirmek için tayin ettikleri aralıklarla ÇYS'ni gözden geçirmeli ve sürekli olarak geliştirilmelidir. Bu gözden geçirme işlemi, aslında, kuruluşun çevre yönetim sistemi altında yaptığı çalışmaların, faaliyetlerin, uygun, etkin ve yeterli olup olmadığının, sürekli gelişmeyi sağlayıp sağlamadığının üst yönetim tarafından değerlendirilmesidir. Kuruluş hakkında ileriye yönelik kararlar da bu toplantıda alınır.[648] İç denetim sonuçları ışığında işletmenin, çevre politikası, amaç ve hedeflerinde gerekirse değişiklik yapılması; düzeltici ve önleyici faaliyetlere gidilmesi; çevreyle ilgili yasa ve yönetmeliklerdeki değişikliklerin uygulanması, işletmenin sürekli gelişmesini sağlamak içindir.[649]

[648]<< http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/.asp>> (17.1.2003) ; TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü, TS EN ISO 14001, Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Özellikler ve Kullanım Kılavuzu

[649] Tülin Tüzün, Hatice Bektaş, "Çevre Yönetim Sistemi", **Standart**, TSE Yay, Yıl 35, Özel Sayı, Ekim1996, s.28

Yukarıdaki beş aşamadan da görüleceği gibi, ISO 14001 geleneksel yönetim ilkeleri üzerine kurulmuştur. Sürekli iyileştirme teması, ISO 9000 serisinde olduğu gibi ISO 14 000 serisinde de ön plandadır.

Kuruluşların TS EN ISO 14001 ÇYS'ni kurmak ve uygulamak için öncelikle Türk Standartları Enstitüsü Kalite ve Çevre Eğitim Programı'nda belirtilen ÇYS ile ilgili eğitimleri almaları gerekmektedir. Eğitimlerin alınmasının ardından ayrıntıları eğitimlerde anlatılan dokümantasyonun kuruluş tarafından hazırlanması ve en az üç aylık bir uygulama gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi belgelendirilmesi için başvurular, TSE'ne yapılır. Bunun için firma bilgilerini içeren verilerin yanı sıra, istenen bazı belgeler ve firmanın Çevre Yönetim Sistem Dokümantasyonu (Çevre El Kitabı, Çevre Sistem Prosedürleri, Çevre Etki Envanteri, Sicil Belgesi, GSM Raporu, İmza Sirküleri vd.) TSE'ne verilmesi gerekir.

Başvuru sonrasında TSE'ne teslim edilen dokümanlar, bir uzman tarafından, dokümantasyonun TS EN ISO 14001 şartlarını kapsayıp kapsamadığı açısından incelenir. Varsa eksiklikler tespit edilir ve kuruluştan eksikliğin giderilmesi istenir. Sonraki aşama kuruluşun tetkik programına alınmasıdır. Kuruluş ile görüşülerek belirlenen tarihte, kuruluşun çevre yönetim sistemini yerinde görmek, uygulamaları belirlemek amacıyla inceleme gerçekleştirilir. Kuruluş, TS EN ISO 14001 ölçününün koşullarını karşılarsa TSE tarafından belge düzenlenir.[650]

2.2. EMAS Çevre Yönetimi ve Denetim Sistemi

AB'nin giderek yaygınlık kazanan çevre yönetimine yönelik etkinlikleri içinde, özendirme ve gönüllü anlaşma çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevedeki çalışmalar esas olarak çevre denetçiliği (environmental auditing)

[650] <<http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/.asp>> (17.1.2003) ; TSE, TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü, TS EN ISO 14001, Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri–Özellikler ve Kullanım Kılavuzu

anlayışına dayalı EMAR (Çevresel Yönetim ve Denetim Tüzüğü) ve EMAS (Çevresel Yönetim ve Denetim Sistemi) çerçevesinde yürütülmektedir. [651]

Avrupa Birliği ülkeleri çevreyi korumaya yönelik önlemleri uygulamaya koymak için 1973 yılında I. Eylem planını yayınlamışlardır. Bu planın en önemli sonucu; kirleten öder ilkesi ve kaynakların sonsuz olmadığının, ürün ve faaliyetlerin çevre etkisinin yerel ve bölgesel kalmayıp küresel olduğunun kabul edilmesidir.

Birinci eylem planından sonra her beş yılda bir uygulamalar gözden geçirilmiştir. 1977'de İkinci, 1982'de Üçüncü ve 1987'de Dördüncü Eylem Planı uygulamaya konmuştur. 1993-2000 yılları arasında yedi yıllık bir dönem boyunca uygulanan Beşinci Çevre Eylem Planı (ÇEP) yerine, 2001 yılında, 2001-2010 yıllarını kapsayan Altıncı ÇEP uygulamaya konulmuştur.

Yasal düzenlemelerin tek başına çevre problemlerini çözemediğinin anlaşılması üzerine, AB ülkeleri, Beşinci ÇEP'in amaçları doğrultusunda, ürün ve faaliyetlerinin çevre etkilerinin, yasal uygulamalardan ziyade piyasa kuvvetleri tarafından denetlenmesini sağlayacak olan, EMAS (Enviromental Management and Audit Scheme) uygulamasını yürürlüğe koymuşlardır.[652] Bu çerçevede 1993 yılında, Avrupa Toplulukları Konseyi, işletmelerin Topluluğun Çevre Yönetimi ve Denetim Sistemi'ne gönüllü iştirakini düzenleyen ve 1995 yılında yürürlüğe giren 93/1836 numaralı Tüzüğü [653] benimsemiştir.

Tüzüğün başlangıç metninde, EMAS'ın üye ülkelerin bu konudaki düzenlemelerinde ve uygulamalarında yerel ve uluslararası düzenlemeleri de dikkate alarak standardizasyonu sağlamayı ve işbirliğini artırmayı amaçladığı vurgulanarak, bu programın AB üyesi her ülkedeki ulusal mevzuatla

---

[651] Firuz Demir Yaşamış, **Avrupa Birliği, Türkiye ve Çevre**, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi AB Uzmanlık Programı Ders Notları, Kasım 2000 Ankara, s.11.

[652] <<http://www.tse.org.tr/Turkısh/Kalite Yonetimi/cyssdnasil.asp>>(14.1.2003) ;TSE, **TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü**, Tisamat Basım Sanayii, 1997, Ankara, s.9-11

[653] Regulation, kelimesinin dilimize yönetmelik olarak çevrilmesi daha uygun olmakla birlikte, AB'ndeki direktifler içeriği ve doğurduğu etki açısından bizdeki yönetmeliğe, Regulation ise hukuk sistemimizde tüzüğe karşılık olduğu düşünüldüğünden tüzük denilmiştir.

bütünleştirilerek uygulanmak zorunda olduğu belirtilmektedir. EMAS'ın Yönetmelikte yer alan resmi tanımı; "EMAS; çevresel yönetimi saptama, geliştirme ve uygulayıp başarmak için politikaları, faaliyetleri, sorumlulukları, uygulamaları, usulleri, işlemleri ve kaynakları planlayan, tanımlayan kurumsal yapıdır"(2. Madde) şeklindedir.[654]

Yalnız sınai işletmelere uygulanan 1836/93 sayılı Tüzüğün uygulamasından sağlanan deneyimler de dikkate alınarak, Tüzük 2001 yılında revize edilerek ISO 14000 ile uyumlaştırılmış 76/2001 sayılı Tüzük yürürlüğe sokulmuştur.[655] Tüzük, EMAS'ın amacını; kamu, özel sektörde bulunan tüm ekonomik işletmelerin gönüllü katılımı ile, örgütlerin faaliyetlerinin çevresel performansını:

-Çevresel politika, programlar, yönetim sistemleri oluşturarak ve uygulayarak,

-Performanslarını sistemli bir şekilde ve objektif kriterlere göre denetleyerek,

-Halkı ve ilgili kesimleri bu konuda bilgilendirerek, sürekli iyileştirme ve geliştirmek (md.1) olarak tanımlamaktadır.

Tüzüğün 2. maddesinde bu düzenlemede yer alan; çevre politikası, incelemesi, programı, denetimi, çevresel amaçlar, çevre yönetim sistemi, çevre bildirimi, çevresel kontrol, sınai faaliyet, site, denetçi, akredite edilmiş denetçi, yetkili otorite vb kavramların tanımlamaları yapılmakta, neleri, kimleri kapsadığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Tüzüğün eklerinde ÇYS denetimi, çevre beyanının oluşturulması ile ilgili ilkeler yer almaktadır.[656]

Tüzük, EMAS'ın uygulama alanını, yerel yönetimler dahil tüm ekonomik sektörlere genişletmesinin yanı sıra; ISO 14000 ile uyumlaştırma, üyelerinin

---

[654] 31993R1836 Council Regulation (EEC),No 1836/93 of 29 June 1993 Allowing Voluntary Participation by Companies in the Industrial Sector in a Community Eco Management and Audit Scheme, <<http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc? Smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN

[655] http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm>> (29.10.2002)

[656] http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc? Smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg= (26.11.2002)

katılımlarını daha rahat duyurabilmeleri için fark edilebilir bir logo kullanımı, üyeleri ve kamu arasında iletişimin güçlendirilmesi, EMAS'ın uygulanmasına çalışanların katılımı gibi yeni düzenlemeler getirmiştir.[657]

2.2.1. EMAS'ın Özellikleri

1) EMAS, AB üyesi ülkeler için geçerli ve bir ölçüde -AB'nin toplumsal iklimi nedeniyle- katılımı zorunlu programdır. Ancak isteyenlerin ve gerekli koşulları yerine getirenlerin de katılımına açıktır. "Şu anda Avrupa Ekonomik Alanı dışında birçok ülkeler, yerel yönetimler, örgütlerin katılma talebi vardır."[658]

2) EMAS başlangıçta faaliyetlerinin çevresel etkilerini yönetmek için etkin iç denetim sistemlerini (ÇYS) kuran sınai kuruluşlara yönelik olarak düzenlenmiştir. Ancak, yeniden düzenleme sonrasında EMAS, imalat, ticaret veya hizmet sektörleri dahil tüm ekonomik faaliyetlerde uygulanabilmektedir.

3) Her sektör ve her büyüklükteki kuruluşa uygulanabilir.

4) Önleyicidir, çevreye verilen zararların oluşmadan önlenmesini hedefler.

5) Gelişimcidir, performansı iyileştirmeye ve sürekli geliştirmeye yöneliktir.

6) Gönüllülük esasına dayanır. Ancak sistem kurulduğunda programın gereklerine uymak gereklerine uymak ve denetimler sonrasında gereken yenilemeyi yapmak zorunludur.

7) Yapılan denetimlerin ışığında, her işletmeye yönelik olarak hazırlanacak çevresel politikalar, amaçlar, hedeflerin yazılı olması zorunludur.

8) Kurumların çevresel amaçlarını başarmalarına yönelik hazırlanmış bir çevresel program ve akredite edilmiş kişi/kurum tarafından onaylanmış bir çevresel beyan gerektirmektedir.

9) Şirket çalışanlarının, faaliyetlerinin çevresel etkilerine ve bu konularla ilgili politikalarına duyarlı olmasını, katılmasını bir gereklilik olarak görmekte ve buna yönelik olarak düzenlemeler getirmektedir.

10) Sürece bütünsel -sistem yaklaşımı ile- yaklaşır.

11) Halkın, ilgili tarafların bilgilendirilmesini amaçlar.

---

[657] EMAS; **a.g.e.**, 76/2001 sayılı

[658] http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/global emas_en.htm (11.8.2003)

2.2.2. EMAS Uygulama Koşulları ve Katılım

Daha önce belirtildiği gibi EMAS uygulaması, ekonomik faaliyette bulunan uygulayan bütün işletmelere açıktır ve tüm sektörlerde uygulanabilmektedir. Ancak sisteme dahil olmak için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.[659]

EMAS'a göre; sistemde yer alacak örgütlerin yazılı olarak hazırlanmış bir çevre politika ve programına sahip olması ve bunu yetkili otoriteye sunması gerekmektedir. Kuruluşça yazılı olarak sunulacak bu çevre politika ve programlarının Tüzük Ekinde belirtilen iyi yönetim uygulamaları; taraflar arasında işbirliği ve çalışanlarının katılımına açıklık; faaliyetlerinin çevresel etkilerini azaltmak ve çevre performansını yapılan denetimlerin ışığında sürekli geliştirmek gibi kriterleri sağlaması, bu konuda var olan düzenleme hükümlerine uygun olması ve işletmenin üstlenmeyi kabul ettiği çevresel yükümlülükleri içermesi gerekmektedir.

Kuruluşlar, yapılan ön inceleme sonrasında katılım için işletmenin bulunduğu yer, yapılan işler, işletmenin uyguladığı çevre politikası, programı ve yönetim sistemi, çevresel bildiriyi onaylayan akredite edilmiş çevre denetçisinin ismi gibi bilgilerin yer aldığı bir çevre bildirimi/beyanında (environmental statement) bulunacaktır. Çevre bildiriminin devletçe belirlenen yetkili otorite tarafından da kabul edilmesinden sonra EMAS'a girilebilmekte ve bu katılım kamuoyuna duyurulmaktadır.

Başvuru sırasında uygulamadan sorumlu otorite tarafından bir eksiklik veya uygunsuzluk durumu belirlenirse, izin ve onay ile yetkili otorite başvuruyu geri çevirmeye, eksiklik veya uygunsuzluğun ölçüsüne bağlı olarak başvuruyu tekrar değerlendirmek üzere askıya almaya veya reddetmeye yetkilidir.

---

[659] Regulation (EC),No 761/2001of the Europan Parliement and of the Council of 19 March 2001 Allowing Voluntary Participation by Organizations in a Community Eco Management And Audit Scheme (EMAS);
<<http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_docSmartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=>>;
<<http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm>> (20.2.2003)

EMAS'ı uygulamak isteyen üye ülke, bu sistemi ülkeye kazandıracak yetkili otoriteyi üç ay içinde belirlemek ve akredite edilmiş çevresel doğrulayıcılarını oluşturmak zorundadır.(md.4, md.5) Yetkili otorite üye ülkelerce belirlenir. Tüzüğe göre üye ülkeler yetkili otoritenin bağımsızlığını sağlamak, sistemin (EMAS) yürütülmesine yönelik olarak bir hak ihlali söz konusu olduğunda gereken yasal ve yönetsel önlemleri almakla yükümlüdürler. Yapılan açıklamalar ışığında işletmenin EMAS'a katılabilmesi için dört aşama gerektiğini söylenebilir.

1) İlk aşama; sisteme katılacak organizasyonun bütün faaliyetleri, ürün ve hizmetleri, bunların değerlendirilme yöntemleri, yasal ve düzenleyici çatısı ve var olan çevresel yönetim uygulamaları ve işlem süreçlerinin çevresel bir incelemesidir.

2) İncelemenin sonuçları ışığında ikinci aşama; etkili bir çevre yönetim sistemi kurulmasıdır. Bu sistemin amacı üst yönetim tarafından belirlenen örgüt çevre politikasını gerçekleştirmektir. Bu yönetim sistemin kurulması için gerekenler, sorumluluklar, hedefler, süreçler, eğitim gereksinimi, denetleme ve iletişim sistemleri, izlenecek yöntemler Tüzük Ekinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

3) Üçüncü aşama, çevre denetimidir. Bu denetim organizasyonun yönetim sisteminin özellikle ilgili çevresel düzenleme gerekliliklerine, organizasyonun politika ve programlarına uygunluğunu, yerini değerlendiren ve tamamlayan bir aşamadır.

4) Bir diğer aşama olan çevresel beyan ile; halk ve diğer ilgili taraflar kuruluşun çevresel performansının sürekli gelişimi ile ilgili bilgilendirilir. Bu beyan ile; örgütün çevresel etkileri, amaçları ve çevresel performansının gelişimini sağlamak için şuan ve gelecekte atacağı adımlara kadar uzanan sorumlulukları ortaya konur.

Bu aşamaların Tüzükte belirlenen kurallara uygun gerçekleştirilmesi; çevre incelemesi, çevre yönetim sistemi ve denetim yöntemleri ile çevresel beyanın akredite edimiş bir EMAS denetçisi tarafından onaylanması;

onaylanmış beyanın EMAS yetkili otoritesi tarafından imzalanması sonrasında örgütler sisteme kabul edilerek EMAS logosunu kullanabilir.[660]

2.2.3. EMAS - ISO 14000 Karşılaştırması

Gerçekte EMAS ve ISO 14000 aynı amaca sahip olan, yani mevcut yönetmeliklerle ve çevresel performanstaki sürekli iyileşme açısından uyum içinde olan ÇYS'dir. Üst yönetimin konuya bağlılığı, çevre politikası oluşturulması, planlama, uygulama, gözden geçirme, denetim gibi konular her iki ölçünde de ÇYS'nin elemanları olarak yer almaktadır. Ancak her ikisi arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar:

-EMAS başlangıçta sadece sanayide uygulanabilmiş, diğer sektörlerde uygulanması için yapılan çalışmaların 2001 yılında tamamlanması sonrasında bu sektörlerde de uygulanabilir hale gelmiştir. ISO 14000 ise başlangıcından itibaren sınırlamasız her kuruma uygulanabilmektedir.

-ISO 14000, bir yerin sadece bir bölümünü oluşturan herhangi bir "işletme birimine" uygulanabilirken; EMAS, bütün ülkelerde bir şirketin kontrolü altında belli bir yerde yürütülen faaliyetlerde uygulanabilir.

-IS0 14000'de denetim süresi belirtilmezken, EMAS'da denetim aralığı bellidir. (üç yıldan uzun olamaz)

-ISO 14000, sadece ilgili çevre mevzuatına başvuruyu gerektirirken, EMAS ilgili çevre mevzuatının kaydını da zorunlu kılmaktadır.

-EMAS doğrudan veya dolaylı olarak bütün çevresel etkilerin tanınması, incelenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili usullerin saptanmasını gerektirmektedir. Önemli etkiler EMAS ihtiyaçlarına göre kaydedilmelidir. ISO 14000 ise sadece çevresel konuları tanımak ve onlardan hangilerinin önemli çevresel etkiye sahip olduğunu saptamak için bir yönteme ihtiyaç duyar. Kaydetmek zorunlu değildir.

-EMAS'a göre, örgütler ikmal kaynaklarının çevre politikalarına ve uygulamalarına uyumunu kontrol edebilirler. Çünkü ikmal kaynakları güvenilen

[660] Regulation (EC),No 761/2001of the Europan Parliement and of the Council of 19 March 2001 Allowing Voluntary Participation by Organizations in a Community Eco Management And Audit Scheme (EMAS);

şirketin “belgeli parçası" olarak kabul edilirler. ISO 14000 ikmal kaynaklarının ve yüklenicilerin çevresel performansı konusunda daha yumuşak görünüm sunmakta, sınırlayıcı düzenlemelere pek yer vermemektedir.

-EMAS En Kullanışlı(iyi) Uygulama Tekniklerinin (Best Available Tecnology) arttırılmasını sağlar. Bu konu, IS0 14001'de isteğe bağlıdır.

-EMAS bir çevresel beyan düzenleyerek, EMAS tarafından belge verilen kuruluşun çevresel sistemini, programını ve politikasını tanıtır. Bağımsız bir kuruluş bu çevre beyannamesini onaylamalıdır (belgeli çevresel onaylayıcı). ISO 14000’de, sadece belirlenen kriterlere göre, şirketin çevre politikasını belirlemesi ve oluşturması gerekmektedir. Onaylanmış çevre beyanına ihtiyaç yoktur.

Sonuç olarak, EMAS ISO 14000'den daha iyi tanımlanmış ve daha istekli, gönüllü olmayı gerektiren bir ÇYS’dir. Çünkü daha fazla gereklilik ve zorunluluk içermekte, şirketlerin yöntem ve uygulamalarını daha iyi kontrol etmekte ve aynı zamanda halkı daha geniş bir şekilde bilgilendirmektedir. Ancak EMAS yalnızca AB’nde bilinmekte olup, çok yeni, “Küresel EMAS” adı altında diğer ülkelerce de kullanımı talep edilmektedir.[661] ISO 14000 ise daha esnek, daha bilinen ve yaygın kullanılan uluslararası bir ölçündür.

2.3. BS 7750 Çevre Yönetim Sistemi Standardı

Bu iki sistem dışında bir ÇYS ölçünü de, British Standard Institute’un (BSI) 1992 yılında sanayi temsilcileri ile bir seneden fazla süren çalışmalar sonucunda yayınlandığı BS 7750’dir. BS 7750 hem sağlam bir çevre performansı hem de çevre denetim sistemlerine katılmanın alt yapısını hazırlayarak, bir kuruluşun etkin bir yönetim sistemi kurmasını olanaklı kılan bir sistemdir.[662] BS 7750 çevre yönetiminin bütün yönlerini kapsayacak yeni bir ölçünler serisinin hazırlanmasının başlangıcını oluşturmuştur. BS 7750’nin temel özellikleri şunlardır:[663]

---

[661] >>http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/global emas_en.htm>> (25.5.2003)
[662] Avrupa Komisyonu Çevre Genel Md.,**Türkiye'de EMAS Çevre Yönetim Sistemi Uygulaması Proje Önerisi Toplantısı Tanıtım Metni**, Life Programı, 11 Mayıs 1998, Ankara.
[663] Serdar UZEL, “BS 7750 Çevre Yönetim Sistemi Standardı ve Belgelendirme”, **Toplam Kalite ve Çevre Kalitesi Paneli Bildirileri**, İstanbul: KALDER Yayınları No:8, Haziran 1995, s.31.

-Genel bir ölçündür. Üretim, ticaret, hizmet sektörlerindeki her büyüklükteki işletmeye uygulanabilir.

-Önleyicidir, çevreye zarar verilmeden önlenmesini hedefler.

-Gelişimcidir, performansı iyileştirmeye yöneliktir.

-Gönüllülük esasına dayanır, ancak, bir kere sistem kurulduktan sonra ölçünün gereklerine uymak zorunludur.

-Sistem yaklaşımını temel alır; kurulan sistem dokümante edilmiş prosedürlerle desteklenmelidir.

BS 7750'nin giriş kısmında etkin bir çevre yönetim sistemini oluşturulabilmesi için; üst yönetimin sorumluluk üstlenmesinin şart olduğu vurgulanmakta ve üst yönetimin, kuruluşun çevre politikası ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir çevre yönetim sistemi kurması ve devamlılığını sağlaması istenmektedir. Organizasyon ve personel başlığı altında, ÇYS çerçevesinde yetki ve sorumluluk dağılımı ile ilgili şartlar açıklanmakta, personel, eğitim ve haberleşme fonksiyonlarının önemi vurgulanmaktadır.[664] BS 7750 çevresel amaçların;olabildiğince sayılara dökülmesini, belirli sürelerle sınırlanmasını,kamuya açık olmasını öngörmektedir.

Şirketin çevre yönetimine yönelik olarak oluşturduğu tüm sistem ÇYS'nin gerektirdiği şartları yerine getirmesi bakımından uygun aralıklarla denetlenmelidir. Süreç ve faaliyetlerin rutin denetimi, işletmelerin yapısına ve ne şekilde gerçekleştirildiklerine göre farklı biçimlerde yapılacaktır. Ölçün, faaliyetlerin denetlenen koşullar altında gerçekleştirilmesini ve dokümante edilmiş talimatlara uyulmasını talep etmektedir.[665] Böylelikle BSI, tüketicilerden ortaklara kadar değişen bir yelpazedeki sosyal paydaşların taleplerini karşılayacak bir yönetim aracını ortaya koymuştur.[666]

BS 7750 ölçününü diğer iki ölçünle karşılaştırdığımızda bu ölçün ISO 14000'le çok yakın özelliklere sahip bir ölçündür. EMAS bu üç ölçünün en katı

[664] Serdar Uzel, "Çevre Yönetim Sistemleri", **Çevre ve Tüketim**, Nisan 1996, S.8.
[665] Esra Nemli, (2000), **a.g.e.** ,s.149.
[666] **a.k**.., s. 89'da anılıyor.

olanıdır. Çevreye yaklaşımı, denetim programlarının kapsamlılığı ve gözden geçirmenin örgütlerin şimdiki ve gelecek faaliyetlerini içermesi EMAS'ı diğerlerinden farklı kılmaktadır.

2.4. Üçlü Sorumluluk İlkesi

Üçlü Sorumluluk (Responsible Care), kimya sanayii kapsamında faaliyet gösteren kuruluşların çevreye, insan sağlığına ve teknik güvenliğe azami ilgi ve özen göstererek, performanslarını devamlı yükseltecekleri konusunda verdikleri bir söz, imzaladıkları ciddi bir yüklenim, sorumluluktur.

İlk olarak 1984 yılında, Kanada Kimya Sanayicileri Derneği tarafından ortaya atılmıştır. Zamanla birçok ülkede uygulanmaya başlayan bu kriterler, şu anda 45 ülkede uygulama alanı bulmuştur. Ülkemizde ise, Türk Kimya Sanayicileri Derneği (TKSD) koordinasyonunda 1993 yılında başlatılan bu uygulama, sayıları giderek artan şirket katılımlarıyla sürdürülmektedir. Üçlü Sorumluluk Uygulaması, ciroları bakımından Türk Kimya Sanayinin yaklaşık %50'sini temsil eden ve Kimya Sanayicileri Derneğine üye kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır.

Üçlü Sorumluluk, teknolojik ve ekonomik koşullara paralel olarak devamlı çaba ve gelişme isteyen kısa, orta ve uzun vadeli kesintisiz bir uygulamadır. TKSD, Üçlü Sorumluluk temel kurallarının, kuruluşların tüm bölümlerinde ve aktivitelerin her evresinde daha etkin bir biçimde uygulanabilmesi için, dünyadaki gelişmeleri izleyerek yeni yöntemler ve kılavuzlar geliştirmeye çalışmaktadır. TKSD bunların uygulanması için kimya sanayicileri ile devamlı iletişim içindedir. bulunmaktadır.

2.4.1. Üçlü Sorumluluk Uygulama Kuralları

Üçlü sorumluluk uygulaması;"Çevre-Sağlık-Güvenlik" konularına aşağıda verilen yedi ana başlık altında yaklaşmaktadır.

1) Yönetim Sistemi
2) Çalışan Sağlığı ve İş Güvenliği

3) Kirliliği Önleme -Çevre Koruma
4) Dağıtım
5) İletişim - Toplumun Bilinçlendirilmesi
6) Yöntem Güvenliği Acil Önlemler
7) Ürün Sorumluluğu

2.4.2. Üçlü Sorumluluk Hedefleri

Bu konuda ulaşılan belgelere göre; "üçlü sorumluluk uygulaması" ile aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.[667]

-İşletmede, üretimde kullanılan maddelerin, yöntemlerin çevreye ve insan sağlığına olumsuz etkilerini önceden saptayıp en aza indirmek için yöntemler geliştirmek.

-Tüm çalışanları, üretimde kullanılan kimyasal maddelerin tehlike ve zararları, taşıma ve depolama şartları konusunda bilgilendirmek; üretim koşullarının yaratabileceği olası güvenlik ve kirlilik risklerine karşı eğitmek ve sorumluluk duygularını geliştirmek.

-Yeni teknoloji ve yöntemler kullanmak suretiyle istenmeyen atıklar oluşmasını en aza indirmek.

-Üretim atıklarının çevreye ve insan sağlığına olumsuz etkilerini gidermek için tüm arıtma tekniklerinden yararlanarak atıkları kaynağından önlemek, temizlemek; bazı atıkların değişik üretim kollarında girdi olarak kullanılma olasılıklarını araştırıp değerlendirmek.

-Hammadde ve enerji kaynaklarını israf etmeden en verimli şekilde kullanan teknikler geliştirmek, çevreyi kirletmeyen temiz enerji kullanmaya özen göstermek.

-Tüketicilere, kuruluşun ürünleri, bunların kullanımı ve kullanım sonrası ambalaj ve atıklarının çevreye zarar vermeden geri kazanılması ve yok edilmeleri konusunda bilgi vermek.

-Çevreyi kirletmeyen, çevreye dost yöntem ve ürünlerin geliştirilmesine yönelik araştırmaları teşvik etmek ve desteklemek.

---

[667]<< http://www.cefic.be/activities/hsee/rc/rc.htm>> (8.2.2003) ; **V.Ulusal Kimya Sanayii Kongresi Kongre Kitabı**, Çevre- Üçlü Sorumluluk Çalışma Grubu Raporu, 1-2 Mart 2001, Ankara, s. 186.

-Meydana gelebilecek iş kazaları ve yaygınlara karşı önceden alınması gerekli önlemler için komşu kuruluşlar ve yerel yönetimler ile işbirliği ve dayanışma içinde olmak.

-Kamuoyunun, kuruluş hakkında yanlış bilgi ve yargı sahibi olmaması için, zaman zaman Derneğin faaliyetleri, çevre, insan sağlığı ve iş güvenliğine yönelik çalışmaları konusunda bilgilendirmek.

2.4.3. Üçlü Sorumluluk; Katılma ve Uygulama Süreci

Sisteme katılım aşağıda yer alan işlemlerin yapılması ile gerçekleşmektedir.

-Firma üst düzey yetkilisinin, Üçlü Sorumluluk Yüklenimi'nde bulunduğuna dair belgeyi imzalaması,

-Kuruluş kapsamında, TKSD tarafından hazırlanan Uygulama Kılavuzu doğrultusunda Üçlü Sorumluluk Yönetim Sisteminin oluşturulması,

-Üçlü Sorumlulukla ilgili, kuruluş içinde geliştirilmeye açık yönlerin belirlenmesi ve ilerlemenin takip edilmesi,

-Sanayi içinde ve dışında faaliyet gösteren tüm ilgili taraflarla, Üçlü Sorumluluk kapsamına giren konularda sürekli bilgi iletişiminde bulunulması,

-Üçlü Sorumluluk Yükleniminin uygulamaya geçirilmesine yönelik olarak, kuruluş yetkililerinin tecrübe paylaşımında bulundukları forumlara katılım,

-Kuruluşa ait onaylı Üçlü Sorumluluk Logosunu kullanmak suretiyle, yüklenimde bulunulduğunun basılı ve görsel medyada açıklanması,

-Üçlü Sorumluluk düşünce biçiminin ve bilincinin yaygınlaştırılması amacıyla, sektörde yer alan diğer kuruluşları Üçlü Sorumluluk Yüklenimi'nde bulunmaya teşvik etme,

-KSD Çalışan Sağlığı - İş Güvenliği - Çevre Koruma Boyutları Formu'nda yer alan maddelere göre, Üçlü Sorumluluk uygulama performansının izlenmesi ve doğrulama.[668]

---

[668] <<http://www.cefic.be/activities/hsee/rc/rc.htm>> (8.2.2003), V.Ulusal Kimya Sanayii Kongresi Çevre- Üçlü Sorumluluk Çalışma Grubu Raporu, 1-2 Mart 2001, Ankara, s. 186

3. Çevre Yönetim Sistemleri Ölçünlerinin Yararları

Çevre yönetimine yönelik kullanılan ölçünlerin örgütlere, işletmelere getirdikleri yararlar şu şekilde sıralanmaktadır:[669]

-Çevreyi her yönüyle ele alan sürekli iyileşmeyi benimseyen bir yönetim sisteminin kurulmasını sağlamak,

-Çevre yönetiminin dünyada gelişimine katkı sağlamak,

-Azalan kaynak kullanımı, atık ve çevre koruma maliyetleri, atık yönetimi ile çevreye verilen zararın azalması ve çevrenin korunmasını sağlamak,

-Kuruluşların tüm dünyada çevre için ortak bir dil kullanmalarını ve aynı yönetim sistemi gereklerine uymalarını sağlamak, farklı sistemlere, kurallara uyumun yol açtığı harcamaları ortadan kaldırmak,

-Yasalara, bu konudaki kurallara uyulmasını kolaylaştırmak, yasal düzenlemelerin ötesine geçmeyi sağlayacak bir çerçeve oluşturulmasına yardım etmek,

-Çevre harcamalarında, kaynak kullanımında eşitliği sağlayarak, eşit rekabet ortamı yaratılmasına desteklemek, ticaret engellerini en aza indirmek,

-Halka ilişkilerin gelişmesine, şirketlerin toplumdaki imajlarının iyileşmesine yardım etmek, [670]

-Ulusal, uluslararası alanda tüketici tercihini sağlamak, rekabette avantaj kazanmak,

-Yeşil üretimin önemli olduğu piyasalarda yeni pazar fırsatları kazanmak,

-Dünyada çevresel etkiler yükselirken, ekolojik üretim yöntemlerinin keşfini teşvik etmek,

-Kamu otoritesi, vatandaş, diğer işletmelerde artan inanılırlık ve güven,

-Çalışanların motivasyonuna ve iş kalitesinin artmasına katkı sağlanması, takım çalışmasına özendirmek,

-İşlemlerin daha iyi kontrol edilebilmesi sayesinde kâr oranlarını artırmak,

-Kuruluşlarda çevresel risklerin yönetimine yardımcı olarak tahmin edilebilirliği ve tutarlılığı artırmak.[671]

---

[669] TSE, **TS-EN ÇYS Ölçünleri Broşürü**, TSE Yay. Ankara, 1997, s.22-25 ; http// web.ansi.org/ public/iso14000/faq/faq_e.html (20.3.2003)
[670] <<http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm >>(5.3.2003)
[671] Avrupa Komisyonu Çevre Genel Md.,**a.g.e.** (sayfa numaraları yok)

İKİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ ALAN ARAŞTIRMASI

I. ALAN ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN BİLGİLER

A. Alan Araştırmasının Amacı

Organize sanayi bölgelerinin kuruluş amaçlarından biri çevreyi korumak ve çevre kirlenmesini önlemektir. Özellikle son yıllarda, ülkemizde de organize sanayi bölgeleri (OSB) sanayideki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümüne yönelik bir araç olarak planlanmakta ve uygulamaya sokulmaktadır. Ancak, bu yaklaşım doğrultusunda her il'e bir organize sanayi bölgesi yapılmasına ve sanayi sitelerindeki artışa karşın, sanayiden kaynaklanan çevre sorunlarında bir azalma gözlenmemektedir. Kaynakları etkin ve verimli kullanarak ülke gelişmesine ve çevrenin korunmasına destek olacağı düşünülerek gerçekleştirilen bir uygulama amacına ulaşamamıştır. Bunun nedenlerini ortaya koymak üzere yapılan literatür taramasında, OSB'nde çevre yönetimine yönelik olarak neler yapıldığını, konuya nasıl yaklaşıldığını ortaya koyan yeterince kaynağa ulaşılamamıştır. Ulaşılan sınırlı sayıda kaynak ile araştırma konusunun sadece bir yönüyle ilgili veri sağlanabilmiştir.

Organize sanayi bölgeleri, kuruluşundan uygulamanın yürütülmesine çeşitli kesimlerden aktörlerin birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Bu durum OSB'nin varoluş amacının gerçekleştirilmesinde ya da gerçekleştirilememesinde tarafların ortak sorumluluğunu doğurmaktadır.

Bir uygulamada sürecin, sağlıklı değerlendirilebilmesi için; uygulamanın içindekilerin düşüncelerinin bilinmesinin, tarafların sorumluluklarını yerine getirmesindeki sınırlamaların ve sorun alanlarının uygulamadan gelen verilerle ortaya konulmasının önemi yadsınamaz. Ayrıca bu konuda elde edilen veriler sorunların çözümüne de katkı sağlayabilir.

Bu nedenle bir alan araştırması yapılarak konu ile ilgili aktörlerin OSB uygulamasındaki rollerini ve uygulamanın her aşamasındaki sorun alanlarını açık bir biçimde ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla konunun taraflarıyla yüz yüze görüşülerek veya konuya taraf olan aktörlere soru kağıdı uygulanarak; OSB'nde çevre yönetiminin gerekliliğine yaklaşımları ve çevre yönetiminden ne anladıkları ortaya konulmaya ve çevre yönetim sistemi (ÇYS) kavramının algılanmasındaki farklılıklar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma, konunun taraflarının çevre duyarlılığını ölçmeyi değil, çevrenin OSB'nin yönetiminde temel bir bileşen olarak görülüp görülmediğini ve politikalara dahil edilip edilmediğini saptamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede bu alan araştırmasının amacı:

-Seçilen örnek OSB verileri yardımı ile OSB'nde, genel kabul gören ve benimsenen ölçünlere uygun bir ÇYS'nin olup olmadığını ortaya koymak,

-Konunun taraflarının uygulamada yaşadığı sorunları belirlemek,

-Alınacak önlemler ve kararların daha sağlıklı ve sağlam temellere oturmasına bir ölçüde destek olacak verilere ulaşarak sorunun çözümüne katkıda bulunmak,

-Bu konuyla ilgili olarak tez çalışmasının başında ileri sürülen hipotezlerin, birinci elden elde edilen verilerle sınanmasını yapmaktır.

B. Alan Araştırmasının Varsayımı ve Hipotezleri

Araştırmanın temel varsayımı tez çalışmasının da temel varsayımı olan; ülkemizde OSB'nin varoluş amaçlarını gerçekleştiremediğidir. Bu varsayım ışığında; "OSB'nde çevresel değerleri koruyarak ekonomik gelişmeye, planlı ve dengeli sanayileşmeye katkıda bulunan bir çevre yönetim sisteminin bulunmadığı, ve bunun da ötesinde OSB'nin varoluş amaçlarının aksine uygulamalarda bulunarak çevresel değerlere, doğal kaynaklara zarar verdikleri, çevre ile ilgili yapılan uygulamaların temel amacının ekonomik gereklilikler olduğu" hipotezi ileri sürülmektedir.

Bu hipoteze ek olarak ve tez çalışmasının kuramsal çerçevesini somutlaştırmak için aşağıda yer alan önermeler oluşturulmuş, bu önermelerin sınanması ile, temel önermenin sınanması amaçlanmıştır.

1) Mevcut durumda OSB sanayinin teşvik edilmesi, sınai gelişmenin sağlanması, sınai kuruluşların bir arada toplanması, sanayicinin altyapı ve hizmet istemlerinin karşılanması amacıyla kurulmaktadır.

2) OSB'nin çevresel amaçları uygulamanın içinde yer alanlarca da yeterince algılanamamış ve öncelik olarak dikkate alınmamıştır.

3) OSB'nin çevrenin korunması, düzenli kentleşmenin sağlanması, sanayinin bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağılması hedefleri uygulamaya geçirilememiştir.

4) Var olan yasal düzenlemelerle OSB'nde ÇYS'nin kurulması ve çevresel değerlerin korunmasına yönelik olarak kurumsallaşma sağlanamamıştır.

5) OSB'de çevre yönetimine yönelik var olan uygulamalar bütünsellikten, bir sistematikten uzak ve bireyseldir.

6) Son yıllarda çevre kirliliğini önlemek amacıyla kurulan OSB, çevre kirliliğini önleyememiş aksine çevre kirliliğine yol açmışlardır.

7) Ekonomik ve işgücü olarak belli bir güce erişen ve uzun yıllar üretimde olan firmalarda çevre yönetimine ilgi ve bu konuda bilgilenme daha fazladır.

8) Uluslararası pazarlarda çevre boyutunun ve OSB'lerde ÇYS kurulmasının rekabet açısından önemi, ürünün pazarda yer almasını engellediğinde anlaşılmaktadır.

9) İşletme sahipleri çevre konusundaki eksikliklerin pazarda yer almasını engelleyeceği, çevresel uygulamaların ise rekabette avantaj sağlayacağı konusunda yeterince bilgi sahibi değildir.

10) OSB yönetimi işletme sahiplerini çevre, ÇYS konusunda yeterince bilgilendirememekte, bilgi kaynaklarıyla yeterli iletişim sağlanamamaktadır.

11) Dışa açılan firmalarda çevre yönetimine ilgi ve bu konuda bilgilenme daha fazladır.

C. Alan Araştırmasının Kapsamı

1. Araştırmanın Evreni:

Araştırma evrenini; bu konuda taraf olduğu düşünülen ve uygulamanın içinde uygulayıcı, karar verici ya da denetleyici olarak bulunan kesimler oluşturmaktadır. Bunlar; Çevre ve Orman Bakanlığı, yerel yönetimler, sanayi odaları, OSB yönetimlerinin Ankara ve Gaziantep'teki temsilcileri ile, Sanayi Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Çevre Mühendisleri Odası temsilcileri ve OSB'ndeki işletmelerdir. Belirtilen evrendeki kurum/kuruluşların temsilcileri ile yüz yüze görüşülmüş, OSB'deki işletmelere ise soru kağıdı uygulanmıştır. Ancak her iki ilde soru kağıdını ayrıntılı ve özenli olarak doldurulanlar arasından ikişer firma seçilerek onların yönetim kurulu başkanı işletme sahibi veya fabrika müdürü ile görüşülmüştür. Ayrıca anket uygulaması sırasında yüzyüze gelinen işletme sahipleri ve yöneticilerin görüşleri de alınmıştır.

2. Araştırmanın Alanı:

Araştırma alanı olarak Ankara ve Gaziantep OSB seçilmiştir. Bu bölgelerin seçiminde OSB'nin bulunduğu Ankara ve Gaziantep sanayilerinin ülke ekonomisi içinde sahip olduğu önemli yer, belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca bu OSB, OSB'nde yaşanan sorunlara sahip olmaları yanında benzer bazı özellikleri de taşımaktadırlar. Bu özellikler:

-Bulunduğu bölgede ilk kurulan OSB olma,

-Kalite belgesi sahibi olma,

-İşletme alanı ve istihdam kapasitesi olarak belli bir büyüklük ölçeğine sahip (büyük çoğunluğu 25-100 kişi çalıştırabilecek işletmeler) firmalar ağırlıklı olma,

-Aynı zamanda 100'den fazla işçi çalıştırabilen büyüklükte işletmelere sahip, üretime geçme ve doluluk oranı % 90'nın üzerinde ve ekonomiye katkısı yüksek olmadır.

Ankara, başkent olarak siyaset ve bürokrasinin merkezidir. Ayrıca son yıllarda yapılan sanayi yatırımları ve hamlesi ile Ankara; memur, ticaret, tarım

kenti görünümünden sıyrılmakta ve sanayi kenti görünümüne bürünmektedir.[672]

Bu çerçevede, 1997 Yılı sonuna kadar yapılan "toplam kamu yatırımlarının" %7,83'ü (813.4 trilyon TL.) Ankara'da gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında verilen 2.249 adet "KOBİ Teşvik Belgesinin" (toplam içindeki payı % 12 ve parasal değeri 7 trilyon) 251 tanesi Ankara'daki işletmelere verilmiştir.[673]

Ankara'da Türk Havacılık Uzay Sanayii, Türk Uçak Sanayii gibi savunma sanayii ile ilgili önemli yatırımlar bulunmaktadır. Makine ve metal sanayisi de buna bağlı olarak gelişmiştir. Bugün özel sektörün en fazla ilgi gösterdiği ve sanayi kuruluşlarının %40'ının üretim yaptığı alan, makine ve metal sanayisidir. Bu alandaki firmaların büyük çoğunluğu 25'den fazla işçi çalıştıran firmalardır. Özel sektörün ilgi gösterdiği ikinci alan ise gıda sektörüdür. Ancak makine ve metal sanayisinin aksine bu alandaki firmaların büyük çoğunluğu 25'den az işçi çalıştıran küçük ölçekli firmalardır. Ayrıca Ankara bazı üretim faaliyetleri ile – rulman ile seri dişli, morfin ve dializ makinesi üretimi- Türkiye'de tek olma özelliğine sahiptir.[674]

ASO verilerine göre; istihdam kapasitesi en yüksek sektör % 30'luk pay ile (52.408 kişi) elektrik sanayiidir. İşyeri sayısı açısından bakıldığında, birinci sırada % 10,3 ile makine ve alet sanayii, ikinci sırada % 8,3 ile tekstil ve konfeksiyon sanayii gelmektedir. Sermaye yoğunluğu açısından mevcut durumda, sermaye yoğunluğu en fazla olan sektör % 13,2'lik oran ile petrol ve kimya sanayii olup, bunu % 12,6 ile elektrik sanayii izlemektedir. İhracat rakamları incelendiğinde, ihracat açısından ilk sırayı % 12,9 ile tekstil ve giyim sanayii almaktadır. (Bu veriler ASO üyelerine ait verilerdir ve Kasım 1998 sonu itibariyle ASO'na üye toplam 2.963 işyeri vardır.) [675]

[672] http://www.aso.org.tr (18.5.2002)
[673] http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi/index.htlm (18.5.2002)
[674] http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi/index.htlm (18.5.2002)
[675] http://www.aso.org.tr (18.5.2002)

İstanbul Sanayi Odası'nın yaptığı "500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi1997" sonuçları dikkate alındığında, Ankara Sanayii, üretimde satışlar kriterine göre, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa'dan sonra beşinci sırada, dönem karlarına göre ise, İstanbul ve Adana'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır.[676] Yine bu Oda'nın yaptığı, "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2001" anketine göre ; İSO 500 içinde ASO üyesi 37 firma (12 kamu-25 özel sektör) yer almakta[677] ve "Türkiye'nin İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" arasında ise ASO üyesi 22 firma bulunmaktadır.[678] İSO 500 2001'e göre ASO üretimde satışlar, ihracat, istihdam yaratmada (2.) ve dönem karlarına (3.) göre büyük bir gelişme göstererek İstanbul ve Ege'den sonra ilk sıralara yerleşmiştir.[679]

Ankara il sınırları içinde gerçekte beş OSB bulunmaktadır. Bunlar; Ankara I.OSB, İvedik, OSTİM, Polatlı ve Başkent OSBdir.[680] Bunlardan İvedik, OSB Büyükşehir Belediyesi'nce kent merkezinde sıkışmış geleneksel imalat ve bakım-onarım sanayilerini örgütlemek amacıyla 477 hektar alan üzerinde 12 000 işyeri ve 200 000 kişiye iş olanağı amaçlanarak kurulmuştur[681]. 300 hektarlık alanda 2500 sanayi parseli olarak ve 30 000 kişiye iş olanağı yaratacağı düşünülen OSTİM ise (Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi) küçük sanayici ve esnafın girişimleriyle gerçekleştirilmiştir.[682]

Bu üç OSB'nde (I.OSB, İvedik, OSTİM OSB'nde) toplam 33 300 kişi istihdam edilmekte ve (İvedik ve OSTİM OSB'nde 1. OSB'ye göre daha küçük ölçekli çok sayıda firma olmak üzere) toplam 5875 işletme bulunmaktadır.[683]

---

[676] ISO Dergisi, **Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 1997**, Özel Sayı S.390 Yıl 33, Eylül 1998, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul,1998, s.10-25.
[677] ISO Dergisi, **Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2001**, Özel Sayı S.437 Yıl 37, Ağustos 2002 , Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.100-126.
[678] http://www.aso.org.tr
[679] http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi/index.htlm (22.9.2003)
[680] http://www.zaman.com.tr / (22/05/2003)
[681] http://www.kobinet.org.tr/katilimcikuruluslar/osb/003.htlm (10.5.2003)
[682] http://www.kobinet.org.tr/katilimcikuruluslar/osb/009.htlm (10.5.2003)
[683] Sanayi Bakanlığı Verileri; http://www.aso.org.tr (8.1.2003)

ASO'nca, 1996 yılında yatırım programında yer alarak başlatılan, 2000 yılında tüzel kişilik kazanan ve halen imar uygulama planları ile altyapı projeleri tamamlanma aşamasında olan iki OSB'nin daha kurulma çalışmaları sürdürülmektedir. Bunlardan II.OSB, yaklaşık 600 hektar büyüklüğünde, 380 sanayi yer bölümünden -10 000 m²den büyük- oluşmakta olup, 35.000 kişinin istihdam edilmesine; III.OSB ise 428 hektar büyüklüğünde 126 sanayi yer bölümünden oluşmakta olup, 15 000 kişinin istihdam edilmesine olanak sağlaması hedeflenmektedir.[684]

Araştırma alanı olarak seçilen Ankara 1.OSB, Ankara'da ilk kurulan ve varolan işletmelerin büyüklük ölçeği ile çalışma amaçlarını karşılayan, üretime geçme ve doluluk oranı % 90'nın üzerinde olan, istihdam kapasitesi ve ekonomiye katkısı yüksek bir OSB'dir.[685] Ankara OSB'nin seçiminde Gaziantep OSB ile benzer bazı özellikleri taşımasının yanı sıra; ülkenin başkentinde konuşlanan bir OSB'de, denetim mekanizmaları daha iyi çalışacağı için yasal gerekliliklere uymakta daha titiz davranılacağı, her tür yenilik ve düzenlemenin ilk olarak burada gerçekleşme ve uygulanma olasılığının yüksek olacağı beklentisi de etkili olmuştur.

Diğer araştırma alanını içeren Gaziantep de, sanayi ve ticaret yapısı ile Türkiye ekonomisinde önemli bir yer işgal eden bir ilimizdir. Coğrafi konumu itibarı ile Gaziantep ili, Türkiye'nin batısındaki sanayi şehirleri ile güneyin irtibatını sağlayan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu ve Güney Anadolu Bölgelerinin, her tür ihtiyaçlarını karşılayan bir ticaret merkezi niteliğindedir. Ayrıca önemli karayollarının kavşağında bulunması, Arap ülkeleri ile ithalat ihracatın yapıldığı bir şehir olması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Gaziantep Sanayii'nin ülke ekonomisindeki yerine bakıldığında; Türkiye sanayi üretimindeki payı %5, ihracatındaki payı %7-10'dur. Suriye başta (%24) olmak üzere, İtalya (%11.9), ABD (%10.8), Suudi Arabistan (%8.8), İngiltere

[684] http://www.aso.org.tr/osb2, http://www.aso.org.tr/osb3 (10.5.2003)
[685] Sanayi Bakanlığı'nın Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Verileri (Kasım 2002) ; http://www.aso.org.tr (8.1.2003)

(%6.4) dahil toplam 94 ülkeye ihracat yapılmaktadır. En çok ihraç edilen ürünler; sentetik iplik (%20.1), pamuk ipliği (%16), makine halısı (%13.7), triko örgü (%7.3), bisküvi-çikolata-çiklettir (%6).[686]

"Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2001" anketine göre; İSO 500 içinde Gaziantep'ten yedisi tekstil sektöründen 10 firma (hepsi özel sektör) yer almaktadır.[687] "Güneydoğu Aslanı" olarak tanımlanan Gaziantep sanayii, kapladığı alan, ekonomik gücü ve dışa açılımı ile bu çalışmanın amacına uygun veri sağlanabileceği düşünülerek ikinci araştırma alanı olarak seçilmiştir.

İmalat sanayisinin genel yapısına incelendiğinde, küçük imalathane ve atölyelerin yanı sıra büyük tesislerin de gerek sayıca gerekse kapasite ve istihdam açısından fazla olduğu dikkati çekmektedir. Gaziantep'teki büyük sanayi işyerleri sayısı, Türkiye toplamının %4'ünü, küçük sanayi işyerleri sayısı da Türkiye toplamının %6'sını oluşturmaktadır. Gaziantep'te iktisaden faal nüfusun %28,72'si imalat sanayi kollarında çalışmaktadır.[688]

Gaziantep'in ana sanayi dalları, gıda ve tekstildir. Metal ve makine sanayii ilin ana sanayi dalları olan gıda, tekstil sanayiine dayalı olarak gelişmiştir. Gaziantep imalat sanayii içinde %33'lük bir pay ile tekstil sanayii birinci sırada yer almaktadır. Gıda sanayii ile birlikte en yüksek istihdamı yaratarak Gaziantep'in göç alan bir merkez konumuna gelmesini sağlayan tekstil sanayii, il içerisinde yarattığı istihdam açısından %39'luk pay ile birinci sırada bulunurken, gıda sanayii Gaziantep'te yarattığı istihdam açısından %23 pay ile tekstil sektörünün ardından ikinci durumdadır. Gıda sanayii, işyeri sayısı açısından, toplam işyerleri sayısının %17'si ile üçüncü sırada yer almaktadır. Yarattığı katma değer açısından ise %32'lik pay ile birinci sıradadır.

---

[686] GOSB 2002, **Gaziantep OSB 2002**, Gaziantep OSB Yayını, Olay Yayıncılık, Gaziantep, s.145-154
[687] ISO Dergisi, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2001, s.100-126
[688] GOSB 2002, **a.g.e**., s.145

Metal ve makine sanayii, işyerleri sayısı bakımından il içerisinde %22'lik pay ile ikinci sırada, yarattığı katma değer açısından ise, il içinde %9'luk pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. Otomotiv ve tarım makineleri konusunda da gelişmiş üretim yerlerine sahip olan Gaziantep'te bu sektör, yarattığı istihdam açısından %14'lük oran ile üçüncü sektör konumundadır.

Gaziantep imalat sanayii içerisinde %8'lik pay ile beşinci sırada yer alan kimya-plastik sektörü, istihdam açısından %10'luk payı ile istihdam potansiyeli en yoğun dördüncü sektör konumundadır.. Sektör yarattığı katma değer ile Gaziantep'te dördüncü sırada %9'luk paya sahiptir.

Doğu ile batı arasında bir geçiş noktası üzerinde bulunan Gaziantep'te ticaret ve sanayinin gelişimine paralel olarak gelişen otomotiv yan sanayii, Gaziantep'te geleceği olan sanayi dallarından biridir.

Yarattığı istihdam potansiyeli nedeniyle çevre illerden göç alan ve dolayısıyla hızla nüfusu artan ve gelişen Gaziantep'te konut ihtiyacına paralel olarak inşaat yan sanayii de gelişmiş durumdadır.

Gaziantep imalat sanayii'nin Türkiye'deki konumu incelendiğinde; İl sanayiinin birçok sektörde Türkiye'de en önemli üretim merkezi konumunda olduğu görülmektedir. Gaziantep Tekstil Sanayii, Türkiye İmalat Sanayii genelinde %3'lük pay ile yedinci sırada bulunmakta, yarattığı istihdam açısından Türkiye İmalat Sanayii genelinde %3'lük sektör payı ile beşinci ve %2'lik istihdam ile 11. sırada yer almaktadır.

Gaziantep Gıda Sanayi Sektörü, işyeri sayısı açısından Türkiye içinde %4'lük bir payla üçüncü sırada bulunmaktadır. Sektör yarattığı istihdam açısından Türkiye içinde dokuzuncu sırada bulunurken %2'lik bir paya sahiptir. Gıda sanayiinin yarattığı katma değer açısından, Türkiye toplam kapasite ve üretiminin ilk sırasında yer alan Gaziantep Gıda Sanayii, makarna üretimi ile

Türkiye ihtiyacının %60'ını, mercimek üretimiyle %70'ini, un ve irmik üretimiyle ise %60'ını karşılamaktadır.

Gaziantep Kimya-Plastik Sektörü, işyeri sayısı açısından Türkiye İmalat Sanayii genelinde %5'lik pay ile dördüncü sıraya, istihdam açısından ise %2 sektör payı ile Türkiye genelinde dokuzuncu sıraya yerleşmiştir. Sektör yaratılan katma değer açısından Türkiye İmalat Sanayii genelinde %0,5'lik sektör payı ile 14.üncü sırada yer almaktadır.

Gaziantep Metal ve Makine Sanayii, Türkiye İmalat Sanayii genelinde %3 pay ile altıncı sırada bulunmaktadır. Türkiye İmalat Sanayi genelinde yarattığı istihdam açısından %1'lik sektör payı ile 15.inci sırada bulunan bu sektör, Türkiye genelinde yarattığı katma değer açısından %0,4'lük sektör payı ile 22. sırada bulunmaktadır. [689]

Gaziantep OSB, 1300 hektar alana sahip üç OSB'si ile halen ülkenin en büyük OSB'dir. 1200 hektarlık alana sahip dördüncü OSB'de katıldığında Gaziantep, dünya ölçeğinde de ilk sıralara yerleşmektedir.[690] Üç OSB'nde halen 53 000 kişi istihdam edilmekte, 421 işletme üretim yapmaktadır. Birinci OSB'nin yanı sıra, yer bölümleri tamamen tahsis edilen II ve III. OSB'nde de tamamen üretime geçildiğinde işletme sayısı 700'e, toplam istihdam ise 120.000'e yükselecektir.[691]

Araştırma alanı olarak seçilen Gaziantep I.OSB de Ankara I.OSB gibi Gaziantep'te ilk kurulan ve varolan işletmelerin büyüklük ölçeği ile çalışma amaçlarını karşılayan, üretime geçme ve doluluk oranı %90'nın üzerinde, istihdam kapasitesi, ekonomiye katkısı yüksek bir OSB'dir. [692]

---

[689] GOSB 2002, **a.g.e**.,9-150-152.
[690] GOSB 98, **Gaziantep OSB 98**, Gaziantep OSB Yayını, Eksen Matbaacılık, Gaziantep,1998, s.12-14.
[691] GOSB 98, **a.g.e.**, s.44-49.
[692] Sanayi Bakanlığı'nın Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Verileri (Kasım 2002)

2.1. Ankara Birinci Organize Sanayi Bölgesi

Ankara I. OSB, şehrin değişik yerlerinde yeterli altyapıdan yoksun, dağınık bir şekilde kümelenmiş ve gelişmeler sonucunda bulundukları alanlara sığmayan tesislerin ortaya çıkardıkları olumsuz tablo karşısında, Ankara Sanayi Odası'nın (ASO) 1978 yılında başlattığı çalışmalar sonucu kurulmuştur. Bu amaçla, şehir merkezine 25. Km mesafede 4.147.980 m²'lik bir alan seçilmiş ve 1981 yılında altyapı çalışmalarına başlanmıştır. Bu alanın 175.487 m²'lik kısmı sosyal tesislere, 1.025.000 m²'lik kısmı yeşil alanlara ayrılmış olup, 2.104.955 m²'lik kısmı da sınai tesis yerbölümlerine ayrılmıştır. Bölgede şu anda 195 tane sınai tesis yer bölümü bulunmakta olup, bu yer bölümlerinin % 35' i 2.000 - 5.000 m², % 30' u 5.000 - 10.000 m², % 23'ü 10.000 - 20.000 m² büyüklüğünde, %12'si ise 20.000 m² den büyüktür.[693]

Yapımı 1991 yılında tamamlanan[694] Bölgenin yönetimi, kurucusu olan ASO tarafından yapılmaktadır. Bu amaçla, 7 kişiden oluşan bir Yürütme Kurulu ve bu kurula bağlı profesyonel kadrolar bulunmaktadır. Bölgede mevcut sanayi tesislerinin ortak faydalanımı için, elektrik şebekesi, su şebekesi, pissu şebekesi gibi altyapı tesisleri ile sağlık merkezi, bankalar, sergi-fuar alanı gibi sosyal tesisler bulunmaktadır. Rlektrik, doğalgaz sağlanması, çöplerin toplanması, cadde ve sokakların temizliği gibi hizmetler Bölge Yönetimi'nce sağlanmaktadır. Ayrıca, kağıt, plastik gibi geri kazanılabilir atıklar da kaynağında ayrılarak değerlendirilmektedir.

Bölgenin su gereksinimi Bölgeye ait su üretim ve dağıtım sistemi ile sağlanmakta ve şehir şebeke suyunun %15'i kadar bir bedelle işletmelere verilmektedir. Atıksular, Ankara Arıtma Tesisi'ne ait kollektöre deşarj edilmektedir. Atıksuların ASKİ'nin Atıksu Deşarj Yönetmeliği'nde belirtilen kriterlere uygun olarak deşarj edilmesi zorunludur.[695] Bölge Müdürlüğü ile ASKİ arasında imzalanan bir protokol (25.6.1998 tarihli) çerçevesinde; 25.12.1998

[693] http://www.aosb.org.tr (22.5.2003)
[694] Sanayi Bakanlığı Başlayan ve Biten Organize Sanayi Bölgeleri Verileri (Nisan 2003)
[695] ASKİ, Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

tarihinden itibaren Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin atıksu kontrolleri Bölge tarafından yapılmakta ve deşarj izinleri verilmektedir. [696]

Bölge'deki, atıksu, baca gazı, gürültü ölçüm analizleri için Çevre Bakanlığı tarafından uygun görülerek yetkilendirilmiş (17.5 2000 tarihli Yeterlilik Belgesi ile) ve ayrıca TSE "Laboratuvar Yeterlilik Belgesi"ne sahip bir ölçüm laboratuvarı bulunmaktadır. Bu laboratuvar, 18.5.1999 tarihinde ASO ve KOSGEB arasında hazırlanan bir protokol ile ASO-KOSGEB Çevre Laboratuvarı adıyla:

-Mevcut mevzuatın uygulanması ve Çevre ve Orman Bakanlığınca getirilen ölçünlerin ve belgelerin sanayiciye sağlanması,

-AB'nin malların serbest dolaşımı politikası kapsamında uyguladığı teknik engellere yönelik olarak belgelendirmenin yapılması,

-Çevre riskleri konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi, kurulacak sanayilerin çevreye olan etkileri konusunda bilimsel veri sağlanması, konu ile ilgili eğitim çalışmaları yapılması amacıyla kurulmuştur.

Laboratuvar çalışmaları ASO-KOSGEB temsilcilerinden oluşan bağımsız bir Yürütme Kurulu tarafından yürütülmekte ve Laboratuvar yürürlükteki çevre mevzuatını ve imzalanan protokolleri dikkate alarak çalışmaktadır.[697]

Bölge'de yağmur sularını deşarj için de bir şebeke ve açık kanallar bulunmakta, bu sistem ile yağmur suları Ankara Çayı'na deşarj edilmektedir. Bölgenin aylık elektrik tüketimi yedi milyon Kw/h'dir.[698]

Bölgedeki 195 yer bölümünün hepsi işletmelere tahsis edilmiştir. Bunlardan 30 tanesinde konuşlanan işletmelerin üretime geçmeye yönelik faaliyetleri çeşitli aşamalarda (kaba inşaat, üretime hazır gibi) devam etmekte olup, henüz üretimde değildirler. Kalan 165 yer bölümünün bir kısmı da aynı

---

[696] Ankara I. OSB Müdürlüğü Çevre Laboratuvarı Bilgileri (Laboratuvar Sorumlusunca gönderilen 12 sayfalık faks metni)

[697] **a.k.**

[698] http://www.aosb.org.tr (15.4.2003)

işletme tarafından üretim alanı olarak kullanıldığından, Ankara I. OSB'de toplam 145 firma faaliyet göstermektedir.[699] Bu işletmelerin 97 tanesinin işletme ruhsatı, 93 tanesinin ise GSM ruhsatı bulunmaktadır. 171 işyerinde 9800 kişi çalışmaktadır.[700] (OSB Bölge Müdürlüğü verilerine ve fiili duruma göre hesaplanan işyeri sayısı 145'dir. Müdürlükçe yapılan ankete göre işletme ruhsatı sayısı 103, GSM ruhsatı sayısı ise 61'dir.[701])

Bölgede 30 işletmenin atıksu arıtma tesisi bulunmaktadır.[702] I.OSB'nde 48 işletmenin ISO 9000 serisi kalite belgesi bulunmaktadır. Bunlardan üçü aynı zamanda ÇYS belgelerine de sahiptir.[703]

OSB'nde 26 meslek grubu yer almaktadır. (ASO'nca yapılan meslek gruplamasına göre) Bu sınıflamaya göre OSB'ndeki işletmelerin 31 tanesi makine ve alet, 18'i madeni eşya, 14'ü ısıtma ve klima cihazları, 12'si plastik sanayi sektörüne 12'si elektrik, elektronik sanayi sektörüne mensuptur. Makine ve alet sanayii sektörüne ait işletmeler toplam sanayi alanının % 16'sını kullanmaktadırlar. Onu %9'luk sanayi alanı kullanımı ile un ve unlu maddeler ve yem sanayi sektöründe yer alan işletmeler izlemektedir.[704]

Bu sektörel dağılımı halen üretimde olan işletmeleri dikkate alarak (Soru Kağıdında temel alınan sınıflama paralelinde) yapıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.[705]

---

[699] Bu sonuca ASO 1. OSB Üye Kataloğu'nda yer alan verilerek incelenerek yapılan istatistik ile ulaşılmıştır.
[700] Sanayi Bakanlığı'nın Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Verileri (Haziran 2003)
[701] Ankara I. OSB Müdürlüğü Bilgileri (Çevre Laboratuvarı Sorumlusu'nca gönderilen 20.6.2003 tarihli faks metni)
[702] **a.k.**
[703] TSE ve Kalder Verileri (Yetkililerden alınan kalite belgeli firmalar listelerinden saptanmıştır)
[704] http://www.aso.org.tr (10.5.2003)
[705] ASO 1. OSB Üye Kataloğu, Tablo 10 bu Katalogdaki verilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 10-Ankara I.OSB Sektörel Dağılım

SEKTÖR	SAYI	YÜZDE
Gıda, içki ve tütün sanayii	17	11.7
Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayii	6	4.1
Kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayii (Ağaç işleri dahil)	12	8.3
Kimya-petrol, kömür ve kauçuk ve plastik ürünleri sanayii	21	14.5
Taş ve toprağa dayalı sanayii	2	1.4
Metal ana sanayii	13	8.9
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizat, ulaşım aracı, bilimsel, mesleki ve sağlık amaçlı ölçme aletleri sanayii)	69	47.6
Diğer	5	3.5
Toplam	**145**	**100**

Kaynak: Ankara I. OSB Üye Kataloğu 2003

2.2. Gaziantep I.OSB

Gaziantep'te birbirine komşu (bitişik) olarak faaliyet gösteren ve tek bir OSB Yönetimi tarafından yönetilen üç OSB vardır. Dördüncüsünün ise yer tahsisi işlemleri devam etmektedir.

Kentin içine dağınık bir şekilde yerleşmiş işletmelerin 1969 yılında örgütlenerek başlattıkları çalışma sonucu gerçekleştirilen Gaziantep I. OSB, devlet yardımı almadan ve arsa bedeli sanayicilerce karşılanarak kurulmuştur.[706]

[706] GOSB ' 98, **a.g.e.**, s.33.

Tablo 11-Gaziantep I.OSB Sektörel Dağılım

SEKTÖR	SAYI	YÜZDE
Gıda, içki ve tütün sanayii	24	19.1
Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayii	52	41.3
Kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayii(Ağaç işleri dahil)	4	3.2
Kimya-petrol,kömür ve kauçuk ve plastik ürün. sanayii	23	18.2
Taş ve toprağa dayalı sanayii	4	3.2
Metal ana sanayii	9	7.1
Metal eşya sanayi (makine, teçhizat, ulaşım aracı, bilimsel, mesleki, sağlık amaçlı ölçme aletleri sanayii)	4	3.2
Diğer	6	4.7
Toplam	**126**	**100**

Kaynak: GOSB 2002 [36]

Gaziantep I. Organize Sanayi Bölgesi, 2.100.000 m² lik bir alana yerleşmiştir. Sanayi Bakanlığı Verilerine göre, 138 sanayi yerbölümünün tamamı dolu ve 138 işletmenin hepsi üretimdedir.[708] Ancak fiili durumda; Bölgede bazı firmalarca iki veya üç sanayi yer bölümü kullanıldığından, bazı firmalar ise faaliyetlerini sürdürmediğinden (7 firma), şu an toplam 126 firma faaliyettedir.[709] Bu işletmelerin 15 tanesinin işletme ruhsatı, 51 tanesinin ise GSM ruhsatı bulunmaktadır.[710] I.OSB'nde 12 işletmenin ISO 9000 serisi kalite belgesi bulunmaktadır. OSB'deki toplam kalite belgesi sayısı 24'tür.[711]

I.Bölgede bir ayda;

-30.000.000 Kwh elektrik enerjisi tüketilmekte,

-102.000 Ton/Ay su sarfiyatı gerçekleşmekte,

[707] Tablo 11, GOSB 2002 **a.g.e.** verileri kullanılarak hazırlanmıştır.
[708] Sanayi Bakanlığı'nın Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Yerbölümleri Verileri (Haziran 2003)
[709] Bu sayı, GOSB 2002 **a.g.e.** verileri ve GOSB Müdürlüğü görüşmesi ile sağlanan veriler kullanılarak bulunmuştur.
[710] Sanayi Bakanlığı'nın Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Verileri (Haziran 2003)
[711] TSE ve Kalder Verileri (ISO 9000 ve ISO 14000 Kalite Belgeli Kuruluşlar Listeleri)

-Bölgedeki fabrikalarda toplam 25.000 işçi istihdam edilmektedir. (Bu sayı Sanayi Bakanlığı 2003 Verilerine göre 20.000'dir.)

I.OSB'nde şu anda varolan 138 tane yerbölümlerinden % 22.5' i 2.000 - 5.000 m², % 34.8'i 5.000 - 10.000 m², % 24.6'sı 10.000 - 20.000 m² büyüklüğünde, %18.1'i ise 20.000 m² den büyüktür.[712]

Gaziantep II. OSB, 1986 yılında 4.500.000 m²'lik alan üzerinde kurulmuş olup; 282 adet sanayi parseline sahiptir. Bölgede; 192 adet faaliyette, 39 adet inşaat ve 43 adet ise montaj safhasında işletme bulunmaktadır. Bölgedeki fabrikalarda toplam 30.000 işçi istihdam edilmektedir.[713] (Bu rakam Sanayi Bakanlığı OSB Sanayi Yerbölümleri Haziran 2003 Verilerine göre 21 000'dir.) II. Bölge içinde akan ve Bölge'yi ikiye bölen Samözü Deresi Bölge'nin yapımı sonrasında, bir kuşaklama kanalı ile Bölgenin dışına çıkarılmıştır.[714]

Gaziantep III. Organize Sanayi Bölgesi 1994 yılında 5.400.000 m²'lik alan üzerinde kurulmuş olup 285 adet sanayi parseline sahiptir. Bölgede 77 adet firma faaliyette, 39 adet firma inşaat 175 adet firma ise montaj safhasındadır. III. Bölgede toplam 10.000 işçi istihdam edilmektedir. (Bu rakam, Sanayi Bakanlığı OSB Sanayi Yerbölümleri Haziran 2003 Verileri'ne göre 12 000'dir.)

Üç bölgede bugün itibariyle toplam 65.000 kişilik istihdam yaratılmış olup; aylık elektrik tüketimi 100.000.000. Kwh ve aylık kullanılan su miktarı ise, 352.000 ton olarak gerçekleşmektedir.[715]

Yatırımların artması, hali hazırdaki mevcut sanayi bölgelerinin yeterli olmaması, IV. Organize Sanayi Bölgesini gündeme getirmiştir. IV. OSB'nde en az 100 bin m^2'lik parseller oluşturarak ağır sanayi, elektronik sanayi ve otomotiv

[712] Bu oranlar GOSB 2002 **a.g.e.** verileri kullanılarak bulunmuştur.
[713] GOSB 2002, **a.g.e**.,145.
[714] GOSB '98, **a.g.e**., 38.
[715] GOSB 2002, **a.g.e**.,146.

sanayi yatırımcıları için uygun işletme alanları yaratılması hedeflenmektedir. IV. Organize Sanayi Bölgesi 12 milyon m^2'lik alan (1200 ha) üzerine kurulmaktadır.

Gaziantep OSB'nde henüz faaliyete geçmese de üç bölgenin yanı sıra açılacak IV. Bölgeyi de kapsayan fiziksel, kimyasal, biyolojik arıtma içeren ve iki kademeli evsel ve endüstriyel atıksu arıtma tesisinin inşaat ve mekanik montaj çalışmaları tamamlanmıştır.

Atıksu arıtma tesisi, birinci kademede 30.000. m^3/gün (nüfus eşdeğeri 500.000 kişi) ikinci kademede ise 60.000 m^3/gün (nüfus eşdeğeri 1.000.000 kişi) atıksu arıtma kapasitesine sahip olacaktır. Atıksu arıtma tesisi tamamen faaliyete geçtiğinde 21 köy ve devamında gelen Hancağız Barajı kirlilikten arınmış olacaktır.

Bölgede mevcut sanayi tesislerinin ortak faydalanımı için, elektrik şebekesi, su şebekesi, pissu şebekesi gibi altyapı tesisleri ile sağlık merkezi, okul, lokal gibi sosyal tesisler bulunmaktadır.. Bu Bölge'de de elektrik, doğalgaz sağlanması, çöplerin toplanması, cadde ve sokakların temizliği gibi hizmetler Bölge yönetimince sağlanmaktadır. Bölgenin su gereksinimi Bölgeye ait su üretim ve dağıtım sistemi ile sağlanmakta ve 1998 yılı sonlarından beri OSB kendi suyunu kullanmaktadır.[716]

Bölgenin canlı hayvan ihracat merkezi konumunda olan Gaziantep'te büyük bir ham ve işlenmiş deri potansiyeli bulunmasına rağmen dericilik sektörü yeterince gelişememiştir. Gaziantep'teki mevcut deri, ayakkabı imalathaneleri genellikle küçük atölye şeklinde yapılanmış olup, çoğunlukla Küçük Sanayi Sitesi içerisinde faaliyet göstermektedir.

[716] GOSB '98, **a.g.e.**,36-37.

D. Araştırmada İzlenen Yol ve Veri Toplama Teknikleri

1. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak bu konuda en sık başvurulan yollar seçilmiştir. Bu amaçla işletmeler için soru kağıdı hazırlanmış, kamu ya da sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile genel çerçevesi hazırlanan mülakat formu çerçevesinde görüşme talebinde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde ilgililere hipotezlerimizi sınamak üzere sorular sorulmuştur. Yine firmalarla yüz yüze görüşmelerde de (özellikle kalite belgesi olanlar arasından seçilen) hipotezlerimizi sınamak üzere sorular yönetilmiştir.

Bu nedenle araştırmada uygulanan soru kağıdı ve mülakat formu hazırlanması için bir ön çalışma yapılmıştır. Soru kağıtlarında yer alacak soruların seçimi ve uygun biçimde dile getirilmesi için konuyla ilgili kaynaklar taranmış, bu konuda uygulamanın içinde yer alan uzmanların, bilim adamlarının görüş ve önerileri dikkate alınmıştır.

İşletmelere uygulanan soru kağıdında yer alan bölümlerin olabildiğince hipotezlerimizin sınanmasına yardımcı olabilecek sorulardan oluşmasına ve her sorunun bir hipotezle ilişkili olması ilkesine dikkat edilmiştir. Bazı hipotezlerin sınanması için birden fazla soruya yer verilirken, soru kağıdının sonuna eklenen ve mülakat uyguladığımız forma benzer sorular içeren görüşler bölümü ile işletmelerin daha özgürce ve ayrıntılı görüş bildirmesi için fırsat sunulmuş ve çoktan seçmeli soru kağıdındaki verilerin desteklenmesi amaçlanmıştır. Yukarıda sözü edilen ilkeler çerçevesinde hazırlanan soru kağıdı beş bölüm ve toplam 49 sorudan oluşmuştur.

Soru kağıdının birinci bölümünü firma bilgilerini sağlamaya yönelik olarak veri istemi oluşturmakta olup, bu bölüm ile firmanın ürettiği ürün, büyüklüğü, istihdam kapasitesi, üretimin sunulduğu pazar, ekonomiye katkısı ve sürekliliği belirlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde üretim ile ilgili bilgilere yönelik olarak hazırlanmış sorular yer almaktadır. Bu bölümdeki sorularla işletmelerin; üretim alanı, kullandığı teknoloji, enerji, su ve çıktıları (ürünleri) ile ilgili verilere ulaşılmak istenmektedir. Bunun yanında yeni yöntem ve teknoloji kullanımı verileri ve yenilikleri uygulamaya yönelik öncelikleri aracılığıyla çevresel konulara yaklaşımı da ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü bölüm atık yönetimine yönelik olarak hazırlanmış soruları içermektedir. Yöneltilen sorularla işletmelerin hem atıklarını nasıl değerlendirdiği ile ilgili temel bilgiler edinilmek hem de işlevsel, yasal, çevresel açılardan bu konuda neler yaptıkları belirlenmek istenmiştir. Ayrıca işletmelerin dahil olduğu sanayi sektörünün bilimsel olarak belirlenmiş atıkları ile yapılacak bir kıyaslamanın, çevresel açıdan çok önemli bir konuda işletmelerin ne kadar sağlıklı veri sunabildiklerini görme olanağını da sağlayacağı düşünülmektedir.

Dördüncü bölümde çevre yönetimine yönelik olarak hazırlanan sorularla, iki ve üçüncü bölümden gelen bilgileri ve yaklaşımı tamamlayacak verilere ulaşılmak istenmiştir. Ayrıca, sorulara verilen yanıtlar ile, işletmelerin "çevre yönetimi" konusundaki bilgileri ve uygulamada neler yaptıkları ortaya konulabilecektir.

Soru kağıdının son bölümünde açık uçlu üç soru yer almaktadır. İşletmelerin, yetkililerinin görüşlerini rahatça bildireceği bu bölüm ile bir şekilde gözden kaçan, eksik bıraktığımız konular varsa onlara ulaşılmak istenmiş ve çoktan seçmeli soru kağıdındaki verilerin desteklenmesi amaçlanmıştır.

2. Uygulama

Gaziantep'de anket formu işletmelere OSB Müdürlüğü'nün resmi yazısı ile (3.4.2003 tarihli) dağıtılmıştır. Gaziantep'teki üç OSB tek bir bölge gibi düşünüldüğünden ve bu anlayışla yönetildiğinden, OSB Yönetimi'ne hedef kitlenin I. OSB olduğu söylenmiş ve anketlerin bu bölgede yer alan işletmelere dağıtılması istenmiştir. Ancak OSB Yönetimi'nden, ankete katılımı artırmak ve

diğer OSB'ni de bu işin dışında tutmamak için, diğer iki bölgelerdeki firmalara da gönderelim önerisi gelmiştir. Katılımın ne düzeyde olacağı kestirilemediğinden ve Ankara OSB ile aynı sayıda işletme üzerinde çalışma yapılması amaçlandığından, II ve III. Bölge'den sektörleri tarafımızca belirlenenleri değerlendirme kapsamına almak üzere (Gaziantep I.OSB'ndeki sektörel dağılıma uygun ve 25'den fazla işçi çalıştıran 40 firma diye düşünülmüştür.) diğer Bölgedeki firmalara anket formlarının dağıtılması kabul edilmiştir. Ancak hedef kitle I. OSB olarak belirlendiği için, uygulamaya katılımı artırmak için tekrar yapılan görüşmelerde ve mülakat uygulamasında yalnız I.OSB'den işletmelerle görüşülmüştür.

Ankara'da ise OSB Müdürlüğü'nün anketi resmi yazıyla dağıtmayı önce kabul edip, daha sonra OSB Yönetim Kurulu Başkanının buna karşı çıkması ile resmi yazıyla dağıtmaktan vazgeçmesi üzerine, anket soruları elektronik posta adresleri olanlara internet, olmayanlara faks ile gönderilmiştir. Katılımı sağlayabilmek için işletmeler telefonla aranılarak firma yetkilileri ile görüşülmüş ve anketin amacı ile ilgili bilgilendirilmiştir.

Mülakat yapılacak kişiler çalışma amacı ile ilgili olarak önce telefonla bilgilendirilmiş, hazırlanan görüşme kağıdı kendilerine hazırlıklı olmaları için belirlenen görüşme gününden önce faks ya da elektronik posta ile iletilmiştir.

Başlangıçta edinilen bilgilere göre OSB'nde yer aldığı varsayılan (Gaziantep'te 138 ve Ankara'da 195) tüm işletmelere anket uygulanması planlanmıştır. Ancak, üretimde olmayan ve birkaç parseli birden kullanan işletmeler çıkarıldığında sayı Gaziantep'te 126, Ankara'da 145'e düşmüştür. Bu firmalara anketler gönderilmiş, Ankara'da anketi işletmelere ulaştırmada OSB yönetimi devrede olmadığı için, (telefon ve faks numaraları olmayan ya da değişmiş 11 işletme dışında) tek tek firma ilgilileri ile telefonla görüşülmüştür. Ankara'da işletmelerle yapılan görüşmelerde (anket gönderilmesine karşın) 23 işletme "bizimle ilgisi yok, ilgili yurt dışında" gibi nedenlerle ankete katılmayacağını bildirdiğinden, "tamam, bakıyoruz, yanıtlayacağız" diyerek

katılmayı kabul eden 111 işletme üzerinde yoğunlaşılmış ve yapılan ikili görüşmelerle ankete katılımlarının yüksek olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Ankara ve Gaziantep'de OSB Yönetimi, firmalar ile yapılan görüşmeler sonrasında bazı firmaların hiçbir şekilde ankete katılmayı kabul etmemesi, en az %30 oranında geri dönüş hedeflenmesine yol açmış ve bu oran ile sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için farklı büyüklük ve sektörlerden firmalardan veri sağlamak yoluna gidilmiştir. Bu amaçla işletmelerin öncelikle belli büyüklükte; 25 - 100 işçi istihdam eden ve OSB'ndeki sektörel dağılıma uygun (sayıca fazla olan sektörlerden daha fazla sayıda olacak şekilde) seçilmelerine dikkat edilmiştir. Bunun için firma bilgileri edinilmiş çeşitli büyüklük ve kapasitede firmalar belirlenerek onların katılımını sağlamak üzere tekrar görüşülmüştür.

Anket bilgilerinin ön değerlendirmesi sonrasında eksik veri girişi olan Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerle tekrar görüşülmüştür. Tüm bu çalışmalar sonrasında uygulanan soru kağıdını Ankara'da 65 Gaziantep'te 57 olmak üzere toplam 122 firma yanıtlamıştır. Bu işletmelerden kalite ve ISO 14000 belgelerine sahip olanların bazılarına mülakat uygulanarak çevre ile ilgili önceliklerini belirlemede nelerin etken olduğu saptanmaya ve daha ayrıntılı bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Mülakat uygulaması sırasında, kamu kurum ve kuruluşlarından konuyla ilgili olan bir veya birkaç kişi ile görüşülmüş verilen görüşler kurum görüşü olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Bazı sivil toplum kuruluşlarının taşrada temsilciliği olmaması, başlangıçta mülakat uygulamasını kabul eden Ankara OSB Müdürünün mülakat için görüşme talebimizi iş yoğunluğu (!) gerekçesiyle sürekli geri çevirmesi gibi nedenler söz konusu olduğunda da, örneklemeye başvurmak ya da o bölgeden konuyla ilgili bir başka kişinin verdiği bilgilerle değerlendirme yapma yoluna gidilmiştir.

2.1. Uygulama Zamanı

Anket uygulaması ile ilgili çalışmalar, araştırma alanının Ankara ve Gaziantep OSB olarak belirlenmesi sonrasında, yoğun bir biçimde Mayıs 2002'de başlatılmıştır.

Araştırma ve hazırlık çalışmaları sonrasında Temmuz 2002'de uygulanacak soru kağıdı oluşturulmuştur. Ağustos 2002'de OSB yönetimleri ile görüşmelere başlanılmış, Gaziantep OSB yönetimi ile Eylül 2002'de görüşülmek üzere randevu alınmıştır. Aynı dönemde Ankara OSB Yönetimi ile de görüşme ayarlanmıştır. Gaziantep OSB Müdürü ile belirlenen tarihte Gaziantep'te görüşme gerçekleştirilmiş. Ankara OSB Müdürü mazeret bildirdiğinden randevu gerçekleştirilememiş, ancak telefonla görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında elektronik ortamda ve faks ile anket soruları inceleme ve önerileri için bölge yönetimlerine gönderilmiştir.

Kasım 2002'de işletmelere uygulanacak anket sorularına son şekli verilerek, mülakatları için bir görüşme kağıdı oluşturularak çalışmanın bu aşaması tamamlanmıştır. Aralık 2002'de bölge yönetimleri anketlerin dağıtımı için çalışma ile ilgili resmi yazı talep etmiş, bu yazı Ocak 2003'de alınarak gönderilmiştir.

Gaziantep OSB'nde anket uygulaması Bölge Yönetiminin gerekli izni alması sonrasında Nisan 2003'de başlamıştır. Ankara OSB Müdürlüğü anket uygulaması ile ilgili bilgi almak üzere arandığında, "Yönetim Kurulu Başkanının OSB tarafından resmi yazıyla anketin dağıtılmasını uygun görmediği ve anketleri kendi olanaklarımızla dağıtmamız gerektiği" ifade edilmiş, bu nedenle, Ankara 1.OSB'ndeki firmalara anketler elektronik ortam veya faks ile gönderilmiştir. İşletmelerin ankete katılımlarını sağlamak ve artırmak için Mayıs ve Haziran 2003 tarihlerinde toplam 145 firma ile telefon görüşmesi yapılmıştır.

İşletmelere uygulanacak soru kağıtları için yapılan çalışmalara benzer ve paralel bir çalışma mülakat uygulamaları için de yapılmıştır. Mülakat uygulaması

için Gaziantep randevuları Mayıs 2003'te ayarlanmıştır. Haziran 2003'te beş günlük bir zaman diliminde yerel yönetim, Gaziantep Sanayi Odası, Çevre İl Müdürü, Gaziantep OSB Yönetimi ve sanayiciler ile yüz yüze görüşülerek mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ankara'da Haziran 2003 içinde başlatılan mülakat uygulaması, Eylül 2003'e kadar uzanan bir zaman dilimi içinde ancak gerçekleştirilebilmiştir. Soru kağıtları değerlendirilmesi sırasında Eylül 2003'te hem Ankara hem de Gaziantep'te işletmelerle son görüşmeler yapılmıştır.

2.2. Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler

Uygulamaya yönelik yaşanan güçlüklere geçmeden önce, bu araştırmayı gerçekleştiren kişinin, yaşadığı il olan Ankara'da ilgili taraflara daha kolay ulaşabileceği yanılgısının çalışma için belirlenen zamanlamanın aksamasına yol açtığını belirtmek isterim.

Çalışmada yaşanan güçlüklerden biri çalışma alanının iki farklı ilde oluşudur. Gaziantep'le ilgili belirlenen program özellikle ilgili kuruluşların temsilcileri ve OSB Yönetiminin konuya duyarlı yaklaşımları sonucu aksamadan yürütülebilmiştir. Ancak işletme sahiplerine ulaşabilmek, görüşebilmek için aradaki uzaklık sorun oluşturmuştur. Gaziantep OSB Yönetimi ve ilgili kuruluş temsilcilerinin gösterdiği duyarlılığı sanayiciler göstermeyince, ankete katılımı yükseltmek için telefon ve yüz yüze görüşmeler ile tekrar iletişim kurmak ve yeniden çalışma programı yapmak gerekmiştir.

Ankara'da ise OSB Yönetiminin resmi yazıyla anketleri dağıtmaktan vazgeçmesi üzerine, anketler telefon, faks, elektronik posta ile dağıtılmış, tek tek firmalara telefonla anketin amacı anlatılarak katılımları sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu da katılımı sağlamakta yeterli olmayınca, Temmuz-Ağustos 2003 döneminde Ankara OSB'nde bir program dahilinde firmalardan görüşme talebimizi kabul edenlerle yüz yüze görüşülmüştür. Bu yolla ankete katılımın %40 düzeyinde olması sağlanabilmiştir.

Bürokratik engellerden dolayı kamu temsilcilerinin rahatça görüşlerini almak mümkün olmamıştır. Kamu temsilcileri ile görüşülmelerde, bu kişilerce, aktardıkları bilgilerin, yaptıkları değerlendirmelerin kendileri açısından sorun olabileceği düşüncesi tedirginlik yaratmış ve engelleyici olmuştur. Verilen bilgilerin bazılarının kullanılmaması, veri kullanımının kaynağı deşifre etmeden yapılması istenmiştir. Bu nedenle görüşmelerle sağlanan veriler değerlendirilirken bilgi vereni hedef oluşturmayacak şekilde kullanılmasına – kurumların isimleri yazılmadan yanıtların verilmesi gibi- özen gösterilmiştir..

Soru kağıdı uyguladığımız işletmelerle firma bilgilerinin alınması konusunda sorunlar yaşanmıştır. Bir kısım işletmeler istihdam edilen kişi sayısı, üretim, yıllık gelir, alınan izinler ile verdikleri bilgilerden dolayı Maliye, Sağlık, Çevre ve Orman bakanlıkları, belediye gibi kamu kurumlarıyla sorun yaşayacakları düşüncesiyle; firma isminin kullanılmasını istememiş, çalışılan kişi sayısı, kullandığı su ve elektrik gibi konulardaki bilgileri vermeyi reddetmiştir. Bazıları ise ekonomik anlamda kendilerine getirisi olmayan bir çalışmaya zaman ayıramayacaklarını söyleyerek hiçbir şekilde ankete katılmaya yanaşmamışlardır.

Her iki bölgede de elektrik, su kullanımı, yakıt kullanımı ile ilgili sorulan sorulara yanıt almakta bir başka deyişle, enerji, hammadde, atıklarla ilgili sayısal verilere ulaşmakta zorluk yaşanmıştır. Bu duruma, (çok az sayıda işletme dışında) bu tür verilerle ilgili düzgün arşivleme yapılmamasının ve bu konunun geri besleme ile kaynak yönetimi açısından ne kadar önemli olduğunun ilgililerce yeterince algılanmamasının yol açtığı gözlenmiştir. Bu nedenle her iki bölgede de bu soruların yanıtlanma oranı (su kullanımı hariç) oldukça düşüktür. Su kullanımı verileri yüz yüze görüşülenlerde bulunan birkaç faturanın ortalaması alınarak sağlanılmıştır. Bu suyun ne kadarının evsel ne kadarının endüstriyel olarak kullanıldığı ise işletmelerin büyük bir bölümü açısından “bunu nasıl belirleyeceğiz” sorusuna yol açmış ve yanıtlanması sorun olmuştur. Kurumsallaşmış birkaç büyük işletme dışında, diğer işletmelerden alınan veriler bu konuda bilimsel olarak belirlenen değerlerle (kişi başına günlük

su tüketimi 50 lt/kişi, evsel atık 0.6 kg/kişi gibi değerleri işletmedeki kişi sayılarıyla çarparak) kontrol edilmiştir.

Anket sorularının yapılan görüşmelerde işletme sahibi, üst yönetim, kalite veya üretim müdürü tarafından doldurulması talebimize karşın (bazılarında bu tür bir işgücü istihdamı olmadığından) anketlere personel müdürü, yönetici sekreteri gibi kişilerce cevap verilmesinin önüne geçilememiştir. Çok az sayıda işletme dışında, işletmelerin ankete katılmakta istekli olmayışlarından dolayı uygulamada tek bir yöntem uygulanamamıştır. Uygulama; bazı firmalara anketteki soruları yönelterek yanıtlamaları, bazılarına ise anketleri bırakarak doldurduktan sonra toplanması şeklinde olmuştur.

Uygulama sürerken anketlerin gözden geçirilmesinde eksik veri aktarımı saptanan ya da bazı konularda konunun yeterince algılanmadığı konusunda soru işaretleri doğuran firmalarla tekrar iletişime geçilmiştir. Yapılan açıklamalar sonrasında verilen yanıtta ısrar edilmesi ya da ilave bilgi verilmemesi durumunda bu davranış firmanın konuya yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirmeye alınarak bu olumsuzluğun da üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.

Ancak Ankara'da bu şekilde de veri alınamayan iki firmanın anketi işletmenin araştırdığımız konuya yaklaşımını ortaya koyacak temel verilerden yoksunluğu nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmıştır.

E. Bulguların Değerlendirilmesinde İzlenen Yol

İşletmelere ve OSB uygulamasında taraf olan kurum ve kuruluşlara uygulanan soru kağıtlarındaki soruların değerlendirmesi yapılırken soruların niteliğine göre farklı değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır.

OSB'ndeki kuruluşların özgün düşüncelerini öğrenmek üzere uygulanan soru kağıdında yer alan açık uçlu soruların değerlendirilmesinde önce cevaplayan ve cevaplamayanlar oransal olarak belirlenmiş, daha sonra

kuruluşların özgün cevapları tek tek yazılmış ve ortak paydalarına göre birleştirilerek değerlendirilmiştir.

Kurum ve kuruluşlara uygulanan mülakatlarda elde edilen veriler ise iki aşamalı olarak gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Öncelikle bir kurum/kuruluştan farklı kişilerle yapılan görüşmelerdeki benzer yanıtlar birleştirilmiştir. Farklı görüşler, hem o grubun görüşlerini diğer kurumlarla karşılaştırarak yapılacak gruplama hem de aynı kurumu temsil eden kişiler arasında bir çelişki varsa onu vurgulamak üzere korunmuştur. İkinci gruplama, aynı soruya diğer kurum ve kuruluşlardan gelen yanıtlar karşılaştırılarak yapılmıştır. Kurum temsilcilerinin ortak yanıtları ve farklı yanıtlarından benzer olanlar birleştirilerek değerlendirmiş ve tablolaştırılmıştır.

Çoktan seçmeli sorular da kendi içlerinde iki tip olarak düzenlenmiştir. Sadece tek bir seçeneğin işaretlenebildiği çoktan seçmeli soruların değerlendirilmesinde yüzdelik dilim diyagramlarından yararlanılmıştır. Birden fazla alternatifin seçilebildiği ikinci tip çoktan seçmeli soruların değerlendirilmesinde ise, frekans dağılımlarını gösteren histogramlar kullanılmıştır.

Önem derecesinin ölçülmesini amaçlayan sorularda, cevap alternatifi olarak sunulan unsurların anketi dolduran yetkili tarafından önem derecesine göre sıralanması istenilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar değerlendirilirken, birinci aşamada, her bir unsurun derecelendirmede aldığı puanlar toplanarak genel bir değerlendirmeye varılmıştır. İkinci aşamada ise, her bir unsur bazında elde edilen önem derecelerine göre sonuçlar değerlendirilmiştir.

II. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI ve BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Alan Araştırmasına Katılanlar

1. Katılan Firmalar

Ankara'da anket uygulamasına toplam 65 firma katılmış, ancak araştırmaya katılan firmalardan ikisinin soru kağıdı, varsayımlarımızla ilgili sağlıklı yorum yapmayı sağlayacak verilerden yoksun olması (firmalar, adlarını yazarak 3-4 soruyu yanıtlayıp diğerlerini çizmişlerdir), daha fazla bilgi sağlamak için yapılan görüşmelerden de sonuç alınamaması nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmış ve 63 firmanın soru kağıtları değerlendirmeye alınmıştır.

Gaziantep'te soru kağıdını üç bölgeden toplam 57 kuruluş yanıtlamış, bunlardan 51'i değerlendirmeye alınmıştır. Başlangıçta Gaziantep OSB Müdürlüğü'nün resmi yazısına, I. OSB'nden 10, II ve III. Bölgeden 12 olmak üzere toplam 22 firmadan yanıt gelmiştir. Hedef kitlemiz I. OSB olduğundan bu Bölge'deki işletmelerle tekrar iletişime geçilmiş, yapılan çalışmalarla 35 soru kağıdının daha geri dönüşü sağlanmıştır. Sonuçta ilk 22 yanıtta katıldığında Gaziantep'te soru kağıdını üç bölgeden toplam 57 kuruluş yanıtlamıştır. II ve III. Bölgeden 12 işletmeden altısının I. OSB'nde de fabrikaları bulunduğundan bu anketler I.OSB işletmeleri içinde değerlendirilmiş, diğer altı anket ise hem I. OSB'deki işletmelerle yapılan görüşmelerle Ankara'daki katılım yüzdesine yakın bir sayıya ulaşıldığından hem de katılım yüzdesini değerlendirirken yanılgıya yol açabileceğinden değerlendirmeye alınmamıştır.

Ankara ve Gaziantep organize sanayi bölgelerinde değerlendirmeye alınan soru kağıtlarını yanıtlayarak bulgulara ulaşmamızı sağlayan (adını yazmayan ve yazılmasını istemeyen altısının dışında) işletmelerin isimleri şunlardır:

Ankara

1. Alfa Döküm Makine İmalat ve İthalat
2. Alfa Gaz A.Ş.
3. Altıntaş A.Ş.
4. Ankara Çelik Boru Ltd. Şİrketi
5. Ankara Seramik Porselen
6. Arçelik Bulaşık Makinası A.Ş.
7. Akpınar Döküm ve Makine A.Ş.
8. Basaş A.Ş.
9. Bese Transformötor
10. Başkent Grup
11. Beşik Raf Saç İşçiliği
12. Birlik Tarım
13. ÇUK Elektronik Sanayi Ticaret
14. Diktaş Soğutma ve Metal Eşya
15. Doğusan Mutfak Dolapları
16. Emek Boru
17. Ersa Ofis Mobilyaları
18. Erkunt Sanayi A.Ş.
19. Form Metal
20. Gürgenler
21. Gürsan Makina ve Ticaret
22. Hancı Kardeşler Makine Sanayii
23. Hidromek
24. İpek Boru
25. Kabel A.Ş.
26. Karba Otomotiv
27. Katmer Un İrmik Sanayi
28. Kimetsan
29. Kotenteks
30. Kromlüks Mutfak Cihazları A.Ş.
31. Manas Elektronik
34. Nace
35. Netateks
36. Nuhun Ankara Makarnası
37. Nurdil Teknik Soğutma Sanayi
38. Nuriş Elektrik ve Kaynak Makineleri
39. Nurol Matbaacılık ve Ambalaj
40. Organize Tavukçuluk ve Yem Sanayi
41. Osmanlı Reklam Sanayi
42. Osko Metal Sanayi ve Ticaret
43. Özpor Isı Yalıtım, Ambalaj
44. Özçelikler Hidrolik Silindir
45. Özsel Makine
46. Penka Plastik
47. Reksan Rekor
48. Sasel Elektronik Sanayi
49. Sevsan Gıda
50. Tam Eser İnşaat
51. Tega Mühendislik. (Plastik, Kimya)
52. TSA Mühendislik
53. Tüfekçioğlu Kauçuk Sanayii
54. Ulusoy Elektrik
55. Unal Paslanmaz Çelik ve Çelik Ür.
56. Üçtaş A.Ş.
57. Ünal Kuruyemiş
58. Yayla İrmik, Makarna
59. Yiğit Akü
60. Zorlu Elektrik
61. İsmi açıklanmayacak
62. İsmi açıklanmayacak

32. Mepsa Ltd.
33. Metiş Makine
63. İsmi açıklanmayacak

Gaziantep

1. Acemoğlu Un
2. Akmert İplik Sanayi
3. As Besin Gıda
4. Ataoğlu Tekstil ve Masura San. ve Tic.
5. Ayıntapcan Tekstil Sanayi ve Ticaret
6. Baksan Yürüyen Merdiven Sanayi
7. Balbet A.Ş.
8. Balhızar Beton
9. Balpa Tekstil
10. Baltaş İnşaat
11. Berk Döküm Cıvata
12. Beslen Makarna
13. Boyar Kimya
14. Burteks Tekstil
15. Çiltuğ A.Ş.
16. Ersanlar Kimya
17. Okan Un
18. Özpolat Makine ve Sanayi
19. Pakten Sağlık Ürünleri
20. Ripoteks Polipropilen İplik Sanayi
21. Ritaş AŞ
22. Sireci Tekstil Sanayi ve Ticaret.
23. Sude Deri Sanayi AŞ
24. Tat Kimya Sanayi ve Ticaret
25. Tat Makarnacılık
26. Tekerekoğlu Tekstil Sanayi ve Ticaret.
27. Teksmen Mencusat
28. Flash Boya Sanayi
29. Gaziantep Mermer Sanayi
30. İnper Perlit İnşaat Sanayi ve Ticaret
31. İnter (Orient) Elektronik Sanayi
32. Kökboya kimya ve Tekstil Sanayi
33. Kumteks İplik Sanayi ve Gıda Nakliyat
34. Kursan Gıda Pazarlama
35. Kursan Plastik
36. Lider Boya
37. Menaş Tekstil
38. Merinos Halı
39. Meşe Jeotermal
40. Mis Bulgur Sanayi
41. Moğol Tekstil
42. Naksan Plastik
43. Oba Makarna Gıda Sanayi.
44. Tutsan Polimer Kimya Sanayi
45. Ünallar Mermer Sanayi
46. Yıldız İplik Sanayi ve Ticaret
47. Yıldız Sunta
48. Yücel Büro Mobilyaları
49. İsmi açıklanmayacak
50. İsmi açıklanmayacak
51. İsmi açıklanmayacak

2. Soru Kağıdını Yanıtlayanlar

Ankara ve Gaziantep'te ankete katılanların işletmelerdeki konumları bir tablo ile gösterilmektedir. Tablo 12'de görüldüğü gibi anketi (soru kağıdını) yanıtlayanlardan yedisi işletme sahibidir.

Tablo 12'de Ankara'nın "diğer" kategorisinde yer alan iki kişi yönetici sekreterleridir ve ilgili birimlerden bilgi alarak anketi doldurduğunu ifade etmişlerdir. Diğer dört kişinin ise isimleri olup şirketteki pozisyonları yazılmamıştır. Gaziantep'te diğer kategorisinde yer alan altı kişi farklı dallardan mühendislerdir.

Tablo 12- Ankara ve Gaziantep OSB'nde Anketi Yanıtlayanlar

İşletmenin Kuruluş Yılı	Ankara n=58		Gaziantep n=47	
	Sayı	%	Sayı	%
Yönetim Kurulu Başkanı/Üye	7	11.2	7	13.7
Genel Müdür/Fabrika Müdürü	6	9.5	8	15.8
Üretim/İşletme Müdürü	11	17.5	7	13.7
Kalite Müdürü/Sorumlusu	10	15.8	4	7.8
Muhasebe Müdürü	9	14.3	13	25.5
Personel ve İdari İşler Müdürü	9	14.3	2	3.9
Diğer	6	9.5	6	11.8
Cevap yok	5	7.9	4	7.8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

"Cevap yok" sütununda, isimleri ve statüleri ile ilgili kısmı boş bırakan Ankara'da beş, Gaziantep'teki dört kişi gösterilmiştir. Bu işletmelerle tekrar temasa geçilmiştir. Yüz yüze görüşme olanağı bulunamayan "ilgili kişi doldurdu" bilgisi alınan bu işletmelerin anketleri, verilerinde bir tutarsızlık gözlenmediğinden değerlendirmeye alınmıştır.

B. Firma, Üretim Bilgileri ve Kuruluşların Konumları

1. Firma Bilgileri

Soru Kağıdında sınai işletmenin kuruluşundan yaptığı üretime, çalıştırdığı işçi sayısına, firma ile ilgili temel bilgileri sağlamak üzere sorulan sorularla; üretim alanı, işletme büyüklüğü, üretimin sunulduğu pazar ve işletmenin sürekliliği konusunda bilgilere ulaşılmıştır.

1.1. İşletmelerin Kuruluş Yılları

Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, işletmelerin kuruluş yılı olarak OSB'de faaliyete değil üretime geçtiği yılı vermesidir. Ankara OSB 1981 yılında faaliyete geçmiştir. Ankara OSB'nde bu soruyu 1980 öncesi olarak yanıtlayan 13 işletmeden beşi kuruluş yıllarının yanı sıra I.OSB'ndeki işletmelerinin faaliyete geçtiği yılları da vermiştir. Değerlendirmeye esas olan üretime geçilen yıl olduğundan aşağıdaki Tabloda bu yıllar dikkate alınmıştır. OSB'nde faaliyete geçiş yılları ise kurumsallaşma, sürekliliğin izlenmesi, kullanılan teknolojinin yılı ve teknoloji değişikliği ile ilgili soruların değerlendirilmesinde, verilerin karşılaştırılmasında yararlı olmuştur.

Tablo 13- Ankara ve Gaziantep OSB İşletmelerinin Kuruluş Yılları

İşletmenin Kuruluş Yılı	Ankara n=58		Gaziantep n=46	
	Sayı	%	Sayı	%
1970 Öncesi	8	12.6	4	7.8
1970-1980	5	7.9	4	7.8
1980-1990	11	17.6	7	13.7
1990-2000	24	38.2	23	45.1
2000-2003	10	15.8	8	15.7
Cevap Yok	5	7.9	5	9.8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin çok büyük bir kısmı 1990-2000 yılları arasında kurulmuştur. Bu dönem ülkemizde ihracata dayalı sanayileşme politikalarının uygulandığı bir dönemdir.

1.2. İşçi Sayıları

Tablo 14'te Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin işçi sayılarına göre dağılımları yer almaktadır. Her iki bölgede de işletmelerin büyük çoğunluğunun (%60) işçi sayıları 50'den azdır. İşçi sayıları 25'ten az olanların sayısı da azımsanmayacak bir orandadır. 200'den fazla işçi istihdam eden işletmelerden Ankara'da üç tanesi 400'den fazla kişi çalıştırmakta iken bu sayı Gaziantep'te yedi'dir.

Tablo 14 – Ankara ve Gaziantep I.OSB'ndeki İşçi Sayıları

İşletmede Çalışan İşçi Sayısı	Ankara n=63		Gaziantep n=51	
	Sayı	%	Sayı	%
1-25	24	38,1	14	27,5
25-50	14	22,2	12	23,5
50-100	12	19,0	11	21,6
100-200	5	7,9	4	7,8
200'den fazla	8	12,7	10	19,6
Cevap yok	-	-	-	-
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ülkemizdeki KOBİ tanımlarına göre; 1-50 arası işçi çalıştıran işletmeler aslında küçük, 50'den fazla işçi çalıştıranlar ise orta büyüklükte işletmelerdir. Her alanda uyum çalışmalarını yürüttüğümüz AB'nde ise, 10-50 işçi çalıştıran işletmeler küçük, 50-250 işçi çalıştıran işletmeler ise orta büyüklükte işletme sınıfına girmektedirler.[717] Bu değerlere göre büyüklük açısından her iki OSB'nin de daha çok küçük ölçekli işletmelerden oluştuğunu söyleyebiliriz. (Bknz. Tablo

[717] DPT, (2000), **a.g.e. ,** s.83-84.

-14) Ulaşılan bu sonuç gerçekte Haziran 2003'te ülkemizde varolan 70 OSB'nde faal durumda olan işletmelerde çalışan ortalama işçi sayısı (28)[718] ve buna koşut hakim olan işletme büyüklüğü ile örtüşen bir sonuçtur. Sanayi Bakanlığı'nın Nisan 2004 verilerine göre biten 76 OSB sayısını dikkate aldığımızda bu oran artmış olmakla birlikte (42) yukarıdaki sonucu değiştirmemektedir.

1.3. Üretimin Sunulduğu Pazarlar

Her iki OSB'nde mevcut işletmelerin büyük bir kısmı (Gaziantep'te bu oran daha fazla) yurt içi ve yurt dışı pazar için üretim yapmaktadırlar. Ankara ve Gaziantep'te ihracat yapan işletmelerin 10 tanesi 100'den fazla işçi çalıştırmaktadır.

Tablo 15- Yurtiçi-Yurtdışında Ürünlerini Pazarlayan İşletme Sayıları

Üretimin sunulduğu Pazar	Ankara n=49		Gaziantep n=47	
	Sayı	%	Sayı	%
Yurtiçi + Yurtdışı	27	42.9	33	64.7
Yurtiçi	22	34.9	14	27.5
Cevap yok	14	22.2	4	7.8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara'da yurtdışına ihracat yapan 27 işletmeden 10'u makine ve metal eşya, 4'er tanesi gıda, metal ana sanayi, üç tanesi diğer imalat sektörü, ikişer tanesi tekstil ve kimya ve plastik sanayii, birer tanesi ise orman, kağıt ürünleri, taş ve toprağa dayalı sanayi sektörlerindendir.

[718] Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Verileri (Haziran 2003). Sanayi Bakanlığı Ocak 2004 verilerine göre ise toplam 76 OSB'deki ortalama işçi sayısı 11'dir.

Grafik 9 : İhracat Yapan İşletmelerin Sektörel Dağılımı

a. Ankara **b. Gaziantep**

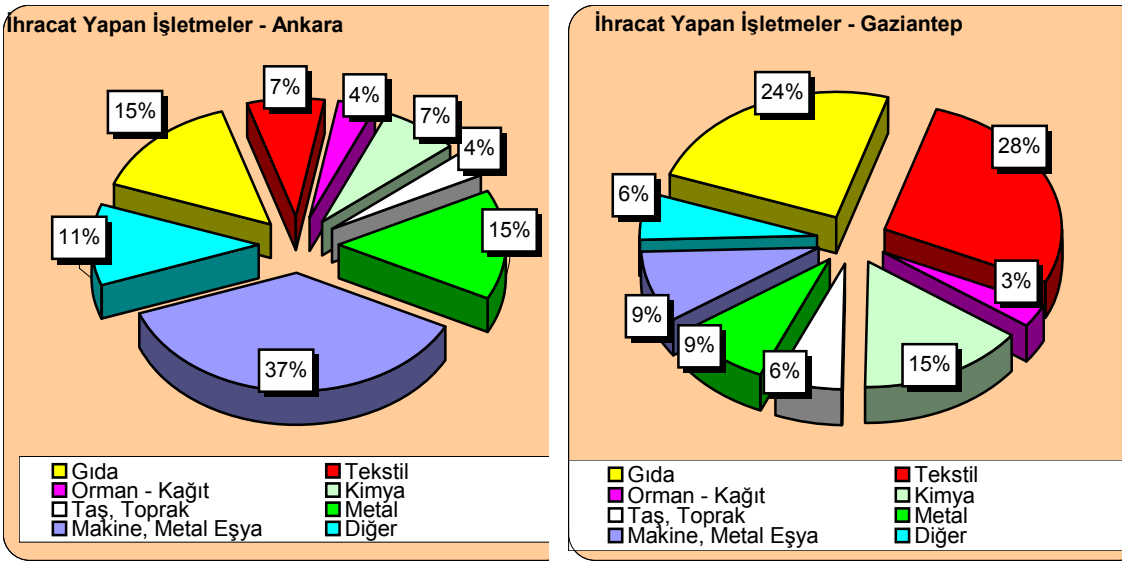

Gaziantep'te ise tekstil (9), gıda(8), kimya ve plastik (5), orman, kağıt ürünleri(1), taş ve toprağa dayalı sanayii(2), metal ana sanayii(3), makine ve metal eşya(3), diğer imalat sektöründen (2) toplam 33 işletme Avrupa ve Ortadoğu pazarlarına ihracat yaptıklarını belirtmiştir.

2. Üretim Bilgileri

2.1. Sektörel Dağılım

Aşağıdaki Tablo ve Grafik'ten de görüleceği gibi araştırmaya katılan işletmeler, Ankara'da metal eşya ve metal ana sanayii, Gaziantep'te ise tekstil ve gıda sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunlaşma literatür taraması ile ulaşılan işletmelerin Ankara ve Gaziantep OSB'ndeki sektörel dağılımlarına paralel bir dağılımdır . Ancak üretimde olan işletme sayıları konusunda Sanayi Bakanlığı Verileri ile fiili durum uymamaktadır.

Tablo 16-Ankara ve Gaziantep 1. OSB'deki işletmelerin Sektörel Dağılımı

İşletmelerin Sektörlere Dağılımı	Ankara n=52		Gaziantep n=51	
	Sayı	%	Sayı	%
Gıda, içki ve tütün sanayii	8	12,7	9	17,6
Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayii	2	3,2	16	31,5
Orman,kağıt,kağıt ürünleri ve basım sanayii	4	6,4	4	7,8
Kimya-petrol, kömür ve kauçuk ve plastik ürünleri sanayii	6	9,5	8	15,7
Taş ve toprağa dayalı sanayii	2	3,2	4	7,8
Metal ana sanayii	12	19,0	3	5,9
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizat, ulaşım aracı, bilimsel, mesleki ve sağlık amaçlı ölçme aletleri sanayii)	24	38,1	3	5,9
Diğer	5	7,9	4	7,8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Bakanlık verilerine göre üretimde Ankara'da 165, Gaziantep'te 138 firma gözükmekte iken o dönemde gerçekte Ankara'da 145, Gaziantep'te ise 126 firma üretim yapmaktadır.[719] Daha önce belirtildiği gibi bu farklılık bazı işletmelerin üretimlerini durdurması ile bazılarının da birkaç yer bölümünü kullanmasından kaynaklanmaktadır.

[719] Ayrıntılar için bknz. bu Bölüm Tablo 10-11

Grafik 10 - İşletmelerin Sektörel Dağılımları

a. Ankara

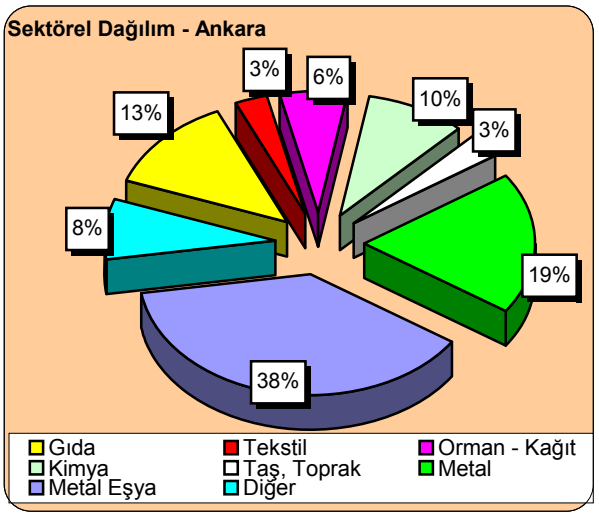

b. Gaziantep

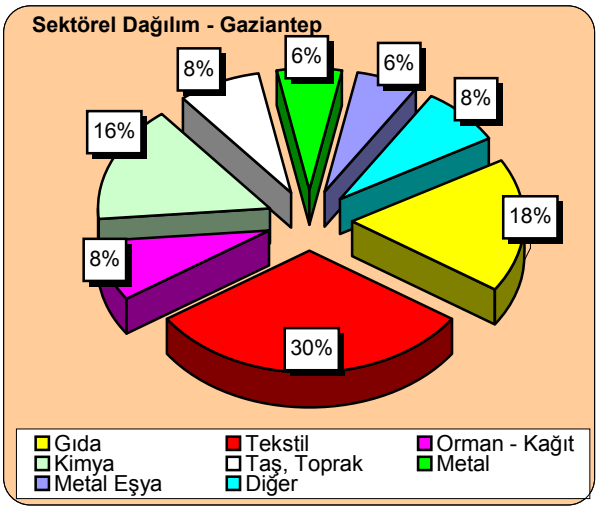

2. 2. Kullanılan Üretim Teknolojileri, Yöntemleri ve Öncelikler

Ankete katılan işletmelerin büyük çoğunluğu kullandıkları üretim teknolojilerini yenilemişlerdir.

Tablo 17- İşletmelerin Kullandığı Üretim Teknolojisinin Yılı

Kullanılan Üretim Teknolojisinin Yılı	Ankara n=61		Gaziantep n=48	
	Sayı	%	Sayı	%
1-5	23	36,5	18	35,3
5-10	20	31,7	19	37,3
10-15	11	17,5	7	13,7
20 ‘den fazla	7	11,1	4	7,8
Cevap Yok	2	3,2	3	5,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara’da ankete katılan firmaların 23 tanesinin kullandığı teknoloji 1-5, 20’sinin 5-10 yıllıktır. 11 tanesi 10-15 yıllık teknoloji kullanırken yedi tanesi de 20 yıldan fazla aynı teknolojiyi kullanmaktadır. 1980 öncesinde (13 tane) ve 2000 sonrasında (10 tane) kurulan firma sayısını dikkate aldığımızda bir kısmı

2000 sonrasında kurulan işletmelere bile ait olsa, 5-10 yıllık teknoloji kullananların sayısını da hesaba kattığımızda, 1990 öncesinde kurulan işletmelerin büyük bir kesiminin teknolojilerini yenilediği söylenebilir.

Gaziantep OSB bu açıdan incelendiğinde benzer bir sonuca ulaşılmaktadır. Orada da 1980 öncesinde kurulan sekiz işletme üretim teknolojilerini yenilemiş görünmektedirler. Ancak 1980 sonrasında kurulan dört işletme 20 yılı aşkın süredir aynı teknoloji ile üretimini sürdürmektedir.

Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin yarıdan fazlası üretim için kullandığı yöntemlerin alternatifi olmadığını ifade etmektedirler. Üretim için kullandığı teknolojinin alternatifi olup olamadığı ile ilgili soruya; "evet" diyen işletme sayısı Ankara'da 20 iken, Gaziantep'te 13'tür. Kullandığı üretim teknolojisinin alternatifi olduğunu düşünenlerin alternatif üretim teknolojisini seçmedeki öncelikleri ise, OSB'ndeki işletmelerin çevre konusuna yaklaşımlarının ve bu konudaki uygulamalarının ilk ipuçlarını vermesi açısından oldukça önemlidir.

Aşağıda yer alan Tablo 18 ve 19'da da görüleceği gibi; Ankara'da yanıtı evet olan 20 işletmenin 10'u (%50'si) üretim maliyetinde azalmayı ilk öncelik olarak belirtirken, dördü üretim basamakları ve maliyetinde azalmadan dolayı alternatif teknolojiye geçebileceğini ifade etmektedirler.

Tablo 18 – Kullanılan Üretim Teknolojisi ve Alternatif Teknolojilerin Varlığı

Kullanılan Üretim Teknolojisinin	Ankara n=62		Gaziantep n=50	
	Sayı	%	Sayı	%
Alternatifi Var	20	34,9	13	25,5
Alternatifi Yok	34	50,8	29	56,9
Bilmiyorum	8	12,7	8	15,7
Cevap Yok	1	1,6	1	2,0
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara'da teknoloji seçerken sağlayacağı "tüm avantajlar" seçeneğini seçen bir firmanın önceliğine aldığı "çevresel etkenler"e, üretim etkenlerinin yanı sıra "atıkta azalma"yı işaretleyen bir işletmeyi de eklediğimizde sadece iki işletme seçimlerinde çevresel etkenlere yer vermektedirler. (Bknz. Tablo-19)

Tablo 19-Teknoloji Değişikliği Öncelikleri

Sağlanan Avantajlar	Ankara n=20		Gaziantep n=13	
	Sayı	%	Sayı	%
Üretim maliyetinde azalma	10	50,0	9	69,2
Atıkta azalma	-	-	-	-
Üretim basamağında azalma	3	15,0	1	7,7
Çevresel etkenler	-	-	-	-
Üretim mal Üretim maliyeti + üretim basamağı	4	20,0	2	15,4
Üretim maliyeti + atık da azalma	-	-	1	7,7
Üretim maliyeti + kaliteli ürün	1	5,0		-
Üretim maliyeti + üretim basamağı + atık da azalma	1	5,0	-	-
Tüm avantajlar	1	5,0	-	69,2
Toplam	**20**	**100**	**13**	**100**

Ankara'da atıkta azalmayı etken olarak belirten işletme arıtma tesisi olan, Ar-Ge sonucu üretim projesinde değişiklik yapan, kalite belgesi ve ÇYS hakkında bilgisi olan bir firmadır. Alternatif yöntemin atıkta azalma ve çevresel etkenleri dahil tüm özelliklerini tercih nedeni olarak belirten diğer firma da arıtma tesisi ve atıklardan geri kazanım sistemi olan, ürünleriyle ilgili etiketinde çevresel bilgilere yer veren, üretime geçmeden önce ÇED yaptıran, ÇYS hakkında bilgisi olan ve ISO 14000 belgesi almak üzere çalışmalarını sürdüren bir işletmedir. Her iki işletme de metal eşya sektöründen olup, yurtdışına ihracat yapmaktadır. Tablo'da "üretim maliyetinde azalma"nın yanı sıra "kaliteli ürün" yanıtını veren işletme gıda sektöründen olup, "kaliteli ürün" yanıtının nedenini; "pazarda rekabet şansımızı yükseltiyor" olarak açıklamaktadır.

Gaziantep'te de teknoloji değişikliğinde belirleyici olan etkenler aynıdır. Yanıtı "evet" olan 13 işletmeden dokuzu (%69) bu sorudaki seçeneklerden üretim maliyetinde azalmayı, biri üretim basamağında azalmayı, ikisi de her ikisini seçmiştir. Sadece gıda sektöründen bir işletme "üretim maliyeti ve atıkta azalmayı" birlikte işaretlemiştir. Bu işletme yurt dışına ihracat yapmaktadır. Bu işletme tarafından maliyetin yanında yer verilen "atıkta azalma" dışında, çevresel etkenler Gaziantep OSB'ndeki işletmelerden hiçbiri için değerlendirme kriterleri, öncelikler arasında yer almamıştır.

Tablo 20 - Üretim Yöntemi Değişikliği Bilgileri

Üretim Yönteminde Değişiklik	Ankara n=60		Gaziantep n=51	
	Sayı	%	Sayı	%
Yapan	38	60,3	30	58,8
Yapmayan	21	33,3	20	39,2
Bilmiyorum	1	1,6	1	2,0
Cevap Yok	3	4,8	-	-
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Üretime yönelik olarak kullanılan yöntemlerin değiştirilmesinde önceliklerin neler olduğunu belirlemek için sorulan soruların yanıtlarının değerlendirilmesi sonrasında da benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin büyük bir kısmı (Ankara %60,3, Gaziantep %58,8) üretim yöntemlerinde değişiklik yapmışlardır. Bu değişikliğe neden olan etkenler Ar-Ge sonucuna dayalı olarak veya ondan bağımsız yeni ekipman alınmasıdır.

Grafik 11 - Üretim Yönteminde Değişiklik Bilgileri

a. Ankara

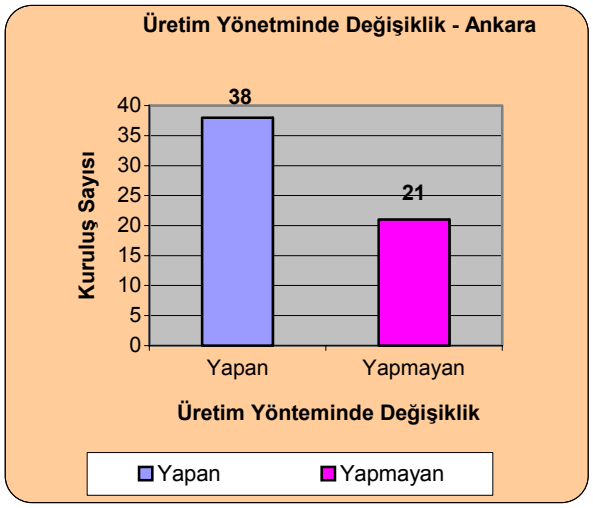

b. Gaziantep

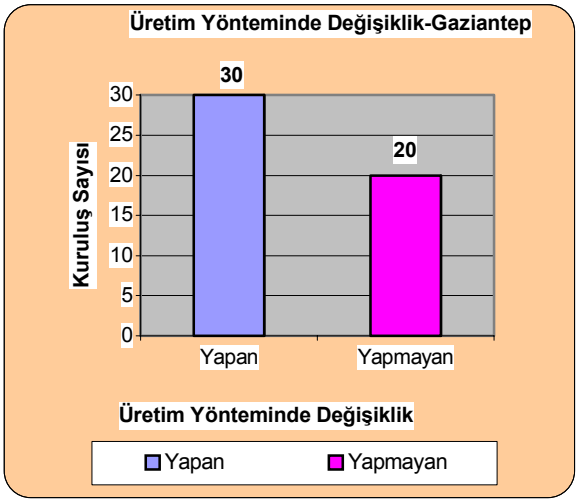

Tablo 21- Üretim Yöntemi Değişikliği Nedenleri

Değişiklik Nedeni	Ankara n=38		Gaziantep n=30	
	Sayı	%	Sayı	%
Ar-Ge	14	36,0	5	16,7
Yeni ekipman alınması	12	31,0	19	63,3
Fazla hammadde kullanımı	1	2,6	2	6,7
Atık/Kirletici etkisinin olması	-	-	-	-
Ar-Ge + yeni ekipman	9	23,0	4	13,3
Ar-Ge + yeni ekipman +fazla hammadde	1	2,6	-	-
Yeni ekipman+fazla hammadde	1	2,6	-	-
Ar-Ge + yeni ekipman + atık ve kirletici etkisi	1	2,6	-	-
Toplam	**38**	**100**	**30**	**100**

Yöntem değişikliği yapan işletmelerin, Ankara'da %36'sı, Gaziantep'te %16,7'si bu değişikliği Ar-Ge sonucu, Ankara'da %31 Antep'te %63,3'ü ise yeni ekipman alınması nedeniyle yapmışlardır.(Bknz.Tablo 21).

Ankara'da üretim yönteminde değişiklik yapan işletme sayısı 38 olup, bunlardan; sadece bir tanesi atık ve kirletici etkisini de değişiklik nedeni olarak göstermiştir. O işletme de zaten ÇYS uygulayan bir işletmedir. Gaziantep'te ise, "atık ve kirletici etkisi" seçim önceliklerden biri olarak hiç yer almamıştır. Her iki OSB'de de atık ve kirletici etkisinde azalma tek başına yöntem değişikliğinde etken olamamıştır.

2.3. Üretimde Kullanılan Su, Enerji Kaynakları ve Öncelikler

İşletmelerin üretim yaparken kullandığı su, yakıt miktarları ve bu konudaki öncelikleri, yaklaşımları; hem doğal kaynakları etkin ve verimli kullanıp kullanama dıklarını hem de çevresel açıdan önemli olan geri dönüşümlü kaynak kullanımını ne ölçüde gerçekleştirebildiklerini ortaya koymaktadır.

2.3.1.İşletmelerce Kullanılan Su Miktarları, Kaynakları ve Kullanım Amaçları

Ankara ve Gaziantep'te soru kağıdı uygulanan işletmelerin yetkililerinin çoğu; kullandıkları su, yakıt miktarını, bunların ne kadarının evsel ne kadarının endüstriyel amaçlı olarak kullanıldığını bilmemektedir. İşletmeler böyle bir ayırımın ve bu konuda bilgili olmanın kendisine getireceği avantajların da (maliyet etkililiği sağlama, çevresel açıdan sorumluluklarını yerine getirme gibi) farkında değildirler.

İşletmelerin yıllık olarak kullandıkları su miktarları verileri görüşülen işletmelerden belgesi olanların bir iki aylık su sarfiyatlarının ortalaması alınarak sağlanmıştır. İşletmelerin su kullanımı ile ilgili verdiği (özellikle sağlıklı olmadığı düşünülen) bazı veriler ise o sektör için bilimsel olarak hesaplanmış miktarlarla karşılaştırılmıştır.

Tablo 22- İşletmelerce Kullanılan Su Miktarları

Su Kullanımı	Ankara n=59		Gaziantep n=48	
	Sayı	%	Sayı	%
10 tondan az	22	34,9	8	15,7
10-100 ton	9	14,3	18	35,3
100-1000 ton	9	14,3	10	19,6
1000 'dan fazla	19	30,2	10	19,6
Bilmiyor	-	-	2	3,9
Cevap Yok	4	6,3	3	5,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ayrıca, endüstriyel amaçlı su kullanan ancak sadece evsel amaçlı su kullanımını bildiğini belirten ya da soru kağıdını o şekilde yanıtlayan bazı işletmelerin endüstriyel su miktarları, (işletmenin toplam su miktarını bildirdiği durumlarda) toplam su kullanımlarından yararlanılarak bulunmuştur.

Tablo 23- Evsel Endüstriyel Amaçlı Su Kullanımı

Su Kullanımı	Ankara n=59		Gaziantep n=48	
	Sayı	%	Sayı	%
Evsel	18	28,6	9	17,6
Endüstriyel	2	3,2	7	13,7
Evsel + Endüstriyel	35	55,6	28	54,9
Bilmiyor	4	6,3	4	7,8
Cevap Yok	4	6,3	3	5,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Yukarıdaki Tablo (Tablo-23) incelendiğinde Ankara'da iki, Gaziantep'te ise yedi işletme sadece endüstriyel su kullandığını belirtirken, Ankara'da 18, Gaziantep'te dokuz işletme sadece evsel su kullanmaktadır. Sadece evsel su kullandıklarını belirten bu işletmeler içinde tekstil, gıda, kağıt, kimya gibi

endüstriyel su kullanımı hiç de az olmayan sektörlerden işletmeler bulunmaktadır.

Bu kapsamda Gaziantep'te tekstil, kimya taş toprağa dayalı sanayiden birer, gıda, makine metal eşya, metal ana sanayiinden ikişer firma, Ankara'da metal eşya, makine sanayiinden dokuz, gıda orman kağıt ürünlerinden ikişer, kimya, metal ana diğer sanayi sektöründen birer işletme sadece evsel su kullandıklarını belirtmişlerdir. Oysa bu soruya aynı sektörden diğer işletmeler "evsel ve endüstriyel su kullandıkları" yanıtını vermektedirler. Daha önce belirtildiği gibi üretim sürecinde bu sektörler oldukça fazla miktarda endüstriyel su kullanmaktadırlar..

Tablo 24- Amaçlarına Göre Su Kullanımı Karşılaştırma Tablosu

Su Kullanımı	Ankara n=35		Gaziantep n=28	
	Sayı	%	Sayı	%
Endüstriyel fazla	21	60,0	25	89,3
Evsel fazla	13	37,1	3	10,7
Evsel=Endüstriyel	1	2,9	-	-

Her iki OSB'de de evsel ve endüstriyel su kullandığını belirten işletmelerin endüstriyel su kullanımlarının, evsel su kullanımlarından daha fazla olduğu görülmektedir.(Tablo-24)

İşletmelerce verilen verilerin, bilimsel olarak olması gereken verilerle karşılaştırmasını yapmak üzere yapılan hesaplamalarda, evsel ve endüstriyel su kullanan işletmelerin çoğunda evsel su kullanımının olması gerekenden daha fazla ya da daha az verildiği belirlenmiştir. Tablo 23'te görüleceği gibi, Ankara'da 53, Gaziantep'te 37 işletme evselin yanı sıra evsel ve endüstriyel su kullanmaktadır. Bunlardan Gaziantep'te %73'ünün Ankara'da %71'inin evsel su kullanımı verileri hesaplananla örtüşmemektedir. Bu miktar, Ankara'da hesaplanandan az, Gaziantep'te fazladır. Endüstriyel su kullanan bazı işletmeler ise(yukarıda belirtildi) sadece evsel su kullandığını söylemektedir.

Evsel, endüstriyel amaçlı su kaynaklarının neler olduğunu belirlemeye yönelik olarak sorulan soruyu Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin farklı şekilde yanıtlamışlardır. Ankara'da evsel/endüstriyel olarak 50 işletme sadece şehir suyu, dört işletme ise kuyu suyu kullandığını belirtmişlerdir. Sadece kuyu suyu kullandığını belirten bir işletme OSB'nin de sadece kuyu suyu kullandığını belirtmiştir. Toplam yedi firma şehir suyunun yanında kuyu (4) ve arıtılmış atık su (3) kullanmaktadırlar. Gaziantep'te ise durum biraz farklıdır. Burada şehir ve kuyu suyunun birlikte kullanımı daha ağırlıklı gözükmektedir. Gaziantep'te enerji üretimi yapan bir işletme, ise bu veriyi elde etmeye yönelik olarak sorulan soruyu "hiçbiri" diye

yanıtlayarak, soru kağıdında yer almayan bir su kullanımını (jeotermal su) belirtmiştir.

Tablo 25- Evsel / Endüstriyel Su Kaynakları

Kullanılan Su Cinsi	Ankara n=61		Gaziantep n=49	
	Sayı	%	Sayı	%
Şehir Suyu	50	79,4	20	39,2
Nehir, Göl Suyu	-	-	-	-
Kuyu Suyu	4	6,3	5	9,8
Arıtılmış Atıksu	-	-	-	-
Şehir+Kuyu	4	6,3	21	41,2
Şehir+Arıtılmış	3	4,8	1	2,0
Şehir + Nehir + Kuyu suyu	-	-	1	2,0
Hiçbiri	-	-	1	2,0
Cevap Yok	2	3,2	2	3,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Yukarıdaki verilere göre işletmelerce Ankara'da daha çok şehir suyu, Gaziantep'te ise şehir ve kuyu suyu birlikte kullanılmaktadır. Endüstriyel olarak arıtılmış atık su kullanımı her iki Bölge'de de yok denecek kadar azdır. (Bknz. Tablo 25)

Tablo 26-Endüstriyel Amaçlı Su Kullanımı Öncelik Sıralaması

Endüstriyel Olarak Kullanılmak İstenen Su	Ankara n=54		Gaziantep n=47	
	Toplam Puan	Derece	Toplam Puan	Derece
Şehir Suyu	177	1	142	1
Nehir, Göl Suyu	-	-	10	3
Kuyu Suyu	33	2	108	2
Arıtılmış Atıksu	11	3	7	4
Hiçbiri	-	-	4	5

İşletmelerin endüstriyel amaçlı olarak öncelikle hangi su kaynağını tercih ettiklerini belirlemeye yönelik sorulan sorudaki öncelik sıralaması ile uygulama (Bknz. Tablo 25-26) Ankara'da örtüşürken (tercih ve uygulama şehir suyu), Gaziantep'te öncelik sıralaması ile uygulama farklı gözükmektedir. (tercih; şehir suyu, uygulama; şehir suyu+kuyu suyu)

Ankara'da puanlamaya esas olmak üzere, bu soruda 39 sınai kuruluş şehir, dört sınai kuruluş kuyu, iki sınai kuruluşta arıtılmış atık suyu tek seçenek olarak işaretlemiştir. Üç kuruluş ise "endüstriyel amaçlı su kullanmıyoruz" diye yanıtlamıştır. Yanıt vermeyen dokuz işletmenin de endüstriyel su kullanmadığını düşündüğümüzde toplam 12 kuruluş endüstriyel su kullanmamaktadır. (Tablo-23'e göre bu sayı 18'dir. 18 işletme sadece evsel amaçlı su kullandığını belirtmektedir.) Bir işletme şehir suyunun yanı sıra arıtılmış atık su kullanmaktadır.

Arıtılmış atık suyu tek seçenek olarak işaretleyen kuruluşun ISO 9000'nin yanı sıra ISO 14000 belgesi de bulunmaktadır. Arıtılmış atık suyu ikinci seçenek olarak seçen işletme de ISO 9000 belgesi sahibi ve 14000 alma çalışmaları süren bir işletmedir. Bu iki sınai kuruluş 250'den fazla işçi çalıştırmakta olup her ikisi de yurtdışına ihracat yapmaktadır. Bu seçeneği işaretleyen taş toprağa dayalı sanayi sektöründen bir diğer kuruluşun ise bu tür belgeleri ve arıtma tesisi yoktur.

Gaziantep'te soru kağıdını yanıtlayan 46 kuruluştan 24 tanesi kuyu suyunu birinci öncelikle, 20 tanesi ise şehir suyunu birinci öncelikle endüstriyel su olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Yine bu kuruluşlardan 20 tanesi endüstriyel amaçlı ikinci olarak şehir suyunu kullanırken, kuyu suyu sadece dört işletme tarafından endüstriyel su olarak ikinci öncelikle kullanılmaktadır.(Bknz. Tablo-26) Bu nedenle başlangıçta anket verilerinin sayısal görünümü farklı olduğunu düşündürse de yapılan puanlama, frekans dağlımı sonrasında endüstriyel su olarak şehir suyunun daha yaygın ve öncelikli olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan yukarda belirtilen; "Gaziantep'te öncelik sıralaması ile uygulama farklı gözükmektedir; tercih şehir suyu, uygulama şehir suyu+kuyu suyu" sonucu yerine, "Gaziantep'te de öncelik sıralaması ile uygulama Ankara' da olduğu gibi örtüşmektedir ve tercih ve uygulama şehir suyudur" sonucunu kabul etmenin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Endüstriyel amaçlı su kullanım öncelikleri ile ilgili soruda sunduğumuz su kullanım seçenekleri dışındaki bir seçeneği gündeme getiren ve jeotermal su kullandığını belirten işletme bu soruyu "endüstriyel amaçlı su kullanmıyoruz" diye yanıtlamıştır.

İlginç olan bir nokta da; gerek yönetim gerekse ulaşılan kaynaklarda kendi içme ve kullanma sularını sağladığı belirtilen her iki OSB'nde de, işletmelerin en fazla şehir suyu kullandıklarını söylemeleridir.

2.3.2. İşletmelerce Kullanılan Enerji, Yakıt Miktarları, Kaynakları ve Kullanım Amaçları

Enerji, yakıt kullanımı ile ilgili sayısal veriler, ulaşılmada en çok sıkıntı yaşanılan verilerdendir. Her iki bölgede de bu verilerin sağlanmasında sorun yaşanmıştır. Bu konuda çok az sayıda işletme dışında düzgün bir arşivleme yapılmaması, her iki bölgede bu soruların yanıtlama oranının oldukça düşük olmasına yol açmış ve ulaşılan verilerin kontrol edilmesini gerektirmiştir.(Tablo 27-28)

Tablo 27- İşletmelerin Elektrik Kullanım Miktarları

Elektrik Kullanım Miktarı	Ankara n= 44		Gaziantep n=45	
	Sayı	%	Sayı	%
10-100 bin Kw/Yıl	16	25,4	10	19,6
100-500 bin Kw/Yıl	8	12,7	5	9,8
500-1 Milyon Kw/Yıl	7	11,1	2	3,9
1 -10 Milyon Kw/Yıl	6	9,5	18	35,3
10 Milyon Kw/Yıldan fazla	5	7,9	7	13,7
Bilmiyor	2	3,2	3	5,9
Cevap Yok	19	30,2	6	11,8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Burada ilginç olan ilginç olan bir nokta Ankara'da Gaziantep'in aksine elektrik kullanımı bir milyon kilovat saatten az olan işletmelerin yoğun olmasıdır.

Tablo 28 - İşletmelerin Yakıt Kullanım Miktarları

Kullanılan Yakıt Miktarı	Ankara n= 30		Gaziantep n=35	
	Sayı	%	Sayı	%
1-10 ton	2	3,2	1	2,0
10-100 ton	11	17,5	8	15,7
100-500 ton	3	4,8	5	9,8
500-1000 ton	4	6,3	8	15,7
1000 tondan fazla	9	14,3	10	19,6
Bilmiyor	1	1,6	3	5,9
Cevap Yok	33	52,4	16	31,4
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Yukarıda belirtildiği gibi yakıt kullanımı ile ilgili sayısal veriler ulaşmada en çok sıkıntı yaşanılan verilerdendir. Bu nedenle bu veriyi sağlamak için sorulan sorunun yanıtlanma oranı da oldukça düşüktür. Tablo-28'de görüldüğü gibi, Ankara'da işletmelerin %52,4'ü, Gaziantep'te ise %31,4'ü bu soruyu yanıtsız

bırakmıştır. Yakıt kullanımı açısından Bölgeler incelendiğinde; doğal gaz ve fuel oil yanında destek olarak kömür kullanımı önemsenmeyecek boyutta olduğundan, her iki OSB'nde de yakıt olarak kömürün kullanılmadığı söylenebilir.(Tablo-29)

Yakıt olarak; Ankara'da doğal gaz, Gaziantep'te ise fuel oil yoğun olarak kullanılmaktadır. Yakıt kullanımı açısından Ankara'da anketi yanıtlayan işletmelerden 13 tanesi iki yakıt cinsini birlikte kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu konudaki Tablodan da(Tablo-29) görüleceği gibi altı (iki yakıt cinsinin birlikte kullanıldığı) farklı kullanımdan, doğalgaz yanında LPG kullanımı fazladır. Ağaç, orman sektöründen bir işletme doğalgazın yanı sıra atık odun kullanmaktadır.

Tablo 29 – Cinslerine Göre Yakıt Kullanımı

Kullanılan Yakıt Cinsi	Ankara n=62		Gaziantep n=49	
	Sayı	%	Sayı	%
Kömür	-	-	-	-
Fuel Oil	8	12,7	24	47,1
LPG	8	12,7	4	7,8
Doğalgaz	33	52,4	-	-
Diğer	-	-	11	21,6
LPG + Diğer	-	-	1	2,0
LPG+ Doğalgaz	6	9,5	-	-
Fuel Oil + Doğalgaz	1	1,6	-	-
Kömür+ Doğalgaz	1	1,6	-	-
Doğalgaz + Diğer	1	1,6	-	-
Fuel oil + Diğer	2	3,2	1	2,0
Fuel oil +LPG	2	3,2	6	11,8
Fuel oil +Kömür	-	-	2	3,9
Cevap Yok	1	1,6	2	3,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Gaziantep'te ankete katılan on firma iki yakıtı birlikte kullanmaktadır. Gaziantep'te bu konudaki dört farklı kullanımda (iki yakıt cinsinin birlikte kullanıldığı), fuel oil yanında LPG kullanımı fazladır. Diğer seçeneklerini işaretleyen işletmeler çoğunlukla atık kumaş kullanan tekstil (6) ve taş-toprağa dayalı sanayi sektörlerindendir.

Diğer bir konu yakıt seçimidir. Aşağıdaki Tablodan da görüleceği gibi, verilen yanıtlara göre, Ankara ve Gaziantep OSB'nde yakıt seçiminde belirleyici olan işletmedir (Tablo 30). Ancak işletmelerce bu konuda alınan -İl Hıfzıssıhha Kurulu gibi- kararlara uygun davranılmaktadır. Bu çerçevede Ankara'da doğalgaz, Gaziantep'te fuel oil yoğun olarak kullanılmaktadır (Tablo 29).

Tablo 30- Yakıt Seçiminin Yapıldığı Yer

Yakıt Seçimini Yapan Yer	Ankara n= 61		Gaziantep n=46	
	Sayı	%	Sayı	%
Firma	38	60,3	45	88,2
OSB Yönetimi	10	15,9	-	-
Birlikte	13	20,6	1	2,0
Cevap Yok	2	3,2	5	9,8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Bir başka açıdan bakıldığında gerçekte yakıt seçiminde her iki bölgede de temel belirleyicinin, ekonomik olma ve temininde kolaylık olduğu görülmektedir. Bu durumu soru kağıdından sağlanan veriler doğrultusunda öncelik sıralamasına yönelik olarak yapılan değerlendirme sonrasında oluşturulan tablo ve grafiklerde de açıkça görmek mümkündür. (Tablo 31, Grafik 12 ve 19)

Tablo 31 – Yakıt Seçiminde Öncelik Kriterleri

Yakıt Seçiminde Öncelik Sıralaması	Ankara n=60		Gaziantep n=49	
	Toplam Puan	Öncelik Sırası	Toplam Puan	Öncelik Sırası
Ekonomik	192	1	141	1
Az atıklı	70	4	61	4
Kirletici Etkisinin Azlığı	83	3	65	3
Temininde kolaylık	140	2	79	2
Hiçbiri	-	-	4	5

Soru kağıdında sıralanması istenen dört seçeneği her iki bölge için tek tek değerlendirildiğinde ise:

1.Unsur : Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler Ankara'da 40 Gaziantep'te ise 34 kuruluş için birinci önceliklidir.

Grafik 12: Ekonomik Faktörler

a. Ankara

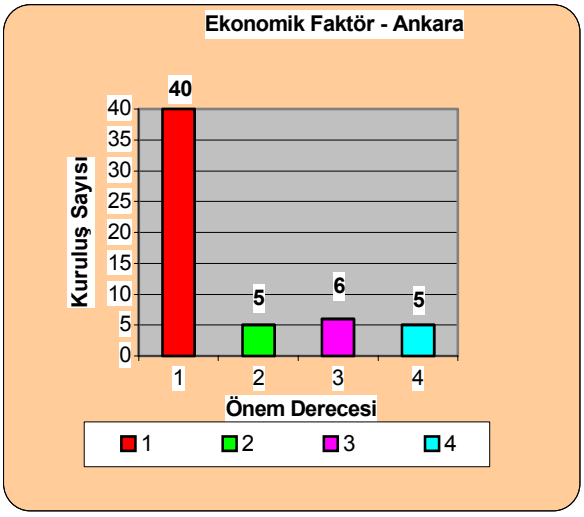

b. Gaziantep

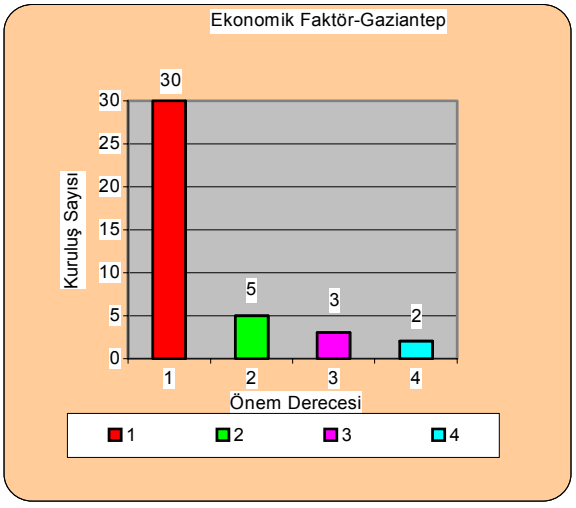

2.Unsur: Az Atıklı Olması

Az atıklı olması Ankara'da bir Gaziantep'te ise iki kuruluş için birinci önceliklidir. Ankara'daki kuruluş elektrikli aletler üreten, ihracat yapan, hurda dışında atığı olmadığını belirten bir kuruluştur. Varlığını sorguladığımız hiçbir belgeye sahip değildir.

Grafik 13: Az Atıklı Olması

a. Ankara

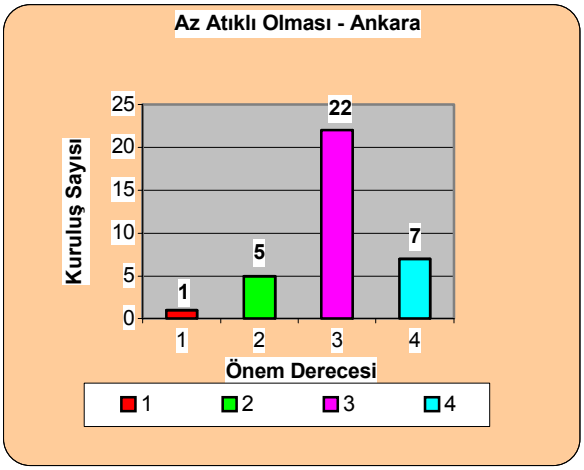

b. Gaziantep

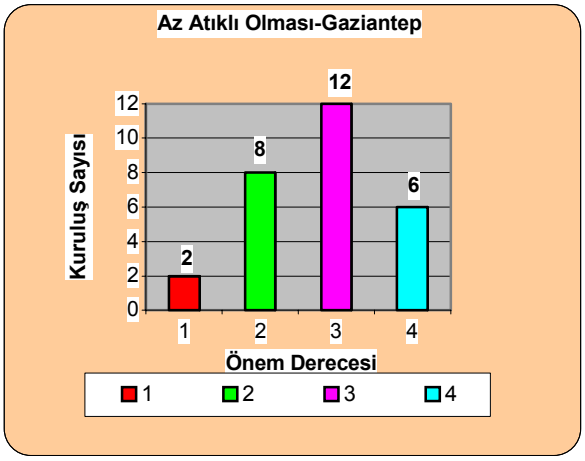

3.Unsur: Kirletici Etkisinin Azlığı

Kirletici etkisinin azlığını Ankara'da üçü makine ve metal eşya, biri diğer imalat sektöründen olmak üzere dört işletme birinci önceliği olarak belirlemiştir. Bunlardan diğer sanayi sektöründen olanı ISO 9000 serisi kalite belgeli ve arıtma tesisi olan bir işletmedir.

Üç kuruluşun ikisi üretimleri için arıtmaya gerek olmadığını belirten ve arıtma tesisi olmayan işletmelerdir. Üçüncüsü üretiminin ön arıtma gerektirdiğini belirten ve arıtması olmayan ancak ISO 9000 serisi kalite belgeli bir işletmedir. İkisinin emisyon izni birinin atık su deşarj izni vardır.

Gaziantep'te ise ; kirletici etkisinin azlığı yedi işletme için birinci, on işletme için ise dördüncü önceliklidir. Ancak kirletici etkisinin azlığını birinci önem sırasına yerleştiren tekstil işletmesi teknoloji seçiminde üretim maliyetini tek öncelik olarak seçen ve üretimi için arıtma gerekmediğini belirten bir

firmadır. Yine kirletici etkisinin azlığı seçimini yapan bir başka tekstil işletmesi de üretiminin kimyasal ve biyolojik arıtma gerektirdiğini belirtmesine karşın arıtma tesisi olamayan bir işletmedir. Bir diğeri elektronik sektöründen atıkları için biyolojik arıtma gerekirken arıtma tesisi, atık deşarj belgeleri olmayan bir işletmedir. Bu durum dikkate alındığında işletmelerce söylenilen öncelikler ile uygulamalarının çeliştiği görülmektedir.

Grafik 14: Kirletici Etkisinin Azlığı

a. Ankara

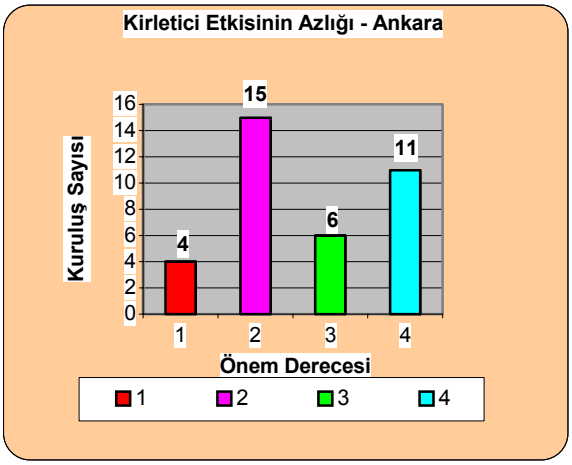

b. Gaziantep

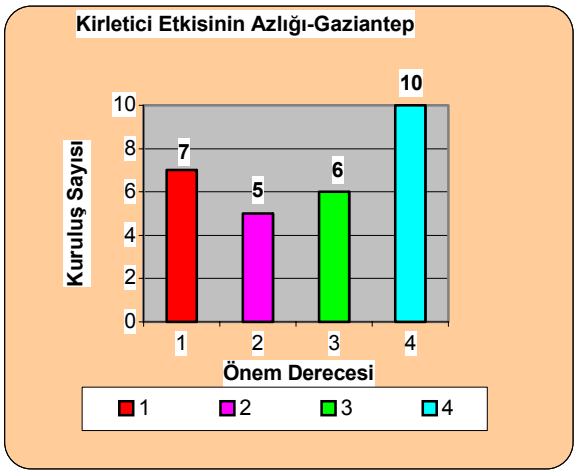

4.Unsur: Temininde Kolaylık

Temininde kolaylık Ankara'da 15 kuruluş için birinci önceliklidir. Ankara OSB'de bir işletme bu konuda öncelik sıralaması yapmayarak "hiçbiri" demiş ve yakıt seçiminin kullandığı yöntemin bir gereği olduğunu belirtmiştir. Bu işletme yakıt olarak kömür ve doğal gaz üreten ve taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründen bir işletmedir.

Temininde kolaylık Gaziantep'te 13 işletmenin ikinci önceliği olarak yer alırken yedi firma bu seçeneği birinci ve dördüncü derece önemli olarak belirtmişlerdir.

Hiçbirini işaretleyen işletmenin belirttiği öncelikler de aslında ekonomik ve temininde kolaylıkla ilgili faktörler içinde yer alabilecek nedenlerdir (üretim

sonucu oluşan atıkları satmak yerine ısınma amaçlı kullanım ve başka uygun seçenek olmaması gerekçeleri).

Grafik 15: Temininde Kolaylık

a. Ankara

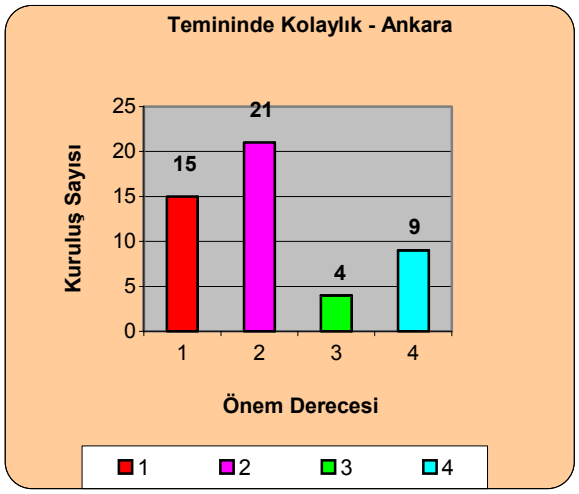

b. Gaziantep

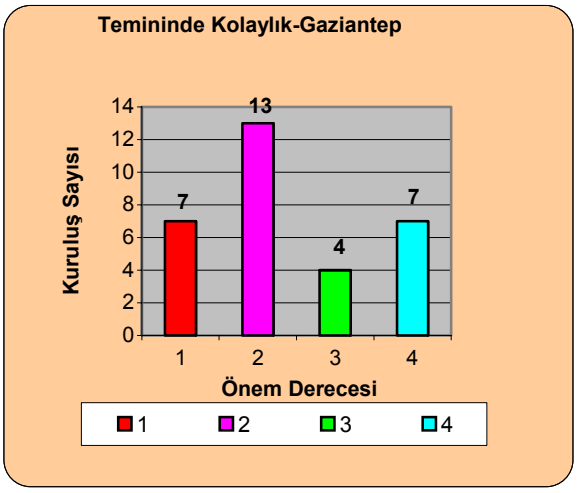

3. Sınai Kuruluşların Konumlanması

Sınai kuruluşların konumlanmasında birbirlerini çıktıları ile destekleyen kuruluşların birlikte olması, sınai kuruluşlara yer bölümleri tahsisinde ana-yan sanayi bütünleşmesinin sağlanmasının dikkate alındığını ve bir plana dayalı olarak bu yerleşmelerin yapıldığını gösteren bir boyuttur.[720]

Bu durumu belirlemek için işletmelere, "ürünlerinin bir başka işletme tarafından hammadde olarak kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa bu işletmelerin yakınında yer alıp almadığı" sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre; Ankara'da ürünleri bir başka işletme tarafından kullanılan işletme yüzdesi %27 iken Gaziantep'te bu değer %49'dur. (Tablo-32)

[720] TÜMAŞ,(1990), **a.g.e.,** s.2.13 ; Muhammet Tatar, (2001), **a.g.e**., s.12.

Tablo 32 - Ürünlerin Başka İşletmelerce Hammadde Olarak Kullanımı

Ürünün Başka Firma Tarafından Hammadde Olarak Kullanımı	Ankara n=61		Gaziantep n=51	
	Sayı	%	Sayı	%
Kullanılan	17	27,0	25	49,0
Kullanılmayan	44	69,8	26	51,0
Cevap Yok	2	3,2	-	-
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara'da ürünleri bir başka işletmenin hammaddesi olan işletmelerin %47,1'si o işletmenin yakınında yer almaktadır.

Tablo 33 - Birbirlerinin Ürünlerini Hammadde Olarak Kullanan İşletmeler

Ürünleri Kullanan İşletmeler	Ankara n=17		Gaziantep n=25	
	Sayı	%	Sayı	%
Yakında yer alanlar	8	47,1	7	28,0
Uzakta olanlar	6	35,3	17	68,0
Uzak ve yakın olanlar	3	17,6	1	4,0
Toplam	**17**	**100**	**25**	**100**

Birbirlerinin ürünlerini hammadde olarak kullanan işletme sayısının daha fazla olduğu Gaziantep'te ise; birbirlerinin ürünlerini kullanan işletmeler çoğunlukla uzakta bulunmaktadır.(%68). Ürünü hammadde olarak kullanılan işletmeler; tekstil (iplik, deri üretiyor, deri işliyor), taş toprağa dayalı sanayi (mermer, tuğla, beton blok üretiyor), metal ana (civata, somun gibi malzemeler üretiyor) sanayiinden işletmelerdir.

C. Atık Yönetimi Bilgileri

Bu bölümde sorulan sorularla, Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin atık türleri, miktarları, atıkların nasıl değerlendirdiği gibi veriler sağlanmıştır. Atık yönetimi ile ilgili bu temel bilgilerin yardımıyla, işletmelerin işlevsel, yasal,

çevresel olarak bu konuya nasıl yaklaştıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bazı işletmelerin atık verileri (doğru olduğundan emin olunamayan), onların dahil olduğu sanayi sektörünün bilimsel olarak belirlenmiş atık değerleri ile karşılaştırılarak, çevresel açıdan oldukça önemli olan bu konuda sınai kuruluşların yetkililerinin ne kadar sağlıklı veri sunabildikleri de sınanmıştır.

1. Ön Arıtma Gerekleri ve Türleri

Çevre yönetiminin bir parçası olan atık yönetimine yönelik olarak işletmelere önce "üretimlerinin ön arıtma gerektirip gerektirmediği, gerektiriyorsa bunun hangi tür arıtma olması gerektiği" soruları yöneltilmiştir. Bu soruya, Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin büyük bir çoğunluğu - Ankara'da %88,9'u ve Gaziantep'te % 76,5'i - "ön arıtma gerektirmiyor" yanıtını vermiştir. (Tablo - 34)

Tablo 34 – Üretimde Ön Arıtma Gerekliliği

Ön Arıtma	Ankara n=63		Gaziantep n=50	
	Sayı	%	Sayı	%
Ön arıtma gerektiriyor	7	11,1	11	21,6
Ön arıtma gerektirmiyor.	56	88,9	39	76,5
Cevap yok	-	-	1	2,0
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Oysa her iki Bölgedeki işletmelerin sektörel dağılımları (Tablo 10 ve 11'de görüleceği gibi; tekstil, kimya, gıda, metal işleme sektörlerinin toplam işletme sayısı içindeki yüzdeleri Ankara'da %86,8, Gaziantep'te % 88,9'dur) bu oranda "gerektirmiyor" yanıtının söz konusu bile olamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Bu sektörlerin hepsi üretim aşamaları sırasında çeşitli kimyasallar kullanan ve kirletici özellikleri yüksek olması nedeniyle, farklı özelliklerde de olsa (biyolojik, kimyasal veya her ikisi de olabilir) ön arıtma gerektiren sektörlerdir. Ayrıca, bu sektörlerin -kuru tipte üretim yapmamak koşulu ile- hepsi

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nde (md.25-31)[721] ve bu Yönetmelik dayanak alınarak Ankara ve Gaziantep belediyelerince hazırlanan Atıksu Deşarj Yönetmeliği'nde[722] verilen deşarj ölçünlerine uyması ve bu çerçevede ön arıtma yapması gereken sektörlerdir. Öte yandan bu işletmelerden pil, akü, şeker, orman ürünleri üretenler zorunlu ÇED, diğerleri ise ÇED ön araştırması yapması gereken işletmelerdir.[723]

Diğer taraftan sektörel açıdan Ankara'da varolan bileşim (metal eşya, kimya, gıda) ile Gaziantep'teki (dokuma, kimya, gıda) birbirlerinden farklı olup, bu sektörlerin ortaya çıkardığı atık yükleri, miktarları ve türleri de farklı olacağından uygulanacak ön arıtma türü, yöntem ve aşamalar da farklı olacaktır.

TÜBİTAK tarafından Eskişehir, Bursa, Manisa OSB'nde yapılan ve çevre kirliliğini en aza indirecek teknolojilerin maliyetlerini belirlemeye çalışılan Proje Sonuç Raporu, ulaştığı atık yükleri ve bileşimleri değerleri ile bu sektörlerin ön arıtma yapması gerektiğini ve bu ön arıtmanın sektörel yoğunlaşmalara göre farklı olacağını ortaya koyan ve bu konuda örneklemede kullanabileceğimiz bir çalışmadır.[724] Bu Rapor'da sektörel yoğunluğu (metal ana, gıda ve taş toprağa dayalı sanayi şeklinde) ve atık yüklerine göre Eskişehir OSB'nde biyolojik arıtma esaslı bir arıtma sistemi kurulması gerekmektedir. Oysa sektörel yoğunluğu (tekstil, metal eşya, kimya sanayi şeklinde) ve atık yükleri dikkate alındığında Bursa OSB'nde yapılacak ön arıtma kimyasal arıtmayı temel alan bir sistemin kurulması gerekmektedir.[725]

---

[721] Resmi Gazete, 4.9.1988 tarih ve 19919 sayılı, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği

[722] Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

[723] Resmi Gazete, 6.6.2002 tarih ve 24777 sayılı, ÇED Yönetmeliği

[724] TÜBİTAK, **Organize Sanayi Bölgelerinde Çevre Kirliliğini Minimize Edici Teknolojilerin ve Maliyet Boyutlarının Belirlenmesi Projesi 1992 Sonuç Raporu**, TÜBİTAK Proje Kod No: DEBAG 85/G, Ankara, 1993, s.85-92.

[725] Bu bilgilenme, işletmelerin bir şekilde sistemi kurmaya yönelik olarak araştırma yapmalarından, daha doğrusu (görüşmelerden edinilen izlenimlere dayalı olarak) bu teknolojiyi kurmak isteyenlerce bilgilendirilmelerinden kaynaklanmaktadır. **a.k.** s.78-91

Soru kağıtlarındaki veriler değerlendirilirken birbiri ile örtüşmeyen veriler belirlenmiştir. Bazı işletmeler birbirini izleyen ve bağlantılı olan soruların birini yanıtlarken diğerini boş bırakmışlardır. ”ön arıtma gereklidir” diyen bir işletme, izleyen soruda arıtma cinsini belirtmemiştir. Ya da “ön arıtma gerekli değildir” diyen işletme gerekli ön arıtma türünü belirtmekte ve diğer bir sorunun yanıtından bu işletmenin arıtma tesisi olmadığı görülmektedir. Bu tutarsızlıklar, yapılan gözlemlere dayalı olarak; yasal açıdan kendilerine yaptırım uygulanmasını gerektirecek bir konuyu açıklamak istememelerine ve üretim yöntemlerine bağlı olarak değişen ön arıtma türü konusunda yeterince bilgilerinin olmayışına bağlanmıştır. Ancak “ön arıtma gerekmiyor” diyenlerle kıyaslandığında üretim prosesi için gereken arıtma türünü tanımlayan işletmeler (genelde doğru yapılmış bir tanımlama), Ankara’dakilerin %39.6, Gaziantep’tekilerin ise %45.1’idir. (Tablo - 35)

Tablo 35 –Yapılacak Arıtmanın Niteliği

Yapılacak Arıtma	**Ankara n=32**		**Gaziantep n=27**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**
Kimyasal	13	20,6	10	19,6
Biyolojik	7	11,1	7	13,7
Her ikisi	5	7,9	6	11,8
Hiçbiri	7	11,1	4	7,8
Cevap yok	31	49,2	24	47,1
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara’da, “ön arıtmaya gerek yok” diyen işletmelerden bazıları (56 işletme) “hangisi gereklidir” sorusuna yanıt olarak arıtma türlerinden birini işaretlemişlerdir. Böylece toplam 25 işletmeden 13’ü kimyasal, altısı biyolojik, beşi de her iki tür arıtma yapılmalı, şeklinde bu soruya yanıtlamıştır. Bu soruya hiçbiri diye cevap veren 7 işletmenin yanı sıra (hiçbir şıkkı yokken işaretleyenler ilave etmiştir) cevap vermeyen 31 işletmenin de arıtma gerekmediğinden işaretlemediği düşünüldüğünden toplam 38 işletme bu soruda da üretimleri için arıtma gerekli olmadığını açıklamıştır.(Bknz.Tablo-35)

Ancak birinci soruda ön arıtmaya gerek duymayan 18 işletme daha - kimyasal, biyolojik, her iki tür- "arıtma gereklidir" demiştir. Bu işletmelerden üçünün arıtma tesisi vardır. Dört tanesinin arıtma tesisi olmayıp kimya, petrol ürünleri, metal eşya ile ilgili üretim yapmaktadırlar.

Gaziantep'te de benzer bir durum vardır. Üretiminin ön arıtma gerektirmediğini belirten işletmelerden 13 tanesi bu soruyu, her iki tür (3), biyolojik arıtma (4), kimyasal arıtma (6) gerektiği şeklinde yanıtlamışlardır. Üretimi için ön arıtma gerekmediğini söyleyen iki firmanın (birisi gıda diğeri tekstil sektöründen) arıtma tesisi bulunmaktadır. Bu durum; ön arıtmanın işletmeye getirdiği ek üretim maliyeti nedeniyle, (gerekli ve var olduğu halde) kullanılmak istenmemesine ve kullanılmamasına güzel (!) bir örnektir.

OSB'ndeki sektörel dağılım ve bu sınai sektörlerin bilimsel olarak tanımlanan atıkları dikkate alındığında; işletmelerin arıtma türü için verdiği yanıtlar daha anlamlı ve doğru gözükmektedir. Bu verilere göre; her iki OSB'nde mevcut durumda arıtma tesisi olan işletmelerin yüzde dağılımı, (Ankara'da %17,5, Gaziantep'te %15,7 ; Bknz.Tablo - 36) işletmelerce arıtma türü için belirlenen ve bir başka açıdan arıtma yapması gereken işletme yüzdesini ortaya koyan rakamların (Ankara'da %39.6, Gaziantep'te ise %45.1) çok altındadır.

İşletmelerce verilen rakamlarla, arıtma gerekliliği olanlar ve arıtma tesisi olanları karşılaştırdığımızda, her iki OSB'de de işletmelerin ancak üçte birinin arıtma yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan bu durum, gerekli olmasına karşın arıtma tesisi olmadığından çok az sayıda işletmenin arıtma yaptığı gerçeğini sınai kuruluşların kendi verileriyle ortaya koymaktadır. Buna üretimlerinde arıtma gerektiği halde "gerekli değil" yanıtı veren işletmeler ve sektörel olarak atık özellikleri dikkate alındığında arıtma yapması gerekenler de eklendiğinde, OSB'nin yarattığı kirlilik yükünün boyutu ortaya çıkacaktır.

Öte yandan, yasal açıdan, tüm kuruluşların ilgili mevzuata uygun atıklarını uzaklaştırmak üzere ön arıtma düzenini kurması ve işletmesi gerekmektedir.[726]

2. İşletmelerdeki Arıtma Tesisleri

Tablo 36 – Arıtma Tesisi Bilgileri

Ön Arıtma Tesisi	Ankara n=61		Gaziantep n=49	
	Sayı	%	Sayı	%
Var	11	17,5	8	15,7
Yok	50	79,4	41	80,4
Cevap yok	2	3,2	2	3,9
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Soru kağıtlarında yer alan veriler çerçevesinde Ankara'da üretimlerinin ön arıtma gerektirdiğini söyleyen yedi firmadan altısının ön arıtması vardır. Ancak yukarıda verilerdeki tutarsızlığı örneklerken belirttiğimiz gibi, üretiminin ön arıtma gerektirdiğini söyleyen bir kuruluşun arıtma tesisi olmamasına karşın, üretiminin ön arıtma gerektirmediğini belirten beş kuruluşun ön arıtma tesisi bulunmaktadır. Bu işletmelerden ikisi -gıda ve kimya sektörlerinden- üretimlerinin ön arıtma gerektirmediğini söyleyerek yukarıda kimyasal arıtma gereklidir seçeneğini seçenlerdir. Varolan arıtma tesisini kullanmak istememelerini -ve bunu bir şekilde yaptıklarını- "aslında bize gerekli değil ama yasalar gerektiriyor diye yapıldı" sözleriyle dile getirmektedirler.

Gaziantep'te arıtma tesisi olan sekiz firmadan dördü üretimlerinin ön arıtma gerektirdiğini belirtmiştir. Bunlardan üçü ise hangi tür arıtma gerektirdiğini de belirtmiştir. Üretimi için ön arıtma gerekmediğini ifade eden dört firmanın (birer tanesi gıda ve taş toprağa dayalı sanayi, ikisi ise tekstil sektöründen) arıtma tesisi bulunmaktadır. Sekiz arıtma tesisinin dört tanesi tekstil, ikisi taş ve toprağa dayalı sanayi, birer tanesi gıda ve diğer sanayi sektöründendir.

[726] Ayrıntılar için bknz. 2560 sayılı İSKİ Kuruluş Yasası'nın 19.maddesi ve ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği 16. madde.

3. İşletmelerdeki Atık Miktarları, Türleri ve Sektörlere Dağılımı

İşletmelerdeki ortalama atık miktarları ve atık türlerini belirleme ile ilgili sorunun da yanıtlanma yüzdesi düşüktür. Özellikle Antep'te "bilmiyorum" yanıt oranı yüksektir. (Bknz.Tablo-37)

3.1. İşletmelerdeki Atıklar

Tablo 37 - Evsel / Endüstriyel Atıklar

Atık Türleri	Ankara n=51		Gaziantep n=39	
	Sayı	%	Sayı	%
Evsel	16	25,4	8	15,7
Endüstriyel	9	14,3	5	9,8
Evsel+Endüstriyel	23	36,5	14	27,5
Bilmiyorum	1	1,6	9	17,6
Atık Yok	2	3,2	3	5,9
Cevap Yok	12	19,0	12	23,5
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara'da gıda ve metal eşya sektöründen birer işletme "atıkları olmadığını" belirtirken, metal eşya sektöründen bir başka işletme "atıklarını miktar olarak" bilmediğini açıklamıştır.

Gaziantep'te "bilmiyorum" yanıtı veren sekiz firmadan dördü 2003 yılında, yeni kurulan firmalar olup atık miktarlarının belli olmadığını belirtmişlerdir. Üç firma ise atıklarının olmadığını, var olanların da çöp olarak belediye tarafından toplandığını söylemektedirler.

3.2. Evsel ve Endüstriyel Atık Miktarları ve İşletmelere Dağılımı

Tablo 38.a - Evsel / Endüstriyel Atık Miktarlarının İşletmelere Dağılımı Ankara

Atık Miktarları (Ton/Yıl)	Ankara Evsel n=39		Ankara Endüstriyel n=32	
	Sayı	%	Sayı	%
1-10	21	53,8	8	25,0
10-25	13	33,3	10	31,3
50-100	1	2,6	3	9,4
100 tondan fazla	4	10,3	11	34,4
Toplam	**39**	**100**	**32**	**100**

Evsel ve endüstriyel atık konusunda yöneltilen soruya Ankara ve Gaziantep'te işletmelerin çoğu, "atığınız var mı" sorusuna verdikleri yanıtı yineleyerek, endüstriyel atıkları olmadığını olanları da hurda olarak satarak ya da kanalizasyon ya da çöpe boşaltarak uzaklaştırdıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 38.b - Evsel / Endüstriyel Atık Miktarlarının İşletmelere Dağılımı Gaziantep

Atık Miktarları (Ton/Yıl)	Gaziantep Evsel n=22		Gaziantep Endüst. n=19	
	Sayı	%	Sayı	%
1-10	8	36,4	2	10,5
10-25	5	22,7	3	15,8
50-100	5	22,7	4	21,1
100 tondan fazla	4	18,2	10	52,6
Toplam	**22**	**100**	**19**	**100**

3.3. Endüstriyel Atıklar

3.3.1. Endüstriyel Atıkların Sektörlere Dağılımı

Ankara'da 100 tondan fazla endüstriyel atığı olan 11 işletmenin dört tanesi metal ana, ikişer tanesi kimya ve taş toprağa dayalı sanayii, üç tanesi ise makine imalat sanayiindendir.

Gaziantep'te ise,100 tondan fazla endüstriyel atığı olan 11 işletmenin altı tanesi tekstil, ikişer tanesi kimya ve gıda, bir tanesi ise taş toprağa dayalı imalat sanayiindendir.

Rakamların o sektör için beklenilenden az ya da çok oluşunda işletmelerin evsel ve endüstriyel atık ayrımı yapmakta zorlanmasının etkisi büyüktür. Bu çerçevede işletmelerden bazıları atıklarını evsel atık kapsamında değerlendirip endüstriyel atıklarının olmadığını belirtmişlerdir.

Endüstriyel(sınai) atıklar türlerine ve niteliklerine göre mevcut yasal düzenlemelere uygun toplanması, uzaklaştırılması, geri kazanılması depolanması ve zararsız hale getirilmesi gereken atıklardır. Bu açıdan tehlikeli atık sınıfına girmeyen evsel ve endüstriyel katı atıkların, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde getirilen ölçünlere uygun olarak işleme tabi tutulurken sıvı, gaz, tehlikeli atık sınıfına giren atıklar da bu tür atıkların özellikleri dikkate alınarak getirilen düzenlemelere göre değerlendirilmek zorundadır.

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği[727], atık üreticilerine geri kazanılabilir atıklarını kaynağında ayırmaları, değerli atıklarını tekrar ekonomiye kazandırmaları ve atık üretim miktarını olabildiğince azaltmaları konularında yükümlülükler getirmektedir. Diğer atık türleri için mevcut yönetmeliklerde de atık üreticilerinin sorumluluğu ile ilgili benzer düzenlemeler bulunmaktadır. (Hava, Su Kalitesi Kontrol ve Tehlikeli Atıklar yönetmelikleri)

[727] Resmi Gazete, 14.3.1991 tarih ve 20814 sayılı. Değişiklikler: Resmi Gazete, 3.4.1991-20834; 22.2.1992-21150; 2.11.1994-22099; 15.9.1998-23464; 18.8.1999-23790

Ankara ve Gaziantep'te endüstriyel atıklarını ve miktarlarını belirten işletmelerin sektörlere göre dağılımı aşağıdadır.

Grafik 16: Endüstriyel Atıkların Sektörlere Dağılımı

a. Ankara

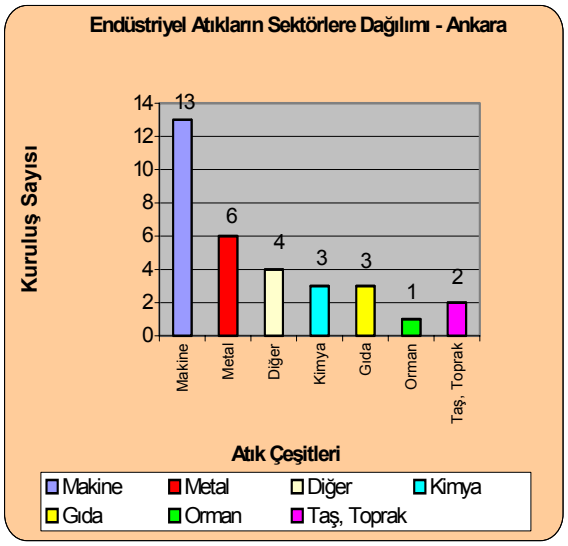

b. Gaziantep

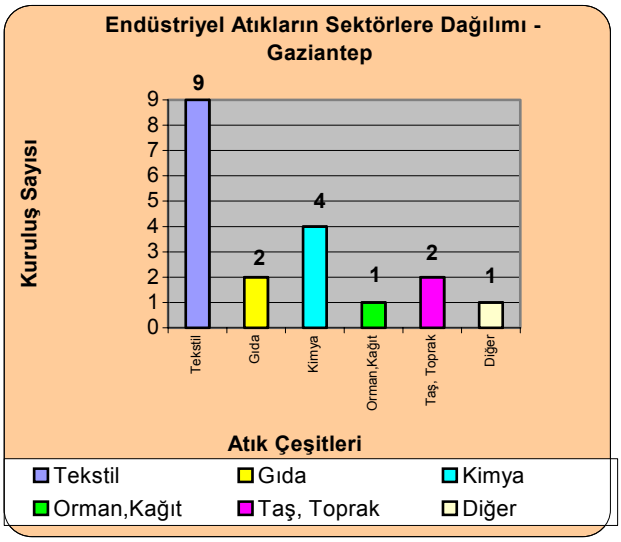

3.3.2. Endüstriyel Atıkların Türleri ve Miktarları

Endüstriyel atık türleri ve miktarları sorulan işletmelerden Ankara'da 16 işletme sadece katı atıkları olduğunu belirtmiştir. Katı ve sıvı atıkları olduğunu belirten 10 işletmeden üçü metal eşya, ikişer tanesi metal ana, kimya, gıda, bir tanesi ise diğer sanayi sektörlerindendir (Tablo - 39). Bu iki atıktan sıvı atıklar miktar olarak daha fazladır. Katı atığın yanı sıra diğer kategorisinde atığı olduğunu belirten işletme tekstil sektöründen olup diğer sınıflamasına sokulan atık kırpıntı kumaştır.

Gıda sektöründen bir işletme, sadece sıvı endüstriyel atığı olduğunu bildirirken, aynı sektörden ve biri aynı ürünü üreten diğer iki işletme "katı+sıvı" seçeneğini işaretlemiştir. Bunlardan biri ayrıca, atıklarının evsel ağırlıklı olduğunu belirtmektedir.Taş toprağa dayalı sektörden "katı+sıvı+gaz" seçeneğini işaretleyen işletme katı dışındaki atık miktarlarını bilmediğini belirtmiştir. Diğer taraftan aynı sektörde üretim yapan işletmeler atık türlerini farklı vermektedir. Üretim türü aynı olanların miktarları birbirleriyle

karşılaştırıldığında da örtüşmeyen rakamlara ulaşılmaktadır. Atıklarla ilgili rakamların o sektör için beklenilenden az ya da çok olduğu gözlendiğinden, veriler, Dünya Sağlık Örgütü'nün[728] atık üretimiyle ilgili sınıflandırılmalarından yararlanılarak kontrol edilmiştir.

Tablo 39 - Endüstriyel Atık Miktarları ve Türleri

Atık Miktarları (Ton/Yıl)	Ankara n=32			Gaziantep n=19		
	Katı	Sıvı	Diğer	Katı	Sıvı	Diğer
1-10	11	2	2	2	2	-
10-25	6	2	-	-	2	-
25-100	1	1	-	3	-	1
100 tondan fazla	7	4	-	5	6	3

Gaziantep'te endüstriyel atıkları olduğunu belirten on dokuz firmadan 15'i katı, sıvı ve diğer atıklarını miktar olarak belirtmiştir. Bir işletme atık suyunun seralarda kullandığını bilgisini vermiş, ancak yeni kurulduğunu belirterek miktar yazmamıştır.

Grafik 17: Endüstriyel Atıkları Olan İşletme Sayıları

a. Ankara

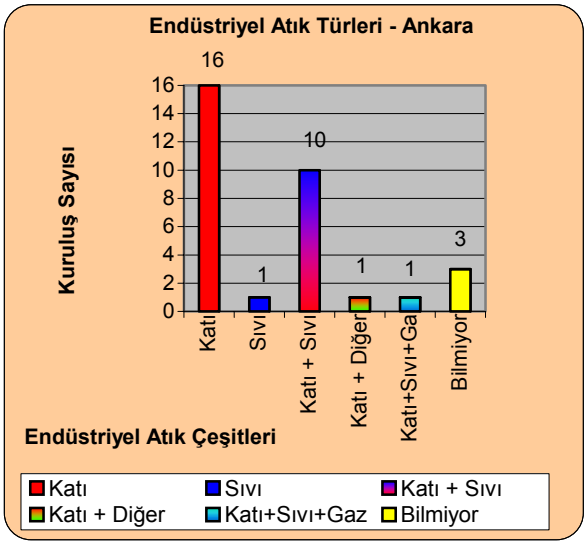

b. Gaziantep

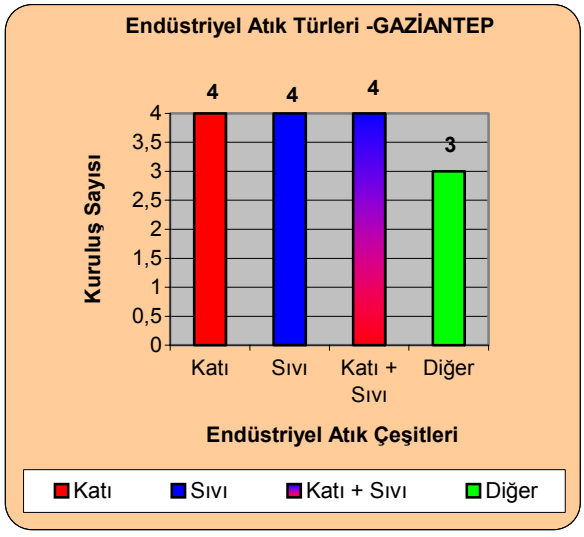

[728] WHO (Dünya Sağlık Örgütü), **Hava, Su ve Toprak Kirliliği Araştırmalarının Hızlı Değerlendirilmesi**, WHO, Ofset Yayın No:62,1982.

3.4. Tehlikeli Atıklar

Ankara ve Gaziantep'teki işletmelere "tehlikeli atık kapsamına giren atıkları olup olmadığına" yönelik olarak sorulan soruya, verilen yanıtlara göre; Ankara'da altı (Grafik 18a) Gaziantep'te dört işletmenin (Grafik 18b) tehlikeli atıkları vardır. Ankara ve Gaziantep'te tehlikeli atığı olduğunu açıklayan kuruluşlarla aynı üretimi yapan çok sayıda işletmenin ise tehlikeli atığı bulunmamaktadır.

Grafik 18: Tehlikeli Atıkları Olan İşletmeler

a. Ankara

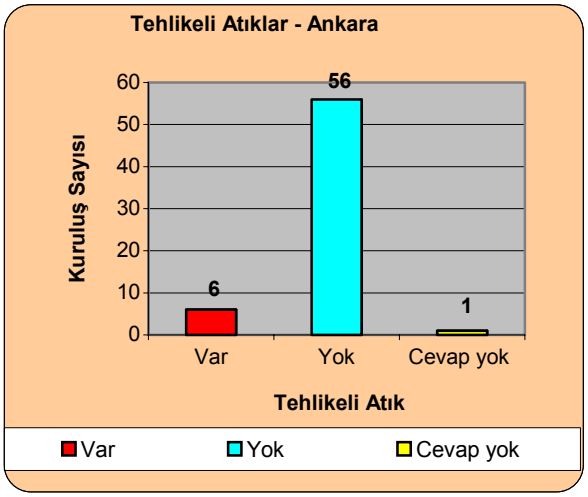

b. Gaziantep

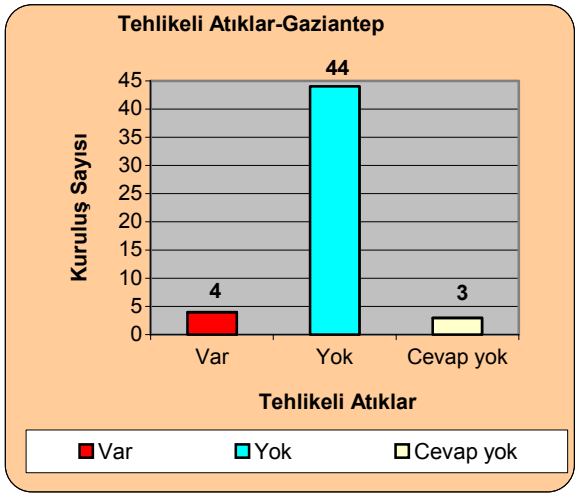

Ankara OSB'nde tehlikeli atığı olduğunu açıklayan altı kuruluştan üçü metal, ikisi metal eşya, bir tanesi ise diğer sektör kategorisinde yer almaktadır. Gaziantep'te ise, tehlikeli atığı olduğunu söyleyen işletmelerden biri gıda (un üretiyor), ikisi kimya (tekstil sanayi için kök boyama yapıyor ve boya üretiyor) biri de taş toprağa dayalı sanayi (mermer üretimi yapıyor) sektörlerindedir.

Tehlikeli atıkları bulunduğunu belirten firmalardan Ankara'da beş (Bknz. Grafik 18 a) Gaziantep'te iki -gerçekte sadece bir- (Bknz. Grafik 18 b) bunlara arıtma uygulamaktadır.

Ankara'da tehlikeli atık kapsamına giren atığı olduğunu belirten altı firmadan beş tanesi bu atıklarına arıtma ya da uzaklaştırmaya yönelik işlem

uyguladıklarını, bir tanesi ise herhangi bir işlem uygulamadığını belirtmiştir. (Bknz. Grafik 19 a) Tehlikeli atığı olmadığını açıklayan altı firma daha atıklarına arıtma/uzaklaştırmaya yönelik bir işlem uyguladıklarını ifade etmişlerdir.

Gaziantep'te tehlikeli atığı olduğunu ifade eden dört firmadan ikisi (gıda ve taş toprağa dayalı sanayi sektörlerindeki) bu atıkları için arıtma veya uzaklaştırmaya yönelik işlemler uyguladıklarını belirtmişlerdir. İkisi bu soruyu "hayır" diye cevaplandırmışlardır. Ancak arıtma işlemi uyguladığını söyleyen işletmelerden gıda sektöründeki işletme "ön arıtma uyguluyor musunuz ve arıtma tesisiniz var mı" sorularına hayır diye yanıtlamıştır.

Tehlikeli atığı olmadığını belirten bir işletme de bu soruya "evet" yanıtı vermiştir. (Bknz. Grafik 19 b) (Tabloda bir artışın nedeni) Taş toprağa dayalı sanayi sektöründen bu kuruluşun arıtma tesisi vardır**.**

Grafik 19: Tehlikeli Atıklara Uygulanan İşlemler

a. Ankara

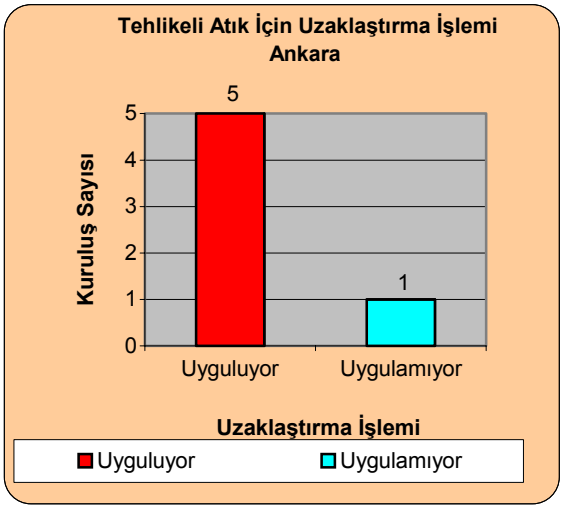

b. Gaziantep

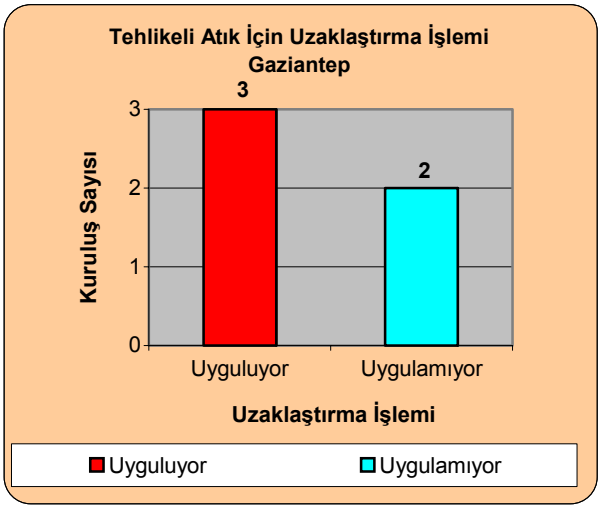

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde EK I'de ve Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerin Kontrolü Yönetmeliği EK IX'da çevre ve insan sağlığı açısından atığı üründen ayıran kriterler ile zararlı kimyasal madde ile ilgili kriterler ve önlemler belirlenmektedir.[729] Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

[729] ÇB, **Çevre Bakanlığı Mevzuatı**, Cilt 2, s.367; **Resmi Gazete**, 27.8.1995 tarih ve 22387 sayılı

EK 5 ve EK 6'da ise "Genel Atık Listesi" ve "Ulusal Tehlikeli Atık Listesi" yer almaktadır. Gerçekte, Gaziantep ve Ankara OSB'ndeki işletmelerin atıkları bir veya birkaç özellikleri ile bu listelerde tanımlanan atık özelliklerini taşımakta olup, işletme sahipleri, bunları Yönetmelikte belirlenen esaslara uygun uzaklaştırmak ve "Atık Beyan Formu"nu her yıl doldurarak Çevre Bakanlığı'na göndermekle yükümlüdür. İşletmelerle yapılan yüzyüze görüşmelerde ne bu tür bir forma ne de bu kapsamda düzenli tutulması gereken bir atık verisine rastlanılmamıştır.

4. Atıkların Deşarjı ve Yapılan Ölçümler

Atıkların deşarj edilmesi çevre ile ilgili denetimlerde işletmelere büyük sıkıntı yaratan bir konudur. Bu açıdan işletmelerin bu konuda bilgi vermekte pek istekli olmadıkları gözlenmiş olup, bu konudaki verileri sağlamaya yönelik soru katılımın en az olduğu sorulardan biridir.

4.1. Atıkların Deşarj Yerleri

Ankara'da 30 (%48) işletme bu amaçla sorulan soruyu yanıtlamazken, 11'i de soruya "atık yok" demiştir. Bu işletmeler mevcut evsel atıkların Organize Sanayi Bölgesi Yönetimi'nce toplandığı, sıvı atıkların kanalizasyon şebekesine deşarj edildiğini, endüstriyel nitelikte olan atıklarının ise geri dönüştürülerek kullanıldığını ya da hurda olarak satıldığını belirtmişlerdir.

Atıklarını tüm alıcı ortamlara - hava, su, toprak- bıraktığını açıklayan işletmelerden üçü bunu "OSB atık su şebekesi ve çöpe" atarak yaptıkları şeklinde bir açıklama getirmişlerdir. Grafiğe bakıldığında da genelde işletmelerin atıklarını tek bir seçenekten daha çok hava, su, toprak seçeneklerinden ikisi ya da hepsini kullanarak uzaklaştırdıkları görülmektedir.

Grafik 20: Atıkların Deşarj Yerleri

a. Ankara

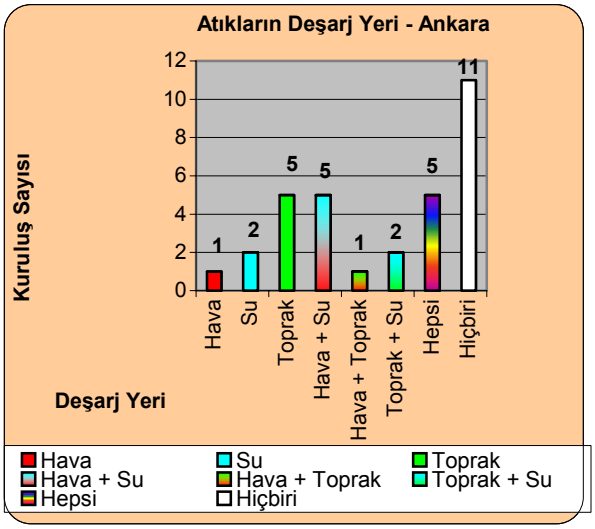

b. Gaziantep

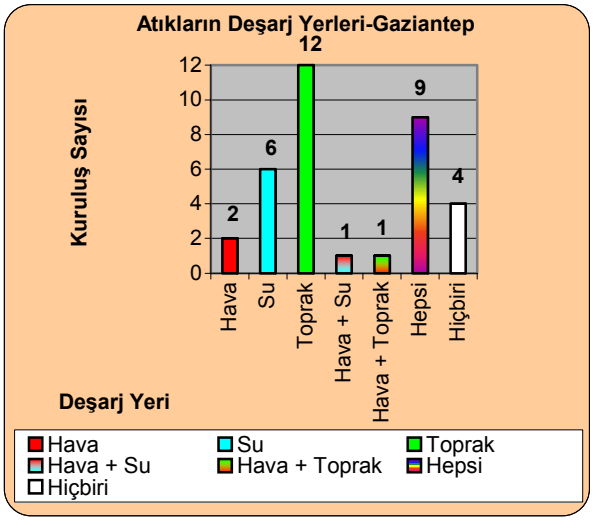

Gaziantep'te de 16 işletme (%31) bu soruyu yanıtlamamıştır. "Hiçbiri" diye cevap verenlerin üçü tekstil sektöründendir. Bunlar çıkan atıkları yaktıkları, sattıkları, geri kazandıkları için atıkları olamadığını ifade etmişlerdir. Su seçeneğini işaretleyen iki işletme ise yanına "kanalizasyona" diye açıklamada bulunmuştur.

Verilen yanıtlara ve buna göre oluşturulan grafiklere (Grafik 21) bakıldığında; Ankara'da katı atıklar çöp, sıvı atıklar kanalizasyon ile uzaklaştırmaktadır. Gaziantep'te sıvı ve katı atıklar için, çoğunlukla toprak ve tüm alıcı ortamlar kullanılmaktadır. Ankara'da sadece 11 işletme yani ankete katılanların %17.5'i atıkların geri dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Gaziantep'te bu oran % 6'dır.

4.2. Yapılan Ölçümler

Atıkların deşarjları yapılmadan önce hangi ölçümlerin yapıldığını ortaya koyan verilere bakıldığında; bu konuda Ankara'da ölçüm yapılarak alıcı ortama bırakma yüzdesinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.2.1. Baca Gazı Ölçümleri

İşletmelerin yasal çerçevelere uygun olarak emisyonlarını yapıp yapmadıkları baca gazı ölçümü ile belirlenmektedir. 2.11.1986 tarih ve 19269 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nde belirtilen (EK A ve B'de) tesisler (kimya, plastik, selüloz, gıda, metal işleme, deri, ambalaj gibi alanlarda üretim yapan belli kapasitedeki kuruluşlar) emisyon izni almak ve Yönetmelikte belirlenen kriterler çerçevesinde emisyonlarını yapmakla yükümlüdür.

Yönetmelik EK II'de emisyon ölçümlerinde uyulması gereken ilkeler de yer almaktadır. Buna göre faaliyete geçen ve emisyon izni almak zorunluluğu olan bir işletme bu izni en geç bir yıl sonra almak zorundadır. (EKII / 5) Yönetmelik çerçevesinde işletmeler iki yılda bir emisyon ölçümü yaptırmak (md. 22) ve ölçüm değerlerini 5 yıl saklamakla (EKII / 4) yükümlüdür.

Ayrıca Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'ne göre izne tabi işletmeler "Hava Kalitesi Denetleme Görevlisi" tayin etmek zorundadırlar (md. 57). Bu görevlinin sorumlulukları ve bu konuda işletme müdürünün yükümlülükleri, Yönetmeliğin 58 ve 59. maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmektedir.[730]

Tablo 40 - Baca Gazı Ölçümü Verileri

Baca Gazı Ölçümü	Ankara n=60		Gaziantep n=42	
	Sayı	%	Sayı	%
Yaptıran	34	54,0	22	43,1
Yaptırmayan	26	41,3	20	39,2
Cevap Yok	3	4,8	9	17,6
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

[730] ÇB, **Çevre Bakanlığı Mevzuatı,** Cilt 2, ÇB Yayınları, s.8 – 126; Resmi Gazete, 2.11.1986 tarih ve 19269 sayılı.

Ankara'da baca gazı ölçümü yaptırmadığını belirtenlerden (Bknz.Tablo - 40) metal eşya ve metal ana sanayilerinden üç işletme baca gazı analizini "gerekmediği için" yaptırmadıklarını söylemektedirler.

Gaziantep'te baca gazı ölçümü yaptıran 22 işletmenin (Bknz. Tablo - 40) altısı gıda, dokuzu tekstil, beşi kimya, birer tanesi de taş toprağa dayalı ve diğer sanayi sektörlerindedir.

Grafik 21: Baca Gazı Ölçüm Sıklığı

a. Ankara

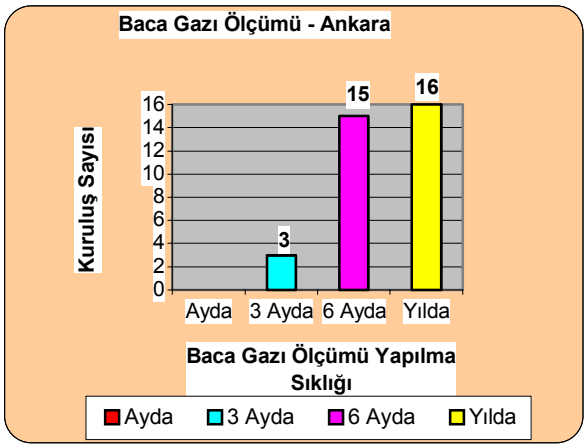

b. Gaziantep

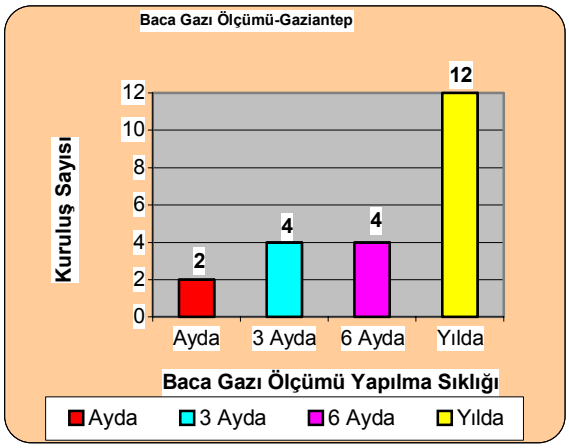

Baca gazı ölçüm sıklığı ile ilgili verilen yanıtlara göre; işletmeler, Ankara'da "6 ayda veya yılda bir" yaptırırken Gaziantep'te işletmeler bu ölçümü yılda bir yaptırmaktadırlar.

Baca gazı ölçümü yaptıranların sayısı ile emisyon izni olanların sayısı hem Ankara hem de Gaziantep'te örtüşmemektedir. Bu çerçevede Ankara'da 34 işletme (Bknz. Tablo - 40) ölçüm yaptırdığını belirtirken emisyon izni olan 22'dir. (Bknz. Tablo - 45) Gaziantep'te ölçüm yaptıran işletme sayısı 22 iken, belgesi olan 3'tür. Oysa ölçüm yapılmışsa bunun belgesinin de olması gerekir.

4.2.2. Atıksu Ölçümleri

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre "her tür kirletici kaynağın izin belgesine bağlanması" gereklidir. (md. 3) Atıksu boşaltım iznini vermeye,

Büyükşehir Belediyesi Belediye sınırları içinde Büyükşehir Belediye Başkanlıkları, dışında ise, en büyük mülki amir yetkilidir. (md 37) İzin belgesi üç yıl geçerlidir. (md 37) Atıksuların nitelik ve niceliklerinin kontrolü, arıtılması, verilen atıksu boşaltım iznine göre ölçümün belli aralıklarla izlenmesi kirletenin sorumluluğundadır.(md 26) Yönetmeliğin 31. maddesinde üretim tiplerine göre endüstriyel atıksu kaynakları (16 grup olarak) gruplandırılmış ve bu sektörlerin atıksularının alıcı ortama boşaltım ölçümleri ile ilgili ilkeler düzenlenmiştir. [731] Ankara ve Gaziantep OSB'nde yer alan tüm işletmeler Md. 31'deki sektörler içinde yer almaktadır. Bu nedenle Yönetmelik çerçevesinde bu işletmelerin hepsinin atıksu boşaltım belgesi alması ve debilerine göre belli aralıklarla ölçüm yaptırması gerekmektedir.

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nin 37. maddesine ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın su ve kanalizasyon idarelerinin kuruluşu ile ilgili hükümleri çerçevesinde; Ankara ve Gaziantep Su ve Kanalizasyon İdaresi'nce atıksuların kanalizasyon şebekelerine boşaltımı yönetmelikleri hazırlanmıştır. Bu yönetmeliklerde atıksu boşaltım kriterleri, ön arıtma gerekleri ve koşulları, ölçüm sıklıkları, analiz yöntemleri, yaptırımlarla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bu yönetmeliklere göre verilecek atıksu izin belgelerinde -ki yönetmelik kapsamındaki tüm kuruluşlar bu belgeyi yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde almak zorundadır - endüstriyel atıksu kaynaklarının uymak zorunda olduğu kurallar yer almaktadır.

ASKİ Genel Müdürlüğü Atıksuların Kanal Şebekesine Deşarj Yönetmeliği'nin 17. maddesinde atıksu örneğinde izin verilebilecek atık miktarları verilmekte ve bu değerleri aşan sınai kuruluşlar ön arıtma düzenini kurmak ve uygulamakla zorunlu kılınmaktadır.(md. 16) 23. madde ise, atıksu debisine göre yılda bir kez ile hergün arasında değişen aralıklarla denetleme ve ölçüm yapılmasını hükme bağlamaktadır. Verilen limitlerde boşaltım ölçümlerini gerçekleştirmeyenler, ASKİ Genel Müdürlüğü'nce belirlenen Teknik Komisyonun uygun göreceği süre içinde "Kirlilik Önlem Payı" ödemekle

[731] R.G., 4 Eylül 1988 tarih ve 19919 sayılı,

yükümlüdürler. ASKİ Genel Müdürlüğü'nün, verilen süre içinde gerekli düzeltmeyi yapmayanlara Yönetmeliğin 26. maddesi kapsamında ceza uygulama, faaliyetten men yetkisi de bulunmaktadır.[732]

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nin 2 ve 52. maddelerine göre Çevre ve Orman, Sağlık, İçişleri (valilikler ve belediyelerin), Kültür, Turizm ve Sanayi bakanlıklarının da denetim yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca bu Yönetmeliğin 52/c maddesine göre işletmeler büyüklüklerine göre bir veya daha fazla sayıda " Çevre Kirliliği Denetleme Görevlisi" tayin etmek zorundadırlar.

Tablo 41 - Atıksu Ölçümleri

Atıksu Deşarj Analizi	Ankara n=63		Gaziantep n=42	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**
Yaptıran	46	73,0	8	15,7
Yaptırmayan	17	27,0	34	66,7
Cevap yok	-	-	9	17,6
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Yukarıda da belirtildiği gibi, Gaziantep ile kıyaslandığında Ankara'da ölçümlerin yapılma oranı oldukça yüksektir. Bu durum atık su analizi için de geçerlidir. Bu konuda "ölçümleri biz yaptırmıyoruz, OSB yönetimi yapıyor" diye bilgi veren Ankara'daki bazı işletmeler limitlerin dışında çıkan değerler için ceza ödendiğini ve yönetimin bu amaçla gereksiz ölçüm yaptığını dile getirmişlerdir.

Gaziantep'te oldukça az sayıda işletme (%15,7) atıksu analizi yaptırmaktadır. Bu analizi yaptıran sekiz işletmeden dördü tekstil, ikişer tanesi ise boya ve diğer sanayi sektöründendir. Makine sanayiinden bir işletme ise ölçüm yaptırmamasının nedenini "atık olmadığı için yaptırmıyoruz" diye açıklamıştır. Oysa aynı üretimi yapan bir başka işletme atıksu ölçümü yaptırmaktadır.

[732] ASKİ Genel Müdürlüğü Atıksuların Kanal Şebekesine Deşarj Yönetmeliği.

Atıksu analizleri ölçüm sıklığı ile ilgili soruyu hem Gaziantep hem de Ankara'da aynı sektörden aynı tür üretim yapan işletmeler farklı yanıtlamıştır.

Aşağıda görüldüğü gibi Ankara'da beş işletme zaman belirtmeyip diğer diye belirttiğimiz bir yanıt ile "OSB gerek gördükçe yapıyor" şeklinde açıklayarak ölçümü yaptırdıklarını belirtmişlerdir.

Grafik 22: Atıksu Ölçüm Sıklığı

a. Ankara

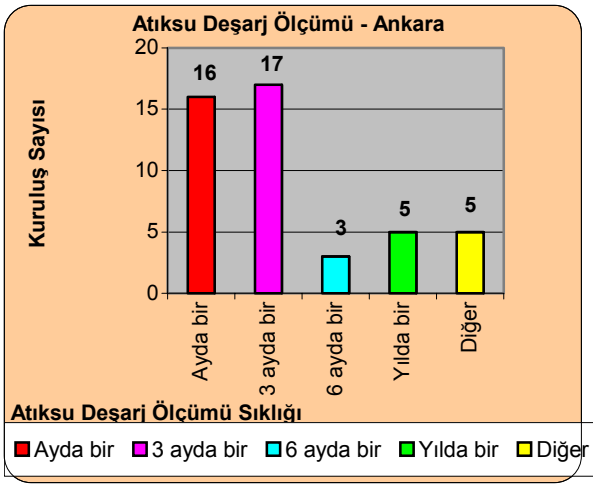

b. Gaziantep

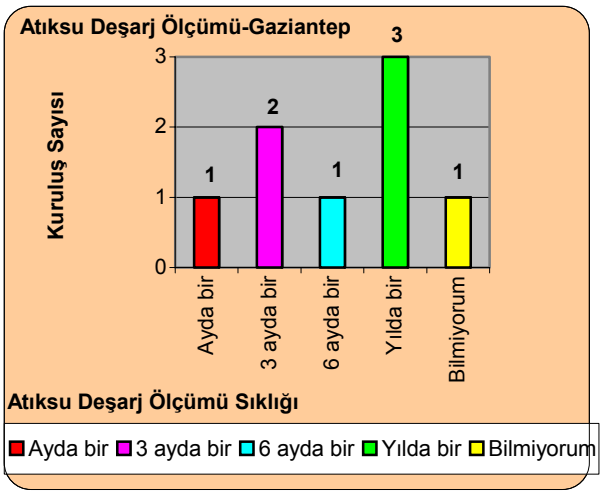

Baca gazı için dikkat çekilen konu atık su için de söz konusudur. Ankara'da atıksu analizi yaptıran 46 işletmeden (Bknz. Tablo - 41) belgesi olan 14 (Bknz. Tablo - 45), Gaziantep'te atık su analizi yaptıran 8 işletmeden belgesi olan 2'dir. Bu durum izin belgelerinin bir kısmının yenilenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bir diğer dikkat çekilmesi gereken nokta ise yukarıda da belirtildiği gibi, atık su ölçüm sıklığını, aynı sektörde ve aynı tür üretim yapan ve kapasite olarak da birbirine yakın işletmelerin bile farklı belirtmeleridir

5. Atıkların Geri Kazanımı ve Kullanımı

İşletmelerin atıklardan değerli maddelerin geri kazanımı ile ilgili bir sistemi olup olmadığını belirlemek amacıyla sorulan soru, atık yönetiminin

maliyet etkililiği ve çevre korunması açısından önemli bir boyutuna işletmelerin yaklaşımını göstermektedir.

Ankara'da atıkların geri kazanımı ile ilgili sistemi olduğunu açıklayan işletme sayısı 12'dir. Bu sayı içinde yeralan ve yukarıda tehlikeli atıkları olduğunu söyleyen altı kuruluşun beş tanesinin atıklardan değerli maddelerin geri kazanımı ile ilgili sistemleri vardır. Bu işletmelerin yanısıra atıklarına hiçbir işlem uygulamadığını ifade eden birçok işletmenin ise –örn.metal ana veya kimya sanayiilerinden - değerli maddelerin geri kazanımı ile ilgili sistemleri de yoktur.

Grafik 23: İşletmelerde Geri Kazanım Sistemleri

a. Ankara

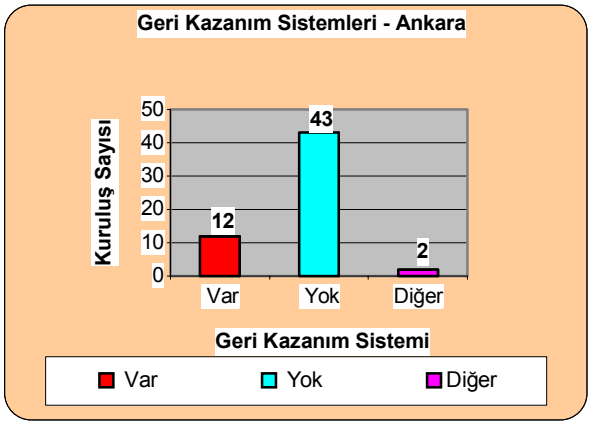

b. Gaziantep

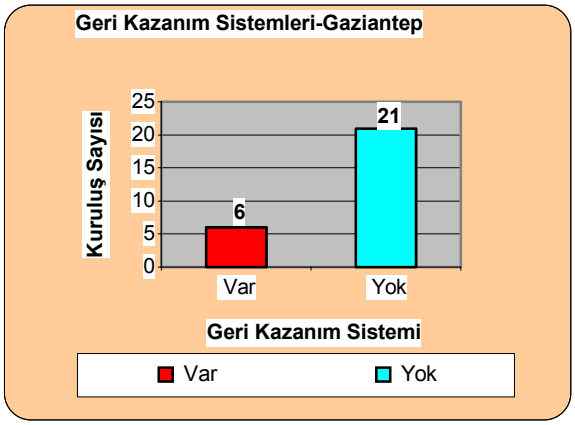

Daha önce evsel ve endüstriyel atık miktarları ile ilgili soruyu yanıtsız bırakan enerji sektöründen bir işletme ile tehlikeli atıkları olmadığını açıklayan gıda, kimya, metal ana. metal eşya ve diğer imalat sanayiinden beş işletme daha "atıklarının tamamının işlendiğini ve geri kazanıldığını açıklayarak" bu soruya "evet" demiştir. Grafikteki (Grafik - 20) "diğer" sütunu kimya sektöründen "atığımız yok", diğer sanayi sektöründen "atıklarımız için gerekmiyor" yanıtları için oluşturulmuştur.

Gaziantep'te ise, geri kazanım sistemi olan altı kuruluştan biri gıda sektöründen tehlikeli atığı olduğunu bildiren ve arıtma tesisi bulunmayan bir

kuruluştur. Bu soruya “evet” diyen tekstil sektöründen iki işletme ise atıklarını yakarak, geri kazanarak veya satarak tekrar üretime kazandırdığını açıklamaktadır. Her ikisinin de arıtma tesisi yoktur. Benzer şekilde metal ana sanayiinden bir işletme de atıklarını yeniden kullanarak, satarak geri kazandığını belirmiştir. Hazır beton üreten ve soruya “evet” diyen işletmenin de arıtma tesisi bulunmamaktadır. Bu soruya evet cevabı veren altı işletmeden yalnızca elektrik üretimi yapan işletme ön arıtma uygulamakta ve arıtma tesisi bulunmaktadır. (işletmenin atık suyu seralarda kullanılıyor)

Atık yönetiminin çevre ve maliyet etkililiği açısından önemli diğer bir boyutu olan birbirinin atıklarını girdi olarak kullanabilme, Ankara’da 20 -oransal olarak %31.7-, Gaziantep’te 10 -oransal olarak %19.6- işletme açısından söz konusudur.(Tablo 42)

Tablo 42 – Atıkların Başka Bir Sanayi Tarafından Kullanımı

Atıkları Başka Sanayi Tarafından Kullanılan İşletmeler	**Ankara n=59**		**Gaziantep n=42**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**
Kullanılan	20	31,7	10	19,6
Kullanılmayan	38	60,3	31	60,8
Hiçbiri	1	1,6	1	2,0
Cevap yok	4	6,3	9	17,6
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara ve Gaziantep’te “hiçbiri” seçeneği oluşturan iki işletme nedenini “atık yok, onun için kimse kullanmıyor” diye açıklamıştır. Ancak bu işletmeler atıklarını kullandıkları işletmeden uzakta yer almaktadırlar.(Tablo 43) Ankara’da bu soruya “yakın + uzak” diye cevap veren işletme kimya, Gaziantep’te ise metal ana sanayi sektöründendir.

Tablo 43 – Atıkları Kullanan İşletmelerin Konumları

Atıkları Kullanan İşletmenin Yerleşim Durumu	Ankara n=17		Gaziantep n=10	
	Sayı	%	Sayı	%
Yakın	3	17,6	5	50,0
Uzak	13	76,5	4	40,0
Yakın + Uzak	1	5,9	1	10,0
Toplam	**17**	**100**	**10**	**100**

İşletmelerden, arıtılmış atıksu veya geri kazanılan başka bir atık kullanımları varsa bunu miktarlarını da belirterek bildirmeleri istenilmiştir. Bu istem sonrasında Ankara ve Gaziantep'te sadece üçer firmanın arıtılmış atıksu kullandıkları verisine ulaşılmıştır.

Bu çerçevede; Ankara'da kimya, metal ana, metal eşya sektöründen üç işletme arıtılmış atıksu kullandığını belirtirken, sekiz işletme "atık yok" yanıtını vermiştir. Ancak bu işletmeler "atık yok" yanıtına karşın geri dönüştürülen atıkla ilgili bir bilgi vermemiştir. Oysa atık bilgilerini derlemek üzere daha önce sorulan bir soruda[733] toplam 11 işletme atık yok deyip atıklarını geri dönüştürdüklerini ifade etmişlerdir. Üç işletmede bu veriyi sağlamak için sorulan soruyu "bilmiyorum" şeklinde yanıtlamıştır.

Gaziantep'te ise, bu soruyu kağıt ve tekstil sektöründen birer firma "yok", taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründen bir firma da "bilmiyorum" diye yanıtlamıştır. Sadece gıda (150 ton), deri (400 ton) ve tekstil (300 m^3) sektöründen üç işletme geri kazanılan su kullandığını belirtmiştir.

Bu bölümde yer alan sorulara verilen yanıtlar, iki organize sanayi bölgesinde atık yönetiminin nasıl yapıldığını, sanayi yerleşimlerinin atık yönetimini desteklemek üzere ne ölçüde kullanılabildiğini ortaya koymaktadır. İşletmelerin atıklar, atık yönetimi, belgelendirme ve ölçümleme ile ilgili

[733] Ayrıntılar için bknz.Soru Kağıdı. (Atık Yönetimi Bölümü 9. soru)

eksiklikleri, evsel, endüstriyel atık miktarlarının istendiği soruların yanıtlanmasında sıkıntı yaratmış, görüştüğümüz işletmeler atıklarının miktarını bildirmekte zorlanmıştır. Gaziantep'te 24, Ankara'da 15 firma bu konuda miktar bildirememiş ya da soruyu yanıtlamamıştır.(Tablo 37, 38) Endüstriyel atıkları olan bazı işletmeler bunların cinslerini vermiş ancak miktarlarını bilmediklerini belirterek vermemişlerdir. (Grafik 15,16) Üretim alanlarına göre kirleticilikleri farklı olan ve büyük oranda ön arıtma yapması gereken işletmelerin, Ankara 'da %11,1'i, Gaziantep'te %21,6'sı (Bknz. Tablo - 34) ön arıtmayı gereklilik olarak görmekte ve Ankara'da %17,5'inin, Gaziantep'te ise %15,7'sinin (Bknz. Tablo - 36) arıtma tesisi bulunmaktadır. Atıkların geri kazanımı konusunda her iki Bölge'de de mevcut donanım ve kurumsallaşma yetersizdir. (Ankara'da %19,1, Gaziantep'te ise %11,7 oranında işletmenin geri kazanım sistemi bulunmaktadır. Bknz. Grafik-23) Arıtılmış atıksu kullanan kuruluşlar, (her iki Bölge'de de sadece üç işletme) Ankara'da ankete katılan sınai kuruluşların %4,8'i, Gaziantep'te ise %5,8'idir. Atıkların nereye deşarj edildiği konusunda bilgi vermekte işletmeler son derece isteksizdir. (Bu soruyu Ankara'daki işletmelerin %48'i, Gaziantep'tekilerin %31'i yanıtlamamıştır.) Atık yönetiminde maliyet etkililiği sağlaması yanında çevresel açıdan da önemli bir nokta; işletmelerin birbirlerinin atıklarını kullanabilmesi ve bunların yerleşiminin buna göre yapılmasıdır. Bu açıdan veriler değerlendirildiğinde; birbirlerinin atıklarını kullanabilen işletmeler, oransal olarak Ankara'da %31.7, Gaziantep'te ise %19.6'dır. (Bknz. Tablo - 42)

D. İşletmelerde Çevre Yönetimi

Sınai kuruluşlara, çevreyi korumak ve çevre değerlerine zarar vermemek için gerekli olan koşulları ne ölçüde sağlandıkları ve bu konudaki düzenlemeleri ne ölçüde uyguladıkları ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu soruların yanıtları ile; üretim ve atık yönetimi konusunda edinilen verileri tamamlayan, sanayicilerin ve OSB'nin çevre yaklaşımını ortaya koyan ve bu konudaki diğer verilerin değerlendirilmesine destek olabilecek veriler elde edilmiştir. Ayrıca işletmelerin çevreyi koruma ve geliştirmedeki istek/isteksizliklerinin nedenleri ortaya

çıkarılmış ve yerleşik davranış kalıplarının değiştirilmesinin ticaretle ilişkisini kuran verilere de ulaşılmıştır.

1. İşletmelerde ÇED Uygulaması

İşletmelere yöneltilen "üretime geçmeden önce ÇED yaptırdınız mı" sorusuna Ankara ve Gaziantep'te çok az sayıda işletme "evet" demiştir. (Ankara %13, Gaziantep %21,6 , Bknz. Tablo - 44)

Tablo 44 – ÇED Bilgileri

ÇED Yaptıran	Ankara n=59		Gaziantep n=47	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**
Evet	9	13,0	11	21,6
Hayır	46	73,0	33	64,7
Bilmiyorum	4	6,3	1	2,0
Hiçbiri	1	1,6	2	3,9
Cevap yok	4	6,3	4	7,8
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Ankara'da "hiçbiri" yanıtını veren kimya sektöründen işletme "ÇED'den muaf" olduğunu belirtmiştir. Gaziantep'de hiçbiri" yanıtını veren iki işletmeden biri "ÇED'den muaf" olduğunu, diğeri ise "atığı olmadığı" gerekçelerini göstermiştir.

7.2.1993 tarih ve 21489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) Yönetmeliğine göre; taş toprağa dayalı sanayi, plastik, kauçuk, kağıt ve ürünleri, demir, çelik, demir dışı metaller, şeker, deri üretimi yapan, zararlı ve toksik kimyasallar üreten kuruluşlar ÇED yaptırmakla yükümlüdürler. Ayrıca enerji, metal işleme, kimya, gıda, içki, tekstil, ağaç, kağıt elektronik sektörleri kapsamındaki işletmeler de "ÇED Ön Araştırması"na tabidirler. 2002'de ÇED Yönetmeliği'nde yapılan değişiklik sonrasında bazı

kuruluşlar için ÇED yaptırma zorunluluğu kalkmış bile olsa[734] OSB'nde yer alan işletmelerden kimya, gıda, metal ana, taş toprak, tekstil, deri sanayilerindeki işletmeler, Yönetmeliğin EK II'de yer alan işletmelere dahil olduklarından, en azından yapılan ön inceleme sonrasında "Çevresel Etkileri Önemsizdir" belgeleri olması gerekmektedir. Ancak soru kağıdına verilen yanıtlarda ve yapılan görüşmelerde bu belge ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Grafik 24: ÇED Yaptıran İşletmeler

a. Ankara

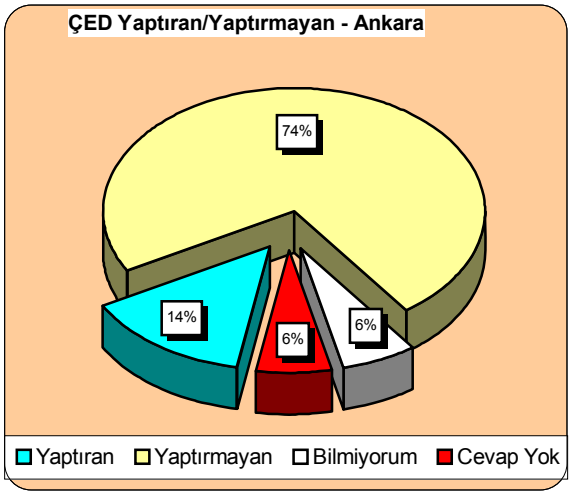

b. Gaziantep

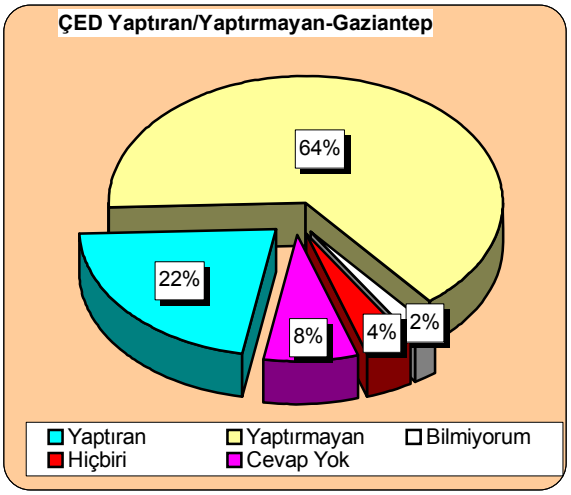

2. İşletmelerin Sahip Oldukları Belgeler

Bu konuda yasal açıdan olması gereken belgelere bakıldığında; Ankara'dan araştırmamıza katılan çoğunluğu metal eşya ve metal ana sanayiinden 63 işletmeden 14'ünün atıksu, 22'sinin emisyon, beşinin ÇED belgesi vardır. Gayri sıhhi müessese (GSM) ruhsatı sayısı ise 29'dur. Gaziantep'te ise çoğunluğu tekstil ve kimya sanayiinden 51 işletmeden ikisinin atıksu, üçünün emisyon, 12'sinin ÇED belgeleri vardır. GSM ruhsatı sayısı ise 20'dir. Alan araştırması ile her iki bölgede de bu konudaki soruyu yanıtlayanların yarıya yakınının GSM ruhsatı olduğu sonucuna ulaşılmıştır

[734] Resmi Gazete, 6.6.2002 tarih ve 24777 sayılı

(Bknz. Tablo - 45). Bulunan bu oran Sanayi Bakanlığı 2003 ve 2004 Verileri [735] ile Ankara OSB Müdürlüğü'nün anket verileri ile tam olarak uygun değildir. Bu verilere göre Ankara I:OSB'de GSM ruhsatı olan firma sayısı yarıdan fazladır(%54). Gaziantep'te GSM ruhsatı ile ilgili olarak alan araştırmasında bulunan veriler ile Sanayi Bakanlığı Haziran 2003 Verileri [736] ise örtüşmektedir.

Tablo 45 - İşletmelerin Sahip Olduğu Belgeler

Sahip Olunan Belgeler	Ankara n=41		Gaziantep n=32	
	Sayı	%	Sayı	%
Atık su deşarj izni	14	22,2	2	3,9
Emisyon izni	22	34,9	3	5,9
GSM ruhsatı	29	46,1	20	39,21
ÇED	5	8	12	23,5
ISO 9000	22	34,9	12	23,5
ISO 14000	2	3,2	-	-
Üçlü sorumluluk	1	1,58	-	-
Bilmiyor	-	-	3	9,7
Hiçbiri	3	4,7	2	3,9
Cevap yok	22	34,9	19	37,3

Ankara'daki bu farklılığın, yanıtlanma oranı düşük olan bu soruyu yanıtlayanların, rastlantısal olarak daha fazla sayıda bu belgeye sahip olmayanlardan olmasından veya bu konudaki yasal süreci bilmediğinden belgenin varlığından haberdar olmamasından ya da kamu kurumlarına verilen yanıtla araştırmaya verilen yanıtlardan birinin "doğruyu yansıtmamasından" kaynaklandığı düşünülmektedir.

[735] Sanayi Bakanlığı 2004 verilerine göre; üretimde olan 173 işlemeden 100'ünün işletme, 93'ünün GSM ruhsatı bulunmaktadır. Anket uygulamasını başlattığımız ve sürdürdüğümüz dönemde (Nisan-Eylül 2003) bu sayılar 171 (üretimde), 97 (işletme izni), 93 (GSM) şeklindedir.
[736] Haziran 2003 verisine göre bu sayı Gaziantep için 138 üretimdeki işletmede 51'dir. Nisan 2004'te GSM ruhsatı olan işletme sayısı 80'e çıkmıştır. Anket uygulaması Eylül 2003'te bitirildiğinden bu karşılaştırma yapılırken Haziran 2003 verisi dikkate alınmıştır.

GSM Yönetmeliği'ne göre, sınıflarına göre (1, 2, 3. sınıf) işletmelerin GSM izin belgesi alması yasal bir gerekliliktir. Birinci sınıf GSM izni için hazırlanan dosyada yer seçimi (ÇED raporu varsa gerek yok), tesis ve açılma izinleri ile ilgili bilgi ve belgeler yer almaktadır. Bu çerçevede işletmelerin; çevre sağlığı değerlendirme raporu düzenlemeleri, çevre kirliliğini önlemek üzere alınacak önlemleri belirlemeleri, emisyon ve deşarj izinlerini almaları gerekmektedir.[737]

3572 sayılı İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair KHK'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkındaki Yasa kapsamında yer alan GSM'lerin de bu Yasa ve buna dayanılarak hazırlanan Yönetmeliğe göre (md.12); Su ve Hava Kalitesi Kontrol yönetmelikleri ve diğer ilgili mevzuatla düzenlenen izinleri de alması gerekmektedir.[738]

İşletmelerin Ankara'da %34,9'unun, Gaziantep'te %37,3'ünün bu belgelerle ilgili verilerine ulaşılamamıştır. Ankara'da tüm belgelere sahip olan üç kuruluş bulunmaktadır. Bunların üçü de ÇYS uygulayan kuruluşlardır.

Hangi belgelere sahip oldukları ile ilgili soruda, Ankara'dan kimya ve metal eşya sektörlerinden iki kuruluş, ÇED'den muaf olduklarından (Tablo-45'de hiçbiri yanıtını veren kuruluşlardan ikisi) bu belgeye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. "Hiçbiri" yanıtını veren metal ana sanayiinden üçüncü kuruluşun ise ÇED belgesi mevcuttur. ÇED yaptırdığını belirten dokuz işletmeye karşın, (Bknz. Tablo-44) Ankara'da ikişer tanesi diğer ve metal ana, biri gıda sektörlerinden beş işletmenin ÇED belgesi bulunmaktadır. Metal ana sektöründen bir işletme ise "bu yıl alacağız" yanıtını vermiştir. (hiçbiri seçeneğinde yer alıyor)

[737] Sağlık Bakanlığı, **Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği**, SB Yayınları, Ankara,2001, s.5-10 ;Resmi Gazete, 26.9.1995 tarih ve 22416 sayılı, Resmi Gazete, 29.9.2000 tarih ve 24185 sayılı.
[738] Resmi Gazete, 9.3.1989 tarih ve 20103 sayılı, (İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik)

Gaziantep'te atık su ve baca gazı ölçümü belgelerine sahip işletme çok azdır (% 2). ISO 14000'i olan işletme ise bulunmamaktadır. Burada işletmelerin daha çok ÇED ve ISO 9000 serisi belgeleri bulunmaktadır. Bu veriyi sağlamak üzere sorulan soruya "bilmiyorum" yanıtı veren üç işletmeden ikisi, bu yıl faaliyete geçtiklerini belirtmişlerdir. Tablodaki "hiçbiri" bu soruya verilen "atık yok" yanıtlarına karşılık oluşturulmuştur. (Tablo - 45)

Tablo 46.a – İşletmelerin Sahip Olduğu Belgelerin Yıllara Dağılımı Ankara

Yıllar	Atıksu Deşarj İzni	Emisyon İzni	ÇED	ISO 9000	ISO 14000
1990-1995	3	2	1	1	-
1995-2000	3	2	2	11	2*
2000-2003	4	8	2	10	1
Yılı Yok	4	10	-	-	-
Hiçbiri			2	-	-

*Biri, Üçlü Sorumluluk

Ankara'da ISO 9000 belgesi olan 22 işletme, makine ve metal eşya (7), metal ana (5), kimya (2), gıda (2), taş ve toprağa dayalı sanayi (1), ağaç ve kağıt (1) ve diğer (4) sanayi sektörlerindendir. Bu işletmelerden on ikisi -altısı 1970, altısı 1985 öncesinde- 1990 öncesinde kurulmuştur. Geri kalan işletmeler ise -ikisi dışında- altı yıl ve daha fazla süredir faaliyettedirler. (Bknz. Tablo -13) İki tanesi 400'den, dört tanesi 200'den, üç tanesi 100'den, dokuz tanesi de 50'den fazla kişi çalıştıran (kalan dört işletme 25'den fazla kişi çalıştırıyor ve bunlardan birinin ÇYS belgesi de var) işletmelerdir. (Bknz. Tablo -14) Bu işletmelerin biri taş ve toprağa dayalı diğeri diğer sanayi sektöründen ikisi dışındakiler, ihracat yapmaktadırlar. ÇYS sahibi diğer iki işletme 250'den fazla işçi çalıştırmaktadır. I.Organize Sanayi Bölgesi'nde ÇYS belgesine sahip üç işletme de ankete katılmıştır.

I.OSB'nde varolan toplam 48 ISO 9000 belgesinin sektörlere dağılımı; makine metal eşya (19), metal ana (9), kimya (7), gıda (4), ağaç ve kağıt (4) taş

ve toprağa dayalı sanayi (1) ve diğer (4) şeklindedir. Bu belgelerin 26 tanesi 2000 yılı ve sonrasında alınmıştır.[739] 1997 yılında DTM'nca hazırlanan bir Tebliğ'e göre, işletmelerin kalite belgesi almak üzere yaptıkları harcamaların yarısı karşılanacaktır.[740] Ankete katılan ve kalite belgesi olan firmalardan yüzyüze görüşülen 17 tanesi de bu konudaki teşvikten yararlanmışlardır.

Gaziantep I.OSB'nde en fazla ISO 9000 belgesi gıda sektöründe(5) bulunmaktadır. Onu tekstil(3), kimya(2), metal eşya (2) izlemektedir. Bu işletmelerden dokuzu (ikisi 1970, beşi 1980, ikisi 1990 öncesinde) 1990 öncesinde kurulmuştur. Dört tanesi 400'den iki tanesi 100'den, dört tanesi de 50'den fazla kişi çalıştıran (kalan iki işletmenin biri 27 diğeri 46 kişi çalıştırıyor) bu işletmelerin tümü ihracat yapmaktadır. Gaziantep I. OSB'deki ISO 9000 belgesi olan tüm işletmeler ankete katılmıştır.

Tablo 46.b – İşletmelerin Sahip Olduğu Belgelerin Yıllara Dağılımı Gaziantep

Yıllar	Atıksu Deşarj İzni	Emisyon İzni	ÇED	ISO 9000	ISO 14000
1990-1995	-	-	-	-	-
1995-2000	-	3	4	8	-
2000-2003	1	1	5	4	-
Yılı Yok	1	1	2	-	-
Hiçbiri	-	-	1	-	-

Gaziantep OSB'ndeki toplam 24 kalite belgesinin sektörel açıdan işletmelere dağılımı; gıda (7), tekstil (4), kimya (9), metal eşya (2) şeklindedir ve bu belgelerin 14 tanesi sekizi 1999 yılında olmak üzere 1995 sonrasında alınmıştır. [741] Ankete katılanlardan kalite belgesi olanların hepsi bu belgeyi 1995 sonrasında almış olup bunlardan sekizi bu konuda teşvikten yararlandığını belirtmişlerdir.

[739] TSE ve Kalder, ISO 9000 ve 14000 Belgeli Kuruluşlar Verileri.
[740] Resmi Gazete, 31.7.1997 tarih ve 23066 sayılı, "İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kapsamında Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ".
[741] **a.k.**

ÇED belgelerinin sektörlere dağılımı; tekstil (5), taş ve toprağa dayalı sanayi (4), kimya (2), gıda (1) şeklindedir. ÇED'den "muaf" olduğunu belirten işletme tekstil sektöründen (deri işleyen ve 1974 yılında faaliyete geçmiş) bir işletmedir. İki atık su belgesi tekstil, üç baca gazı deşarj izni ise gıda ve tekstil (atık su belgesi yok) sektörlerinden işletmelere aittir.

Her iki bölgede ankete katılan toplam 114 işletmeden 16'sının (oransal olarak %14'ünün) atıksu, 25'inin emisyon (%21.9), 17'sinin ÇED (%14.9), "49'unun GSM (%42.9) belgeleri"[742] bulunmaktadır. Ankara (22) ve Gaziantep'te (12) ISO 9000 serisi kalite belgesi olan işletmeler, bu belgelerden en az ikisine sahiptirler.

3. İşletmelerde ÇYS uygulaması

Ankara ve Gaziantep'te araştırmaya veri sağlayan toplam 114 kuruluştan üçü (Gaziantep'te ÇYS uygulaması yok) yani %2.6'sı ÇYS uygulamaktadır. Ayrıca yurtdışına ihracat yapan işletmelerden Ankara'da 21'i(%77.7) ve Gaziantep'te 20'si (%60.6) bu belgelerden birine sahiptir.

Diğer taraftan, varolan düzenlemelere ek olarak, 2001 yılında, işletmeleri çevre yönetimi kurmaya zorlayan Çevre Denetim Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğe göre (md. 6, 7) ÇED, Hava Kalitesi Korunması, Su Kirliliği Kontrol, Tehlikeli Atıkların Kontrolü, Tehlikeli Kimyasallar, Katı Atıkların Kontrolü ve Çevre Yasası'nca yükümlülüğü bulunan tesisler çevre denetimine tabi olup; denetime tabi kuruluşlar tesis içi yıllık çevre denetim programları düzenlenmekle ve tesis denetim görevlisi veya birimi oluşturmakla yükümlüdürler.[743]

Ancak ne diğer yönetmelikler ne de bu Yönetmelik çerçevesinde oluşturulması gereken tesis denetim görevlisine, ÇYS uygulayan üç işletme dışında (bu yönetim sistemi içerisinde olması gerekli olduğundan oluşturulan) işletmelerde rastlanmamıştır

[742] Ankara I. OSB Üye Kataloğu 2003; Ankara I. OSB yetkililerince gönderilen "GSM Ruhsatı Olan Firmalar İle İlgili Faks Metni", 20.6.2003 Tarihli.
[743] Resmi Gazete, 5.1.2001 tarih ve 24631 mükerrer sayılı (Çevre Denetimi Yönetmeliği)

4. Çevre Dostu Teknolojilerin Varlığı

Çevre dostu teknoloji olabilir mi şeklindeki soruyu, Ankara (%71,4) ve Gaziantep'teki (%76,5) işletmelerin büyük çoğunluğu "evet" diye yanıtlamışlardır. (Grafik -25) Teknoloji değiştirirken çevre boyutu her iki bölgedeki sınai kuruluşların öncelikleri içinde yer almasa da, bu kuruluşlar çevre dostu teknoloji olabileceğinin farkındadırlar.

Grafik 25: Çevre Dostu Teknoloji

a. Ankara

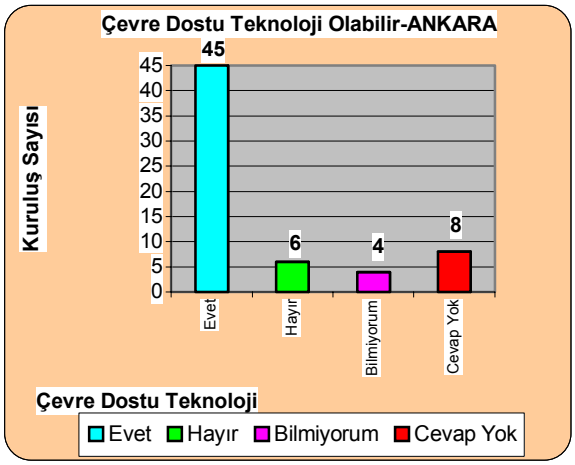

b. Gaziantep

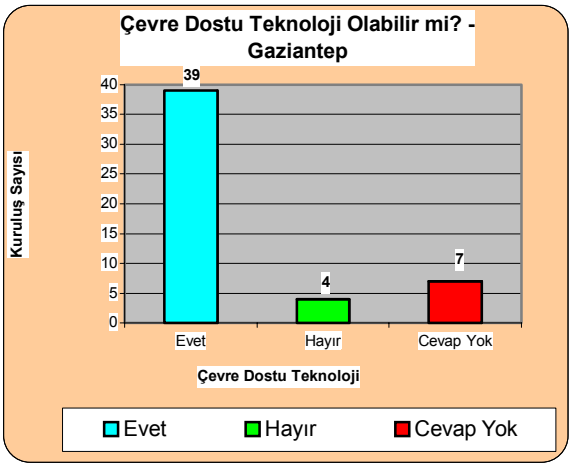

5. Ürün Etiketlerinde Çevresel Boyutlar

Şu an için kendisi ile ilgili bağlayıcı hukuki bir düzenleme olmayan çevre etiketi uygulaması[744] ile ilgili anket verilerine göre; Gaziantep ve Ankara'da 11'er firma ürün etiketlerinde çevresel bilgilere yer vermektedirler. Gaziantep'te bu oran daha fazla olup(Ankara'da %17,5, Gaziantep'te %21,6, Bknz.Tablo -47) Ankara'da anketi yanıtlayan ve etiketinde çevresel bilgilere yer veren bir kuruluş, "buna aslında gerek olmadığını" ifade etmektedir.

[744] TÇV, **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı**, TÇV Yay., 2001,Ankara, s.156.

Tablo 47 – Ürün Etiketlerindeki Çevresel Bilgiler

Ürünlerin Etiket Bilgilerinde Çevresel Etkileri Yer Alıyor	Ankara n=59		Gaziantep n=42	
	Sayı	%	Sayı	%
Evet	11	17,5	11	21,6
Hayır	48	76,2	31	60,8
Cevap yok	4	6,3	9	17,6
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Öte yandan yine Ankara'da ürün etiketinde çevresel bilgilere yer vermeyen bir işletme de kendi sektörleri açısından (kağıt, kağıt ürünleri ambalaj sektörü) gerek olmadığı için bu bilgilere yer vermediklerini söylemektedir.

Grafik 26: Çevre Etiketi Yeşil Ürün Gerekliliği

a. Ankara

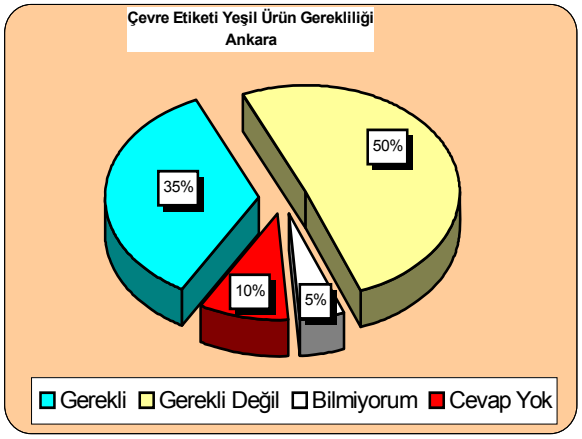

b. Gaziantep

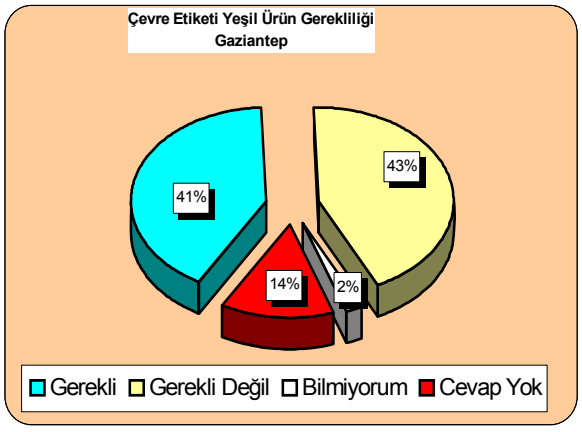

Yine bu işletmelerin Ankara'da % 34,9'u, Gaziantep'te ise %41,2'si "Çevre Etiketi, Yeşil Ürün"ün kendi sektörleri için de söz konusu olabileceğini belirtmektedirler. Örneğin, çevre etiketlerinin ihracat açısından öneminin farkında olanlar İstanbul'da ""Öko-Tex Standart 100 etiketini veren bir laboratuvar kurmuşlardır.[745]

[745] TÇV, (2001), **a.g.e.**, s.156.

Tablo 48 – Sektörel Olarak Yeşil Ürün / Çevre Etiketi Gereği

Sektörde Çevre Etiketi / Yeşil Ürün Gerekliliği	Ankara n=57		Gaziantep n=44	
	Sayı	%	Sayı	%
Gereklidir	22	34,9	21	41,2
Gerekli değildir.	32	50,8	22	43,1
Bilmiyorum	3	4,8	1	2,0
Cevap Yok	6	9,5	7	13,7
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

6. Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma

Ankara (%49.2) ve Gaziantep'teki (%66.7) işletmelerin büyük bir çoğunluğunun (Tablo 49, Grafik 25) ÇYS hakkındaki bilgisi bulunmamaktadır. Ankara'da "firma bilgileri"nde ihracat yaptığını belirten 27 işletmeden 25'inin yanısıra, 2 işletme daha ÇYS hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir. Ancak Gaziantep'te ihracat yapan 33 işletmenin sadece 11'i ÇYS hakkında bilgisi olduğunu söylemektedir. Ankara'da bilgisi olan firmaların 20'si Gaziantep'te sekizi on yıldan fazla üretimde olup, Ankara'da 19, Gaziantep'te ise sekizi 50 kişiden fazla kişi çalıştıran firmalardır. Bilgisi olan firmaların ortalama % 93'ü ihracat yapan, %71'i 10 yılı aşkın üretimde ve %70'i 50 kişiden fazla kişi çalıştıran firmalardır. (Bknz. Tablo - 13,14,15)

Tablo 49 – Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma

Çevre Yönetim Sistemi	Ankara n=60		Gaziantep n=45	
	Sayı	%	Sayı	%
Bilgisi Olan	29	46,0	11	21,6
Bilgisi Olmayan	31	49,2	34	66,7
Cevap Yok	**3**	4,8	6	11,8
Toplam	**63**	100	**51**	100

Gaziantep'te ÇYS hakkında bilgisi olan dört gıda işletmesi ile üç tekstil işletmesi iç ve dış pazar için üretim yapan ve ISO belgeleri olan kuruluşlardır. Kimya sanayiinde iki işletmeden biri ÇED belgesine sahiptir. Aynı şey taş toprağa dayalı işletmelerde de söz konusudur. (biri ÇED, diğeri ISO belgeli.)

Grafik 27: Çevre Yönetim Sistemleri Hakkında Bilgiye Sahip Olma

a. Ankara **b. Gaziantep**

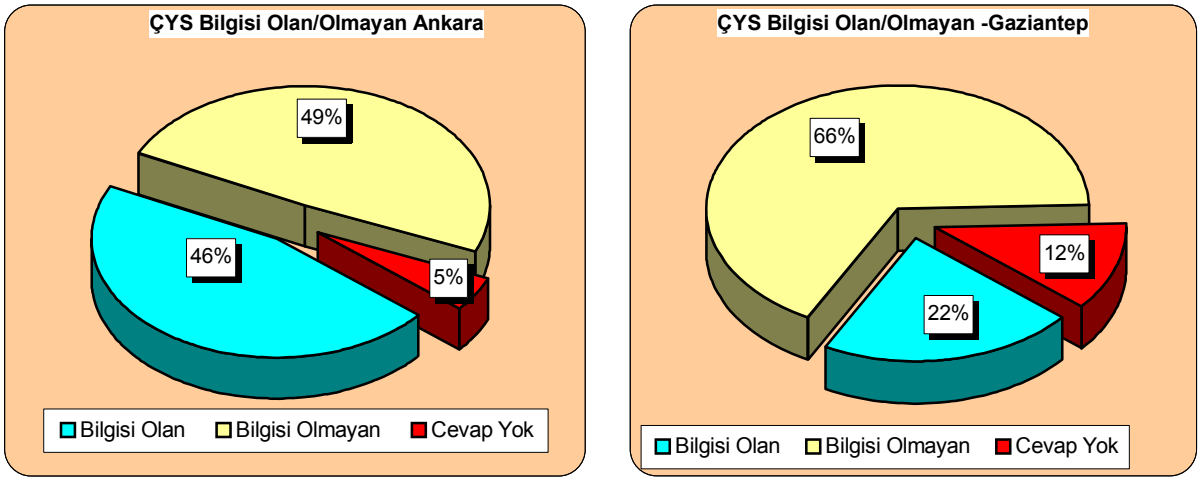

7. Çevre Yönetim Sistemlerinin Pazar Açısından Önemi

ÇYS hakkında bilgisi olmadığını söyleyen işletmelerden bazıları, örneğin Gaziantep'ten 15 kuruluş, ÇYS sistemlerinin ulusal / uluslararası pazarları açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 50 – Çevre Yönetim Sistemleri ve Pazar Açısından Önemi

Üretimin Sunulduğu Pazarda Çevre Yönetim Sistemi	**Ankara n=56**		**Gaziantep n=44**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**
Pazar İçin Önemli	28	44,4	26	51,0
Pazar İçin Önemli Değil	23	36,5	16	31,4
Bilmiyorum	5	7,9	2	3,9
Cevap Yok	7	11,1	7	13,7
Toplam	**63**	100	**51**	100

ÇYS'nin pazarları için önemli olduğunu söyleyen işletmelerin yüzdesi Ankara'da %44.4 iken Gaziantep'te bu oran (%51) daha fazladır. (Tablo 50) Bunların tümü ihracat yapmaktadırlar.

Grafik 28: ÇYS ve Pazar Açısından Önemi

a. Ankara **b. Gaziantep**

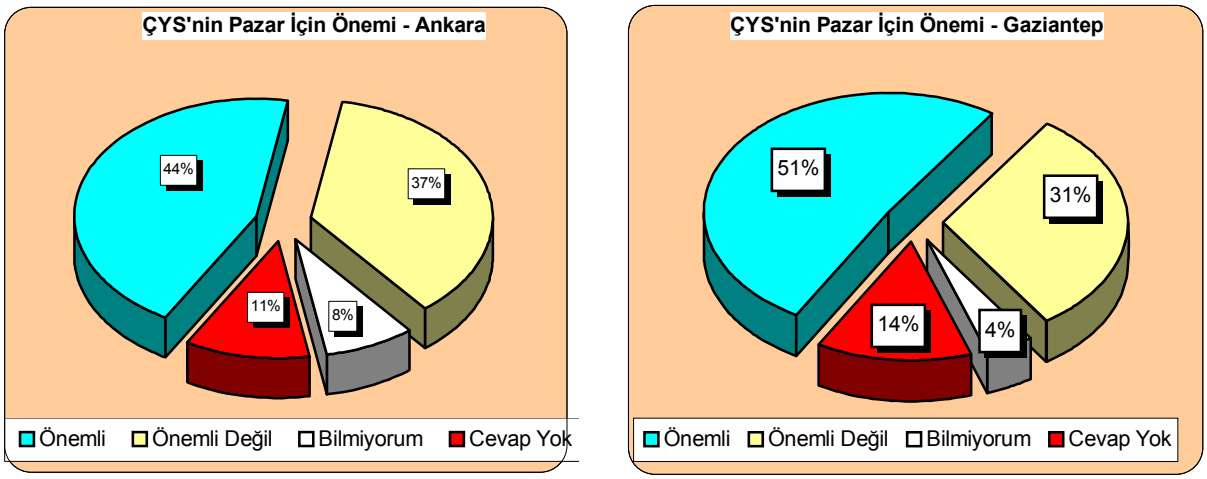

8. Çevresel Gösterge Eksikliğinde Yaşanan Sorunlar

Ankara (%7,9) ve Gaziantep'te (%3,9) çok az sayıda kuruluş iç ya da dış piyasada çevresel göstergelere yer vermemesinden kaynaklanan sorunlar yaşamıştır. (Bknz. Tablo 51, Grafik 29)

Tablo 51 – Çevresel Gösterge Eksikliğinde Sorun Yaşanması

Çevresel Parametre Eksikliği	Ankara n=60		Gaziantep n=44	
	Sayı	%	Sayı	%
Sorun Yaşayan	5	7,9	2	3,9
Sorun Yaşamayan	53	84,1	39	76,5
Bilmiyor	2	3,2	3	5,9
Cevap Yok	3	4,8	7	13,7
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Sorun yaşayan işletmeler, dağıtıcı firma tarafından, piyasada yer alan diğer ürünlerde, ürünlerin çevreye olumsuz etkileri olup olmadığına yönelik bir verinin yer alması, kullanılan yöntem ve teknolojinin çevresel etkileri ile bilgilere yer verilmesi için uyarıldıklarını, "ikinci parti ihracatın bu koşulları sağlamasıyla gerçekleştirilebileceğinin" söylenildiğini açıklamışlardır.

Grafik 29: Çevresel Gösterge Eksikliğinde Sorun Yaşanması

a. Ankara

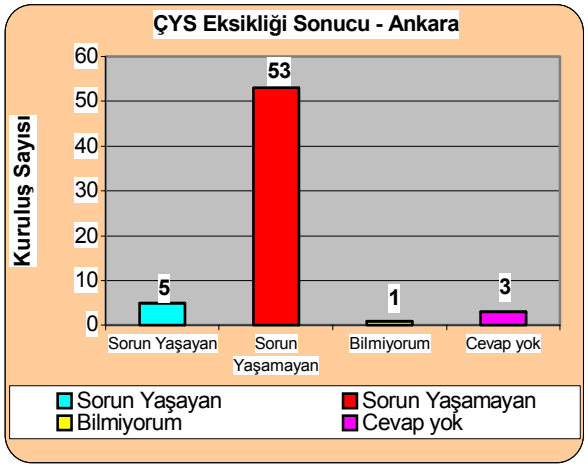

b. Gaziantep

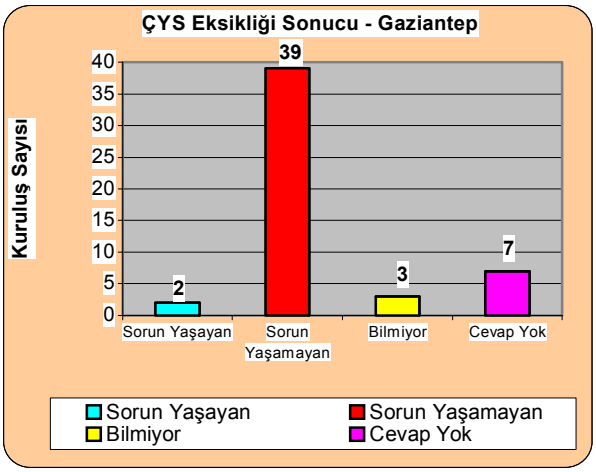

E. İşletmelerin Görüşleri

Soru kağıdında yer alan üç açık uçlu soru ile işletmelerden; OSB'nin kuruluş amaçları, bu amaçlarına ulaşıp ulaşamadıkları, OSB'nde çevre yönetiminin gerekliliği, işletmelerin, OSB'nin çevresel açıdan sorumluluklarının neler olduğu ve bu sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdikleri, yaşadıkları sorunlar, varolan yasaların uygulamalarına etkileri gibi konuları değerlendirilmeleri istenmiş ve bu konulardaki görüşleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Gaziantep OSB'nde açık uçlu soruların yanıtlanma oranı Ankara'ya göre daha yüksek olmuştur. Ankara'da 25 kuruluş Soru Kağıdı'nın "Görüşler" bölümünde yer alan soruların hiçbirini yanıtlamamış, 20'si bütün soruları, 16'sı iki, ikisi ise tek bir soruyu yanıtlamışlardır.

Gaziantep'te ise 15 kuruluş "Görüşler" bölümündeki sorularının hiçbirini yanıtlamamış, 22'si bütün soruları, 12'si iki, ikisi ise tek bir soruyu yanıtlamışlardır.

Tablo 52 – Görüşler Bölümündeki Soruların Yanıtlama Yüzdeleri

Görüşler	Ankara n=38		Gaziantep n=36	
	Sayı	%	Sayı	%
Tam katılım	20	31.7	22	43.1
Kısmen katılım	18	28.6	14	27.5
Cevap Yok	25	39.7	15	29.4
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Grafik 30: Görüş Bildirenlerin Sektörlere Dağılımı

a. Ankara

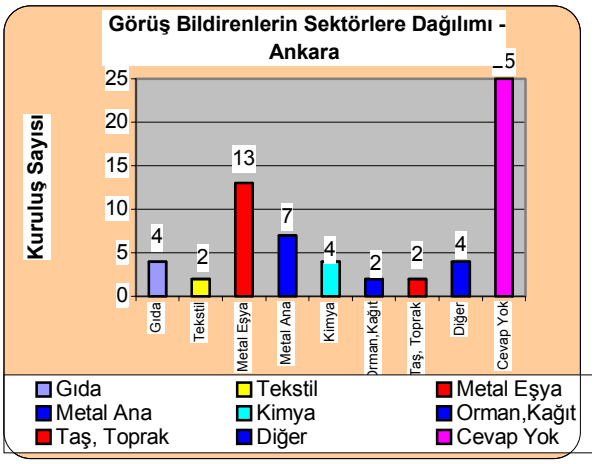

b. Gaziantep

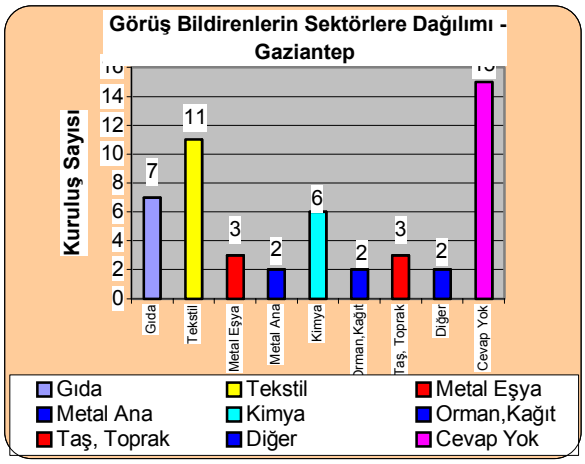

1. OSB'nin Kuruluş Amacı ve Amaçların Gerçekleştirilmesi

Ankara'da toplam 35 (Katılım yüzdesi %55,5), Gaziantep'te ise 32 işletme (Katılım yüzdesi % 62,7) bu konudaki görüşlerini belirtmişlerdir. Her iki bölgede yapılan tanımlar çerçevesinde OSB'nin amaçları (toplam 67 yanıtın kategorize edilmesiyle ulaşılan) şunlardır:

-Sanayi işletmelerini bir arada toplamak ve düzenli bir şekilde yerleşimini sağlamak ,

-Sanayicilere hizmet sunmayı kolaylaştırmak, bürokrasiyi azaltmak, ortak sorunlara ortak çözümler getirilmesini sağlayarak zaman kazandırmak,

-Sanayicileri sosyal, kültürel, ekonomik yönden bilgilendirmek,

-Sanayicilerin iletişimini kolaylaştırmak, ortak hareket etmesini sağlamak,

- Sanayicilerin iç ve dış piyasada rekabet gücünü artırmak,

-Sanayiciye altyapısı hazır sınai alanlar sunmak,

-Elektrik, su ve doğalgaz gibi üretim girdilerinin daha az maliyetle kullanımı için olanaklar yaratmak,

-Sanayiciye yatırım için kolaylık sağlamak ve yatırıma özendirmek,

-Sanayinin gelişmesini sağlamak, sanayii desteklemek,

-Kentleşmeyi, bölgesel gelişmeyi sağlamak,

-Ülke ekonomisine katkıda bulunmak,

-İhracatı artırmak,

-İş ve istihdam yaratmak, işsizliği azaltmak,

-Sınai faaliyetlerle ilgili etkin denetimi sağlamak,

-Atıkları azaltmak, çevreyi korumak

-Sanayi kuruluşlarının kent yaşamına olumsuz etkilerini en aza indirmek.

Bu yanıtların bir kısmının sanayiciyi, bir kısmının da sanayii destekleme amacı içinde yer alabileceği düşünülerek, bazılarının hizmet sunumu ve sorunların çözümü, bazılarının çevre yönetimi ile ilgili olduğu da dikkate alınarak işletmelere göre OSB'nin amaçları sekiz ana başlık altında toplanarak aşağıdaki şekilde tablolaştırılmıştır.

Tablo 53 – OSB'nin Amaçları (n=ankete katılan işletme sayısı)

Amaçlar	Ankara n=35		Gaziantep n=32	
	Sayı	%	Sayı	%
Sanayiciyi desteklemek	32	41,03	25	35,71
Sanayii desteklemek	7	8,97	9	12,86
Sınai işletmeleri biraraya toplamak	13	16,66	10	14,29

Kentsel, bölgesel gelişmeyi sağlamak	1	1,29	11	15,71
Etkili hizmet sunmak, sorunlarını çözmek	12	15,38	8	11,43
Yatırıma özendirmek	4	5,13	2	2,86
Atıkları azaltmak, çevreyi korumak	5	6,41	4	5,71
Sınai işletmelerin etkin denetimi sağlamak	4	5,13	1	1,43
Toplam	**78***	**100**	**70***	**100**

***Sütunda verilen görüşlerin toplamı

Tabloda görüldüğü gibi Ankara'daki işletmeler OSB'nin amaçlarını; "sanayiciyi desteklemek, sınai işletmeleri biraraya toplamak, etkili hizmet sunmak ve sorunlarını çözmek, sanayii desteklemek" şeklinde sıralarken, Gaziantep'te öncelikler doğrultusunda bu sıralama,"sanayiciyi desteklemek, kentsel ve bölgesel gelişmeyi sağlamak, sınai işletmeleri biraraya toplamak, sanayii desteklemek, etkili hizmet sunmak ve işletmelerin sorunlarını çözmek " şeklindedir.

Coğrafi konumdan kaynaklanan ve kentsel bölgesel gelişmeyi ön plana çıkaran bu sıralama dışında, her iki Bölge'deki işletmeler için OSB'nin amacı; öncelikle sanayiciyi desteklemek (%41,03), sanayicilere etkin hizmet sunmak ve sanayicilerin faaliyetleri sırasında karşılarına çıkan bürokratik, siyasi ve benzeri sorunların çözümünü sağlamaktır (%15,38). Soru kağıdının uygulanması sırasında ve yüzyüze yapılan görüşmelerde dile getirildiği üzere sanayiciler için, sınai işletmelerin biraraya toplanmasının da temel nedeni bu amaçlardır. Bu amaçların ikisinin hedef kitlesini dikkate alındığında; sanayicilerin çoğu tarafından OSB'nin kuruluş amacının kısaca "sanayiciyi desteklemek" olarak algılandığını söylemek mümkündür.

Ankara'da iki kuruluş OSB'nin amaçlarını tanımlarken ;"Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin.." diyerek OSB'nde yer alması gereken işletme büyüklüklerini de (olması gereken şekilde) vurgulamaktadırlar. Bu işletmelerden biri OSB'nin amaçlarında, "..alınan kararların (hükümet tarafından) gerçekten

sanayi için uyumlu olup, olmadığını araştırmak" işlevine yer vererek, OSB'ne alınan kararların yerinde olup olmadığını araştırmak sorumluluğunu yüklemektedir.

Gaziantep'te bir işletme ise OSB'nin amacını "orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının alt yapılarını hazırlamak" olarak tanımlarken OSB'nde yer alması gereken işletme büyüklüklerini genel kabullerin dışında "orta ve büyük" olarak belirtmektedir.

Ankara'da beş işletme OSB'nin amaçlarını tanımlarken "sanayicilerin iç ve dış piyasada rekabet gücünü ve ihracatı artırmak" işlevlerine (Tablo 53'de "sanayicileri desteklemek" yanıtının içine dahil edildi.) yer vermişlerdir. İhracat yapan işletme sayısının daha fazla olduğu Gaziantep'te ise, sadece bir işletme OSB'nin amaçları içinde bu işleve yer vermektedir.

Hem Ankara hem de Gaziantep'te çok az sayıda işletme OSB'nin; "atıkların kontrolü ve çevre düzenini sağlamak", ile ilgili görevleri olduğunu belirtmişlerdir. Ankara'da beş, Gaziantep'te ise sadece üç kuruluş, OSB'nin amaçları içinde çevresel koşulları yerine getirmeyi, çevreyi kirletmeyen, arıtma tesisleri ve yeşil alanları ile örnek bir sanayi bölgesi oluşturmayı da saymaktadır. (%6.41)

Gaziantepli bazı sanayiciler ise, "Merkezi arıtma sisteminin hala bitirilmediğini ve alt yapı problemlerinin sürdüğünü" belirterek çevre konusunda birşeyler yapılmadığını kabul etmektedirler.

Genel olarak bakıldığında Ankara ve Gaziantep'te daha fazla sayıda sanayi işletmesi, OSB'nin hizmet sunumu, ortak alt ve üst yapı olanaklarını sağlama, ucuz arsa temini gibi konularda, kısaca sınai işletmelerin biraraya toplanmasını, sanayicinin ve sanayinin desteklenmesini sağlamada büyük ölçüde amaçlarına ulaştıklarını belirtmektedirler.

Ancak “büyük oranda gerçekleştirmiştir” yanıtında olumlu anlamın, “kısmen gerçekleştirmiştir” yanıtında ise olumsuz anlamın baskınlığını dikkate alıp bu yanıtları “gerçekleştirmiştir” ve “gerçekleştirememiştir” yanıtlarına eklediğimizde, yukarıda tanımlanan amaçlar açısından bile, Ankara (%30,15) ve Gaziantep’teki (%33,33) işletmelerden, OSB’nin amaçlarına ulaşamadıklarını düşünenlerin oranının daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Her iki bölgede toplam 36 işletme (kısmen gerçekleştirmiştir ve gerçekleştirememiştir yanıtlarının toplamı) tarafından paylaşılan bu görüş, bu soruyu yanıtlayanların da %53,7’sini oluşturmaktadır. (Bknz.Tablo 54)

Tablo 54 – OSB’nin Amaçlarının Gerçekleşmesi

Görüşler	Ankara n=35		Gaziantep n=32	
	Sayı	%	Sayı	%
Gerçekleştirmiştir	8	12,70	8	15,69
Kısmen gerçekleştirmiştir	13	20,63	14	27,45
Büyük oranda gerçekleştirmiştir	8	12,70	7	13,73
Gerçekleştirememiştir	6	9,52	3	5,88
Cevap yok	28	44,44	19	37,25
Toplam	**63**	**100**	**51**	**100**

Gaziantep’te daha fazla sayıda olmak üzere (6 işletme Gaziantep için diye belirtiyor) her iki Bölge’de de işletmeler, “OSB’nin amaçlarını gerçekleştirdiğini” söylerken bunun, “o bölge için geçerli olduğunu ve ülke geneli için aynı şeyleri söyleyemeyeceğini” ya da “bu konuda bir bilgiler olmadığını” da belirtmişlerdir. “OSB’nin amaçlarını gerçekleştirdiğini” belirten bir işletme; sanayideki gelişmenin artmasını dayanak alarak, “Sanayideki gelişme arttığına göre OSB de amaçlarını gerçekleştirmiştir.” tezini savunmaktadır.

Gaziantep, “sanayileşmenin kentlerin gelirleri arasında ayrım yaratan bir temel etmen olduğu, az gelişmiş bir bölgede bulunsa bile sanayi kuruluşlarına sahip kentlerin toplam gelir içindeki imalat sanayii gelirinin yüksek olduğu”[746]

[746] Ruşen Keleş, (1997),**a.g.e.**, s.51

şeklindeki görüşleri doğrulayan bir örnektir. Gaziantep aynı zamanda yarattığı istihdam ile yoğun göç alan bir kenttir.

Grafik 31: OSB'nin Amaçlarının Gerçekleşmesi

a. Ankara

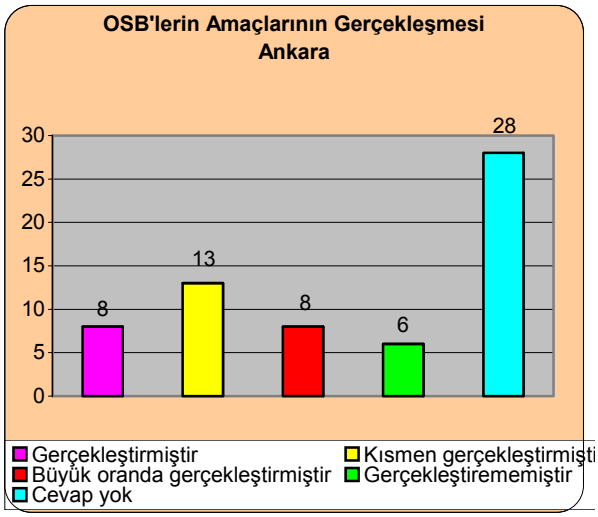

b. Gaziantep

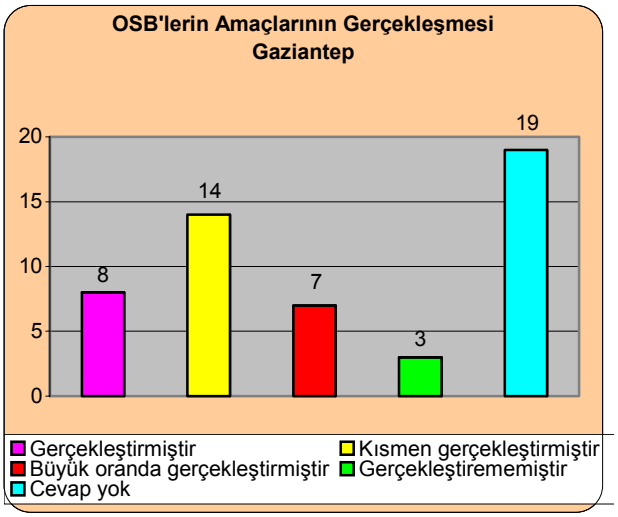

Ankara'da bir işletme, "OSB'nin şehirlerin sınırlarını sürekli genişletmelerinden dolayı bu amaçlarını gerçekleştirmekte güçlük çektiklerini" belirtirken, bir diğeri, "OSB'nin işçi sağlığı, kalite yönetim sistemi, ÇYS konularında önderlik görevi üstlenmesi gerektiğini ve işletmeler arasında atık yönetimi, genel giderler gibi konularda sinerji olmadığını" dile getirmiştir.

İki işletmenin amaçların "kısmen gerçekleşebildiğini" belirtirken sıraladığı; "Sanayici için yapılan yerlere sanayici ilk elden sahip olamıyor. Aracılara engel olunamamıştır. Birbirini destekleyecek işletmeler bir araya toplanamamıştır." ve "Günümüzde bir takım OSB kanunlar ile elde ettikleri imtiyazları kullanarak birçok sanayi kuruluşundan daha fazla kar eden kurumlar haline gelmişlerdir. Örneğin; Gebze ve Bursa OSB gibi." nedenler ise bu bölgelerin amacı dışında kullanımını göstermesi açısından oldukça ilginçtir.

Bir diğer işletme ise, "Bitmeyen ortak yatırım ödemeleri sanayicileri tedirgin etmektedir. Arsa m^2 maliyeti başlangıçta sanayici için cazip görünmekte

ancak yıllar boyu yapılan ödemeler sanayiciyi rahatsız etmektedir. " diyerek OSB'yi çekim alanı olmaktan uzaklaştıran bir nedeni ortaya koymaktadır.

Gaziantep'te bir işletme "Devlet gerekli desteği sunmuyor. Gaziantep OSB devletten küçük bir destek görmediği gibi, devlete de vergi vererek katkıda bulunuyor. O vergiler şehrimizde kalsa şehrimizin geliri çok daha fazla olur" demekte ve bu durumu OSB'nin amacına ulaşmama nedeni olarak göstermektedir.

1980'li yıllarda başlayan ve "çok amaçlı bölgesel bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nde sanayiin gelişmesi için özel önlemler olmaması"[747] devletin bu konuda yeterince destek olmadığı şeklindeki görüşleri desteklemektedir. Bu konuda araştırma yapanların DPT verileri kullanarak yaptıkları hesaplamalar, gelişmemiş bölgelerin, özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör teşviklerinden aldıkları payda 1980 öncesine göre bir miktar iyileşmenin de (gelişmiş bölgeler kadar artış olmasa da) görüldüğünü göstermektedir.[748] Ancak bu oranın amaçlananı sağlamaktan uzak olduğunu mevcut durum açıkça ortaya koymaktadır.

2. OSB'nde "Çevre Yönetimi" Gerektiren Nedenler

Çevre yönetiminin gerekli olduğu konusunda Ankara ve Gaziantep'teki tüm işletmeler görüş birliği içindedirler. Ankara'da toplam 36 işletme (katılım yüzdesi %57,1) Gaziantep'te ise toplam 34 işletme(katılım yüzdesi %66.6) "Çevre yönetimi gerekli midir?" sorusuna "evet gereklidir" yanıtını vermişlerdir. Çevre yönetimini gerekli kılan nedenler OSB'ne ve işletmelere göre biraz farklılaşmaktadır. Ortak nedenler ise aşağıda yer almaktadır:

-Sınai işletmelerin atıkları, atıkların insan ve çevre sağlığına zarar vermesi,

-Atıkları düzenli uzaklaştırmak, atık yönetimi,

-Çevre yönetimi konusunda daha çok bilinçlendirme ve eğitim gereksinimi,

---

[747] Ruşen Keleş, (1997),**a.g.e.**, s.268

[748] Selçuk Emsen, "Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik Sorunu", Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı IV 21-25 Mayıs 2001, **Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Temel Hedefler Ve Çözüm Önerileri**, Ankara,2003, s.318-320

-Kurumsallaşma gerekliliği, ve işletmeleri bu konuda yönlendiren bir yerin olmaması

-Sanayiden kaynaklanan çevre kirliliğini önlemek,

-Yaşam alanı olarak çevreyi güzel ve temiz tutmak, estetik gerekler,

-İşletmeleri izlemek ve denetlemek,

-Kaynakları yerinde kullanmak,

-Maliyet etkililiği,

-AB ile ticari ilişkiler ve ihracat gerekleri,

-Sosyal sorumluluklar,

-Üreticilerin zararını önlemek.

Bu konuda belirtilen görüşlerin yoğunlaşma noktalarına bakıldığında, Ankara ve Gaziantep'teki işletmeler için çevre yönetimini gerekli kılan temel neden; bölgelerde faaliyetlerini sürdüren sınai işletmelerin farklı atıkları olması ve bunun yaşanılan mekana zarar vermeden uzaklaştırılması gereğidir.

İşletmelerin çoğu, gerçekte çevre yönetiminin bir parçası olan atık yönetimini, "atık yönetimi eşittir çevre yönetimi" şeklinde algılamaktadırlar. Bu bakışı daha kolay ortaya koyabilmek için soru kağıdında olduğu gibi, hazırlanan Tablo'da da çevre-atık yönetimi ayrımı yapılmıştır.

Soruna bütünsel yaklaşmayan benzer bir anlayışı vurgulamak amacıyla, değerlendirme yapılırken, estetik gereklerle çevrenin korunması da çevre yönetiminin içine dahil edilmemiştir.

Tablo 55 – OSB'lerde Çevre Yönetimi Uygulama Gerekleri

Uygulama Gerekleri	Ankara n=36		Gaziantep n=34	
	Sayı	%	Sayı	%
Sınai atıklar ve atık yönetimi	13	30,23	11	30,56
Sınai kuruluşların izlenmesi ve denetimi	7	16,28	7	19,44
Çevre kirliliğini önleme, çevre yönetimi	3	6,98	6	16,67
Yaşam alanı çevre, sağlık, estetik	8	18,60	7	19,44

gerekler				
Maliyet etkililiği	3	6,98	2	5,56
Sosyal sorumluluk	-		2	5,56
AB ile ticari ilişkiler	4	9,30	-	-
Çevre bilinci, eğitim	5	11,63	1	2,78
Toplam	**43**	**100**	**36**	**100**

Ankara'da çevre bilincinin oluşması için eğitimin gerekliliği işletmelerce dile getirilirken Gaziantep'te bu konuya hiç değinilmemektedir. Ancak Gaziantep OSB'de biri tekstil diğeri taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründen iki firma "sosyal sorumluluk ve üreticinin zararını önlemek" için çevre yönetimi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu işletme, şu ana kadar çevre ile ilgili alt yapıların tamamlanmaması nedeniyle zarar gören üreticilerin durumunun gözönüne alınması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Ankara'da bir işletme ise yaşanabilir bir dünya için bazı kurallara uymak zorunda olduğumuzu belirterek; uymayanlar için bir takım cezai yaptırımları uygulayacak bir birim bulunmalıdır demektedir. Yine Ankara'daki işletmeler çevre yönetiminin uluslararası piyasa için üretim yapan sektörler ve AB'ye girme çabasında olan bir ülke gereklilik olduğunu belirtmektedirler. Bu kapsamda bir işletme; sanayiin çevreden ayrı tutulamayacağını"belirterek önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Bu nokta; çevre yönetiminin AB'ne yapılacak ihracatlarda en önemli tarife dışı engel olmasıdır. Bir işletme de; "OSB'nin en önemli işlevi esasen çevre yönetimi olmalıdır. Tek tek fabrikaların kuracağı atık arıtma tesisleri yerine yapılacak merkezi bir atık arıtma tesisi hem çok daha ucuza mal olur hem de çok daha verimli çalışabilir" diyerek ÇYS'nin gereklilik nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu işletmenin yanısıra iki işletme daha, OSB'nin en önemli amaçlarından birinin çevre yönetimi olduğu görüşündedirler.

Gaziantep'te bir işletme; "çevre yönetiminin, Çevre ve Orman Bakanlığının yönetim ve idaresinde yapılmasını ve OSB'nin yardımcı birim olarak çalışmasının daha uygun olacağını" dile getirmektedir. Bir diğeri ise

“Çevre yönetimi olmadığı zaman insanlar sadece içinde bulundukları zamanı değerlendirirler. Asıl önemli olan ilerki zamanlarda çevre dengesini kurmaktır” diyerek sürdürülebilirlik boyutunu gündeme getirmektedir.

Gaziantep, Ankara OSB ile karşılaştırıldığında daha fazla sayıda kuruluşun yurtdışı pazarlara yönelik olarak üretim yaptığı bir OSB’dir. (Bknz.Tablo-15) Buna karşın Gaziantep’teki işletmelerin görüşleri içinde; “rekabet ve pazarda avantaj sağlama açısından da çevre yönetiminin gerektiği ve önemli olduğu ” şeklinde tek bir görüş bile bulunmamaktadır.

Tek olarak farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, işletmelerin görüşlerinde ve gereklilik nedenlerinde; atık yönetimi, yaşam alanını koruma, çevre kirliliğini önleme ve atıkların denetlenmesi konularının daha ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Ayrıca çevre yönetimi için gerekenlerin yapılması da, öncelikle devletten beklenilmektedir.

3. Yasal Düzenlemelerin Sorumlulukların Yerine Getirilmesi ve Uygulamanın Gerçekleştirilmesindeki Rolü

Ankara ve Gaziantep’teki işletmelerden, kuruluş aşamasından ürünlerinin dağıtımına tüm süreçte, varolan yasal düzenlemelerin sorumluluklarını yerine getirmelerini ve çevrenin korunmasını ne ölçüde sağladığını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu konuda Ankara’da 22 (katılım yüzdesi %34,9), Gaziantep’te 26 (katılım yüzdesi %50,9) işletme tarafından görüş verilmiştir.

Görüşler talep edilirken yasal düzenlemelerin kapsamını açıklamak açısından “kuruluş aşamasından ürünlerinizi dağıtmaya, atık yönetimine değin varolan yasal düzenlemeler” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu ifade yanlış anlamalara yol açmış, özellikle Ankara’daki işletmelerin bazılarınca açıklama ifadesindeki “atık yönetimi”seçilerek, yasal durumla ilgili görüş verme yerine atıklarla ilgili görüş verilmiştir. Bu nedenle verilerin değerlendirilmesinde bu işletmelerin bazılarının bu konudaki görüşleri tekrar alınmış ve Tablo - 56 bu verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 56 – OSB Uygulamasındaki Yasal Düzenlemeler

Görüşler	Ankara n=22		Gaziantep n=26	
	Sayı	%	Sayı	%
Yeterlidir	6	27,27	6	23,08
Kısmen yeterlidir	3	13,64	5	19,23
Yetersizdir	2	9,09	3	11,54
Karmaşıktır	6	27,27	4	15,38
Bilgim yok	5	22,73	8	30,77
Toplam	**22**	**100**	**26**	**100**

Grafik 32: OSB Uygulamasında Yasal Düzenlemeler

a. Ankara

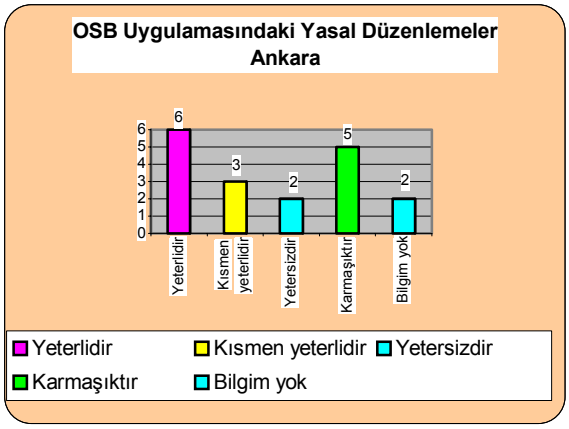

b. Gaziantep

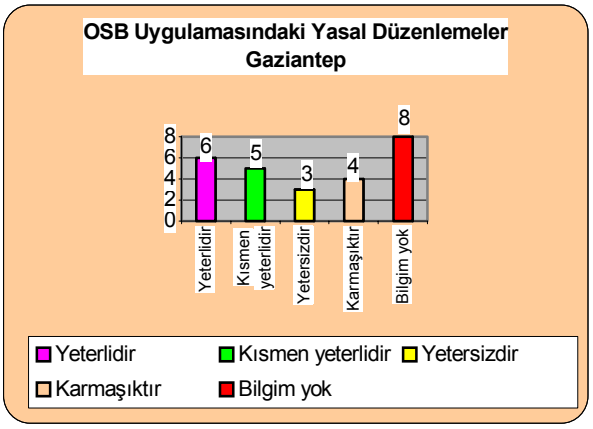

Her iki OSB'ndeki işletmeler, varolan yasal düzenlemelerin bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmede genelde yeterli olduğu görüşündedirler. Her iki OSB'nde de (Ankara'da 4, Gaziantep'te 5 kuruluş tarafından) denetimlerin yetersiz olmasının yasaların uygulanmasını aksattığı dile getirilmiştir. Ankara'da bir işletme bu düşüncesini;" Denetimi yapılmayan bir uygulamanın faydası da yok. Firmaların sıkı denetlenmeleriyle yaptırım daha güçlü olabilir." cümleleriyle dile getirmektedir. Ankara ve Gaziantep'te yasal gerekliliklerin tüm işletmelerce aynı şekilde uygulanmaması, yasal gereklilikleri yerine getirdiklerini belirten işletmelerce bir rahatsızlık ve yakınma nedenidir. (Ankara'da 6, Gaziantep'te 3 kuruluş) Bir diğer yakınma nedeni yasalardaki çok başlılık ve karmaşadır.

Ankara'da ÇYS uygulayan bir kuruluş, kendilerinin gerekenleri yaptıklarını ve ISO 14000'lerinin olduğunu belirterek; bu konudaki yasal mevzuatın ve ISO 14000'nin işletmelerce uygulanması sağlanmasını önemini vurgulamıştır.Bu kuruluş yasaların tüm işletmelerce aynı şekilde uygulanmadığından şikayetçidir. Bir diğeri ise, çevre yönetimi ve bu konudaki düzenlemeleri işletmelerin devletçe istendiği için uyulması gereken kurallar ve alınması zorunlu bir rapor veya sertifika olarak görmelerinden yakınmaktadır. ÇYS uygulayan bu işletme sahibi, "İşletmelere, çalışanlara ve hatta tüm insanlara bu kuralların insan ve çevre sağlığı yönünden yapılması gereken işler olduğunun öğretilmesi ve bu bilincin verilmesi gerekir." sözcükleriyle çevre bilincinin oluşmasının önemini dile getirmektedir.

Gaziantep'te iki işletme; "Üretim önceliğimiz olduğundan bu konuda çok fazla şey yapmadık. Şu an belli bir noktadayız ve bu konu bizim içinde önemli. Ancak bizim açımızdan yasal düzenlemelerle ilgili ve uygulamayı zorlaştıran bir karmaşa ve bürokrasi var" ve "Dürüst olmak gerekirse Bölge Yönetiminin bir talebi, bir denetim olmazsa bir şey yapmıyoruz. Buna ayıracak para ve insana sahip değiliz." şeklindeki açıklamalarıyla Gaziantep'te, "gerçekte tüm OSB'nde" varolan uygulamayı ortaya koymaktadır.

Eksikliklerini yetersizliklerini, dile getirenler olmakla birlikte (Gaziantep'te sekiz ve Ankara'da beş işletme), Gaziantep ve Ankara'da bu konuda üstüne düşenleri yaptıklarını belirtenlerin sayısı oldukça fazladır.

Tablo 57– OSB'nde Yasal Sorumlulukların Yerine Getirilmesi

Sorumluluklar	Ankara n=22		Gaziantep n=26	
	Sayı	%	Sayı	%
Yerine getiriyoruz	15	68,18	13	50
Kısmen yerine getiriyoruz	5	22,72	8	30,77
Yerine getiremiyoruz	1	4,55	2	7,69
Cevap yok	1	4,55	3	11,54
Toplam	**22**	**100**	**26**	**100**

Grafik 33: Yasal Sorumlulukların Yerine Getirilmesi

a.Ankara **b. Gaziantep**

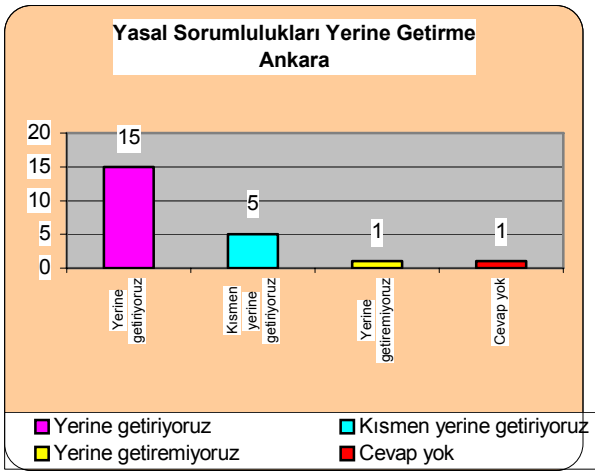

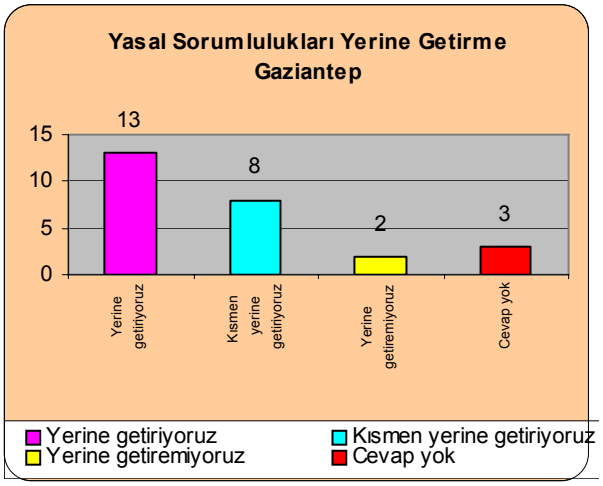

Her iki bölgede işletmelerin bu konuda yapılması gerekenlerle ilgili önerileri şunlardır:

-Eğitim verilmesi ve çevre bilincinin kazandırılması,

-Denetim yapılması, denetim karmaşasının çözülmesi,

-Atıkların sınıflandırılması, atık yönetimi,

-Yasaların uygulanması,

-ISO 14000'in uygulanmasının sağlanması,

-Çevre duyarlı ürün ve teknolojinin özendirilmesi,

-Tüketicilerin baskısıdır.

Öneriler; eğitim, denetim ve atık yönetiminin sağlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Atıkları olmadığı ya da evsel atıkları olduğu için bu konuda bir şey yapmalarına gerek olmadığını düşünen işletmeleri ve diğer yanıtlardaki olumsuzlukları dikkate aldığımızda, mevcut durumda, Ankara organize sanayi bölgesine kıyasla Gaziantep organize sanayi bölgesinde çevrenin yeterince korunamadığını düşünen işletme sayısı çoğunluktadır.

F. OSB Uygulamasında Taraf Olan Kurumlarla Yapılan Görüşmeler ve Sonuçları

Ankara'da Sanayi, Sağlık ve Çevre ve Orman bakanlıkları(2), DPT, Çevre Mühendisleri Odası, Ankara Sanayi Odası, yerel yönetim ve sanayici temsilcileri(2) olarak toplam 10 kişi; Gaziantep'te ise, OSB Müdürlüğü (2), Çevre ve Orman ve Sağlık bakanlıkları, Gaziantep Sanayi Odası, belediye, sanayici temsilcisi (2) olan toplam 8 kişi ile görüşülmüştür. (Ankara ve Gaziantep'te toplam 18 kişi ile görüşülmüştür.) Kuruluşların temsilcilerine Ek 2'deki soru kağıdında yer alan soruların yanısıra bu soruların yanıtlarını daha açık ve ayrıntılı almayı sağlayacak sorular da yöneltilmiştir. Kurum/kuruluşlardaki kişilerle yapılan görüşmelerdeki benzer yanıtlar birleştirilerek değerlendirilmiş, farklı görüşler, uygulamayı, sorunları daha açık bir biçimde ortaya koyan yanıtlar ise, bazen özgün biçimde bazen de yorumlanarak aktarılmıştır.

1.OSB'nin Kuruluş Amaçları ve Amaçların Gerçekleşmesi

OSB uygulamasının çeşitli aşamalarında farklı yetki ve sorumluluk kullanarak yer alan kurum/kuruluş temsilcilerine, "OSB'nin amacı ve bu amacın gerçekleştirilmesinde görev ve sorumluluk alanlarına düşenleri gerçekleştirip gerçekleştiremedikleri" ve "OSB'nin niçin amaçlarını gerçekleştirmediği" soruları sorularak, planlayan ve yasaların uygulanmasından sorumlu ve yetkili olanların bu konudaki görüşlerine ulaşılmıştır. Ankara ve Gaziantep'te mülakat uygulanan kurum temsilcilerince verilen yanıtlara göre OSB'nin kuruluş amaçları:

-Sınai kuruluşların daha örgütlü bir biçimde belirli bir alanda yerleşmelerini sağlamak,

-Sanayiciye ucuz altyapılı arsa temin etmek ve ortak altyapı gereksinimlerini karşılamak,

-Sanayicilerin izin ve denetimine yönelik olarak hizmet alımını kolaylaştırmak,

-Sanayicilerin ortak sorunlarının çözülmesini sağlamak, ortak harcamalarını azaltmak, maliyet etkililiği sağlamak,

-Ulaşım kolaylığı sağlamak,

-Denetimi merkezleştirmek,

-Sektörel olarak birbirini destekleyen işletmelerin birarada olmasını, ölçek ekonomisini sağlamak,

-Sanayinin ülke çapında düzenli gelişmesine olanak sağlamak,

-Kentsel, bölgesel gelişmeyi desteklemek,

-Kent planlaması yapmak,

-Çevre açısından belli ölçünleri gerçekleştirmek, insan ve çevre sağlığını korumak

-Sınai üretimi kontrol altına almak,

-İşletmelerin birbirine kolayca girdi teminini sağlamak,

-Ekonomiyi yönlendirmek, istihdam yaratmak

-Atık yönetimini sağlamak.

Bu başlıkların bir kısmı (daha önce işletmelerin görüşlerinin değerlendirilmesinde olduğu gibi bknz.Tablo-53)) sanayicileri desteklemek, bir kısmı da sanayii desteklemek, kent planlamasına katkı sağlamak gibi başlıklar altında gruplandırılarak tablolaştırılabilir:

Tablo 58 – Kurum/Kuruluşlara Göre OSB'nin Amaçları

Amaçlar	Ankara n=10		Gaziantep n=8	
	Sayı	%	Sayı	%
Sanayiciyi desteklemek	9	24,32	8	16,67
Sanayii desteklemek, gelişmesini sağlamak	2	5,41	8	16,67
Sınai işletmeleri biraraya toplamak	7	18,92	6	12,49
Planlama, kentsel, bölgesel gelişmeyi sağ.	5	13,51	8	16,67
Etkili hizmet sunmak, sorunları çözmek	5	13,51	8	16,67
Ekonomiyi yönlendirmek, istihdamı sağlamak	3	8,11	6	12,49
Atıkların azaltılması, çevre korumasını sağ.	3	8,11	2	4,17
Sınai işletmelerin etkin denetimi sağlamak	3	8,11	2	4,17

OSB'nin kuruluş amaçlarından birinin de "çevre açısından belli standartları gerçekleştirme" olduğunun bu konuda sorumlulukları olan kamu temsilcilerince değil, Sanayi Odası temsilcisince amaç olarak belirtilmesi oldukça ilginçtir. Ankara'da görüşme yapılanlar OSB'nin amaçlarını tanımlarken;sanayiciyi destekleme, sınai işletmelerin biraraya toplanmaları, etkili hizmet sunumu, planlama (kentsel planlama ağırlıklı yanıtlar) işlevlerini ön plana çıkartırken Gaziantep'teki temsilciler, OSB'nin denetim ve çevre yönetimi dışındaki işlevlerinde yoğunlaşmışlardır.

OSB uygulamasında taraf olan kurum ve kuruluşların Ankara ve Gaziantep'teki temsilcilerince tanımlanan OSB'nin amaçları bu bölgelerdeki işletmelerin tanımları ile benzer ve örtüşen tanımlardır. İşletme yetkililerince yapılan tanımlamada olduğu gibi Ankara ve Gaziantep'te görüşülen ilgililer de OSB'nin amacını; sanayiciyi destekleme, sınai işletmelerin biraraya toplanmaları, etkili hizmet sunumu, planlama (kentsel planlama ağırlıklı yanıtlar) işlevlerini ön plana çıkartarak tanımlamaktadır.Görüşülenler bu konuda birçok sorumluluğu olan kurumların temsilcileri olmalarına karşın, bu kişilerin sadece beşi tarafından "atıkların azaltılması, çevrenin korunmasına" OSB'nin amacının tanımında yer verilmiştir.

Bu konuda görüş bildiren ve bunların 67'si (Ankara'da 35, Gaziantep'te 32 olmak üzere) soru kağıdı uygulanan işletmelerin yetkilileri, 18'i ise mülakat uygulanan kurum temsilcileri olan toplam 85 kişiden 14'ü, yani %16,5'i, çevre yönetimine (ki aslında bunların da dördü sadece atık yönetiminden söz etmektedir) OSB'nin amaçları içinde yer vermiştir. Uygulamaya katılan 130[749] kişi dikkate alınırsa bu oran %10,77'ye düşmektedir.

Ankara'da bazı OSB'nin amaçlarına ulaştığını söyleyen iki kişi dışında tüm görüşme yapılanlar (beşi amaçlarına kısmen ulaşabildiğini belirtirken bu konudaki olumsuzlukları da saymakta, üçü ulaşamadığını söylemektedir);

[749] Soru kağıdı uygulanan 114 işletmenin yanısıra 18 kişi ile görüşülmüştür. Soru kağıdımızı yanıtlayan iki işletme sahibine tekrar mülakat uygulandığından hesaplamada kullanılan toplam katılımcı sayısı 130 olarak alınmıştır.

OSB'nin birbiriyle bütünleşen sanayileri biraraya getirmeyi, üretimi desteklemeyi, imalat sanayiinde dönüşümü sağlamayı başaramadıkları, çevresel açıdan amaçlarını gerçekleştiremedikleri, varolan yasaların uygulanamadığı, her tarafta OSB açılarak atıl sanayi arsaları oluşturulduğu, OSB'nin rant aracı olarak kullanıldığı, OSB'nin yer seçimlerinin sağlıklı gerçekleştirilemediği yönündedir. OSB'nin amaçlarını gerçekleştirdiğini belirten bir katılımcı bunu Ankara OSB için söylemekte (daha sonraki sorularda bu katılımcı OSB'nin kent planlamasına katkısı olmadığını, imar planı değişikliklerinin siyasi olduğunu belirtmektedir), diğeri ise bu gerçekleşmenin ekonomik ve sınai kuruluşların kontrolü açısından olduğunu belirterek amaçların gerçekleşmesindeki sınırlılığı ortaya koymaktadır.

Gaziantep'te görüşülen yetkililerin çoğu (5 kişi) Gaziantep OSB'nin eksikliklerini tamamlamak için gayreti ve iyi niyetini belirtmekte ve Gaziantep Sanayiin, sanayinin gelişimi ve istihdam yaratmadaki başarısını vurgulayarak, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi için düşüncelerini "çevre dışında amacına ulaşmıştır" olarak açıklamaktadır. (Bunlardan ikisi diğer OSB ile ilgili bir bilgileri olmadığını söylemişlerdir) Üç yetkili ise Gaziantep'te de çevre, Bölge'nin yerleşim yeri, denetim gibi konularda sıkıntılar olduğunu söylemektedir. Gaziantep'te görüşülen altı yetkilinin, ülkedeki OSB ile ilgili değerlendirmesi "amacına ulaşmamıştır" şeklindedir. OSB'nin bu kişilerce "tanımlanan amaçlarını bile gerçekleştiremediğini" ortaya koyan bu durum, aslında işletmelerin bu konudaki görüşlerinin değerlendirilmesi ile ulaşılan sonuçla örtüşmektedir. Çünkü Ankara (%30,15) ve Gaziantep'te (%33,33) işletmelerin görüşlerinin değerlendirilmesi sonunda (Bknz Tablo 54) ulaşılan değerler[750], OSB'nin amaçlarını gerçekleştiremediklerini düşünenlerin sayısının işletmelerde de, daha fazla olduğunu göstermektedir.

Ankara ve Gaziantep'te görüşülen kurum/kuruluşların temsilcilerince OSB'nin amacına ulaşamamasına neden olarak ileri sürülen hususlar, Tablo-59'da görülmektedir.

[750] Bu değerler, Tablo 54'teki "kısmen geçekleştirmiştir" oranı, "gerçekleştirememiştir" oranına eklenerek bulunmuştur.

Tablo 59 –OSB'nin Amaçlarının Gerçekleşmeme Nedenleri

Nedenler	Ankara n=10	Gaziantep n=8
	Sayı	Sayı
Yasal Boşluklar	8	5
Plansızlık	8	8
Eşgüdümsüzlük	4	6
Siyasi baskılar	10	7
Rant amaçlı kullanımlar	7	4
Ekonomik kaygılar	4	7
Yetki karmaşası	8	6
Katılımdaki engeller	4	6

Ankara'da biri dışında tüm katılımcılar, OSB'nin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için kurumsal olarak üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getiremediklerini belirtmektedirler. Bunun nedeni olarak ise siyasi kararlar gösterilmektedir. Bu konuda verilen yanıtlar hemen hemen aynıdır:

"-OSB hep tarım arazilerine kuruldu, kent planlarının yönlendirilmesini sağlayamadı.

-Bir tepenin üzerine çıkıp yer seçildi. Siyasi olarak kim bastırmışsa onun tarlası OSB oldu.

-Talep edilen her yerde OSB yapıldı. OSB'ler rant aracı olarak kullanıldı.

- Üretecek olan hak sahipleri arsaları aracılardan aldı.

-Uzun süre bu konuda yasa yoktu. Sonradan yapılan bir tüzük ile idare edildi.

-Siyasiler verilen kararların aksine kararlar uygulattı.

-Bu konuda belirleyici olmamız gerekirken, yapılmış seçimleri onayladık.

-Onaylamamakta biz direndik, üst yönetim uyguladı."[751]

Planlamadan sorumlu olanlar, bu konudaki planlamanın ülke gereksinimlerini dikkate almadığını, birbirini bütünleyen kent ve bölge planları yapılamadığını söylerken, kuruluş yeri seçimlerinde sorumluluğu olanlar,

[751] Ankara Kurum/Kuruluş Temsilcileri Mülakat Notları, Eylül 2003

OSB'nin çoğunlukla tarım arazilerine kurulduğunu ve bunun önüne geçemediklerini söylemektedirler. Denetim yetkisini kullananlar da kapatma kararlarının uygulanmasının engellenmesinden şikayetçidirler.

Görüşülen sanayi temsilcileri ise, sanayi arsalarının ilk elden sanayiciye ulaşmamasından[752], çalışmalarını engelleme boyutuna varan denetim ve izin için yetkili karmaşasından şikayetçidir. Ayrıca işletme sahipleri ortak giderlerin azaltılması, hizmet sunumunda etkililik açısından da sorunların tam olarak çözülemediğinden yakınmakta "katılım payı diye bölge yönetimine para verirken tekrar belediyeye de getirmediği hizmet için para ödendiğinden söz etmektedir.

Gaziantep'teki kurum temsilcileri siyasi baskıların bazen Gaziantep'te de yaşandığını büyük bir açık sözlülükle belirtirken, denetim, izinler ve katılımla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesinde sorunlarla karşılaştıklarını söylemektedirler. Ayrıca bu yetkililer, ekonomiye büyük katkısı nedeniyle, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde; çevrenin korunması ve yer seçimine yönelik olarak olması gereken kriterleri sağlamada yetkilerini kullanamadıklarını, kullansalar da ekonomik nedenlerden dolayı engelleneceklerini de ifade etmişlerdir.

2. OSB'nde Çevre Yönetiminin Gerekliliği

OSB'de ÇYS'nin gerekli olduğu konusunda (mülakata katılanların hepsi gereklidir diyor) Ankara ve Gaziantep'te genel bir uzlaşma vardır. ÇYS'nin neden gerekli olduğuna verilen yanıtlar ve yoğunlaştığı noktalar Tablo 60'da gösterilmektedir.

OSB uygulamasının çeşitli aşamalarında karar verici, denetleyici, planlamacı, eğitici konumunda bizzat uygulayan olarak yer alanların da ÇYS'nin gerekliliği konusuna bütünsel olarak yaklaşamadıkları Tablo 60'da görülebilmektedir.

[752] Oluşturulan sanayi yerbölümlerinin bu işin organizasyonunu yapanlara katkı sağladığı kamu ve özel sektör temsilcilerince de ifade edilmektedir

ÇYS uygulayan bir sanayici ise; “Sanayi çevreden ayrı tutulamaz. Çevre yönetimi AB ihracatında tarife dışı engellerden birisidir. Uluslararası pazarda yer almak istiyorsanız ÇYS olmazsa olmazdır. Planlama, atıklar, ekonomik politikalar çevre yönetiminin bir parçasıdır.”demektedir.

Tablo 60 –OSB’nde Çevre Yönetim Sistemini Gerektiren Nedenler

Nedenler	Ankara n=10	Gaziantep n=8
	Sayı	Sayı
Atık yönetimi	8	4
Acil durum yönetimi	2	
OSB’ nin amacı	2	
Sanayiciyi yönlendirmek	2	5
Yasaları uygulamak	2	
Pazarda yer almak	4	4
İnsan ve çevre sağlığını korumak	2	6
Kaynak yönetimi	4	
Planlama	4	
Bilgilendirme		
Ana-yan sanayi bütünleşmesi		2

ÇYS’nin neler içermesi gerektiğini konusunda katılımcıların önerileri ise aşağıda yer almaktadır.

Tablo 61 – Çevre Yönetim Sisteminin Kapsamı

Nedenler	Ankara n=10	Gaziantep n=8
	Sayı	Sayı
Çevre bilinci için eğitim	6	2
Çevre koruma, önleyici yaklaşım	10	8
Ekonomik, yasal araçlar	2	2
Planlama gerekleri(OSB, kent,bölge,ülke)	6	6
Politikalar (OSB, kent, bölge, ülke)	8	2

Katılımcılık	6	8
Kaynak yönetimi	4	2
Atık Yönetimi	4	2
Acil durum yönetimi	2	-
Ana-yan sanayi bütünleşmesi	-	2

ÇYS'nin içermesi gereken konular; çevre bilincini oluşturmak üzere eğitim, çevresel zararların önlenmesi, katılımcılık, planlama gereklerini sağlayacak politikalar, atık yönetimi, ekonomik araçlarda yoğunlaşmaktadır.

3.Merkez/Yerel Yönetim/OSB Yönetimi/Oda Olarak OSB Konusunda, Çevre Yönetimine Yönelik Olarak Yapılanlar

Kurumlar, OSB ile ilgili sorumluluk alanlarını; planlama, yatırıma alma, yer seçimi, ölçünleri belirleme, üretim, mevzuat hazırlama, ruhsatlandırma, açılış izni, onaylama, eğitim olarak tanımlamaktadırlar. Yatırıma alma kararı bir kurum tarafından verilirken, mevzuat hazırlama, ruhsatlandırma ve açılış izinleri için iki ya da üç kuruluş yetkili gözükmektedir. Denetimle ilgili yetkiler ise üç veya daha çok kuruma aittir. Eğitim katılımcıların hemen hepsi tarafından gerçekleştirilirken, sınai üretim işletmelerce yapılmaktadır.

Görüşme yapılan kurum temsilcileri, varolan yasal düzenlemelerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini büyük ölçüde sağladığını düşünmekle birlikte, yasaların verdiği yetkileri kullanamamaktan ve yasaların farklı kurumlara benzer yetkiler vermesi sonucu oluşan yetki karmaşasından şikayet etmektedirler.

Yasaların yetersizliğini ileri sürenler de bunu, katılım mekanizmalarının önünün kapalı olması ve yasaların farklı kurumlara benzer yetkiler vermesi sonucu oluşan yetki çatışmasına dayandırarak açıklamaktadır.

Ankara'daki katılımcıların yanıtları, OSB'nin planlanması, yatırım kararı alınması, izin belgelerinin verilmesi ve denetlenmesi gibi konularda yetkili olan

kuruluşların varolan yetkilerini, siyasi müdahaleler ve yetki çatışmaları gibi nedenlerle kullanamadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 62 – Görev ve Sorumlulukların Yerine Getirilmesinde Yasaların Rolü

Yasalar yeterli/yetersiz oluşu ve nedenleri	Ankara n=10	Gaziantep n=8
	Sayı	Sayı
Yasalar yeterli	**7**	**7**
Yasaya rağmen yetkisini kullanamama	2	2
Yasalardaki yetki karmaşası	3	-
Yasalardaki çelişki	5	2
Hakim ve savcı aynı	-	2
Cezalar yetersiz	-	1
Bilinç düzeyindeki yetersizlik	2	
Yasalar yetersiz	**3**	**1**
Yasalar yetki çatışmasına yol açıyor	1	-
Katılım mekanizmalarının önü kapalı	1	1
Rant amaçlı kullanıma engel olamıyor	1	-

Tablo 62'de görüldüğü gibi Ankara ve Gaziantep'te yetkililerin çoğu yasaların yeterli olduğu düşüncesindedir. Ancak Ankara'daki yetkililere göre, yasalardaki çelişki ve yetki karmaşası yetkilerin kullanılmasını engellemektedir. Bunların yanısıra katılımcılar, yasaya rağmen yetkisini kullanmada yetkin olamama ve bilinç düzeyindeki yetersizliği de uygulamanın yürütülmesinde engelleyici olarak tanımlamaktadır. Gaziantep'teki katılımcılara göre, yasaya rağmen yetkin olamama nedenleri; yasalardaki çelişki, hakim ve savcının aynı olması yasaların uygulanmasının önündeki engellerdir. Buna katılımcılarca bir de cezaların yetersizliği eklenmektedir.

Verilen yanıtlara baktığımızda Gaziantep'teki yetkililerce, belli bir zaman diliminde çevresel açıdan birşey yapılmadığı, yeni yasa ile hakim savcının aynı

kişi olduğunun kabul edildiği görülmektedir. Bu konuda denetim yetkisine sahip kuruluşların temsilcileri, yasaların yeterli olduğunu ifade etmekte, ancak, yasaları uygulamada siyasiler devreye girince sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Sanayi temsilcileri ise; ranta dayalı ekonomik sistemde üretmenin başlı başına fedakarlık olduğunu ve çevre için yapılabilecek en iyi şeyin bu olduğunu söylemektedirler.

Ankara ve Gaziantep'te siyasilerin kararlara ve uygulamaya karışmaması (Ankara'da 10 ve Gaziantep'te 8 kişi), eğitim (Ankara'da 6 ve Gaziantep'te 7 kişi) yasalardaki çelişkiler ve uygulamadaki yetki karmaşasının giderilmesi (her iki OSB'de altışar kişi) bu konudaki sorunların çözümü için katılımcıların çoğu tarafından önerilmektedir.

4. OSB'nin Yaşam Kalitesinin Yükselmesinde, Kent Planlamasındaki Rolü

Ankara'da bu sorunun yöneltildiği katılımcılardan biri, "OSB'nin kent planları üzerinde önemli bir rolü olmadığı" şeklinde yanıtlamakta ve bunun nedenini, "bizim yaptığımız kent planlaması değil imar planlaması ve o da sürekli değişmekte" diyerek açıklamaktadır.(Bu yanıt Tablo'da "olumsuz etkilemiştir" sütununda yer almaktadır.) Bu konudaki diğer yanıtları aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

Tablo 63- OSB'nin Yaşam Kalitesi ve Kent Planlamasındaki Rolü

Yaşam Kalitesi	**Ankara n=10**	**Gaziantep n=8**
Olumsuz etkilemiştir	3	-
Olumlu etkilemiştir	3	5
Olumlu/olumsuz etkilemiştir.	4	3
Kent planlaması		
Olumsuz etkilemiştir	3	-
olumlu etkilemiştir	3	4
olumlu/olumsuz etkilemiştir.	4	4

Sonuçlara bakıldığında Ankara'daki katılımcılar, OSB'nin her iki açıdan da olumlu/olumsuz etkileri olduğu görüşündedirler. Gaziantep'te ise OSB'nin her iki açıdan da olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir.

Verilen yanıtlara baktığımızda, OSB'nin kent planlaması ve yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkileri; gönenci, istihdamı, üretimi artırmasına, katılımı, çevre yönetimini, iletişimi, bilginin paylaşımını, hizmet sunumunu kolaylaştırmasına, mekanın ussal düzenlenmesine dayandırılmaktadır. Olumsuz etkileri olduğunun belirtenler ise; çarpık kentleşme, yetersiz iletişim ve istihdam, göç, kirlilik, tarım arazilerinin yok edilmesi, siyasi imar değişiklerinin yarattığı sonuçlara dayalı olarak bu görüşleri ileri sürmektedirler. Bu konuda Ankara'da planlama, denetim gibi yetkileri kullanan bir kurumun temsilcileri mevcut uygulamayı (yapılan araştırmada bizim de benzer etkilerini gözlemlediğimiz) şu şekilde tanımlamaktadır:

"OSB görece olarak çevre yönetimini, denetimi kolaylaştırması, risk analizlerinin daha kolay yapılabilmesi ve kent planlanması açısından önemli. Ancak doğru kent planlaması (ki genelde bu tesadüflere kalmış ve bu konuda yasal sınırlamalar yok) yapılamadığı konumda bu konu anlamını ve önemini yitiriyor. Kentin gerçek sahiplerinin, konunun taraflarının sadece danışma mahiyetinde katılımı ise yeterli değil. OSB'nin; çevre yönetimi olmaması, yeterince dolu olmaması, istihdama gereken katkıyı sağlayamaması ve etrafında çarpık yapılaşmaya yol açması, kirlilik yoğunlaşması gibi nedenlerle yaşam kalitesi açısından da daha çok olumsuz etkileri olduğunu düşünüyoruz."

Benzer yetkileri kullanan bir diğer katılımcı ise günümüzdeki uygulamayı; "Doğru kentsel plan içine yerleştirilirse kentsel yaşam açısından OSB olumlu rol üstlenebilir. Ancak OSB'nin çoğu 1.sınıf kentsel tarım arazileri üzerinde yer almış, tarımdan kaçan işgücü sanayide yer almamıştır. Bu açılardan olumsuzluklar söz konusu. Doğalında OSB, rasyonel bir planlama ile artan üretim ve istihdam yaratarak ekonomik ve toplumsal yaşamın gelişmesini sağlıyor. Bizde bunun yeterince gerçekleştiğini eldeki verilerle, çevresel

koşullara bakınca söylemek mümkün gözükmüyor.” şeklinde değerlendirmektedir.

5. OSB’nde Çevresel Açıdan Bütünsel Bir Yönetim Anlayışının Uygulamaya Sokulmasının Önündeki Engeller

Bu konuda katılımcılarca verilen yanıtları aşağıdaki şekilde gruplandırabiliriz:

-Planlamadaki yetersizlik, plan bütünlüğü olmaması,
-Uygulamadaki çok başlılık ve eşgüdümsüzlük,
-Denetim eksikliği ve denetimdeki çok başlılık,
-Rant amaçlı kullanım,
-Çevre bilinci, eğitim ve bilgi eksikliği,
-Bürokratik, siyasi engeller,
-Katılım mekanizmaların kapalı oluşu,
-Fayda maliyet analizi yapılmayışı,
-Nitelikli insan gücü eksikliği,
-İletişimsizlik ,
-Model gereksinimi, olaylara bütünsel yaklaşılmaması,
-Ekonomi-çevre bütünleşmesinin sağlanmayışı,
-Teşvik uygulaması eksikliği,
-İyi ilişkilerin olumlu/olumsuz etkileri.

Bu yanıtlar sağlıklı bir veri değerlendirmesi yapmak için tekrar kendi içinde gruplandığında aşağıdaki Tablo’da sunulan verilere ulaşılmaktadır.

Tablo 64 – Bütünsel Bir Yönetim Anlayışının Önündeki Engeller

Engeller	Ankara n=10	Gaziantep n=8
Çevre bilinci ve eğitim eksikliği	4	7
Bürokratik ve siyasi engeller	7	8
Bütünsel yaklaşamama	6	6
Plansızlık (OSB, kent,bölge,ülke)	8	4

Katılım mekanizmalarının kapalı olması	8	6
Eşgüdüm, iletişim eksikliği	8	5
Kaynakların, teşviklerin yanlış kullanımı(rant için)	7	6
Yönetim, denetimde çok başlılık	8	7
İnsan kaynaklarının kalifiye olmayışı	4	4

Verilen yanıtlara baktığımızda, bütünsel bir yönetim anlayışının önündeki engelleri Ankara'da katılımcılar; plansızlık, katılım mekanizmalarının kapalı olması, eşgüdüm ve iletişim eksikliği, yönetim ve denetimde çok başlılık, kaynakların, teşviklerin rant amaçlı kullanımı, bürokratik ve siyasi engeller, bütünsel yaklaşamama şeklinde sıralamaktadır.

Gaziantep'te ise; bürokratik ve siyasi engeller, çevre bilinci ve eğitim eksikliği, yönetim ve denetimde çok başlılık, katılım mekanizmalarının kapalı olması, kaynakların, teşviklerin rant için kullanımı, bütünsel yaklaşamama şeklinde bir sıralama söz konusudur. Uygulamada yaşanan sorunlara ve katılanların sorumluluk ve yetki kullanım alanlarına göre sıralama bir ölçüde değişse de; bürokratik ve siyasi engeller, yönetim ve denetimde çok başlılık her iki bölgedeki temsilcilere göre, bütünsel bir ÇYS kurulmasının önündeki öncelikli engellerdir.

Ankara'daki katılımcılar bu konuda planlama boyutunun önemini şu sözlerle anlatmaktadır:

"Planlama bir bütünken ülkemizde bu konuda parçalanmışlık var. Her planı başka bakanlık yapıyor. Çevre düzeni planı Çevre (şu an Çevre ve Orman) Bakanlığı, imar planı Bayındırlık Bakanlığı, bölge planı DPT yapıyor ve hepsi birbirinden kopuk. Plan yapılırken noktasal ve kısa vadeli planlama yapılması, yönetim ve denetimdeki çok başlığın getirdiği karmaşadır. Ulusal ve bölgesel planlamalar sanayi ve diğer sektörler dikkate alınarak, bilimsel ve teknik olarak yapılmalıdır. Ayrıca planlama yapılırken altyapının yanısıra mekansal düzenlemenin da planlanması ve planlamanın üretime yönelik sektörel planlamayı da içermesi gerekir."

Eğitim seviyesinin düşüklüğünden yakınan Gaziantep'li yetkililer için nitelikli insan gücü eksikliği; hertür yeniliği uygulamaya sokmada, bürokratik, siyasi engeller ve devlet desteğinin olmayışı kadar büyük bir engeldir.

G. Bulguların Değerlendirilmesi

Ankara'da ve Gaziantep'te sınai işletmeler ile OSB uygulamasında taraf olan kurumların temsilcilerinden soru kağıdı uygulanarak veya yüzyüze yapılan görüşmelerle elde edilen veriler, bazı noktaların açıklanmasında gözlemlerimizi de dikkate alarak ve hipotezlerimize koşut olarak değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmektedir.

İlk hipotezimiz OSB'nin amacı ile ilgilidir. Sınai kuruluşlara ve konunun taraflarına bu amaçla sorulan sorulara verilen yanıtlara bakıldığında, sorumuzu yanıtlayanların ve görüşülenlerin (toplam olan 85 kişi) büyük çoğunluğu OSB'nin temel amaçlarını; "sanayiciyi desteklemek, sınai kuruluşların düzenli bir şekilde yerleşimini sağlamak, işletmelerin sorunlarının çözümüne ve hizmet taleplerine yardımcı olmak, sanayii etkili, verimli kılmak, geliştirmek olarak" tanımlamışlardır.(Bknz. Tablo 53 ve 58)

Kamu veya sivil toplum kuruluşu temsilcileri, yapılan görüşmelerde OSB'nin amaçlarını tanımlarken, OSB'nin kentsel ve bölgesel gelişme amacına da yer vermişlerdir. Bunun oranı Gaziantep'te daha yüksektir. Benzer şekilde Gaziantep'li sanayiciler de OSB'nin amaçlarını tanımlarken "bölgesel gelişme"ye öncelikle yer vermektedirler. Ankara'daki işletmelerin amaç tanımlamalarında ise "bölgesel gelişme"ye bir işletme dışında yer veren olmamıştır.

Ankete katılanların çok azı, OSB'nin amaçlarını tanımlarken çevre ile ilgili sorumluluklarından söz etmektedirler. Yukarıda belirtilen amaçların yanısıra, OSB'nin çevre ile ilgili sorumluluklarından söz eden 14 katılımcının (Bknz. Tablo 53 ve 58) bazıları da (4 kişi) gerçekte çevre yönetiminden değil atık yönetiminden söz etmektedirler. OSB'nin amaçları konusunda ortaya çıkan bu

sonuç, “OSB’nin sanayinin özendirilmesi, geliştirilmesi, desteklenmesi için kurulduğu ve çevresel amaçlarının uygulamada dikkate alınmadığı” şeklindeki ilk iki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Ankara’da ve Gaziantep’teki işletmelerin bir kısmı (31’i), “OSB’nin büyük ölçüde amaçlarını gerçekleştirdiklerini” söylemektedir. Ancak OSB’nin gerçekleştirdiği söylenen amaçlar, “sanayicinin desteklenmesi, sanayinin belli bir yerde toplanması, daha ucuza enerji ve kaynak kullanımı, hizmet sunumunda kolaylık sağlanması, ortak sorunların çözümü”dür. Ankara’da ve Gaziantep’te “OSB’nin amaçlarını gerçekleştiremediğini düşünen işletmelerin sayısı (36) gerçekleştirdiğini düşünenlerden daha fazladır. (Bknz. Tablo -54)

Ankete katılan sınai işletmelerin yetkilileri, OSB’nin; birbiriyle bütünleşen sanayilerin biraraya getirilmesi, üretimin desteklenmesi, imalat sanayiinde dönüşümün ve çevresel gerekliliklerin sağlanması açılarından amaçlarını gerçekleştiremediklerini belirtilmektedirler. Ayrıca, varolan yasaların uygulanamadığı, her tarafta OSB açılarak atıl sanayi arsaları oluşturulduğu, OSB’nin rant aracı olarak kullanıldığı, OSB’nin yer seçimlerinin sağlıklı gerçekleştirilemediği de dile getirilen görüşler arasındadır.

Ankara ve Gaziantep’te mülakata katılanlardan OSB’nin amaçlarını gerçekleştirdiğini söyleyenler, bu değerlendirmenin Ankara ve Gaziantep için geçerli olduğunu belirterek ülke geneli için bunun geçerli olmadığını söylemektedirler. Mülakatlarda da gerçekleştiği söyleyen amaçlar da işletmeler de olduğu gibi “sanayicinin desteklenmesi, sanayiin biraraya toplanması, ortak sorunların, altyapı gereksinimlerinin çözümü, hizmet sunumunun kolaylaşması, sanayii teşviktir. Çevresel amaçlar buna dahil değildir. (Ayrıntılar için bknz. Mülakatların Değerlendirilmesi)

Gaziantep ve Ankara’da, OSB’nin ana-yan sanayi bütünleşmesi, bölgesel gelişme, kentsel gelişme çevre koruma amaçlarını gerçekleştirebildiğini söyleyen çok az kişi bulunmaktadır. Bu sonuçlar da “OSB’nin çevresel

amaçlarının öncelik olarak dikkate alınmadığı" yönündeki ikinci ve "çevresel, bölgesel, kentsel amaçlarının uygulamaya geçirilemediği"ni savlayan üçüncü varsayımlarımızı desteklemektedir.

Planlamadan uzak yaklaşımlar, siyasi müdahaleler, OSB arsalarının aracı eliyle sanayiciye ulaşması ve rant aracı olarak kullanılması, yasaların uygulanmasındaki karmaşa ve uygulamadaki çok başlılık, iyi ilişkilerin yanlış kullanımı; sanayiciler, kamu görevlileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerince OSB'nin amaçlarını gerçekleştirmedeki sorunlar ve engelleri olarak dile getirmektedirler. Sanayi odaları temsilcileri dışındaki katılımcılar, kurum olarak OSB'nin amaçlarını yerine getirememesinde kendilerinin de payı olduğunu ve siyasi kararlar, baskılar sonucu yetkilerini kullanmakta, sorumluluklarını yerine getirmekte zorlandıklarını kabul etmektedirler.

Görüşme ve soru kağıdı verileri çerçevesinde, her iki organize sanayi bölgesinde çevre yönetimine yönelik olarak yapılanlara bakıldığında; bu konuda benzer uygulamaların yanısıra farklı uygulamaların da olduğu görülmektedir.

Ankara'da çevre kirliliğini önlemek üzere, organize sanayi bölgesi bünyesinde atıkların denetimi ve izlenmesi için oluşturulan laboratuvarda hava ve su kirliliğini izlemek ve denetlemek üzere ölçümler yapılmaktadır. Ayrıca bu amaçla Bölge Yönetimi'nce, yeşil alan oluşturma, ağaçlandırılma ve işletmelerce yeterli olmadığı söylenen eğitim çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Gaziantep'te çevre kalitesinin korunması amacıyla ölçüm, analizler yapacak bir laboratuvar bulunmamaktadır. Mevcut durumda, halen faaliyete geçmeyen bir arıtma tesisi kurulmuş, yeşil alan oluşturmak ve ağaçlandırmak üzere çalışmalar yapılmıştır. Çevre konusunda bilgi gereksinimi bu Bölge'deki işletmelerce sıklıkla dile getirilen bir konudur.

Her iki Bölge'de de istihdam edilen birer çevre mühendisi dışında, çevre yönetimine yönelik olarak oluşturulmuş ve tüm fonksiyonlarıyla sistemli bir

biçimde çevre yönetimini sağlayacak bir yapı, birim, kurumsallaşma bulunmamaktadır. Hava Kalitesi (md.57) ve Su Kirliliğini Kontrol (md.52) yönetmeliklerinde istihdamı zorunlu kılınan "Denetim Görevlisi"ne her iki bölgenin sınai kuruluşlarında da rastlanılmamıştır. Ayrıca 2001 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren Çevre Denetim Yönetmeliği kapsamında (md.6) benzer amaçlarla oluşturulmuş bir birim de bulunmamaktadır.

Ankara ve Gaziantep'te anketleri yanıtlayan 114 işletmeden sadece üçü, ÇYS uygulamaktadır. ÇYS uygulayan işletmelerde bu sistemin bir gereği olarak oluşturulan iç denetçiler bulunmaktadır. Nisan 2000'de yürürlüğe giren ve Nisan 2002'de Uygulama Yönetmeliği çıkarılan OSB Yasası çerçevesinde bir ÇYS ise, bu araştırmada yer verilen son verilerin alındığı Eylül 2003 tarihine kadar her iki OSB'de de oluşturulmuş değildir. Ancak Yönetmelikte tanımlanan ÇYS sistemi içinde yer alan konulardan (md.107) altyapı tesisleri kurma ve işletme, yangın savunma sistemi her iki organize sanayi bölgesinde, atık yönetimi ise (Gaziantep'e göre Ankara organize sanayi bölgesinde daha altyapısı oluşturulmuş ve sürekliliği sağlanmış olmak üzere) her iki Bölge'de de bazı alanlarda gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan, Gaziantep ve Ankara organize sanayi bölgesi yönetimlerinin ISO 9000 serisi kalite belgeleri olup, ÇYS belgeleri bulunmamaktadır. ISO 9000 serisi kalite belgesi, verilen hizmetin etkili ve verimli verilmesine yönelik bir belgelendirmeyi göstermektedir. Bu belge kurum/ kuruluşun varoluş nedenini çevre açısından sorgulayan, verilmesi gereken hizmetin, amacın bu boyutu ne ölçüde dikkate alarak gerçekleştirildiğini ortaya koyan bir belge değildir. Bu durum genelde ÇYS belgesi ile ortaya konulmaktadır. Bu verileri dikkate aldığımızda "var olan yasal düzenlemelere karşın ÇYS için bir kurumsallaşmanın sağlanamadığı ve varolan uygulamaların bireysel ve bütünsellikten uzak olduğu" varsayımımızın da geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca işletmelerin üretim süreçleri ve atıklarının uzaklaştırılmasına yönelik seçimlerini içeren aşağıdaki veriler diğer hipotezlerimizi sınama yanında bu hipotezimizin doğruluğunu da güçlendirmektedir.

Daha önce “Üretim Bilgileri” bölümlerinde de belirtildiği üzere, her iki Bölge’de enerji, hammadde, kaynak kullanımı ile ilgili sayısal verilere ulaşılmakta zorluk yaşanmıştır. Bu konuda çok az sayıda işletme dışında düzgün bir arşivleme yapılmaması, her iki Bölge’de bu soruların yanıtlama oranının (su kullanımı hariç) oldukça düşük olmasına yol açmış ve ulaşılan verilerin kontrol edilmesini gerektirmiştir.(Tablo 27-28)

Yapılan hesaplamalarla evsel ve endüstriyel su kullanan firmaların çoğunda evsel su kullanımının olması gerekenden daha fazla ya da daha az verildiği belirlenmiştir. Ankara ve Gaziantep’te evsel ve endüstriyel su kullanan işletmelerden (Bknz.Tablo-23) yaklaşık üçte ikisinin evsel su kullanımı verileri hesaplananla örtüşmemektedir. Bu değer Ankara’da hesaplanandan az, Gaziantep’te fazladır. Ayrıca bilgisizlikten kaynaklanan ya da bir yaptırıma yol açacağı düşüncesiyle de yanlış veri sunumları olmuştur. Örnek vermek gerekirse; Gaziantep’te tekstil, kimya taş toprağa dayalı sanayiden birer, gıda, makine metal eşya, metal ana sanayiinden ikişer firma, Ankara’da metal eşya, makine sanayiinden dokuz, gıda orman kağıt ürünlerinden ikişer, kimya, metal ana diğer sanayi sektöründen birer işletme sadece evsel su kullandıklarını belirtirken bu soruya aynı sektörden diğer işletmeler “evsel ve endüstriyel su kullandıkları” yanıtını vermişlerdir. Oysa sektörel açıdan bakıldığında da bu işletmeler endüstriyel amaçlı su kullanımı gereken işletmelerdir. Endüstriyel olarak arıtılmış atıksu kullanımı her iki Bölge’de de yok denecek kadar azdır. (Bknz.Tablo-25)

Tablo 18’de görüleceği üzere, Gaziantep’te ve Ankara’da kullanılan üretim teknolojisinin alternatifi ile ilgili soruya “evet” diyen işletmelerin büyük bir kısmı, “üretim maliyetinde azalma”nın yöntem değişikliği yapmak için ilk öncelikleri olduğunu belirtmişlerdir. Tablo19’a bakıldığında, değişikliği sağlayacak ikinci önceliğin üretim basamağında azalma olduğu görülmektedir. Ankara’da ve Gaziantep’te ankete katılanlardan üretim yönteminde değişiklik

yapanların (Tablo-20) büyük bir kısmı bu yöntem değişikliğini yeni ekipman alınması veya Ar-Ge sonucu otaya çıkan gereklilikler nedeniyle yapmışlardır. (Bknz.Tablo 21) Her iki OSB'de de atık ve kirletici etkisinde azalma tek başına yöntem değişikliğinde etken olamamıştır.

Evsel su kullanımı ile kıyaslandığında iki OSB'de de endüstriyel amaçlı su kullanımı fazladır ve işletmeler bu amaçla en fazla şehir suyunu kullanmaktadırlar.(Bknz.Tablo 24, 25, 26) Ankara'da elektrik kullanımı bir milyon kilovat saatten az olan işletmeler, Antep'te ise fazla olan işletmeler yoğunluktadır.(Tablo 27) Her iki OSB'nde de birincil yakıt olarak kullanılan doğal gaz ve fuel oil yanında kömür kullanımı önemsenmeyecek boyuttadır. Ankara'da doğalgaz, Gaziantep'te fuel oil yoğun olarak kullanılmaktadır. (Tablo 29) Yakıt seçiminde belirleyici olan firma olmakla birlikte (Tablo 30), bu konuda alınan kararlara-İl Hıfzıssıhha Kurulu ve benzeri kararlar- uygun olarak davranılmaktadır. Ancak yakıt seçiminde belirleyici olan her iki bölgede de ekonomik olma ve temininde kolaylıktır. (Bknz.Tablo 31, Grafik 12 ve 19)

Kaynak ve enerji kullanımı ve bu konudaki öncelikleri belirlemeyi amaçlayan sorularla ulaşılan verilerin ortaya çıkardığı iki sonuç oldukça ilginçtir. Bunlardan biri, Gaziantep'in aksine Ankara'da elektrik kullanımı bir milyon kilovat saatten az olan işletmelerin yoğun olmasıdır. Üretim kapasitesi ve firma büyüklüğü göz önüne alındığında beklenenden daha düşük enerji kullanımı; belgelere dayanmadan hatalı veri aktarılmasını ya da "sanayide kaçak elektrik kullanımı" ile ilgili iddiaları akla getirmektedir. Bir diğer konu ise; kendi sağladığı içme ve kullanma sularını kullanan her iki OSB'nde de işletmelerin, en fazla şehir suyu kullandıklarını söylemeleridir. (Tablo 25, 26)

Ankara'daki işletmelerin üçte birinin, Gaziantep'teki işletmelerin ise hemen hemen yarısının ürünleri başka bir işletme tarafından hammadde olarak kullanılmaktadır.(Tablo 32) Bu işletmelerin ürünlerini kullananların Ankara'da üçte birinden fazlası Gaziantep'te ise dörtte üçü ürünlerini kullandıkları işletmelerden uzaktadır.(Tablo 33) Ürünleri hammadde olarak kullanılmayanları

da dikkate alırsak, ana-yan sanayi bütünleşmesi her iki organize sanayi bölgesinde de sağlanamamıştır. Bu hem çevresel hem de atık yönetimi açısından önemli bir konudur.

Soru kağıdında çevre yönetiminin bir parçası olan atık yönetimine yönelik soruların yer aldığı III. Bölümde, "üretimlerinin ön arıtma gerektirip gerektirmediği" sorulan ve sektörel özelliklerine göre farklı boyutlarda kirleticiliği olan işletmelerin, her iki bölgede de çok az sayıda işletme (Gaziantep'te daha fazla sayıda olsa da) "üretimleri için ön arıtma gerektiği" şeklinde yanıtlamıştır (Bknz. Tablo -34) Ancak her iki bölgede de ankete katılan işletmelerin yarıya yakını bir başka soruyu yanıtlarken üretim prosesi için gereken bir arıtma türünü tanımlamışlardır. (Bknz. Tablo -35) Bu OSB'ndeki sektörel dağılımı ve bu sınai sektörlerin bilimsel olarak tanımlanan atıklarını dikkate aldığımızda; bu tanımlama olması gereken ön arıtma tesisi sayısını yansıtma açısından daha anlamlı ve doğru gözükmektedir. Buna karşın her iki bölgede de mevcut durumda arıtma tesisi olan işletmelerin yüzde dağılımı, (Ankara'da %17,5, Gaziantep'te %15,7 ; Bknz. Tablo - 36) işletmelerin kendileri için gereken arıtma türünü belirlerken ortaya çıkan ve bir başka açıdan arıtma yapması gereken işletme yüzdesini ortaya koyan rakamların (Bknz. Tablo -35) çok altındadır. İşletmelerce verilen rakamlarla, arıtma gerekliliği olanlar ve arıtma tesisi olanları karşılaştırdığımızda, her iki bölgede de işletmelerin ancak üçte birinin arıtma yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Sınai kuruluşların kendilerinin de gereklilik ortaya koyduğu, ancak "gerekli olmasına karşın çok az sayıda işletmenin arıtma yapması" durumu ise bizi, "OSB'nin kendilerinin çevresel sorunlara yol açtığı" sonucuna ulaştırmaktadır. Mevcut durumdaki, üretimlerinde arıtma gerektiği halde "gerekli değil" yanıtı veren işletmeler ve sektörel olarak atık özellikleri dikkate alındığında arıtma yapması gerekenler de sonuca eklendiğinde, OSB'nin yarattığı kirlilik yükü ile yol açtığı çevre probleminin daha büyük olduğu ortaya çıkacaktır. Bu durum "çevre kirliliğini önlemeyi amaçlayan OSB'nin gerçekte kendilerinin çevre kirliliği yarattığı" hipotezimizle örtüşmektedir.

Atık Yönetimi Bilgileri Bölümünde yer alan atık yönetiminin nasıl yapıldığını ortaya koymak üzere istenen verilere ulaşmada da sıkıntılar yaşanmıştır. İşletmelerin belgelendirme ve ölçümleme ile ilgili eksiklikleri, evsel, endüstriyel atık miktarlarının belirtilmesinin istendiği soruların yanıtlanmasında sorun yaratmıştır. Görüştüğümüz işletmeler atıklarının miktarlarını bildirmekte zorlanmıştır. Gaziantep'te işletmelerin hemen hemen yarısı, Ankara'da ise dörtte biri bu konuda miktar bildirememiş ya da soruyu yanıtlamamıştır.(Tablo 37, 38) Endüstriyel atıkları olan bazı işletmeler bunların cinslerini vermiş, ancak miktarlarını bilmediklerini belirterek miktar vermemişlerdir. (Grafik 15,16)

Anketimize verilen yanıtlara göre Ankara'da altı (Bknz. Grafik-17a) Gaziantep'te dört işletmenin (Bknz. Grafik -17b) tehlikeli atıkları vardır. Tehlikeli atığı olduğunu açıklayan; Ankara'da metal, metal eşya ve diğer sınai sektörlerinden, Gaziantep'te ise gıda, kimya ve taş ve toprağa dayalı sınai sektörlerinden işletmelerle aynı üretimi yapan çok sayıda işletmenin ise, tehlikeli atığı bulunmamaktadır. Tehlikeli atıkları bulunduğunu belirten firmalardan Ankara'da beşi (Grafik -18 a) Gaziantep'te ikisi (gerçekte sadece bir) (Grafik -18 b) bunlara arıtma uygulamaktadır. Atıklardan geri kazanım ile ilgili sistemi olan işletme sayısı Ankara'da 12, Gaziantep'te ise altıdır.

Atıkların nereye deşarj edildiği ile ilgili soruyu Grafik -19'dan görülebileceği gibi Ankara'daki işletmelerin neredeyse yarısı, Gaziantep'tekilerin ise yarıdan fazlası yanıtlamamıştır. Verilen yanıtlara ve buna göre oluşturulan grafiklere baktığımızda; Ankara'da katı atıklar çöp, sıvı atıklar kanalizasyon ile uzaklaştırmaktadır. Sadece 11 işletme yani ankete katılanların %17.5'i atıklarının geri dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Gaziantep'te bu oran % 6'dır.

Baca gazı ölçümü yaptıranların sayısı ile emisyon izni olanların sayısı hem Ankara'da hem Gaziantep'te örtüşmemektedir. Ankara'da 34 işletme (Tablo 40) ölçüm yaptırdığını belirtirken emisyon izni olan 22'dir. (Bknz.Tablo -45) Gaziantep'te ölçüm yaptıran işletme sayısı 22 iken, belgesi olan 3'tür.

Atıksu içinde aynı şey söz konusudur. Ankara'da atıksu analizi yaptıran 46 (Bknz Tablo - 41), belgesi olan 14 (Tablo 45), Gaziantep'te atıksu analizi yaptıran sekiz, belgesi olan ikidir. Bu durumun izin belgelerinin bir kısmının yenilenmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir diğer konu, atıksu ölçüm sıklığını aynı sektörden ve aynı tür üretim yapan ve kapasite olarak da birbirine yakın işletmelerin bile farklı belirtmeleridir.

Atık yönetiminin yanısıra çevre ve maliyet etkililiği açısından da önemli olan bir konu, işletmelerin birbirinin atıklarını kullanabilmeleridir. Ankara'daki işletmelerin üçte biri, Gaziantep'tekilerin ise beşte biri birbirinin atıklarını kullanabildiklerini belirtmektedirler.(Tablo - 42) Ancak bu işletmeler atıklarını kullandıkları işletmeden uzakta yer almaktadırlar.(Tablo - 43) Bu durumla ana-yan sanayii bütünleşmesi açısından da öne sürdüğümüz hipotez doğrulanmaktadır.

Ankara ve Gaziantep'te sadece üçer firma arıtılarak geri kazanılan atıksu kullandıklarını bildirmişlerdir. Atık yönetimi ile ilgili sağlanan verilere bakıldığında, bu konudaki hipotezlerimizi yineleyebilir; Ankara ve Gaziantep'te bireysel davranışların ötesine geçen, sistemli ve çevresel açıdan olumsuz sonuçlar doğurmayacak, çevre yönetiminin bir parçası ve onu bütünleyen bir atık yönetimini bulunmadığını söyleyebiliriz.

Çevre Yönetimi ile ilgili bölümde yer alan ve işletmelerin çevresel açıdan gerekli olan koşulları ne ölçüde sağlandıklarını ve bu konudaki yasal gereklikleri ne ölçüde yerine getirdiklerini ve organize sanayi bölgesinden benimsenen çevre yaklaşımını ortaya koyan verilerden biri ÇED verileridir.

Gaziantep'teki sınai kuruluşların beşte biri ÇED yaptırmışken bu sayı yasaların hazırlandığı ve uygulama için de örnek olması gereken Ankara'da çok daha düşüktür.(Bknz.Tablo- 44) Ankara'da araştırmamıza katılan ve çoğunluğu metal eşya ve metal ana sanayiinden olan işletmelerin üçte biri belgelendirme ile ilgili veri talebine yanıt vermemiştir. Yanıtlayanların ise çok azının atıksu,

emisyon ve ÇED belgesi vardır. Gaziantep'te çoğunluğu tekstil ve kimya sanayiinden işletmelerden atıksu, emisyon belgesi sahibi olanlar Ankara'ya göre daha da azdır. Ancak Gaziantep'te ÇED belgesi olan kuruluş sayısı Ankara'dan daha fazladır. Verilen bilgiler doğrultusunda her iki bölgede de işletmelerin yarıya yakınının GSM ruhsatı olduğu verisine ulaşılmıştır.[753] (Bknz. Tablo - 45)

Her iki bölgede ankete katılan toplam 114 işletmeden 16'sının atıksu, 25'inin emisyon, 17'sinin ÇED, 49'unun GSM belgeleri bulunmaktadır. Ankara ve Gaziantep'te ISO 9000 serisi kalite belgesi olan işletmeler, bu belgelerden en az ikisine sahiptirler. Ankara'da tüm belgeleri tam olan kuruluşlar, ÇYS uygulayan kuruluşlardır. Ankara ve Gaziantep'te araştırmaya veri sağlayan kuruluşların üçü (yani %2.6'sı) ÇYS uygulamaktadır. Ayrıca yurtdışına ihracat yapan işletmelerin, Ankara'da %77.7'si, Gaziantep'te ise %60.6'sı bu belgelerden birine sahiptir.

Ankara'daki ve Gaziantep'te ankete katılan işletmelerin dörtte üçü çevre dostu teknoloji olabileceğini belirtmekte (Bknz.Grafik - 23), ancak bu işletmelerden Gaziantep'te biraz fazla olmak üzere beşte biri (Tablo - 47), ürünlerinin etiketlerinde çevresel etkilerine yer vermektedir. Yine bu işletmelerin Ankara'da %34,9, Gaziantep'te %41,2'si çevre etiketi, yeşil ürünün sektörleri içinde olabileceğini belirtmektedir. (Tablo - 48, Grafik -24)

Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin büyük bir çoğunluğunun (Tablo - 49, Grafik - 25) ÇYS hakkında bilgisi bulunmamaktadır. Bilgisi olan firmaların % 93'ü ihracat yapan, %71'i 10 yılı aşkın süredir üretimde olan ve %70'i 50 kişiden fazla kişi çalıştıran firmalardır. ÇYS hakkında bilgisi olmadığını söyleyen işletmelerden bazıları da, örneğin Gaziantep'ten 15 kuruluş, ÇYS sistemlerinin pazarları açısından önemli olduğunu belirtmektedirler. ÇYS'nin pazarları için önemli olduğunu söyleyen işletmelerin oranı, Ankara'da yarıya yakın iken, Gaziantep'te yarıdan daha fazladır.(Tablo - 50) Bunların tümü ihracat

[753] Bu oran Ankara'da daha fazla olup, Sanayi Bakanlığı ve Ankara OSB Müdürlüğü anketi verilerine göre yarıdan biraz fazladır. %56.

yapmaktadırlar. Ankara ve Gaziantep'te çok az sayıda işletme ürünlerini pazarlarken çevresel bilgilerin eksikliğinden, kriterlerin sağlanamamasından kaynaklanan sorunlar yaşamıştır.(Bknz.Tablo - 51)

OSB'nde çevre yaklaşımını ortaya koyan ve ÇYS ile ilgili verilerin verilerin değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçların hipotezlerimizi ne ölçüde sağladığına bakıldığında; "Ankara ve Gaziantep'teki işletmelerin büyük bir çoğunluğunun ÇYS hakkındaki bilgisi bulunmadığı, bilgisi olan firmaların da ihracat yapan, uzun yıllar üretimde ve belli büyüklükte firmalar olduğu, çevresel parametre eksikliğinin pazarda engelleyici olduğu ve işletmelerin bunun farkına ancak bundan kaynaklanan sorunlar yaşadıklarında vardığı" şeklindeki önermelerimizin doğrulandığı görülmektedir. Ankara'daki görüşmelerde ÇYS'nin olmayışının pazar açısından engelleyici olduğunu vurgulayan dört işletme, bu konunun rekabet açısından önemini de dile getirmektedir.

Bu konuda bilgisi olsun olmasın tüm işletmelerce "ÇYS'nin önemi ve gerekliliği" genel kabul gören bir husustur. Ancak bunu uygulamaya geçirenlerin yani ÇYS uygulayanların sayısı, (Gaziantep'te belgelendirilmiş ÇYS uygulaması yok) sadece üçtür.

Soru kağıdının "Görüşler" başlıklı V. Bölümü çerçevesinde işletmelerce verilen görüşlerde, hipotezlerimiz içinde yer alan (Gaziantep'te daha ağırlıklı olmak üzere her iki Bölge'de de) eğitim gereksiniminden ve OSB yönetiminin bu konuda daha fazla (seminer, bilgilendirme toplantıları gibi) eğitim çalışmaları yapması gereğinden söz edilmektedir. Sanayiciler bilgi eksikliklerini OSB yönetimlerinin yeterince bilgilendirme yapmamasına bağlarken, bölge yönetiminde bulunanlar bunun, sanayicilerin eğitim çalışmalarına katılmaktaki isteksizliğinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Katılımcılarca bilgi edinme eksikliği nedeni olarak dile getirilen diğer bir husus ise, üniversitelerle yeterince ortak çalışma yapılmamasıdır. Sanayicilerin bilgi eksikliklerinin nedenleri konusunda, "sanayiciler eğitim çalışmalarına katılmakta isteksizdir" şeklinde ve

OSB yönetimini destekleyen benzer görüşler, sanayiciler için eğitim çalışmaları yapan kamu ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerince de ifade edilmektedir.

Hipotezlerimizde ayrıca belirtmemekle birlikte, alan araştırması uygulamasını anlatırken ifade edildiği gibi, işletmeler bilgilenmeye çok açık ve yapılan çalışmalara katılma konusunda çok istekli değildir. Bu nedenle diğer katılımcıların, "bilgilenme konusundaki eksiklikte işletmelerin de payı olduğu" görüşleri tarafımızca da paylaşılmaktadır.

Hipotezlerimizle örtüşmeyen bir bulgu; Gaziantep OSB'deki işletmelerin büyük bir çoğunluğunun ihracat yapmasına karşın, ÇYS hakkında bilgili olmamasıdır.[754] Üretimini pazarlamak için yoğun olarak Ortadoğu Pazarını kullansa da Avrupa'ya da ihracat yapan Gaziantep OSB'ndeki bu durum, görüşülen işletmelerden hiçbirinin bu güne kadar çevresel boyutları sağlayamamaktan dolayı bir sorun yaşamamış olmalarına ve malı alan ülkeden bu konuda bir zorlama gelmemesine bağlanmıştır. Ankara'daki durum ise varsayımlarımıza paraleldir.

Ankara ve Gaziantep örneklerinin incelendiği araştırma bulgularına bakıldığında, OSB uygulamasında yaşanan sorunların; I. Bölümde yapılan literatür taramasında olduğu gibi; hukuksal, yönetsel, siyasal tercihler, ekonomik ve çevresel kaynak kullanımından doğan sorunlar başlıkları altında da değerlendirilebileceği görülmektedir.

Araştırmaya katılanlara göre; OSB uygulamasındaki sınırlılıklardan biri yasal etkenlerdir. Yasal açıdan sorunlar, varolan yasal düzenlemelerin uygulanamayışı, yasaların uygulanabilir olmayışı, aynı konuda çok fazla düzenleme ile yaratılan yasa karmaşasıdır. Örneğin, OSB yönetimi ve sanayicilere göre, ÇED gereği bile olsa köylüye "sanayi burayı kirletiyor mu "diye sormanın bir anlamı yoktur. Onlara göre; bu konudaki düzenlemeler gereksizdir ve süreci uzatmaktadır. Kamu görevlileri de, konudan etkilenenlerin

[754] Bilgili olduğunu söyleyenlerin hepsi ihracat yapıyor bile olsa bu sayı ihracat yapanların sayısının çok altındadır.

katılamayacakları ve farkında olmadıkları, konuya sahip çıkacakların ise dışlandığı bir uygulama ve buna yönelik düzenlemeler ile bu uygulamanın amacını karşılamadığını dile getirmektedirler. Ayrıca yasaları uygulaması gerekenler, yasalarla verilen denetim, izin, uygulamadan men, para cezası gibi yetkilerini kullanamadıklarını ve yasaları uygulayamadıklarını da kabul etmektedirler.

Katılımcılarca, yasalardaki benzer düzenlemeler sonucunda kimin neyi yapacağının belli olmayışı ve yönetimde çok başlılıktan doğan yönetsel boşluklar ve denetimsizlik OSB uygulamasındaki yönetsel sorunlardır. Bu çerçevede kurumlararası eşgüdümsüzlük, sivil toplum kuruluşlarının(STK) kararlara katılamayışı, izin süreçlerindeki farklılık ve yetkili karmaşası, nitelikli işgücü ve uzman eksikliği de OSB'nin yönetilememesine yol açan nedenler olarak dile getirilmektedir.

Ekonomik ve doğal kaynakların etkili ve verimli kullanılmasının önündeki engeller ise; plansız, ülke gereksinimlerini karşılamaktan uzak ve yanlış yer seçim kararları, sanayi arsalarının aracılar eliyle sanayiciye ulaşması ve aynı özellikleri taşımaması, OSB'nin altyapıları tamamlanmadan devreye sokulması, ana yan sanayi bütünleşmesinin sağlanamaması, çevre kirliliğine yönelik olarak önlem alınmaması, katılımla ilgili düzenlemelerin ülke gerçeklerinden uzak olması, konunun gerçek taraflarına (STK'na) çevre değerlerinin kullanımı için kararların alındığı komisyonlarda yer verilmemesidir.

Katılanlara göre, siyasi engeller, hem kamu görevlilerinin baskı altına alınması sonucunda yasaların uygulanamamasında, hem de OSB'nin siyasi çıkarlar nedeniyle sınai potansiyeli olmayan yerlerde kurulması ve amacının dışına çıkarılmasında en önemli etkendir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Organize sanayi bölgeleri, sanayileşme ile birlikte toplumun yeni mekansal düzenlere kaymasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bu çerçevede tek olarak işlevlerini sürdüren sınai işletmeler, bir plan içinde geliştirmek ve belirli ölçünlerle işletilmek üzere, altyapı ve hizmet tesisleri sağlanarak örgütlendirilmişlerdir. Buradaki örgütlenme sanayinin değil bölgenin örgütlenmesini ifade etmektedir.

OSB'nin kuruluşundaki temel çıkış noktası; işletmelere hizmet sunumunda ve ortak sorunların çözümünde kolaylık sağlama olup, OSB'nden başlangıçta beklenen özel sektörün karını artırmasıdır. OSB, 1950'li yıllarla birlikte devlet tarafından gelişmeyi sağlamak amacıyla, yatırımı özendirici ekonomik ve siyasal bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanıma bağlı olarak yaygınlaşan OSB'ne, zamanla ortaya çıkan çevre sorunlarına koşut olarak farklı sorumluluklar yüklenilmiştir.

Dünya ekonomisindeki gelişme ve genişlemeyi 1970'li yıllar sonrasında, pazar daralmasının neden olduğu kriz dönemi izlemiştir. Bu dönemde, ülkeler, çok uluslu şirketler, krizden kurtulabilmek için bir yandan teknoloji geliştirmeye çalışırken bir yandan da imalat sanayii artan bir hızla gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. Bu dönemde üretim, giderek uluslararasılaşmakta, üretim teknolojisi ve sanayi bölgeleri ise, değişen üretim istemlerini, farklılık yaratacak ürünleri geliştirecek ve pazara ulaştıracak şekilde dönüşmektedir. Sanayi üretim ölçeğindeki değişmeler, sanayilerin uygun koşullarda üretim yapabilecek mekanlara aktarılması bir yönüyle uluslararası yeni işbölümünün bir sonucudur. Ancak bu değişimde bu ülkelerdeki giderek güçlenen nimbizmin de payını unutmamak gerekir.

Bu süreçte tüm dünyada –özellikle gelişmekte olan ülkelerde- gelişmiş ülkeler öncülüğünde, dünya pazarları için üretim yapan ve teknoloji geliştirme ve

ürünü pazarlama amaçlarını da sağlayan serbest bölgeler oluşturulmuştur.[755] Varolan sanayi bölgelerinin amaçları ise bu çerçevede değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede; OSB'ndeki işletme büyüklükleri esnek üretim koşullarını karşılayacak şekilde küçük ve orta ölçekli olarak tasarlanmakta; bölgeler, pazar istemlerine uygun olarak farklı özelliklerde ürünler üretmekte; OSB, yeni bir rekabet unsuru olarak ortaya çıkan çevresel meydan okumaları karşılayacak işlevlerle donatılmaktadır. Yoğunlaşan rekabet ve farklılaşan ürünler üretme zorunluluğu; her aşamada denetimle tam zamanında hatasız ürü00nler üretimini sağlayacak esnek üretim yöntemlerini ve örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Değişen üretim sistemi beraberinde bu sistemi uygulayacak yönetim anlayışlarını dünya gündemine sokmuştur. Çünkü, temelde her yönetim biçimi bir üretim sistemini, üretim sistemleri de dönemin ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere geliştirilmektedir.

Piyasa taleplerine göre tam zamanında üretimi sağlayacak yönetim biçimi olarak, uzlaşmacı ve dayanışmacı unsurlara dayalı, kalite bileşenini öne çıkaran "Toplam Kalite Yönetimi" (TKY) öngörülmektedir. Bu açıdan bakıldığında TKY'nin temel amacının üreteni karar mekanizmalarına katmak değil, gerçekte üretimi sürdürebilmenin ön şartı olduğu söylenebilir.

Uluslararası konferanslarda alınan ve tavsiye kararı niteliğinde olan, ancak giderek bağlayıcı hükümlere kadar varan kararlar ve BM, OECD, AB gibi uluslararası kuruluşlar, bu değişimi dünya gündemine sokmanın ve yaymanın itici gücü ve araçlarıdır. Ancak bu kuruluşların yaptıkları çalışmaların (çoğunlukla gelişmiş ülkelerin belirlediği yönde ve onların çıkarlarına uygun olarak dünya ekonomisini şekillendirme temelinde bile olsa) ekonomi-ekoloji bağlantısını kurmada ve tahmin-önleme stratejisine uygun çevre boyutunu dikkate alan ekonomik, toplumsal araçlar geliştirilmeyi sağlamada ve var olanlara çevre boyutu eklemedeki olumlu katkısını da yadsımamak gerekir. "Kalkınma"dan "gelişme"ye dönüşen ve sanayileşmenin, çevre değerlerine zarar

[755] Folker Fröbel, Jürgen Heinrichs, Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (**Çev Öner Yılmaz), Belge Yayınları, No:15, 1982, s.22-93.

vermeden sürdürülmesi temelinde yükselen “sürdürülebilirlik” anlayışının, dünyada benimsenmesinde bu örgütlerin ve konferansların etkisi büyüktür.

Bir başka açıdan bakıldığında bu süreç; aşırı üretim ve kirlilik ihracı sonucu, tüm dünyadaki doğal kaynak tabanını yok olma noktasına taşıyan bir süreçtir. Bu nedenle süreç içinde ve eş zamanlı olarak; gelişmiş ülkelerden başlayarak çevre kirliliğine karşı toplumsal muhalefet ve gelişen dünya ticaretinde yüksek kalitede ürün ile rekabet avantajı elde etme isteğine dayalı çevre koruması önlemleri, yasal düzenlemeler ve kurumsallaşmalar artmaktadır. Dünyadaki örneklerine baktığımızda OSB’nin bu değişimlere koşut gerekli değişimi sağladığı görülmektedir. Fransa’nın Dankirk Bölgesinde1991’de kurulan sanayi alanı, 1992’de bir Çevresel Sanayi Merkezi oluşturarak, 1993 yılında ÇYS uygulanmasına geçmiştir. Bu sanayi bölgesinde aynı yıl serbest bölge uygulamasına da geçilmiştir. 1985’te kurulan Dubai sanayi alanının kuruluş amaçlarından biri zaten dünya pazarları için üretim yapmaktır. Bu bölge, aynı zamanda kalite sistemi uygulayan ilk serbest bölgedir.

OSB’nin ülkemizdeki uygulamasına bakıldığında; sanayileşme, teknolojideki değişim ve dünyadaki gelişime koşut değişikler gösterdiği görülmektedir. 1945 sonrasında dış ticaretinde liberalleşme doğrultusunda değişiklikler yaparak kapitalist sistemin ekonomik, politik kurumlarına giren (BM, IMF, IBRD, GATT gibi) Türkiye, bu sistemin merkezerinin belirlediği uluslararası işbölümünün koşullarına uyan -uymak yükümlülüğü olan- bir ülkedir.

Ülkemizde sınai gelişmenin ve işletme sayısının 1950 sonrasında arttığı uzmanlarca bilinen ve istatistiksel verilerle desteklenen bir olgudur. 1951 yılında ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, dış yardımlardan ve yabancı sermayeden azami ölçüde yararlanmak üzere, Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik, 1953 yılında ise Serbest Bölge yasaları çıkarılır. Bu dönemde kurulan iş yerlerinin çoğu küçük işyeridir. İmalat sanayiinde özel sektörün payı bu yıllarda artmaya başlayacaktır. Diğer taraftan kentin yakın çevresinde toplanan orta veya büyük ölçekli sanayi kuruluşları, çektiği ucuz emekle gecekondu

kuşaklarını da beraberinde getirmektedir. Altyapı kolaylıkları ulaşım ucuzluğu nedeniyle sanayi tesisleri düz ve verimli tarım arazileri üzerine kurulmakta, işletmeler çeşitli atıklarıyla tarım arazilerini kirletmenin yanında yerleşimleriyle tarımsal kaynakların ortadan kalkmasına[756] yol açmaktadır. Bunlar ülkemizde giderek artan çevre sorunlarının ilk işaretleridir.

1960'lı yıllarda DPT'nın kurulmasıyla, sanayi, plan ve programlar aracılığı ile geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde imalat sanayii içerisinde kimya, petrokimya gibi ara malları ile makine, madeni eşya ve benzeri yatırım mallarının üretimi artmıştır. 1980'e kadar ithal ikamesine dayalı olarak sürdürülen sanayi politikaları yerini, 1980 sonrasında -dünya ekonomisindeki yeni işbölümüne de koşut olarak- ihracata dayalı sanayi politikaları uygulamasına bırakacaktır. Bu çerçevede alınan kararlar ve belirlenen kurallar gereği sanayi, dışa dönük, ihracata dayalı, dünya fiyatlarıyla rekabet edebilen, nispeten ileri teknolojiye dayalı üretim biçimine yönelmiştir. Yeni stratejide sanayinin yoğunlaşacağı sektörler, yerli hammadde ve ucuz işgücüne dayanan tüketim malları ve çok uluslu tekeller için fason üretime olanak tanıyan sektörlerdir.[757] Bu dönemin belirgin bir özelliği de başlayan ve biten OSB'ndeki artıştır. İlk beş plan döneminde, yani 1962-1989 yılları arasında, sadece 9 tane OSB bitirilmişken, 1990-2004 yılları arasında 67 tane OSB bitirilmiştir. (Bknz.Tablo-5, Grafik-3) Ayrıca bu dönemde serbest bölge sayılarında da artış gözlenmektedir. Bakanlar Kuruluna verilen bir tasarıda, İskenderun ve Kilis'in serbest bölge kapsamına alınması bunlarda sağlanacak başarıya göre de Mersin'de serbest bölge kurulması önerilmektedir.[758] Sanayileşme sürecindeki bu değişimler, ülke politikalarının, stratejilerin, ilkelerin belirlendiği kalkınma planlarından çok kolay izlenmektedir.

---

[756] Bu bölgeler için tahsis edilen arazinin %62'sinin tarıma elverişli topraklar üzerinde bulunması yüzünden, yılda en az 25.000 ha. tarım toprağı yitip gitmektedir. Ayrıntılar için bknz. TÇV, (1995), **a.g.e**., s.353.

[757] Ayrıntılar için bknz. Esmeray Alacadağlı, **Sanayileşen Türkiye ve Çevre Kirliliği,** TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 1997, s.9-19.

[758] M. Sönmez, **Türkiye'de Serbest Bölge Girişimleri**, Belge Yayınları, 1982, İstanbul, s.226-227.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, imalat sanayiinde rekabet edebilir bir yapı oluşturmak için üretim ve ihracatın artırılması amaçlanmaktadır. Küçük ölçekli işletmeler, pazara uyumlu ihracata dönük ve yeni teknolojilere açık hale gelmesi için teşvik edilecektir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise; dünya piyasalarıyla bütünleşmiş, AB'ne uyumlu, dışa açık, rekabet gücü yüksek, ihracata dönük ve özel kesim ağırlıklı bir sanayi yapısının oluşturulması öngörülmektedir. Sanayide verimlilik, kalite ve ölçünlerin geliştirilmesi, esnek üretim sistemleri, yeni ve çevre dostu teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması, küçük-büyük, ana-yan sanayi bütünleşmesi, ihracatta süreklilik ve çeşitliliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Ar-Ge, teknoloji gelişimi, çevre koruma, bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltan ve AB ile uyumlu sanayi yatırımları teşvik edilecektir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; sanayinin, teknoloji üreten, Ar-Ge'ye önem veren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığı ve tercihlerini gözeten, yerel kaynakları harekete geçiren, nitelikli işgücü kullanan, özgün tasarım ve marka yaratabilen bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede "Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesi, teknoloji düzeyi ve ürün kalitesinin artırılması, bilgiye erişimin kolaylaştırılması, ana-yan sanayi bütünleşmesi ve ortak pazarlama örgütlerinin yaygınlaştırılması" desteklenecektir.

Sekizinci Plan'da, yerel sanayi odaklarının, küresel ekonomi ve rekabet anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilerek, belli sektörlerde uzman ve kendi alanında bütünleşmiş KOBİ'i içeren küçük ve orta boy kentlerin dünya ekonomisindeki önemi vurgulanmaktadır. KOBİ'in içinde yer alacağı kentleri oluşturmak planın hedeflerindendir. Plan'da, ayrıca, OSB'nin kent düzenleme aracı olarak rolü ön plana çıkarılmaktadır. OSB'nde atıkların geri kazanımı ve çevrenin korunması planın temel ilke ve hedefleri içinde yer almaktadır.

Türkiye'nin dünyadaki değişime koşut olarak sanayileşme politikalarındaki değişimi (ve bazı planlardaki ilkeleri özetleyerek) verdiğimiz bu süreçte, çevre politikalarında da korumadan önlemeye dönüşen ve sürdürülebilirlik temelinde çevreyi her alanla bütünleştiren politikalara

geçilmektedir. Uluslararası örgütler öncülüğünde yapılan toplantılar, alınan kararlar çerçevesinde düzenlenen sözleşmelerle, dünyanın belli ölçünlere uymaya koşullandırıldığı bu dönemde; dünya ticaretinde engelleyici ve rekabet sağlayıcı unsurlarıyla çevre kriterleri, kapitalist ekonomik sistemin yeni belirleyicileri, olmazsa olmazlarıdır. Bu dönüşüm, ülkemizde de yasal, yönetsel, felsefi anlamda kalkınma planlarından uygulamaya her alanı etkilemiştir. Taraf olunan uluslararası sözleşmeler, AB Mevzuatına uyum için yapılan çalışmalar; Anayasa'dan başlayarak çıkarılan pek çok düzenleme -yasalar, uygulama yönetmelikleri gibi- sanayi ve çevre politikalarında getirilen koşulları ülkemizde uygulanabilir kılmaya yönelik olarak düzenlemeler getirmektedir. Bu çerçevede OSB'de ÇYS kurulması 2000 yılında yürürlüğe giren OSB Yasası'nın bir hükmü olmasının yanısıra pek çok uluslararası ve ulusal düzenlemelerin de gereğidir.

Ancak Kalkınma Planlarından başlayarak benimsenen temel ilkelere ve varolan tüm yasal düzenlemelere karşın OSB'nde ÇYS kurulamamıştır. Bununda ötesinde OSB, kuruluş nedeni olan diğer amaçlarını da gerçekleştirmemişlerdir. Literatür taraması ve alan araştırması ile ulaşılan veriler, bu sonucun; yasal, yönetsel, siyasal diye sınıflandırılabilecek üç temel etkenden kaynaklandığını göstermektedir.

Yasal Etkenler:

OSB'lerin amaçlarını gerçekleştirmesine engel olan yasal etkenlere bakıldığında; bu konuda sorunun yasa olmayışından değil, yasaların benimsenen temel ilkeleri sağlayacak şekilde düzenlemeler içermemesi, aynı alanda birçok yasal düzenleme oluşu, yasalarda sık sık değişikliğe gidilmesi, yasaların uygulamadan kopuk hazırlanması ve yasalardaki çelişkilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Sürece bakıldığında;konunun mali yönlerini düzenlemek amacıyla 1967 yılında çıkarılan ve 1982 yılı başına kadar, konuda dayanılan tek düzenleyici resmi metin olan Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği'nde; OSB kurulmasının temel nedenlerden biri olan bölgelerarası gelişmeyi sağlamak

üzere OSB'ni geliştirilmesi gereken doğu bölgelerinde kurmaya teşvik edecek bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu Yönetmeliği yürürlükten kaldıran "Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği"nde kredi faizinin gelişmiş bölgelerde %15, gelişmekte olan bölgelerde ise %12 olarak uygulanması için, az da olsa farklılık getiren hüküm ise, Yönetmelikte %10 olarak öngörülen girişimci payının, uygulamada %1'e kadar düşürülmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Getirilen düzenlemeler, benimsenen temel ilkelerle, amaçlarla örtüşmeyince sonuç , amacın gerçekleşmemesi olmuştur. Eylem ile söylemin örtüşmediği bu durum karşısında, devletin bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak gibi bir politikası olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır.

OSB uygulamasının başladığı 1962 yılından günümüze bölgelere yatırım için yapılan yardım da bu durumu doğrulamaktadır. Örnek vermek gerekirse; 1962-1996 yılları arasında en fazla yardım yapılan Bölge Marmara Bölgesi olup onu, İç Anadolu, Ege izlemektedir. En az yardım ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yapılmıştır.[759] 1996 sonrasında bu sıralamada ülkemizin gelişmiş batısı için bir değişiklik vardır. Gelişmemiş doğunun (Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgelerini kapsıyor.) durumunda ise bir değişiklik izlenmemektedir. Birinci Plan ve onu izleyen planlarda benimsenenlerin aksine, bu çerçevede yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalar gerçekte, bölgelerarası dengeli gelişmeyi gerçekleştirecek somut önlemleri ve kuralları içermemektedir.

Bu dönemde çıkarılan diğer yasal bir düzenleme de uygulamada aynı sonuca yol açmıştır. Sanayi kuruluşlarını kalkınma planlarında öngörülen sanayi kollarına yöneltmeyi ve işletmelerin OSB'nde kurulmasını sağlamayı amaçlayan Sanayi Kredisi Kurma Fonu Yönetmeliği, OSB'ne yapılacak yatırıma, sanayi bölgesi dışına yapılacak yatırımdan sadece %5 daha fazla kredi kullandırmaktadır. Bu düzenleme sonrasında sanayici %5 daha az kredi kullanarak kendi arsasını kullanmaya devam etmiştir. Bu açıdan;OSB'nin temel

[759] Ali Yonca, "Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgesel Açıdan Analizi", **Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu,** 4 Haziran 1996, Norm Ajans, Ankara, 1996, s.7.

amaçlarından biri olan “sınai kuruluşların bir araya toplanması”nı sağlayacak bu yasal düzenlemenin de amaca uygun hazırlandığını söyleme olanağı bulunmamaktadır. Gereken cezbediciliği sağlayamayan yasalar ve “nasıl olursa olsun yeter ki sanayileşelim anlayışı” ile onaylanan aksine davranışlar temelinde işletmeler teşvik alarak OSB’nin dışında kurulmaya devam etmiştir. Sonuçta bugün gelinen nokta bu yaklaşım ile, doğal olarak gelinecek noktadır ve OSB’nin temel amaçlarından biri olan sınai kuruluşları bir araya toplamak amacı sağlanamamıştır.

OSB’nde çevresel yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlayan yasalar açısından da benzer sıkıntılar söz konusudur. İlk kez Beşinci Plan’da sanayi politikaları altında yer verilen çevre korunması ve yönetimi konularında, aslında 1930 tarihli “Genel Sağlığı Koruma Yasası - Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ve GSM Yönetmeliği halkın sağlığını tehdit eden işletmeleri sınıflandırarak alınacak önlemlerle ilgili düzenleme getirmiş ve bu konuda Sağlık Bakanlığını yetkilendirmiştir. Yine 1930 tarihli Belediye Yasası, yerel yönetimlerin, beldenin ve belde halkının “sıhhat, selamet ve refahını temin için” izin ve denetime yönelik yetkileri düzenlenmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre ile ilgili (OSB başlığı altında olmasa da) temel ilkeler konulmuştur. 1978 yılında kurulan Çevre Müsteşarlığı’nın kuruluş amacı; çevreyi korumak ve geliştirmektir. Bu çerçevede; OSB için konunun her alanını düzenleyen temel bir düzenleme olmasa ve bütünleşik bir yaklaşım içermese de, OSB kurulduğu yıldan itibaren bu bölgelerde çevre korumasını ve çevre yönetimini oluşturmayı sağlayacak ve bu açıdan yükümlülük doğuran yasal düzenlemeler ve bunu sağlayabilecek kurumsal yapılar bulunmaktadır. Ancak çevre konusunda devletin temel politikası, çevresel yükümlülüklerini ekonomik büyüme amaçlarına engel olmamak koşuluyla (önce kalkınma anlayışı diğer politikalarda geçerli) yerine getirme temelinde oluştuğundan; (ekonomik büyümenin de çevreden bağımsız olamayacağının farkında olunmadığından) bu örgütlenme oluşturulmamıştır.

15.04.2000’de yürürlüğe giren, OSB ile ilgili temel düzenleme olarak bu konudaki sorunlara çözüm getirmesi beklenen OSB Yasasında; kuruluş, yapım

denetimi, izin süreçleri, çevre yönetimi gibi hertür çalışmayı yapmakla bölge yönetimi yetkili kılınmaktadır. Yapılan alan araştırmasında; uygulamanın etkin yürütülmesi, sorunların çözümü için, OSB uygulamasındaki izin ve karar süreçlerinin basitleştirilmesi ve süreçte mevcut kurumların yetkilerinin tanımlanmasının gerekli olduğu konusunda, konunun tarafları görüş birliği içindedirler. Ancak; Yasa ile getirilen devletin denetim yetkisini uygulamayı yapanlara bıraktığı, uygulayan ve denetleyenin aynı olduğu (hakim- savcı aynı diye söylenilen) bir sistemin de sorunu çözmekten çok artıracağı konusunda da görüş birliği bulunmaktadır.

Gerçekte devletin temel işlevi olan ve ulusal uluslararası her tür alanda, işlemde kendisine sorumluluk doğuran eylem ve işlemleri izleyebileceği, yönetebileceği ve politikalarını oluştururken kullanabileceği temel bir yetkisini devretmesinin, denetimi özelleştirmesinin bilimsel ve yönetsel dayanağını oluşturmak ve gelişmiş toplumlarda örneklerini bulmak oldukça zor görünmektedir.

OSB Yasası ile Gaziantep OSB yönetiminin söylediği gibi; ülkemizde yeni bir belediye, “sanayi belediyesi” kurulmuştur. Yasaya göre, uygulamayı yürütecek bölge müdürü, girişimci kurulca seçilmekte ve görevden alınmaktadır. Gerektiğinde girişimci kurul veya yönetim kurulu (OSB girişimci kurul / yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunu sanayiciler oluşturmaktadır.) adına da yetki kullanacak bölge müdürü, kendisini göreve getiren ve görevine son verecek kişileri denetleyecektir. Bu konuda görüşülen OSB yönetimi temsilcileri, bu sistem içinde kendini göreve atayanlara yönelik olarak uygulanacak önlemlerde çok katı davranamayacaklarını açık yüreklilikle dile getirmişlerdir. Öte yandan uygulayan ve denetleyenin aynı olduğu bu düzenlemeler hem uyumlaştırmakla yükümlü olunan AB mevzuatına hem de Anayasanın erkler ayrılığı ilkesine aykırıdır. Ayrıca korunması gereken çevre değerlerine yönelik varolan yasal düzenlemelerle de çelişmektedir. Getirilen düzenlemeler, çevresel açıdan yasaların, taraf olunan uluslararası düzenlemelerin gereklerini yerine getirmeyen, aksine uygulamalarda bulunanlara yaptırım uygulanmasını

engellemekte ve çevre konusundaki sorumlulukların yerine getirilmesini piyasa koşullarının zorlamasına ve sorumluluk bilincinin gelişmesine bırakmaktadır. Yapılan alan araştırması ile çevre konusunda üretici ve çalışanların eğitime gereksinimi olduğu görülmüştür. Oldukça fazla sayıda sanayici, çevre eğitiminin gerekliliğini vurgulamaktadır. Eğitime gereksinimi olan sanayici kitlesinin sayıca çok fazla olduğu bir ülkede, çevrenin sahip olunan toplumsal duyarlılık bilinci ve gereklilikleri ile korunmasını beklemek ise (bu konuda Avrupa'da geçerli olan düzenlemeleri Türkçeleştirecek uygulamaya sokma yoluyla), uygulamadan kopukluğun ve ülke gerçeklerinin dikkate alınmadığının bir göstergesidir.

Yasada uygulamayı düzenleyecek yönetmeliklerin bir yıl içinde hazırlanması öngörülmesine karşın Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, iki yıl sonra yürürlüğe sokulabilmiştir. Bu durum toplumsal sorumluluk bilincinin gelişimi ölçüsünde çözümü öngören bu yeni uygulama döneminin, çevresel değerler açısından büyük sorunlar yaratacağı endişemizi güçlendirmektedir.

OSB Uygulama Yönetmeliğinin "Çevre Yönetim Sistemi" başlıklı 107. maddesinde OSB'nde; atık su, atık su altyapı tesisleri, katı atık, gürültü, hava kalitesi, tehlikeli ve tıbbi atık, zararlı kimyasal madde ve ürünlerin yönetimleri ile, bölgenin yangın savunma sistemini kurma işlevlerini kapsayan ÇYS'nin, OSB yönetim kurulu tarafından hazırlanarak girişimci kurulun olumlu görüşü ile uygulamaya sokulması gerekmektedir. Yasaya göre OSB yönetim kurulu OSB'ndeki çevre problemlerinin çözümü için ilgili kurum ve kuruluşlar ile eşgüdüm içinde çalışacaktır. Yasada OSB'nde uygulanacak ÇYS için; OSB'nin koşullarına, ilgili yönetmeliklere ve bölgesel koşullarda olabilecek değişikliklere bağlıdır, şeklinde bir esneklik maddesi bulunmaktadır. Yasa çıkalı üç yıldan fazla zaman geçmesine karşın henüz araştırmaya konu olan bölgelerde (Gebze OSB hariç diğerlerinde de) ÇYS kurulamamıştır. Yani çevre yönetiminin oluşturulmasını gerekli kılan Anayasa, Çevre Yasası, ilgili yönetmelikleri[760] ve

[760] Örnek vermek gerekirse; Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde, Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerin Kontrolü Yönetmeliği'nde çevre ve insan sağlığı açısından zararlı maddeler, kimyasallar ile ilgili önlemler belirlenmekte, ÇED Yönetmeliği gerçek ve tüzel kişilerce planlanan

uluslararası sözleşmelerin yanısıra, özel bir yasa olması da OSB'nde çevresel sorumlulukların yerine getirilmesini sağlayamamıştır. Bu durum, bu konuda yapılamayanların hep gerekçe olarak ileri sürüldüğü gibi "OSB konusunda temel bir düzenleme olmamasına bağlı olmadığını" açıkça ortaya koymaktadır Ayrıca sorunun çözümü temel bir yasa düzenlemesi yapmanın çok ötesinde olduğunu, politika ve yaklaşım değişikliği gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Yasalardan kaynaklanan sorunların yanısıra benzer yetkilere sahip kurumlar arasındaki eşgüdümsüzlük, siyasal rant elde etmek isteklerinin toplum yararının, yasaların önüne geçmesi ve yasaları uygulamaktaki bilinç ve iyi niyet eksikliği gibi konularda[761] çözüm üretilmesi gerekmektedir. Herşeyden önemlisi toplumun her kesiminde yeterli bilinç oluşana kadar, kayırıcılıktan uzak bu konudaki yasaların ve yaptırımların uygulanması sağlanmalıdır.

Yasalardan kaynaklanan sorunlar noktasında temel çelişki, yasaların bir yandan sınırlama koyarken diğer taraftan istisnaları düzenlemesidir. 1982 Anayasası'nın 56. maddesi, Çevre Yasası ve uygulama yönetmelikleri bir yandan herkesin ortak varlığı olan çevrenin korunması, bugünkü ve gelecek kuşakların uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için hak ve yükümlülükleri ortaya koyar, düzenleme getirirken diğer taraftan bu görevin yapılmamasının koşullarını oluşturmaktadır. Anayasa'nın devletin ekonomik ve sosyal hakların yerine getirilmesinde konulan "imkanları ölçüsünde" koşulu öncelikleri farklılaştırmıştır. Benzer şekilde Çevre Yasası'nın çevrenin korunması için yapılacak düzenleme ve önlemlerin "ekonomik ve toplumsal kalkınma amaçlarıyla uyumlu"olarak saptanmasını ilke olarak benimsemesi, önceliklerin sanayi olarak düşünülmesini ve uygulanmasını kolaylaştırmış ve bir anlamda meşrulaştırmıştır. Çerçeve bir yasa olup ayrıntıların düzenlenmesini yönetmeliklere bırakan Çevre Yasasının uygulama

---

ve çevreyi olumsuz etkileyebilecek faaliyetlerin çevre üzerine yapabilecekleri bütün etkilerin değerlendirilmesini amaçlamakta, Çevre Denetimi Yönetmeliği denetim ölçünlerini ortaya koymaktadır.Devlet olarak taraf olunan uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar, AB mevzuatı da aynı yükümlülükleri doğurmaktadır. Ayrıntılar için bknz. Çevre Mevzuatı, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayını.

[761] DPT, **Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı**, DPT Yayınları, Ankara, 1999, s.21-22; Can Hamamcı vd, **Çevresel Kurumlar ve Düzenlemeler Envanteri**, SBF Basımı, Ankara, 1992, s.2; Çevre Bakanlığı, **2.Çevre Şurası Çalışma Belgesi**, ÇB Yayını, Ankara, 1994, s.192; Ankara ve Gaziantep OSB ile diğer ilgili taraflarla yapılan görüşmelerin notları.

yönetmelikleri çok geç çıkarılmıştır. Örneğin ÇED 1993, SKKY 1988, HKKY 1986, Çevre Denetimi Yönetmeliği 2001 yılında çıkarılmıştır. Bu yönetmeliklerden ÇED Yönetmeliğinde 1997 yılında hassas yöreler için ÇED zorunluluğu kaldırılarak, halkın katılımı sınırlandıran süreci zayıflatan değişiklikler yapılmıştır. İkinci değişiklik 2002'de yapılarak bazı sektörler -tekstil ve deri- için ÇED zorunluluğu kaldırılmıştır. Çevre Denetimi Yönetmeliği uygulanmadan iki kez değişikliğe uğramıştır. Çevre Yasası uygulama yönetmeliklerinden SKKY ve HKKY "her tür kirletici kaynağın izin belgesine bağlanması" gerekli kılarken "atıksuların kontrolü, arıtılması, atıksu boşaltım izinlerinin belli aralıklarla izlenmesini ve emisyon ölçümlerinin yaptırılmasını" kirletenin sorumluluğuna vermiştir. Yönetmeliğinin denetimle ilgili esasları düzenleyen maddesi uyarınca kurum/kuruluşlar büyüklüklerine göre bir veya daha fazla sayıda "Çevre Kirliliği Denetleme Görevlisi" bulundurmakla yükümlü kılınmıştır. Ancak ne bu Yönetmelikler ne de diğer Yönetmelikler çerçevesinde görevlendirilmesi gereken tesis denetim görevlisine, ÇYS uygulayan üç işletme dışında işletmelerin hiçbirinde rastlanmamıştır. Bu amaçla kurulmuş bir birim ise zaten söz konusu değildir. Bir diğer önemli konu devletin OSB'ne devrettiği denetim yetkisinin[762] amacı dışında özellikle gelir sağlamak üzere kullanıldığının (bizzat sanayiciler tarafından) düşünülmesidir.

Yasalarla ilgili önemli bir nokta yasal düzenlemelerin bir bütünlük içinde olmaması ve birbiriyle çelişmesidir. Bir yandan Basel, İklim Değişikliği, Biyolojik Çeşitliliklerin Korunması gibi sözleşmeler imzalanıp Çevre Yasası, ÇED, Çevre Denetimi gibi düzenlemelerle çevre konusunda sınırlayıcı, önlem almayı gerektiren ve çevrenin korunarak gelişmesini amaçlayan yasal düzenlemeler getirilirken öte yandan Endüstri Bölgeleri Yasası gibi yasalarla "yabancı sermaye girişini artırmak" amacıyla bu sınırlamaların dışına çıkılmaktadır. Ayrıca OSB konusunda temel yasa düzenlenirken teknoloji geliştirme, yabancı sermaye sağlama gibi OSB ile ilgili bu konuların da düzenlenmesi olanaklı ve

[762] ASKİ Atıksu Boşaltım Yönetmeliği'ne göre yapılması gereken atıksu ölçümlerini, 1998 yılından bu yana Ankara OSB ile ASKİ arasında imzalanan bir protokol sonrasında Bölge yönetimi gerçekleştirilmektedir. Belirlenen kriterleri sağlayamayanların ödemesi gereken"Kirlilik Önlem Payı" bölgeye verilmektedir.

gerekli iken bu konular farklı iki yasa ile ve bir yıl sonra düzenlenmektedir. Endüstri Bölgeleri Yasası'nda getirilen ÇED raporu hazırlama ve değerlendirme kuralları, yer tetkiki kararından muafiyet, teşviklerin kullanılma biçimi, kamulaştırmaya yönelik destekler ve OSB'ne yönelik düzenleme yetkileri, çevre konusundaki düzenlemelerle çelişmesinin ötesinde OSB Yasası ile aynı konuda getirdiği farklı düzenlemelerle uygulama ve yetki kullanımında yeni bir karmaşaya da yol açmaktadır.

Bu konuda benzer bir örnek de arazi kullanımı konusundaki düzenleme ile ilgili olarak verilebilir. Tarım Alanlarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına Dair Yönetmelik ile tarım alanlarını sanayi, konut yapımı gibi amaçlarla kullanımı engellenmek istenmiştir. Ancak bu Yönetmelikte daha sonra yapılan bir değişiklikle; KSS, OSB ve yabancı sermaye ile desteklenen ihracat ağırlıklı ileri teknoloji yatırımları için, verimli tarım topraklarının kullanım alanları genişletilmektedir. Tarım Alanlarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına Dair Yönetmelik çerçevesinde her türlü arazinin tarım dışı faaliyetlere tahsisinde ilgili kuruluşların görüşlerinin alınması gerekirken, (özellikle belediyeler tarafından yapılan planlarda) arazi kullanım kararı ile ilgili kurumlardan çoğu zaman görüş alınmadığı da ancak, ÇED yapılanlar için çeşitli katılımcıların katıldığı ÇED çalışmalarında ortaya çıkmaktadır.[763]

Uygulamadaki fiili durumu ortaya koyan bu örnekler; ulusal mevzuat, AB mevzuatı ve diğer uluslararası sözleşmelerle oluşturulmaya çalışılan çevreye bütünsel yaklaşım, çevreyi her sektör ve alanda dikkate alma gibi yaklaşımlarla bağdaşmamaktadır. Ancak uygulamadaki bu sorunlara ve mevcut duruma karşın; yeni yasal düzenlemeler yapılırken, yaşanan sorunlar ve konunun taraflarının düşünceleri ısrarla dikkate alınmamaktadır. Son OSB Yasası buna güzel bir örnektir. Devletin yetki devrinde bulunduğu ve yasaların gerekliliklerini yerine getiremeyen örneklere karşın (Ankara OSB gibi), devletin asli yetkilerini ısrarla bu yasayla OSB yönetimine devrinin; "OSB Belediyeleri" oluşturmak ve sahip olunan kaynakları büyütmek için hertür baskıyı uygulayacak yeni bir güç

[763]Mustafa Şahin, **a.g.m**., s.84.; Alan Araştırması Görüşme Notları.

odağı yaratmak dışında bir yararı olmayacaktır. Konunun taraflarınca temel sorunun yasalardan çok maliyet noktasında hep çevre aleyhine sonuçlanan tercihlerden ve ranta dayalı eylemlerden kaynaklandığı belirtilen bu konuda, çözüm için getirilen düzenlemelerin çevre açısından yaratacağı sonuç ise şimdiden ortadadır.

Yönetsel Nedenler

Yönetsel açıdan sorun doğuran etkenlere bakıldığında, yasalardaki çelişki ve karmaşanın uygulamaya da yansıdığı görülmektedir. Türkiye'de OSB'nin kuruluşu devletle girişimci kuruluşun ortak sorumluluğu altında gerçekleştirilmektedir. Girişimci kuruluş özel sektör temsilcilerinden oluşabildiği gibi, yerel yönetimler veya her ikisinin meydana getirdiği karma bir grup da olabilmektedir. Sanayi Bakanlığı, bölgelerin kuruluşu, bu amaçla girişimcilere kredi verilmesi, harcamaların denetimi konularında konunun yetkili sahibi olan tek kamu kuruluşudur. İnsan ve çevre sağlığını koruma açısından Sağlık, Çevre, İçişleri bakanlıklarının, serbest bölgelerle ilgili Dış Ticaret Müsteşarlığının yetkileri vardır. Ancak uygulamaya bakıldığında kuruluş ve işletme aşamalarında devlete düşen rolün pasif bir rol olarak algılandığı -ya da algılanmak zorunda kalındığı-, kredi açmak, kredinin geri dönüşünü ve kirliliği denetlemekten ibaret kaldığı görülmektedir. Kuruluş yeri seçiminden başlayarak, organizasyon ve işletme safhalarına kadar uzanan uygulama zinciri içinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yerini bulamadığı gibi; ilgili diğer kuruluşlar açısından da konunun kendilerini ilgilendiren bölümlerinin ele alınışı oldukça yetersiz kalmıştır. Örneğin, konunun yetkili sahibi olan Sanayi Bakanlığı'nın uygulamada yetkileri, daha çok konunun mali yönünün denetlenmesi ile sınırlı kalmış, inşaat yapılmasının ötesinde, talebin tespiti ve organizasyonu gibi konular girişimci kuruluşa bırakılmıştır. Devlet bu konudaki belirleyici ve yönlendirici olma yetkisini kullanamamış, sorumluluklarını yerine getirememiştir. Gerçekte farklı yasalardan kaynaklanan yetkilerle konunun çok fazla sahibinin olması, yönetsel açıdan boşluklar ve denetimsizlik oluşturmuştur.

3194 sayılı İmar Kanunu'na göre, imarla ilgili olarak Valiliklere ve İl İdare kurullarına verilen yetkiler içinde : genel sağlık ve çevre açısından mahzur yaratan yapılaşmalarda bu mahzurların giderilmesi için denetim, -Belediye bulunmayan yerlerde- her türlü kamu kuruluşuna ait yapılaşmalar ile sanayi tesislerine Valiliklerce ruhsat verilmesi, diğer taraftan aynı yetkilerin Sağlık, Çevre ve Orman bakanlıklarına tanınması yetki karmaşası yanında denetimsizliği artırmıştır. Açılış izni bir kurumdan, üretim izni başka bir kurumdan, yapım izni bir başkasından olacak şekilde işleyen onama zinciri ve OSB'nin yer seçimi ile oluşturulmasına yönelik olarak varolan son derece dağınık karar süreci; bir yandan sanayici açısından, bıktıracak ölçüde bürokrasi içerirken öte yandan bir kurumdan alınan "üretim ve kullanma izni" ile alınması gereken diğer izinleri almadan üretime geçme olanağı da vermiştir. Yönetim ve denetimde çok başlılık; sürecin yönetilememesine ve denetlenememesine yol açmıştır. Bu süreçte rol alan kamu ajanları yaptığımız görüşmelerde siyasi baskılar sonucu gerekenleri yapamadıklarını da belirtmişlerdir. Hizmetin yerine getirilmemesinin siyasal sorumluluk dışında yaptırımının olmaması uygulamayı içinden çıkılmaz duruma sokmuştur.[764] Ayrıca uygulamada bu konudaki birçok yönetmeliğin amir hükümlerinin -atıksu deşarj belgesi, arıtma tesisi kurulması, denetim görevlisi görevlendirilmesi gibi- yerine getirilmemesinin hiçbir yaptırımı da olmamıştır.

OSB uygulamasının kalkınma planlarındaki amaçlarına baktığımızda OSB'den; içinde yer aldığı kentin gelişmesini yönlendirmesi ve sınai gelişmeye koşut kentsel gelişmeyi sağlaması, sermayenin göç etmesini önlemesi beklenilmektedir. Bu durumda OSB kurulacak alanların bu amaca uygun seçilmesi ve hertür altyapısı hazırlandıktan sonra faaliyete geçmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda, kentin sınai potansiyeli, ekonomik, sosyal ve fiziki koşullarının belirlenmesi için yapılacak OSB olurluluk çalışmasından başlayarak konunun taraflarını da içine alacak şekilde sürecin yönetilmesini gerekmektedir.

---

[764] Can Hamamcı vd, **Türkiye Çevre Kurumları Araştırması Kurumsal Strateji İkinci Adım Raporu**, Siyasal Bilgiler Basımı, Ankara,1993, s.15.

Ancak yasal olarak gerekli olmasına karşın, OSB kurulması planlanırken ve yatırım kararı alınırken ekonomik anlamda olabilirlik analizleri yapılmamaktadır. Yer seçimi kapsamında ilin ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesi ise, bütünü kavrama ve uygulamaya sokma açısından yetersizdir. OSB'leri kurulurken bu konuya gereken önemin verilmemesi nedeniyle hiçbir altyapısı olmayan projeler üretimi için gereksiz yere zaman harcanmasına, OSB'nin gereksiz yatırımlar yapmasına, işletme giderlerinin, atıklarının, kirletici unsurlarının artmasına ve gerçekleşme olasılığı olmayan projeler üretilmesine yol açmıştır. Bu açıdan OSB uygulamasındaki en temel sorun konuya bütünsel yaklaşamama ve planlama eksikliğidir.

OSB'nin kurulmasında gelişme potansiyeli ve talep dengelemesinin doğru bir şekilde belirlenerek önceliklerin belirlenmesi, kurulacak OSB'den bölge ve kent planlaması açısından beklenen yararların elde edilmesi için, iyi bir eşgüdüm ve planlama gerektirmektedir. Bu işlevler, OSB'de yer alacak sanayi işletmelerinin en yararlı biçimde üretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri, yer seçiminde rasyonelliğin sağlanması, ilgili sektörler arası etkin işbirliği yapılması için de gereklidir. Bu ise, OSB'nin görev ve sorumluluklarının açıkca düzenlenmiş, iyi bir orgüt yapısına ve yönetime sahip olmasıyla olanaklıdır. Bu amaçla mevcut ve yetki doğuran onca düzenlemeye karşın, uygulamayı bütünüyle düzenleyecek bir uygulama yönetmeliği çıkarılmamıştır. OSB organları, Nisan 2000 tarihine kadar, farklı yasalara dayanarak ve yönetimdekilerin bilgileri ve önceliklerine göre farklılaşarak yetkilerini kullanmış ve işlevlerini yerine getirmişlerdir. Herkes için aynı sonucu doğuracak şekilde düzenleme yapılmaması, uygulamada, OSB ile ilgili resmi ya da özel pek çok kuruluş arasında etkin bir eşgüdüm sağlanamamasına, gereksiz yere bürokrasinin artmasına, karmaşaya ve işlemlerin yavaş yürümesine yol açmıştır. Örneğin, OSB yönetimi ve örgütlenmesi 2000 yılında OSB Kanunu çıkana kadar sanayicilerin kendi mesleki kuruluşları içindeki bir iç disiplin sorunu olarak ve bir çeşit "Centilmenlik Anlaşması" şeklinde yürütülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde sözkonusu kuralların hiçbirinin yasal ve zorunlu bir niteliği yoktur. Resmi ve hukuki bir organizasyon yasa çıkana kadar kurulamamıştır. Girişimci

kurullara öncülük eden Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin uygulamada düzeni sağlamak Organize Sanayi Bölgelerinin yer seçiminde uygulamak üzere geliştirdiği ve bütün olarak oldukça tutarlı ve amaca uygun görülen kriterlerden bazıları ise[765]; gerek girişimci kuruluşlar, gerekse Bakanlık tarafından dikkate alınmamıştır. Burada bu kıstasların öneri niteliğinde olup Sanayi Bakanlığınca bu konudaki yasal düzenlemenin -Yer Seçimi Yönetmeliği- 1997 yılında yapıldığını belirtmemiz gerekir. Yine OSB'deki arazi kullanımına yönelik kıstaslar da (Bknz. Tablo 4) TOBB tarafından geliştirilmiş olup öneri niteliğindedir. Bu nedenle, uygulamalar, bölgeden bölgeye çok değişiklikler göstermekte ve uygulamada endüstri parselleri lehine bir yoğunlaşma görülmektedir. Gaziantep ve Ankara'nın bu konuda iyi örneklerden olduğunu burada belirtmek gerekir.

Öte yandan, OSB kurulmadan önce faaliyete geçecek iş kolları ile ilgili belirleme ve planlama yapılmaması, OSB kuruluş aşamasında atık türü ve miktarının dikkate alınmamasına yol açmıştır. OSB faaliyete geçtikten sonra belli bir gecikmeyle bu konunun gündeme gelmesi, ek maliyet gerekçeleriyle atık ve çevre yönetiminin yönetim işlevlerinin içine alınmasını engellemiştir. Bu yaklaşım "çevresel değerlerin bozulmasını da beraberinde getirmiş ve bu konuda önlem alınması için gereken maliyeti artırmıştır. Çünkü üretim yerinin niteliğine -imalathane fabrika, kompleks vd.- üretilen ürün çeşidine göre kirlenme miktarı ve kirletici türleri farklıdır. Demir çelik ve kağıt sanayisinde oluşan atıklar hava ve su kirlenmesine yol açarken, çimento sanayi yoğun olarak hava kirlenmesine, temizlik maddeleri ve gıda sanayileri ise daha çok su kirlenmesine neden olmaktadır. Tabii bu kirlenmelerin kirletici yükleri ve cinslerinde de farklılıklar sözkonusudur[766]. Ayrıca üretimde kullanılacak teknoloji ve yöntem, atık miktar ve bileşenini değiştirebilmektedir. Varolan düzenlemelerin yanısıra, son yıllarda yerleşmelerin potansiyelleri ve doğal kaynak durumlarına göre uzmanlaşmış faaliyet kolları geliştirilmesini amaçlayan

[765] Bölgenin alanı 500.000 m^2 den küçük olmamalı, yakın çevrede en az 50 yıldan beri herhangi bir tabiî afet vuku bulmamış olmalı, toprak alüvyonlu olmamalı, akarsu varlığı yer altı suyuna tercih edilmelidir gibi.
[766] DPT, **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı EİK Raporu**, Ankara, 1979, s. 15-32.

düzenlemeler yapılmasına karşın, bu düzenlemeler de arıtma tesisleri için uygun teknoloji seçilerek OSB ile birlikte inşasına başlanılmasını sağlayamamıştır[767]. İlk OSB incelemeleri sonrasında, olurluluk çalışmalarında ekonomik, toplumsal ve fiziki koşulların birbiriyle etkileşimlerinin dikkate alınmaması ve bu konuda gereken titizliğin gösterilmemesi konunun ilgililerileriyle yapılan görüşmelerde de sorun olarak dile getirilen bir konudur.

Organize Sanayi Bölgelerinin işletme ve yönetimi OSB Yasası çıkana kadar, tüzel kişiliği olmasa da, çeşitli yasalardan alınan yetkilere dayanarak, girişimci kuruluşça ve kendi içinden seçtiği bir yönetim kurulu ile bu kurulu ve atadığı bölge müdürünce yapılmaktadır. Bölge yönetimini yürüten girişimci kurul/ yönetim kurulu sanayici ağırlıklıdır. Yönetim Kurulunun karar verme, bölge yöneticisinin ise uygulama yetkileri vardır. Girişimci kurulunun atadığı ve gerek duyduğunda görevden aldığı bölge müdürü OSB'ni yönetirken bunun baskısını hep hissetmektedir.

Uygulamada tüzel kişilikten yoksun olma; yapılan işlemlerin yürütülmesini yavaşlatması, mali ve hukuki sorumluluğun yüklenmesinde, vergi ve harçlarla ilgili muafiyetlerden yararlanılmasında, hukuksal uyuşmazlıkların izlenmesinde, OSB organlarının yetki ve sorumluluklarının kullanımında, arsa alımlarında, kamulaştırmada karmaşa yaşanmasına yol açtığı belirtilerek çözümlenmesi gereken bir sorun olarak dile getirilen bir konudur. 15.04.2000'de yürürlüğe giren, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Yasası ile OSB'leri kamu yararına kamulaştırma yapma yetkisine sahip bir tüzel kişilik olarak düzenlenmiş, Yasa ile OSB organlarının uygulamadaki görev, yetki ve sorumlulukları artırılarak bu organlara; sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çevre sorunlarını önlemekten, denetime, ruhsatlandırmaya çok geniş yetkiler tanınmıştır.

Yasaya göre OSB'nde, ÇYS'ni OSB Yönetim Kurulu hazırlayacak ve Girişimci Kurulun olumlu görüşünü de alarak uygulamaya sokacaktır. OSB'nde

[767] TOBB, **a.g.e.** 53.

oluşturulacak ÇYS kapsamında; atık su yönetimi, atık su altyapı tesisleri yönetimi, katı atık yönetimi, gürültü yönetimi, hava kalitesi yönetimi, tehlikeli ve tıbbi atık yönetimi, zararlı kimyasal madde ve ürünlerin yönetimi, bölgelerinin yangın savunma sistemi yer almaktadır. Yönetim Kurulu'nun organize sanayi bölgelerindeki çevre problemlerinin çözümü için ilgili kurum ve kuruluşlar ile eşgüdüm içinde çalışması gerekmektedir. ÇYS ile ilgili kuralları düzenleten madde de; ÇYS'nin OSB'nin koşullarına, ilgili yönetmeliklere ve bölgesel koşullarda olabilecek değişikliklere bağlı olarak değişebilir şeklinde uygulamada farklı ve yanlış kullanımlara yol açabilecek bir istisnai hüküm de yer almaktadır. Örneğin; yasalarda düzenlenmesine karşın bu konuda eşgüdüm ve katılım için uygulamada yapılması gerekenler yapılmamıştır. Bu çerçevede ÇED'in katılımcı mekanizmaları uygulanamamış, konuyla ilgili meslek kuruluşlarının ve vatandaşların sürece katılımı gerçekleşmemiştir. Bazı kuruluşlara verilen ÇED yapma yetkisine sahip olma ise, bu konuyla ilgili yeterli bilgisi olmayan kişiler için yeni bir kazanç kapısı doğmasına yol açmıştır. Vali başkanlığında bakanlıkların il temsilcileri, büyükşehir belediyesi başkanı, belediye başkanı, sanayi ve ziraat odası başkanları ve Çevre Bakanlığı'nın temsilcisinden oluşan ve yetkileri 443 sayılı Yasa'da ve ilgili yönetmeliklerde de tanımlanan "Mahalli Çevre Kurulları"nın çevre kirliliğini önleme, çevreyi korumaya yönelik ve sorumlulukları varken uygulamada bu yapı da kullanılmamıştır. Tüketilmemesi ve korunması gereken çevresel değerlere karşı duyarlı olan Çevre ile ilgili derneklerin ve vakıfların temsilcilerine "Yer Seçimi Komisyonları"da temsil ve söz hakkı verilmemesi sonucu çevre kirliliğine karşı duyarlı yörelerde bile OSB kurulabilmektedir.

Türkiye'de yaygın sanayi kesiminin küçük ve orta ölçekli kuruluşlar ve kurumsallaşma sürecini tamamlayamamış aile şirketleri niteliğinde olması, sanayicinin geleneklerine dayalı üretim teknolojilerini benimsemesine yol açmaktadır. Sanayicilerin ortalama eğitim seviyesindeki düşüklük ve sanayinin karar mekanizmalarındaki iyi eğitimli eleman eksiği de yeni yaklaşımları ve uygulamaları izlemeyi olumsuz etkilemektedir. [768]

[768] DPT, (2001), Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, s.71.

Mevcut durumdaki uygulamada OSB yönetimince, her talep sahibine herhangi bir kriter uygulamaksızın yerbölümü tahsisi yapılmıştır. Uygulamada sanayi arsalarının rant amacıyla kullanıldığı ve bunun mevcut yasal boşlukları kullanarak bu işi planlayanlarca da yapıldığına yönelik olarak sanayicilerin şikayetlerine karşın bu yetki daha da genişletilen yetkilerle birlikte yeni yasada da OSB yönetiminin yetkisindedir. Yasa'yı uygulayacak ve uygulamayı denetleyecek olanların -girişimci kurul ve yönetim kurulu- aynı zamanda Yasadan yararlanan kesimin üyeleri olması ve Bölge Müdürünün bu kurulca atanması, hakim ve savcının aynı kişiler olmasını beraberinde getirerek baştan Yasa'yı kamu yararını gerçekleştirmekten uzaklaştırmaktadır. Yasa bu haliyle kötüye kullanım olasılığına açık ve bu konularda yaşanan sorunları çözmekten uzaktır. ÇYS'nin uygulanması konusunda da sıkıntı doğuracak bu konuların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Yasa bu haliyle denetleyenleri uygulayanlardan özerk kılacak düzenlemeler içermemektedir.. Ayrıca, OSB Yasası ile tanınan kamusal yetki kullanımı nedeni ile, OSB yönetiminde yer alanların devlet memuru gibi cezalandırılmalarını sağlayacak bir düzenleme de getirilmiştir. Bu yaptırım kullanılan yetki dikkate alınınca gerekli ve sorumlulukların yerine getirilmesini sağlayıcı bir düzenlemedir. Ancak kamu ajanı olmayan bir yapılanmaya ve temsilcilerine kamusal alana ait yetkilerin tanınması ve kamu erkinin göçeriminin de; 40 yılı aşkın OSB uygulamasındaki amacın dışına taşan ve rant amaçlı kullanımlar gözönüne alınınca düzenleme sonucunda toplumsal gönencin değil azınlıkta kalan bir kesimin gönençten alacağı payın daha da artacağı düşünülmektedir.

Yasa, çıkalı iki yılı aşkın süre geçmesine karşın OSB'lerinde bu konuda yeni bir yapılanmaya gidilmemesi, Ankara ve Gaziantep örneklerinde olduğu gibi atık yönetimi için bile gerekli yapılanmanın oluşturulamaması, getirilen düzenlemenin bu açıdan çözümleyici olmaktan uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Bölge yönetiminde görevli bir yetkilinin dürüstçe söylediği gibi, bu konuda işverenine karşı tarafsız kalabilmenin çok da olanaklı olmamasının doğal sonuçtur. Denetim eksikliğinin yarattığı sorunların kamunun denetimden

geri çekilmesi ile değil, bu konuda özerk ve yetkin görevliler ile daha örgütlü ve yasal açıdan güçlü bir yapılanma ile çözümü gerekmektedir.

Siyasal Nedenler :

*S*anayi toplumuna geçilmeye başlanıldığında izlenen sanayileşme stratejisi niteliğine göre kent yeniden biçimlenmeye başlar. Sanayi, ekonomik büyümenin ve gelişmenin itici gücüdür. Aynı zamanda izlenen politikalara göre çevre üzerinde olumlu veya olumsuz değişikliklere yol açmaktadır. Bu açıdan sanayi politikaları ile çevre politikalarının bütünleştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü çevrenin ve bu arada toprağın korunmasına yönelik politikaların hiç bulunmayışı veya bulunduğu halde uygulanmayışları sonucu zararların boyutları bir kat daha büyümektedir.

Yapılan araştırmalar çevre yatırım gereksinimlerinin sanayileşme politikasına bağımlı olarak farklılaşacağını göstermektedir. Tüketim malları sanayi kolları göreli olarak düşük oranlarda çevre yatırım gereksinimi gösterirken, ara malları ve yatırım malları göreli olarak daha fazla ve arıtımı pahalı kirliliğe neden olmaktadır. Bu durum tüketim malları ağırlıklı bir sanayileşme ile yatırım malları ağırlıklı bir sanayileşme politikasının getirdiği sanayi arıtım gereksiniminin farklı olacağını göstermektedir. Temel sanayi kollarının kurulduğu ara ve yatırım malları sanayiinin geliştirildiği bir sanayileşme sürecinde göreli olarak daha yüksek boyutlarda bir çevre yatırımı gerekecektir.[769] Bu çerçevede üretim yerinin niteliğine-imalathane fabrika, kompleks gibi.- üretilen ürün çeşidine göre kirlenme miktarı ve kirletici türleri de farklıdır. Örneğin Demir Çelik ve Kağıt Sanayiinde oluşan atıklar hava ve su kirlenmesine yol açarken, Çimento Sanayii yoğun olarak hava kirlenmesine, Temizlik Maddeleri ve Gıda sanayilerinde ise daha çok su kirlenmesine neden olmaktadır. Tabii bu kirlenmelerin kirletici yükleri ve cinslerinde de farklılıklar söz konusudur.[770] Ayrıca üretimde kullanılacak teknoloji ve yöntemler, atık miktar ve bileşenlerini değiştirebilmektedir. Varolan ulusal, uluslararası tüm düzenlemeler bugün bile işletmelerin bu konudaki seçimleri için belirleyici olamamaktadır. Son

[769] Ayda Eraydın, (1983), **a.g.m**., s.9-10.
[770] DPT, IV. **Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu,** Ankara, 1979, s. 15-32.

yıllarda yerleşmelerin potansiyelleri ve doğal kaynak durumlarına göre uzmanlaşmış faaliyet kollarının geliştirilmesine amacıyla düzenlemeler söz konusu olmakla birlikte; bu düzenlemeler de çok az örnek dışında "arıtma tesisleri için uygun teknoloji seçilerek OSB ile birlikte inşasına başlanılmasını sağlayamamıştır. Kısaca, ülkemizdeki uygulamada da sanayi politikaları ile çevre politikalarının bütünleştirilememesi yaşanan sorunlarda önemli rol oynamıştır. Bunun temel nedeni ise, yapılan düzenlemelerin; planlarda, araştırmalarda belirlenen amaçların gerçekleşmesini sağlayacak özellikleri içermesinin, ekonomik gerekçelere dayandırılarak ve "önce sanayi anlayışı ile" ertelenmesi ve siyasi çıkarların ülke çıkarlarının önüne geçmesidir.

Öte yandan başlangıçta temel amacın dışına taşma, beraberinde amaçtan iyice uzaklaşacak bir uygulamayı getirmiş, siyasi ve ekonomik rantı körükleyen "her ile bir OSB" kampanyası ortaya çıkmıştır.

OSB kurulması planlanırken ve yatırım kararı alınırken kaynakların etkin ve verimli kullanımı için ekonomik anlamda olabilirlik analizleri yapılması ve gerçekleşme olasılığı olmayan projeler üretilmemesi gerekir. Aksine uygulamalar bizde olduğu gibi planlanan 289 OSB'ne karşın 76 tanesinin gerçekleşmesine yol açacaktır. Burada desteğin, ödeneklerin yetersiz oluşu temel bir sorundur. Ancak inşaatı süren OSB tamamlanmadan, siyasi nedenlerle yeni OSB'leri kurulması kararları, kaynak yetersizliğini büyütmesi ve yatırımların gerçekleşmesinin gecikmesine ya da tamamlanmamasına yol açmaları nedeniyle daha da büyük bir sorundur. Ancak ne yazıktır ki; kaynak kullanımında etkililiği ve ussallığı ortadan kaldıran bu durumu ortaya çıkaran yanlışlıklar sürdürülmektedir. Örneğin; Ankara'da uygulamada tam dolu olmayan üç bölge varken bir bölge daha kurulmasının çalışmaları tamamlanmak üzeredir.

Ülkemizdeki sanayideki gelişmeyle birlikte bazı çevre sorunlarının ortaya çıkmaya başladığı ve son yıllarda bazı yörelerde bu sorunların yarattığı çevre bozulmaları ve kirlenmelerin, doğal ve insan yaşamının taşımayacağı tehlikeli

boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar bu sorunların, sanayiin büyüklüğünden değil, bilinçsiz bir biçimde planlamasından, daha doğrusu planlama ve yer seçimi hatalarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde kaynakların etkin kullanımı ve OSB'nin temel amaçları açısından, OSB kurulurken birbirini tamamlayan sanayilerin -ana-yan sanayi bütünleşmesini sağlayacak şekilde- bir arada olmasının gerekliliği dikkate alınarak planlama yapılması gerekir.[771] Ayrıca birbirlerini hammadde, ara ürün ve ana ürünleri ile besleyen OSB ve KSS'lerin birlikte planlaması ve projelendirilmesi doğal kaynaklar üzerinde baskıyı azaltmanın yanı sıra, ekonomik verimlilik açısından da son derece önemli bir konudur.[772] OSB'leri kurulurken bu konuya gereken önem verilmemesi, bu yaklaşımın benimsenmesinde geç kalınması sonucu, OSB ve sınai kuruluşlar, gereksiz yatırımlar yapmak, artan işletme giderleri, atıklar, kirletici unsurlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Şimdiye kadar politik tercihlere koşut olarak yapılan uygulamalarda, yer seçimi kararları ve kriterlerinin; ekonomik, toplumsal gereklilikler ve çevre faktörleri bir arada değerlendirilerek gelişmenin dengeli dağılımını sağlayabilecek ölçütlerde olması sağlanamamıştır.

OSB için önemli diğer sorun alanı, OSB yapmak üzere doğal kaynakların seçimi ve kullanımındaki yanlışlıklar nedeniyle oluşmuştur. OSB kurulması konusundaki seçimler, rant elde etmek amacıyla yapılan uygulamalar, verimli tarım arazilerinin OSB olarak kullanılmasına yol açarak ülkenin tarım alanlarını daraltmış, çevresel değerlerinin, doğal kaynaklarını tahrip olmasına yol açmıştır. Türkiye'de 1950'lerin sonrasında, sanayileşme ve kentleşme gereksinimleri yüzünden, yılda en az 25.000 ha. tarım toprağı yitip gitmektedir. Diğer taraftan sanayi arsalarının satılarak kamu iyeliğinden çıkarılmasının kentin planlı gelişmesi ve arsa politikası açısından sakıncaları vardır.[773] Bu durum kentlerde

[771] TÜBİTAK**, OSB'nde Çevre Sorunları ve Çözümleri Projesi Tanıtım Toplantısı**, Kasım 1994, Ankara, s.23.
[772] M.Can Eryılmaz, (1996), **a.g.m**., s.42-43.
[773] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e**. s.184

OSB istemlerini kamçılamakta, OSB'nin kent arsalarından rant elde etmek için, amacı dışında kullanılmasına yol açmaktadır. Oysa başka ülkelerde, özellikle sanayileşmiş Batı ülkelerinde arsaların kiralanması yöntemi de kullanılmaktadır[774]

Bugün geldiğimiz noktada; "Ekonomi mi, ideolojimi dünyadaki değişimi belirleyen hangisi başat" sorusunun henüz kesin bir yanıtı verilmemiştir. Dünyanın yaşadığı tarihsel süreçte, ülkelerin içinde bulundukları koşullar, sahip oldukları kaynaklar ve bulundukları döneme göre birinin diğerine başat olduğu durumlar her çağda gözlenmektedir. Günümüzde çevresel değerlerimizi, doğal kaynaklarımızı. korumak açısından önemli olan ekonomik ya da ideolojik seçimlerin çevresel değerlerimizi ne ölçüde olumlu ya da olumsuz etkilediği değil, her ikisinin hertür kaynağı koruma ve geliştirmede uzlaşma noktalarını kullanarak toplumsal gelişmeyi, gönenci sağlama amaçlarına ulaşmalarının nasıl sağlayacağıdır. Çevre sorunsalını yalnızca insanla doğa arasındaki bir çatışmaya indirgemeyip, bunun insanlar arasında halen varolan ve sistemlerle bütünleşmiş çatışmaları da bünyesinde barındırdığını görmek; bu konuda her türlü çıkar çatışmasının hem tüm yönleriyle sağlıklı şekilde saptanabilmesi, hem de sosyal adalet ilkeleri ve kamu yararı çerçevesinde çözüme kavuşturulabilmesini sağlayacak bir yaklaşımın temel alınmasına neden olmuştur. Ayrıca ülkeler içinde, sektörler içinde, geniş ilgi alanları içinde dünyayı parçalara ayırmak, bu çevre, diğeri kalkınma, bir diğeri enerji krizidir demek mümkün değildir. Suyun, havanın, kısaca doğanın kirlenmesi anlamındaki çevre sorunları anlayışı, yerini, bugün, her türlü insan yerleşmelerinin sağlık, beslenme, konut, çalışma, gelir, yeşil alan gibi tüm sorunlarıyla ilgilenen, "yaşanabilirlik" kavramına en geniş anlamını veren bir çevre anlayışına bırakmıştır.[775]

ULAŞILAN SONUÇLAR ve HİPOTEZLERLE İLİŞKİSİ

Organize sanayi bölgeleri (OSB) amaçları ve öncelikleri, ülkelerin özgün koşulları ve gereksinimlerine göre farklılaşmakla birlikte, dünyada çoklukla

[774] **a.k.,** ,s.440.
[775] Ruşen Keleş, Can Hamamcı,(1993), **a.g.e.**, s.127.

sanayii teşvik etmede, hizmet ve maliyet etkiliği sağlamasında ve kent planlamasında bir araç, model olarak kullanılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün dünyada kabul gören tanımında OSB'nin kuruluşuna yol açan amaçlarda birkaç nokta dikkat çekmektedir. Bunlar; "birbiri ile uyumlu üretim yapmak, sınai kuruluş büyüklüğü olarak küçük ve orta ölçekte olmak, planlı bir alanda ve ortak alt yapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde ve belirli ölçünlerde fabrika binaları içinde birarada yerleşmek"tir.

Türkiye'deki OSB uygulaması, düzenli bir sanayi yapısının oluşmasını, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasını, kentlerin planlı gelişimini ve çevrenin korunmasını sağlamak gibi amaçlarla kırk yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Ülkemizde 1962 yılında başlayan OSB uygulamasının temel amaçları, organize sanayi bölgeleri hakkındaki ilk politikaların yer aldığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; "Devletin sanayide verimliliğini artırmak, bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamak, sermayenin geri kalmış yörelerden kaçmasını önlemek için gerekli önlemleri almak, özel sektöre ucuz kuruluş yeri, vergi indirimleri, teşvikler ile krediler sağlamak "olarak belirtilmektedir. Bu yaklaşım, Devletin OSB politikasının temel dayanağını oluşturmuştur. Bir başka deyişle, halen yürütülmekte olan OSB politikasının ana ilkeleri dünden bugüne pek fazla değişiklik göstermemiştir.

Birinci Plan'da yer alan ilkelere bakıldığında; ülkemizde, OSB'nden BM'ce belirlenen amaçların dışında, "bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamak, sermayenin geri kalmış yörelerden kaçmasını önlemek" gibi beklentilerin olduğu görülmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda OSB'ne yönelik olarak; "birbiri ile ham ve mamul madde alışverişi olan yeni sanayilerin Türkiye'nin belli merkezlerinde yoğunlaştırılacağı, bu tür sanayi yerleşmelerinin altyapı kolaylıkları ile destekleneceği ve özel sektörü az gelişmiş bölgelere çekmek, sınai işletmelerin gelişmelerini sağlamak amacıyla teşvik önlemlerinin yanısıra, gelişme potansiyeli bulunan kentlerin yakın çevrelerinde ucuz su ve

enerji kullanma imkanını sağlayan, altyapısı hazırlanmış endüstri bölgeleri kurulacağı" gibi kararlar da yer almaktadır.[776]

Beşinci Plan'da, OSB için sağlanan ek teşviklerin yanısıra yeni bir kavram olarak "ihtisaslaşmış organize sanayi bölgeleri"nden söz edilmektedir. Planda, "OSB, şehirlerde sanayinin planlı yerleşmesine, şehrin düzenli gelişmesine ve çevre sağlığına katkıda bulunacak şekilde desteklenecektir"[777] denilerek, OSB'nin kuruluş amaçları içinde ilk kez çevre koruma işlevine yer verilmektedir. Ayrıca, "OSB'nin sanayi potansiyeli yüksek yerleşim merkezlerinde kurulması, bu bölgelerin çevreye çekmesi muhtemel yan sanayi ve konut alanlarını da dikkate alınarak bütünleşik bir yaklaşımla ele alınması, buralarda tamamlayıcı olarak küçük sanayi sitelerinin kurulmasının teşvik edilmesi"[778] ilkeleri benimsenmektedir. Bundan sonraki planlarda çevre konusu hep OSB'nin amaçları içinde yer almıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da ise; "sanayinin, teknoloji üreten, Ar-Ge'ye önem veren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığı ve tercihlerini gözeten, yerel kaynakları harekete geçiren, nitelikli işgücü kullanan, özgün tasarım ve marka yaratabilen bir yapıya kavuşturulacağı" hedefleri yer almaktadır. Bu çerçevede; küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesi, teknoloji düzeyi ve ürün kalitesinin artırılması, bilgiye erişimin kolaylaştırılması, ana-yan sanayi bütünleşmesi ve ortak pazarlama örgütlerinin yaygınlaştırılması desteklenecektir. Ayrıca Plan'da; OSB'nin yurda yaygınlaştırılmasına özen gösterileceği, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirileceği, OSB'nde orta büyüklükteki sanayi için arsalar üretileceği, OSB'nde atıkların geri kazanılması ve çevreye zararlarının giderilmesi için kurulacak tesislerin destekleneceği ifade edilmektedir.

---

[776] Ayrıntılar için bknz. **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**

[777] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** (1985-1989), Yayın No: 1974, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s.203.

[778] **a.k.,** s. 32, 163-165.

Kalkınma planları, kamu için emredici, özel sektör için yol göstericidir. Yasa gereği kalkınma planlarındaki ilkelerin uygulanması için gereken kuralların koyulması, örgütlenmelerin ve düzenlemelerin yapılması zorunludur.

Türkiye'de OSB konusunda düzenleme yapma yetkisi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na verilmiştir. Bakanlık, OSB'nin kuruluşundan başlayarak, örgütlenmesi, uygulamanın yürütülmesi, kredilerle desteklenmesi, denetlenmesi ve eşgüdümlenmesine tüm süreçte yetkili olan kamu kuruluşudur. Benzer şekilde 1965'ten bugüne KSS'nin kuruluşunda da yetkili bakanlıktır.

Yasal durumda konunun yetkili sahibi olan Sanayi Bakanlığı tarafından konunun mali yönlerini düzenleyen, sanayi kuruluşlarını kalkınma planlarında öngörülen sanayi kollarına yöneltmeyi ve işletmelerini OSB'nde kurmalarını sağlamayı amaçlayan yönetmelikler çıkarılmıştır. 2000 yılında ise şu an bu konuda temel düzenleyici metin olan OSB Yasası yürürlüğe girmiştir. Yasada OSB; "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmelerini sağlamak üzere oluşturulan ve arazi parçalarının gerekli altyapı hizmetleriyle ve sosyal tesisler, teknoparklar ile donatılıp, planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve mal ve hizmet üretim bölgeleri" olarak tanımlanmaktadır.

Yapılan çalışma ile; planlardaki temel ilkeler ve bu ilkelerin yaşama geçirilebilmesi için yapılan yasal düzenlemeler, örgütlenmeler çerçevesinde OSB'nin amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirdiği literatür taraması ile kuramsal; örnek OSB ile uygulamaya dayanarak incelenmiştir. Ancak, literatür taraması ve alan araştırması sonuçları, dünyadaki gelişmelere koşut olarak işlevleri giderek artan bu aracın ülkemizdeki uygulamasının toplumla, çevreyle ilişkilerini bütünleşik bir yaklaşımla yaklaşarak ve tüm aktörlerin istemlerini sağlayabilecek şekilde kurduğunu, kalkınma planlarında yer alan hedeflerine ulaştığını ve

kuruluş amaçlarını gerçekleştirdiğini göstermemektedir. Sağlanan veriler doğrultusunda hangi amaçların gerçekleşip gerçekleşmediğine ve hipotezlerimizin ne ölçüde doğrulandığına bakıldığında:

1) Birinci Plan ve daha sonraki planlara göre; sanayi kuruluşlarını biraraya toplayarak ucuz alt yapılı arsa sağlaması ve sanayii teşvik ederek bölgelerarası dengeli gelişmenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunması amaçlanan OSB'nin bu amaçlarını gerçekleştiremediği görülmüştür. Uygulamada, kurulmuş ve işletilmekte olan OSB, daha çok gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmış, proje evresindeki OSB yatırımlarının toplam sayısı oldukça yüksekken fiilen faaliyete geçenlerin oranı çok düşük kalmıştır.[779] 76 OSB'nin bölgelere dağılımı bu durumun bir kanıtıdır. OSB'nin sayısal olarak bölgelere dağılımında, 16 OSB ile İç Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bunu on üç OSB ile Karadeniz ve on iki OSB ile Marmara izlemektedir. 1999 yılına kadar Ege, İç Anadolu, Marmara şeklinde olan bu sıralama[780] son dört yılda yapımı tamamlanan OSB ile değişmiştir. 2003 yılında tamamlanan altı OSB'nin eklenmesiyle bu sıralamada gerilerde olan Karadeniz, İç Anadolu''nun ardından ikinci sıraya yerleşmiştir. Ege Bölgesi bu sıralamada 11 OSB ile dördüncü sırada yer alırken onu, 10 OSB ile Akdeniz Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri yedişer OSB ile son sırayı paylaşmaktadır.(Bknz. Tablo 6) Karadeniz Bölgesinin sahip olduğu OSB sayısı ile sıralamada öne geçmesi; sadece OSB sayısındaki sayısal bir artıştan kaynaklanmaktadır. Bölgenin sahip olduğu büyüklük, yerbölümü, işyeri sayısı ve sağladığı istihdam açısından halen en sonlarda (Bknz. Tablo 7) yer aldığı dikkate alındığında bu değişikliğin bir anlamını olmadığı da ortaya çıkmaktadır.

Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki mevcut OSB, OSB'nde yaratılan toplam istihdamın %16,1'ine, toplam sınai işletmelerin% 4,6'sına sahiptirler (Bknz. Tablo 7). Alan olarak da benzer bir durum söz konusudur. Bu üç bölgenin yerleştiği alan; toplam bitmiş OSB alanının %26'sıdır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin

[779] Sanayi Bakanlığı Verileri, Ek 1.
[780] Sanayi Bakanlığı 1999 Yılı Verileri.

tamamlanmış OSB'ni ülkedeki toplam OSB'ne oranladığımızda % 18.4 değeri bulunmaktadır. (Bknz.Grafik-4, Tablo-6) Bu veriler ise[781] OSB'nin, bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi, bölgesel dengeli gelişmenin sağlanmasına yönelik bir araç olarak düşünülmesine karşın, bu hedefini gerçekleştiremediğini ortaya koymaktadır. Hali hazırda yapımı devam eden OSB bitirildiğinde bu oranın değişmeyeceği, hatta %18.0'e düşecek olması da OSB'ne yüklenen bu işlevin sadece düşünsel bazda kaldığının bir diğer göstergesidir.

Türkiye'nin gelişme politikalarında öncelikleri içinde yer alan bölgesel gelişme amacının gerçekleştirilemediğini ve son 20 yıl içinde Türkiye'nin doğusu[782] ve batısı arasında ekonomik açıdan nispi bir gerilemenin yaşandığını, bu konuda yapılmış araştırmalar, devletin resmi verileri de doğrulamaktadır. DİE verileri temel alınarak yapılan bir çalışmaya göre; son 20 yılda Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin GSYİH'dan aldığı pay Doğu Anadolu'da binde 4,6'dan 3,3'e, Güneydoğu Anadolu'da 5,4'ten 5,3'e, ve Karadeniz Bölgesinde ise binde12,5'ten 9'a gerilemiştir. Toplam kamu yatırımı harcamalarında bu üç bölgenin payı (Güneydoğu Anadolu hariç) Türkiye ortalamasının gerisindedir. Özel sektör yatırım teşviklerinde doğunun aldığı pay giderek azalmaktadır. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesi'nin payı 1986-1990 arasında %4,75 iken 1996-1998 arasında 2,21'e düşmüştür. Bölgesel azgelişmişliğin sürdüğünü gösteren bir parametre de bu bölgelerden göçün devam etmekte oluşudur. Nitekim Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi 1980-1997 arasında nüfusu en az artan iki bölge konumundadır. En çok göç veren 10 il içinde ilk iki sırayı Doğu Anadolu Bölgesi illeri almaktadır. Ayrıca on ilin üçer tanesi Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde, ikisi ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır.[783] Sonuç olarak; elde edilen veriler bu konudaki hipotezimizi de doğrulamaktadır.

[781] Ayrıntılar için bknz. DPT, Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, **a.g.e.,** s.100.
[782] Doğu tanımı Güney Doğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerini İçeriyor
[783] Selçuk Emsen, "Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik Sorunu", **Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Temel Hedefler ve Çözüm Önerileri**, 21-25 Mayıs 2001, ,Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı IV, Ankara, 2003, s. 316-325.

2) OSB uygulaması ile, sanayi kuruluşlarının biraraya toplanması amacı da sağlanamamıştır. DİE 1997 ve 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı verileri ile alan araştırması sonuçları da sanayi kuruluşlarının bir araya toplanılamadığını doğrulamaktadır. DİE 1997 verilerine göre, imalat sanayi işyeri sayısı 203.546'dır. 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda ise bu sayı 267.184'tür.[784] Sanayi Bakanlığı Nisan 2004 yılı verilerine göre mevcut 76 OSB'de toplam 11.477 işyeri yer almaktadır.[785] 1997 yılı rakamları ile mevcut 273 adet KSS sitesinde 66.335 işyeri bulunmaktadır. Proje halinde ve devam eden KSS tamamlandığında KSS sayısı 425'e, işyeri sayısı 101.533'e ulaşacaktır.[786] Devam eden işyerlerini bile dahil etsek OSB ve KSS'de (1997 rakamlarıyla) yer alan işletme sayısı toplam işletme sayısının % 37'si kadardır. Bu verilere göre imalat sanayiinde yer alan işletmelerin % 63'ü organize edilememiş ve mekansal düzenlemenin içinde yer almamıştır.

2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı verilerine göre ise; imalat sanayiin %19,1'i OSB, KSS, serbest bölge, iş merkezi gibi belirli bir alanda ve planlı bir yerleşimde faaliyet göstermektedir. Bu işyerlerinin %17,7'si KSS'nde, %4.1'i ise OSB'nde yer almaktadır.[787] Bu verilere göre Ankara'da mevcut sanayi işyerlerinin (133.652) % 46,5'i Gaziantep'te ise (34.756) ise %50'si sanayi alanlarında (OSB, KSS, serbest bölge ve sanayi merkezleri dahil) organize edilebilmiştir. Alan araştırması ve literatür taraması ile ulaştığımız bu veriler, hipotezimizle örtüşmektedir.

3) Mevcut duruma OSB yatırımlarının Toplam sayısı açısından bakıldığında; toplam sayının yüksek olmasına karşın fiilen faaliyete geçmiş olanların oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Başlangıçtan bugüne OSB kurulması amacıyla hazırlanan toplam proje sayısı (arıtma projeleri hariç) 289'dur. Şu an, bunlardan, biten ve devam eden 133 OSB'ne, bir tane inceleme

[784] DİE, **DİE 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı I. Aşama Geçici Sonuçları**, Sayı:906-164, 14.10. 2003, s.11.(Verilen sayı Tablo 8'deki veriler kullanılarak bulunmuştur.)
[785] Sanayi Bakanlığı Verileri, Ek1.
[786] Sanayi Bakanlığı, **Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri**, Norm Ajans, Ankara, 1997, s.224
[787] DİE, 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı I. Aşama Geçici Sonuçları, s.4-11.

ve sekiz tane kamulaştırma aşamasındaki OSB projeleri de eklersek 142 tanesi gerçekleşebilmiştir. Diğerleri kaynak yetersizliği veya olabilirlik çalışmaları dikkate alınarak yatırım programından çıkarılmıştır. Buna göre bir hesaplama yapılırsa, OSB'nin gerçekleşme yüzdesi % 50'dir. Ancak, sadece biten OSB sayısını (76 tane) dikkate alarak hesaplama yapıldığında bu oran %27'ye düşmektedir. Bu sonuçla yine ileri sürdüğümüz önerilerimizi sağlayan bir sonuçtur.

4) Kentleşme; "örgütleşme ve uzmanlaşmayı artırması gereken bir gelişim süreci"ni[788] tanımlamaktadır. Diğer taraftan Türkiye'deki kentleşme politikalarının önemli amaçlarından biri büyük kentlere göçü önlemektir. Bu nedenle çok önemli yönetim, çevre ve planlama sorunları yaratabilecek nüfusun büyük kentlere gelişini önlemek üzere bazı araçlar kullanılmakta, sanayileşme politikalarında kente göçü önleyici önlemler alınmaktadır.[789] Ülkemizde OSB, kente göç ile ilgili politikaların uygulanmasında, bu konudaki sorunların çözümünde özendirici olarak kullanılan araçlardan biridir. Ancak bu uygulamaya rağmen; ülkemizdeki iç ve dış göçün nedenlerinde ilk sırayı ekonomik nitelikli olanların alması, bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre kırdan kente göçün sürmesi, dört büyük kentte mevcut iki milyona yakın nüfusun doğu ve güneydoğudan göçen vatandaşlardan oluşması;[790] OSB'nden beklenen sermayenin geri kalmış yörelerden kaçmasının önlenmesi ve kentsel gelişmeye destek olmak amacının sağlanamadığının bir göstergesidir. 1980'li yıllar sonrasında göreceli hızı azalsa da, yönü büyük kentlere doğru olan göç devam etmektedir.[791]

5) OSB'lerini amacının dışına taşıran ve varolma nedenini ortadan kaldıran bir uygulama da endüstri tipleri ve ölçekler konusundadır. Kurulmuş OSB'nde birbiri ile üretim ilişkileri bulunmayan tekstil, makine, oto yedek parçası, boya, elektrikli ev aletleri, otomotiv, madeni eşya ve orman ürünleri

[788] Ruşen Keleş, (1997), **a.g.e.,** s.19.
[789] **a.k**., s.59.
[790] Ruşen Keleş, "İç Göç ve Çevre", **İç Göç ve Çevre**, TÇV Yayınları, Ankara, 1998, s.12-15.
[791] **a.k**., s.14.

sanayileri ile bütün gaz doldurma tesisleri gibi her türlü faaliyete birarada yer verildiği gibi, 1-25 işçi çalıştıran küçük çaplı iş yerlerinden 1000 işçi çalıştıran kapasiteli otomotiv fabrikasına kadar her ölçekte endüstri bu bölgelerde yerleşmektedir.[792] Oysa OSB'lerinde uluslararası kabul gören tanımlar ve bu konudaki genel eğilim gözönüne alınarak küçük ve orta büyüklükteki (50-250 kişi istihdam eden) işletmelerin yer alması gerekmektedir. Uygulamadan seçilen Gaziantep ve Ankara örneklerindeki işletmelerin işletme büyüklükleri (Bknz. Tablo 14) ve sektörel dağılımları (Bknz.Tablo 16) da benzer şekildedir. Her iki bölgede sayıları az da olsa 1-10 arası işçi çalıştıran ve KSS içinde yer almaları gereken işyerlerinin yanı sıra 1000 işçi çalıştıran işyerleri de bulunmakta ve birbiriyle uyumlu olmayan sanayi tipleri birarada yer almaktadır. Örneğin Ankara OSB'de dökümhaneler ile elektronik, gıda sanayi işletmeleri yan yanadır. Gaziantep'te tekstil ve çırçır işletmeleri ile un veya elektrikli aletler üreten işletmeler yan yana bulunmaktadır. Öte yandan, ülke genelinde olduğu gibi, iki bölgedeki yer bölümlerinin büyüklüğünde ve fabrika binalarında da belli ölçünler bulunmamaktadır. Her iki OSB'nde 3.000 m^2 den 70.000 m^2 ye kadar arsalar bulunmaktadır.[793] Bu konuda önceden bir planlama yapılması nedeniyle "birbiri ile uyumlu üretim yapan sanayilerin birarada yer alması" amacı sağlanamamıştır. Böylece, OSB'nin, dışsal ekonomi sağlama, birbirini destekleyen sanayilerin bir arada yerleşimini sağlama amacını da gerçekleştiremediği, alan araştırması verileriyle desteklenerek ortaya konulmaktadır.

6) OSB'nin amaçlarını gerçekleştirmede bir diğer önemli sonuçlar doğuran konu, OSB'ndeki yerbölümlerinin kimin iyeliğinde olduğudur. Yasalara göre OSB'ndeki arsaların kar amacı güdülmeden sanayiciye devredilmesi gerekmektedir. Ancak isteyen sanayiciler birden fazla sanayi parseli satın alarak satın aldıkları yer bölümleri üzerinde fabrika binalarını kredi yoluyla kendileri de inşa edebilmektedir. Bu durumda hem birbirinden çok farklı büyüklüklerde

[792] Asuman Yücel, "Türkiye'de OSB Uygulaması", **İçişleri Bakanlığı APK Planlama Kurs Notları**, İçişleri Bk.Yayınları, Yayın No:416, Ankara, 1986, s.236.
[793] ISO Dergisi, "Organize Sanayi Bölgeleri", ISO Yayın Kurulu, Sayı 347, Güzel Sanatlar Matbaası, Şubat 1995, s.54.

fabrika alanları meydana gelmekte hem de birden fazla sanayi alanı alan girişimci bunu rant amacıyla kullanmaktadır. Ankara ve Gaziantep'te incelediğimiz örnek OSB'lerinde birden fazla sanayi yer bölümü olan ve bunu satış yoluyla devreden, kiralayan girişimci sayısı hiç de azımsanmayacak orandadır. (Ankara'da mevcutun yaklaşık üçte biri Gaziantep'te dörtte biri aynı sanayicilerin iyeliğinde ve kirada görünmekte.) İncelenen bölgelerdeki mevcut işletme sayısındaki azalmanın nedeni de birden fazla yer bölümü (Ankara'da %15, Gaziantep'te %10) kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Birçok sanayici - işletme sahiplerinin %20'si- sanayi arsalarını ikinci elden ve en az on kat fazla fiyat ödeyerek aldıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda girişimci heyet üyelerinin bazılarının da yetkilerini rant sağlamak üzere kullandıkları dile getirilmiştir. Bu sonuçlar OSB'nin amaçlarından biri olan sanayiciye ucuz, altyapısı hazırlanmış arsa temini ve bu yolla sanayii teşvik edilmesinin gerçekleştirilemediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum başka bir açıdan bakıldığında, aynı zamanda kaynakların etkin ve verimli kullanılamadığı yolundaki savlara da doğrulamakta, geçerlilik kazandırmaktadır.

7) OSB'lerinin kuruluşuna neden olan etkenlerden biri olan çevresel etmenler açısından sürece bakıldığında; Beşinci Beş Yılllık Kalkınma Planı'nda ve daha sonraki planlarda, OSB'nin çevre sağlığını korumak ve çevre ile ilgili getirilen düzenlemeleri gerçekleştirmek amacıyla gerekenlerin yapılacağı ve bu konudaki çabaların destekleneceği ilkeleri yer almaktadır. OSB Yasası'nda ise, OSB, çevre sorunlarını önlemekle yükümlü kılınmaktadır. Çevre ve Orman Bakanlığı Kuruluş Yasası ve uygulama yönetmeliklerinin yanısıra bu konudaki diğer ulusal mevzuatta da bu konuda düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak, bu konudaki Plan kararları, çevre sağlığını ya da çevreyi korumak amacıyla yasal düzenlemeler var olmasına rağmen; OSB'nin örgütlenmesinde, mekansal düzenlenmesinde, işyerlerinin yerleşiminde, çevresel etkenler, doğal kaynakların sürekliliği gibi kriterler, bizzat bu işe onay veren makamlarca da kabul edildiği üzere dikkate alınmamıştır. Üstelik bu şekilde davranılarak bu konudaki uluslararası sözleşmelerin gereği de yerine getirilmemiştir. Bu durum devletin uluslararası hukukta sorumluluğunu doğuran bir husustur.

Çevresel sorumluluklar açısından gerçekte; kalkınma planları öncesinde 1930 tarihli Genel Sağlığı Koruma Yasası'nda ve yerel yönetimlerin kuruluşu ile ilgili yasalarda (Belediye, Büyükşehir Belediyeleri Kuruluş Yasaları) genel sağlığı korumak amaçlı olarak varolan düzenlemeler OSB'nde çevre sağlığını korumak üzere önlem alınmasını gerektirmektedir. 1982 Anayasası'nın 56. maddesi ise "çevreyi korumanın vatandaşlar ve devletin görevi" olduğu şeklinde düzenleme getirirken, 1983 yılında kabul edilen Çevre Yasası amacını; herkesin ortak varlığı olan çevrenin, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak korunması, iyileştirilmesi; arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması; su, toprak, hava kirliliğinin önlenmesi, bugünkü ve gelecek kuşakların uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması olarak belirtmektedir. Çevre Yasası "kirleten öder" ilkesini benimsemekte; çevre kirliliğine yol açan bazı etkinliklerin yasaklanması; bazıları için ÇED yapılması; duyarlı bölgelerin "özel çevre koruma alanları" olarak belirlenmesi; tehlikeli kimyasal maddelerin ve atıkların gelişi güzel boşaltımının önlenmesi; kirliliğin azaltılması ve bu amaçla bir fon kurulması, çevre ile ilgili oluşturulan kurullara bu konudan etkilenen taraftarların katılımı, uygulanacak yaptırımlar ile ilgili düzenlemeler getirmektedir.

Çevre Yasası uyarınca çevrenin korunması ve kirliliğinin önlemesini sağlamak üzere düzenlenen yönetmeliklerden Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne (SKKY) [794] ve büyükşehir su ve kanalizasyon idarelerince hazırlanan atıksuların kanalizasyon şebekelerine boşaltımı yönetmeliklerine göre; "her tür kirletici kaynağın izin belgesine bağlanması" ve atıksu izin belgesi alması gerekmektedir.[795] SKKY'nin denetimle ilgili esasları düzenleyen maddesi uyarınca kurum/kuruluşlar büyüklüklerine göre bir veya daha fazla sayıda "Çevre Kirliliği Denetleme Görevlisi" bulundurmakla yükümlüdür.

DİE tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre; toplam 2.548 işyerinde arıtma tesisi olan işyeri sayısı 502'dir. Arıtılmaksızın sanayiden atılan atıksu miktarı 727.403.806, arıtılarak atılan atıksu miktarı ise 149.321.263 m^3

[794] Resmi Gazete, 4 Eylül 1988 tarih ve 19919 sayılı, md 3,26,31,52.
[795] ASKİ Genel Müdürlüğü, Atıksuların Kanal Şebekesine Deşarj Yönetmeliği, md.17,16, 23

tür. Ön arıtma sonrası atılan su 53.885.021 m^3 tür. Yine DİE'nce toplam 55 OSB'nde atıksularla ilgili yapılan bir çalışmanın verilerine göre; 42 OSB'nde atıksu arıtımı yapılmamaktadır. Arıtma yapılan 13 OSB'nin beş tanesinde tüm işletmeler atıksularını arıtırken sekiz tanesinde kısmen arıtma yapılmaktadır. 42 OSB'de arıtılmayan 340.406.651 m^3 suyun 4.958.544 m^3'ü şehir kanalizasyonuna, geri kalanı çevreye deşarj edilmektedir.[796] Nisan 2004 verilerine göre mevcut 76 OSB'den 17'sinde arıtma tesisi bulunmakta olup bunlardan yedisi Manisa ve Bursa'da ikişer İzmir'de üç tane olmak üzere üç ilde yer almaktadır. Bitmiş 76 OSB 56 ile dağılmış iken, belediye arıtma tesisine bağlananlarda dahil toplanan 23 atıksu arıtma tesisi 13 ile dağılmış olarak faaliyet göstermektedir. 43 ilde ise arıtma tesisi bulunmamaktadır. İnşaatı devam eden dokuz arıtma tesisi tamamlandığında yedi ilde daha arıtma tesisi devreye girerek arıtma tesisi sayısı 32 olacaktır. Yani proje halindekileri de dahil etsek bile OSB'ne sahip illerinden yarısından fazlasında %64,3'ünde arıtma tesisi bulunmamaktadır.

Alan araştırması verilerinin toplandığı Ankara'da, ilgili yasaların doğurduğu yetki çerçevesinde hazırlanan ASKİ Atıksu Boşaltım Yönetmeliğinde; atıksu örneğinde izin verilebilecek atık miktarları ve boşaltım kuralları belirlenmektedir. Belirlenen kriterlerin dışına çıkan atıkları olan kuruluşların bu kriterleri sağlamak için ön arıtma yapması yasal zorunluluktur. Yönetmelik atıksu boşaltım ölçünlerini gerçekleştirmeyenlerin "Kirlilik Önlem Payı" ödenmesini hükme bağlamıştır. Gaziantep Su ve Kanalizasyon İdaresi tarafından benzer bir uygulama Gaziantep'te de yapılmaktadır. Ancak yasal zorunluluklara karşın Ankara (%20.6)ve Gaziantep'te (%15.8) arıtma tesisi olan işletme sayısı çok azdır. Gaziantep'te halen dört bölgeye hizmet edecek arıtma tesisi faaliyete geçirilememiştir. Ankara'da ise istenilen kriterler işletmelerin sadece beşte biri tarafından sağlanarak kent kanalizasyonuna boşaltım yapılmaktadır. Gaziantep ve Ankara OSB'nde yapılan araştırmaya göre atıksu deşarj izni olan işletmeler Ankara'da %22.2, Gaziantep'te ise %3.9'dur. Bu sonuçlar ülke genelindeki tabloyu destekleyen sonuçlardır.

[796] DİE, Yayınlanmamış Veriler; Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır.

Öte yandan kimya, plastik, selüloz, gıda, metal işleme, deri, ambalaj gibi alanlarda üretim yapan belli kapasitedeki kuruluşlar; gaz atıklarının havaya salımını - emisyonlarını -Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nde belirlenen kriterler çerçevesinde; yapmakla yükümlüdürler. Ancak Çevre Bakanlığınca yapılan ve 34 ilde 1452 sanayi kuruluşunu kapsayan çalışma verileri, bu tesislerin %53'ünün emisyon izninin olmadığını, %17'sinin emisyon izninin olup olmadığı konusunda bilgisi olmadığını göstermektedir. Bu tesislerden sadece %29'unun emisyon izni vardır.[797] Gaziantep ve Ankara OSB'nde yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Emisyon izni olan işletmeler Ankara'da %34.9, Gaziantep'te ise %5.9'dur.

DİE'nce yapılan benzer bir çalışmada 46 OSB'nin evsel katı atık miktarı 2.678.415, endüstriyel katı atık miktarı ise 103.975 ton/yıl olarak belirlenmiştir.[798] Bu atıklardan endüstriyel atıkların deşarjı, geri kazanımı gibi konularda ayrıntılı veri sağlanamamıştır. Çevre Bakanlığınca yapılan ve 31 ili ve 762 sanayi kuruluşunu kapsayan bir çalışma verilerine göre, bu kuruluşların %45'i katı atık kirliliği oluşturmaktadır.[799] Ankara ve Gaziantep OSB'nde yapılan çalışmada da endüstriyel katı atıklarla ilgili veri sağlamada sorun yaşanmıştır. Bu sorun DSÖ'nün bilimsel atık verileri ile karşılaştırma yapılarak çözülmüş ve yukarıdakine benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Ankara ve Gaziantep OSB'de de sınai atıklar türlerine ve niteliklerine göre mevcut yasal düzenlemelere uygun toplanmamakta ve uzaklaştırılmamaktadır.

7.2.1993 tarih ve 21489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) Yönetmeliğine göre; taş toprağa dayalı sanayi, plastik, kauçuk, kağıt ve ürünleri, demir, çelik, demir dışı metaller, şeker, deri üretimi yapan, zararlı ve toksik kimyasallar üreten kuruluşlar ÇED yaptırmakla yükümlüdürler. Ayrıca enerji, metal işleme, kimya, gıda, içki, tekstil, ağaç, kağıt

[797] Mustafa Şahin, "Sanayi Alanları Yer Seçimi ve Çevre Sorunları", **IV. Çevre Şurası Tebliğleri**, 6-8 Kasım 2000 İzmir, ÇB Yayınları, Ankara, s.88.
[798] DİE, Yayınlanmamış Veriler, Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır.
[799] Mustafa Şahin, **a.g.e.,** s.86

elektronik, tesisleri kapsamındaki işletmelerde " ÇED Ön Araştırması"na tabidirler. Çevre Bakanlığınca ÇED olumlu kararı verilen 165 işletmeden %22'si OSB'de yer almaktadır. Çevresel etkileri önemsizdir kararı verilen işletme sayısı ise 926'dır.[800] Yapılan alan araştırmasında ise ÇED belgesi olan işletmeler, ankete katılanların Ankara'da %8, Gaziantep%23.5'dir. 2002'de yapılan değişiklik sonrasında bazı işletmelerde ÇED zorunluluğu kalkmış bile olsa, (OSB'nde yer alan işletmelerden kimya, gıda, metal ana, taş toprağa, tekstil, deri sanayilerindeki işletmeler en azından Yönetmeliğin ekindeki işletmelere dahil olduklarından) bu kuruluşların yapılan ön inceleme sonrasında "Çevresel Etkileri Önemsizdir" belgeleri olması gerekirken bu belgeleri de bulunmamaktadır.

GSM Yönetmeliği'ne göre GSM izin belgesi için hazırlanan dosyada yer seçimi (ÇED raporu varsa gerek yok), tesis, açılma izinleri, çevre kirlenmesini önleyecek önlemlerle ilgili açıklama, çevre sağlığı değerlendirme raporu, emisyon ve deşarj izinlerinin bulunması gerekmektedir. Sanayi Bakanlığı verilerine göre Ankara OSB'deki GSM ruhsatı 93 (bizim çalışmamızda 63 firmadan 29'unun var.) Gaziantep OSB'de ise 51 tane GSM ruhsatı (bizim çalışmamızda 20 firma) bulunmaktadır. Yapılan anket sonrasında Ankara OSB'de atıksu izni 14, emisyon 22, ÇED 5'tir. Gaziantep'te ise atıksu 2, emisyon 3, ÇED 12'dir. Atıksu boşaltım belgelerinin geçerliliği 3 yıldır. Emisyonların ise iki yılda bir kontrolü gerekmektedir. Bu rakamlar açılmak için belgelerin alınması (açılırken bu belgelerin alındığını varsayıyoruz) sonrasında bu belgelerin tekrar yenilenmediğini göstermektedir.

2001 yılında Çevre Denetim Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğe göre ÇED, Hava Kalitesi Korunması, Su Kirliliği Kontrol, Tehlikeli Atıkların Kontrolü, Tehlikeli Kimyasallar, Katı Atıkların Kontrolü ve Çevre Yasası'nca yükümlülüğü bulunan tesisler çevre denetimine tabidir.Bu yönetmeliğe göre "Denetime tabi kuruluşlar tesis içi yıllık çevre denetim programları düzenlenmekle ve tesis denetim görevlisi veya birimi oluşturmakla"

[800] **a.k.,** s.80-81.

yükümlüdürler. Çevre Bakanlığı'ndan bu konuda veri talebinde bulunduğumuzda, tesislerin denetlenmesi amacıyla hazırlanan "Faaliyet-Tesis Bilgi Formu"ndan geri dönenlerin geçen iki yıla karşın bilgisayara girişi henüz tamamlanmamıştır. Diğer taraftan ne diğer yönetmelikler ne de bu Yönetmelik çerçevesinde oluşturulması gereken tesis denetim görevlisine, ÇYS uygulayan üç işletme dışında ki (bu yönetim sistemi içerisinde olması gerekli olduğundan oluşturulan) işletmelerde rastlanmamıştır. Bu amaçla kurulmuş bir birim ise zaten söz konusu değildir. Her iki OSB yönetiminde de çevre ile ilgili konuları yürütmekten sorumlu birer çevre mühendisi vardır. Ankara OSB'nde Çevre ve Orman Bakanlığınca onaylı ve iki kişinin çalıştığı, Bölgenin atık denetimine yönelik olarak analizler yapılan (Bazı işletme sahiplerince, bazı işletmelere yönelik olarak; kaynak sağlamak, para cezası uygulamak üzere, gereksiz ve sıkça ölçümler yapıldığı düşünülen) bir çevre laboratuvarı bulunmaktadır.

8) Bölgeler için tahsis edilen 17.999 hektar arazinin %62' sinin tarıma elverişli I- IV. sınıf topraklar üzerinde bulunması[801] OSB'lerinin çevre koruması amacının gerçekleştiremediğini gösteren bir başka kanıttır. Alan araştırması sonuçları da bu paraleldedir. Gaziantep OSB, civarında 21 köy ve Hancağız Barajı bulunan ve içinde Sam Özü denilen bir derenin geçtiği bir alana kurulmuştur. OSB içinden geçen Sam Özü Deresi bir kuşaklama kanalı ile dışarı çıkarılmıştır. Otuz yılı aşkın süredir sınai üretimin sürdüğü ve su kaynakları yanında yerleşen Bölgede, halen arıtma tesisi faaliyete geçirilememiştir.

Literatür taraması ve alan araştırması sonucu elde edilen bu veriler organize sanayi bölgelerinin;

-Sanayiin bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağılması, sınai gelişmeyi sağlamak, kentlerin düzenli gelişmesine destek olmak ve bu yolla kaynakları etkin ve verimli kullanmak,

-Çevrenin korunmasına yönelik bir yönetim sisteminin kurulması ve çevresel değerlerin korunmasına yönelik kurumsallaşmayı sağlamak, çevre

[801] TÇV, **Türkiyenin Çevre Sorunları 95**, TÇV Yayını, Önder Matbaası, 1995, Ankara, s. 353; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Havzaları ve Kullanımı ÖİK Raporu**, DPT Yayınları, Ankara, 2001, s.94.

kirlenmesini önlemek, amaçlarını gerçekleştiremediğini ortaya koymaktadır. Dahası; devletin resmi kayıtları, bu konudaki araştırmalar ve yaptığımız alan araştırması sonuçları; ülkenin gelişmesini desteklemesi beklenen bu sanayi yatırımının, bu aracın çevrenin kirlenmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Yüzyüze gelinen üzücü gerçek; varoluş amacının tam aksine mevcut durumları ile organize sanayi bölgelerinin çevreyi kirlettikleridir. Ulusal mevzuatımızın ve hukuk sistemimizin bir gereği olarak uymak ve uygulamakla yükümlü olduğumuz uluslararası sözleşmeler, ikili anlaşmalar çerçevesinde yüklendiğimiz sorumluluklar ise bizi bir diğer gerçek ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu gerçek; OSB'nde çok kısa sürede uluslararası ölçünlerde bir çevre yönetim sistemi kurulmazsa, buralarda üretilen mal ve hizmetin uluslararası piyasalara sunum ve rekabet şansı olamayacağı ve uluslararası alanda devletin sorumluluğuna yol açabileceğidir.

ÖNERİLER

Toplam kırk yılı aşkın OSB uygulamasına baktığımızda, bu sorunların da etkisiyle OSB'nin, sanayii teşvik ederek bölgelerarası dengeli gelişme ve mekan düzenleme amaçlarının gerçekleştirilmesine pek fazla katkıda bulunamadıkları, kurulmuş ve işletilmekte olan OSB'nin daha çok gelişmiş bölgelerde yoğunlaştıkları, proje evresindeki OSB yatırımlarının toplam sayısının yüksek olmasına karşın fiilen faaliyete geçmiş olanların oranının çok düşük olduğu görülmektedir.[802] Bu sorunların kaynağı, kent planlaması uygulamaları ile OSB'lerin yer seçim ve planlama aşamaları arasındaki kopukluk, hukuki düzenlemelerin yetersizliği ve kaynakların atıl kalmasına, savurganca kullanılmasına neden olan siyasi tercihlerdir.[803]

Sürece bütünleşik yaklaşıldığında; sanayi, ekonomi, çevre politikalarının kesişme noktasında bulunan OSB'den günümüzde, pazar oluşturmadan, arge ve çevre korumasına çok farklı alanlarda hizmet sunması sorumluluk alması beklenilmektedir. Bu işlevlerin yerine getirilebilmesi ise amaca uygun yönetsel

[802] Sanayi Bakanlığı Verileri
[803] DPT, Sanayi Politikaları, **a.g.e.,** s. 100.

yapının oluşturulması, yönetimin yetkileri ve sorumluluk alanlarının belirlenmesi, tüzel boyutun oluşturulması gerekmektedir.

Üretirken tüketmemek ve dünya pazarlarında yer alabilmek içinse OSB'nde ÇYS uygulanması gerekmektedir. OSB'lerinde ÇYS uygulanması yaşamsal açıdan bir zorunluluktur. Yaşamak için çevreye gereksinimiz var. Temel niteliliklerini yitirmiş; hava, su, toprağı kirlenmiş; bir çevrede canlı yaşamının sürdürülebilmesi çok zordur.

Ekonomik açıdan bir zorunluluktur. İşletmelerde ÇYS sistemi uygulaması atıkların uzaklaştırılması için gereken harcamaları en aza indirdiği gibi hammadde kullanımını azaltması, enerji tasarrufu sağlaması, ceza ödemelerini ortadan kaldırması, zehirli maddelerin etkileriyle yol açtığı verimsizlikleri engellemesi, kaynakların temel özelliklerini korumasıyla ekonomik değer yitirmesini önlemesi, tüketici tercihlerinin karşılanmasını sağlayarak ulusal ve uluslararası pazarda ticarette engelleri ortadan kaldırması ve ihracatı artırmasıyla da ekonomik açıdan olumlu getiriler ve gelişmeyi sağlayacaktır.

Yasal zorunluluktur. Çünkü hem ulusal hem de uluslararası yasal düzenlemeler ÇYS uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Çevre mevzuatına göre çevreyi kirletenlerin bu kirlenmenin bedelini ödemesinin yanısıra çevreyi kirletmemek için gereken önlemleri almak, planlamayı yapmak ve bu konuda yapılanlarını kontrol etmek, iletişim ve işbirliği yapmak yani çevreyi yönetmeleri gerekmektedir.

Sosyal sorumluluktur. Sürdürülebilirlikte, gelecek nesillerin yaşam hakkının korunması ve ortadan kaldırılmamasında herkesin, her kesimin ve tabî işletmelerin de üstlerine düşen sosyal sorumluklar vardır. Atıklarını azaltarak, doğal kaynakları koruyarak kullanarak, varolan yasal düzenlemelere göre bedeli kirleten tarafından ödenilen bir yükümlülüğün yerine getirilmesini gerçekleştirmektedir. İlkesel olarak "beşikten mezara" diye nitelendirilen atık sorumluluğu diğer taraftan "Dünya bize atalarımızdan kalan bir miras değil

gelecek nesillere ait bir hazinedir" anlayışının bir parçası olup bireysel ve toplumsal olarak herkese için bazı haklar sağlamakta ancak görevler de vermektedir. Bu çerçevede:

- Çevre piyasa koşullarının işleyişine ve çevre bilincinin gelişimine bırakılmayacak kadar yaşamsal ve ivedi çözüm gerektiren bir konudur. Bu nedenle OSB ile ilgili yasa, ulusal ve uluslararası düzenlemelerin de bir gereği olarak çevre ölçünlerini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- OSB mevzuatının, OSB kuruluş ve işletme yöntemi ilkelerinin kamu yararı çerçevesinde ve kamunun denetim yetkisine dokunmadan, erkler ayrılığı ilkesine ve kamu anlayışına uygun olarak eşgüdümü, denetimi kolaylaştıracak şekilde bürokrasiyi azaltarak düzenlenmelidir. Bu kapsamda OSB örgütlenmesi yönetimi etkinleştirebilmek için planlama safhasından başlayarak daha basit ve kolay uygulanabilir hale getirilmelidir.
- Varolan mevzuat, merkezin belirlediği ölçünlerde hizmet üretiminin sağlanmasından yerel yönetimlerin sorumlu olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Hizmetin merkezce belirlenen ölçünlerde üretiminin denetimini merkezin yereldeki temsilcileri ve merkez yapmalıdır.
- Uygulamanın denetimi mutlak kamu kurumlarınca yapılmalı, uymakla yükümlü olduğumuz uluslararası anlaşmalar ve AB mevzuatı amir hükümleri nedeniyle denetimin özerkliği sağlanmalıdır. Bu çerçevede OSB içinde iç denetimi gerçekleştirecek bağımsız bir denetim birimi oluşturulmalıdır.
- OSB yönetimi işletmeler adına izin, ruhsat, eğitim çalışmaları, pazar eğilimlerini belirleme, etkin hizmet üretimi, Ar-Ge, iletişim, verilen hizmetin niteliğini artırmak için uzman desteği sağlama gibi çalışmaları yapmalıdır.
- Sanayiden kaynaklanan kirlilikten yerleşim birimlerinin olumsuz etkilenmemesi için mevcutlardan koşulları uygun olanlar etrafında geniş koruma bantları oluşturulmalı , yeni kurulacakların bu bantlar olmadan faaliyete geçmesi ve koruma bantlarının ihlali engellenmelidir.

- Sanayide çevresel sorunların en aza indirilmesi için ve ulusal mevzuatımızın ve AB mevzuatına uyumun bir gereği olarak; ISO 14000, üçlü sorumluluk gibi ÇYS sistemlerinin, çevre koruma programlarının yaygınlaşması özendirilmeli ve desteklenmelidir.
- Devlet, üniversite-sanayi işbirliğini kurmada, sanayicinin eğitim eksiğini gidermede öncü rol üstlenmelidir. OSB uygulaması ile ilgili sorumlulukları olan kamu kuruluşları ile uygulamadan doğan aksaklıkları ortadan kaldıracak ortak eğitim çalışmaları bilgilendirme toplantısı yapılmalıdır.
- OSB kurmak için genelde kamu kaynakları kullanılmaktadır. Bu kaynakların ussal ve amacına uygun kullanımı için hazine arazilerinin satışı yerine, daha çok, kiralanması yolu tercih edilmelidir.
- OSB yatırımları, siyasi rant amaçlı "her İl'e bir OSB " anlayışı ile değil, gelişme potansiyeli olan yörelerde kurulmalı, boş kalma olasılığı olan alanlara yatırım yapılmamalıdır.
- Bölgelerin yapımının öngörülen sürede tamamlanması ve satış söz konusu olduğunda elde edilen karların kamuya dönüşü sağlanmalıdır.
- OSB, KSS'nin ürettikleri yarı mamullerin OSB'nde kullanımını ve birbirlerinin girdi- çıktılarını kullanan sanayilerin yan yana olmasını sağlayacak şekilde planlanmalıdır.
- Bir ilde mevcut OSB'lerin tamamen kullanılır duruma geçmeden bir başka OSB yapılmasına izin verilmemelidir.
- OSB'lerin içinin yanı sıra çevresi de planlanmalı, OSB etrafında KSS'ler, teknoparklar, eğitim merkezleri, konut ve benzeri yapılar yer almalıdır.
- OSB dışında kalan sanayilerin bölgelere kaydırılması özendirilmeli, bu nedenle bölge dışında kurulacak tesislere özendirme verilmemelidir.
- OSB projelendirilirken, bölgenin ham madde kaynaklarına ve pazara yakınlığına bakılmalıdır.

- OSB ile kentler arasında yeşil alanlar oluşturulmalı, OSB içinde yer alacak sanayiler bölgenin üretim sanayi potansiyeli paralelinde planlanmalıdır. Ayrıca planlamaya uygun olarak OSB'nde arıtma tesisleri yapılmalıdır.
- Çevre kirliliğine hassas yörelerde OSB kurulmamalı, kurulu olanlarda ise ivedilikle arıtma tesisleri kurulmalıdır.
- OSB'lerin de çevre bilincini oluşturmak üzere eğitim programları hazırlanmalıdır. Sanayiciler, alt-üst kademe yöneticileri, işçiler ve özellikle OSB yönetiminin bu eğitimlerden geçmesi sağlanmalıdır.
- Yasalardaki karmaşa giderilmelidir. Birbiriyle çelişen yasalar çıkarılmamalıdır. Ayrıca, toplumsal duyarlılığın son derece gelişmiş olduğu batı toplumlarına uygun düzenlemelerini aynen uyarlama yerine, aynı ölçünleri sağlayacak şekilde ülke koşulları dikkate alınarak düzenlemeler yapılması yoluna gidilmelidir.
- Uygulayan, denetleyen, üreten, tüketen ve eğitenlerin birlikte çalışmaları sonucu OSB'lerle ilgili düzenlemeler oluşturulmalıdır.
- Bireysel arıtma yerine, öncelikle OSB'nde arıtım sistemi kurulması sağlanmalıdır. OSB'lerin de ÇYS uygulaması için devlet öncü olmalı, yasal ve ekonomik araçları kullanarak sistemin kurulmasını sağlamalıdır.
- Çevre yatırımları için yöre ayrımları yapılmamalı, ancak bu konuda bireyselden önce bütünsel yaklaşıma yönelik projelere öncelik verilmelidir. ÇYS için gerekli ekipman, bu sistemi destekleyecek yeni teknolojiler için özendirme primi ve yatırım indirimi yüksek olmalıdır.
- Sanayi ve çevre politikalarının bütünleştirilmesinde en önemli araçlardan birinin arge olduğu dikkate alınarak OSB'leri de üniversitelerle birlikte çalışacak birimleri oluşturulmalıdır.
- Teknoparklar yaygınlaştırılmalıdır. Sanayide teknoloji seçimi, az atıklı ve atıksız teknolojilere yönelinmesi, çevreye en az zarar verecek teknolojilerin araştırılması için gereken çalışmalar bu birimlerce yapılmalı ve bu konuda sanayici bilgilendirilerek uygun teknolojiyi seçmesi için yönlendirilmelidir.

ÖZET

Organize sanayi bölgeleri (OSB), ekonomik ve toplumsal gelişmenin dengeli, düzenli, planlı bir biçimde gerçekleşmesi için kullanılan bir politika aracıdır. Bu araç, sanayiin planlı yerleşimini sağlamak ve sanayicilerin mekana dayalı sorunlarını gidermek; belli büyüklükte ve birbiri ile uyumlu üretim yapan kuruluşları ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde bir araya toplayarak hizmet ve maliyet etkiliği sağlamak; sanayii özendirmek; kent, bölge ve ülke gelişmesine katkıda bulunmak; çevre kirliliğini önlemek gibi amaçlarla, tüm dünyada yüz yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır.

19. yüzyılın sonlarında, sanayileşmenin başladığı İngiltere'de ilk uygulamaları başladığında OSB'nin amacı, özel sektörün karını arttırmaktı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise OSB, kalkınma amacıyla oluşturulan politikaların gerçekleşmesi için ekonomik, siyasal bir araç olarak kullanılmaya başlamışlardır. Ancak, bu dönemde iç ve dış rekabetin etkisiyle büyüme tutkusuna dönüşen "kalkınma çabaları", kaynakları etkin ve ekonomik olarak kullanarak arttırmayı temel almamaktadır. Bu nedenle başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünya yerkürenin ısınması; ormanların, tarım alanlarının ve su kaynaklarının yok olması; biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin ortadan kalkması gibi çevre sorunları ile yüz yüze gelmiştir.

Çevre sorunlarının insan yaşamını tehdit eden boyutlara ulaşması, yerel, bölgesel, küresel düzeyde önlem alınmasını gerektirmiştir. Öte yandan bu sorunların ekonomik gelişmeyi engelleyeceği hatta gerileteceğine yönelik kaygılar, gelişmiş ülkelerin bu konuda politikalar üretmesine neden olmuş ve çevresel parametreler üretim kalitesinin bir öğesi haline gelmiştir.

1980'li yıllardan itibaren, dünyada sanayileşmiş ülkeler arasındaki rekabetin niteliği değişmiştir. Sanayileşmiş ülkelerdeki işletmeler, çevre yönetimini kendilerine rekabet avantajı kazandıracak stratejik bir araç olarak görmeye başlamışlardır. Çevre politikalarına uygun üretim ölçünleri, bir yandan

yatırım ve sınai mallarının fiyatlarını arttırırken, öte yandan bu ürünlerin pazara girmesinde belirleyici kriter haline gelmiştir. Günümüzde bir sınai ürünün dünyada pazarlanabilmesi fiyat ve geleneksel kalite yanında, çevre boyutunun da sağlanmasına bağlıdır. Kentsel planlamada araç olarak kullanılan OSB'ne de bu beklentileri karşılamak üzere çevresel sorumluluklar yüklenilmiştir.

Dünyadaki örneklerine benzer biçimde ülkemizdeki OSB de, sanayii geliştirmek, düzenli bir sanayi yapısı oluşturmak, kentlerin planlı gelişimini sağlamak ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak gibi amaçlarla kurulmuştur. Zamanla OSB'nin kuruluş amaçlarına, çevresel sorumluluklar da eklenmiştir.

Bu çalışma ile:

-OSB'nin kuruluş amaçları ve bunları ne ölçüde gerçekleştirebildiği, kalkınma planlarında yer alan hangi hedeflere ulaşabildiği;

-OSB'nin amaçlarının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar ve varolan kısıtlamalar,

-OSB'nde evrensel olarak kabul gören bir çevre yönetim sisteminin var olup olmadığı,

-Varolan uygulamaların çevresel değerlerin korunmasında, bölgelerin kuruluş amaçlarına ulaşılmasında oynadığı rol incelenmiştir.

Bu amaçla literatür taraması ve örnek olarak seçilen Ankara ve Gaziantep OSB'nde alan araştırması yapılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda, Türkiye'de kırk yılı aşan bir süredir mevcut olan ve 1980 sonrasında sayılarında büyük oranda artış görülen OSB'nin kuruluş aşamasından faaliyete geçene kadar birçok sorunla karşılaştığı saptanmıştır. Bu sorunların da etkisiyle, çok sayıda OSB planlanmasına karşın çok azı faaliyete geçebilmiştir. Faaliyete geçebilenlerin büyük çoğunluğu da üretim ve istihdam açısından düşük kapasite ile çalışmaktadır ve doluluk oranları düşüktür. Çoğunlukla gelişmiş bölgelerde kurulmuş olan OSB amaçlarından birçoğunu gerçekleştirememiş ve iç ve dış göçü önleyecek

ölçüde ekonomik potansiyel oluşturamamıştır. Bu açıdan bölgesel gelişme amacını sağlayamayan OSB, kırdan kente göçe ve sermayenin geri kalmış yörelerden kaçmasına engel olamamışlardır. Sınai kuruluşların büyük bir kısmı, hala kent merkezlerinde dağınık olarak üretimlerini sürdürmektedir. Mevcut OSB'nde ise birbiri ile üretim ilişkileri bulunmayan her ölçekte ve her türde sınai faaliyete yer verilmesi de birçok sorunlara yol açmaktadır. Son zamanlarda çevre kirliliğini önlemek ve çevreyi koruyarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak amaçları da yüklenen OSB'nde ne yazık ki bu kurumsallaşma da gerçekleştirilememiştir. Bunun da ötesinde, çevre yönetim sisteminin uygulanmaması nedeniyle OSB'nin bizzat kendileri çevre sorunları yaratmışlardır. Yer seçiminde siyasi rantın belirleyiciliği nedeniyle, tarımsal alanlara kurulan OSB bu alanların yok olmasına yol açmış ve üretim sürecinde yarattığı kirlilik yükü ve atıklarıyla da çevresel açıdan tehdit oluşturmuşlardır.

Çevresel değerlerin ve doğal kaynaklarımızın korunması; yaşam kalitesinin yükseltilmesinin, gelişme ve refahın sağlanmasının ve çağdaş bir toplum olmanın vazgeçilmez koşullarındandır. 21. yy'da çevresel değerlerin korunmasındaki ölçünleri sağlamadan üretilen mal ve hizmetin dünya pazarlarına girebilme şansı, taraf olduğumuz uluslararası düzenlemeler ve kamuoyunun da baskısıyla giderek ortadan kalkmaktadır. Bu durum, hem çevre değerlerine duyarlı, hem de ekonomik gelişmeyi sağlayacak bütünleşik bir çevre yönetim sisteminin ülkemiz OSB'nde de uygulamaya sokulmasını "olmazsa olmaz" bir gereklilik olarak ortaya koymaktadır.

SUMMARY

The organized industrial areas are political agents that are used for realizing the economic and social development in a balanced, orderly and planned form.

This agent is being used for the aims given below for the duration of over hundred years on the overall World:

-To provide a planned settlement of the industry and to solve the industrialist's problems related with place,

-To obtain the productivities on service and cost by cooperating the foundations that are on definite size and produces fitted with each other in a form of using associated sub-construction services,

-To encourage the industry,

-To participate the development of city, region and country,

-To prevent environmental pollution.

The first application of the organized industrial area has been made in England,that the industrialism had started there, on lately nineteen century. On the beginning, the expectation from the organized industrial areas is to increase the private sector's profit.

After The Second World War, OIA had been started to be used as an economic and politic agent for realizing the development-aimed policies. However; in this period, the development efforts that change into growing up passion by the effect of internal and external rivalries, had not taken a base of increasing resources by using them in an effective and economic way. Therefore; All the world, especially the developed countries, had come face to face with the environmental problems, like earth heating, non-existence of forests, agricultural areas, water resources and biological variety.

Because of the environmental problems' reaching into the threatening level for the human life; taking of measures on local, regional and global levels,

had been needed. On the other hand, the griefs (like that these problems shall hinder economical development and even return) had caused the developed countries to propose politics about this subject and the environmental parameters had been an item of production quality.

From the nineteen eighty's; the quality of rivalry between industrialized countries on the World had changed. The companies in industrialized countries had started seeing environment management as a strategic agent that gets themselves gained rivalry advantage. The production criterions suitable environmental politics; had increased the prices of investment and industrial goods on the one hand and had been a determinative criterion in marketing of these goods on the other hand. Anymore; marketing of an industrial product on the World depends upon providing of price and traditional quality and also environmental size in quality. The organized industrial areas, used as an agent on civic planning, had been charged environmental responsibilities for above-mentioned expectations too.

As the examples on the World; the organized industrial areas in our country are formed with the aims like improving the industry forming an orderly industrial structure, providing cities' planned improvement and removing interregional improvement differences. In the course of time, environmental responsibilities had been added to the foundation aims of OIA too. .

With this working;

-The foundation aims of OIA, the organized industrial areas could realize how much of these aims and could reach to which aims existed on developing plans;

-The occurred problems on realizing the organized industrial area's aims and existing restrictions,

-Existence or nonexistence of an environmental management system on OIA, accepted as universal,

-The existing applications' role on protecting environmental worths and reaching to the regions' foundation aim had been inspected.

With this aim; literature research and area investigation in Ankara and Gaziantep organized industrial areas, selected as example, had been made.

At the end of the research made; it had been determined that organized industrial areas which have been going on for a duration of over fourty years in Turkey and have been founding largely after 1980, had come face to face with a lot of problems from their foundation step to their start-up. With the effect of these problems too; although, a lot of organized industrial areas had been planned, few of them had been started up. The majority of organized industrial areas started up are operating with low capacity from the points of production and employment views and fullness ratios of them are low. Organized industrial areas, founded largely on developed regions, had not realized a lot of their aims and had not formed economic potential to prevent internal and external migrations. Organized industrial area that could not realize regional development aim from this point of view hadn't prevented the migration from village to city and capital escaping from undeveloped regions. The majority of industrial foundations have been still going on their production in city center untidyly. In existing organized industrial area, placing of every scale and every kind of industrial activities, which don't have production relations with each others too, causes a lot of problems. Nowadays, on organized industrial area, which aims preventation of environmental pollution and joining to economical development by protecting environment had been loaded too, what a pity, this foundation had not been realized too. Besides; because
of not being applied of environment management system, organized industrial areas themselves had caused environmental problems. With the reason of political gain's determination on site selection, organized industrial area founded on agricultural areas had caused these areas nonexistence and had formed threat from the environmental point of view with its pollution content and residues during production too.

The protection of environmental worth and our natural resources are unabondoned conditions of raising life quality, developing, arriving to comfort and being contemporary society. Besides; in the twenty first century, the chance of joining to World Markets of the good and service which had been produced without not supplying critters on environmental worth's' protection, had been removing gradually with the international arrangements which we are subject to and press of the public opinion. This situation had put forward that a complete environmental management system, which is sensitive to environmental worth and provides economical development too, had to be applied on our country's organized industrial areas too.

KAYNAKÇA

AÇIL, Güray, “Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ve Belediyeler” **Çağdaş Yerel Yönetimler,** Cilt 1, Sayı 3, Ankara, Mayıs 1992.

ADDA, Jacques, **Ekonominin Küreselleşmesi**, İletişim Yayınları, (Çev. Sevgi İneç), İstanbul, 2002.

AĞCA, Barçın, “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”, <<http://www.mfa.gov. tr/ turkce/ grupe/ues7/kalkinmazirvesi.htm>>

ALACADAĞLI, Esmeray, **Sanayileşen Türkiye ve Çevre Kirliliği,** TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 1997.

ALACADAĞLI, Esmeray, “Denizlerin Hukuk Yoluyla Korunması”, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Doktora Programı Ödevi, Ankara 1999.

ALACADAĞLI, Esmeray, “Rio Konferansı, Habitat I ve II’nin Kentsel, Bölgesel Gelişme Politikaları ve Çevre Politikalarına Etkileri”, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Kent Çevre Ana Bilim Dalı Doktora Programı Sunum Ödevi.

ALGAN, Nesrin, **Bölgesel Çevre Yönetiminde Model Arayışları: Akdeniz,** Çevre Bakanlığı Yayınları, No:8, Ankara 1995.

ALTAY, Vural, ”Dünya Ticaret Örgütü Doha Bakanlar Toplantısı ve Sonrası”., <<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-4/DunyaTicaretOrgutu.htm>>

AKDOĞAN, Leman, ve Diğerleri, **Türkiye’de ve Dünyada Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları,** TOBB Yayın No:311, Ankara 1983.

AKSOY, Şinasi, “Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi” **Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri**, II. Cilt, TODAİE Yay. No:262, Ankara, Aralık 1995.

AKTAN, Coşkun, “Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması ve Yerel Yönetimlerde Toplam Kalite Yönetimi Uygulaması”, **Türk İdare Dergisi,** İçişleri Bakanlığı Yay. Yıl 70, Sayı:419, Ankara, 1998.

Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü, ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Akşam Gazetesi, 10.2.2002 tarihli <bölgeler@zaman.com.tr>

ARAT Tuğrul, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, ATAUM Yayınları, Ankara, 1998.

ARUOBA, Çelik, “Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi” **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitabevi, 1992, Ankara.

ARUOBA, Çelik, “ Ticaret ve Çevre Politikaları” , **GATT ve Çevre**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1995.

ARSAVA Füsun , **AB Hukuku**, 21. Dönem Uluslararası İlişkiler Programı Ders Notları, Ankara, 2001.

ATEŞ Canan, **Uluslararası Hukukta Denizlerin Kirlenmesi,** Gazi Üniversitesi İİBF, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara,1990.

AYBAY, Aydın, “Çevre ve Hukuk”, **İnsan Çevre Toplum,** Yayına Hazırlayan Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1992,

BAĞRIAÇIK, Atilla, “Başka Ülkelerle Karşılaştırılmalı Olarak Küçük ve Orta Boy Firmalar”, **Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Sorunları Uluslararası Sempozyumu,** İSO Yay.,İstanbul.

BARANSEL, Atilla. **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi,** Cilt 1, Fatih Matbaası, İstanbul, 1979.

BARNET, Richard J, Cavanagh, John, **Küresel Düşler İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çev. Gülden Şen), Sabah Yayınları, İstanbul, 1995.

BAŞOL, Koray , GÖKALP, Faysal, "Ekonomi ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış", **Çevre Kirliliği ve Kontrolü, 1.Uluslararası Çevre Sempozyumu Bildirileri,** Cilt 2, Ege Üniversitesi Yay., İzmir, 1992.

BELEK İlker, **Post Kapitalist Paradigmalar**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1997.

BENSGHIR, Türksel Kaya, **Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim,** TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.

BERBEROĞLU, Güneş, "Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisi ve Sanayiine Katkısı", **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi,** C.3, S.2 Eskişehir 1985.

BUMİN, Kürşat, **Demokrasi Arayışında Kent**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990.

BM, **İnsani Kalkınma Raporu 1999**.

CALLAN, Scott J., Thomas, Janet M. "Environmental Economics and Management", **ADEPT Training Program 4-24 November 2001 Course Element 25**, International Agricultural Centre - Wageningen,The Netherlands, 2001.

CARSON, Patrick, MOULDEN, Julia, **Green is Gold: Busıness Talking to Business About the Environmental Revolution,** Harper Business, Toronto, 1991,

Commission Of The European Communites, **Environment 2010: Our Fature, Our Choice.** Com (2001) 31 Final, 2001/0029(COD), Presented By Commission, Brusseis, 24 Aralık, 2000.

CONNER, James O', "Sürdürülebilir Kapitalizm Mümkün mü" **Marksizm ve Ekoloji,** Der. Göksel N.Demir vd.), Öteki Matbaası, Ankara, 2000.

Council Regulation (EEC), 31993R1836, No:1836/93 of 29 June 1993 Allowing Voluntary Participation by Companies İn The Industrial Sector İn A Community

Eco Management and Audit Scheme. http//europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?Smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Temmuz 2003.

Çevre Bakanlığı, **BM Çevre ve Kalkınma Konferansı**, ÇB Yayını, Ankara, 1993.

Çevre Bakanlığı, **2. Çevre Şurası Çalışma Belgesi**, 28 Şubat-2 Mart 1994 İstanbul, Çevre Bakanlığı Yayını, Ankara, 1994.

Çevre Bakanlığı, **Türkiye Gündem 21**, Türkiye Gündem 21Hazırlanması ve Uygulanması Projesi, ÇB Yay. ,Ankara, Aralık 1997.

ÇEZİK, Asuman, ERAYDIN, Ayda, **Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981),** DPT Yayınları No:1839, Ankara, 1982.

Çevre Bakanlığı, **Çevre Konusunda, Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler,** ÇB Yayını, Şahin Matbaası, Ankara, 1998.

Çevre Bakanlığı, **Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Düzeltilmiş İkinci Baskı, DPT Yayınları, Ankara,1999.

Çevre Bakanlığı, UNDP, **Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu**,Ankara, 2002.

Çevre Bakanlığı, **IV. Çevre Şurası Sonuç Raporları**, 6-8 Kasım 2000 İzmir, Ankara, 2000.

DEMİR, Göksel N, Duran, Metin, Torunoğlu, Ethem,"Marksist Ekoloji Anlayışı", **Marksizm ve Ekoloji**, (Der. Göksel N.Demir vd.), Öteki Matbaası, Ankara, 2000.

DİE, 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yayınları, Ankara, 1997.

DİE, Yayınlanmamış Veriler, Resmi Başvuru İle Ücreti Karşılığı Talep Edilerek İlgili Birimden Alınmıştır.

DİE, **DİE 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı I. Aşama Geçici Sonuçları**, Sayı:906-164, Ankara,14.10. 2003.

DİNÇER, Meral, **Çevre Gönüllü Kuruluşları**, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1966.

DİNÇER, Ömer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, 5.Baskı, Beta Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul,1998.

DİNÇER, Ömer, FİDAN, Yahya, **İşletme Yönetimine Giriş,** 3. Baskı, Beta Basım ve Yayım, Dağıtım A.Ş., İstanbul 1997.

DPT, **Sanayi Politikaları, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu,** DPT Yay., Yayın No:2529, Ankara, 2000.

DPT, **Çevre Alt Komisyonu Raporu**, DPT Yayını, Ankara, 1997.

DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, Ocak 1963.

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi ÖİK Raporu,** DPT Yayınları, Yayın No:2555, Ankara, 2000.

DPT, "3067sayılı, Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun", **Devlet Planlama Teşkilatı İle İlgili Mevzuat,** DPT Yay., Ankara, 1996,

DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1979),** DPT Yayınları, Ankara,

DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989),** Yayın No:1974, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı,** Yayın No:2114 Başbakanlık Basımevi, Ankara 1989.

DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** DPT Yayınları, Ankara, 1995.

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005),** DPT Yayınları, Ankara, 2000.

DPT, 1980-2000 Yılı Yatırım Programları.

DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Bilim ve Teknoloji Raporu,** DPT Yayınları, Ankara 2000.

DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1967.

DPT, **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

DPT, **DPT İle İlgili Mevzuat**, DPT Yayınları, Ankara, 1996.

DPT, ÇB, **Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Düzeltilmiş İkinci Baskı, DPT Yayınları, Ankara, Şubat 1999.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, DTM Yayınları, Ankara,1999.

DURA, Cihan, "Çevre Sorunları ve Ekonomi", **Çevre Üzerine**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1991.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, **Ortak Geleceğimiz,** Oxford University Press, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1989.

DÜREN, Zeynep, **2000'li Yıllarda Yönetim**, Alfa Basın ve Dağıtım, İstanbul, Şubat, 2000.

ELLWOOD, Wayne **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu,** (Çev. Betül Dilan Genç) Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

ERAYDIN, Ayda, “Gelişmenin Mekansal Boyutu ve Kentleşmenin Değişen Dinamikleri”, **Gelişme Stratejileri Workshop,** TMMOB Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 1996.

ERAYDIN, Ayda, "Çevre Koruma Politikalarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi", **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler,** CO.P.I.S.E.E Sempozyum 14-16 Nisan 1982, Ankara, 1982.

ERDOĞAN Alkin, **İktisat**, İstanbul, 1984.

ERYILMAZ, Can, “Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerini Fiziksel Planlaması ve KOSGEB”, **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanayi Siteleri ve OSB Sempozyumu**, 4 Haziran 1996 Norm Ajans, Anklara, 1996.

EGİAD, **21. Yüzyıl Yaşam Tarzı İçinde Modern Teknoloji Parkları ve İnkübatörler**, Güven Ofset, İzmir, 1999.

EKER, Fatma, ERKSOY, **Melih, Kent Planlamada Standartlar**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 1980.

EGELİ, Gülün, “Gümrük Birliği’ne Çevre Yönünden Bir Bakış”Politikaları”, **Çevre Yönünden Gümrük Birliği ve Türkiye,** TÇV.Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1996.

EGELİ, Gülün, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları**, TÇV.Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, (Kasım) 1996.

EMSEN Selçuk, “Türkiye’de Bölgesel Dengesizlik Sorunu”, **Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Temel Hedefler ve Çözüm Önerileri**, 21-25 Mayıs 2001, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı IV, Ankara, 2003.

ERTÜRK, Hasan, “Sürdürülebilir Kentler” **Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı**, Yıl 2, Sayı 8, Mart-Nisan 1996, Medya Hizmetleri Yayınları, Ankara, 1996.

ERYILMAZ, M.Can, “Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlanması ve KOSGEB”, **Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu**, Haziran 1996, Norm Ajans, Ankara, 1996.

FİSUNOĞLU, Mahir, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi” **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1999.

FİSUNOĞLU, Mahir, “Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre”, **Nüfus Çevre ve Kalkınma Konferansı**, 13-14 Kasım 1997 , Ankara: Türkiye Çevre Vakfı yayını, Ocak 1998.

FİŞEK, Kurthan, **Yönetim Bilimi**, A.Ü. Basımevi, Ankara 1975.

HEİNRİCHS, Folker Fröbel, KREYE, Jürgen Otto, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, (**Çev Öner Yılmaz), Belge Yayınları, No:15, 1982.

F.STRONG, Maurice, “Environment and The Economic Growth, Can They be Reconciled?” **Business Quarter**, Spring 1988.

GÖKÇE, Birsen, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınları, Ankara,1992,

GÖKDAYI, İsmail, **Çevrenin Geleceği**, TÇV Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1997.

GÖKDERE Ahmet, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri**, AÜ Yayınları, Yayın No :2, Ankara, 1991.

GÖKSU, Çetin, , “Bir Toplumsal-Çevresel Planlama Modeli Olarak Kümelenmiş Kentsel Sistemler”, **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler,** CO.P.İ.S.E.E. Sempozyum, 14-16 Nisan 1982, TUBİTAK Matbaası, Ankara.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika**, Üçüncü Baskı, A.Ü. S.B.F. ve B.Y.Y.O. Basımevi, Ankara, 1985.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, **Anayasa Hukuku**, A.Ü S.B.F. Yayınları , Sevinç Matbaası, Ankara 1986.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, **Yönetim Hukuku**, AÜ SBF, İkinci Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987.

GÜLER, Birgül Ayman, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.

GÜLER, Birgül Ayman, vd., **Çöp Hizmetleri Yönetimi**, TODAİE Yayınları., No:302, Ankara, 2001.

GÜLER, Birgül Ayman**, Yerel Yönetimlere Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım,** TODAİE Yayınları, Ankara, 1992.

GÜLER, **Canan, OSB Yatırım Kararı, Yer Seçimi, İmar Planı Hazırlama Usul ve Esasları,** DPT, Ankara, Nisan 1992

GÜLER, Canan, ve Diğerleri, **OSB Durum Tespit Raporu**, DPT Ankara 1990.

GÜRSELER, Güneş, "Ekonomi, Ekoloji ve Türkiye", **Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu Tebliğleri,** İstanbul Marmara Rotary Kulüp Yayınları, İstanbul, 1991.

Habitat II, **Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı**, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, İstanbul, Haziran 1996.

HAMAMCI, Can, "Çevrenin Uluslararası Boyutları", **İnsan Çevre Toplum,** Yayına Haz. Ruşen KELEŞ,, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

HARDT, Micheal, NEGRİ, Antonio, **İmparatorluk,** (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2001.

HARVEY David, **Postmodernliğin Durumu**, (Çev.Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

İLKİN, Akın, ALKİN, Erdoğan, **Çevre Sorunları**, TOBB Yayınları, No:203, Ankara, 1991.

IMF, Dünyanın Ekonomik Görünümü Raporu 2000.

İskenderun OSB Müteşebbüs Teşekkülleri, İskenderun OSB Müteşebbüs Teşekkülleri Tarafından OSB Özel İhtisas Komisyonu'na Sunulan OSB Hakkında Rapor, Ankara, Kasım 1990,

ISO Dergisi**, "Organize Sanayi Bölgeleri",** ISO Yayın Kurulu, Sayı 374, Güzel Sanatlar Matbaası, Şubat, 1995.

İZER, İlkay, **Sanayi ve Çevre Konferansı**, TÇV Yayını Ankara 1986.

JOHNSON, Mike, **Gelecek Bin Yılda Yönetim**, Sabah Yayınları, İstanbul, Eylül 1996.

KAPLAN, Ayşegül, "Çevre Koruma Yöneltileri ve Araçları" **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,** Cilt 7, Sayı 3, Ankara, 1998.

KAPLAN, Ayşegül , **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Özkan Matbaacılık, Ankara, 1997.

KARAOĞUZ, Ertuğrul, **Mersin Ekinci Organize Sanayi Bölgesi Yer Seçimi ve Proje Fizibilite Ön Raporu** (Yayınlanmamış), Temmuz, Mersin, 1996.

KARATEPE, Selma,"Türkiye'de Yönetim-Yurttaş İlişkisi ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar", **Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri,** Cilt 1, TODAİE Yayınları, Ankara 1195.

KEATİNG, Michael, **Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayınları, Önder Matbaası, Ankara, 1995.

KELEŞ, Ruşen, Can Hamamcı, **Çevrebilim**, İmge Kitapevi, Ankara, 1993.

KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

KELEŞ, Ruşen, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Mart 1998.

KELEŞ, Ruşen, "Çevre Sorunlarının Ekonomik Boyutları", **Çevre Sorunlarının Çözümlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Kaynak Sağlama Sempozyumu** 6 Temmuz 1983, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yayınları, A.Ü.B.Y.Y.O. Basımevi, Ankara,1984.

KELEŞ, Ruşen , HAMAMCI, Can **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

KELEŞ, Ruşen, "Çevre ve Siyaset", **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitapevi, Ankara, 1992.

KELEŞ, Ruşen, "Küreselleşme ve Yerel Yönetimler", **Cevat Geray'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,** (Çev. Birtane Karnakçı), Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1994.

KENNEDY, Paul, **21.Yüzyıla Hazırlanırken**, (Çev. Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995.

Kimya Sanayicileri Derneği, **V.Ulusal Kimya Sanayi Kongresi Çevre- Üçlü Sorumluk Çalışma Grubu Raporu,** 1-2 Mart 2001, Ankara.

KETEN, Mustafa, **Sanayileşme Hareketinde Küçük Sanayinin Yeri ve Önemi**, ATO Yayınları No:2, Ankara 1974.

KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Yurt, Yayınları, Ankara, 1982.

ORHAN, **Türkdoğan Türkiyenin Sanayileşmesi**, Devlet Yayınları, Ankara, 1981.

KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.

KIŞLALIOĞLU, Mine, Berkes, Niyazi, **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

KIŞLALIOĞLU, Mine Berkes, Fikret, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

Kimya Sanayicileri Derneği, **V Ulusal Kimya Sanayi Kongresi Kitabı,** Çevre-Üçlü Sorumluluk Grubu Raporu, Aydoğdu Ofset, 2 Mart 2001, İstanbul.

KOÇEL, Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, 7. basım, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul, 1999.

KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 19. Basım, İstanbul, 1999.

KURTULMUŞ, Numan, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

KUYUCAKLI, Nazif, **İktisadi Olaylar Tarihi**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1990.

Küresel Yönetim Komisyonu, **Küresel Komşuluk**, (Çev.B.Ç.Dişbudak), TÇV Yayınları, Ankara, 1996.

LANGE, Oscar, Wholes and Parts, **A General Theory of System Behaviour** (Çev. E. Lepa), Pergandon Press, Warsawa, 1965.

MANLEY, Michael, "Adam Smith Haklıymış" **Yüzyılın Sonu,** (Çev. Dişbudak, Belkis) Yay. No:411, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

MANİSALI Erol, **Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, 4.Basım, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

MEADOWS, Donella H. ve diğerleri, **Ekonomik Büyümenin Sınırları,** (Çev. Kemal Tosun vd.) İ.Ü. İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1978.

MERAY Süha, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, 2.Baskı, A.Ü.Basımevi, Ankara, 1979.

Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, 18.Cilt, Sabah Yayınları, İstanbul.

NEMLİ, Esra**, Çevreye Duyarlı İşletmecilik ve Türk Sanayiinde Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları,** İSO Yayınları, Yay. No:2000/11, Boyut Matbaası, İstanbul, 2000.

OKUR, Ayperi Serdaroğlu, **Yalın Üretim**, Söz Yayınları, Yönetim Dizisi 1, İstanbul,1997.

ONAT, Esen, Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları, TOBB ve TTB Birliği Yayınları, Ankara 1969,

ÖZDEMİR, Mahmut, **Türkiyede Organize Sanayi Bölgeleri,** TOBB Yayınları, Yayın No:155, Ankara, 1990.

ÖZER, A.Öznur, TALU Nuran, vd., 'Sanayi Kuruluşlarına Verilen İzin Belgelerinde Mevzuat Karmaşası ve Çevre Sorunlarıyla İlişkisi', **Sanayileşme Sürecinde Çevresel Etkiler, CO.P.I.I.S.E.E Sempozyumu,** Ankara, 14-16 Nisan 1982.

ÖZGEN, Hüseyin, Murat Türk, "Öğrenen Organizasyon Sistemi ve Bir Öğrenen Organizasyon Modeli", **Amme İdaresi Dergisi,** Cilt 29, Sayı 2, Ankara, Haziran 1996.

ÖZGÜÇ, İnci, "Türkiye'de Sanayi Altyapısında Devletin Rolü", **Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, Haziran 1996**, Norm Ajans, Ankara 1996.

ÖZGÜÇ, İnci, " Organize Sanayi Bölgeleri", **Tekstil Endüstrisinde Çevre Koruma Sempozyumu**, Ankara, Kasım 1996.

ÖZTÜRK, Nursel,"Toplam Kalite Yönetiminde Motivasyon, Eğitim ve Katılımın Önemi" , **Verimlilik Dergisi Özel Sayı**, MPM Yayınları, Ankara, 1993.

PAK, Namık Kemal, **Organize Sanayi Bölgelerinde Çevre Sorunları ve Çözümleri Projesi Tanıtım Toplantısı**, 18.11.1994, TOBB Yayınları, Ankara, 1994.

PAZARCI Hüseyin, **Avrupa Topluluklarının Uluslararası İlişkileri** , ATAUM Araştırma Dizisi Yayın No:8, AÜ Basımevi, Ankara, 1991.

PEKER, Ömer, " Yönetimi Geliştirme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 3, TODAİE Yay., Ankara, 1989.

PROKOP, Marian, **Yeşil Yönetim,** (Çev. Serpil Ural), TÇV Yayınları, Ankara, 1994.

Regulation (EC), No 761-2001 of the Europan Parliement and ofthe Council of 19 March 2001 Allowing Voluntary Parcticipation by Organizations in a Community Eco Management And Audit Scheme (EMAS); <<http//europa.eu.int/smartapi/ cgi/sga_docSmartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=;http//europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm>>

Sağlık Bakanlığı, **Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği**, SB Yayınları, Ankara,2001, s.5-10 ;

Sanayi Bakanlığı**, Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri,** Norm Ajans, Ankara, 1996.

SARIASLAN, Halil, **Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Boy İşletmeler**, TOBB Yayınları, Ankara,1996.

SAURİN, Julian, "Global Environmental Degradation, Modernity and Environmental Knowledge", **Rio Unravelling the Consequences** (ed.C.Thomas), 1994.

SCHUMACHER, Fritz, **Küçük Güzeldir**, (Çev. Osman Deniztekin), 3. Baskı, Cep Kitapları, İstanbul, 1995.

SCHULZE, Nergis, ”İşletme Etiği Konusunda Kavramsal Bir Yaklaşım”, **Amme İdaresi Dergisi**, 45. Yıl, Sayı 30/4 Aralık 1997, Ankara.

SÖNMEZ, M. **Türkiye’de Serbest Bölge Girişimleri**, Belge Yayınları, 1982, İstanbul.

ŞAHİN, Mustafa, “Sanayi Alanları Yer Seçimi ve Çevre Sorunları”, **IV. Çevre Şurası Tebliğleri**, 6-8 Kasım 2000 İzmir, ÇB Yayınları, Ankara, s.88

ŞAHİNKAYA, Serdar, “Sermaye Birikimi, Sınai Birikim ve İmalat Sanayii”, **Üçüncü İzmir İktisat Kongresi Sektörel Gelişme Stratejileri**, DPT Yayınları, Ankara, 1993.

SAVRAN, Sungur “Dünyadaki Değişimler ve Türkiyenin Sorunları”, **Gelişme Stratejileri Workshop,** TMMOB Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 1996.

ŞAYLAN, Gencay, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.

ŞAYLAN, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara,1995.

ŞAYLAN, Gencay, “Değişim ve Yolsuzluk”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, s. 3, TODAİE Yay., Ankara, Eylül 1995.

TALU, Nuran, “Çevre”, **Yeni Türkiye Gündemi**, Sayı 8, Ankara, Mart-Nisan 1996.

TANİLLİ, Server, ”Kapitalizm ve Küreselleşme” 25 Ekim 2000, Cumhuriyet Gazetesi, s.6.

TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi**, Say Kitap ve Pazarlama 3. Basım İst. 1982.

TATAR, Muhammet, **Organize Sanayi Bölgeleri**, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2001.

TAVMERGAN, İge, “ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri: Uygulama Aşamaları ve Uygulayanlara Sağladığı Faydalar” <<http://www.foreigntrade.gov.tr /ead/ DTDERG/ nisan98/iso14000.htm.>>

TBMM, 10/6 sayılı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, S. Sayısı 700, Ankara, 1994.

TÇV, **AB ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı**, TÇV Yayını, Önder Matbaası, Ankara 2001.

TÇV, **Türkiye’nin Çevre Sorunları, 95**, TÇV Yayını, Önder Matbaa Ankara, 1995.

TÇV, **Türkiye’nin Çevre Sorunları, 99**, TÇV Yayını, Önder Matbaa Ankara, 1999.

TOBB, **Çevre Kurulu Raporu**, TOBB Yay., Ankara, 1993.

TOPRAK, Zerrin, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2003.

TSE, **TS-EN-ISO14000 Çevre Yönetim Sistemleri Broşürü**, Tisamat Basım Sanayii, 1997, Ankara,

TSE, TS-ISO 14004 Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri-Prensipler, Sistemler ve Destekleyici Teknikler İçin Genel Kılavuz, Ankara, 1997.

TOLUNER Sevin, **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, 4.B., İstanbul, 1989.

TUTUM, Cahit, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma,** TESAV Yay., No:3, Nuro Matbaası, Ankara,1994.

TÜBİTAK, **OSB’de Çevre Sorunları ve Çözümleri Projesi Tanıtım Toplantısı,** Kasım 1994, Ankara.

TÜBİTAK, **Organize Sanayi Bölgelerinde Çevre Kirliliğini Minimize Edici Teknolojilerin ve Maliyet Boyutlarının Belirlenmesi Projesi 1992 Sonuç Raporu**, TÜBİTAK

Proje Kod No: DeBAG 85/G, Ankara, 1993.

TÜMAŞ, **Çanakkale Organize Sanayi Bölgesi Fizibilite Etüdü**, Yayımlanmamış Rapor, Ankara Kasım 1990.

TÜBİTAK, 1992 Sonuç raporu 5.i 1993.

Türk Dil Kurumu, **Resimli Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 1997, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Sanayi Sosyolojisi, Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Töre Devlet Yayınevi, 1981.

TÜRKEŞ Murat, "İklim Değişikliği:Türkiye-İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi İlişkileri ve İklim Değişikliği Politikaları" <<http//vizyon23.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/ paneller/ raporlar/son/EK-7pdf>> (10.3.2004)

TÜZÜN, Tülin, Hatice Bektaş, "Çevre Yönetim Sistemi", **Standart**, TSE Yay, Yıl 35, Özel Sayı,Ekim 1996.

UÇAR, Halil, "Global Yapılaşmada Çevre Faktörü", **Ekonomik Büyüme ve Çevre Koruması İnceleme Yarışması**, YASED Yayınları, no:39, 1991.

ULUĞ, S.Erol "Çevre Kirlenmesinin Boyutları", **İnsan Çevre Toplum**, Yayına Hazırlayan Keleş, Ruşen İmge Kitabevi, 1992, Ankara.

UNIDO, **Guideliens For The Establishment of İndustrial Estates in Devoloping Countries**, New York, 1978,

United Nations, **Report of the World Summit on Sustainable Devolepment**, Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September, A/CONF:199/20, New York, 2002.

USLU, Orhan “Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri”, **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması,** Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık 1997, TÇV Yay., Önder Matbaası, Ankara, 1998.

UZEL, Serdar,”BS 7750 Çevre Yönetim Sistemi Standardı ve Belgelendirme”, **Toplam Kalite ve Çevre Kalitesi Paneli Bildirileri**, İstanbul: KALDER Yayınları No:8, Haziran 1995.

UZEL, Serdar, “Çevre Yönetim Sistemleri”, **Çevre ve Tüketim**, Ankara, Nisan 1996.

YANIK Serdar, vd., “Ekonomik Bütünleşmeler ve Küreselleşme” **Gümrük Dergisi,** Yıl 3, Sayı 10, Eylül 1994.

ÜLGEN, Hayri, **İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması**, 3. Baskı, Şahinkaya Matbaacılık, İstanbul, 1997.

WEBER, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu** (Çev. Aruoba, Zeynep), İkinci Baskı, Hil Yayınevi, İstanbul.

YAŞAMIŞ, Firuz Demir, “Kamu Yönetimi Kuramında ve Uygulamasında Yeni Gelişmeler: Administration’dan Menegemet’e”, **Türk İdare Dergisi**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Yıl 70 Sayı:421, Ankara,1998.

YAŞAMIŞ, Firuz Demir, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Uygulama ve Araştırma Merkezi 21. Dönem Uzmanlık Eğitimi Ders Notları, Ankara, 2001.

YAŞAMIŞ, Firuz Demir “Uluslararası Çevre Yönetim Ölçünü, ISO14000”, **Türk İdare Dergisi**, Haziran 1998, Sayı 419, Takav Matbaacılık, Ankara.

YAZICI, Erdinç “Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler”, **Gazi Ünv. İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 3 Sayı 3, Ankara, 2001.

YENER, Zerrin - ARAPKİROĞLU, Kumru, **Küçük ve Orta Ölçekli Belediyeler İçin Çevre Yönetimi El Kitabı**, TBD ve Konrad Adauner Vakfı Eğitim Projesi, Ankara, 1997.

Yeni Türkiye, Habitat II Özel Sayısı, Mart-Nisan 1996.

YILDIZOĞLU, Ergin, "Dünya Ekonomisine Bakış**"** **Cumhuriyet Gazetesi**,12.01.2004.

YONCA, Ali, "Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgesel Açıdan Analizi", **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, Habitat II**, İstanbul, 4 Haziran 1996.

YÜCEL, Asuman, "Türkiye'de OSB Uygulaması", **İçişleri Bakanlığı APK Planlama Kurs Notları**, İçişleri Bk.Yay.Yayın No:416, Ankara, 1986.

YÜREKLİ, Sıtkı, "GATT ve Çevre İlişkisi Üzerine Fikri Mülkiyet Hakları ve Çevre Koruması Bağlamında Bir Değerlendirme", **GATT ve Çevre**, TÇV Yayınları, Ankara, 1995.

ZİNKLTAN George M., CARLSON Les, "Green Advertising and The Reluctant Consumer", **Journal of Advertising**, Vol 24, Issue 2, June 1995, s.2.

İnternet Adresleri

<<http://www.tse.org.tr/turkish/kaliteyonetimi/asp>>

<<http://www.tse.org.tr/turkish/kaliteyonetimi/cyssdnasil.asp>>

<<http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm>>

<http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_docSmartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc!&lg=>

<<http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/globalemas_en.htm>>

<<http://europa.eu.int/comm/environment/integration/enterprise_en.htm>>

<http://www.cefic.be/activities/hsee/rc/rc.htm>>

<<http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm>>

<<http://iisd.cario+5timelinesdtimeline.htm>>

<<http://www.cares.org/organization/companies/index.html>>

<<http://www.iccwbo.org/home/environment_and_energy/charter.asps>>

<<http://www.iccwbo.org/home/statements_rules/rules2001/code_of_environmental advertising.asp>>

<<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERG/nisan98/iso14000.htm.>>

<<http//www.tse.org.tr/Turkish/Kalite Yönetimi/cyskavram.asp>>

<<http//web.ansi.org/public/iso14000/faq_e.html>>

<<http://www.belgenet.com/arsiv/binyilzirve_02.html>>

<<http//www.meteor.gov.tr/2003/arge/iklimdegis/ iklimdegis10.htm>>

<<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues7 /kalkinmazirvesi.htm>>

<<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-4/DunyaTicaretOrgutu.htm>>

<<http://www.cevre.gov.tr/johannesburg/zirvedokuman/zirvesonuc.htm>> (25.9.2003)

<<http://iisd1.iisd.ca/business/emasconcept.htm >>(26.6.2001)

<<http://www.iccwbo.org./Commissions/Environment/charter.htm>> (25. 05.2000)

<<http://:gemi.org>> (21.10.2000)

<<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues4 /DunyaTicaretOrgutu.htm>>

<<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGİ/nisan98/iso14000.htm >>

<<http://www.un.org/esa/sustdev/documents/Monterrey_Consensus.htm>>

<http://www.biyologlardernegi.org.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=141>

<bölgeler@zaman.com.tr>

Resmi Gazeteler

Resmi Gazete, 11.8.1967 tarih, 12671 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara

Resmi Gazete; 18.1.1985 tarih, 18639 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 4.9.1988 tarih ve 19919 sayılı, 8Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği), Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 9.3.1989 tarih ve 20103 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 25.2.1995 tarih ve 22213 Mükerrer Sayı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 26.9.1995 tarih ve 22416 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 29.9.2000 tarih ve 24185 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Resmi Gazete, 19.1.2002 tarih, 24645 sayılı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Md. Yay., Ankara.

Resmi Gazete, 6.6.2002 tarih ve 24777 sayılı, (ÇED Yönetmeliği), Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

EKLER

EK-1: Sanayi Bakanlığı Verileri
EK-2: İşletmelere Uygulanan Soru Kağıdı
EK-3: Mülakat Formu

EK-1: Sanayi Bakanlığı Verileri

SANAYİ BAKANLIĞI TABLO NO: OSB – 2 1962 - 2003 YILLARI ARASINDA BİTEN ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ NİSAN 2004

	Başlama - Bitiş Yılı	BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)
I. 1962 - 1983 YILLARI ARASINDA BİTENLER		
1. BURSA	**1962-66**	150
2. ERZURUM I	**1974-82**	100
3. KONYA I	**1971-80**	150
4. MANİSA I	**1971-75**	150
		TOPLAM 550
II. 1987 YILINDA BİTENLER		
1. TEKİRDAĞ-ÇERKEZKÖY I	**1975-87**	440
2. BURSA-İNEGÖL I	**1977-87**	300
3. ESKİŞEHİR (I+II)	**1979-87**	290
		TOPLAM 1.030
III. 1988 YILINDA BİTENLER		
1. GAZİANTEP I	**1971-88**	260
		TOPLAM 260
IV. 1990 YILINDA BİTENLER		
1. DENİZLİ I	**1976-90**	400
2. HATAY-İSKENDERUN I	**1983-90**	180
3. ELAZIĞ I	**1985-90**	100
4. KAYSERİ I	**1977-90**	600
		TOPLAM 1.280
V. 1991 YILINDA BİTENLER		
1. ANKARA I	**1978-91**	400
		TOPLAM 400
VI. 1992 YILINDA BİTENLER		
1. İZMİR-ATATÜRK	**1980-92**	600
2. KOCAELİ-GEBZE I	**1986-92**	230
		TOPLAM 830
VII. 1993 YILINDA BİTENLER		
1. BİLECİK I	**1977-93**	150
2. BOLU I	**1977-93**	60
3. MALATYA I	**1976-93**	300
4. MANİSA II	**1987-93**	200
5. TOKAT I	**1978-93**	50
		TOPLAM 760

VIII. 1994 YILINDA BİTENLER			
1. ANTALYA I	**1976-94**	196	
2. AFYON I	**1981-94**	275	
3. İSTANBUL-TUZLA (DERİ)	**1983-94**	240	
4. KONYA II	**1977-94**	300	
5. MARDİN	**1976-94**	300	
6. UŞAK I	**1985-94**	360	
		TOPLAM	**1.671**
IX. 1995 YILINDA BİTENLER			
1. ÇORUM I	**1977-95**	260	
		TOPLAM	**260**
X. 1996 YILINDA BİTENLER			
1. ADANA I	**1977-96**	500	
2. AYDIN	**1985-96**	150	
3. BURDUR I	**1982-96**	70	
		TOPLAM	**720**
XI. 1997 YILINDA BİTENLER			
1. ÇANKIIRI-KORGUN	**1981-97**	110	
2. DENİZLİ-ÇARDAK	**1997-97**	322	
3. MERSİN-TARSUS I	**1986-97**	100	
4. İZMİR-MENEMEN (DERİ)	**1988-97**	200	
5. NİĞDE	**1984-97**	261	
6. SAMSUN	**1982-97**	150	
7. TRABZON-ARSİN	**1985-97**	100	
		TOPLAM	**1.243**
XII. 1998 YILINDA BİTENLER			
1. GAZİANTEP II	**1987-98**	500	
		TOPLAM	**500**
XIII. 1999 YILINDA BİTENLER			
1. BURSA-M.K.PAŞA I	**1991-99**	197	
2. ISPARTA I (S.DEMİREL)	**1992-99**	252	
3. MERSİN-TARSUS II	**1997-99**	280	
4. KÜTAHYA I	**1985-99**	170	
5. ŞANLIURFA I	**1991-99**	286	
6. YOZGAT I	**1990-99**	150	
7. BARTIN I	**1994-99**	50	
		TOPLAM	**1.385**

XIV. 2000 YILINDA BİTENLER			
1. GAZİANTEP III	**1994-00**	540	
2. İSTANBUL-İKİTELLİ OKSB	**1990-00**	800	
3. İSTANBUL-ÜMRANİYE (Dudullu)	**1995-00**	450	
4. KIRIKKALE I	**1991-00**	150	
5. KİLİS	**1991-00**	90	
		TOPLAM	**2.030**
XV. 2001 YILINDA BİTENLER			
1. ADANA II (Hacı Sabancı)	**1993-01**	600	
2. ADIYAMAN I	**1991-01**	150	
3. AMASYA I	**1993-01**	75	
4. ANKARA-İVEDİK OKSB	**1991-01**	477	
5. ANKARA IV (OSTİM)	**1998-01**	250	
6. BURSA-DEMİRTAŞ	**1990-01**	475	
7. ELAZIĞ II	**1993-01**	100	
8. ERZİNCAN	**1990-01**	348	
9. KIRŞEHİR	**1990-01**	200	
10. KONYA-EREĞLİ	**1998-01**	100	
11. MANİSA III	**1998-01**	185	
12. ORDU	**1990-01**	60	
13. OSMANİYE	**1994-01**	100	
14. SİNOP I	**1991-01**	100	
		TOPLAM	**3.220**
XVI. 2002 YILINDA BİTENLER			
1. AMASYA-MERZİFON	**1991-02**	118	
2. ANTALYA-MERKEZ II. (TEVSİ)	**1998-02**	175	
3. ÇANAKKALE-BİGA	**1998-02**	100	
4. KARS-MERKEZ	**1976-02**	200	
5. KIRKLARELİ-MERKEZ OSB	**1991-02**	400	
		TOPLAM	**993**
XVII. 2003 YILINDA BİTENLER			
1. BOLU-GEREDE I	**1993-03**	100	
2. SİVAS-MERKEZ I	**1990-03**	180	
3. TUNCELİ-MERKEZ	**1991-03**	100	
4. ZONGULDAK-ÇAYCUMA I.	**1991-03**	125	
5. KARAMAN-MERKEZ	**1990-03**	400	
6. KARABÜK-MERKEZ	**1993-03**	100	
		TOPLAM	**1005**
	GENEL TOPLAM	**18.137**	

EK-2: İşletmelere Uygulanan Soru Kağıdı

SAYIN İŞLETME SAHİBİ

Ekte cevaplamanız için gönderdiğimiz anket, çevresel etmenlerden kaynaklanan ve üretim, pazarınızı etkileyen hususları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu anket verileri, hem akademik bir çalışmada hem de ilgili kuruluşların sorunlarınızın çözümüne yönelik olarak önlem almalarını sağlamak için kullanılacaktır.

Firmanızla ilgili tüm bilgilerin gizli tutulacağı bu ankete katıldığınız ve doğru verilere ulaşılmasında sağladığınız katkılar için teşekkür ederiz.

Araştırmacı : Kim.Yük.Müh. & Kamu Yön.Uzm. Esmeray ALACADAĞLI

Danışman : Prof.Dr. Ruşen KELEŞ

e- mail : alacadagli@isbank.net.tr
İrtibat Tel : 435 56 80/1208 iş
Faks No : 434 29 45

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ
ANKET FORMU*

I. Bölüm
Firma Bilgileri

1. Firmanın Adı :
2. Üretim Çeşidi :
3. Kapasite (Ton/Yıl) :
4. İşçi Sayısı :
5. Faaliyete Geçtiği Yıl :
6. Yıllık Cirosu ve Geliri :
7. Ürünün Satıldığı Pazar** :

II. Bölüm
Üretim Bilgileri

a. İşletmeniz aşağıdaki sanayi kollarından hangisi içinde yer almaktadır ?
   i. Gıda, içki ve tütün sanayii (31) ***
   ii. Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayii (32)
   iii. Kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayii (34)
   iv. Kimya-petrol, kömür ve kauçuk ve plastik ürünleri sanayii (35)
   v. Taş ve toprağa dayalı sanayii (36)
   vi. Metal ana sanayii (37)
   vii. Metal eşya sanayi (makine ve teçhizat, ulaşım aracı, bilimsel, mesleki ve sağlık amaçlı ölçme aletleri sanayii (38)
   viii. Diğer (39)

b. Üretimde kullandığınız teknolojiyi kaç yıldır kullanıyorsunuz.
   a. (1-5) b. (5-10) c. (10-15) d. (20- den fazla)

c. Üretim için kullandığınız yöntemin alternatifi bir yöntem var mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( ) c. Bilmiyorum ( )

d. Cevabınız evetse alternatif yöntemin, öncelikle hangi avantajı yöntem değişikliği yapmanızı sağlardı?
   a. Üretim maliyetinde azalma ( ) b. Atıkta azalma ( )
   c. Üretim basamaklarında azalma ( ) d. Çevresel etkenler ( )

e. Şimdiye kadar üretime yönelik kullandığınız proses/proseslerin birinde ya da bir aşamasında değişiklik yaptınız mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

f. Cevabınız evetse neden/nedenleri
   a. Ar-ge sonucu ( ) b. Yeni ekipman alınması ( )
   c. Fazla hammadde Kullanımı ( ) d. Atık / Kirletici etkisinin çok olması ( )

***** Bu anketteki tüm bilgiler gizli tutulacaktır.

** Yurtiçi/Yurtdışı *** DİE Envanteri Sınıflaması

g. Kullandığınız toplam su miktarı nedir ? (Yıllık ortalama su tüketiminiz)
.....(Ton/Yıl)

h. Kullandığınız suyun, ortalama ne kadarını evsel (sosyal kullanım amaçlı) , ne kadarını endüstriyel amaçlı olarak kullanıyorsunuz?
a. Evsel (.....Ton/Yıl) b. Endüstriyel (.....Ton/Yıl)

i. Evsel / Endüstriyel su kaynaklarınız nelerdir ?
a. Şehir Suyu ( ) b. Nehir, göl suyu ( )
c. Kuyu suyu ( ) d. Arıtılmış atık su ( ) e. Hepsi ( )

j. Endüstriyel amaçlı olarak hangi suyu daha çok kullanıyorsunuz? (Lütfen 1,2,3,4 diye sıralayın)
a. Şehir Suyu ( ) b. Nehir, Göl suyu ( )
c. Kuyu suyu ( ) d. Arıtılmış atık su ( )

k. Enerji kullanım miktarınız nedir ? (Ortalama yıllık tüketiminiz)
a. Elektrik (.....Kw/Yıl) b. Yakıt (.....Ton/Yıl)

l. Hangi cins yakıt kullanıyorsunuz?
a. Kömür( ) b. Fuel Oil ( ) c. LPG ( ) d. Doğal Gaz ( ) e. Diğer ( )

m. Yakıt seçiminizi kim yapıyor?
a. OSB yönetimi ( ) b. Firma ( ) c. Birlikte (Firma-OSB) ( )

n. Yakıt seçiminizde belirleyici olan nedir? (Önem derecesine göre sıralayın)
a. Ekonomik faktörler ( )
b. Az atıklı olması ( )
c. Kirletici etkisinin azlığı ( )
d. Temininde kolaylık ( )

15. Ürün/ürünleriniz başka bir işletme tarafından hammadde olarak kullanılıyor mu?
a. Evet ( ) b. Hayır ( )

16. Ürün/ürünlerinizi kullanan işletme sizin yakınınızda mı yer alıyor ?
a. Evet ( ) b. Hayır ( )

III. Bölüm
Atık Yönetimi Bilgileri

1. Üretiminiz ön arıtma gerektiriyor mu?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

2. Üretim basamakları ve çıkan atıkları dikkate aldığınızda, üretim prosesiniz için hangi tür arıtma yapılmalı?
   a. Kimyasal ( ) b. Biyolojik ( ) c. Her ikisi ( )

3. İşletmenizde ön arıtma tesisiniz var mı ?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

4. İşletmenizdeki ortalama atık miktarları ?
   a. Evsel (sosyal kullanım amaçlı atıklar) (.....Ton/Yıl)
   b. Endüstriyel (Üretim prosesi sonucu oluşan atıklar)
   (.....Ton/Yıl)

5. Endüstriyel atık türleriniz ve miktarları? (Miktarları bilmiyorsanız bilmiyorum diye belirtiniz)
   a. Sıvı (.....Ton/Yıl) b. Gaz (.....Ton/Yıl)
   c. Katı (.....Ton/Yıl) d. Diğer (.....Ton/Yıl)

6. Tehlikeli atık kapsamına giren atığınız var mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

7. Cevabınız evetse bu atıklar için arıtma ya da uzaklaştırma işlemi uyguluyor musunuz?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

8. Atıklardan değerli maddelerin geri kazanımı ile ilgili bir sisteminiz var mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

9. Atıklarınızı nereye deşarj ediyor veya nerede bertaraf ediyorsunuz?
   a. Su (Nehir, göl, deniz) b. Hava c.Toprak d.Hepsi

10. Baca gazı ölçümü yaptırıyor musunuz?
    a. Evet ( ) b. Hayır ( )

11. Cevabınız evetse hangi sıklıkta yaptırıyorsunuz ?
    a. Ayda bir ( ) b. Üç ayda bir ( )
    c. 6 ayda bir ( ) d. Yılda bir ( )

12. Atık su deşarj ölçümleri yaptırıyor musunuz?
    a. Evet ( ) b. Hayır ( )

13. Cevabınız evetse hangi sıklıkta yaptırıyorsunuz ?
a. Ayda bir ( ) b. Üç ayda bir ( )
c. 6 ayda bir ( ) d. Yılda bir ( )

14. İşletmeniz atıkları bir başka sanayi tarafından kullanılabiliyor mu?
a. Evet ( ) b. Hayır ( )

15. Atıklarınızı kullanan işletme sizin yakınınızda mı yer alıyor ?
a. Evet ( ) b. Hayır ( )

16. Arıtılmış atık su veya geri kazanılan başka bir atık kullanılıyorsa miktarı ?
.... Ton/Yıl, ... Metreküp/Yıl

IV. Bölüm
Çevre Yönetimi Bilgileri

1. Tesisiniz üretime geçmeden önce ÇED yaptırdı mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

2. Aşağıdaki belgelerden hangisine sahipsiniz ? Belgeleri aldığınız yıl ?
   a. Atık su deşarj izni, Yıl ( ) b. Emisyon izni , Yıl ( )
   c. ÇED raporu, Yıl ( ) d. ISO 9001 Yıl ( )
   e. ISO 14000 Yıl ( )

3. Çevre dostu teknoloji olabilir mi?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

4. Ürünlerinizin etiket bilgilerinde çevresel etkileri ile ilgili bilgiler yer alıyor mu?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

5. Çevre Etiketi, Yeşil Ürün sizin sektörünüz içinde söz konusu olabilir mi?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

6. "Çevre Yönetim Sistemleri" hakkında bilginiz var mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

7. Çevre Yönetim Sistemine sahip olmanın ulusal/uluslararası pazarınız açısından önemi var mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

8. İç ya da dış piyasada çevresel parametre eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yaşadınız mı?
   a. Evet ( ) b. Hayır ( )

V.Bölüm
Görüşler

1. Sizce OSB'nin kuruluş amacı nedir ve OSB''leri bu amaçlarını gerçekleştirebilmişler midir? Kısaca açıklayın.

2. OSB'lerinde "Çevre Yönetimi" gerekli midir? Bu soruyu evet ya da hayır diye cevaplamanıza yol açan nedenleri kısaca açıklar mısınız ?.

3. İşletme olarak, -kuruluş aşamasından ürünlerinizi dağıtıma, atıklarınızı yok etmeye- uymakla yükümlü olduğunuz yasal düzenlemeler, uygulamada işlevlerinizin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesini ve çevrenin korunmasını ne ölçüde sağlıyor? Bu konuda ne önerirsiniz ?

Anketi Dolduranın

Adı Soyadı : Firmadaki Görevi :

EK-3: Mülakat Formu

Mülakat Soruları

1. Sizce OSB'nin kuruluş amacı nedir ve OSB''leri bu amaçlarını gerçekleştirebilmişler midir? Kısaca açıklayın.

2. OSB'lerinde "Çevre Yönetimi" gerekli midir? Bu soruyu evet ya da hayır diye cevaplamanıza yol açan nedenleri kısaca açıklar mısınız ? "Çevre Yönetim Sistemi" sizce neleri içermektedir?

3. Yerel yönetim / OSB yönetimi / oda olarak, OSB konusunda çevre yönetimine yönelik olarak neler yapıyorsunuz, bu konudaki sorumluluklarınızı nasıl yerine getiriyorsunuz? Mevcut yasal düzenlemeler, uygulamada işlevlerinizin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesini ve çevrenin korunmasını ne ölçüde sağlıyor? Bu konuda ne önerirsiniz **?**

4.OSB'nin yaşam kalitesinin yükseltilmesindeki, kent planlamasındaki rolü nedir?

5. OSB'lerinde çevresel açıdan bütünsel bir yönetim anlayışının uygulamaya sokulmasının önündeki engeller nelerdir? Ne yapmak gerekir?

Anketi Dolduranın

Adı Soyadı : Kurumu :